

e la Comp^a de Jesus de Granada

PRIMASII

NICENSIS IN AFRICA E-

piscopi in omnes D. Pauli epistolas cō-

mentarij per breues ac docti

ante annos mille ab au-

tore editi.

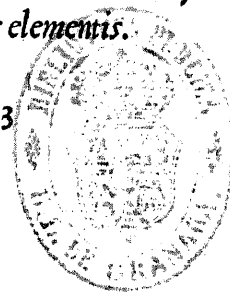
27466

La venta del P. M^o de la Cruz

PARISIIS,

apud Leuonem Roigny, uia ad D. Iacobum,
ab E. lisco & quatuor elementis.

I 5 4 3

del Collegio de la Comp^a de Jesus de Granada

PRIMASII

VTICENSIS IN AFRICA E-

piscopi, in omnes D. Pauli epistolas cō-
mentarij perbreues ac docti

ante annos mille ab au-
tore editi.

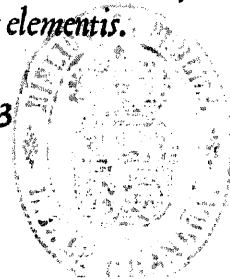
BY 466

Del apozento del P. M^o de la curia

PARISIIS,

Apud Ioannem Roigny, uia ad D. Iacobum,
sub Basilisco & quatuor elementis.

I 5 4 3

CHRISTIANISSIMO AC

PIENTISSIMO GALLIARVM

regi FRANCISCO I. Ioannes Gagne-
ius Parisinus Theologus salu-
tem in CHRISTO.

VI BONAS LITERAS AC DI-
sciplinas, quāto aliquot antehac seculis in squal-
lore, quamque foedissimo situ iacuerint, competi-
tum habuerit, FRANCISCE rex Christianissi-
me, is confestim intelliget, non humana ope, sed
præsenti aliquo numine effectum, ut in istum tandem splen-
dorem ac nitorem è tam horridis tenebris existere, emica-
reque potuerint. Diluuium enim illud barbariei calamito-
sum, siue hominum incuria, seu temporum iniuriā, obuene-
rit, non literas modò ipsas meliores, ac disciplinas absorpse-
rat, sed, ne qua illis aliquando emergendi spes esset, ita bo-
nos omnes libros bonarum literarum parentes fecundissimi-
mos obrutos tenebat, ac sepultos, ut si qui limatiore ingenio,
atq; ad literas adprime nato adspirare ad eas contenderent, li-
brorum statim penuria excluderentur. Cuius ego tamen al-
luuionis tam pernitiōis principem causam esse puto, quod
sui deessent ea ætate literis ac disciplinis assertores, ac vindi-
ces principes: adeò nihil tam verum, quàm quod ille cecinit,
Sint Mecænates, non deerunt Flacce Marones. Hunc igno-
rantia nimbū, hanc ad tua vsque tempora in Galliis illu-
uionem manasse, FRANCISCE literarum vindex, ac patro-
ne, nemo nescit, qti aliquo est in censendis literatorum mo-
nimentis iudicio. Nempe ut Budæum literarum decus vni-
cum, atque aliquot paucos inferioris, nec pœnitendæ tamen
eruditionis viros anterior ætas tulerit, certè te autore melio-
res se, ac doctiores seipsis effectos, vltro ipsi fateantur. Neque
verò attinet dicere, quot nobis triplicis linguæ doctorum ho-
minum myriadas peperecit ardens tuum illud propagandi
philologiæ imperij desiderium: ex quo trium linguarū pro-
fessores binos ternosve regia illa tua Parisiensis scholæ mu-
nificentiā suppeditauit: quum iam hodie facilius multò, at-
que elegantius Græcè pueri loquantur, quàm olim Latine

fenes non indocti. Porro nequaquam sufficere ratus cum decessione ararij tui accessionem philologie imperio facere, vnde cunq; accersitis, qui iugi studio, laboreq; indefesso tum à barbarorum incurfionibus illius limites assererent, tum etiã protenderent longius, adiunxisti insuper rem multo vtilissimam. Nam cum ad omnes omnino disciplinas, & vero maximè sacras tenebris offusas plusquam cimmeriis, interpolandas reconcinandasq; ac tanquam denuo refingendas animum iampridem cõuertisses (quod ego in præcipua laudum tuarum parte duco) non tuæ modo ætati, sed posteris etiam consultu volens, vnde locorũ cunq; bonos omnes libros inuestigare satagisti in exemplaria (nequid illis deesset) tranfserendos innumera. Memini enim, quum Primasij Vticensis in Africa episcopi cõmentarios vt antiquissimos, ita doctissimos, è tenebris illis (vbi apud diuum Theudericum Viennensis archiepiscopi coloniam annos supra mille latuerant) assertos tuæ semel maiestati inter prandendum explicarem (sicuti nullã propè mensam docta aliqua, ac pia vel lectio, vel disceptatione vacare sinis) memini inquam, quãta tum illos, Deus bone, gratia, quãq; gratabunda fronte exceperis, simul & admirabunda, hætenus delituisse tanta regni literarij iactura, thesauros tam raros atq; pretiosos. Hic ego sanctissimum tuum institutu, ac planè regiam voluntatè qualicumq; meã opera adiuturus, quum dicerem eiusdem te materiei sylvas habere in regno tuo quamplurimas, sed barbararum aliquot nationũ custodia inaccessas, obstinatè librarias suas occudentibus cœnobitis aliquot, illarumq; ingressu sibi ac cæteris tanquam Vestæ adytis interdicientibus: te statim mihi viã facturum pollicitus es, vel si (quod de hortis Hesperidum fabulantur) draconũ vigilantia obseruarentur iugi ac perpetua. Huius ego tam egregiæ sponfionis tuæ accepto in pignus diplomate publico, quo vniuersas mihi patere regni tui librarias iuberes, atq; inde quotquot è re philologiæ viderètur momenta, describendi potestatè faceres, cœpi omnium cœnobiorum, quæ iter in comitatu tuo facienti occurrerunt, librarias verrere: vnde quũ centum propè non inferioris notæ volumina è tenebris vindicasset, ni tua tandem authoritas intercessisset, perpetuis illis, facinus concepisti nulla vnquã hominum memoria delebile, vereq; regio atq; humano principe di-

pe dignissimũ: quo Ptolemæũ illum Philadelphũ Aegyptiorum regem, non æquasti modò, sed multis omnino parasangis anteuertisti: imò si proximè verũ loqui volumus, eius planè luminibus obstruxisti, ac gloriæ nulli non veterũ, vt mihi quidem videtur, supra quã par erat, commendata. Ptolemæus enim dum vnde locorũ cunq; quæsitus voluminibus insignem ac stupendam librariã congerit (quæ tantum illi apud antiquos peperit nominis) quidnam iudicio cuius non præpostero in publicũ promouisse videri potest, nisi quod sparsos passim bonos ac doctos libros in vnã semel coëgit bibliothecã flammis deuorandos? Quod ego sanè credi nollem, nisi veritatis magister tempus fidem faceret (atque vtinam non faceret) tam infelicis euenti certissimã. Quod enim hodie, obsecro, superant è tot librorum milibus, quæ vnã semel lucis publico omnium malo abstulit? Quod si rem aliquorũ opinione molitus ille esse videbitur non malam, eamq; non finistrè concepram obscurare nequit euentus nec opinatus: huic tu FRANCISCVS literarum Mecenas, ac patronus, hac in parte, ne quid amplius dicã, æquatam prudentiore cõsilio superasti multo, ac prouidentiore. Non enim nescius, quo in statu res sint mortalium, porro etiã cõpertum habens, quã præclara ædificia quã subitus ignis euerterit, in animum induxisti nõ prius veterum librorũ bibliothecam struere, quã in cõmune philologiæ bonum è prælo illi exirent in exemplaria quã castigatissimi. Cuius ego rei per te mihi demandata prouincia, quum multos haberem hominũ conuentu, ac conspectu literatorum dignissimos libros, ab eo aspiciendum duxi, quem ego tibi dudum probari censura sciebam non iniqua, ac docti omnes rerum amantes diuinarũ amplexuri sunt lubentissimè. Is est Primasij Vticensis in Africa episcopi cõmentarius (si quo possum esse hac in re iudicio) omnium quos hætenus vidi doctissimus, Græcorum iuxtã ac Latinorum. Est enim in locis non difficillimis, tam facunda breuitate ita gratiofus, vt in iis, quæ ob summam argumenti difficultatè prolixè cæteri tractarunt, minime sit fastidiosus. Addit porro auctori gratiam (quod ego te plerunq; non sine iudicio dicentem audiui) stylus dulcis ac temperatus, & inter paraphrasin atq; homiliam mediũ: cuius tu semel olfacta suauitate captus vernaculam tam egregij libri versionem imperasti ho-

mini mihi ad eam rem non satis idoneo, quippe qui facundum illud vernacule dicendi genus nunquam tractauerat sermonis aulici rudis, & ante annos duos aulæ nunquam assuetus. Proinde huius ego meæ ruditatis conscius, imperium tuum flecta aliqua excusatione detrahassem lubens: nisi iam pridem ingenij tui candorē nossem, & facilitatem, simulq; nefas duxissem, tam Christianam mentem, quatenus Deo dante possem, nō adiuuare. Quid enim tam est in officio Theologi hominis, q̄ ei principi sacras aperire literas, qui omnem in promouendis illis, atq; ab earum hæreticis hostibus vindicandis operam nauauit? Nam sunt quidam ingenio tam lubrico, atq; ad omnem doctrinarum ventum fluctuanti, vt ignorare eas illos præstet multo, nisi quatenus cuiusq; saluti expedit. Te verò, qui religionis tuæ inuictæ & constantissimæ fidei tot tamq; præclara argumenta præstitisti, quis non planè ad sacrarum literarum adyta admittat? Ausus sum igitur, exploratissimus pietatis tuæ, ac fidei testis, dum voluntati tuæ obsecundare cupio rem aggredi, mihi sanè insolentem, sed, si verum auguror, tibi futuram ob argumenti dignitatem sanctissimi & grauissimi non ingratam. Nam ingenue fateor, nullū me in eo opere sermonis affectasse nitorē, satisfactum iri maiestati tuæ ratus sententiarum ponderēs simul & grauitate, ac pro comperto habens regium illud tuum iudicium vt summum est, ita non nisi summis & arduis delectari, qualiū ego rerum plenum esse sciebam PRIMASIVM: tu quoq; vna & altera lectione non falso præferas, ac demum dum tibi eū verterē pergo, agnouisti certius. Enimvero huius ego lectionem auctoris, et si gratissimam tibi fore sciebam, principi rerū bonarum sitientissimo, id tamen in admirationem me vertit ac stuporem, quod cum ferē (vt sunt res mortalium mentium primigenia illa veteris ADAM noxa deprauatarum) in summa periclitantium rerum consultū illis humano consilio potius imus, quàm superos precatum, sacratq; literas consolationis (vt PAVLVS ait) fontes vberrimos consultum, tu tamen, tot tamq; infestis bellorum auocamentis, tot ancipitis tamq; variæ fortunæ colluctationibus ab auspicata semel PRIMASII lectione diduci nequiueris: quem interim dum vni tibi vernacula nostra loquentem edimus, sua, hoc est, Latina loquentem sub tuis auspitiis, tuoq; nomine studiosis omnibus

versandum

versandum dedimus. Porro autem quum totus in eleuandis hominū meritis, fideq; tantū extollēda videatur esse PRIMASIVS, ne qua inde in veterem atque iam olim ab adolescentente ecclesia cœptam, nunc verò nostra ætate resartam hæresim prolubendi sumatur occasio, repetendum duxi paulò altius eiusce rei argumentum. Sub HIERONYMI & AVGVSTINI, ac proinde huius tui PRIMASII (ita enim lubens appellare soles) tempora, duæ contrariorum partium hæreses ortæ sunt: Pelagij vna, altera Manichæi: dum ille vim facultatēque liberi sic extollit arbitrij, nullum vt Dei gratiæ locum faciat reliquū: iste verò dum totum Dei gratiæ tribuit, ociosos nos esse vult, ac planè dormitantes, nihilque de nostro, ac ne confessionem quidem voluntatis vllam Deo conferentes. Proinde intantum inualuerunt id ætatis diuersarum partium sectæ, vt totam propè penetrarint ac perturbarint ecclesiam: quando is, qui se à Pelagiano commento extricare studebat, nisi prudens solersque iudicium adhiberet, in Manichæi se inuoluebat erratum: Contrà qui Manichæi se dogmatis explicare conabatur, in Pelagianam hæresim prolabebatur. Et vero aduersus duo hæc rationum quidem aduersariarum monstra, sed in vnam tamen ecclesiæ pernitiem coeuntium, viriliter dimicauerunt, Hieronymus, Augustinus, Prosper, Primasius. Aduersus Pelagium autē Dei gratiæ inimicum vsque ad eò omni animi contentione scripsit, vt dum ablandientem illam nostris viribus, at Dei gratiam interim subruentem hæresim euertunt, Manichæi sectæ propè fauere videantur, homini præsertim nō admodum arguta naris. Huic sectæ veteris instaurandæ ansam ceperunt ex AVGVSTINO, & Prospero, aliiq; eius ætatis ecclesiæ proceribus, nostræ tempestatis hæretici: dum primas, secundas, tertias, ac demum nouissimas fidei tribuunt, sacramentis penè omnibus perparum: actionibus autem nostris quamlibet bonis planè nihil: non intelligentes præfractæ opinionis homines è Scylla se in Charybdim ruere: qui si AVGVSTINI, sanctorumque patrum aduersus Manichæum, atque alios scripta legerent, aut certe legisse se non dissimularent, intelligerent sanè radicem iustificationis nostræ, initiumque fidei ab illis tribui, cæterum suam non deesse actionibus nostris ex fide & gratia factis mercedem ac meritum: neque enim ab huiusmodi voca-

a iij bulo,

bulo, quod illi tantopere auersantur, veteres abhorruerunt ecclesiae patres. Quod ego de PRIMASIO (vt interim de reliquis sileam) planum faciam, facileque commostrabo, illum nequaquam (quod alij solent) totum fidei tribuere, non nostra merita tollere, sed id spectare vnum, nequid de viribus nostris praesumamus, aut de meritis gloriemur: verum vni Deo merita nostra omnia, qualia sunt cunque, feramus accepta. Nam in caput vndecimum ad Hebraeos Iacobum apostolum Paulo concilians super illo loco, Fide obtulit ABRAHAM Isaac: Quid est, inquit, quod beatus Iacobus in epistola sua mentionem Abraham faciens, laudat eum. summopere ex operibus: beatus vero Apostolus non opera illius, sed fidem attentissimè commendat? Rectè igitur beatus Iacobus ex operibus eum laudat, quem sciebat etiam fide perfectum: quoniam illis scribebat, qui fidem quidem videbantur habere, sed eandè bonis operibus non exornabant. At verò beatus PAULVS quia illis scribebat, qui bona opera legis habere videbantur, sed fidem perfectam non habebant, iure fidem Abraham attentius commemorat, quatenus studerent eum imitari. Vnde certè vt ostenderent, quia qui filij Abraham volunt esse, necesse est, vt fidem & opera habeant: meritò vnus ex fide, alter nihilominus laudat eum ex operibus. Hæc ille, scitè quidem, & doctè: quam ego rationem iudicio cuius non peruicacissimo satis esse puto aduersus eos, qui vehementius instant tantopere fidem ab Apostolo commendari in epistolis ad Romanos, Galatas, Hebraeos: Nam Romanis cum scriberet, partim iis, qui ex Hellenismo, partim qui ex Iudaismo ad Christianismum conuolarant, scribebat Apostolus: quorum hi legis opera non negligebant: illi actiones quidem in speciem preclaras & studiosas, & quatenus natura tantum duce viuunt, virtutes habebant non ignobiles: at non intelligebant ociosas illas, ac nullius esse extra CHRISTI fidem momenti: Iudæi verò totum penè suæ legi tribuebant, fidei propè nihil: nec dissimilis error tenebat Galatas, quos à Christianismo ad Iudaismum deducere pseudoapostoli nitebantur. Hinc est, quod tantopere fidem illis commendat Apostolus: reliquis enim, qui in Christi fidem nomen dederunt iuratissimum, aut nihil, aut perparum meminit fidei, quod illis esse sciret commendatissimam: quam sic commendare so-

let

let Primasius, vt suum quoque operibus locum faciat. Nam in illum locum ad Galatas, 3. Maledictus omnis, qui pendet in ligno: quatenus fides valeat sine operibus, quatenus etiam exigantur opera, aperte iis verbis explicat: Quæritur vtrum sola fides sufficit Christiano, & non sit maledictus, qui euangelica præcepta non seruarit: Fides sufficit, vt primo credentem & iustum efficiat, si deinceps in iustificatione permaneat: cæterum sine operibus mortua est, sed fidei, non legis. Ibidem capite. 8. super illo loco: Omnis lex vno verbo completur. Non ergo sola ad vitam sufficit fides, vt lacinosæ legis præcepta vno dilectionis capitulo concludantur. Et super illo loco: Qui crucifixerunt carnem suam. Similiter notandum, quod eos CHRISTI esse dixerit, qui carnem suam cum concupiscentiis crucifixerunt: contra illos, qui solam fidem sufficere arbitrantur. Et ad Ephesios. 5. illo loco: Omnis fornicator. Contra illos agit, qui solam fidem dicunt posse sufficere ad salutem, sine operibus: quod de illis solis bene dicitur, qui post baptismum rapiuntur, & tempus non habent bene operandi. Ad Hebraeos. 4. super illo loco: Festinemus ingredi. Sed ad salutem nõ sufficit sola fides: necessarium est enim operari per dilectionem fidei, & cõuerfari Deo dignè: quia fides sine operibus mortua est. Item de meritis. 2. ad Timotheum. 4. illo loco: Bonum certamen certavi. Istavtique, ait, iam merita sua bona commemorat, vt post bona merita consequatur coronam. Hæc pauca ex multis eiusdem notæ PRIMASII locis addere visum est, ne quum in PRIMASIO quis legerit, Audi gratiam, & tace de operibus: Noli gloriari de meritis, aut quid simile: contestim arbitretur aut excludi opera, aut nostra omnino tolli merita: sed intelligat aduersus Pelagianos hæc scribi: qui viribus suis confidentes naturalibus, nullum Dei gratiæ locum faciebant. Sed hæc tenus in PRIMASIVM, Franciscæ rex Christianissime, præfatus, finem tandem facio, bonarum prius literarum ac diuinarum studiosos hortatus, maiestati tuæ Christianissime bene vt precentur, per quam dudum sepultas literas, rediuiuas habent, atque in pristinum dignitatis gradum restitutas.

Primasij

PRIMASII VITA EX IOAN-
ne Trithemio.

Primasius Vticensis in Africa episcopus, beati Augustini quondam discipulus: vit sanè in scripturis sanctis eruditus, & disciplinis secularium literarum gloriose imbutus ingenio subtilis, & eloquio disertus: multa dicitur composuisse opuscula, quæ apud veteres magno in precio habebantur: de quibus ego tantum reperi, contra hæreses ad Fortunatum episcopum libros tres: in Apocalypsim Ioannis ad Castorium libros quinque: de libro Apocalypsis beati Ioannis. Cætera autem quæ composuit, ad meam notitiam non venerunt. Hæc Trithemius. Nos verò hos insignes commentarios in cenobio diui Theoderici, apud oppidum reperimus, quod vulgo Sanctum caput appellant: Colonia est Viennensis archiepiscopi, non procul Lugduno in Delphinatu. Floruit verò Primasius sub Theodosio secundo Imperatore, anno domini quadringentesimo quadagesimo.

PRIMASII EPISCOPI
AFRICANI, DIVI AVGVSTINI
quondam discipuli, in vniuersas Diui Pauli
epistolas

P R A E F A T I O.

PRIMO intelligere nos oportet, quibus vel quare scribar Apostolus. Non enim credendum est, eum post euangelia, quæ legis impletio sunt, sine causa has epistolas ad singulas scripsisse ecclesias: maxime quum nobis in his præcepta, & exempla discendi plenissima sint digesta. Sed initio nascentis ecclesiæ nouis causis existentibus, etiam post futuras quæstiones excludit. Non solum autem hoc Apostolus, sed etiam propheta fecerunt. Nam post legem Moyse datam, quæ omnia mandata continebat, illi quoque non cessauerunt prædicatione sua noua populi peccata comprimere, & libris ad nostram memoriam transmittere, in quos fines seculorum deuenerunt. Scribit ergo nunc ad Romanos, qui ex Iudæis & gentibus credentes, superflua contentione volebant se alterutrum superponere. Dicebant enim Iudæi: Nos sumus gens sancta, quos ab initio Deus dilexit, & fouit. Nos ex genere Abraham, stirpe sancta, descendimus: Nos de Aegypto liberati, mare siccis pedibus transiimus: Propter nos Pharaon cum exercitu suo merfus interiit: Nobis manna pluit dominus in deserto: & cætera, quæ enumerare per longum est. Solum hoc dicimus, quod ipse dominus, in quo & vos videmini credere, nobis ex lege fuerit reprobatus: Vos autem, qui estis gentes ab initio derelictæ, qui nunquam Dei notitiam habuistis, sed semper demoniis deseruistis: æquumne est ut hodie ab idolis vos conuertentes, nobis comparemini? & non potius proselyti sitis, sicut semper fuistis in lege: & hoc ipsum quia multum est miseris Deus, qui vos voluit ad nostram imitationem adducere. Gentes è contrario respondebant, Quanto maiora Dei beneficia

narrauerunt

P R A E F A T I O .

* aliàs,
super.

narraueritis, tantò vos maioris criminis reos esse mon-
bitis: quia semper * his omnibus extitistis ingrati, qui post
Dei vocem auditam vobis vitulum fabricastis. Quod etià nò
fecissetis, solo hoc crimine veniam non poteratis accipere,
qui dominum vobis prophetarum vocibus repromissum, non
solum suscipere nolulistis, sed etiam occidistis: quem nos su-
scipimus, quum nobis de eo nemo prædixerit. Quantò ergo
nostra fides melior, perspicuè patet. Quòd autem idolis ser-
uiuimus, non malitiæ fuit, sed ignorantiae: Denique vbi co-
gnouimus veritatem, statim sumus secuti. Filios autem Abra-
hæ non carnalis natiuitas, sed fides facit. His ita litigantibus
se medium interponit Apostolus, ostendens ambobus popu-
lis, neque circumcisionem aliquid esse, neque præputium: sed
fidem, quæ per charitatem operatur. Vicissim autem eos hu-
milians per totam epistolam, rationibus & testimoniis ad v-
nitatem hortatur, & ostendit neutrum hoc sua iustitia meru-
isse: sed totum hoc, quicquid sunt, Dei iustitiæ deputandum.
Et Iudæos verò, & gætes grauius scientes deliquisse: Iudæos,
quòd per præuaricationem legis inhonorent Deum. Quæri-
tur etiam, quur non amplius quam decem epistolas ad eccle-
sias conscripserit? Decem sunt enim cum ea, quæ dicitur ad
Hebræos: nam reliquæ quatuor ad discipulos familiariter
sunt porrectæ. Vt ostenderet, nouum testamentum non di-
screpare à veteri: & se contra legem non facere Moyse, ad
numerum primorum decalogi mandatorum, quibus ille præ-
ceptis à Pharaone instituit liberatos. Nam duas tabulas la-
pideas duorum testamentorum figuram habuisse viri erudi-
tissimi tradiderunt. Epistolam sanè quæ ad Hebræos scribi-
tur, quidam Pauli non esse affirmant, eò quòd nò sit eius no-
mine titulata, & propter sermonis styli quæ distantia: sed aut
Barnabæ, iuxta Tertullianum: aut Luca, iuxta quosdam: vel
certè Clementis discipuli apostolorum, & post eos episcopi
Romanæ ecclesiæ ordinati. Quibus respondendum est, Si
propterea Pauli non erit, quia eius non habet nomen, nec a-
licuius erit, quia nullius nomine titulatur. Quod si absurdum
est, ipsius esse magis credenda est, quæ tanto doctrinæ suæ ful-
get eloquio: vel certè, quia apud Hebræorum ecclesias quasi
destructor legis falsa suspitione habebatur, voluit tacito no-
mine scribere, ne odium nominis fronte prolata vtilitatem
exclu-

P R A E F A T I O .

excluderet lectionis. Non est sanè mirum si disertior sit in
proprio, id est, in Hebræo, quam in peregrino, id est, Græco,
quo cæteræ epistolæ scriptæ sunt, sermone. Mouet etià quos-
dam, quare Romanorum epistola in primo sit posita, quum
eam postea scriptam ratio manifestet. Vnde intelligendū est,
ita omnes epistolas ordinatas, vt prima poneretur, quæ ad
inferiores fuerat destinata, & per singulas epistolas gradatim
ad perfectiores veniretur. Romani nanque tã infirmi erant,
vt non intelligerent: idcirco illos indigere asserit confirma-
ri, vitia eorum priora commemorans. Corinthiis autem iam
dicit scientiam omnem esse concessam, & non tam ipsos in-
crepat, quam quur alios non increpauerint, reprehendit,
quum dicit: Auditur inter vos fornicatio. Et iterum: Congre-
gatis vobis cū meo spiritu, tradere huiusmodi satanæ. In se-
cunda verò laudantur, & vt magis ac magis proficiant admo-
nentur. Galatæ iam nullius criminis arguuntur, nisi quòd
versutis pseudoapostolis crediderunt. Ephesij sanè nulla re-
prehensione, sed multa sunt laude digni, quia fidem aposto-
licam seruauerunt. Philippenses etiam multò magis collau-
dantur, qui ne audire quidem falsos apostolos voluerunt.
Thessalonicenses adæquè in duabus epistolis omni laude
prosequitur, eò quòd non solum fidem inconcussam seruate-
rint veritatis, sed etiam in persecutione ciuium constantes fue-
rint inuenti. Colossenses verò tales erant qui non indigeret,
vt ab Apostolo carnaliter viderentur. Denique nunquam eis
suum promittit aduentum: quibus etiam dicit, Etsi corpore ab-
sens, sed spiritu vobiscum sum gaudens, & videns ordinem
vestrum. De Hebræis quid dicam? quibus ait, Nam & vin-
ctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gau-
dio suscepistis.

Primasij

Primasij Episco-

PI AFRICANI IN EPISTOLAM

AD ROMANOS COMMEN-

TARIUS.

PAULUS, Id est, pusillus & ultimus: ex Saulo Paulus, sicut ex Abram, Abraham: ut etiam ipso vocabulo nouus esset. Seruus IESV CHRISTI. Sicut Esaias dicit, Magnum tibi est vocari seruum meum. Vocatus Apostolus. Iam in praescientia ad hoc vocatus, & praedestinatus, ut esset apostolus. Segregatus. Sicut in actibus Apostolorum dicit: Se-

gregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad quod elegi eos. In euangelium Dei, quod ante promiserat. Euangelium bona annuntiatio dicitur: & quod maius bonum, quam natum & passum resurrexisse CHRISTVM pro nobis? Per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei. Ad nutriendam Iudaeorum fidem, asserit se illum praedicare, quem prophetae annunciauerunt in scripturis sanctis. Totus locus iste contra Manichaeos facit, qui alium Deum prophetarum, alium dicunt noui testamenti. Ex semine David. Ex MARIAM, quae de David stirpe venit: sicut Esaias dixit: Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium. Secundum carnem. Et Photinum extinxit, qui solitarium hominem dicit: non intelligens, in CHRISTO duas esse substantias. Qui praedestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum IESV CHRISTI domini nostri. Praedestinatus est, ut prior omnibus resurgeret, & filiis dei viam resurrectionis aperiret: ut quomodo caput, sic & corpus eius resurgeret. Per quem accepimus gratiam & apostolatam, ad obediendum

dicendum fidei in omnibus gentibus. Gratiam, ut credamus & baptizemur: & quia gratis & iam ipse iustificatus est nullis meritis suis. Apostolatum verò accepit, quando directus est gētibus prædicare. *Pro nomine eius.* Vice nominis eius fungimur: sicut ipse dicit: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. & Legatione fungimur pro CHRISTO. *In quibus estis & uos uocati IESU CHRISTI.* Et in uobis Romanis apostolatum accepimus, sicut & in omnibus gētibus. *Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei.* Omnibus dei fidelibus qui sunt Romæ. *Vocatis sanctis.* Vocatione Dei sanctificatis, & gratia, non meritis operum suorum. *Gratia uobis.* Talis est ubiq; saluatio eius, ut & commemoret beneficia Dei, & ea optet in nobis integra permanere: quia gratis nobis peccata donata sunt, non meritis nostris. *Et pax à Deo patre nostro & domino IESU CHRISTO.* Sicut ad Colossenses dicit, Pacificauit omnia quæ in cælo, & quæ in terra sunt, per sanguinē eius: & quos redemit, uult pacificos uiuere. *Primum quidem gratias ago Deo meo per IESUM Christum.* Quia natura Deus omnium: merito & uoluntate paucorum est: ideo dixit, Deo meo. *Pro omnibus uobis.* Non pro Iudæis solis. *Quia fides uestra annūciatur in uniuerso mundo.* Subtiliter laudat, ut prouocet ad profectum. Et uerè ubiq; fides clara est Romanorum. Fides, inquit, uestra. fidem dixit esse illorum, quæ sine dubio Dei, & à Deo illis infusa est: sed consuetudo scripturæ hoc habet: sicut in Euangelio ait dominus, Nonne scriptum est in lege uestra, Quia ego dixi dii estis? Vel illud, Sicut scriptum est in lege eorum, Quia odio habuerunt me gratis. & alibi, Nunquid lex nostra damnat aliquē inauditum? Ita ergo fides eorum dicitur, sicut lex eorum: cum nullus ignoret quod lex à Deo sit, sicut & fides. *Testis enim mihi est Deus, cui serui in spiritu meo, in euangelio filii eius.* Hoc est, cui in toto corde meo prompta deuotione, & plena ueritate deseruio. *Quod sine intermissione memoriam uestri facio, semper in orationibus meis obsecrans.* Hic ostendit se omnia cum dilectione dicentur, ut ab his libentius audiatur: & dat exemplū sine intermissione orandi. *Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate Dei ueniendi ad uos.* Desidero enim uidere uos, ut aliquid impertiar uobis gratiæ spiritualis. Aliter enim prosperum iter non habeo, nisi me uoluntas Dei, quæ omnia nouit,

nonit, & in bonis omnibus nos præuenit, & præcedit, & fonet, illò direxerit, ubi fructum aliquem habeam: sicut de apostolis legimus, eos aliò ire uolētes, aliò destinatos, nō eò esse, quò uolebant, sed quò eos Deus misisset: sciens quando, & ad quos ire deberent. *Ad confirmandos uos.* Hic ostendit, qualiter eos superius laudauerit, qui ad confirmandū adhuc gratiæ indigent spiritualis. *Id est, simul consolari in uobis per eā quæ inuicem est fidem uestram atque meam.* Ut per communē fidem inuicem consolemur, & de illuminatione sancti spiritus inuicem gratulemur. *Nolo enim uos ignorare fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos.* Per cōmeates enim fratres audire potuistis dispositionē meā. *Et prohibitus sum usque adhuc.* Id est, occupatus, dum aliis prouinciis prædico: uel reuelatione prohibitus: uel fortè, sicut alibi dicit, Impediuit nos satanas. *Ut aliquem fructum habeam in uobis.* Mercedem laboris sui nōminat fructum. *Sicut & in cæteris gentibus Græcis ac barbaris.* Subauditur habeo. *Sapientibus & insipientibus debitor sum.* Sapientes Græcos dicit, apud quos omnis philosophia est: insipientes barbaros appellat. *Ita quod in me promptum est.* Paratum est in me. *Et uobis qui Romæ estis, euangelizare.* Acquē ut sapientibus Græcis. *Non enim erubescio euangelium.* Hoc subtiliter ad taxationem pertinet paganorum, qui meritò de incestatoribus Diis suis deberent erubescere: nec tamen erubescunt Deum suum Iouem credere, & erubescendum putant, dominum propter salutem imaginis suæ credere crucifixum: cum in altero dedecus, in altero sit insigne uirtutis. Et cōtra eos, qui negāt CHRISTVM in carne, & erubescunt natiuitatem dōmini, & crucem: qui putant hæc indigna Deo, non intelligentes, nihil dignius Deo, quàm quod ad humanam salutē proficit. Nam si incredulis stultitia est, sed credentibus Dei uirtus, & Dei sapientia. *Virtus enim Dei est in salutem.* Nulla maior uirtus est, quàm deuicta morte, hominū uitam perditā reddere, quāuis infirmitas, id est, humanitas: in uirtute, hoc est, in diuinitate: incredibilis uideatur incredulis. *Omni credenti, Iudæo primum & Græco: iustitia enim Dei in eo reuelatur.* Ut quomodo Abraham credens ex gentibus per fidem saluatus est, ita & cæteri credentes saluentur. *Ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide mea uiuit.* Ex fide ueteris testamenti iustificatur

stificatur Iudæus: ex noui, gētilis: dum Iudæus credit quòd hoc ante prophetæ prædixerunt. Item aliter: Ex fide præsen-
ti in futura: quia fides ad inuisibilia pertinet: quæ & sub vete-
ri testamento, & in nouo dono Dei infusa est. Et ideo dicit,
Iustus autem ex fide mea uiuit. *Reuelatur enim ira Dei de cœ-
lo.* Contra partem gentium loquitur, dicitque Dei iram per
euangelium reuelari. Nouerant enim homines & beneficia
& plagas expectare de cœlis. *Super omnem impietatem & iniu-
sticiam hominum.* Prima impietas in Deum, peccare est aut
per blasphemiam, aut per contemptum. Alia in parentes, aut
iniuriā, aut despectu. Tertia in extraneum: quia omne con-
trarium pietati, impietas est. Quarta in semetipso, sicut Sa-
pientia dicit, *Qui autem peccant in me, impiè faciūt in suas
animas.* Siue omnem impietatem: quia diuersæ sunt idolorū
cultura: ut impietas ad iniuriā Dei, iniustitia ad omnia pec-
cata referatur. *Forum qui ueritatem in iniustitia detinēt. Qui
ueritatem nominis Dei in iniustitia indignæ materia deti-
nent idolorum. Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis.*
Omnis creatura ostendit se non esse Deum, sed esse aliū qui
eam fecerit, cui seruitio parēre necesse sit: naturaliter enim
potest scire de deo quod sit, & quòd iustus sit, & ipsa creatura
non esse à semetipso, quia maior per omnia omnibus nulla
est, quia omnes se alterutram vincunt, aliæ magnitudine, ut
cœlum: aliæ claritate, ut sol, & luna, vel stellæ præclaræ.
Deus enim illis manifestauit. Virtutes eius occultæ ex iis quæ
palam sunt manifestantur. *Inuisibilia enim ipsius à creatura
mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur.* Si enim ea
quæ videntur tam præclara, ab illo facta sunt, ut quidam illa
Deos putarent: quanto magis factorem sempiternum intelli-
gere potuerunt? *Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas, ut
sunt inexcusabiles.* Ergo CHRISTVS sempiternus, quia
Dei uirtus & Dei sapientia est. *Quia cum cognouissent Deum.*
Quomodo cognouerunt: siue ex conscientia per instam sibi
rationem, siue ex mundi factura, quia omnia mutabilia sunt,
solus Deus incommutabilis. *Non sicut Deum glorificauerunt.*
Non illum per suam magnitudinem venerati sunt: sed pro
Deo idola coluerunt. *Aut gratias egerunt.* Quia rationabi-
les ab eo facti sunt. *Sed euauerunt in cogitationibus suis.* Pu-
tantes se Dei magnitudinem posse comprehendere. Et ob-

secraturum

secraturum est inspiens cor eorum. Recedentes utique à limine
ueritatis, creaturam pro creatore venerando, verum lumen,
id est, Dei sapientiam perdididerunt. *Dicentes enim se esse sa-
pientes.* Quasi qui inuenirēt, quomodo inuisibilis Deus in si-
mulachrum, uisibile coleretur. *Stulti facti sunt.* Non intelli-
gentes, Deum non esse, quem homo fecisset. *Et mutauerunt
gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis ho-
minis, & uolueris, & quadrupedæ, & serpentium.* Hic Iouis cul-
tores appellat quem propter amores foedissimos toties affe-
runt transformatum, uelut in cygnum, & taurum. *Propter
quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum.* Tradere di-
citur Deus, dum non reuinet delinquentes iusto iudicio, pro-
pter arbitrij libertatem ad malum promptissimam. Derelin-
quit autem dereliquentes se, sicut dicit per prophetā, Si au-
tem reliqueritis eū, & ipse relinquet uos. Et illud, Dimisit eos
secundum desideria cordis eorum, & ibunt in uoluptatibus
suis. *In immundiciam.* Quæ est in tarpibus mysteriis ido-
lorum. *Ut contumeliis afficiant corpora sua.* Dum sibi cara-
cteres & uisiones infigunt in consecrationibus idolorū. *In
semetipsis.* Vitam quam amantes nec sibi parcant: ut etiam
in hoc erroris sui pœnam perferant. *Qui commutauerunt ue-
ritatem Dei in mendacio.* Transulerunt veri Dei culturam in
mendacium idolorum, qui falso pro Diis habentur. fallunt
enim, dum hoc se mentiuntur esse, quod non sunt. *Et colue-
runt & seruiuerunt creaturæ potius quàm creatori.* Non solum dix-
erunt, sed etiam seruiuerunt: & quicūq; alicuius creaturæ cupi-
ditate vincitur, ipse seruit: à quo enim quis vincitur, huius &
seruus est: intantū, ut & uenter sit Deus. *Qui est benedictus in
secula.* Cui si seruissent, & ipsi bñdicti in secula fieri potue-
runt. Maledicti ergo, & tēporales effecti sunt, qui benedictū
in secula reliquerūt. De talibus enim dicitur, Similiter odio
sunt impius & impietas eius. *Amen.* Verè, siue fideliter.
Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie. Propter cau-
sas superius mēoratas etiā in his flagitiis dimissi sunt, ut pas-
sio uitiij iā pœna peccati sit. *Nā femine eorū.* Ideo ipsa cri-
mina euidenter expressit, ut cognoscas eos ratione pdidisse na-
turæ, qui tū amētes effecti sunt, ut oīa puerterēt, in Deū puer-
si, neq; eū ordinē naturæ seruare possunt, qui autorē naturæ
dereliquerunt. *Immutauerūt naturale usum in eum usum qui est*

b ij

contra

contra naturam. Omnia peruerterunt sicut scriptum est: Infandorum enim idolorum cultura omnis mali caput est, & initium, & finis. Similiter autem & masculi relicto naturali usu foeminae. Quomodo enim ordinem naturae seruassent, autore naturae derelicto? Exarserunt in desideriis suis, inuicem masculi in masculos turpiudinem operantes. Effrenata libido modum seruare non nouit. Et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsos recipientes. Sic currit ordo, ut qui dominum obliuati fuerant, nec seipsum cognoscerent. Et sicut non probauerunt dominum. Non nescierunt, sed minime probauerunt. Ille enim dominum probat habere se in notitia, qui semper tanquam praesentem timet, & peccare non audeat. Tradidit eos Deus in reprobam sensum. Id est, relicti sunt in reprobam sensum. Ut faciant quae non conueniunt. Quae non conueniunt homini facere. Repletos omni iniquitate, & malitia. Iniquitatem & malitiam principales causas ostendit esse vitiorum. Fornicatione, auaritia. Fornicationem & auaritiam simul iunxit, quia utraque; passionem idololatriae comparantur, sicut dixit in Exodo, Fornicati sunt à Deo suo propter idoli fordem. Nam fornicatio est Christiano; alicui rei adherere praeter quam Deo, & multis cupiditatibus corrupti. Unde dicit Paulus, se vni viro nos virginem castam spodiisse. Nequitia. Ideo insatiabilis est auaritia, quia post Dei diuitias quantumuis quis habeat, parum est. Plenos inuidia, homicidio. Pulchre homicidium inuidiae sociauit, quia prima huius criminis ipsa materia est: quia primum homicidium: & Diaboli & Cain de inuidia natum est. Contentione. Contentio est, ubi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: & ubi non veritas quaeritur, sed animositas fatigatur. Primitus fraterni sceleris causa ex contentione euenit. Dolo, malignitate. Dolo est occulta malitia blandis sermonibus adornata. Susurriones. Murmuratores, non in facie, sed in aure loquentes: vel de quibus dicitur, Neque murmuraueritis. Detractores, Deo odibiles. Detractores Deo odibiles, quia nihil tam odibile Deo, quam idololatria, cui detractio comparatur: cum & idololatra & detractor eradicandi à scriptura dicantur. Contumeliosos. Qui veloces sunt in verborum iniuriis. Superbos. Qui vult supergredi quod est, superbus dicitur: sicut diabolus, qui perdidit hoc quod fuit. Et qui super alios vult esse,

esse, infra se fiet. Elatus, inuentores malorum. Elatus est, qui effertur supra mensuras suas. Parentibus non obediens. Hoc loco & doctores intelligi possunt, parentes animarum. Insuperantes. Quia ab ipso fonte sapientiae recesserunt. Incompositos. Omnis insipiens inordinatus. Sine affectione, absque honore. Affectio est adimpletio charitatis. Sine misericordia. Quomodo poterant aliis misereri, qui in se misericordes esse noluerunt? Qui cum iustitiam Dei cognouissent. Per hoc, quod eis naturaliter displicet malum, Dei iustitiam cognouerunt. Non intellexerunt. Qui si intellexissent, timuissent: si timuissent, nunquam talia commisissent. Quoniam qui talia agunt, digni sunt morte. Iudicij Dei: & si non in praesentia, futuram tamen non effugient poenam. Non solum qui ea faciunt, sed & qui consentiunt facientibus. Consentiant suscipiendo doctrinam, vel * conuiuendo. ¶ Propter quod inexcusabilis es, homo, omnis qui iudicas: In quo enim iudicas alterum, te ipsum condemnas: Eadem enim agis, quae iudicas. Omnes qui huiusmodi iudicabant, maxime tamen qui habent examinandam potestatem, non solum iudices, sed & domini conueniantur. Quia naturali iudicio iustam factis profert vnusquisque sententiam. Omnesque norunt, & innocentiam praemio, & malitiam dignam esse supplicio: Et ideo inexcusabiles, quia Dei iustitiam cognouerunt. Scimus enim, quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Vtique secundum veritatem est iudicium, quo iudicabuntur huiusmodi, qui committere alios sapuerunt, quae per se committere non timebant. Si enim tu peccator peccatorem tui similem iudicas, quanto magis Deus iustus te iudicabit iniustum? Et ideo iudicium Dei secundum veritatem est: quippe quem sine personarum acceptione nec amicis suis, nec angelis peccantibus legitimus pepercisse. Humanum autem iudicium multis modis corrumpitur. Nam & amore, vel odio: sed & auaritia, ac timore: nonnunquam & misericordia deprauatur. Existimas autem hoc, homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? Nunquid propterea tibi de impunitate blandiris, quia Deus in praesenti non reddit, & patientiam eius contemnis? Non tardat, inquit, dominus promissa, sed patienter agit propter vos, nolens aliquem perire, sed omnes ad patientiam conuertit: Bonus est enim expectando: iustus est patientiam conuertit: Bonus est enim expectando: iustus est patientiam

*aliàs,
conuiuendo.
CAP. II.

do. *An diuitias bonitatis eius. Abundantiā. Et patientiæ & longanimitatis cōtēns? Ignorans quomōdō benignitas Dei ad pœnitentiā te adducit?* Multum se homines per patientiam Dei seducunt: quia non vult statim punire peccantes. Putant enim eū aut nō curare res humanas, aut donare quod differt. Ple-rique etiam calumniantur, quare in præsenti non reddit? Mi-feri etiam in hoc ingrati, sicut in omnibus beneficiis Dei: qui ei imputant, quōd eorum dissimulatur interitus: non in-elligentes, quia si statim redderet, nullus iam hominum re- mansisset, nec ex iniustus fierent iusti. Quid plura? Paulum quoque ipsum ecclesia non haberet. Ideo autem hominibus videtur Deus diu expectare peccantes: quia parui temporis sumus, & centum annos pro infinito habemus. Ille autem, apud quem mille anni tanquam vna dies sunt, centum an- nos pro hora habet. Et ideo hoc parum est ante dominum, cum & homines aliquantis diebus soleant expectare peccan- tes. Humanum est nempe delinquere: humanum est pro deli- cto pœnitere. Nemo periculosius peccat, quā qui peccata defendit. *Secundum autem duritiā tuā, & impœnitens cor the saurizas tibi.* Tu autem imprudēs ager ipso remedio ad ma- iora abuteris vulnera, sicut dicit Iob, Dedit ei Deus locū pœ- nitentiæ, & ille abutitur in eo superbiam. Non agnita enim pietas maius iudicium parat, vt vindictam sentiat, qui miseri- cordiam sentire desepxit. *Iram in die iræ.* Iram super irā ipse tibi apud dominum recondis, quæ diebus definitis & cer- tis temporibus apparebit, nō ante diem, quia expectaris. *Et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddit unicuique secundum opera eius.* Quia occultus est: & si videtur modō, per speculum in ænigmate, siue per velamen videtur. *His quidem, qui secundū patientiam boni operis.* Boni operis merces per patientiam expectatur: quia in præsenti vita non redditur. Per fidem e- nim ambulamus, & non per speciem: & tunc erit perfectum opus, si in finem vsque durauerit. *Gloriam.* Gloriam illam prædicat, qua sancti fulgebunt vt sol, & honorem. *Honorem filiorum Dei.* Quid enim honoratius filiis Dei, qui etiam an- gelos iudicabunt? *Et in corruptionem.* In corruptionem, glo- riam immortalitatis dicit. *Querentibus vitam æternam.* Qui querit vitam æternam, ista omnia consequetur: & qui habet hanc spem in eo, sanctificat se: sicut dicit, Sancti estote, sicut ille

ille sanctus est. *His autem qui ex contentione.* Qui euangeli- cæ veritati non credunt, & consentiunt iniquitati: qui reli- cto creatore deseruiunt creaturæ: qui cōtra quod sciunt de- fendunt, contentiosi sunt. Timete contentionem, ne quæ se- quantur patiamini. *Et qui non adqueſcunt veritati.* Euange- lica. *Credunt autem iniquitati.* Quam norunt, qui credere voluerunt iniquitati: non enim æquum derelicto creatore omnium, creaturæ seruire. *Ira & indignatio.* Hæc omnia peccatoribus in iudicio praparanatur: Tunc erit magna, & infructuosa pœnitentia. *Tribulatio & angustia.* Conscien- tiæ, & vanæ pœnitentiæ, sicut scriptum est: Tunc dicent in- ter se pœnitentes, & præ angustia spiritus gementes. *In om- nem animam hominis operantis malum.* Quia anima prima pec- cat, ideo pœnam principaliter sentit. siue anima pro homi- ne integro ponitur: sicut dicit quōd Iacob in 70. animabus intravit in Aegyptum. *Iudæi primum, & Græci.* Primi, quia primō dominum agnoverunt: & primi in legem grauius præuaricati sunt. Vel primum pro quidem ponit: quia & ip- se dicit, Non est personarum acceptio apud Deum: sic pri- mum tempore non honore. *Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum.* Gloria contra iram, honor contra in- dignationem, pax contra tribulationem & angustiam: & quod superius incorruptionem, hic pacem nominauit. *Iu- dæo primum, & Græco.* Quod ibi in anima dixit Iudæi & Græci, hic ipsum hominem posuit. Et, sicut dictum est, pri- mum hic pro quidem ponit: siue primum, credulitatis tempo- re, non honore. *Non est enim personarum acceptio apud Deum.* Ne gentes se de ignorantia excusarēt, quia lege naturæ sunt præditi. nec Iudæi de lege & circumcisione sibi blandiantur, quia non solū professio, sed & conuersatio requirenda est. *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Lege li- teræ, & lege naturæ: hoc est, mentis, & conscientiæ. Peius e- nim videtur esse perire, q̄ iudicari. Sed eum hoc de gentibus & de Iudæis loquitur, quis audeat dicere, Iudæos qui in lege peccant, non esse perituros, cum in CHRISTO non credide- rint? quandoquidem sine fide CHRISTI nemo liberari po- test, ac pro hoc ita iudicabuntur. Peribūt regno, sed supplicio non peribunt. Quis autem dubitat, siue gentes, siue Iudæos

si christo non crediderint, perituros? *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum: sed factores legis iustificabuntur.* Reddit rationem, quare non sint à gentibus meliores: unde & nos timere debemus, ne audientes legem, & non facientes, cum gentibus pereamus. Nec dicat Iudæus, sub lege vixi, gentili sum melior. Lex ergo auditores facit: gratia factorum. *Quis enim dicat non iustificatos eos, qui fuerunt ex fide legi obediens? quando nisi iustificarentur, non possunt esse obediens.* Sed dicimus, lege fieri, vt Deus quid fieri velit adiat: Gratia verò fieri, vt legi obediatur: quia non auditores, sed factores legis iustificabuntur. *Cum enim gentes, quæ legem non habent.* Ne si diceretur, qui legem literæ non habent, quomodo poterunt iudicari? *Naturaliter quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes.* Siue de his dicit: qui naturæ legem custodiunt, qui quod sibi nolunt fieri, aliis non faciunt: siue quòd naturaliter etiam gentes laudant bonos, & iudicant malos, quod est opus legis: siue de his, qui etiam nunc dum boni aliquid operantur, à Deo accepisse se copiam qua placere Deo valeant profitentur vitia puniendo. *Ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis.* Ostendit illos non fuisse sine lege, vt & gentes inexcusabiles faciat, & Iudæis de proprietate legis gloriam tollat. Nam omnis homo de peccato in conscientia erubescit, & de bono facto lætatur. *Scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia.* Naturæ igitur legem in corde per testimonium conscientia: siue conscientia testatur legem se habere dum peccat, & gaudere dum peccata superat. *Et inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die cum iudicabit Deus occulta hominum.* Dicit altercationes cogitationum esse, cum quid aut faciendum, aut non faciendum, diu deliberantes diiudicamus: & secundum hoc nos in die domini iudicandos: quia bonum & malum non ignorasse probamur. siue conscientia nostra cogitationes erunt in die iudicij ante oculos nostros tanquam historia agnoscenda: & hæc nos aut accusabunt, aut etiam excusabunt. *Secundum euangelium meum per IESVM CHRISTVM.* Secundum quod annuncio per IESVM CHRISTVM: siue per IESVM CHRISTVM iudicabit Deus occulta hominum. *Si autem tu Iudæus.* Postquam alloquutus est gentium partes, nunc

nunc ad Iudæos conuertitur, dicens, illum verum Iudæum probari, cuius bona magis sint occulta, quam publica. *Cognominaris.* Nomine, non opere. *Et requiescis in lege.* Confidis: vel securus es. *Et gloriaris in Deo.* Gloriaris, quia notus in Iudæa tantum Deus, quòd solus noueris Deum, vel solus intelligas voluntatem eius. *Et nosti uoluntatem eius.* Subauditur Dei: unde beati sumus, si quæ Deo placent, nobis nota sint, & faciamus quæ iubet. *Et probas utiliora instructus per legem.* Legendo, vel examinando: quia per naturam, licet infirmam, utilia multa probantur: per legem vtiliora: quia per gratiam perfectiora. Iterum recapitulat expositionem: *Qui in lege requiescis, quomodo transgredieris legem? qui gloriaris in Deo, quare inhonoras Deum? qui nosti uoluntatem eius, quare non facis eam? qui probas utilia, quare sectaris inutilia, & vana? dux cæcorum, quomodo viam non vides retam? nisi enim videres, per ipsam utique ambulares, lumen aliorum, quomodo non abiicis opera tenebrarum? eruditor insipientium, cur etiam timorem domini, qui est initium sapientia reliquisti? magister infantium, puer es sensu: qui habes formam scientia & veritatis in lege, nec ipse sequeris, nec alios sequi malo exemplo permittis.* *Confidis te ipsum ducem esse cæcorum.* Eorum utique, qui viam sine luce fidei perdididerunt. *Lumen eorum qui in tenebris sunt.* In tenebris ignorantia. *Eruditorem insipientium.* Qui Dei sapientiam non habent. *Magistrum infantium.* Siue atate, siue sensu paruulorum. *Habentem formam scientia & ueritatis in lege.* Exemplum, quod illos putas sine lege viuere non posse, habes formam, ad quam semper respiciens errare non possis. *Qui ergo alium doces.* Quod gentili dixit, In quo alterum iudicas, te ipsum condemnas. *Te ipsum non doces.* Quare non conuenit vita tua doctrina tua, & opus tuum destruit fidem tuam: & ita fit, vt lex non custodita non solum tibi nihil proficit: sed etiam maioris te criminis reum teneat, vt contempserim suum. *Qui prædicas non furandum, furaris.* Quidam dicunt, furaris christum, id est, abscondis eum ab hominibus: vel sacras scripturas, si possis, velis subtrahere. *Qui dicis non mœchandum, mœcharis.* Non est vna mœchatio, nam omne quod totum Deo debes, si alicui præterquam Deo reddideris, mœcharis: siue amorem, siue timorem, siue seruitium, siue obedientiam,

dientiam, siue spem, & ideo grauius ab illo delinquitur, à quo perfectio prædicatur. *Qui abominaris idola, sacrilegium facis.* Sacrilegium est quod propriè in Deum committitur, quasi sacri violatio, vel præuaricatio mandatorum. *Qui in lege gloriaris.* Dicens te beatum quòd Dei noueris voluntatem.

Per præuaricationem Legis Deum inhonoras. Expofuit sacrilegium. *Nomen enim Dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.* Væ quorum malis operibus nomen domini fuerit blasphematum, sicut scriptum est: Polluerunt nomen sanctum meum inter gentes, dum dicuntur populus Dei ij, qui inter gentes captiui, peccatis suis facientibus, demorantur: vt dicent gentes, dominum non posse populum suum defendere, se per idola sua extritisse victores: non intelligentes, quòd Israël si dominum tenuisset, semper illis fuerat dominaturus, & per hoc defensor. *Circuncisio quidem prodest, si legem obserues: si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est.* Prodest tempore suo, siue quia viuere facit Iudæum, & non exterminari. Potest & ita intelligi: Circuncisio prodest, quia facit intelligi esse: qua percepta, inuenitur carnis circuncisio cessante veram cordis esse venturam. Præuaricator legis est, dum non sequitur quod sibi prædictum est. Signum prodest, si res adsit: cæterum signum sine re superfluum erit. Nam & signum, quod Cain accepit, hoc significauit, quod Iudæos circuncisio discerneret à reliquis. Et sicut ille vagus & profugus cum ipso signo vsq; ad mortem durauit: sic Iudæi vsq; in finem cum ipso circuncisionis iam inani signo per orbem dispersi, pleni zelo & pauore discurrunt: & nullus eis aufert circuncisionem, siue sub paganis, siue sub Christianis principibus ipsum signum portant CHRISTI homicide, sicut Cain fratricida portauit. *Si igitur præputium iustitias legis custodiat.* Visibilia indigent inuisibilibus: inuisibilia non indigent visibilibus, eò quòd visibilia imagines sint inuisibilium. Circuncisio carnis indiget cordis circuncisio: circuncisio autem cordis non indiget carnis circuncisio: quia imagine non indiget veritas: imago verò indiget veritate: quare ergo data est circuncisio, si sola non prodest? Primum, vt cognosceretur Dei populus inter gentes vel in bello. Quòd autem tali membro signantur, primum hæc causa est, ne aliud membrum deturparetur,

retur, quod aspectu horreret: deinde propter gratiæ promissionem, in qua erat per castitatem placendum: siue vt CHRISTVS significaretur ex circuncisio venturus, vsq; ad quem futura erat carnalis circuncisio, cuius typum gerens Iesus filius Naue secundo circuncidere iuberetur filios Israël. Sed hoc figura fuit, in tantum vt diceretur: In nouissimis diebus circuncidet Deus cor tuum. Et, Circuncidite præputia cordis vestri. Et vt originale peccatum in eo membro, vbi insertum fuerat, etiam legis tempore puniretur. *Nonne præputium illius in circuncisioem reputabitur? Et iudicabit quod ex natura est.* Quia habet iustitiã, cuius signum est circuncisio. *Præputium legem consumans, Implet.* Te qui per literam & circuncisioem præuaricator legis es? Dum literæ circuncisioem sectaris, spiritus accipere non mereris. *Non enim qui in manifesto Iudæus est.* Omnia quæ antè circa exteriorè hominem gerebantur, figurà exterioris hominis præferrebant. *Neq; quæ in manifesto in carne circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est.* Ipse verus Iudæus est. *Et circuncisio cordis in spiritu.* De qua scriptum est in lege: In nouissimis diebus circuncidet Deus cor tuum, & cor feminis tui. In spiritu, inquit, id est, secundum nouum testamentum, quod interiora quærit, quæ solus videat Deus: & hæc est vera circuncisio. *Non litera, cuius ius laxo, nõ ex hoibus, sed ex Deo est.* Litera occidit, spiritus aut viuificat. Lex literæ nõ est data iustis, sed iniustis: & ideo laudem hominum merebatur. Lex autè CHRISTI iam non minatur gladium peccantibus, sed promittit præmiũ liberè seruientibus: & ideo laudè à Deo habet, qui solus videt cor, quia ex fide peccatur. ¶ *Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ utilitas circuncisiois?* Reddit rationem quod lex inanis non fuerit, sed quod carnalis circuncisiois prærogatiua vana sit, nullis operibus sulta. Interrogat, *Quid amplius habeat Iudæus, Respondet siue ex se, siue ex persona Iudæorum: Multum per omnem modum.* Nam si ipse est sensus, Multum per omnem modum: Et, Omnis homo mendax. Quomodo postea conuenit dicens, Si autè iniquitas nostra & cætera. Postremò, quomodo negat præcellere Iudæos, multum per omnem modum? Multa illa utilitas erit, si eloquia, quæ meruit accipere, studeat custodire. *Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.* Quod gètibus nulla. *Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuat? Absit.*

CAP. III.

Nec

Nec enim credentibus præiudicat incredulitas transgressorum & promissio Dei, quæ ad Abraham facta est, si circa præuicarios euacuatur, circa obediens impletur: quia mentiri veritas nescit, sicut scriptum est: Est autem Deus verax, omnis verò homo mendax. Quia nemo sine peccato, præter illum solum: qui nec nascendo habuit, nec viuendo contraxit. Ideo solus verax, implens quæ promissit: quia in semine eius benedicendæ essent gentes, & benedicuntur in CHRISTO, & per CHRISTVM: quia in ipso per eius gratiam crediderunt: nam & si incredulis Iudæis euacuata est in eis, qui de populo ipso dono domini crediderunt, & impleta est: & vsque in finem cotidie plenius adimpletur: quia verax est qui promissit, & fallere nullatenus potest. *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est. Ut iustus probe- ris, cum in peccatoribus vindicas. Ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* Vincis cum iudicaris, cum mihi peccata mea, me confitente, & damnante, dimittis. Ut iustificeris, inquit, in sermonibus tuis: est enim Deus verax: nam & si vacuata est apostolatus benedictio in traditore Iuda, sed in Petro, qui fidem conseruauit, impleta est. Euacuata, est promissio in populo, qui propter transgressiones periit in deserto: Impleta est in eis, qui in terram sanctam dono domini, fide cooperante, perducti sunt. Adicit etiam de psalmo quinquagesimo testimonium: *Ut iustificeris, inquit, in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* In psalmi ordine & locutio prophetae ita se habet: O domine pronunciaisti: quidem sine personarum acceptione te in peccatores vindicaturum, & quidem nunc dum mihi remittis, patientiam tuam mendacium iudicant: sed vincis quum iudicaris, dum mihi peccata, me confitente, & damnante, dimittis: quia non iudicas bis in idipsum. Id est, dum homo ipse sui iudex culpam in se lamentatione & contritione persequitur, iniusta esse pietatis tuæ indulgentia non probatur. Dum me immanis commissi reum arguis per prophetam, probas te habere de nostris operibus curam, & vincis eos, qui te incuriosum humanorum actuum iudicabant. Ideo de isto sensu Apostoli totam expositionem cuiusdam sancti viri posui, vt plenius lectoris sollicitudo imbueretur: & vbicumque sic inuenis, paginas plenas, pro instructione hoc posui. Ut iustificeris, in-

quit,

quit, in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Videamus quomodo sibi hoc loco apostoli sermo consentiat cum testimonio, quod ex propheta, sermonem suum confirmaturus, assumpsit sententiam hanc euidenter illo sensu Apostolus ponit: quo dudum David sub poenitentiae voce protulerat, dicens: O domine, de semine meo esse venturum saluatorem humani generis promissisti: Nunc dum me videt populus tuus duplici crimine vulneratum, blasphemare feci filios Israël, vt dum in adulterio & homicidio perspiciunt reatum meum, te putent esse mentitum: & ideo precem satisfactionis agnosce, & tu remitte, quod ipse condemno: vt cum me indulta propitiatione reparaueris, & dignum promissione tua feceris, in sermonibus tuis iustus appareas, & vincas quum a reprehensoribus iudicaris. & ita nunc hanc lineam Apostolus sequitur dicens: Licet transgressores Iudæi fecerint nomen domini blasphemari, quo dicatur, Hæc erat illa gens sancta, & populus electus, qui se nunc transgressione, & inexcipiabili sacrilegio & crimine impietatis inuoluit: ecce per scelus præuicatorum Dei promissa vacuata sunt. Sed non ita est: Nam si transgressores à gratia exciderunt, veridicam domini spon- sionem obedientia fidelium consequitur: ac sic confusus illis, qui eloquia diuina in irritum adducta iactabant, iustificatur dominus in sermonibus suis, & vincit cum iudicatur, dum gratiam ab incredulis repudiatam credentibus cõfert. Quod verò dicit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax. Et iterum: Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat. Infideles vtrumque hoc testimonium in rationabili sensu accipiant. *Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: quid dicemus? Nunquid iniquus Deus, qui infert iram?* Si autem iniquitas nostra iustitiam dei commendat, iniquum est, inquit, si in illos vindicat, qui ideo peccauerunt, vt iustior apparet: qua enim iustitia damnabit iniustitiam, si secundum te humana iniquitate fit iustior? Hoc loco magistro gentium differente, duarum ratio vertitur personarum, id est, sub imperitia malè interpretantis, & sub doctrina Apostoli resellentis: & tanquam si Apostolo pars diuersa imprudenter credens ita diceret: O Apostole, magnum peccatis nostris solatium contulisti, dicendo, quod iustificetur Deus in nostrorum indulgentia delictorum: & quia veritatem Dei men-

dacia

dacia nostra commendant: & peccata nostra misericordiae materiam Deo ingerunt, vt per iniquitates nostras eius bonitas exerceatur, & gloria dilateur, iniuste peccata nostra puniuntur, quae ad manifestandam Dei patientiam, beneuolentiamque proficiunt. statim infert. Huc vsque obiectio aduersa: hic responderet Apostolus illorum sensui: Iniquus est, inquit, Deus, si in illos vindicat, per quorum peccata benignus apparet: & non debeo iudicari, qui mentior: quia meo mendacio Dei veritas collata praedicabilior inuenitur. Et ideo quanto maiora mala fecerimus, tanto maiora bona ab illo, pro cuius laude peccauimus, recipiemus. Hoc fortassis ideo imprudenter ita intelligi debere arbitrabantur: quia legimus: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia: quasi quae peccati det meritum, dum clementiae Dei praestet augmentum. Sed longe aliter intelligenda est ista sententia. Et quod ita per satisfactionem & emendationem consumpta sit abundantia peccatorum, vt emendati non solum veniam, sed etiam praemia mererentur: Vt iustificeris, inquit, in sermonibus tuis. Hoc testimonium pars aduersa ita proposuit, quasi dixerit Dauid, Propterea ego peccaui, vt dum me iudicas, tu iustus appareas, aut misericors, dum remittes: & ideo parcere mihi debes, quia iniquitas mea, aut misericordiam tuam, aut iustitiam commendat. Hunc eorum errorem apostolus retractat, & interiectis sententiis destruit dicens: Si, quemadmodum aiunt nos quidam dicere, iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: ergo iniquus est Deus, qui infert iram, cum iniquitas nostra eius praedicet misericordiam. *Secundum hominem dico. Absit.* Id est, secundum carnalem sensum tuum, vel secundum te, qui de superiori sententia tam imperite sentis, & tam imprudenter intelligis. *Qua enim iustitia damnabit iniustitiam, si iuxta opinionem tuam humana iniquitate sit iustior?* Sed non ita est: Nam Deum nostrum non tam peccata, quam bonorum operum gesta glorificant: & ideo in puniendis peccatis iustus agnoscitur, qui sanctis operibus delectatur. *Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum?* Si non bonis bona, & malis mala retribuit, vt iustis praemium iustitiae, & peccatoribus quod merentur tribuit? *Si enim ueritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius: quid. Id est, vt quid iudicor quasi malefaciens: & non sicut quidam nos dicunt dicere.*

dicere, vt quanto maiora mala fecerimus, tanto ampliora bona recipiamus. *Adhuc. Insuper. Et ego tanquam peccator. Homo qui mentior. Iudicor: A deo in die iudicij. Iste est sensus, tanquam si diceret: O infidelis, ex verbis meis peccatorum tuorum afferis defensionem, dicendo quod iustitiam Dei iniquitas nostra commendat, & veritas eius ex nostris mendaciis crescat, & imbecillitati nostrae comparata, magis magisque maior appareat. Sed dum ita malis tuis inimica feueritate blandiris, iusta damnatione puniendus es ab illo, qui secundum vniuscuiusque opera iudicabit mundum. Vnde hic locus ideo difficilior videtur, quia ab imperitis diuersae partis quaestionibus obscuratur: sicut alio loco Apostolus irrationabilia obiecta proponit, & respuit: Quid enim dicemus? permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit. Et paulo post: Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. Ad extremum Apostolus sensu ueritatis euacuans quaestionem ita dicit: *Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere, Faciamus mala, ut eueniant bona.* Et haec stultorum obiectio est, quam subiungens destruit dicens: *Quorum damnatio iusta est. Quid enim iustius, quam vt aliquis poenam peccati sui sentiat? quam nos negare mentiti sunt, qui nihil magis quam iustum Dei iudicium praedicamus, Quid igitur? Praecellimus eos? Nos Iudaei. id est, nullam vnde alterutra pars praecellat causam inuenio: quia omnes sub peccato esse iudicauimus: hoc enim ipsa ratio deprehendit, sub peccato esse Iudeos & gentes, vt etiam psalmi testimonio comprobatur. Nequaquam. Ipse respondit sibi. *Causati enim sumus. Ratiocinati sumus. Iudeos & Graecos omnes sub peccato esse. Atque gentes. Sicut scriptum est: Quia non est iustus. Psalmus vnde hoc testimonium sumpsit, de insipiente loquitur: quod in aduentu CHRISTI impletum ostendit, quo tempore nullus iustus inuentus est. Quisquam. Nec Iudaeus, nec Graecus. Non est intelligens, non est requirens Deum. Quia non intelligit, non requirit. Deus autem tunc quaeritur, cum eius inquiritur voluntas, & impletur. Omnes declinauerunt. Necessesse est vt declinet, qui requirere noluit firmamentum. Simul inuitiles facti sunt. Ad opus, ad quod fuerant procreati. Non est qui faciat bonum. Non ergo erat qui faceret bonum, cum Iudeos praeruaricatio mandatorum: gentes vero naturae lex condonaret.***

Cum

Cum ergo ex alterutra parte aliquis bonum fecerit, gratiæ se debere nouerit, non naturæ: sicut propheta ad dominum referens dicit: Apud quem nemo per se innocens est. Et Esaias in cantico dicit: Domine Deus noster dabis pacem nobis, omnia enim opera nostra operatus es in nobis. *Non est usque ad unum. Quidam dicunt, usque ad CHRISTVM. Sepulchrum patens est guttur eorum.* Violentiam pestiferi odoris exaggerant fœtore doctrinæ: Omnis odor mortis procedit de ore eorum: hoc est, verba pestifera, & adulatoria quæ interficiunt audientes. Ideo enim sepulchra clauduntur, ne in vita positus exhalatione sui generent pestem. *Linguis suis dolose agebant.* Aliud ore promentes, aliud corde meditantes.

Venenum aspidum. Horum serpentum perniciosius cæteris esse fertur venenum. *Sub labiis eorum.* Id est, in corde.

Quorum os male ditione. Quicquid enim malo voto dicitur, sine dubio malè dicitur. *Et amaritudine plenum est.* Amaritudo Antichristi contraria est dulcedini verbi Dei. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* Non ad liberandas animas, sed ad perdendas, siue interficientes animas, non illis annunciando peccata sua, sed adulatione confirmando eas in ipsis. Vnde Paulus dicit: Mundus sum à sanguine omnium.

Contritio & infelicitas in viis eorum. Conteruntur & infelices efficiuntur animæ in viis eorum: hoc est, in doctrinis, vel in exemplis conuersationis eorum. *Et viam pacis non cognouerunt.* Doctrinam patris, qua Deus hominibus pacaretur, non cognouerunt: quia pax nostra CHRISTVS est. Hoc egit à capite epistolæ, vt ostenderet omnes indigere misericordia Dei. misericordia autem in potestate donantis est. Nemo enim potest dicere, se amplius accipere debuisse. *Non est timor Dei ante oculos eorum.* In timore Dei conclusit, quia si timorem Dei semper ante oculos habuissent, vtique non peccassent: neque enim seruus audent domino præsentem peccare.

Scimus autem, quoniam quæcumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur. Ne dicerent Iudæi, hoc de gentibus dictum est: Quomodo Iudæi dixerunt: Non est Deus, non vtique verbo, sed opere. Dominum enim confitentur se nosse, factis autem negant. Ergo gentes hic non tangit, sed iam de gentibus prius dixerat, & de eorum sceleribus nemo dubitabat. Ne dicerent hoc de gentibus scriptum, ostendit omne quod in lege de

ge de gentibus dicitur, etiam ipsum de Iudæis dici, quia ipsorum principalis est causa. *Vt omne os obstruatur.* Non solum gentium, sed etiam Iudæorum: cum non habeant vnde possint gloriari. *Et subditus fiat omnis mundus Deo.* Vt sciat se sine gratia Dei saluum esse non posse: vel certè in confessione peccati speret misericordiam, cognoscens se esse in peccatis. *Quia ex operibus legis.* Hoc contra Pelagianos facit, qui dicunt, quòd lex iustificet. Opera autem legis circumcisionem dicit, & sabbatum, & reliqua. *Non iustificabitur omnis.* Non iustificabitur, quia nihil ad perfectum lex adduxit. Hinc contra eos incipit disputare, magno diuturnoque conflictu, qui gloriabantur in lege, & per legem se iustificari credebant, & non per gratiam: docens per ordinem, legem non potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum, quod auferret gratia: quia lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, sicut gratia iuuare, qua infunditur charitas. Non dicimus nos iustificatos eos fuisse, qui fuerunt legi obedientes: sed nisi iustificarentur, non essent obedientes. *Caro. Homo. Coram illo.* Non omnis iustitia coram domino iustificat, sed ea quæ ex mera Dei voluntate procedit: non illa, cuius præceptum humanam lætat infirmitatem: sicut istorum, quibus tunc iustitia Dei non poterat reuelari, sed sola eis peccati cognitio demonstrata: quia suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non erant subiecti. *Per legem enim cognitio peccati.* Non remissio, non consumptio: sed cognitio: aut quia in obliuione erat lex naturæ, aut quia ante legem literæ leuiora quæque non cognoscebantur esse peccata: sicut concupiscentia, & cætera, quæ non alteri nocebant, sed ipsi. *Nunc autem sine lege iustitia Dei.* Quæ nobis à Deo gratis donata est, non nostro labore quæsitæ. *Manifestatæ est.* Quæ erat occulta. *Testificata à lege, & prophetis.* Hæc iustitia legis oraculis prædicata est nouissimis ventura temporibus. *Iustitia autem dei per fidem Iesu Christi.* Iustitia hæc, quæ confertur per fidem: fides ipsa occulta inspiratione Dei gratiæ dono infunditur, non labore humano, nec opere veteris testamenti acquiritur: quia, vt dictum est, Ipse donum est, vt credamus. *Super omnes qui credunt.* Non super solos Iudæos. Ostendit illos ideo talem legem accepisse, quia non credebant: quapropter in præsentem siue peccati, siue iustitiæ meritum referebant.

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt. & egent gloria dei. Id est, inter Iudæum & gentilem: quia utraque pars in incredulitate conclusa est, & egent gloria redemptoris, quæ in salutem credentium dilatur. Nam Iudæi legem literarum, gentiles naturæ legem transgrediendo, pariter peccatores inveniunt, & per originale peccatum, & per actuale. *Iustificati gratis.* Sine ullis præcedentibus meritis, per baptismum iustificati. Cum omnibus non merentibus gratis peccata donauit, audi gratis, & tace de meritis. *Per gratiã ipsius.* Quia quod non debebat, pro nobis exoluit, ut nos gratis redemptos saluaret. *Per redemptionem quæ est in CHRISTO IESU.* De captiuitate peccati redempti sumus, non natura: quia natura semper ipsius fuimus: quia qui redimit, suum docet fuisse quem redimit: sicut docet propheta: *Gratis vendidati estis, & sine pecunia redimemini.* CHRISTVS ergo nos redemit, sicut dicit Petrus: *Scientes, quia non corruptibilibus argento & auro redempti estis de vana vestra conuersatione: & reliqua.* Et Paulus: *Empri enim estis pretio magno.* Redempti ergo sumus de morte, cui per peccatum venditi fuimus, secundum Esaiam dicentem: *Quis liber repadij? Peccatis enim vestris vendidati estis. Quam mortem Christus euicit, qui peccatum non fecit, quia omnes debitores eramus morti per peccatum: Ille autem se tradidit morti, cui nihil debebat, ut nos suo sanguine à morte redimeret. Non emit, quia per naturam ipsius fueramus: sed redemit, quia captiui tenebamur.* *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius.* In promptu posuit, quia gratis dat, ut nec desperet aliquis, nec de suis meritis extollatur, quia propitiatio & remissio peccatorum per sanguinem est CHRISTI collata: in cuius typo etiam in veteri testamento pro peccatis populi victimarum sanguis offerebatur. *Ad ostensionem iustitiæ suæ.* In hoc dicit ostendisse iustitiam, quod indefensam tenuit pro emendationis nostræ expectatione patientiã: ita nobis sit misericordia remissionis, dum ille patitur, qui nihil peccauit, quia omnia Deo iuste facit. Iuste ergo diabolus perdidit debitorem, quia iniuste occidit innocentem. *Propter remissionem præcedentium delictorum.* Quare præcedentium nisi originalium debitorum. *In sustentatione Dei.* Sustentatio Dei ad maiora peccata profecerat. *Ad ostensionem iustitiæ eius.* Ut reuelaret iustitiam, quæ ex fide

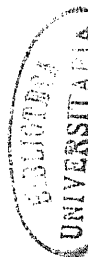
fide est: hoc est, CHRISTVM, in hoc tempore nouissimo. *Vt ipse sit iustus & iustificans.* Qui solus iustus inuentus est, & quæ ipse iustificauerit: quia peccatum nesciuit, ideo peccata damnauit. *Eum qui ex fide est IESVS.* Ex fide inquit IESVS, quæ ipse IESVS dedit, & non ex operibus legis, aut naturæ. *Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est.* Ad Iudæos dicit, Vbi est elatio tua, in qua gloriaberis te meliorem esse per circumcisionem carnalem: exclusa est gloriatio tua. *Per quam legem? factorum? non: sed per legem fidei.* Sequitur, Nunquid per factorum id est, opera legis, & responderet, Non, sed per legem fidei. Legem dicit fidei gratiã, per quam ad CHRISTVM accedimus, per quam fidem accipimus. *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem.* Definimus, certi sumus, hoc iudicamus, *Sine operibus legis.* Addendo, legis, ostendit esse & fidei opera. *Quomodo ergo Iacobus ait. Fides sine operibus mortua est? Sed Paulus de operibus legis dicit: Iacobus autem de operibus, quæ fidelem hominem esse probant: sicut ipse in sequentibus exponit: Ostendit mihi ex operibus fidem tuam.* Opera sunt, per quæ fides agnoscitur. *An Iudæorum Deus? Nonne omnes Deus fecit, & similiter de omnibus cura est ei? non solum vobis, sed & gentibus venit CHRISTVS ex lege promissus: imò magis ipsis.*

Tantum. Quasi Iudæi dicant, sed gentes Deum dereliquerunt: & respondeatur eis, Et vos. Illi peccauerunt: & vos. Sed nos conuertimur, & illi: Nobis CHRISTVS venit promissus, & illis. Non ergo vester tantum est Deus: aut quasi vos nesciatis, quod omnes ex Adam nati sunt, & quod scriptum sit, gentes CHRISTO credituras, sicut dicit, *Domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus.* Et iterum: *Audite vocem tubæ: & dixerunt, Non audiemus. Propter hoc audient gentes. Nonne & gentium? Ex gentibus credentium, quia frequenter propheta de eorum vocatione dixerunt. Imò & gentium? Id est, multo magis & gentium, quia antequam legem sancti Deo placuerunt. Optime autem modum seruauit in verbis: Imò dixit, ut ostenderet magis gentes: quia antequam fuerit sancti præputiati, quam circumcisi: & Abraham ante circumcisionem iustificatus credidit. *Quoniam quidam unus Deus qui iustificat circumcisionem ex fide.* Vtranque gentem per fidem CHRISTI saluandam esse denunciat: hoc est, ex fide. Nam nec præputi, nec circumcisio sine fide iustificatur. *Et præputi per fidem.**

Sicut Abel, Noë, & cæteri. *Legem ergo destruimus per fidem? Absit.* Legem ergo per fidem destruimus, quæ circumcissionem docuit: Absit. In tantum ut dicat Moysen propter circumcisum filium penè interfectum fuisse. Ne ergo illi dicerent, Legem ergo destruis, in qua omnes qui crediderunt iusti circumcisi fuerunt ante legem in circumcisi: sed tamen nullus in circumcisi in lege. Non solus, ait, non destruo, sed con firmo, dum hanc prædico circumcissionem, quam illæ prædixit: In nouissimis, inquit, diebus circumcidet dominus Deus cor tuum, & cor feminis tui, ad Deum tuum amandum. Hæc est fides. Tunc destruerem legem, si illam mentitam diceret, hoc est, non cessaturam, cum illa se promiserit cessaturam, sicut dicit Hieremias: Dabo vobis testamentum nouum. Et Esaias: Ex Sion egredietur lex, & verbum domini de Hierusalem. *Sed legem statuimus.* Stare facimus, dum probamus verum esse quod dixit de antiquis iustis & gentibus credituris, & spiritalem circumcissionem venturam, dum hoc efficit fides, quod lex iubet: quæ fides si non sit, iubet tantum lex, & non implentes iussu reos tenet: quæ non impletur, nisi per charitatem, quam spiritus sanctus infundit per gratiam suam. **CA. IIII.** *Quid ergo dicimus inuenisse Abraham patrem nostrum?* Reuocat illos ad caput circumcissionis, ut quod initio constitit, id habeatur in toto. Circumcisio in carne est, fides autem in mente consistit. Abraham secundum fidem per præputium pater est gentium: secundum carnem pater est circumcissionis. Fides autem, qua pater est gentium, non in carne, sed in mente consistit. *Secundum carnem.* Id est, secundum carnis circumcissionem. *Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam.* Quomodo ex operibus, quæ & ipse ex gentibus venerit? *Sed non apud Deum.* Sed apud semetipsum habet, quia iussa perficit: aliter ergo nihil. Illi Deus donauit, sed ex se, sed ex operibus suis habuit gloriam. Sed quia illum fides à Deo donata sine operum præsumptione iustificat, non sibi, sed domino ex gratuita largitate dat gloriam. Dicit ergo beatus Abraham non ex operibus (quia ante legem fuit) sed ex fide (quia promissisei credidit) inuenisse iustitiam: & quia fides per gratiam Dei non solum peccatorem, sed & impium pro Dei bonitate iustificat, dum non ex operibus habet fiduciam, sed per omnia se Deo intelligit debitorem:

debitorem: quia nihil inuenit, quod sibi arrogare possit ex meritis. *Quid enim scriptura dicit?* Scripturam interrogemus. *Credidit Abraham Deo.* Probauit, & ideo apud Deum habet gloriam: tam magna fuit dono Dei fides Abraham, ut & pristina ei peccata donarentur, & sola ei pro omni iustitia duceretur accepto: & tanto amore flagrauit, ut deinceps semper Deo placeret. *Et reputatum est illi ad iustitiam.* Compensatum. sola fides. *Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Exponit ipsum exemplum. Et quia lex opera requirit, per quæ elatus fuerat pharisæus: quum ergo iustificat impium diuina misericordia, locum meriti non potest habere præsumptio. Debitor enim est antequam pareat præceptis: & nisi paruerit, damnatus. Si autem fecerit, non habet gloriam: quia inutilis seruus est, qui nihil amplius operatur. *Si uero qui non operatur.* De circumcissione dicit, & cæteris huiusmodi. *Credenti autem in eum, qui iustificat impium.* Impium per solam fidem iustificat, non opera, quæ non habuit: si enim secundum opera, puniendus est, non liberandus. Simul attendendum non peccatorem iustificari per fidem, sed impium.

Reputatur fides eius ad iustitiam, secundum propositum gratiæ Dei: sicut & Dauid dicit. Sicut Abraham, & nostra filiorum eius per gratiam. *Beatitudinem hominis.* Magna beatitudo est, sine labore legis, vel pœnitentiæ fidem per solam gratiâ promereri, secundum propositum Dei, quo proposuit gratis peccata dimittere. *Cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus.* Illi accepto fert iustitiam sine operibus, qui per fidem, qua primû Deo credidit, & de præterito absoluitur, & de præsentibus iustificatur, & ad futura fidei opera præparatur. Probare vult & in ipsa lege prædici, Iustitiam sine operibus prodesse: nec se hoc suo defendere, sed prophetæ exemplo firmare. Quod remittitur, non est: quod tegitur, non parat: & ideo nec imputatur. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates.* Contra Iudæi arrogantiæ: quia beatitudo, & remissio peccatorum credulitatis opus est, non laboris. *Quidam dicunt remitti peccata per baptismum, tegi lachrymis pœnitentiæ, non impunitari vlla peccata in martyrio.* Quauis totum in fide baptismi possit intelligi, tamen cum remissa fuerint delicta, diligitur Deus. Cui enim plus dimittitur, plus diligit: & ideo
c iij charitas

charitas operit multitudinem peccatorum, vt superet dilectio pristinum contemptum. Non autem imputat, dum bonis eius deinceps operibus, quæ per charitatem fiunt, delectatur, nec reminiscitur eius ante factorem. *Et quorum testis sunt peccata. Charitate. Beatus uir, cui non imputauit dominus peccata. Nec rememoratur. Beatitudo ergo hæc in circumcissione, an etiã in præputio?* Volunt aliqui istam beatitudinem tribus temporibus assignare, Naturæ, Circuncissioni, & Christianitati: sed vt eos à gloria priuilegij excludat, ipse dicit, nõ in circumcissione, sed in præputio. *Dicimus enim, quia reputata est Abrahamæ fides ad iustitiam.* Quia vtriq; confitemur iustificatũ: quia ergo de Abrahamã tractamus, quod de ipso inueniret ratio, hoc in omnibus accipiamus: hoc omnes indubitãter teneamus, quia fides hæc non soli Abrahamæ profuerit, sed omnibus, qui creditatis suæ sequuntur exemplum, sicut in sequẽtibus legimus, vt reputetur illi ad iustitiam. *Quomodo ergo reputata est, in circumcissione, an in præputio?* Videamus, vtrum propterea iustus, quia circumcissus: an ideo circumcissus, quia iustus inuentus est: Vtrum circumcissio de iustitia, an iustitia de circumcissione sit nata. *Non in circumcissione, sed id præputio.* Antè iustificatus est, quã circumcideretur. Non ergo propter circumcissionem iustificatus est. *Et signũ accepit circumcissionis.* Ne dicerent, Quid ergo circumcissus est, si nõ indigebat circumcissione? Signum est, inquit, iustitiæ non augmentũ. Item aliter: Vt ostenderet, quã iustus & fidelis esset, qui dolorem sibi ex mandato Dei non dubitauit inferre: non putans superfluum, quod ab scientiarum domino iubebatur: sicut nec parricidium impium, quod fons præceperat pietatis. *Signaculũ iustitiæ fidei.* Vt significaret iustitiam CHRISTI, quæ ex fide est, quæ nunc est in præputio, siue quæ ei in præputio est nata. Item aliter: Tam perfecta fuit fides eius, quæ signaculũ mereretur: semper res plena signatur & magna. *Quæ est in præputio.* Nunc in his, quæ ex gentibus credunt. *Vt sit pater omnium credentium per præputium.* Vt omnes, qui ex gentibus credunt, secundum fidem filij sint Abrahamæ: dum & illis sola fides ad iustitiam reputatur, etiã & ipsi circumcissi non carne, sed corde: siue, quia ante circumcissionem iustus esset præputiatorum patris iustorum. *Vt reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circumcissionis.* Cũ iustificati fuerint, circumcissi sunt:

sunt: quia præputiarius si iustus est, præputiũ eius in circumcissione reparabitur. Modò enim signo nõ est opus, per quod ab hominibus cognoscatur. Non enim vna gens est Dei, sed ex omnibus cõgregatio: quia iam venit expectatio gentiũ CHRISTVS. *Non his tantũ, qui sunt ex circumcissione fideles, sed & his qui sectantur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahamæ.* Si illum imitantur. *Non enim per legem.* Non per legem, sed ante legem: quia in lege quidem de fide, & promissione Abrahamæ creditum est: Sed Moyses, qui scripsit legem, post eã fuit. De ideo ipse ad Galat. dicit: Quia post CCCC. & XXX. annos facta est lex, quæ non irritum facit ad euacuandã promissionem. *Promissio Abrahamæ, aut femini eius, ut hæres esset munda.* Non per circumcissionem. *Sed per iustitiam fidei.* Vt in semine Abrahamæ, id est, CHRISTO, benedicerentur omnes gentes: cui datæ sunt à patre gentes, in hæreditatem: siue vt cum eo requiescant gentes, sicut dicit Saluator: Venient ab oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob. *Si enim qui ex lege hæredes sunt.* Si ex circumcissione, secundũ vos: si illi soli, vt vos vultis, hæredes, nõ reddidit Deus Abraham, quod promissit per iustitiam, vt pater esset multarũ gentium, & videtur sine causã credidisse. Sed nõ ita est: Nam impleuit Deus Abrahamæ promissionem, quia ex omni parte mundi gentes credunt in CHRISTO. *Exinanita est fides, abolita est promissio.* Ergo nemo iustificatur ex fide, nec ipse Abrahamã. Sed quoniã fides exinaniri nõ potest, nec promissio aboleri: superest, vt non sit ex lege hæreditas, sed per iustitiam fidei. Lex enim peccata non donat, sed *inducat. Et ideo non potest filios facere Abrahamæ: quia secundum quod omnes sub peccato inuenti sunt, omnes erant puniendi. Ideo ergo ex fide, vt dimissis per gratiã peccatis, fiant filij Abrahamæ.

* alius vni
dicat siue
inducat.

Lex enim iram operatur. Quæ iniustus est posita, quæ magis grauauit peccantes, non absoluit, quia iniustus est posita: In præsentem enim poenam transgressoribus inferbat. Lex enim quid aliud, quã sola litera est eis, qui eam legere nouerunt, & implere non possunt: quæ talibus litera est, quia non est adiutor legentiũ, sed testis peccatiũ. Ideo quippe lex iram operatur, vt territo atq; conuerso ad iustitiam legis implendam Dei misericordia gratiam largiatur per Iesum Christum dominum nostrum, qui est Dei sapientia: De qua scriptum est:

Legem & misericordiam in lingua portat. Legem, quæ terreat: misericordiam, qua subueniat. Cognitio itaq; legis facit superbum præuicatore: per donum autem charitatis delectat legis esse factorē. Lex, inquit, iram operatur, hoc ideo, quia ira Dei maior est in præuicatore, qui per legem cognoscit peccatum, & tamen facit. *Vbi enim non est lex nec præuicatio.* Quæ propter transgressionem posita est: vbi enim venit ex lege præceptio, abundauit & præuicacionis occasio. *Ideo ex fide.* Hæredes ex fide, non ex lege. *Vt secundū gratiam.* Diligenter aduerte, quia secundū gratiam dixit, vt cesset præsumptio, quæ sibi blanditur de meritis.

Firma sit promissio omni semini. Non ei, qui ex lege est solū: sed & ei, qui ex fide est Abrahæ. Quia omnes gentes credunt, & cōpletur promissio Abrahæ. *Qui est pater omnium nostrū, sicut scriptum est.* Pater & præputiatorū & circuncisorum. Hoc loco, vbi Abrahā multarū gentiū pater dicitur, Iudæorum superbia confunditur: quia Iudæorū per carnem, gentiū per fidem est pater. *Quia patrē multarum gentiū posui te ante Deum, cui credidisti.* Quia per se nec vnus filij poterat pater esse.

Qui uiuificat mortuos. Ad generandū mortuos dicit, vt & præsertim Sarram, vt præsertim clausæ cōueniat: quia fructū sobolis, quem ætas non obtinuerat, fides perfecta promeruit.

Et uocat ea quæ non sunt, tanq̄ ea quæ sunt. Quauis in principio vocauerit ea quæ non erant, & ad nutū iubentis statim esse cōeperunt, tamen hic de filij desperata conceptione significat. *Qui contra spem.* Contra spem naturæ erat, vt vetula pareret, & semen suum sicut stellas cœli futurum. *In spē credidit.* In spē potentia Dei. *Vt fieret pater multarū gentiū.* Quia adhuc vnus filij pater erat. *Secundum quōd dictum est: Sic erit semen tuū sicut stellæ cœli, & arena maris.* Quia scientibus legem loquebatur Apostolus, in arena Iudæos, in stellis gentes, quæ credunt significauit: Illos terrenos, istos cœlestes intellige: quia etiam de ipso genere Iudæorum primitiuo rum ecclesia, quæ credidit cœlo & stellis, merito cōparatur.

Et nō est infirmatus fide, nec considerauit corpus suū emortuū, cum ferē centum annorum esset, & emortuā uulnam Sarræ. Nihil naturæ considerat fides: quia in his, quæ promittit Deus, facile natura suo seruit auctori. *Quæritur,* quomodo Abraham postea de Cethura filios generauerit, qui de Sarra antē

non

non potuit. Idcirco de Sarra nō genuit, quia anus erat, & sterilis. De illa verò, quæ in ætatis iuuentute posita erat, facile ualuit procreari. *In repromissione autem Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo.* Nec de fenestris impossibilitate, nec de promissionis magnitudine dubitauit: quia non ad annos suos, sed ad omnipotentis promissa respexit, dans gloriam Deo tanquam de percepto gratias agens. *Plenissime sciens, quia quæcunque promisit Deus, potēs est & facere.* Id est, certissime. Ipse igitur fidem gentium facit, qui potēs est facere quod promisit. Ipse ergo operatur in cordibus nostris fidem miro & ineffabili modo vt credamus. *Ideo & reputatum est illi ad iustitiam.* Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi. Quia si credidit. Et aliter, aduertendum, quia apud Deum nō solū deuotio operis habet meritum, sed etiam firma & perfecta credulitas. *Sed & propter nos, quibus reputabitur.* Non vt sciremus tantū qualis fuerit, sed vt nobis omnibus exemplo sit, vt filius pater: sicut omnia exempla sanctorum, siue tentationes, vt se ipsi scirent, & nos eorum exempla sequeremur. *Ideo tentantur sancti, vt ipsi se agnoscant: ideo probati iustificantur, vt nos eorum uestigia subsequamur.* *Credentibus in eum, qui suscitauit IESVM CHRISTVM dominum nostrum à mortuis.* Videamus quo ordine hoc loco ad CHRISTI transierit resurrectionem: id est, & nobis reputabitur, si tam perfecte crediderimus CHRISTVM à mortuis resurrexisse: quomodo ille credidit corpus Sarræ emortuum posse ad concipiendum uiuificari. *Qui traditus est propter delicta nostra.* In traditione misericordia, in resurrectione potētia demonstrata est: & vt nouæ ex resurrectione uitæ, quæ est iustificatio nostra, nobis daretur exemplum, vt peccata nostra portaret, mortuus est: resurrexit, vt per resurrectionem suam gloriam nostræ iustificationis ostenderet. *Et resurrexit propter iustificationē nostrā.* Ideo mortuus est, vt uitam mortuis redderet. Ideo in ipso corpore, quo est crucifixus, apparuit, vt fidem atque iustitiā credentium confirmaret cum in plenitudine promissionis fructū suæ credulitatis agnosceret. ¶ *Iustificati igitur. Quomodo*

CAP. V.

tus:

tus: sed omnes per gratiam, quæ fidem infundit, & veritatem ostendit: & quod nec genus, nec circumcisio, sed fides faciat filios Abrahamæ, qui ante circumcisionem ex sola credulitate iustificatus est: qua ratione conclusa pacem eos habere hortatur ad Deum, quia nemo suis meritis, sed omnes Dei gratia & misericordia sunt saluati. *Ex fide.* Quæ ex Deo est, vt credamus: sicut & ad Galatas dicit: At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogō. Et ad Hebræos: Aspicientes in autorem & consummatorem fidei **I E S V M C H R I S T V M.** *Pacem habeamus ad Deum.* Vel subiecti simus Deo: vel pacem Dei, non seculi habeamus. *Per dominum nostrum I E S V M C H R I S T V M.* Non ex operibus. *Per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam.* Per quem accessimus propè, qui eramus longè. *In qua stamus.* Quia ante gratiam iacebamus. *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* In hoc quod incredibile videtur, nos per fidem gloriamur filiorum Dei sperare nos adoptionem: tatumq; est quod speramus, quantum ex se præsumere nullus auderet: quia in sola Dei virtute est, vt homo in filiorum Dei numero possit ascendere, ostendit & nos habere vnde rectè, & sine periculo gloriamur. Magna enim gloria est, per fidem ac spem in numero filiorum Dei adscisci. In spe gloriæ filiorum Dei illud nobis promittitur, quod, sicut dictum est, sperare nullus audebat: quod si fortè in mentem alicuius incidisset, poterat æstimare se in blasphemiam incurrisse: quod adeo magnum est, vt à multis pro ipsa magnitudine incredibile videatur: eò quod speramus gloriam filiorum Dei nos consecuturos. *Non solum autem, sed etiam gloriamur in tribulationibus.* Ideo in tribulationibus gloriamur, quia per eas patientiæ virtus ostenditur, & de patientia fidei approbatio nascitur: spes verò de inuicti animi probatione nutritur. Gloriantur ergo sancti de tolerantia tribulationis sine periculo vanitatis. Non solum enim in gloria spei, sed etiam in saluberrimis nobis tribulationibus gloriamur, scientes quantam habeant remunerationem, sicut ait Iacobus: Omne gaudiū existimate fratres mei, cum in tentationes varias incidieritis. Et illud: Beatus vir qui suffert tentationem: quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. De tribulatione enim gloriosa permittitur nobis vt gloriamur: quod & si fecerimus: tale est, quale si quis

nummo

nummo æneo, aut plumbeo contempto, gemmam regiam cõsequatur. Quamquam non sit digna comparatio: quia hic quamuis precium distet, manet tamen vtriusque corruptio: ibi derogant paruis magna, & caducis succedunt æterna. *Scientes quod tribulatio.* Sciri iam dicitur, quod firmissimè creditur. *Patientiam operatur.* In tribulatione apparet patientia, siue augetur. Oportant fideles aliquid pati pro nomine domini, vt acquirant de tribulatione finienda præmia sine fine mansura. *Patientia autem probationem: probatio uero spem.* Qui in omnibus patiens fuerit, probatus est. Vasa enim figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. *Spes autem non confundit.* Spes futurorum omnem confusioem expellit: præsentium: vnde probatur non habere spem, qui præceptis **C H R I S T I** cõfunditur. *Quia charitas Dei.* Quomodo nos Deus diligat ex hoc cognoscimus, quia non solum nobis per mortem filij sui peccata dimisit: sed etiam donum in nobis sancti spiritus contulit, qui purgat & illuminat occulta cordium, & iam nunc reuelat gloriam futurorum. *Diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis:* Magnitudo beneficiorum excitat in se magnitudinem charitatis, quæ perfecta timere non nouit, neque cõfunditur: quæ tamen in nobis non per proprium meritum, sed per spiritum sanctum donatur: quia ipsa charitas plenitudo legis esse cognoscitur. Et ideo nemo in se, sed in Deo, cuius donum est, gloriatur: nec dicat: Ego naturali legi credidi, & sic accepi spiritum sanctum: quia nemo præuenit Deum: sed illius semper misericordia præuenimur. *Vt quid enim C H R I S T V S quum adhuc infirmi essemus.* Vult hinc ostendere, quia pro impiis mortuus est, & beneficiorum eius magnitudinem commendare, vt indebitè ab eo tantum dilecti, quantum eum diligere debeamus, videamus, aut sit tam sancto & tanto beneficio aliquid præponendum sit, cum ille nobis impiis nec vitam suam præposuerit, nec denegauerit mortem. *Secundum tempus pro impiis mortuus est.* Siue quia in ultimo seculi passus est **C H R I S T V S**, siue ad præsens, vel ad tridui tempus, vt prædicabatur, est mortuus. Qui ergo pro impiis mortuus est, dicens, ostendit, quod pium dominum usque ad mortem diligere debeamus, quem pro impiis feruis cruciatum mortis excepisse cognoscimus: simulque notandum,

dum, quod ait, pro impiis, ut præsumptio humana reprimatur, ne suis meritis aliquid tribuat. *Vix enim pro iusto quis moritur.* Hoc contra Pelagium facit, qui negat originale peccatum, quod si hominem non obligasset, mors CHRISTI non fuisset necessaria. Dignum autem est, ut homo pro confessione boni domini vitam incunctanter effundat, qui non pro iustis, sed pro impiis mortuus est, & vel sic de nobis præsumere desinamus. Nam si vix pro iusto quis moritur, quis pro iniquo & impio, nisi ille qui venerat saluum facere quod perierat: cui nullus prior dedit, sed ab illo accepit, ut crederet. *Nam pro bono forsitan quis audeat mori.* Tam facile: nam bonum hoc est, quod iustum, secundum illud mandatum, iustum & bonum. *Commendat autem suam charitatem.* Quando indebitè aliquid redditur, tunc charitas commendatur. *Quid ergo tam indebitum, quam ut sine peccato dominus pius pro seruo impio moreretur? Deus in nobis.* Quantum nos diligit ex morte sua cognoscimus. *Quoniam quò adhuc peccatores essemus, CHRISTVS pro nobis mortuus est.* Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus. Si peccatores tantum dilexit, quanto magis iam quos iustos fecit custodiet? & si pro extraneis intercessit, multo magis suos perire non patitur. Si semetipsum dedit pro impio, quomodo sua poterit denegare? Non iam per animaliam cruorem, sicut in lege, sed per sanguinem filij Dei debitores esse nos admonet. Et ut intelligamus quantum diligit receptos, qui reconciliavit inimicos. *Ab ira.* Iram iudicij. *Per ipsum.* Per ipsum saluabimur, non per nos: hoc est, si membrum eius fuerimus: cum enim omnia ardebunt, solum corpus saluabitur iudicantis. *Si enim quum inimici essemus.* Inimici eramus ante donum gratiæ ipsius, & ante baptismi sacramentum: sed & illi inimici esse noscuntur, qui post baptismum flagitiis & sceleribus se inuoluunt nec pœnitentia volunt emendare errores, sicut dicit Iacobus: Amicitia huius mundi inimicitia est Dei. Inimici ergo non natura, sed contraria voluntate. *Reconciliati sumus.* Quia alienati, & inimici facti fueramus per transgressionem. Nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitia. Inimicos autem nos primi parentis transgressio fecit. *Per mortem filii eius: multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.* Si per mortem CHRISTI saluati sumus, quanto magis in vita ipsius glorificabimur,

cabimur, si & vitam eius imitemur, & mortem: & in præceptorum eius adiutorio ipsius studuerimus permanere custodia. *Non solum autem, sed & gloriamur in Deo.* Non solum nobis vita dabitur CHRISTI in illa resurrectionis immutatione, sed & gloria, sicut dicit Ioannes apostolus: Nondum apparuit quid erimus: scimus quoniam quum apparuerit, similes ei erimus. *Per dominum nostrum IESVM CHRISTVM.* Ut per ipsius gratiam similitudinè ipsius mereamur, & simus in gloria Dei patris. *Per quem nunc reconciliationem accepimus.* Nunc reconciliationem, tunc gloriam. *Propterea sicut per unum hominem in hunc mundum.* Hinc ostendere vult propterea CHRISTVM passum, ut qui à Deo per Adam discesseramus, per CHRISTVM reconciliaremur. *Peccatum intravit.* Traduce & exemplo, quomodo enim quum non esset peccatum, per Adam aduenit: ita & quum iam apud nullum esset iustitia, per CHRISTVM reuocata est: & quomodo per illius peccatum mors, ita per huius iustitiam vita. *Et per peccatum.* In hoc loco contra abruptum Pelagianæ impietatis errorem mortem studet ostendere non à Deo factam, sed per culpam transgressionis illatam: quia sicut per primi Adæ peccatum salus amissa est: ita per secundi iustitiam reparata est. Hic Apostolus hoc intendit asserere, quia magna fuit Adæ transgressio, sed ditior est CHRISTI redemptio: & inde dixit: Et non sicut per unum hominem peccatum, ita & donum. Ex vno peccato ille intulit mortem: hic ex multorum abolitione reddidit vitam. Et ideo plus præualuit iustitia in viuificando, quam peccatum in occidendo. *Mors.* Illa de qua dicit, *Quum mortui essetis in peccatis, conuiuificauit vos CHRISTO.* Mors à mortu serpentis nomen accepit. *Et ita.* Quomodo in illo. *In omnes homines mors pertransiit.* Mors tam animæ, quam corporis pertransiit ex originali peccato & in Abraham, & in Isaac, & in Iacob, sed Dei sunt viuificati gratia: de quibus dicitur: Non est Deus mortuorum, sicut & Apostolus dicit etiam in eos, qui non peccauerunt: id est, capitale peccatum sic in dēs homines pertransiit: quia nō solum ille mortuus est, qui transgressus est, sed etiam illi, qui ex transgressoribus sunt procreati, per naturę vinculum tenentur obnoxij: id est, per omnes ramos vitium suum radix corrupta transmisit. Adā occidit, CHRISTVS viuificauit. *In quo omnes*

omnes peccauerunt. Siue peccato inobedientiæ: siue in Adam omnium peccantium pœna præmonstrata est. *Vsq̄ue ad legem enim peccatum erat in mundo.* Requirendū est quod peccatum: id est, illud solum peccatum vsq̄ue ad legem viguit, quod præuaticatio primi parentis inuexit. Cessabat enim transgressionis delictum ante legis aduentum. In primo seculo peccatores libertate præsentis vitæ securius fruebantur. Erat quidem ante legem ex operatione peccatum, sed nō ita imputabatur: quia iam penē obliterata fuerat scientia naturalis, cuius intellectus quasi mortuus reuixit ex lege. *Lex *vindex peccati aduenit.* Peccatum autem non imputabatur, quā lex non esset. Erat: sed agrestibus hominibus non imputabatur, nec ab aliis credebatur esse peccatum. *Sed regnauit mors ab Adam vsq̄ue ad Moysen.* Id est, mors ex originali malo ueniens vsq̄ue ad legē sola regnauit. Ideo dixit, Regnauit, quia totum mundum generaliter occupauerat. Alia verō peccata nequaquam regnare videbantur, quia non per vniuersos generaliter regnabat iniquitas. Naturalis enim aliquantula iustitia vigeat in plurimis, sicut in multis philosophis: & cætera delicta quamuis ex vitiata natura, tamen voluntaria erant. Sequutum est aliud nouum, id est, præuaticationis contempta lege delictum. Ergo obligatio sola primi hominis vsq̄ue ad Moysen per se mortem operata regnauit. A legis autem tempore genus aliud delictorum in reatum neglectæ legis accessit, quod ante eius promulgationem non poterat imputari. Ac sic introeuntibus nouis præceptis iniquitas multiplicata est. Lex enim non vt tolleret peccatum, sed vt demonstret, vel indicaret, aduenit: & ideo hic abundantiam gratiæ Apostoli doctrina commendat: quia nō tantum Adæ debitum, quod solum vsq̄ue ad legem, velut tyrannica dominatione regnauerat: sed etiam innumeras offensas præuaticationis & reprobæ conuersationis redemptoris bonitas redonauit. Propterea dixit: Nam iudicium quidē ex vno in condemnationem. Quod autem dicit: *Vsq̄ue ad Moysen: id est, vsq̄ue ad finem legis & initium gratiæ debitum naturale regnauit: sicut dicimus verbi gratia: Fuerunt Hunni vsq̄ue ad Atilam.* Non vtrique principium regni eius, sed finem designamus: sic & vsq̄ue ad Moysen, id est, vsq̄ue ad finem legis, & principium gratiæ. Reliqua delicta, quæ non intel-

*aliās,
index

ligeantur peccata esse vsq̄ue ad principium legis, quousq̄ue diceret lex, Non concupisces, per legem reuixerunt. Nam originale hodieq̄ue vsq̄ue ad baptismum regnat, sed fœnoris sui perdidit vsum, postquam CHRISTI sanguis chirographum originale deleuit. Sed dicit aliquis: Quare adhuc in multis gentibus regnat originis malum? Cui responderet: Tunc verē pestis latē diffusa regnabat, quando medicus decrat, quando mortalitas generalis omnes vastabat. Vbi verō portam paradisi remissio de cœlis missa patefecit, mors perdidit potestatem: ac sic non regnat, quia regnum eius destructum est per gratiam CHRISTI. *Etiā in eos qui non peccauerūt, in similitudinem præuaticationis Adæ, quæ est forma futuri.* Forma futuri: forma è contrario, quomodo ille peccati, ita hic iustitiæ: siue ille in anima viuente, iste in spiritu viuificante. CHRISTI forma Adam fuit: quia sicut Adam sine cōmercio cōiugali Dei manibus est factus, ita & CHRISTVS ex v. gine, Deo operante, processit. *Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim vnus delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis IESV Christi in plures abundauit. Et non sicut per unum peccatum, ita & donum.* Id est, plus præualuit iustitia in viuificando, quā peccatum in occidendo: quia Adæ peccatum & se, & suos posteros interfecit: CHRISTVS autem & quos in corpore inuenit, & suum hominem, & posteros saluauit. Sed fortē dicit aliquis: Caro, quæ ex transgressore venit, iuste trahit originale peccatum: Anima verō, quæ innocens nascitur, vnde trahit originale peccatum, vt si non baptizatus infans moriatur, in æternum damnatur? Audiatur, & agnoscat, quia magis anima primū in Adam pro appetitu diuinitatis, quā caro peccauit. Isto verō loco omnino cauenda est opinio quæ dicit, Sicut caro ex carne Adæ, ita anima nostra ex anima Adæ occulta Dei operatione creatur.

* Sicut quidam dixit, Lege latentis funis opus natura suum, quæ nisi hic fuerit liberata per gratiam, perpetua pœna in æternum damnabitur. *Nam iudicium.* Subauditur, mortis. *Ex vno in condemnationem.* Subauditur, peccante siue peccato primū. *Gratiā autē ex multis delictis in iustificationē.* Ac si prima obligatio veteris offensæ vsq̄ue ad Christū dominat

nata est. Alia verò delicta ante interdictum legis non videbantur, vel non intelligebantur esse tam graua: adueniens ergo gratia, non solum originale debitum, sed & actuale donauit per baptisum. Et ideo ex multis delictis iustificauit. *Si enim unius delicto mors regnauit per unum.* Id est, per Adæ transgressionem. *Multo magis abundantiam gratiæ.* Maior est redemptio saluatoris, quam perditio transgressoris: quia per **CHRISTVM** omnia peccata dimissa sunt, non solum originalia, verum etiam & actualia. *Et donationis, & iustitiæ accipientes in uitâ regnabunt per unum IESVM CHRISTVM.* Quia & ut iustè viuamus, & ut cum ipso regnemus, muneris ipsius largitate donati est. Donationes audimus: de nostris meritis taceamus. *Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem sic & per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitæ.* Mors regnauit, subaudiendû. Qui ergo ex hac condemnatione liberatur, gratiâ diligit: qui nõ liberatur, debitû agnoscat. Si in remittendo debito bonitas, in exigendo æquitas intelligitur: Nusquã enim esse apud Deum iniquitas inuenitur. *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi ita & per unius obedientiam iusti constituantur multi.* Sicut exemplo inobedienciæ Adæ peccauerunt multi: ita & **CHRISTI** obedientia iustificantur multi. Grande crimen inobedienciæ: quam qui habuerit Christianus, quodcumque boni fecerit, euacuat. Obedientiam, inquit, malo, quam sacrificium. *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum.* Ne dicerent nobis, Lex peccata dimisit: Non, inquit, venit dimittere, sed monstrare, qua contempta, inceptè abundare delictum per scientiam: quasi diceret: vt video, lex peccata non minuit, sed adiecit: nõ tamen suo vitio, sed illorum. Lex, inquit, subintravit, vt abundaret delictum: quod su peruenientis gratiæ largitate vacuatum est. Apertè ergo ex hoc testimonio aduertimus, Apostolum de duobus loqui generibus peccatorum, quæ vel ex naturali legis transgressionem veniebãt. vbi causam explicuit naturalem, legalem subdidit, dicens: Vbi abundauit peccatû, superabundauit gratia. *Vbi autem abundauit peccatum.* Totus hic sensus est: Vetus Adam per vnum delictum intulit mortem: nouus Adam ex innumerabilium delictorum indulgentia donauit salutem. Vbi, inquit, abundauit peccatum: quia accepta lege peccatum non cum

cum ignorantia, sed cum scientia perpetratur. Ideo incipit abundare delictum. *Superabundauit gratia.* *Vt sicut regnauit peccatum in mortem.* Quomodo dicit saluator: Cui plus dimittitur, plus diligit. Manifestata est quantitas peccati, vt sci rent magnitudinem gratiæ, & redderent magnitudinem charitatis: & ex indulgentia remissionis cresceret debitum charitatis. *Ita & gratia regnet per iustitiam in uitam æternam per IESVM CHRISTVM dominum nostrum.* Manifestantur beneficia dum econtrario indignorum meritis comparatur: mors enim per Adam regnauit, vita per **CHRISTVM**. Vt sicut confirmatum est regnum peccati per legem contemp tam, quæ abstulit excusationem ignorantie, ita & regnum gratiæ confirmetur per multorum remissa peccatorum.

¶ *Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* Illorum hic infertur obiectio, qui adhuc parum intelligentes, dicere poterãt, Si gratia crescet in magnitudine delictorum, peccare debemus, vt gratia abundet, vt possit magis ac magis magnificentia eius in peccatoribus abundare. *Abst.* Abst. Illi tam imperitè loquuntur, qui adhuc infirmi inueniuntur. Nos verò persuasionè huius ignorantie respuamus, qui iam mortui sumus peccato, vt gratiæ viuereamus. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? Vult tam firmum esse baptizatum, tamque perfectû, quasi qui ad capitalia committenda mortuo quodammodo comparetur: vt iam peccare non debeat, id est, crimen admittere. *An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in CHRISTO IESU.* Aut nunquid sacramentum ipsius baptisimatis ignoratis? In scripturis baptisimatû sunt generatim tria: Aqua, vt Ioannes: Spiritus, qui & ignis: vt in actibus apostolorum: Descendit spiritus sanctus quasi ignis, de cuius deitate alio loco demonstrat: Deus, inquit, noster ignis consumens est. Tertiû genus est baptisimi in sanguine, quo martyres baptizantur. Vnde ipse dominus iam baptizatus in euangelio protestatur: Baptisma habeo baptizari, quod vos nescitis. Sicut in Ioannis apostoli epistola legimus: Tria sunt, quæ perhibent testimonium: aqua, sanguis, spiritus. Vnum in ministerio, non in natura. Aqua per figurâ testis est dominicæ sepulture: Sanguis testis est mortis: Spiritus testis est resurrectionis: quia spiritus autor est vite. *In morte ipsius baptizati sumus.*

CAP. VI.

In morte **C H R I S T I** baptizamur, vt in ipsi^o morte cedentes, quasi mortui viueremus. Quippe quibus nihil esset cura hoc mundo commune. Et quibus totus mundus erat authoris, exemplo moriturus. sicut multi sancti vel fecerunt vel faciunt: quia **C H R I S T V S** pro omnibus mortuus est. Ergo omnes mortui sunt, vt & qui viuunt, iam non sibi viuunt, sed ei, qui pro illis mortuus est. Viuo autem iam non ego: viuit verò in me **C H R I S T V S**. Et, Mihi mūdus crucifixus est, & ego mundo. Fieri enim non potest, nisi vt mortuo capite, omnia membra commoriantur. Caput enim pro omnibus membris pertulit pœnas, vt omnia in eum membra morerentur, & ita peccato mortua viueret Deo. Quomodo enim mortuus peccare non potest, ita & nos, qui **C H R I S T O** sumus commortui, implicari peccatis capitalibus non debemus. Qui crucifixus est, nihil aliud facit, nisi quòd horam mortis expectat, & in manus patris commendat spiritum suum. Plenius requirendum est, quid intelligi debeat, in morte ipsius baptizati sumus. Præcipit Apostolus, vt quia propter nos **C H R I S T V S** crucifixus, mortuus, & sepultus est, & resurrexit: nos quoque ad passionis suæ similitudinem voluntates & cupiditates nostras crucifigamus, & in baptismatis mysterio mortis, sepulturæ, ac resurrectionis eius exemplum imitemur: vt si passionū socij fuerimus, simus etiam consolatio-nim. Sed requirendum, quomodo possit in vita positus mori, & nondum mortuus sepeliri: & nondum sepultus, quomodo valeat suscitari. Hoc vtrique modo, dum de filiis perditionis filij adoptionis efficiuntur, priori naturæ secunda natiuitate præmorimur: & dum sub cognato terræ elemento submergimur, sepelimur: dum è sinu fontis adsurgimus, suscitamur: & hoc maximum baptismatis sacramentum est. Et ideo dixit: Consepulti sumus cum illo per baptismum in mortem. Et in consequenti: Si, inquit, mortui sumus cum **C H R I S T O**, credimus quia simul etiam viuemus cum **C H R I S T O**. Elaborandum est itaque, vt nihil de fordibus veteris hominis agnoscatur in nobis. Vnde si quis nostrum fortè præuenitur, dono domini per pœnitentiam diluatur. Si ergo fuerimus noui, & immutati in conuersatione: similiter noui & immutati efficiemur in gloria. Scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est. Vetus homo

dicitur,

dicitur, qui veterem & terrenum Adam aut deposuisse nondum videtur, aut eundem, in cœnum prioris vitæ relapsus, imitatur. Sicut autem redemptor ille innoxium corpus appendit: ita nos noxium suspendamus à vitis. In quo mysterio crucis Moyses serpentem æream in deserto suspendit: vt destruat corpus peccati: Hoc est, vt non ex parte, sed omne vitium destruat. *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.* In exemplo **C H R I S T I** ad eum imitandum consepelimur in baptismo, vt mortui veteribus criminibus renunciemus diabolo & pompis eius. Ostendit nos ita baptizari vt consepeliamur **C H R I S T O**. *Vt quomodo surrexit **C H R I S T V S** à mortuis per gloriam patris.* Vt quomodo glorificatur pater per resurrectionem filij: ita & per conuersionis nostræ nouitate glorificetur. *Ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Ostendit quomodo viuentes mortui esse possimus: nec aliquid velle, aut cupere debeamus, quod volunt, aut cupiunt ij, qui noui non sunt. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius: simul & resurrectionis erimus.* Si consepulti sumus, & resurrectionis erimus participes. Si complantati non sumus, nec conresurgemus: & si fuerimus noui in vita, erimus in gloria. Si similitudinem mortis habuerimus, & resurrectionis habebimus. *Hoc scientes, quia uetus homo noster simul crucifixus est.* Qui veterem hominem & terrenum imitando peccabant. Nam uetus homo Adam intelligitur, sicut nouus **C H R I S T V S**. *Vt destruat corpus peccati.* Vnum vitium membrum est peccati: corpus verò vniuersitas delictorum, quorum principium originale peccatum. **C H R I S T V S** autem non ex parte, sed integer est crucifixus: vt nos ex toto moriamur peccato, & viuamus Deo: siue vt corpus nostrum destruat à seruitute peccati, & fiat iustitiæ mancipium, quod solebat esse delicti. *Vt ultra non seruiamus peccato.* Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. *Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.* Hoc est, alienatus est à peccato, iam non potest peccare: Crucifixus enim omnibus membris dolore occupatis, peccare non potest: sed concupiscentiis, & passionibus contradicit. *Si autem mortui sumus cum **C H R I S T O**, credimus quia simul etiā viuemus cū **C H R I S T O**.* Sicut & alibi dicit: *Si commortui sumus, & cōquiescimus.* *Scientes quòd*

d ij

quòd

quod CHRISTVS surgens à mortuis, iam non moritur. Sic & nos, si mortui fuerimus vitis, mortem secundam non timebimus. Aut certe ita: sicut iam pro vobis non potest, si cri-
 minose vixeritis, CHRISTVS iterum crucifigi: ita & vos non potestis iterum baptizari sicut alibi dicit: Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, & participes sunt effecti, renouari rursus ad poenitentiam, rursus crucifigentes in se filium Dei: quibus non poenitentiam, sed innoationem, id est, iterationem baptismatis interdicit. *Mors illi ultra non dominabitur.* Si ultra non dominabitur, ergo iam dominata est, contra Manichæos, qui negant CHRISTVM veram carnem habuisse. *Quod enim mortuus est peccato.* Siue quod pro peccato generis humani, siue quod morti ipsi, quæ in seum ultra locum non poterit habere, sit mortuus. *Mortuus est semel.* Id est, sicut caput vestrum semel est mortuum, sic & vos membra illius effecti, vitæ eius exempla sectamini, vt nihil morti ulterius debeatis: hoc est, vt in vobis locum mors secunda non habeat. Nam qui credit baptismum posse iterare, credit CHRISTVM posse iterum crucifigi. *Quod autem uiuit, uiuit Deo.* Viuit in deitate, ipse homo Deus. *Ita & uos existimate uos.* Quasi filij, vel membra eius vos intel-
 ligite. *Mortuos quidem esse peccato.* Sicut imitator eius dicebat, Viuo autem iam non ego, uiuit uero in me CHRISTVS. *Viuentes autem.* Hoc est, eius vitam sequentes, in nobis nondum uiuimus, sed iam in CHRISTO uiuimus omnes. Mortui enim sumus, & uita nostra abscondita est cum CHRISTO in Deo. *Deo in CHRISTO IESU.* Ille autem uiuit Deo, qui CHRISTI uestigia humilitate, sanctificatione, pietate sectatur. *Non ergo regnet peccatum in uero mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius.* Ostendit quomodo regnet. Ille enim regnat, cui oēs obediunt. Quomodo in corpore peccatum regnet exposuit: id est, si uitiatæ naturæ præbecamus obedientiam, & consentiamus. Non dicit, Non sit: quia iam ibi est: sed, Non regnet, id est, non fiat quod iubet. Surgit ira: noli dare iræ linguam ad maledicendum, non manum ad feriendum: non membra libidini: quæ non surgeret, nisi peccatum esset in membris nostris. Inest quidem peccatum in membris: sed non regnat, si non obediatur desiderijs illius. Et ideo dum quod non uult, agit, id est,
 non

non uult concupiscere, concupiscit: consentit legi, quoniam bona est: hoc enim uult & ipse, quod lex: quia uult ipse non concupiscere, & lex dixit, Non concupisces. *Sed neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato.* Vnquodq; membrum si officium suum in malos usus conuerterit, arma iniquitatis efficitur ad iustitiam expugnandam: si manus ad furtum, lingua ad mendacium, vel blasphemiam: si oculus concupiscentiæ seruiat ad pudicitiam expugnandam, & cætera. *Sed exhibete uos Deo tanquam ex mortuis uiuentes.* Tanquam iam resurrexeritis: post resurrectionem autem non carnaliter uiuitur, nec peccatur. *Et membra uestra arma iustitiæ Deo.* Vt oculus qui antè videbat ad peccandum, nunc uideat ad boni operis ministerium: qui antè videbat ad expoliandum, nunc uideat ad uestiendum: sic etiam de reliquis membris aduerte: vt de iniquitate ad misericordiam commutentur. *Peccatum enim uobis non dominabitur.* Non vos vincat peccatum: non enim estis paruuli, sed perfecti. quasi pædagogus puero dicat, Noli facere vitium sermonis, non enim adhuc audis grammaticum, sed oratorem. Siue non dominabitur, non habet dominari. *Non enim sub lege estis, sed sub gratia.* Id est, sub beneuolentia redemptoris, qui pugnandi atque uincendi & conatus dedit, & doctrinam præbuit: sed & exemplum insuper, & uirtutem per consolationem spiritus sancti donauit, per quam liberamur à dominatione peccati. *Quid ergo peccabimus quia non sumus sub lege?* Qui sub lege est, premitur à lege, dum non implet legem: non est sub lege, sed cum lege. *Sed sub gratia? Absit. An nescitis, quoniam cui exhibeatis uos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obediens ad iustitiam?* Ne indocti, & in fide rudes obicerent, Ergo cessante uindicta legis, impune peccabimus. Absit. Gratia quæ & donauit quomodo uincam, non uult nos omnino peccare: si uolueritis peccare, dñabitur uobis legis sententia, quæ uindicat in peccatis. Si autem iustitiæ seruieritis, non estis sub lege, sed sub gratia: Non enim, inquit, potestis duobus dñis seruire. Hic quod dixit, peccabimus, criminalia, & capitalia peccata intelligamus: non minuta, sine quibus esse non possumus. Hoc & ubique intellige, ubi prohibemur peccare: quia & de ipsis peccatis loquebatur, quæ & lex damnare consueuerat, secundum illud: Si dixerimus quia peccatum non habet,
 d iij mus,

mus, &c. *Gratias autem Deo quod fuistis serui peccati. Gratias Deo, quia fuistis, sed ipso liberante & adiuuante iam non estis, quia obeditis, quia resistitis adiutore Deo. Obedistis autem. Ut dono & exemplo CHRISTI uiuatis, qui non solum peccata, sed occasiones auferre donauit & docuit delictorum. Imitatores, inquit, mei estote, sicut & ego CHRISTI ex corde, ex fide. In eam formam doctrinae, in qua traditi estis. Noui testamenti. Liberati autem à peccato. Liberi facti estis. Serui facti estis iustitiae. Per gratiam Dei. Humanum dico. Quia non potestis adhuc audire diuinum. Siue sic, Humanitate dignum est quod dico, quod etiam apud homines ratione habet, & facile intelligi potest. Hoc est, Maiora quidem exigere à vobis pro diuinæ seruitutis retributione deberem: sed condescendens, & temperans infirmitati vestrae, humana & possibilia prædico, atque persuadeo: ut sicut propter fuistis ad sectanda noxia atque contraria: ita alacres sitis ad ea, quæ utilia, & salutis amica sunt peragenda. Propter infirmitatem carnis vestrae. Corpus quod corrumpitur aggrauat animam: quia quicquid anima carnaliter fecerit, carni deputatur: & quando anima cœlestia agit, totus homo spiritalis est. Carnalis si vincitur à concupiscentiis: spiritalis, cum dono Dei vincit concupiscentias. Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire. Ita nunc voluntate mutata exhibeamus nos seruire iustitiae: non sicut Manichæi, qui dicunt, naturam corporis ita in se per conditionem insertam habere peccatum, ut illud superare non possit: sed per gratiam renouati non exhibeamus membra nostra ad malum: nam non est ex se corpus malum, sed voluntates quas mutare iubemur, quæ per transgressoris reatum vitio naturæ inesse noscuntur, non conditione. Immunditiæ, & iniquitati. Luxuriæ siue idololatriæ. Ad iniquitatem. Ad iniquitatem faciendam. Ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiae. Ut quomodo perfecti fuistis in malo, ex originali peccato, ita perfecti sitis in bono, gratiæ dono: ut manus quæ antea rapiebat, modò porrigat misericordiam: & pedes qui antea ad malum currebant, modò ad visitandos infirmos, & in carcerem ad opus bonum currant: oculi qui antè videbant ad concupiscendum, ad inuadendum, videant modo ad miserandum, ad largiendum. Ecce sic mutantur membra nostra. In sanctificationem. Ut*

reci-

recipiatis sanctificationem, siue possideatis. Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiae. Hoc est, in nullo seruistis iustitiae. Ita & nunc liberi estote à peccato, ut in nullo ei seruuiatis. Ecce ostenduntur etiam peccato. minime potuisse, nisi si alia libertate seruire. Liberi ergo à iustitia non sunt, nisi arbitrio voluntatis. Liberati autem à peccato non sūt, nisi gratia saluatoris. Liberos dixit iustitiæ, non liberatos: à peccato autem non liberos, ne sibi hoc tribuerent, sed liberatos: id est, si vos filius liberauerit, tunc verè liberi seritis. Quem ergo fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis. Qualem fructum in actione illius habuistis, in cuius etiam recordatione verecundia est. Quicumque se cognouerit bonum, erubescit se fuisse malum. Et quicumque se erubescit bonum, malus est: quia nec in præsentem fructum habet, & finem mortem. Nam finis illorum. Malorum scilicet. Mors est. Peccata perpetua. Nunc uero liberati à peccato. Attende quia liberati dixit, ut non nobis, sed Deo demus gloriam. Serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem: finem uero uitam æternam. In Dei seruitio permanere, hoc ipsum iam fructus est, quod uiuatis, sanctificati per baptismum. Seruus autem Dei vicem inimicis non reddit, sicut Ioseph, qui dixit fratribus: Nolite timere, seruus enim Dei ego sum. Dei autem serui in præsentem fructum habent donum spiritus sancti, & finem uitam æternam, siue sanctificationem bonæ uitæ. Ergo in ista uita adhuc ex qua parte serui sumus Deo, liberi sumus peccato: ex qua parte adhuc seruimus legi, peccati adhuc serui sumus. Et ideo dixit: Condelector enim legi Dei secundum interiorum hominem. Ecce unde liberi, unde condelectamur legi Dei? Libertas enim delectat. Nam quando timore facis quod iustum est, non Deus te delectat. Stipendia enim peccati mors. Remuneratio dicitur stipendium. Merito ergo stipendium: quia malitiæ diabolicæ mors æterna, tanquam debitum redditur. Qui militat peccato, mercedem accipit mortem. Gratia autem Dei uita æterna, in CHRISTO IESU domino nostro. Gratia sub qua estis. Simulq; notandum, quia non dixit stipendia iustitiæ, quia non illam habemus ex nobis. Ergo quamuis nostra non sit, sed gratiæ, tamen custodita Dei adiutorio uitam dat æternam, transacta uita temporali.

d iij

¶ 17

CA. VII.

¶ *An ignoratis fratres, scientibus enim legē loquor.* Hinc incipit difficultatē legis ostēdere, vt illos hortet sine timore sub gratia viuere: quia modō actū cessante, lex nobis non viuūt, sed sibi: & viuūt in nouo testamento, per quod reformatur. *Quia lex in homine dominatur quanto tempore uiuūt. Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit uir, soluta est à lege uiri.* Comparisonem inducit: mandatum legis dicit uirum: plebem autem, uel animam, mulierem: vt ostendat legem, quæ iram operatur, sine effectu, quasi mortuam, nobis iam mortificatis impedire non posse, quod minus eius esse possumus, qui à mortuis resurrexit: quæ meritō nobis uiuere, si inueniret quod puniret in nobis. Tam diu enim dicit esse sub lege hominem, quandiu viuūt in peccato. Hoc autem peccatum intelligendum est, quod accessit ex lege. Vbi enim non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. *Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro: si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege, ut non sit adultera, si fuerit cum alio uiro.* Quandiu viuūt uir, tandiu ei secundum eius necesse est uiuere uoluntatem. Si autem dormierit uir, & mulier alij fuerit iuncta uiro, iam non ei secundum prioris uiri consuetudinem est uiuendum. *Itaque fratres mei quæ uos mortificati estis legi.* Iuxta corpus noluit dicere, mortificata est uobis lex: sed reliquit intellectui, sicut in multis locis. Iuxta comparisonem debuit dicere, magis illis legem mortuam, quam ipsos legi: sed quod inter Iudæos dicere adhuc intractabile uidebatur, intellectui derelinquit: satis euidenter ostendens, legem non potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum, quod auferat gratia: quoniam lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, non iuuare, quod facit gratia **C H R I S T I**. Ab hoc loco, & tota ista lēctione, usque, *Quis liberabit me de corpore mortis huius, uidet Apostolus transfiguratum esse in se hominem sub lege positum, cuius uerbis ex persona sua loquitur & qui dixerat: Euacuati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.* Per hæc uerba uidetur legem reprehendisse, sed non ita est, quia subiecit, *Lex peccatum est? Absit.* & reliqua. Hæc uerò auricula est non mendax. Crucifixa carne, per quam nobis dominabatur damnando peccatum, iam actum

actum non habet. Antè erant imitatores Moyssi: nunc uero **C H R I S T I**. sic dictum est, *Mortui estis legi, ac si diceretur, Mortui estis supplicio legis.* Quis mortui sumus legi per corpus **C H R I S T I**, si bona est lex? Quia mortui sumus legi dominanti: liberati ab eo effectu, quem lex punit & damnat. Vt sitius enim uocatur lex: quando minatur & terret, ac uindicat. Itaque idem præceptum timentibus lex est, amanti gratia est. Per corpus **C H R I S T I**, commoriendo **C H R I S T O**, qui damnauit peccatum in carne. *Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit.* Subaudiendum alterius uiri. *Vt fructificetis Deo.* Fructificat cuius exemplo populus Dei crescit, sicut dicit: *Vt aliquem fructum habeamus in uobis.* *Cum enim essemus in carne.* Cum essemus in carnali conuersatione, passio concupiscentiæ operabatur in oculis, & cæteris membris, quæ tamen per legem ostendebantur esse peccata, ut fructificarent morti peccati. In carne, inquit: id est, carnalibus desideriis obstricti teneremur. *Passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris.* Is passionibus moritur, qui iam mente seruit legi Dei, quanuis passionibus ipsarum mortuæ sint. Auctam dicit concupiscentiam, quoniam lex prohibet. Augmentum concupiscentiæ de inhibitione: & reatum pœnæ de præuicatione. Hoc est, quia per bonum operatum est mortem. *Vt fructificarent morti.* Id est, ut nos in iisdem passionibus positos legis seueritas interficeret, & fructum morti de nostra perditione præberet, quia fructus peccati mors est. Fructificamus morti, dum prohibita facimus. *Nunc autem soluti sumus à lege morientes.* Lex mortis, quæ occidit peccatores, id est, criminosos: sed & lex peccati ideo dicitur, non quia ipsa peccatum est, sed quia peccatoribus imponitur. Ideo etiam mortis dicitur, quia stipendiū peccati mors: aculeus autem mortis, peccatum: uirtus uerò peccati, lex. *In qua detinebamur.* Detinebamur per peccatum. *Ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.* Spiritus gratiæ præceptis obediens, non literam legis sequentes. *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?* Quia dixerat, quod passiones per legem morti fructificarent, ideo sibi obiicit, *Lex peccatum est?* & respondet. *Absit.* Hoc facit contra Manichæos, qui uetus testamentum negant. Quod si dixerint: Ideo hic propter Iudæos asserit legem, quia timuit scandalum.

scandalum. Respondendum est: Ergo semper timuit scandalum, quia nunquam contra legem locutus est. Cum ergo multis locis opera legis destruxerit, nunc merito in hoc eam laudat, in quo spiritalis est, & Manichæos eius insinuatione confundit. Absit. Ne quis enim propter hæc testimonia vituperet legem, & malam esse contendat, præuidit Apostolus male intelligentibus quid possit occurrere, eandem sibi ipse proposuit questionem. Quid ergo dicimus, inquit: lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Hoc iam superius dixerat, Per legem cognitio peccati. Non ergo ablatio, sed cognitio est. Quæ ideo data est, non ut peccatum tolleret, neque ut extirparetur, sed tantum ut demonstraretur, ut quia peccatum sine gratia Dei vinci non potest, ipsa reatus sollicitudo cogat ad gratiam conuolare. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. *Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.* Hinc incipit Apostolus quasi de se dicere, & de se dare exemplum, qui sub lege vixerat, quæ per se non saluat, sed ostendat peccatum: nam nec tollit, nec iustificat: sed in transgressoribus vindicat. Non ait, Peccatum non feci, nisi per legem: sed, Peccatum non cognoui, nisi per legem, quæ ostendit peccatum esse concupiscentiam: quod ego nesciebam esse peccatum. Concupiscentiam, inquit, nesciebam. Non dixit: Non habebam, aut non faciebam, sed nesciebam esse peccatum. Vnde apparet concupiscentiam per legem non insitam, sed demonstratam, quæ docet quid quisque facere debeat, vel vitare. Sed vetus homo adhuc trahitur consuetudine delinquendi: Concupiscentia enim nostræ naturæ est, accedens per peccatum, non Dei conditio. Et ideo malum ipsum non dei disunctione separandum, sed Dei miseratione sanandum est. *Occasione autem accepta.* Hinc Apostolus præteritam vitam suam, quando sub lege vivebat, & adolescentiæ suæ pugnam commemorat. Et quod ait: Ego autem vivebam sine lege: primam suam ætatem insinuat: adueniente, inquit, mandato, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum: iam se præcepti capacem, sed non efficacem fuisse testatur. Et ideo ut præuaricatorem se legis ostenderet, in quibus interioribus talem se fuisse sciebat Apostolus ante gratiam Dei, quæ per **I H S V M** dominum nostrum est. Et ad Ephesios hoc

apertissi-

apertissimè confitetur, In quibus, inquit, ut nos omnes conuersati sumus, in desideriis carnis & cogitationum: & eramus natura filij iræ, sicut & ceteri: & reliqua. Et ad Titum: Fuimus & nos, inquit, aliquando stulti, & increduli, errantes: & reliqua quæ ibi sequuntur. Talis ante gratiam fuit. *Peccatum per mandatum operatum est.* Sicut qui inuidet, tunc magis occasionem nocendi accipit, quando ei, cui nocere vult, aliquid creditur. *In me omnem concupiscentiam.* Omnem quæ scripta est in lege: Non concupisces uxorem, neque agrum, neque quicumque proximi tui, & reliqua. Habet hoc per transgressionem humanæ mentis infirmitas, ut difficilium obseruari possint prohibita. Sine lege enim peccatum mortuum erat: id est, latebat, non apparebat, ignorabatur, mihi mortuum videbatur: vel in obliuionem erat naturalis lex, quæ ostendebat quid esset peccatum. Ideo & lex data est literæ, quæ commemoraret legem naturæ. *Ego autem uivebam aliquando.* Quasi iustus, & liber à peccato viuere mihi videbar.

Sine lege. Vnde manifestat, non ex persona sua propriè, sed generaliter ex persona hominis loqui. Sed quum venisset mandatum: id est, in obliuionem venerat esse peccatum. At ubi venit mandatum, recognitum est peccatum, ut omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat. *Reuixit.* Id est, enituit, & apparuit. Reuixit, ait: non vixit: vixerat enim aliquando in paradiso, quando contra datum præceptum satis apparebat admissum. *Peccatum reuixit, ego autem mortuus sum.* Hoc est, apparuit quod fuerat occultum, quia vixerat per scientiam naturalem, & mortuum fuerat per obliuionem: quia præuaricatus sum iam sciens, & mortuum me esse peccati manifestatione perspexi: quia iam præuaricatione peccat, qui videt per legem, quid facere non debeat, & tamen facit siue titillatione, siue delectatione, & si non consensione: vel quia reatus præuaricationis certum mortis supplicium comminatur.

Et inuentum est mihi mandatum. Quod custoditum proficiebat ad vitam, hoc neglectum perduxit ad mortem: quia sciens illud non custodiui. Hoc totum ideo, ut ostendat legem quidem datam ad vitam: sed quia non dedit adiutorium quomodo possimus saluari, ut nos deducat ad gratiam, quæ totum habet, & misericordiam, & adiutorium, & exemplum. *Quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.* Si vis ad vitam venire,

nire, serua mandata. Custoditum mandatum vitam tribuit: non custoditum, mortem: quæ transgressio est. *Nam peccatum occasione accepta.* Si quid contra legem videtur dicere, eis imputat, qui perfectiora accipere non valuerunt. Ideo occasionem dixit fuisse peccati. *Per mandatum.* Quia suasio delinquendi ad peccatum vehementior est, cum adest prohibitio: & non solum peccatorem, sed & transgressorem facit. Quia ergo ab hominibus nondum spiritalem gratiam accipiētibz suauis admittitur quod vetatur, fallit peccatum falsa dulcedine: quia vero accidit reatus præuaricationis, occidit: quia pretium mortiferæ voluptatis amplectitur dulcedinem illam qua fallitur, & delectatur etiam contra legem facere: & tanto magis libet, quanto minus licet. *Seduxit me, & per illud occidit.* Neque enim vllum peccatum, nisi concupiscendo committitur. Proinde quæ hoc prohibet, bona & laudabilis lex est. Sed vbi sanctus adiuvat spiritus, inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est, charitatē diffundens in cordibus nostris: profecto illa lex quantum bona auget prohibendo desiderium malum. Sicut aquæ impetus si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obice opposito, cuius molem cum euicerit maiori cumulo præcipitatus violentius per prona prouoluitur. Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur, fit iucundius dum vetatur. Et hoc est quod fallit peccatum per mandatum, & per illud occidit: Cum accidit etiam præuaricatio, quæ nulla est, vbi lex nulla est. *Itaque lex quidē sancta, & mandati sancti, & iustum.* Contra impugnatores legis, & contra eos qui iustitiam à bonitate fecerunt, lex & sancta, & bona dicitur, & gratia iusta. Nisi enim abundauerit iustitia vestra, & reliqua. Sed & Deus in veteri testamento nonnunquam bonus, & in nouo dicitur iustus: vt est illud, *Pater iuste.* Et hoc contra Marcionistas: tamen nihil ex ea rectè fit sine gratia, quia non est data quæ possit viuificare, sed præuaricationis causa posita est, vt conuictos concluderet sub peccato, non iustificandis impiis, sed conuincendis superbis præuaricationis causa posita. Et contra Manichæos est, quia laudatur: & contra Pelagianos, quia nemo ex lege iustificatur: & ideo viuificandis eis quos litera occidit, spiritus gratiæ gratis opitulatur. Nam nihil ex ea rectè fit, sicut dictum est, sine gratia: quia non est data

data quæ possit viuificare. *Et boni.* Custodientibus. *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit.* Non mihi mandatum per se causa mortis extitit: sed ego mihi facio qui peccando morte digna committo. In male vtente quippe vitium est: non in mandato ipso, quod bonum est, quoniam bona est lex.

Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Per legem apparet peccatum, & per ipsam punitur. Ergo per bonum, id est, per legem, quæ bona est, si quis ea legitime vtatur, mihi operatur mortem, cum eius transgressor efficior. *Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.* Iniquitatis exigit magnitudo vt homo iam non peccator, sed peccatum vocetur. Ante legem modum habebat peccati appetitus per ignorantiam: supra modum est quod scienter admittitur. *Scimus enim.* Id est, quod lex ardua, sed spiritalia præcipit: sed ego cum iuxta carnalem consuetudinem titillor, ab eius perfectione dissentio: perfecta perimit imperfectum. *Quod lex spiritalis est.* Expositum est hoc. Mandata quæ spiritus sunt opera: vnde ostendit non posse impleri legem, nisi ab spiritali. *Ego autem carnalis sum.* Qui legem accipio, consueui carnaliter viuere: id est, carni consentiens nondum spiritali gratia liberatus. Bonum est enim non concupiscere: & hoc bonum vult iustus, qui ex fide viuunt, & tamen facit quod odit, quia concupiscit, quantum post concupiscentias suas non eat. Quod si fecerit, tunc verè ipse facit, vt cedat, vt consentiat, vt desiderio peccati obediat. *Venundatus sub peccato.* Id est, pretium temporalis voluptatis. Inter vendentem autem & ementem hoc loco istud probatur esse commercium. Proponit inimicus iniquitatis consilium & accipit voluntatis assensum. Accipio ergo amissæ innocentie pretium, ipsam peccandi voluptatem, ac mortiferam de iniqua suauitate dulcedinem. Venundati, inquit, estis peccatis vestris, ne quisquam eum nondum redemptum CHRISTI sanguine existimet. Sed redemptionem, id est, immortalitatem expectat. Vel venundatum sub peccato in prima transgressione præcepti, vt haberet corpus corruptibile, quod aggrauat animam. Nunc verò, tanquam emptum macipium, cogitur seruire libidini. *Quod enim operor non intelligo.* Nunquid non intelligo malum esse quod inuitis admitto? quomodo non intelligit qui hoc agit quod non vult, & quod odit, illud facit? Non paruum intelligentiæ

ligentiae iudicium est, odisse delictum: ergo quod operor nō intelligo, id est, non consentio, non approbo, non facio, & quam libet victus contrarium esse decerno: & rectum non esse euidenter intelligo, non agnosco esse in praeceptis veritatis. *Non enim quod uolo bonum, hoc ago.* Huc uique sunt uerba hominis, ut aliqui putant, sub lege constituti, nondum sub gratia: ut aliqui, etiamsi nolit peccare, vincitur à peccato, inualuit enim consuetudo carnalis, & naturale vinculum mortalitatis: ne fortè ex his uerbis quispiam consentire carnis concupiscentiae ad opera mala sanctum Apostolum suspiceretur: sed consideret quod adiunxit, Si autem quod nolo, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est: magis enim se dicit legi consentire, quam carnis concupiscentiae: hanc enim peccati nomine appellat. Facere ergo se dixit, non affectu consentiendi, & implendi, sed ipso motu concupiscendi.

Sed quod odio malum, illud facio. Bonum est enim non concupiscere: & hoc bonum uult iustus, qui ex fide uiuit: & tamen facit quod odit, quia concupiscit, quāuis post concupiscentias non eat: quod si fecerit, tunc uerè ipse facit ut cedat: ut consentiat, ut desiderio peccati obediat. *Si autem quod odio, illud facio.* Id est, dū nolo facere quod cōmitto, utiq; cū lege concordo, quae mala & non uult, & prohibet: ideoque ei mente consentio, opere contradico: atque ita aliud in me conscientia, aliud infirmitas agit, quae iugo peccati, iudicio contradicente, succumbit. Facere ergo se dixit, & operari, non affectu consentiendi & implendi, sed ipso motu concupiscendi. *Consentio legi, quoniam bona est.* Quia nolo, quod non uult conscientiae lege ei consentio: quia quod nolo facio.

Nunc autem. Nunc iam sub gratia, quae me liberauit à consensione. *Iam non ego operor illud.* Id est, non consentio. Nam si & concupiscit, & consentit, & agit, quomodo nō ipse illud operatur: etiam si se ipse operari doceat, & uinci grauiter ingemiscat. Non ego operor: hoc est, non interior mens: nec cōsentio exhibere membra mea arma iniquitatis. Antequam lex prohiberet, libens ipse faciebam: sed postquam lex uenit, inuitus pecco, quia consuetudine vincor. *Sed quod habitat in me peccatum.* Habitat quasi hospes, & dominatur, & quasi aliud in alio, non quasi unum habitat in me adhuc carnis affectus. *Scio enim quia iam non habitat in me.* Ex eo quod

quod scit, consentit legi: ex eo quod facit, cedit peccato: ut in me ita praeualeat, quasi innatum uideatur: quod quidem non est à Deo conditum, sed ex uitiata natura procedit. Hic incipit dicere, quod ipse titillationem carnis habuit. Nō tantum etiam, quod titillationem ipsam Apostolus se fensisse testetur. *Hoc est, in carne mea bonum.* Non dixit, Caro mea non est bona: sed bonum in carne mea non habitat, quam peccati deprimit consuetudo, quod vincere nequeo: quia dum de opere legis confido, gratiae adiutorium non requiro. Hoc autem quod inhabitat, ex traduce mortalitatis per transgressorem in omnes homines uenit. *Nam uelle adiacet mihi.* Est quidem in me uoluntas à Deo preparata atque donata, sed non est effectus: quia carnalis consuetudo uoluntati ipsi resistit, adhuc in ista uita mortali. Aliqui aestimant, quod uoces istae sint hominis sub lege constituti, nondum sub gratia. *Perficere autem bonum non inuenio.* Sine adminiculo gratiae non inuenio bonae uoluntatis effectum. Nam ut uelle sit, iam uoluntas à Deo preparata est: quia ipse est, qui in nobis operatur & uelle. Et hoc notandum, quod non dixit, Facere bonum non inuenio, sed perficere: quae est enim perfectio boni, nisi extinctio mali: Perfectio boni est, non concupiscere: quid enim facilius homini sub lege constituto, quam uelle bonum, & facere malum? Nam hoc est perficere bonum, ut nec concupiscat homo. Imperfectum est bonum, quando concupiscit: etiam si concupiscentiae non consentit ad malum. Non inuenio, id est, non possum. *Non enim quod uolo bonum hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago.* Vincente consuetudine quod nolo facio: sicut si quis iurare consueuit, quando non putat incurrit. *Si autem quod nolo illud facio.* Facere ergo se dixit, & operari, non affectu consentiendi, & implendi: sed ipso motu concupiscendi. *Non iam ego operor illud.* Non ego, quia inuitus: sed ego, quia ipse mihi hanc per vim consuetudinis imposui necessitatem. *Sed quod habitat in me peccatum.* Habitat in me consuetudo peccati, quae mihi per transgressionem primi parentis ex uitiata natura transfusa est.

Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum. Mente inuenio legem bonum facere contra malum, quod est in carne mea. Legem consentaneam habeo interioris hominis ut excludatur

cludatur malum, quod mihi per vitiatam naturam inest: sed sine gratia Dei fieri non potest. Ideo dico, Quis me liberabit de corpore mortis huius? *Quoniam mihi malum adiacet.* Id est, desideria mala, vel consilia inimici, vel bella carnis, quibus inueterato consensu obtemperare consueui. Adiacet autem malum ex concupiscentia, cui non consentit, qui dixit: *Iam non ego operor illud. Condelector enim legi Dei.* Hic duas leges ponit: legem spiritus, & legem carnis, quæ resistit legi mentis: id est, vel conscientia naturali, vel legi diuinæ, quæ in mente consistit. Libertas enim delectat: nam quandiu timore facis quod iustum est, non Deus te delectat: quandiu non te delectat, adhuc seruus facis. Delectet te, & liber es. Delectat me lex, delectat quod lex iubet, delectat me ipsa iustitia. *Secundum interiorem hominem.* Secundum mentem. *Video autem aliam legem in membris meis.* Hæc est, quæ remansit infirmitas. *Repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Ex hac parte sentit captiuitatem, vbi non est impleta iustitia. Video autem aliam legem in membris meis: desideria carnis, & motiones vitiaæ naturæ: id est, concupiscentiam. Sed ista concupiscentia si vocatur peccatum: ideo, quia à peccato facta est, sic vocatur: sicut scriptura manus cuiusque dicitur, quod manus eam fecerit: peccata autem sunt, quæ secundum carnis concupiscentiam illicitè fiunt. Legem appellat in membris suis, onus ipsum mortalitatis, in quo ingemiscimus grauati. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam: per quod fit etiam sepe, vt inuitè delectet quod non licet: quam farcinam ideo legem appellat, quia iure supplicij imposita est. Repugnantem legi mentis meæ. Quæ alibi mortificari iubet in membris. Mortificate, inquit, membra vestra. Legi, inquit, Dei: quæ in mente est, & captiuantem me. Captiuum se esse deplorat: quia sentit in se desideria surgere puritati mentis contraria: contra quæ gratiam liberatoris implorat. Et hoc potest intelligi, quod captiuitatem dixerit carne, non mente: occasione, non consensione: & ideo captiuantem, quia & in ipsa carne non est aliena natura, sed nostra. Potest etiam videri Apostolus eum describere, qui sub lege adhuc viuunt, nõ dum sub gratia. Quod dicit, captiuantem me, hoc est, carnem meam: legi peccati, quæ est in membris meis. Sed & si de ip-

so accipitur, non quod ipse immoderata libidine pollutus fuerit, sed à consensione praua liber: de concupiscentia tamen carnis, quam moderando frenabat, tanta humilitate & pietate gemuisse, vt optaret eam non habere potius, quam domare. In lege peccati, quæ est in membris meis. Quæ damnat peccatũ, siue malam cõsuetudinem, quæ in membris est: quasi diceret, & captiuantem me in lege sua. Ideo captiuus, quia non facit quæ vult. Quandiu caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. *Infelix ego homo, quis me liberabit.* Qui sic tentor. Verba sunt hominis sub gratia constituti: cuius actio habet quidem reluctantem mortalitatem carnis, sed non vincit eam ad consensionem peccati. Quis negat Apostolum, quum hæc diceret, adhuc fuisse in corpore mortis huius: à quo vtique vel impij non liberantur, quibus eadem corpora ad tormenta aeterna redduntur. Liberari ergo est à corpore mortis huius, omni sanato languore carnis concupiscentia non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam: sicut & alibi dicit: Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem, expectantes redemptionem corporis nostri. Liberari enim se à vitis corporalibus & mortiferis deprecatur. Si vos, inquit, filius liberauerit, verè liberi eritis.

De corpore mortis huius? Gratia Dei per IESVM CHRISTVM dominum nostrum. Corpus mortis, est litera occidens: Corpus mortis est mortifera voluptas, & carnalis delectatio, & corporalis infirmitas, & violentia cõsuetudinis, quæ ad mortem trahit. De qua consuetudine non lex, sed gratia liberat, per dominum nostrum IESVM CHRISTVM. Ante legem nulla pugna erat cum voluptatibus huius seculi, quia totum licebat: sub lege verò pugnatur, sed vincimur: sub gratia autem pugnamus, & Deo adiuuante vincimus, quia non timore, sed dilectione seruimus. De quo corpore mortis non omnis liberatur, qui finit hanc vitã, sed qui in hac vita susceperit gratiã, & ne inaniter suscipiat, bonis operibus egerit, & fuerit cooperatus. Aliud est enim, exire de hoc corpore: aliud est, liberari de corpore mortis huius: quæ sola Dei gratia impartit.

Igitur ego ipse. Recapitulat aut cõcludit. *Mente seruo legi Dei.* Quandiu carnalis sum, duplex sum. *Carne autè.* Carne seruit legi peccati, concupiscendo: mente legi Dei, eidẽ concupiscentia non consentiẽdo. Homo geminae, & duplicis voluntatis:

luntatis: id est, aut carnalis, aut spiritalis, quodammodo, in semetipso diuisus, iuxta operum qualitatem. Lex quidem vna est, sed duo sunt genera mandatorum: vnum, quod docet bonum: aliud, quod prohibet malum. Quod docet bonum, Dei est: quod prohibet malum, nostrum viam est, quibus lex opus sit dari, qui peccamus. *Legi peccati.* Consuetudini, vel vitia: naturæ, tamdiu, quamdiu languor oblectatur saluti, & caro concupiscit aduersus spiritum. *¶ Nihil ergo unum dñationis est is qui sunt in CHRISTO IESV.* Non enim damnatur, nisi qui concupiscentiæ carnis consentit ad malum: nam carne mortua, nihil habet in se quod damnari possit. *Qui non secundum carnem ambulat.* Qui à CHRISTO didicerunt carnem crucifigere, & non carnaliter viuunt. *Lex enim spiritus uite in CHRISTO IESV liberauit me.* Aduertendum, quia gratiam, legem appellat. Gratia noui testamenti, liberat nos à consuetudine peccati & mortis: auferendo etiã occasiones, & dando adiutorium & exemplum viuendi, ne scilicet consensionem meam concupiscentia sibi vendicat carnis. *A lege peccati & mortis.* Quæ occidit & mortificat peccatores: id est, lege literæ, siue ab illa lege, quam supra in membris dixerat dominari. *Nam quod impossibile erat legi.* Quia nihil ad perfectum lex adducit, impossibile erat legi, vt homines carnales, faceret fidei custodire iustitiam: sed hoc CHRISTVS & præcepto, & exemplo, & adiutorio fecit esse possibile. Impossibile est enim legem implere per carnem, qua superbi, ignorantantes Dei iustitiam, id est, quæ ex Deo est homini vt sit iustus, & suam volentes constituere, tanquam per eorum non adiutum diuinitus arbitrium lex possit impleri, iustitiæ Dei non sunt subiecti: ideo iustitia legis in eis impleretur, qui non secundum carnem ambulat: id est, secundum hominem ignorantem Dei iustitiam: sed ambulat secundum spiritum. *In quo infirmabatur per carnem.* Infirmabatur per concupiscentias, id est, per desideria carnalia: ideo non implebatur lex, quia ipsius iustitiæ nondum erat charitas, quæ interiore delectatione teneret mentem: ne ad peccatum delectatione rerum temporalium traheretur. Ergo infirmabatur lex per carnem: id est, non efficiebat iustos deditos carni. *Deus filium suum mittens in similitudinem.* Similem carnem suscepit cæteris hominibus sine peccato, quia nec de concupiscentia, nec de coitu,

coitu, sed de virgine nata est. Facit hoc contra Photinum, qui negat filium ante partum fuisse virginis. *Carnis peccati.* Non caro peccati erat, quæ non carnali delectatione nata erat: tamen inerat similitudo carnis peccati: quia mortalis caro erat. *Et de peccato damnauit peccatum.* Et de carne, quæ in nobis antè seruiebat peccato, vicit peccatum non peccando: quomodo si quis de barbaris vincat barbaros. Hostiæ quas offerebant pro peccato in lege, peccati nomine vocabantur, cum ipsa peccatum nescirent: Sic & peccati caro, quæ pro peccatis nostris oblata est, peccati nomē accepit. *Quidam dicunt de peccato Iudæorum, qui occiderunt dominum, peccatum diaboli quo hominem implicuerit, condemnauit: sicut ad Hebræos scriptum est, vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium.* Et recte mors peccatum dicitur, quam de peccato constat esse generatam. *Quidam dicunt de peccato Iudæorum, qui eum crucifixerant, factum est, vt sanguinem suum in remissionem funderet peccatorum.* *In carne.* In ipsa carne vicit peccatum, vt naturam, quæ fuerat bona, per conditionem, & per transgressionem est vitia, per suam gratiam reformaret, vt eius adiutorio vincere possit peccatum: quæ prius sic fuerat facta, vt possit non peccare si velit. Sed ante transgressionem hoc, vt dixi: nam modo per gratiam Dei potest peccatum aut declinare, aut vincere: sic tamen, vt dominum semper adiutorem imploret. *Vt iustificatio legis impleatur in nobis.* Hic aut ipsam gratiam legem vocat, aut certè illam iustificationem legis, quæ spiritu intra literam latente est manifestata: vt quoniam in illis viua, & repugnante carne, iustificatio legis impleri non potuit, in nobis impleatur, qui CHRISTI adiutorio carnem mortificamus cum vitiis. Præcepta legis implentur per charitatem, quæ per timorem non poterant impleri. *Qui non secundum carnem ambulamus.* Conuersamur. *Sed secundum spiritum.* Caro de terra facta est, spiritus autem à Deo datus est. Vtraque ergo illa desiderant vnde sunt: caro terrena, spiritus cœlestis. Si igitur spiritus carnem superauerit, operantur cœlestia: si autem carni consenserit, terrena praualebunt. *Quis autem ambulat secundum spiritum, nisi qui agitur Dei spiritu?* Quotquot enim spiritu Dei aguntur, ij filij Dei sunt. *Qui e-*
c ij nina

nim. Vnus homo ex spiritu constat, & carne: quando ergo secundum carnem ambulat, caro est: quando secundum spiritum, spiritus est. *Secundum carnem sunt.* Manifesta sunt opera carnis. *Quæ carnis sunt sapiunt.* Terrena & carnalia bona pro summis bonis concupiscunt. *Qui uero secundum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt.* Id est, diuina. Deus enim spiritus est: quicquid non resistit voluntati Dei, quæ sunt spiritus sentit.

Nam prudentia carnis mors est. Prudentia à prouidendo dicitur. Ipse alibi dicit, prudentiam humanam esse, malo vicem referre. Talis ergo prudentia mortem parat transgrediendo præceptum. Ergo prudentia carnis est, ut unusquisque velit se vindicare. Prudentia uero spiritus, non reddere malum pro malo. Anima cum inferiora appetit, prudentiam carnis habere dicitur: cum superiora, prudentiam spiritus. Non quia prudentia carnis substantia est, qua anima induitur aut exiit: sed ipsius animæ affectio est, quæ omnino esse desinet, cum se totam ad superiora conuerterit. *Prudentia autem spiritus, uita & pax.* Prudentia spiritus & in præsentem pacem habet, non reddendo malum pro malo: & in æternam vitam æternam meretur, propter obedientiam & pacem, dum per suam patientiam non sinit crescere peccatum. *Quoniam sapientia carnis.* Non caro, sed carnalis actus. *Inimicitia est in Deum.*

Omne enim quod non est subiectum Deo, inimicum est: & quicumque se uult vindicare, excedit modum etiam veteris legis: non quia Deo quid nocere potest, sed sibi nocet. *Legi enim Dei non subiicitur, nec enim potest.* Impossibile penitus dicitur, ut uel sic illos à carnis illecebris, & luxuria reuocaret: uel si dicamus, Iniustitia esse non potest iusta: tanquam si diceretur, Nix non calefacit, nec enim potest: quando enim nix est, non calefacit, sed resolui potest: potest & feruere ut calefaciat, sed cum hoc facit, iam nix non est. Sic & prudentia carnis dicitur, cum mundana pro cœlestibus concupiscit: sed cum cœlestia desiderare inceperit, desinit esse carnalis prudentia. *Qui autem in carne sunt.* Hinc probatur, quia non de substantia dixerit carnis. *Eo placere non possunt.* Quia fieri non potest, ut non peccent qui carnaliter uiuunt, & carnis uoluntatibus acquiescunt. *Vos autem in carne non estis.* Hoc est, in carnalibus desideris, sed in spiritualibus. *Sed in spiritali actu illi spiritualiter uiuunt, qui spiritum Dei*

habent,

habent: in illos spiritus Dei est, in quos apparuerit fructus eius, sicut ad Galatas ait, fructus spiritus. *Si tamen spiritus Dei habitat in uobis.* Si quis autem spiritum CHRISTI non habet, hic non est eius. *Qui inimicos diligit, intelligit sanctum spiritum sicut ex patris, ita etiam ex filij substantia procedere: quia uerus est, atque eiusdem substantiæ, qui eius spiritum habet.* Et ideo sicut patris, ita & filij appellatur. Et ideo dixit in Euangelio, *De meo accipiet.* Si quis, inquit, spiritum Dei non habet: Hoc est, ut oret pro persequentibus, ut diligat inimicos, ut in omnibus eum imitetur, sicut dicit Petrus apostolus: *CHRISTVS passus pro uobis, reliquit uobis exemplum &c.* Dicit enim ipse discipulis, *Nescitis cuius spiritus sitis.* hi spiritus eius erant, quia in fide, & spe, & charitate, uiuebant. *Si autem CHRISTVS.* Si CHRISTVM semper imitamini, corpus quasi mortuum, & si resistit, non vincit, sicut Dauid dicit: *Ego autem sicut surdus non audiebam: & tu exaudies me domine Deus meus.* *In uobis est.* Per gratiam suam. *Corpus quidem.* Spiritus uiuit, & uiuificat, ut iustitiam faciamus: caro autem mortua est, ne ab ea vincamur. Non hoc solum queritur, ut caro moriatur, sed etiam ut spiritus uiuificetur. Simul aduerte, quod uita animæ, iustitia sit: oportet ergo, ut non solum à carnalibus cessemus, sed etiam spiritualia faciamus.

Mortuum est propter peccatum. Mortuum corpus dicit, quando tale est, ut indigentia rerum corporalium molester animam & quibusdam moribus sollicitet & inquietet. Nam peccatum ideo concupiscentia nuncupatur, quia merito peccati contingit: sicut scriptura manus cuiusque dicitur, quod manus eam fecerit. *Spiritus uero uiuit propter iustificationem.* Ille homo hic describitur, qui sub gratia uiuit, & nondum habet perfectam pacem, quæ corporis resurrectione & immutatione futura est. Nam quando in hac uita sumus, non deest aut titillatio, aut delectatio: quauis enim non cedat qui sub gratia uiuit, & mente seruit legi Dei, carne autem legi peccati. *Quod si spiritus eius, qui suscitauit IESVM à mortuis, habitat in uobis: qui suscitauit IESVM CHRISTVM à mortuis.* Si uos ita exhibeatis, ut digni sitis, in quibus spiritus sanctus habitat, non patietur templum sui spiritus interire Deus: sed quomodo suscitauit IESVM à mortuis, ita & uos uiuificabit. *Uiuificabit mortalia corpora uestra, propter inhabitantem spiritum eius in uobis.* Viuificatis igitur

c iij mortali-

mortalibus corporibus vestris, non solum ad peccandum consensio nulla erit, sed nec ipsa, cui consentiatur, carnis concupiscentia. Ergo fratres debitores sumus. Hoc totum facit, ut ostendat legem veterem fidelibus non necessariam, quae carnalibus, & peccatoribus data est. *Non carni, ut secundum carnem uiuamus.* Id est, iam non sumus subiecti carnali consuetudini. *Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini.* Si secundum rationem supra expositam, quod carnales homines iustitiam custodire non possunt. *Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.* Exposuit quid supra dixerit carnem, hoc est, spiritualibus actibus carnalia opera subieceritis.

Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Quicumque gratia Dei, & spiritu sancto gubernantur. Tunc bene agis, si ab eo agaris: e contra filij diaboli spiritu eius aguntur, qui ab initio peccat. *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore.* Iudaei acceperunt spiritum in timore, qui illos ad seruitutem coegeret: quia qui timet, seruus est: qui autem diligit, filius: sicut scriptum est: *Seruus timer dominum, & filius diligit patrem suum.* Si pater sum, ubi est honor meus? Si dominus, ubi est timor meus? Illi ergo quia operari propter amorem nolebant, timore & necessitate coguntur: nos uero omnia uoluntarie propter dilectionem facere debemus, quasi filij. *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.*

Tunc adoptamur, quando per baptismum renascimur: nam ante filij irae: & si filij irae, ubi est fides naturae? *In quo clamamus, Abba pater.* Qui uocat patrem, ostendit se esse filium. In omnibus ergo debet imitari patrem, ne pronomine indignè usurpato, maiori subiaceat poenae: Clamantem, id est, clamare nos facientem. *Ipsa spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii.* Testimonium est adoptionis, quod habemus spiritum, per quem sic oramus. Tantum donum accipere nemo poterat, nisi filij gratia, quae est arra, hoc est, donum spiritus sancti. *Si autem filii, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem CHRISTI.* Qui per gratiam efficitur filius, merebitur esse haeres, & cohaeres uero filio fieri. *Si tamen compatimur, ut & glorificemur.* Si compatimur, patientia est, & etiam perseverantia: quia si dono Dei ante oculos nostros ponimus, quae ille pro nobis impiis pertulit: tali adiutore, non debemus timere pati pro illo, ut conglorificemur, sicut

sicut dicit sanctus Ioannes: Nunc filij Dei sumus: cum appaerit, similes ei erimus. *Existimo enim, quod non sunt condigne passionis huius temporis, ad futuram gloriam, quae reuelabitur in nobis.* Quid potest homo dignum pati gloria caelestis, etiam si esset illa uita, qualis nunc est ista? quicquid passus fuerit a morte, plus non est, quam etiam pro peccatis suis ante merebatur. Nunc autem & peccata donantur, & tunc uita aeterna dabitur, & splendor solis, &c. Ostendit praemium, quod facilius etiam mors contemnatur, quod ad illum possit tutius perueniri. Nam scimus homines, quod peius est, propter aurum se uero ad bestias subrepsisse. Quod nos Deo adiutore facere debemus in tribulationibus propter dominum: quae cum sint temporales, aeternam salutem tribuunt. Si hoc ille dicit, quid nos? *Nam expectatio creaturae reuelationem filiorum Dei expectat.* Vanitati enim subiecta est creatura. Quidam de Adam, & Eua uolunt sentire creaturam, quos serpens spe diuinitatis subiecit uanitati, & corruptioni fecerit deseruire non uolentes: hoc est, non ex semetipsis, quia peccantes iusto iudicio sunt additi: quia & ipsi (inquiunt) liberabuntur a seruitute corruptionis. Omnem autem creaturam, dicunt, omnes homines, qui usque ad aduentum CHRISTI fuerunt iusti, quia & ipsi nondum acceperunt, sed expectant in spe. Non solum autem illi, sed & nos ipsi, in quibus completa sunt, adhuc speramus, quibus dictum est, Multi prophetae & iusti cupierunt uidere, quae uidetis, & non uiderunt. Ideo dicit: *Reuelationem filiorum Dei expectant.* tam diu omnia sic erunt, quam diu erit resurrectio. postea ab actu cessabunt, & mutabuntur, secundum scripturas. Vanitati enim subiecta: id est, hominibus, qui euauerunt, quibus alij homines ministrant. Quicquid finem habet, uanum est, ad comparationem aeternae uita. Vanitas (inquit) uanitatum, omnia uanitas. Nec putes ipsam tibi aliquid praestitisse, cum etiam peritura, & mundana donauerit. *Non uolens, sed propter eum, qui subiecit eam in spem.* Non sua sponte. Alij dicunt angelos, quia & ipsi creatura sunt, expectare ut homines in angelorum dignitatem mutentur. *Quia & ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis, in libertate gloriae filiorum Dei.* Qui de mundi creatura hoc uolunt accipere, hoc dicunt, *Quando glorificandi sunt filij Dei, tunc & ipsa creatura libera fiet a ser*
e iij uitate:

uitute: quia & ipsa laborem sentit, sicut & terra iugiter seminata sterilis efficitur. *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc.* Illa quæ possunt ingemiscere, propter nimium laborem ingemiscunt: quia plus ab illis exigitur, quàm possunt. Quæ autem sensum non habent, quomodo gemunt? nisi fortè propter nostras iniquitates ingemiscant, sicut in passione domini sol fugit, quia impietatem Iudæorum videre non poterat. *Non solum autem illa, sed & nos ipsi, primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem expectantes.* Non solum creatura, quæ receptaculum spiritus non habet, vel carnales homines: sed & nos, qui nouimus lætitiã temporis futuri, dolemus nos hic diutius laborare. Item aliter: Non solum angeli, qui nobis benigniores sunt, dolent de iis, qui perseuerant in delictis: sed etiam nos, qui spiritum sanctum habemus, de talibus ingemiscimus. *Redemptionem corporis nostri.* Vel expectamus glorificationem in resurrectione futuram corporis nostri: ut corruptum hoc induatur incorruptione. Hoc capitulum obscurum est, inquit Augustinus, quia non satis apparet quam nunc vocet creaturam. Dicitur autem secundum catholicam disciplinam creatura, quicquid fecit, & condidit Deus pater, per vnigenitum filium suum, in vnitatem spiritus sancti. Ergo non solum corpora, sed & animæ nostræ, id est, spiritus, nomine creaturæ continentur. Sic autem dictum est, Ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei: quasi nos non simus creatura, sed filij Dei in quorum gloriæ libertate liberabitur à seruitute creatum. Item dicit, Scimus enim, quod omnis creatura ingemiscit, & dolet usque adhuc. Non solum illa, sed & nos ipsi: tanquam nos aliquid simus, aliud omnis creatura. Totum ergo capitulum particulatim considerandum est. Existimo enim (inquit) quod non sint condigne passionis huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Hoc manifestum est: dixerat enim superius. Si autem spiritum facta carnis mortificaueritis, viuētis. Quod fieri non potest sine molestia, cui patientia necessaria est. Quod pertinet, & quod paulò antè ait, Sic tamen cōpatiamur, ut & cōglorificemur. Quod itaque ait, Nam & expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat: hoc eum puto dicere: Nam & hoc ipsum quod in nobis dolet, cum

facta

facta carnis mortificamus: id est, cum esurimus, vel sitimus per abstinentiam: dum frenamus delectationem concubitus per castitatem: cum iniuriarum lacerationes & contumeliarum aculeos per patientiam sustinemus: dum neglectis, atque reiectis voluptatibus nostris, pro fructu matris ecclesiæ laboramus: quicquid in nobis in hac, atque huiusmodi attritione dolet, creatura est. dolet enim corpus & anima, quæ utique creatura est, & expectat reuelationem filiorum Dei: id est, expectat, quando appareat, quod vocatum est. Quia enim filius Dei, vnigenitus non potest dici creatura, quandoquidem per ipsum facta sunt omnia, quæ Deus fecit. Distinctè etiam nos vocamur creatura ante illam gloriam euidentem: & distinctè vocamur filij Dei, quauis hoc adoptione mereamur. Nam ille vnigenitus natura filius est. Ergo, expectatio creaturæ: id est, expectatio nostra, reuelationem filiorum Dei expectat: hoc est, expectat quando appareat quod promissum est: quando re ipsa manifestandum sit, quod nunc promissum est: filij enim Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus enim, quia cum apparuerit, similes ei erimus: quia videmus eum sicuti est. Ipsa est reuelatio filiorum Dei, quam nunc expectat expectatio creaturæ. Non quod creatura reuelationem expectet alterius naturæ, quia non sit creatura: sed ipsa qualis nunc est, expectat quado sit qualis futura est. Tanquam si diceretur: Opere ante pictorè posito, subiectis sibi coloribus, & ad opus eius paratis, expectatio colorum reuelationem imaginis expectat, & manifestationem: non quia tunc alij erunt, aut non colores erunt: sed tantum quod aliã dignitatem tunc habebunt. Vanitati enim subiecta est creatura: hoc est illud, Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore suo, quem ipse laborat sub sole, cui est dictum, In labore manducabis panem. Vanitati enim creatura subiecta est non sponte: Bene additum est, Non sponte: homo quippe sponte peccauit, sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque fuit spontaneum, contra præceptum facere veritatis: peccati autem pena, subiecti fallaciæ. Non ergo sponte vanitati creatura subiecta est, sed propter eam, qui subiecit eam in spe, id est, propter iustitiam atque clementiam: qui neque peccatum impunitum reliquit, nec insanabilem voluit esse peccantem. Quia & ipsa creatura: id

ra: id est, ipse homo, cum iam signaculo imaginis propter peccatum amisso remansit tantum creatura. Ipsa itaque creatura: id est, ipsa, quæ nondum vocatur filiorum forma perfecta, sed tantum vocatur creatura, liberabitur à seruitute interitus. Quod itaque ait, & ipsa liberabitur: facit intelligi & ipsa quemadmodum nos: id est, & de ipsis non est desperandum, qui nondum vocatur filij Dei, quia nondum crediderunt, sed tantum creatura: quia & ipsi creatura sunt, & liberabuntur à seruitute interitus sicut & nos, qui iam filij Dei sumus: quamuis nondum apparuerit quid erimus. Liberabitur ergo à seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei: id est, erunt ipsi ex seruis liberi, & ex mortuis gloriosi in vita perfecta, quam habebunt filij Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & dolet vsque adhuc. Omnis creatura in homine numeratur: non quia in eo sint omnes angeli, & supereminentes virtutes, ac potestates, cælum, terra, & mare, & omnia quæ in eis sunt: sed quia omnis creatura partim spiritalis est, partim animalis, partim corporalis: sicut in euangelio dicit, *Predicate Euangelium omni creaturæ*. Et ad Colofenses, *In spe euangelij, quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est*. Quod ut ab inferioribus consideremus, corporalis creatura per loca ostenditur: animalis autem viuificat corporalia: animalis regit, & tunc bene regit, cum ipsa regendam se subicit Deo. Cum autem transgreditur præcepta eius, laboribus, & ærumnis per eadem ipsa quæ regere poterat implicatur. Qui ergo viuuit corpore, carnalis homo, vel animalis vocatur: Carnalis, quia carnalia sectatur: Animalis autem, quia fertur dissoluta lasciuia animæ suæ, quæ non regit spiritus, neque coerces intra metas naturalis ordinis: quia & ipse non se subdit regendum Deo. Qui autem spiritu animam regit, & per animam corpus, quod facere non potest, nisi dominum habeat & ipse rectorem. Quoniã sicut non potest non caput mulieris vir esse: ita caput viri **C H R I S T V S** est. Vocatur spiritalis, quia & vita cum aliqua molestia nunc agitur: potest autem nullam patieretur. Et quoniam summi angeli spiritaliter viuunt: infimi verò animaliter: bestię verò, & omnia pecora carnaliter: corpus autem non viuunt, sed viuificatur. Omnis creatura in homine est, quia & intelligit spiritum, & sentit animo, & localiter corpore mouetur. Omnis itaque

q ue

que creatura in homine ingemiscit, & dolet: non enim totam, sed omnem ait. tanquam si quis dicat, quod solem omnes homines vident qui sunt incolomes, sed non toti videt: quia tantum oculis vident. Ita in homine omnis creatura est, qui & intelligit, & viuunt, & corpus habet: sed non tota creatura in ipso est: quia sunt præter ipsum & angeli, qui intelligant, & viuant, & sint: & pecora, quæ viuunt, & sunt: & corpora, quæ tantummodo sunt: cum ipsum viuere magis sit, quam non viuere: & ipsum intelligere magis sit, quam sine intellectu viuere. Cum ergo miser homo ingemiscit, & dolet, omnis creatura congemiscit, & dolet. Vsque adhuc, autem rectè dixit, quia etiam si sunt aliqui iam in sinu Abrahamæ, & Iatro ille in paradiso constitutus, illo die, quo credidit, dolere destiterit: tamen vsque adhuc omnis creatura congemiscit, & dolet, quia in illis qui nondum liberati sunt, omnis est per spiritum & corpus & animam. Non solum autem, inquit, omnis creatura congemiscit, & dolet: sed & nos ipsi. Id est, non solum in homine corpus, & anima, & spiritus simul dolent ex difficultatibus corporis: sed & nos ipsi exceptis corporibus in nobis ipsis congemiscimus. Et bene dixit, Primitias habentes spiritus: id est, quorum iam spiritus tanquam sacrificium oblatis sunt Deo, & in diuino charitatis igne comprehensi sunt. Hæc sunt primitiæ hominis: quia veritas primum spiritum nostrum obtinet, ut per hunc cetera comprehendantur: vel qui primi spiritum ipso aduentu redemptionis accepimus. Itaque ergo habet primitias oblatas Deo, qui dicit, *Mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati*. Et qui dicit, *Deus, cui sermo in spiritu meo*. Et de quo dicitur, *Spiritus quidem promptus, caro autem infirma*. Sed quoniam adhuc dicit, *Infelix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius?* Et adhuc alibi dicitur, *Viuificabit & mortalia corpora vestra, propter spiritum eius manentem in vobis: nondum est holocaustum: erit autem, cum absorbebitur mors in victoria, cum ei diceret, Vbi est mors contentio tua? vbi est mors aculeus tuus?* Nunc ergo, inquit, non solum omnis creatura: id est, cum corpore: sed nos ipsi primitias spiritus habentes: id est, nos animæ, qui primitias mentes nostras obtulimus Deo, in nobis ipsis congemiscimus. i. præter corpus: adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri: id est, ut

& ipsum

& ipsum corpus accipiens beneficium adoptionis filiorum qua vocati sumus, totos nos liberatos transactis molestiis omnibus ex omni parte Dei filios esse manifestet. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Tunc ergo erit res, quæ nunc est spes, cum apparuerit quid erimus: similes illi, quoniam videbimus eum sicuti est. Hoc capitulum si hoc modo, ut tractatum est, aperitur: non incidemus in illas molestias, quibus homines plerique dicere coguntur, Omnes angelos, sublimesque virtutes in dolore & gemitibus esse, antequam nos penitus liberemur: quia dictum est, Omnis creatura congemiscit, & dolet. Quamuis enim adiuuent nos pro sua sublimitate, dum obtemperant Deo, qui vnicum filium suum dignatus est pro nobis mittere: tamen sine gemitu & doloribus id facere credendi sunt, ne miseri existimantur, sciliciorque ille sit de numero nostro Lazarus, qui iam in Abrahamæ sinu requiescit: præsertim quia dixit, eandem creaturam, quæ congemiscit & dolet, vanitati esse subiectam: quod de summis & excellentibus virtutum potestatumque creaturis nefas est credere. Deinde liberari eam dixit à seruitute interitus, quo illos cecidisse, qui in cœlis agunt vitam beatissimam, non possumus credere. Tamen nihil temere confirmandum est, & pia diligentia etiam atque etiam verba diuina tractanda sunt: ne forte congemiscit, & dolet, & vanitati subiecta est, possit aliquo alio modo intelligi, ut de summis angelis, quandiu nostræ infirmitati iussa domini non optulantur, non impie possit existimari. Sed siue illa, quam executi sumus, siue alia huius capituli expositio proferatur, id tantum est cauendum, ne violet, aut vulneret catholicam fidem: scio enim vanos multos hæreticos multa impie & inepte iactitasse. *Spe enim salui facti sumus.* Spe, inquit, non re ipsa salus speratur adhuc, sicut ad Corinthios: Per fidem ambulamus, non per speciem credimus quod futuri sumus, adhuc tamen non sumus. *Spes autem quæ videtur, non est spes.* Nam quod videt quis, quid sperat? Quod videtur non speratur, quia tenetur. Si autem quod non videmus speramus. Ideo patientia per fidem magnam habet mercedem, quia sperat quod non videt: & sic securi sumus, quasi iam acceperimus, quod nondum accepimus. *Per patientiam expectamus.* Spes sine patientia esse non potest. *Similiter autem & spiritus adiuuat.*

Secun-

Secundum eandem expectationem adiuuat spiritus infirmitatem orationis: ut quæ Dei sunt oremus, & propter spem quæ placita sunt Deo, postulemus. *Infirmi- tatem nostram.* Infirma est oratio nostra, nisi à spiritu sancto non solum adiuuetur, sed etiam inspiretur. *Nam quid oremus.* Frequenter quæ putamus prospera, obfunt: ideo non conceduntur, Deo melius providente: sicut Paulus ter dominum rogauit. *Sicut oportet nescimus.* Quia nunc per speculum videmus, sicut ad Corinthios ait: Si quis existimat se scire, nondum sciuit, quæ admodum oporteat eum scire. *Sed ipse spiritus postulat pro nobis.* Quomodo nos tentat ut sciat: hoc est, ut scire nos faciat: sicut dicitur, Ille ædificauit domum, cuius iussu fit. Sic & spiritus sanctus postulat, id est, postulare nos facit, quæ Dei sunt, inspirando, vel præstando, aut operando in nobis. *Gemitibus inenarrabilibus.* Gemere nos facit altis gemitibus mutis: quia quantum ore petere non possumus, tantum gemitibus deprecamur. *Qui autem scrutatur corda scit quid desiderat spiritus.* Hic gratiâ spiritus nominauit spiritum sanctum, sicut ibi, Si orauero lingua, spiritus meus orat: vbi genus linguæ vel locutio intellecta accipitur. *Quia secundum Deum.* Quia cœlestia & diuina desiderat. *Postulat pro sanctis.* Pro sanctis rebus, non humanis, neque terrenis. *Scimus autem quomodo diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Quæcunque fecerimus, vel fuerimus passi propter dilectionem, omnia nobis ad mercedem concurrunt: siue cooperantur, hoc est, crescunt, siue adiuuante Deo contraria vertuntur in prosperum, secundum illud, Omnia quæcunque feceris, prosperabuntur. *Fis qui secundum.* Sicut & nos dicit ante mundi constitutionem electos. *Propositum uocati sunt sancti.* Propositum Dei est, ut sine operibus legis, vel quibuscunque aliis meritis per fidem solum iustificaret impios: quæ fides non ex natura, sed Dei donum est: fructus spiritus est inter cætera & fides. Non enim omnes vocati, secundum propositum sunt vocati: quoniam multi vocati, pauci electi. Ipsi ergo secundum propositum vocati, qui & electi ante constitutionem mundi. *Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filii sui.* Prædestinauit, ut qui dono eius conformis esset in vita, esset conformis in gloria: qui transformauit corpus humilitatis nostræ conforme corpori claritatis suæ.

sua. Vnde & Ioannes : Similes ei erimus. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Primogenitus ex mortuis, quia habet multos præter se. *Quos autem prædestinavit.* Hic prædestinatio in temporibus intelligitur, non in huius temporis hominibus: id est, & ante legem, sub lege, & sub gratia. Sed quicunque tunc saluati sunt, Dei gratia sunt saluati, dicente Apосто-lo: Habentes autem eundem spiritum fidei. *Hos & uocauit.* Homines in hoc tempore ad fidem uocauit, quia apud eum antequam mundus esset, erant uocati. Vocantur autem per fidei inspirationem, & per exhortationem, & diuina operatione, iustificantur per baptismum, glorificantur per præmium, siue in præsentibus per virtutem: sed hæc omnia sunt dona Dei: quia dicit alibi: *Vt dignetur vos uocatione sua.* Et illud: *Qui uos uocauit in gratia Dei, iustificati gratis, qui operatur omnia in omnibus:* quia ipse nos eripuit de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum dilectionis suæ, non ipsius, sed filij. *Et quos uocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit.* Magnum est tibi uocari seruum meum, quos post resurrectionem glorificaturus est. Illa omnia iam facta sunt, præscit, prædestinavit, uocauit, & iustificauit. Quoniam & omnes iam præsciti & prædestinati sunt, & multi iam uocati, atque iustificati. Quod autem ait, *Illos & glorificauit:* illa gloria intelligenda est hæc, de qua idem dicit, Cum Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum illo in gloria. *Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Si Deus nos adiuuat, quis nobis nocebit? Si Deus gratis nos uult iustificare: quis dicit, Non potest fieri? Uult ostendere multum esse quod accepimus, & quod nemo ualeat impedire uoluntatem dei, qui quod uult facit. *Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?* Non pepercit permittendo tradi, ut & tradentibus libertas permaneret arbitrij ad peccandum, & nobis patientie monstraret exemplum. Nam CHRISTO quid habet charius, quod nobis neget, qui pro nobis proprio filio non pepercit? Non solum autem a patre est traditus, sed a semetipso, sicuti alibi dicit, *Qui tradidit semetipsum oblationem & odorem Deo in odorem suauitatis. Quis accusabit electos Dei? Quis accusabit quos Deus elegit, & fecit credentes in se? Deus signis & uirtutibus iam esse in-*

stos

stos probat, contra eos qui dicunt, Non sunt iusti, nisi quos lex iustificauerit: cum tunc omnia fuerant sub peccato conclusa. Si quasi confirmans pronuncias, quanta pueritas oriator? Sic ergo pronuntiandum est, ac si diceretur, Deumne quid iustificat? ut subaudiatur, Non utique. *Deus qui iustificat.* Subaudiendo, Nunquid Deus, qui per eos signa & mirabilia facit, qui eos gratis iustificauit? *Quis est qui condemnet?* Quasi interrogat, Quis est qui condemnet? aut dimittet? Intelligendum est. Nunquid CHRIS TVS? Et respondet, Qui mortuus est pro nobis, ipse nos condemnat? Absit. Imò qui & resurrexit, & est in beatitudine patris. Qui fuit per serui formam rogat, pro nobis patrem, & etiam nos exaudit cum patre, nunquid ipse nos accusabit, aut condemnabit? *CHRISTVS IESVS qui mortuus est: imò qui resurrexit.* Ille nos tantum dilexit, ut etiam moreretur pro nobis. *Qui est ad dexteram Dei.* Vbi ille est, & nos uenturi sumus. secundum hominem tractat, secundum quem mortuus est, & primogenitus factus ex mortuis. *Qui etiam interpellat pro nobis.* Solent Arriani dicere, Minor est qui interpellat. Respondendum est, dominum obliuionem non pati, ut pro illis semper commoneatur quos ipse iustificauit. Sed in hoc interpellare dicitur, dum semper hominem, quem suscepit glorificatum, quasi nostrum pignus patri ostendit, & offert, ut uerus, & æternus sacerdos. Per quem hominem & minor dicitur: sicut anima & corpus ex diuersa substantia vnus est homo: ita Deus & homo, ex diuersa substantia vnus est CHRIS TVS. Ac per hoc cum sit ipse vnus ex diuersa substantia, ipse se quodammodo petit, ipse quodammodo pro nobis exaudit. *Quis nos separabit à charitate CHRIS TI?* tribulatio, an angustia, an fames, an persecutio, an nuditas, an periculum, an gladius? sicut scriptum est. Iudei illos separare uolebant à CHRIS TO uolentes eos ad legis custodiam reuocare. Post tanta & tam præclara beneficia, & promissa, quis, nobis tale aliquid dabit, aut promittet, ut à Christo merito recedamus, qui etiam animam suam posuit pro nobis? *Quia propter te mortificamur tota die, existimati sumus ut uobis occisionis.* Beati estis cum uos persequuntur propter me. Et, propter te, ait, non propter aliquod crimen morti affisimur: & propter te mortem sustinemus, cum uicem re-

ferre

ferre possimus. In nobis maximè impletur hoc testimonium, quibus nec resistere licet, exemplum magistri, & domini sequentibus, qui velut ovis ad occisionem ductus est. *Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Has omnes tribulationes ad nihilum ducimus propter eum, qui etià nos tantum dilexit, vt pro nobis moreretur: & quando pro eius nomine morimur, tunc maximè triumphamus. *Certus sum enim, quòd neque mors, neque uita.* Certus sum, quia nec si mihi quis mortem minetur, nec si vitam promittat aeternam. *Neque angeli.* Nec si se angelum à Deo dicat directum: sicut ipse ad Galatas ait. *Neque principatus, neque instantia.* Nec si in presentì honorem conferat. *Neque futura.* Neque si presentia bona, & in futuro gloriam promittat. *Neque fortitudines.* Neque si virtutes operetur. *Neque altitudo.* Regni coelorum vel sapietia. *Neque profundum.* Neque profunditas scientia, vel infernus. *Neque creatura alia poterit nos separare.* Omnem penè creaturam nominavit, & non fuit his contentus, & addidit, etiam si sit alia creatura, non poterit nos separare à charitate CHRISTI. Vnde considerandum qua fide crediderit CHRISTO. *A charitate Dei quae est in CHRISTO IESU domino nostro.* Charitas CHRISTI non in hoc tantum constat, si quis dicat eum se diligere: sed etiam quaecunque sanctis eius sunt, sibi fieri ipse testatur, dicens, *Qui vos recipit, me recipit, &c.* Et Ioannes ait, *Si fratrem tuum quem vides, non diligis, dominum quem non vides, quomodo potes diligere?* Imò dilectionem Dei in fratribus voluit ostendi, *Quoniam, inquit, Deus dilectio est, & caetera.* Et dominus, *In hoc, ait, cognoscetur, quia discipuli mei estis, si vos inuicem dilexeritis.* Si diligitis me, mandata mea seruare. Et, *Qui audit verba mea, & facit ea: hic est, qui me diligit.* ¶ *Veritatem dico.* Quidam dicunt, quòd rem incredibilem dicitur: id est, quòd se velle esse anathema à CHRISTO pro Israël: primum quadam testatione satisfaciatur. Satisfacit Iudæis se illos non odisse, sed eorum causa plurimum contristari quòd CHRISTO credere nollent, qui eis fuerit promissus. *In CHRISTO non metior.* Quicumque ergo baptizatus est, aut veritatem dicit, aut mendacium: quicquid facit, in CHRISTO facit, cuius est membrum. Et quicumque in baptizato peccat, in CHRISTO peccat,

CAP. IX

peccat, sicut ait, *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientias eorum infirmas, in CHRISTO peccatis.* Testimonium mihi perhibente conscientia mea. Ille verù loquitur, cuius conscientia testimonium perhibet, & non illum arguit in mendacio. *In spiritu sancto.* Non ficto. *Quonia tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo.* Eò quòd viderim eos non credere Deo. *Optabam ego ipse anathema esse à CHRISTO pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem.* Optabam aliquando, non nunc optarem. Sciebam enim quòd ipsorum erant omnia: sed cum cognoui veritatem, conuersus sum qui tam infidelis fui, & illi non conuertuntur. *Qui sunt Israelitae, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamenta, & legislatio, & obsequium, & promissa.* Refert & quid dimiserit, vt cognoscas, quae vis sit, quae eum potuit ab illis separare. *Quorum patres.* Abraham, Isaac, & Iacob. *Et ex quibus CHRISTVS secundum carnem: qui est filius per omnia Deus.* Contra Arrianum, Manichæum & Photinum: sed & contra Nestorium, qui negat secundum carnem dominum CHRISTVM. *Benedictus in secula, amen.* Et Thomas ait, *Deus meus, & dominus meus: quod ille confirmat, dicens, Quia vidisti, ideo credidisti.* Non autem quòd exciderit uerbum Dei. *Quia superius dixerat, dolere se, quòd genus Israel suo vitio excluderetur à regno, quorum haec omnia fuerant.* Hic ostendit, illos, qui non credunt, non esse filios Abraham, ne omnibus Iudæis praedicare putaretur & diceretur. Ergo Deus mentitus est Abraham? Absit. Hinc incipit ratiocinari, cur alto, & iusto Dei iudicio, repulsis Iudæis gentes sunt intromissae. *Non enim omnes qui ex Israel, ii filii Israel: neque quia semen sunt Abraham, omnes filii.* Si non omnes, tamen aliquanti, qui inde electi sunt, & facti credentes: si non omnes qui ex Israel, ii sunt Israel, ergo e contrario multi qui non sunt ex Israel, ii sunt Israel. Dicit saluator, *Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.* In quo ergo dolus est, non est verè Israelita. *Sed in Isaac uocabitur tibi semen.* In Isaac tunc etiam vocati sunt filij Abraham, non in Ismael, cum & ipse semen eius esset. *Id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filii sunt re promissionis, aestimantur in semine: promissionis enim hoc uerbum est.* Et Ismael enim secundum consuetudinem natus est ex ancilla: Isaac verò plus habuit quam natura dabat,

f

ra dabat, qui iam de senibus per reuersionem natus est. Ita & nunc Christianos promissio facit filios Abraham, non caro & imitatio fidei eius, per quam iustificatus est, & meruit ut in semine eius benedicantur omnes tribus terræ, non circumcisio. *Secundum hoc tempus ueniam & erit Sarra filius.* Non Agar ancilla, ut ostendat posteriorem populum esse reuersionis: sic & in Isaac. *Non solum autem illa, sed & Rebecca.* Non solum Ismael, & Isaac, qui quamuis ex vno Abraham, tamen diuersis matribus nati sunt, non fuere vnū apud dominum, sed etiam Iacob & Esau, qui ex vno sunt de Rebecca nati concubitu, antequam nascerentur, apud Deū, per eius præscientiam sunt ad inuicem separati, ut propositum Dei in præscientia sua maneret, qua repudiaturus erat Iudæos incredulos, & gentibus sine vllis meritis erat misericordiam donaturus. Hoc totum agit, ut ostendat, apud Deum prærogatiuam generis non valere: nec eum personam alicuius accipere: quod his vult firmare exemplis, quæ illi poterant in calumniam vertere, de his ipsis ostenturus, Deum quod velit facere, neminem ei posse contradicere, si voluit generi eorum aliquid propriè dare, & nunc quos voluit eligere. *Ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid egissent boni aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret.* Ex vno duos, quæ intelligitur prima geminos edidisse, in eo quod quasi nouam sibi aliquid accidisset, perterrita dominum interrogat. *Non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei. Maior seruiet minori.* Nō in Iacob & Esau est impletum, sed in figura dictum est populi Christiani, qui prælati sunt seniori populo Iudæorum: sicut & Effraim & Manasses præfigurauerunt populum iuniorem, id est, Christianum, qui sunt mutatis manibus benedicti. *Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Quod in Genesi dictum est, hoc propheta non de ipsis, sed de filiis eorum refert impletum: quod testimonium Apostolus sumens curiositatem & calumniam repressit, asserens quod nulla sit iniquitas apud Deum: sed quicquid agit, aut misericorditer, aut iudicialiter agit. *Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit.* Adhuc ratiocinatur, & proponit sibi quasi contradicentis personam, & testimoniis superat, quod voluntati domini nemo valeat contra ire ipso. Moyse dicente,

dicente, Miserebor cui misereor: id est, Si ego bonus, oculus tuus quare nequam? nunquid tibi tollo, quod alij dono? In præscientia mea decreui in oliuam oleastrum inferere, quid ad te? *Moyse enim dicit, Miserebor cui misereor: & misericordiam præstabo, cui miserebor.* Quia cui misereor Deus, vocat eū, & inspirat, ut credat, & cui misericors fuerit, ut credat, misericordiam præstat: hoc est, faciet eum misericordem, ut etiā bene operetur. Vnde euidenter constat, omnia bona esse à Deo ipso, qui est saluator omnium, maximè fidelium. Sed dicit aliquis, Quare illum sic, & alium non sic: & cur non omnes æqualiter? nunquid personarum est acceptor Deus? Acceptio personarum ibi rectè dicitur, vbi illè qui iudicat, relinquens causæ meritum de qua iudicat, alteri contra alterum suffragatur, qui inuenit aliquid in persona, quod honore, vel misericordia sit dignum. Si autem quispiam duos habeat debitores, & alteri velit debitum dimittere, & alterum exigere: cui vult donat, sed neminem fraudat: nec acceptio personarum dicenda est, quando iniquitas nulla est. Alioquin eis qui parum intelligunt, potest acceptio personarum videri, vbi vinea dominus operariis, qui vna hora illius opus fecerunt, tantum dedit, quantum illis, qui pertulerunt pondus diei, & æstus: æquales faciens in mercede, quorum tam magna distantia fuerat in labore. Sed quid respondit de hac velut acceptio personarum murmurantibus? Amice non facio tibi iniuriam, &c. Nempe hic tota iustitia est, hoc volo tibi reddi, huic donavi: neque tibi aliquid abstuli, aut quod debebā vel minui, vel negavi. An non licet mihi quod volo facere? &c. Sicut ergo hic nulla est acceptio personarum, quia sic alius gratis honoratur, ut alius debito non fraudetur: sic cū secundum propositum Dei vocatur alius, alius non vocatur: vocato datur gratuitum bonum, cuius boni est vocatio ipsa principium: non vocato redditur debitum malum, quia omnes rei sunt per vnū, per quem peccatum intravit in mundum. *Igitur non uolentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* Concludit disputationem, & obicit testimonia de Pharaone, ut Dei iudicia contremiscamus potius, quam discutiamus: quia plerunque sunt occulta, nunquam tamen sunt iniusta, quia verum est quod & curretrium cursum ipse diligit, & sine illius gratia nullius cursus faum sortia-

sur effectum: sicut dicit Ecclesiastes, Non est velocium cursus, nec fortium praelium. & Dauid, Nisi dominus ædificaret domum, in vanum laborarunt, qui ædificant eam. Ipsius ergo auxilium implorandum est, qui operatur omnia in omnibus. Debet ergo currere Christianus, & nunquam præsumere de suis viribus, currere debet, & Dei præcepta implere: sed arrogare sibi nihil debet, secundum illud, Qui gloriatur, in domino gloriatur. Hoc contra illos, qui de suis meritis ac viribus præsumebant. Nam & ipse currebat, quando est vetus ire Bithyniam, sicut in actibus apostolorum legimus. Credo quia inanis eius cursus erat futurus: sed illuc ab spiritu sancto directus est, ubi prædicatio eius proficeret. Nam & Dauid clamabat ad dominum, Gressus meos dirige secundum eloquium tuum. Sine dubio inanis est cursus noster: nisi gressus nostri à domino dirigantur. Nam & equus potest currere, sed si non habeat rectorem, infrenis & præceps præuolat, & rectum iter non ambulat. Ita & nos sine Deo & gratia eius. Quis autem hominum habet potestatem tali visu attingere mentem suam, quæ eius voluntas moueatur ad fidem? Quis autem animo amplectitur, quod eum non delectat? Aut quis habet in potestate, ut ei vel occurrat, quod eum delectare possit, vel delectet cum occurrerit? Cum ergo ea nos delectat, quibus proficiamus, à Deo inspiratur hoc, & gratia Dei præbetur hoc, non nutu nostro, vel industria, aut operum meritis comparatur: quia ut sit motus voluntatis, ut sit industria studij, ut sint opera charitate feruentia, ille tribuit, ille largitur. Petere enim iubemur, ut accipiamus: & querere, ut inueniamus: pulsare, ut aperiatur nobis. Nonne aliquando ipsa oratio nostra sic tepida est, vel potius frigida, & penè nulla? Imò omnino interdum ita nulla, ut neque hoc in nobis cum dolore aduertamus: quia si vel hoc dolemus, iam oramus. Quid aliud ostenditur nobis, nisi quia & petere, & querere, & pulsare ille concedit, qui hæc ut faciamus iubet. Igitur non volentis, nec currentis, sed miserentis est Dei. Quandoquidem nec velle, nec currere, nisi eo mouente, atque excitante poterimus. *Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te uirtutem meam, & ut annuncietur nomen meum in uniuersa terra.* Vnusquisque modo & sine peccatorum completo punitur. Aliquoties etiã in præsentem, sicut Sodomitæ,

domitæ, & Gomorreji. Pharaeo ergo iam excefferat modum, & quoniam dignus erat perditione, voluit Deus illius exemplo omnibus timorem incutere, & ut agnosceret populus eius, qui exiturus erat de Aegypto, virtutem ipsius, & iustitiã, ne ipsi similiter peccarent, aut timerent aduersarios suos, voluit eos tali ultione non solum ab imminente periculo liberare, sed etiam ad cauendam iniquitatem in posterum terrore suæ potentie præmunire. De Pharaone & sic intelligi potest, ut dicatur per Dei misericordiam induratus, quoniam quando Moyse orante cessauit plaga, ille indurabatur, & quamuis sciret eum ira esse induratum ut non possit conuertere, tamen bonitatem suam ostendit. Nam quod dixit, Excitauit id est, prodidi, non feci: quomodo si aliquis duo vasa plena, vnum cum balsamo, & alterum cum stercore, ventilet, odorem siue fetorem prodit, non generat. *Ergo cuius uult miseretur, & quem uult indurat.* Miseretur magna bonitate, & obdurat nulla iniquitate: miseretur bona tribuendo, obdurat digna retribuendo: tanquam si diceret, Ergo sic intelligitis, si cui uult miseretur, & quem uult indurat, sequitur intellectum vestrum, ut dicatis, Quid adhuc redarguimur? quod uult ipse, hoc facimus. Sensit Apostolus quid moueret carnalem intellectum eorum, & sibi verba contradicentis, quæ apostolica autoritate coaceret, opposuit. *At enim: Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit. Responditque ista dicenti. O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quare me fecisti sic? Deinde secutus tam magnum abditumque secretum, quantum aperiendum esset hominibus iudicauit, & aperuit dicens. Si autem uolens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, sustinuit in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditione, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ.* Hoc est, gratiæ Dei non solum adiutorium, uerum etiam documentum. Adiutorium scilicet in uasis misericordiæ: in uasis autem iræ documentum. In eis enim ostendit iram, & demonstrat potentiam suam: quia tam potens est bonitas, ut bene utatur etiam malis, & in eis notas faciat diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ: quoniam quod ab iræ uasis exigit iustitia puniētis, hoc uasis misericordiæ dimittit gratia liberantis: nec beneficii quod nonnullis gratis tribuitur, appareret, nisi Deus alius

ex eadem massa pariter reis iusto iudicio condemnatis, quid vtrisque deberetur ostenderet. Audi etiam integram loci istius interpretationem beatissimi patris Augustini. Nam de Pharaone ita respondetur: Prioribus meritis, quibus afflixit in regno suo peregrinos, dignum effectum cui obduraretur cor, ut nec manifestissimis signis iubētis Dei crederet: ex eadem ergo massa, id est, peccatorū, & vasa misericordiae protulit, quibus subueniret, cum eum deprecarentur filij Israel, & vasa irae, quorum supplicio illos erudiret, id est, Pharaonem & populum eius: quia quāuis essent vtrique peccatores, & propterea ad vnam massam pertinerent: aliter tamen tractandi erant, qui vni Deo ingemuerant, ut eis subueniret: aliter illi, sub quorum iniustis oneribus gemuerant. Pertulit ergo in multa patientia vasa irae, quae perfecta sunt in perditionem. Et eo ipso, quo ait, In multa patientia: satis significauit priora eorum peccata, in quibus eos pertulit, tunc vindicare: quando de eorum vindicta subueniendum erat iis, qui liberabantur: ut notas faceret diuitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae preparauit in gloria. Hic fortasse cōturbatus ad illam questionē redisti, Si cui vult miseretur, & quē vult obdurat: quid adhuc conqueritur? voluntati eius quis resistit? Prorsus ita est, vis non vis, cui vult miseretur: & quem vult obdurat. Sed velle Dei quis impius dicat iniustum, cui etiam ipse Pharaon clamat, Iustus est Deus: ego autem & populus meus iniusti, quia haec voluntas Dei iniusta esse non potest. Venit enim de occultissimis meritis, quae ipsos peccatores discernunt. Nam cum propter generale peccatū vnam massam fecerint, non tamen nulla est inter illos diuersitas: quia sunt multi peccatores naturaliter moderatē viuētes, per quod quāuis nondum sint iustificati, digni tamen efficiantur iustificatione: & non praecedet in aliis peccatoribus proprio vitio, ut digni sint obtusione, habentes eundem Apostolū alibi dicentem, Quoniam non probauerunt Deum habere in notitiam, dedit illos Deus in reprobū sensum. Hoc est, quod obdurauit cor Pharaoni. Quod autem illi non probauerunt Deum habere in notitiā, hoc est, quod digni extiterunt dari in reprobū sensum: tamē verum est, quia non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Quia si pro eo leuiores quisque peccatis, aut certē grauioribus & multis, tamen

magno

magno gemitu & dolore poenitēdi misericordia Dei dignus fuerit, non ipse est, qui si relinqueretur, interiret: sed miserentis Dei, qui eius precibus, doloribusque subuenit. Parum est enim velle, quamuis etiam ut velimus voluntas à domino preparatur: tamen (ut dixi) parum est velle, nisi dominus miseretur. Sed Deus non miseretur, qui ad pacem vocat, nisi voluntas iam quidem sanata praecesserit: quia pax hominibus bonae voluntatis. Et quomodo nec velle quisquam potest, nisi admonitus & vocatus, siue intrinsecus, vbi nullus hominum videt, siue extrinsecus per sermonem sonantem, aut per aliqua signa visibilia, efficitur ut etiam ipsum velle Deus operetur in nobis. Ad illā enim cenā, quā dominus dicit in euangelio preparatam, nec omnes qui vocati sunt, venire voluerunt: neque illi qui venerunt, venire possent, nisi vocaretur. Nec illi debent sibi tribuere qui venerunt, quia vocati venerunt: nec illi qui noluerunt venire, debent alteri, tribuere, sed tantum sibi: quoniam ut venirent, vocari erant in libera potestate: vocati ergo ante meritū voluntatem operatur, propterea & si quisquam tribuit quod venit vocatus, non sibi potest tribuere quod vocatus est. Qui autē vocatus non venit, sicut nō habet meritū praemij, ut vocaretur: sic incidet in meritū supplicij, qui vocatus venire neglexit. Ita erunt illa duo, Misericordia & iudiciū cantabo tibi domine. Ad misericordiā pertinet vocatio, ad iudiciū pertinet beatitudo eorū qui venerunt vocati: & supplicium eorū qui venire noluerunt. Nunquid ergo latebat Pharaonē, quantū boni cōsecutura illae terrae per aduentū Ioseph fuerint: illius ergo rei gesta cognitio vocatio eius fit, ut populū Israel misericorditer tractās non esset ingratus. Quod autē huic vocationi obtēperare noluit & exerceuit crudelitātē in eis, quibus hūanitas, & misericordia debebatur: meruit poenā, ut induraret illi cor, & tantā cecitātē mentis pateret, ut tot, & tantis, tamque manifestis Dei signis nō crederet, quō possit eius supplicio siue obdurationis, siue vltimae visibilis submersionis erudiri populus, ut sibi afflictione illa & occultae obtusionis, & manifestae submersionis inobedientiae merito compararet. Haec autem vocatio, quae siue in singulis hominibus siue in populis, atque in ipso humano genere per temporū opportunitates operatur: alta & profunde ordinationis est: quō pertinet etiam illud, In vtero san-

f iij Etificauit

Etificauit te: & cum esses in renibus patris tui, vidi te. Et, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. cum dictum sit, antequam nasceretur: nec comprehendi potest, nisi forte ab eis, qui diligunt dominum Deum suum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente sua: & diligunt tanquam semetipsos. Tanta enim charitate fundati, possunt iam fortasse cum sanctis comprehendere longitudinem, latitudinem, & profundum. Illud tamen constantissima fide retinendum, neque quidquam Deum iniuste facere, neque vllam esse naturam, quæ non Deo debeat id quod est. Quia Deo debetur omne decus, & pulchritudo, & congruentia partium: quàm si penitus persecutus fueris, & vsque ad omnes reliquias de rebus detraxeris, remanet nihil. Cum ergo meritum peccando amiserimus, & si misericordia Dei remota, nihil aliud peccatis nisi poena æterna debeatur: quid sibi vult homo de massa perditionis natus, vt Deo respódeat, & dicat, Quare sic me fecisti: si vis ista cognoscere, noli esse lutum, sed efficere filius Dei per illius misericordiam, qui dedit potestatem filios Dei fieri creditibus in nomine eius. Non autem quod tu cupis, antequam credant, datur hominibus diuina nosse cupientibus. Merces enim cognitionis meritis redditur: credendo autem meritum comparatur. Ipsa autem gratia, quæ data est per fidem, nullis nostris meritis præcedentibus data est. Quod est enim meritum peccatoris & impij? CHRIS TVS autem pro peccatoribus, & pro impijs mortuus est, vt ad credendum non merito, sed gratia vocaremur. Credendo autem etiam meritum collocaremus. Peccatores igitur credere iubentur, & à peccatis credendo purgantur. Nesciunt enim quid rectè viuendo visuri sint: quapropter cum videre non possint, nisi rectè viuant, nec rectè viuere valeant, nisi credat: manifestum est à fide incipiendum, vt præcepta quibus credentes à seculo hoc auertuntur, cor mundum faciant, vbi videri Deus possit: tunc demum rectè & non præposterè audies, si qua sunt de animarum occultissimis meritis, & de gratia vel iustitia secreta omnipotentis Dei. Fidem etiam, vt credas, ille dat, à quo est omne datum bonum, quid enim habes quod non accepisti? *Dicis itaque mihi, Quid adhuc queritur? uoluntati enim eius quis resistit?* Verum est quod non resistitur: quia ipsa voluntas Dei bona & iusta esse à nullo dubitatur Christiano. O homo, tu quis es, qui respon-

deas

deas Deo? Et hoc contradicentis est: etiam si sic esset, vt dicis, tu quis eras, qui responderes Deo? qui debes tacere, & quod tibi iubetur, facere: si te bonum iubet facere, debes intelligere, quia & ipse bonus est, cui malum non placet, & à quo te prohibet. Nunquid dixit, O homo falsum est quod dixisti: sed dixit, O homo tu quis es, qui respondeas Deo: & reliqua.

Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti. Non dicit, quia non potest, nec debet: vult nos sic mutos esse apud dominum, sicut lutum ad figulum: quum enim non intelligimus, non debemus mala sentire de Deo: scientes quod in Deo vitium cadere non potest: quia iudicia eius occulta sunt, iniusta non sunt.

Ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uero in contumeliam? De illa massa dicit populi peccatoris, qua ex Adam omnes creati sumus. *Quod si uolens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam.* Voluntas Dei misericors est, & iusta, & non vult nisi quod bonum, pium, & iustum est.

Sustinuit in multa patientia. Qui illum diu sustinuit blasphemantem, & populum suum duris operibus affligentem. *Vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ.* Impledo peccata vasa iræ digna fuerant effecta, aptata à semetipsis in interitum, non solum per originale peccatum, sed & per actuale. Ira quippe non redditur, nisi debita, ne sit iniustitia apud Deum. Et hinc intelligunt vasa misericordiæ quàm gratuita illis misericordia præbeatur, quod iræ vasis, cum quibus eis est perditionis causa, & massa communis, ira debita & iusta rependitur: & istis misericordia indebita condonatur.

In uasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam: quos & uocauit. Quia ipse eis uoluit misereri, & facere eos vasa misericordiæ de vasis iræ. *Non solum ex Iudæis.* Si personaliter uocasset, solos Iudæos uocasset: Sed inuenimus eum nec Iudæis peccantibus pepercisse, nec gentes saluari prohibuisse. *Sed etiam ex gentibus, sicut Osee dicit.* Quia & tunc Aegyptij: aliquanti exierant cum illis. *Vocauit non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam.* Per prophetam ostendit prædictum, gentes esse transituras ad CHRIS TVM. Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco, ubi distit est eis, *Non plebs mea uos: ibi uocabuntur filii Dei uiui.* In tantum quos uult uocat, vt etiam gentes impias eligeret, & quæ nunquam

quam boni aliquid fuerant operatæ. Si enim merita eligeret, solus Israël, qui semper Deo seruiuit, debuerat hoc mereri: sed omnes gratis saluat, & nullum meritis suis: quia sicut dicit, Omnia sub peccato inclusit, vt omnibus miseretur.

Esaïas autem clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arenæ maris. Pro ipsis est, si credant, quod illis comminatur. *Reliquiæ saluæ fient.* Iudæorum autem paucitatem credituram ostendit Esaïas, quæ sunt vasa in honorem: nam reliqua multitudo vasa in contumeliam. *Verbum consummans & breuians in æquitate.* Secundum historiam sic intelligitur: Sicut ego verbum ad breuium, & finio, sic illud citò Deus faciet. Secundum allegoriam autem, nouum testamentum accipit verbum ad breuiatum: quia omnia in eo breuiter comprehensa sunt: vt est, Credo in Deum patrem omnipotentem, & in filium eius IESVM CHRISTVM, & in spiritum sanctum, & reliqua quæ sequuntur in symbolo. Vel illud, Quod vobis fieri nõ vultis, alij ne feceritis. Id est, vt cõpendio fidei, per gratiam saluos faciat credentes: non per innumeras obseruationes, quibus illa multitudo seruiliter onerata premebatur. Per gratiam quippe nobis verbum consummans & breuians, fecit super terram, dicens, Iugum meum suauis est, & onus meum leue. Vel illud: Diliges Deum, & proximum: In his præceptis tota lex pendet & prophetæ. *Quia uerbum breuiatū faciet dominus super terram.* Contraxit & ad breuiatum dominus populum Israël. *Et sicut prædixit Esaïas, Nisi dominus factiois reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus: & sicut Gomorra similes fuissetus.* Quia non est passus omnes perire cum impiis: sed inde vel paucos iustos effecit, & semen Abrahæ venit, qui saluaret quæ perierant. nisi voluisset vel paucos saluare, omnes pariter perissetus, sed vt quod promiserat Abrahæ, impleret. Quis autem iste accipiat, ille non accipiat, cum ambo non mereantur accipere, & quisquis acceperit indebitè accipiat: vires suas metiantur, & fortiora se non serutentur: sufficiat eis scire, quod nõ sit iniquitas apud Deum.

Quid ergo dicemus, quod gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam? Si non ita est vt dicimus, Quia non est volentis, neque currentis: quomodo gentes, quæ nunquam iustitiam quæserunt, inuenerunt iustitiam? & Israël qui semper iustitiam sectatus est, in legem iustitiæ non potuit peruenire?

nire? Respondit. Quia illi crediderunt: isti verò noluerunt: sed in operibus gloriati sunt, quæ nec custodierunt. Quid ergo dicimus contra hæc, quæ nobis obiici possunt: hoc est, quod gentes non sectantes apprehenderunt, Israël verò non apprehendit: sed contremiscamus iudicia Dei, quæ, vt dixi occultata sunt: iniusta autem nunquam sunt. *Iustitiam autem quæ ex fide est: Israël uerò sectans legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.* Quam dominus dedit vocatis vt crederent. *Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus.* Quasi: quia nõ verè.

Offenderunt. Offendunt ad lapidem offensionis, vel ut argutè legem defendendo: & naturam & libetum arbitriū præcipitando: quemadmodum philosophi mundi. *In lapide offensionis.* Qui videt lapidem, lapis salutis est illi, qui in eum non offendit: qui autè cæcus est, offendit in lapidem. Ita & Iudæi quos excæcauit malitia sua, ne CHRISTVM agnoscerent, offenderunt in eum, faciendo illi iniuriam, in quo gentes credentes, apprehenderunt iustitiam. Ideo lapis offensionis & petra scandali prædictus est CHRISTVS: quia multi in passione eius, & natiuitate scandalizantur, sicut scriptum est, *Quia scandalizabantur in eo.* Et ipse Paulus ad Corinthios: CHRISTVM crucifixum Iudæis scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis CHRISTVM Dei virtutem, & Dei sapientiam. Vnde & hic sequitur: Qui credit in eum, non confundetur. Petrus quoque dicit, quod credentibus lapis electus sit, & angularis, incredulis verò offensionis, & petram scandali. *In propheta Esaïa hoc dixit. Et omnis qui credit in eum, non confundetur.* Quia intelligit Dei virtutem, & Dei sapientiam.

¶ *Fratres, uoluntas quidem cordis mei & obsecratio ad Deum fit.* Pro inimicis non labiis tantum, sed & corde orandum est. *Pro illis in salutem.* Pro Iudæis. *Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent.* Aemulationem habent sectandæ legis Dei. *Sed non secundum scientiam.* Nisi omnia quis secundum datam à Deo scientiam fecerit, impingit, etiam si quis consummatus fuerit. Si scientiam Dei haberent Iudæi, cognoscerent quod CHRISTVS non contra legem venit, sed secundum legem: & quia non possint secundum legem iustificari, sed Deus gratis ex fide iustificat, non ex operibus legis, in quibus

CAP. X.

in quibus illi gloriabantur. Ignorantes enim Dei iustitiam. Ignorauerunt, quod gratis ex fide iustificat, & non ex operibus legis, in quibus illi gloriabantur, dicentes se custodisse legem, quam non custodierunt: & per ipsam iustificando se, non subiiciunt se remissioni peccatorum, ne videantur fuisse peccatores. Non enim ut essent infideles cogebantur inuiti, sed nolendo credere, infidelitatis crimine non carebant. Et sua querentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Quae ex lege est, vel quam de libero esse falsebatur, vel falluntur arbitrio: & dum sibi tribuunt quod Dei est, iustitiae Dei non sunt subiecti. Legis itaque iustitia est, iubere quod Deo placet, & vetare quod displicet. In lege iustitia est, seruire, & extra eam nullum Dei adiutorium ad recte viuendum requirere. Dei autem iustitia est, non de viribus suis praesumere. Iustitia Dei dicitur, non qua iustus est Deus, sed qua dat homini Deus, ut iustus sit homo per Deum. Finis enim legis CHRISTVS, ad iustitiam. Finis legis dicitur CHRISTVS, quia ipse est, vel in ipso est tota perfectio. Finis autem dicitur a consummando, non a consumendo: quia aliud est, finitus est panis: aliud, finita est tela: illud ut non sit, istud ut perfectum sit. Qui ergo in CHRISTO, credit, ipse perficit legem, quia ad ipsum tendere, & festinare debet omnis nostra intentio, qui ultra non habet quod requirat: quia omnia sunt impleta, quaecumque de eo in sanctis scripturis praedicta sunt. *Omni credenti. Iudaeo & Graeco. Moyses autem scripsit quoniam iustitiam quae ex lege est, qui fecerit homo. Moyses quidem secundum historiam de lege dixit: sed Apostolus illud ad CHRISTVM aptat: quia lex nec in caelo fuit, nec in abyssu: & ideo illos iubet semper legem meditari, ut ibi inueniant CHRISTVM. Viuet in ea. Quae autem ex fide est iustitia, sic dicit. Nemo ergo viuut illorum: quia nemo eam facit: quia ad comparationem tantorum peccatorum, etiam si essent pauci qui facerent, nulli esse crederentur. Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in caelum: id est CHRISTVM deducere: aut, quis descendet in abyssu: hoc est CHRISTVM ex mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est uerbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est, nec de passione, nec de resurrectione, nec de ascensione eius, quod non a semetipso factum sit, in corde tuo debeas dubitare. Hoc est uerbum fidei, quod praedicamus. Hoc est nouum testamentum. Quia si*

confitear-

confitearis in ore tuo, dominum IESVM, & in corde tuo credideris, quod Deus illum excitauit a mortuis, saluus eris. Testimonium cordis est, oris confessio. Corde enim creditur ad iustitiam; ore autem fit confessio ad salutem. Delictis praeteritis, non futuris. Ergo si fides iufficit ad iustitiam, & confessio ad salutem. Iudaeus & Graecus vnum sunt in CHRISTO. Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum non confundetur. Non Iudaeus tantum. Non enim est distinctio Iudaei & Graeci. De pristino peccato vel idololatria: non ergo illos vos potestis confundere, quos scriptura dicit confundi non posse.

INCIPIT expositio de libro sancti Augustini excerpta è loco ad sanctum Simplicianum, De Iacob & Esau. Quae licet non in ordine tractatus huius posita esse videatur, tamen ideo praetermissa non est, quia necessaria, atque perfecta est, & ob hoc hic conscripta, ut loci ipsius obscuritate reuelata legentis sensum euidenter illuminet.

Non ex operibus, sed ex uocante dictum est, quia maior seruiet minori. Vocantis est ergo gratia, percipientis verò gratiam cōsequenter sunt opera bona: non quae gratiam pariant, sed quae gratia pariantur. Nō enim ut ferueat calefacit ignis, sed quia feruet. Nec ideo bene currit rota ut rotunda sit, sed quia rotunda est: Sic nemo propterea bene operatur ut accipiat gratiam, sed quia accepit. Quomodo enim potest iuste viuere, qui nō fuerit iustificatus? Quomodo sanctè viuere, si nō fuerit sanctificatus: vel omnino viuere, qui non fuerit iustificatus? Iustificat autem gratia, ut iustificatus possit viuere iustè. Prima est igitur gratia, secunda opera bona, sicut alio loco dicit. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Non enim intelligebant, quia eo ipso quo gratia est euangelica, operibus nō debetur: Alioquin gratia iam non est gratia. In multis locis hoc saepe testatur, fidei gratiam praepōnens operibus: non ut opera extinguat, sed ut ostendat non esse opera praecedentia gratiam, sed consequentia: ut scilicet non se quisque arbitretur ideo percipisse gratiam, quia bene operatus est: sed bene operari non posse, nisi per fidem perciperit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit Deo credere, vel interna, vel externa admonitione motus ad fidem. Sed interest quibus articulis temporum, vel celebratione sacramentorum gra-

tia

** alijs uis iustificatus*

tia plenior, & euidentior infundatur. Sed vt de re, de qua agitur, potius loquamur, ad frangendam, atque deiiciendam superbiam hominum ingratorum gratiæ Dei, & audientium gloriari de meritis ista commemorantur. Cum enim nondum nati fuissent, neque aliquid egissent Bonum vel malum, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, Quia maior seruiet minori. Vocantis ergo est gratia. Si igitur electio, per præscientiam præsciuit autem Deus fidem Iacob, vnde probas, quia non etiã ex operibus elegit eum? Si propterea quia nondum nati erant, & nondum aliquid egerant bonum aut malum: ita etiam nondum crederat aliquis eorum: sed sicut præscientia vidit crediturum, ita præscientiã videre poterat operaturum. Vt quomodo dicitur electus propter fidem futuram, quam præsciebat Deus: sic alius possit dicere, propter opera futura potius electum, quæ nihilominus præsciebat Deus. Quapropter vnde ostendit Apostolus, non ex operibus dictum esse, Maior seruiet minori: si quo minus nondum nati erant, non solum non ex operibus, sed ex fide dictum est, quia vtrunque deerat nondum natis. Non igitur & præscientia voluit intelligi factam electionem minoris, vt maior ei seruiret. Volens enim ostendere, non ex operibus factam, propterea intulit dicens, Cum enim nondum nati fuissent, neque aliquid egissent bonum seu malum. Alioquin poterat ei dici, sed iam sciebat Deus quis quid esset acturus. Quamobrem vnde illa electio facta sit quæritur, quia si non ex operibus, quæ non erant in nondum natis, nec ex fide, quia nec ipsa erat. Vnde igitur? an dicendum quod nulla electio fuerit, non existente aliqua diuersitate in vtero matris, vel fidei, vel operum, vel quorumlibet omnino meritorum? Sed dictum est, Vt secundum electionem propositum Dei maneret. Et ideo querimus, quia dictum est: nisi fortè sic est distinguenda sententia, non vt intelligamus tanquam ideo non ex operibus, sed ex vocante dictum esset, Maior seruiet minori: vt secundum electionem propositum Dei maneret: sed ita potius, vt hoc de nondum natis & nondum aliquid operatis exemplum datum accipiatur, ne aliqua electio hic possit intelligi. Cum enim nondum nati fuissent, neque aliquid egissent bonum siue malum, vt secundum electionem propositum Dei maneret: id est, neque aliquid egissent bonum aut malum,

malum, vt propter ipsam actionem electio aliqua fieret eius qui bene egerat. Cum ergo nulla esset electio bene agentis, secundum quam maneret propositum Dei, non ex operibus, sed ex vocante. id est, ex eo qui vocando ad fidem gratia iustificat impium, dictum est ei, Quia maior seruiet minori. Non ergo secundum electionem propositum Dei maneret: sed ex proposito electio, id est, non quia inuenit Deus opera bona in hominibus quæ eligat, ideo manet propositum iustificationis ipsius: sed quia manet illud vt iustificet credentes, ideo inuenit opera quæ iam eligat ad regnum cælorum. Nã nisi esset electio, nõ esset electi, nec rectè diceretur, Quis accusabit aduersus electos Dei? Non tamen electio præcedit iustificationem, sed electionem iustificatio. Nemo enim eligitur, nisi iam distans ab illo qui reicitur. Vnde quod dictum est, Quia elegit nos Deus ante mundi constitutionem: non vdeo quomodo sit dictum, nisi præscientia. Hic autem quod ait, Non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. Non electione meritorum, quæ post iustificationem gratiæ proueniunt, sed liberalitate donorum Dei voluit intelligi, ne quis de operibus extollatur. Gratiæ enim Dei salui facti sumus: & hoc non ex operibus, sed Dei donum est: non ex operibus, ne fortè quis extollatur. Quæritur autem, Vtrum vel fides mereatur hominis iustificationem, an verò nec fidei merita præcedant misericordiam Dei sed & fides ipsa inter dona gratiæ numeretur. Quia & hoc loco cum dixisset, Non ex operibus: non ait, sed ex fide dictum est ei, quia maior seruiet minori. Ait autem, Sed ex vocante: nemo enim credit, qui non vocatur. Misericors autem Deus vocat, nullis hoc vel fidei meritis largiens, quia merita fidei sequuntur vocationem potius, quàm præcedant. Quomodo enim credent ei, quem non audierunt? Et quomodo audient sine prædicante? Nisi ergo vocando præcedat misericordia Dei, nec credere quisquam potest: vt ex hoc incipiat iustificari, & accipere facultatem bene operandi. Ergo ante omne meritum est gratia. Etenim CHRISTVS pro impiis mortuus est. Ex vocante igitur minor accipit, non ex-villis meritis operum suorum, vt maior ei seruiret, vt etiam quod scriptum est, Iacob dilexi, ex vocante sit Deo, non ex operante Iacob. Quid deinde Esau quod seruit minori, & quod

scriptum

scriptum est, Esau autem odio habui: quibus malis suis hoc meruit, cum & ipse nondum natus fuisset, neque aliquid egisset boni aut mali, quando dictum est, Et maior seruiet minori? An fortè quemadmodum illud de Iacob nullis meritis bonæ actionis dictum est: ita Esau nullis meritis malæ actionis odiosus? Si enim, quia præsciebat Deus futura opera eius mala, propterea eum prædestinavit ut seruiret minori: propterea prædestinavit & Iacob, ut ei maior seruiret, quia futura eius bona opera præsciebat: & falsum est iam quod ait, Non ex operibus. Si autem verum est, quòd non ex operibus, & inde hoc probat, quia de nondum natis, nondumque aliquid operatis hoc dictum est: vnde nec ex fide, quæ nondum natis similiter nondum erat, quo merito Esau odio habetur antequàm nasceretur? Quòd enim fecit Deus ea quæ diligere, nulla quæstio est. Si autem dicamus eum fecisse quæ odifera, absurdum est, occurrente alia scriptura, & dicente, Neque enim odio habens aliquid constituisti, & nihil odisti eorum quæ fecisti, aut constituisti. Quo enim merito factus est solus aut quid offendit luna, ut tanto illo inferior: vel quid promeruit: ut sideribus cæteris tanto clarior crearetur? Sed omnia bona creata sunt, quæque in genere suo. Non enim diceret Deus, Solem dilexi, lunam autem odio habui: aut, Lunam dilexi, stellas autem odio habui: sicut dixit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Sed illa omnia dilexit, quauis excellentiæ diuersis gradibus ordinata: quoniàm vidit Deus quia bona sunt, cum dicto eius sint instituta. Ut autem odifera Esau, nisi iniustitiæ merito, iniustum est. Quod si concedimus, incipit & Iacob iustitiæ merito diligi. Quod si verum est, falsum est, quòd non ex operibus. An fortè ex iustitia fides? Quid ergo te adiuuat, cum enim nondum nati fuissent? quando quidem in nondum nato nec iustitia fidei poterat esse. Vidit itaque Apostolus, quid ex his verbis possit animo audientis, vel legentis occurrere, statimque subiicit: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Et quasi docens quomodo absit: Moyse enim dicit, inquit, Miserebor cui misertus ero: & misericordiam præstabo, cui misericors fuero. Quibus verbis soluit quæstionem: an potius arctius conligauit? Id ipsum enim est, quod maximè mouet: si miseretur, cui misertus erit: & misericordiam præstabit, cui misericors

fue-

fuerit. Quæ hæc misericordia defuit Esau, ut etià per illam bonus esset, quemadmodum per illam bonus factus est Iacob? An ideo dictum est, Miserebor, cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero: quia cui misertus est Deus ut eum vocet, miserebitur eius ut credat: & cui misericors fuerit ut credat, misericordiam præstabit: hoc est, faciet eum misericordem, ut etiam bene operetur? Vnde admone-mur nec ipsis operibus misericordiæ quencquam oportere gloriari, & extolli, quòd eis quasi suis Deum promeruerit: quando quidem ut haberet ipsam misericordiam, ille præstitit, qui misericordiam præstabit cui misericors fuerit. Quod si eam credendo se meruisse quis iactat, nouerit eum sibi præstitisse ut crederet, qui miseretur, inspirando fidem, cuius misertus est: ut adhuc infideli vocationem impartiret. Iam enim discernitur fidelis ab impio. Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Rectè quidem hoc. sed quæ hæc misericordia subtracta est ab Esau, ut non sic vocaretur, ut & vocato inspiraretur fides, & credens misericors fieret, ut bene operaretur? An fortè quia noluit? Si ergo Iacob ideo credidit, quia voluit, non ei Deus donauit fidem, sed eam sibi ipse volendo præstitit, & habuit aliquid quod non accepit. An quia nemo potest credere, nisi velit: nemo velit, nisi vocetur? nemo autem sibi potest præstare ut vocaretur: vocando Deus præstat & fidem: quia sine vocatione non potest quisquam credere, quauis nullus credat inuitus. Quomodo enim credit ei, quem non audierunt? aut quomodo audient sine prædicante? Nemo itaque credit non vocatus: sed non omnis credit vocatus: Multi enim sunt vocati, pauci autem electi. Vtique ij, qui vocantem non contempserunt, sed credendo secuti sunt, volentes autem sine dubio crediderunt. Quid ergo quod sequitur, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. An quia nec velle possumus, nisi vocati: & nihil valet velle nostrum, nisi ut perficiamus adiuuet Deus? Opus est ergo velle currere. Non enim frustra diceretur, In terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et, Sic currite, ut comprehendatis. Non tamen volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, ut & quod volumus adipiscamur, & quòd volumus perueniamus. Noluit ergo Esau, & non cucurrit: sed

§ & §

& si voluisset, & cucurisset, Dei adiutorio peruenisset, qui ei etiam velle & currere vocando præstaret, nisi vocatione contempta reprobis fieret. Aliter enim Deus præstat, vt velimus: aliter præstat quod voluerimus. Vt velimus enim, & suum esse voluit & nostrum: suum vocando, nostrum sequendo. Quod autem voluerimus: solus præstat: id est, posse bene agere, & semper beatè viuere. Veruntamen Esau nondum natus, nihil horum possit velle, seu nolle. Quis ergo in vtero positus improbat? Reditur enim ad illas difficultates, non solum sua obscuritate, sed etiam nostra iam multa repetitione molestiores. Quis enim Esau reprobatus est nondum natus, qui nec credere poterat vocanti, nec contemnere vocationem, nec boni vel mali aliquid operari? Si præscientia Dei futuræ malæ voluntatis eius, quis non & Iacob præscientia Dei approbatus est futuræ bonæ voluntatis eius? Quod si semel concesseris, potuisse quenquam vel approbari, vel improbari ex eo, quod nondum in illo erat, sed quia Deus futurum esse præsciebat: conuincitur eum potuisse etiam ex operibus approbari, quæ in illo Deus futura esse præsciebat, quauis nondum esset aliquid operatus: & omnino te nihil adiuuabit, quod nondum nati erant, cum dictum esset, Maior seruiet minori: vt hic ostendas dictum non ex operibus, quia nondum quicquam erat operatus. Illa etiam verba si diligenter attendas, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: non hoc Apostolus propterea tantum dixisse videbitur, quod adiutorio Dei ad id quod volumus peruenimus: sed etiam ex illa intentione qua & alio loco dicit. Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis & velle & operari pro bona voluntate. Vbi satis ostendit, etiam ipsam bonam voluntatem in nobis operante Deo fieri. Nam si propterea solum dictum est, Non volentis, neque currentis, sed miserentis est dei: quia voluntas hominis sola non sufficit vt rectè iustæque viuamus, nisi adiuuemur misericordia dei: potest & hoc modo dici: Igitur non miserentis est dei, sed volentis est hominis: quia misericordia dei sola non sufficit, nisi consensu nostræ voluntatis addatur. At illud manifestum est, frustra nos velle, nisi deus miseretur. Illud autem nescio quomodo

quò dicatur frustra deum misereri, nisi nos velimus. Si enim deus miseretur, etiam volumus: ad eandem quippe misericordiam pertinet, vt velimus. Deus est enim qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate. Nam si queramus, vtrum Dei donum sit voluntas bona: mirum si negare quisquam audeat. At enim quia non præcedit voluntas bona vocationem, sed vocatione bonam voluntatem: propterea vocanti Deo rectè tribuitur quòd bene volumus: nobis vero tribui non potest quòd vocamur. Non igitur ideo dictum putandum est, Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: quia nisi eius adiutorio non possumus adipisci quod volumus: sed ideo potius, quia nisi eius vocatione non volumus. Sed si vocatione ista ita est effectrix bonæ voluntatis, vt eam omnis vocatus sequatur: quomodo verum erit, Multi vocati, pauci electi? Quod si verum est, & consequenter vocationi vocatus obtemperat, atque vt non obtemperet in eius est positum voluntate rectè etiam dici potest, Igitur non miserentis est Dei, sed volentis atque currentis hominis: quia misericordia vocantis non sufficit, nisi vocationem obedientia consequatur. An fortè illi qui hoc modo vocati non sentiunt, possint alio modo vocati accommodare fidei voluntatem: vt & illud verum sit, Multi vocati, pauci electi: vt quauis multi vno modo vocati sunt, tamen quia non omnes vno modo affecti sunt, illi soli sequantur vocationem, qui ei capiendæ reperiantur idonei: & illud non minus verum sit, Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: quia hoc modo vocauit quo modo aptum erat eis qui secuti sunt vocationem. Ad alios autem vocatione quidem peruenit: sed quia talis fuit, qua moueri nõ possent, nec eam capere apti essent, vocati quidè dici poterunt, sed non electi: & non etiam similiter verum est, Igitur nõ miserentis Dei, sed volentis & currentis est hominis. Quoniã non potest effectus misericordie Dei esse in hominis potestate, vt frustra ille miseretur, si homo nolit: quia si velit etiã ipsorum misereri, opus sit ita vocare, quomodo illis aptum esset, vt & mouerentur, & intelligerent, & sequerentur. Verum est ergo, Multi vocati, pauci electi: Illi enim electi, qui congruenter vocati: illi autem qui non congruebant, neque contemperabant vocationi, non electi, quia non secuti, quauis vocati. Item verum est,

* alia con
sentit.

Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: qui etiam si multos vocet, eorum tamen miseretur, quos ita vocat, quomodo vocari aptum est vt sequantur. Falsum est autem si quis dicit, Igitur non miserentis Dei, sed volentis, atque currentis est hominis: quia nullius Deus frustra miseretur. Cuius autem miseretur, sic eum vocat, quomodo scit ei congruere, vt vocantem non respuat. Hic dicit aliquis: Quir ergo Esau non sic est vocatus, vt velit obedire? Videmus enim alios aliter iisdem rebus demonstratis, vel significatis, ad credendum moueri: sicut exempli gratia, Simeon in dominum nostrum IESVM CHRISTVM adhuc infantem paruulum credidit, spiritu ei reuelante cognoscens. Nathanaël ad vnā sententiam quam ab illo audiuit, Prius quàm te Philippus vocaret, cùm esses sub arbore ficu vidi te. Respondit, Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israël. Quod tanto post quia confessus est Petrus, meruit audire, quòd beatus sit, & quòd ei darentur clauis regni caelorum. Miraculo facto in Chana Galileæ, quod initium signorum euangelista commemorat, aqua in vinum conuersa, crediderunt in eum discipuli eius. Multos loquendo inuitauit ad fidem, multi nec suscitatis mortuis crediderunt. De cruce, atque morte eius conterriti etiam discipuli titubarunt, & tamen latro tunc credidit, cùm eum non præstantiorem videret in operibus, sed consortio crucis æqualem. Vnus etiam de numero discipulorum post eius resurrectionem, non tam uiuentibus membris, quàm recentibus cicatricibus credidit. Multi ex eorū numero, à quibus crucifixus est, qui videntes eum miracula facientem contempserunt: discipulis eum prædicantibus, & in nomine eius talia facientibus crediderunt. Cùm ergo alius sic, alius autem sic moueatur ad fidem, eademque res sæpe alio modo dicta moueat, alio modo dicta nõ moueat, aliumque moueat, alium non moueat, quis audeat dicere defuisse Deo modum vocandi, quo etiam Esau ad eam fidem mentem applicaret, voluntatemque coniungeret. In qua Iacob iustificatus est? Quod si tanta possit esse obstinatio voluntatis, vt contra omnes modos vocationis obdurescat mentis auersio, queritur vtrum de diuina pœna sit ipsa duritia. Cùm enim Deus deserit non sic vocando, quomodo ad fidem moueri potest? Quis enim dicat modum, quo ei persuaderetur vt crederet,

etiam

etiam omnipotenti defuisse? Sed quid hoc querimus, cùm ipsum subiungat Apostolus? Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitauit, vt ostendam in te potentiam meam & annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Hoc autem subiecit Apostolus documentum, quo probaret quo I supra dixerat, igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Tanquam diceret, Vnde hoc doces? dicit enim scriptura Pharaoni: Quia ad hoc te excitauit, vt ostendam in te potentiam meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra, vtrique hic ostendens, q̄ non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Concludit itaque: Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat: cùm superius non vtrunq; sit. Neque enim quomodo dictum est, Non volentis, sed miserentis est Dei: sic etiam dictum est, Non volentis, neq; currentis, sed obdurantis est Dei. Vnde datur intelligi quod infra vtrunque posuit, Ergo cuius vult miseretur, & quem vult obdurat, ita sententiæ superiori congruere posse, vt obduratio Dei sit velle misereri: vt non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior: sed tantum quo sit melior, non derogetur. Quod si sit nulla distinctio meritorum, quis non erumpat in eam vocem, quam sibi ipse obiecit Apostolus? Dicis itaq; mihi, quid adhuc conqueritur? nam voluntati eius quis resistit? Conqueritur enim spiritus sæpe de hominibus, sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos, quòd nolint credere, & rectè viuere. Vnde fideles, & facientes voluntatem Dei, conuersari dicuntur sine querela, quòd de illis non queratur scriptura. Sed quid conqueritur, ait? Nam voluntati eius quis resistit? quando cuius vult miseretur, & quem vult obdurat. Et tamen intueamur superiora, & inde nostram quantum ipse dominus adiuuat, sententiam dirigamus. Ait enim paulò antè: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Sit igitur hoc fixum, atque immobile in mente sobria pietate atque stabili fide, quòd nulla est iniquitas apud Deum. Atque ita tenacissimè, firmissimèque cre datur, id ipsum quòd Deus cui vult miseretur, & quem vult obdurat: hoc est, cuius vult miseretur, & cuius non vult non miseretur, esse alicuius occultæ, atque ab humano modulo imperuestigabilis æquitatis, quæ & in ipsis rebus humanis terrenisque contractibus animaduertenda est. In qui-

g iij bus

bus nisi supernæ iustitiæ quædam impressa vestigia teneremus, nunquam in ipsum cubile ac penetrabile castissimum atque sanctissimum spiritualium præceptorum nostræ infirmitatis suspiceret, atque inhieret intentio. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. In ista igitur siccitate vite conditionisque mortalis, nisi aspergeretur desuper velut tenuissima quædam aura iustitiæ citius areferemus. Quapropter cum dando & accipiendo inter se hominum societates connectatur: dentur autem & accipiantur vel debita, vel non debita: quis non videat iniquitatis argui neminem posse, qui quod sibi debetur exegerit: nec eum certe, qui quod ei debetur donare voluerit: hoc autem non esse in eorum, qui debitores sunt, sed in eius, cui debetur, arbitrio. Hæc imago, vel, ut supra dixi, vestigium negotiis hominum de fastigio summo æquitatis impressum est. Sunt igitur omnes homines, quandoquidem, ut Apostolus ait, In Adam omnes moriuntur, à quo in vniuersum genus humanum origo ducitur offensionis Dei, vna quædam massa peccati supplicium debens diuinæ summæque iustitiæ: quod siue exigatur, siue donetur, nulla est iniquitas. A quibus autem exigendum, & quibus donandum sit, superbè indicant debitores. Quemadmodum conducti ad illam vineam iniuste indignati sunt, cum tantumdem aliis donaretur, quantum ipsis redderetur. Ideoq; huius impudentiæ quæstiones ita retundit Apostolus: O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? sic enim respondit Deo, cum hoc displicet, quod de peccatoribus conqueritur Deus: quasi quenquam Deus peccare cogat, sed tantummodo quibusdam peccantibus misericordiâ iustificationis suæ non largiatur, & ob hoc dicatur obdurare peccantes quosdam, quia non eorum misereatur, non quia impellit ut peccent: eorum autem non misereatur, quibus misericordiam non esse præbendam æquitate occultissima & ab humanis sensibus remotissima iudicat. Inscrutabilia enim sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Conqueritur autem de peccatoribus, tanquam de iis, quos ipse peccare non cogit: Simul etiam ut ij, quorum misereatur, hanc quoque habeant vocationem, ut dum conqueritur Deus de peccatoribus, compungantur corde, atque ad eius gratiam conuertantur. Iuste ergo conqueritur & misericorditer. Sed si hoc mo-

uet,

uet, q; voluntati eius nullus resistit, quia cui vult, subuenit, & quem vult, deserit: cum & ille, cui subuenit, & ille quem deserit, ex eadem massa sint peccatorum, & quantum debeant verterque supplicium, ab vno tamen exigitur, alteri donatur. Si hoc ergo mouet, Tu quis es, qui respondeas Deo? Illud tantummodo inconcussa fide teneatur, q; non sit iniquitas apud Deum: qui siue donet, siue exigat debitum: nec ille à quo exigit, rectè potest de iniquitate eius conqueri: nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et ille enim nisi quod debetur non reddet: & ille non habet nisi quod accepit. Etenim obduratio illa impiorum vtrunque demonstrat: & quid timendum sit, ut quisque pietate conuertatur ad Deum: & quantæ agendæ sint gratiæ misericordiæ Dei, qui in aliorum pœna quid aliis donet ostendit. Si autem illa quam de aliis exigit non est iusta pœna, nihil donat aliis, à quibus eam nõ exigit. Quia verò illa iusta est, & nulla est iniquitas apud vni dicantem Deum, quis sufficiat agere gratias ei, qui hoc remittit, quod si velit exigere, nemo se rectè diceret non debere? Quos & vocauit: Nos, inquit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, id est, vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Non enim omnes Iudæos, sed ex Iudæis: nec omnes omnino homines gentium, sed ex gentibus. Vna est enim ex Adam massa peccatorum & impiorum, in qua Iudæi & gentes, remota gratia Dei, ad vnam pertinent conspersionem. Si enim sigulus luti ex eadem conspersione facit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam: manifestum est autem quòd ex Iudæis alia vasa sunt in honorem, alia in contumeliam, sicut ex gentibus: sequitur ut ad vnam conspersionem omnes pertinere intelligantur. Si fuerit, inquit, numerus filiorum Israël quasi arenæ maris, reliquæ saluæ fient. Cætera ergo turba, vasa perfecta ad perditionem. Verbum enim consummans & breuians, inquit, faciet dominus super terram: id est, ut compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes: non per innumerabiles obseruationes, quibus illa multitudo seruili ter onerata premebatur. Per gratiam quippe nobis verbum consummans & breuians fecit super terram, dicens, Iugum meum suauis est, & sarcina mea leuis est. Quòd & paulò post hic dicitur: Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc

g. iij. est

est verbū fidei quod prædicamus: quia si cōfitearis in ore tuo, quia dñs est Iesus, & credideris in corde tuo, q̄ Deus illū sū scitavit à mortuis, salu⁹ eris: Corde enim creditur ad iustitiā, ore autē confessio fit ad salutem. Hoc est verbū consummans & breuiās, quod fecit Deus super terrā: qua consummatione atq; breuitate latro iustificatus est, qui defixis ī cruce omnibus mēbris, & habens libera hæc duo, corde credit ad iustitiam, ore confessus est ad salutē, statimq; audire meruit, Hodie mecū eris in paradiso. Consequerentur enim bona opera eius, si percepta gratia diu inter homines viueret. Nec tamen ea præcesserant, vt eandem gratiā mereretur, ex latrocinio fixus in crucem, ex cruce in paradisum translatus: Et sicut prædixit, inquit, Esaias, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti effemus, & sicut Gomorra similes fuisset. Quod hic ait, Reliquisset nobis semen: hoc ibi, Reliquiæ saluæ sicut. Cæteri autem perditionis vasa debito supplicio perierunt. Et nō omnes perisse sicut in Sodoma & Gomorra, non meritum eorum fecit, sed gratia Dei relinquentis semen, vnde alia messis toto orbe consurgeret. Hoc & paulō post: Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Quid ergo? quod quærebat Israël, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, cæteri verō excæcati sunt. Consecuta sunt vasa misericordiæ, excæcata sunt vasa iræ: ex eadem tamen conspersione. Quis enim discutiet opera domini ex eadem conspersione vnum damnantis, alterum iustificantis? Libertū voluntatis arbitrium plurimum valet: Imò verum est quidem, sed in venundatis sub peccato quid valet? Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem: vt non ea quæ vultis faciat. Præcipitur vt rectè viuamus, hac vtique mercede proposta, vt in æternum beatè viuere mereamur. Sed quis potest rectè viuere, & bene operari, nisi iustificatus ex fide? Præcipitur vt credamus, vt dono accepto spiritus sancti, per dilectionem bene operari possimus. Sed quis potest credere, nisi aliqua vocatione: hoc est, aliqua rerum testificatione tan gatur? Quis habet in potestate tali visu attingi mentē suā, quo eius volūtas moueatur ad fidē? Quis autē animo amplectitur

aliquid,

aliquid, quod eum non delectat? Aut quis habet in potestate, vt vel occurrat, quod eum delectare possit, vel delectet cum occurrerit? Cū ergo nos ea delectant quibus proficiamus ad Deum, inspiratur hoc, & præbetur gratia Dei, non nutu nostro, & industria, aut operum meritis comparatur: quia vt sit motus voluntatis, vt sit industria studij, vt sint opera charitate feruentia, ille tribuit, ille largitur. Petere iubemur, vt accipiamus: quærere, vt inueniamus: & pulsare, vt aperiarum nobis. Nōne aliquando ipsa oratio nostra sic tepida est, vel potius frigida, & penè nulla, vt neque hoc in nobis cum dolore aduertamus? quia si vel hoc dolemus, iam oramus. Quid ergo aliud ostenditur nobis, nisi quia & petere, & quærere, & pulsare ille concedit, qui hæc vt faciamus iubet. Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: quandoquidem nec velle, nec currere, nisi eo monente atque excitante poterim⁹. Quod si electio fit aliqua, vt sic intelligamus, quod dictū est, Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt: non vt iustificatorum electio fiat ad vitam æternam: sed vt eligantur qui iustificentur. Certè ita occulta est electio, vt in eadem conspersione nobis prorsus apparere nō possit. aut si apparet quibusdam, ego in hac re infirmitatē meam fateor. Non enim habeo quod intuear in eligendis hominibus ad gratiam salutarem, si ad examen huius electionis aliqua cogitatione permittor, nisi vel maius ingenium, vel minora peccata, vel vtrunque, addamus etiam si placet, honestas vilesq; doctrinas. Quisquis ergo fuerit quàm minimis peccatis irretitus atque maculatus (nam nullis quis potest?) & acer ingenio, & liberalibus artibus expolitus, eligendus videtur ad gratiam. Sed cū hoc statuero, ita me ridebit ille qui infirma mundi elegit, vt confundat fortia, & stulta mundi, vt cōfundat sapientes: vt eum intuens & pudore correctus, ego irrideam multos & præ quibusdam peccatoribus castiores, & præ quibusdā piscatoribus oratores. Nōne aduertimus multos fideles nostros ambulantes viam Dei, ex nulla parte ingenio comparari: non dicam quorundam hæreticorum, sed etiam mimorum? Item non videmus quosdam homines vtriusque sexus, in coniugali castitate viuentes sine querela, & tamen vel hæreticos, vel paganos, vel etiam in vera fide & vera ecclesia sic tepidos, vt eos miremur meretricum & histrionum

strionum subito conuersorum non solum patientia & temperantia, sed etiam fide, spe, & charitate superari? R. Estat ergo, vt voluntates eligantur: sed voluntas ipsa, nisi aliquid occurrerit, quod delectet, atque inuiget animum, moueri nullo modo potest. Hoc autem vt occurrat, non est in hominis potestate. Quid volebat Saulus, nisi inuadere, trahere, vincire, necare Christianos? quam rabida voluntas, quam furiosa, quam caeca? Qui tamen vna desuper voce prostratus, occurrere utique tali visu, quo mens illa & voluntas refracta saeuitia retorqueretur & corrigeretur ad fidem: repente ex euangelij mirabili persecutore, mirabilior praedicator effectus est. Et tamen quid dicimus? Nunquid iniquitas est apud Deum? exigentem a quo placet, donantem cui placet: qui nequaquam exigit indebitum, nequaquam donat alienum. Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Quare tamen huic ita, & huic non ita? O homo tu quis es? debitum si non reddis, habes quod gratuleris: si reddis, non habes quod queraris. Credamus tantum, et si capere non valeamus: quoniam qui vniuersam creaturam & spiritalem & corporalem fecit & condidit, omnia in numero, & pondere, & mensura disponit: sed inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viae eius. Dicamus Alleluia, & collaudemus cantici, & non dicamus, quid hoc? vt quid hic? Omnia enim in tempore suo creata sunt.

ITEM DE LIBRO SECVNDO.

Diabolus etiam volens nocere iusto viro Iob, nocendi quidem voluntate diabolus erat, sed tamen a domino Deo potestatem petebat, dicens: Mitte manum tuam, & tange carnem eius, quamuis hoc esset, si permitteretur, ipse facturus: Ipsam enim permissionem petebat hoc modo, & manum domini appellabat permissam a domino manum suam, id est, ipsam potestatem quam volebat accipere. Cui congruit illud in Evangelio, quod dominus discipulis ait, Hac nocte postulauit satanas vexare vos sicut triticum. Dicitur ergo spiritus Dei malus, hoc est, minister Dei ad faciendum malum in Saul, quod eum pati iudex omnipotentissimus iudicabat, quoniam spiritus ille voluntate qua malus erat, non erat Dei: Creatura vero, qua conditus erat, & potestate quam non sua, sed domini omnium aequitate acceperat, Dei erat. Item, ira hominis feruida est, & non sine cruciatiu animi. Ira vero Dei, de qua dicitur

icitur in euangelio, Sed ira Dei manet super eum, illo in tranquillitate iugiter permanente cum creatura subdita exercet admirabili aequitate vindictam.

Hic iam in ordine ad tractatum reuersus apostoli est. Nam idem dominus omnium: diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim, quicumque inuocauerit nomen domini, saluus erit. Vnus Deus omnium, & diues in misericordia, salutem habet, vnde utriusque tribuat. Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Interrogat, & postmodum ipse respondet, Quomodo autem audient sine praedicatione? Quomodo uero praedicabunt, nisi mittantur? Quia nunquam ad illos prophetae missi sunt. Sicut scriptum est, Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Istorum pedes bene currunt, & speciosi sunt, quia annunciant. Illorum autem, qui ad vanitates seculi currunt, turpes sunt pedes. Sed non omnes obediunt euangelio. Si ne illi quidem obediunt, ad quos isti mittebantur, quomodo illi obediunt, qui non audierunt. Esaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro? Quis pro difficultate dicit. Ergo fides ex auditu, auditus autem per uerbum CHRISTI. Responso Apostoli hoc magis contra Iudeos dicit, quibus & per legem, & per prophetas promissus est CHRISTVS, & uenisse credere nolunt. Et docet testimoniis sequentibus, quia ita est, & exculationem nullam habebunt. Sed dico, Nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terrae uerba eorum. Vult hoc testimonium per allegoriam de uerbis prophetarum intelligi. Sed dico, Nunquid Israel non cognouit? Nunquid Israel non cognouit gentes esse saluandas? sed quando legebant testimonia, de profelytis dici credebant, non de uniuerso mundo. Primus Moyses dicit, Ego ad emulationem uos adducam. Quia debuitis exemplum praebere, ut gentes vos imitarentur, ut relictis idolis verum Deum colerent. Nunc vel illos imitami, quia iam illi idola non colunt. In non gentem. Antequam crederent Deo, non erat gens Dei. Quasi dicat, eos qui non erant gens mea, uoco, & credent mihi ad uestram irritationem: ut quibus debuitis maiores esse, gaudeatis si eis aequamini. Sicut si aliquis habeat filium inobedientem, & ad corrigendum eum dimidium patrimonium det seruo, & postea ille conuersus gaudeat

deat si aliud dimidium meruerit accipere. *In gentem insipientem in iram uos mittam.* Gens insipiens, quæ legem Dei nõ habebat, siue non erat gens, quia mortui erant peccatis per idololatriam, sicut dicit de non credente, iam iudicatus est. *Esaias autem audeat, & dicit.* Audeat, quia non timet populum Iudæorum. *Inuentus sum non querentibus me.* Gentes quæ non quærebant Deum, cuius nec legem habebant, per quem eum quærent. *Palam apparui iis, qui me non interrogabant.* Gentes non Deum interrogabāt, sed idola & mathematicos. *Ad Israel autem dicit.* Qui tam bene sensit de gentibus, ecce quid dicit de Iudæis. Non solum ergo gentes eligendas, sed etiam ex Israel incredulos repellendos, antè prædictum est. Per allegoriam extensio manuum crucè significat. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.* Toto tempore mirabilia ostēdens, & nec sic credidistis, quanta sit pietas Dei: ut in modum nutricis, quæ uult paruulum proficere ut ambulet, qui nec dum ambulat, expādit manus, ut ad illam ueniat: & dum ad illam cupit peruenire, discat ambulare. Sic Deus beneficiis suis semper ad se colendum Iudæos prouocauit, sed illi in sua claudicatione remanserunt. ¶ **CAP. XI** *Dico ergo: Nunquid repulit dominus populum suum? Quia satis illos humiliavit, modò quasi bonus doctor & ne exacerbare illos potius uideatur dum prouocaret, quasi consolatur eos. Absit. Non sic eos repulit, ut iam non recipiat eos, si crediderint dono domini. Nam & ego Israelita sum. Si omnes penitus repulisset, nec me utique attraxisset: quòd si etiam, ut ita dicam, ex eis alius nõ credidisset, nisi ego, fuerat in me completa promissio Dei, quæ Abrahæ locutus est: non dicam quòd inde tot millia crediderunt dono eius. Ex semine Abrahæ de tribu Benjamin. Non ex profelytis. Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit. Quam præsciuit: id est, prædestinauit saluandam: quia ex ipsa plebe multi crediderunt dono gratiæ CHRISTI: quia apud illum futura iam facta sunt: sine dubio ergo præsciuit: & quia præsciuit, prædestinauit: sed prædestinasse est disposuisse, quòd fuerat ipse facturus. Anesciuis in Helia quid dicit scriptura? Vbi scriptum est de Helia. Quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel? Domine prophetas tuos occiderunt: altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærit animam meam. Hoc dicit, ne superbi-*

ne superbirent iterum gentes, eò quòd ex ipsis multi crediderunt, ex illis uerò pauci, ad comparationem multitudinis gentium. *Sed quid dicit illi responsum diuinum?* Prophetæ illud sciebant, quòd illis dicebatur. Nam si omnia nossent, diuini potius dicerentur. Dixit & rex ad Hieremiam, Si est uerbum Dei in te. *Reliqui mihi septem millia uirorum.* Si prophetam tanti latuerunt, vos quantos putas posse latere qui saluandi sunt? Notandum quia non dixit, Relicta sunt: sed, Reliqui mihi. *Qui non curuauerunt genua ante Baal.* Quomodo malis operibus Deus negatur, ita & idolum adoratur. Nõ enim tantum ille ei seruit, qui illi immolat, sicut de auaritia dicit, quæ est simulachrorum seruitus. *Sic ergo & in hoc tēpore reliquæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt.* Sicut ergo tunc non omnes perierunt, ita & nunc aliquanti saluantur: tempus electionis modò est: cæterum qui credit nunc, tunc mercedè accipiet. *Si autem gratia non ex operibus.* Inter gratiam & prædestinationem hoc interest, quòd prædestinatio est gratiæ præparatio: gratia uerò iam ipsa donatio. Quòd ait Apostolus, Ipsius enim sumus figmentum creati in CHRISTO IESU in operibus bonis: gratia est. Quod autem sequitur, Quæ preparauit Deus ut in illis ambulemus, prædestinatio est. Et ne dicertem illi, Sub Helia iusti erant, isti uerò peccatores sūt: quomodo ergo eos dicit electos? subiecit, Quia eos gratia fecit esse credentes, ideo sunt gratis saluati. Gratia enim ideo dicitur, quia gratis datur, nullis præcedentibus meritis. Præcedit nanque non debita, sed gratuita gratia, ut per illam fiant bona opera. Ne si præcesserunt bona opera, tanquam operibus reddatur gratia, ac sic gratia iā non sit gratia. Quisquis uerò dicit, gratiam Dei ab hominibus bonorum merito præueniri, & gratiam Dei meritis dari, Pelagianus est: Nam non est gratia, si non gratis datur: si debita merentibus redditur: quòd absit. Quia nos Deus præuenit, & præcedit: non nos Deum. In multis locis hoc sæpe testatur, fidei gratiam præponens operibus: non ut opera extinguat, sed ut ostēdat, non esse opera præcedentia gratiam, sed consequentia: ut scilicet non se quisque arbitretur ideo percipisse gratiā, quia bene operatus est: sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam. Alioquin gratia non est gratia. Si aliquid antè præcedit hominis unde saluetur, iam

non gratis. Gratia autē, vt dixit, ideo dicitur, quia nullis præcedentibus meritis datur, & quia gratis peccata dimittit. *Quid ergo? quod quærebat Israel, hoc non est consecutus.* Totus Israel ideo non est consecutus, quia non ex fide quærebat, sed per sabbatum tantum, & circumcisionem se putabat iustificari, cum cætera mandata contemneret: sic quum iustitiam consecuta sunt vasa misericordiar, excæcata sunt vasa iræ. *Electio autem consecuta est.* Electio, populus fidelis, qui misericordiam cōsecutus est, quæ Deus elegit. Ego, inquit, elegi vos: nō vos me. Cognouit Deus qui sunt eius. Et illud, Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi. Hæc est illa electio, qua eos quos voluit elegit in **C H R I S T O**, ante constitutionem mundi vt essent sancti. *Cæteri uerō excæcati sunt, sicut scriptum est.* Excæcati sunt per infidelitatem: sicut scriptum est, Nisi crederitis, non intelligetis. *Dedit illis spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, & aures ut non audiant.* Et ibi propheta de infidelibus aiebat, & peccantibus. Dedit illis Deus: hoc est, tradidit illos Deus in desiderio suo. Dei tradere, relinquere est. Spiritum compunctionis, quem volebant, dedit illis Deus: quia semper incredali fuerunt verbis Dei, & diffidentes: & ideo iusto sunt Dei iudicio derelicti: ita & nunc Christiani, qui dubitant de resurrectione, & præmio, & gehenna, spiritum compunctionis habent à diabolo infusum. *Vsque in hodiernum diem.* Vsquequo conuertantur ad Deum: quomodo de velamine carnis ad Corinthios tractat. Cum conuersi fuerint ad Deum, auferetur velamen. *Et Dauid dixit, Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem ipsis.* Hoc de illis dicit, qui saluatorem acetō & felle potauerunt: & tamen ipsis dicit Petrus, Et nunc fratres scio, quia per ignorantiam fecistis hoc: pœnitementi ergo, & baptizetur vnusquisque vestrum. Et Ipse Paulus post modicum, Et illi, si non permanferint in incredulitate, inferentur. *Obscurentur oculi eorum, ne uideant: & dorsum illorum semper incurua.* Quamdiu tales sunt. *Dico ergo, Nunquid sic offenderunt, ut caderent? Absit.* Hoc est, vt caderent in æternum? Absit. Possunt tamen, quamuis sua voluntate ceciderint, illuminante Dei gratia surgere. *Sed illorum delictio salus est gentibus, ut illos æmulentur.* Vsque adeo dilexit, vt propter illorum salutem gen-

tes

tes saluarentur. vt illi videntes gentes ad regnum Dei vocari, & confunderentur, & conuerterentur. *Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi.* Si delictum eorum vobis tantum profuit, vt vos illis aquaret: quanto magis si velint multi ex illis credere, vel omnes, prodesse vobis poterant ad doctrinam? Delictum Iudæorum ditauit gentes, vt eorum sine labore legis fierent cohæredes, & concorporales, sicut ad Ephesios ipse commemorat. *Et diminutio eorum diuitiæ gentium: quanto magis plenitudo eorum?* Si pauci eorum credentes tantum vobis profuerunt: quanto magis si plurimi credidissent? *Vobis enim dico gentibus.* Qui ex gentibus credidistis. Vult ostendere se per illos Iudæorum salutem magnopere quærere. *Quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus.* Quamdiu sum in corpore. *Ministerium meum honorificabo.* Illustrabo, honorificabo ministerium meum, si non solum gentes, ad quas missus sum, sed etiam Iudæos lucratus fuero exemplo meo. *Si quo modo ad æmuladum prouocem carnem meam.* Hic carnem suam Iudæos dicit, ex quorum genere veniebat. Si quocunque modo sic me exhibeam, vt me illi æmulentur, & desideret tales esse. *Et saluos faciam aliquos ex illis.* Quia volunt omnes: vel aliquos, vt impleatur, Reliquæ saluæ fient. *Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi.* Repetit quod dixerat. *Quæ adsumptio nisi uita ex mortuis?* Vnde gentibus adsumptio, nisi ex illorum morte? Ex Iudæis mortuis Apostoli vita fuerunt adsumptioni gentium. *Quod si delibatio sancta est, & massa.* Pauci credentes sancti: & omnes, si credant, fieri possunt. Si riuus bonus, & fons. *Et si radix sancta, & rami.* Radix patriarcharum, hoc est, primi & nouissimi, qui ex illis crediderunt, sancti sunt. *Quod si aliqui ex ramis fracti sunt.* Qui in **C H R I S T O** credere noluerunt, Tu autem. Non ideo illi fracti sunt, vt tu inferaris: sed ideo confertus, quia illi fracti sunt. *Cum oleaster esses, infertus es in illis.* Olea quidem, sed inculca, syluestris, de genere sine lege, & promissis. Contra naturam est vt oleaster in oliua inferatur: sed potentia Dei omnia possibilia: nec contradicit factura factori. *Et socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es:* Radicis, patrum: Pinguedinis, **C H R I S T I**. Noli gloriari aduersus ramos. Noli gaudere, quod illi fracti sunt. *Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radicem te.* Si gloriaris,

gloriaris, hoc audies, quia non illi per te stant: sed tu per illos. Nec tu illis vitam præstitisti, sed illi tibi. *Dicis ergo, fracti sunt rami, ut & ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas.* Dicis ergo illos fractos, vt tu inseraris. Videamus, si propter hoc: sed illi per incredulitatem fracti sunt, tu autem nullis tuis meritis fide insertus es gratis: ne putes, quod personam tuam acceperit, illos sine causa proiecerit. *Noli alium sapere, sed time, Noli superbè sapere contra eos: Sed magis dole, & ora pro illis. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.* Si illis non pepercit, quia increduli fuerunt, qui ex semine Abraham sunt: nec tibi parcat, si in aliquo incredulus fueris: quia oleaster eras. Incredulitas non est vnus generis: Omne peccatum ex infidelitate descendit, sicut ostenditur in scripturis, Quia nõ crediderunt verbis Dei, etiam si Deo crediderunt peccatores. *Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei.* Contra eos, qui alium Deum iustum, alium asserunt bonum: & contra eos qui negant Deum in peccantibus vindicare. *In eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem: in te autem, bonitatem Dei.* Quia & illi iustificati sunt, & tui misericorditer, & clementer misertus est, & nullis tuis meritis: vnde omnino debet cessare præsumptio. *Si permanseris in bonitate.* In fide, quæ tibi per eius bonitatem collata est. *Alioquin & tu excideris.* Et tu si incredulus fueris, seueritatem senties: & illi bonitatem, si crediderint. *Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inferentur.* Si autem in infidelitate permanserint, non inferentur. Ostendit eos dono Dei posse reuerti. *Potens est enim Deus iterum inferere illos.* Apud homines quidem impossibile est, aridos surculos reformare: Deo autem omnia possible sunt. *Nam si tu ex naturali excisus es oleastro.* Qui iam olim in patribus tuis, qui obliuisti naturalè legem, degenerauerunt à natura, etiam per successiones peccandi consuetudo crescendo permansit, quasi naturaliter amari fuerunt: non solum per originale peccatum, sed etiam per actuale. *Et contra naturam insertus es in bonam oliuam: quanto magis hi secundam naturam inferentur suæ oliuæ?* Contra naturam est, sicut dictum est, oleastrum oliuæ inserere: quia magis radix ramo solet cõsentire, quàm ramus radici. *Nolo enim uos ignorare fratres.* Et hoc ne superbirent gentes contra eos. *Mysterium hoc.*

Secretum,

Secretum. *Vt non sitis uobis ipsi sapientes.* Vt non secundum carnalè vestram sapientiã dicaris, Meritis nostris nos Deus elegit, illos autem abiecit: & vt nos eligeret, ideo illos repulit. *Quia cæcitas ex parte contigit in Israel.* In his cæcitas contigit, quia non crediderunt: quos & Iacob claudicatio figurauit. *Donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Cum plenitudo gentium crediderit, sic estimantur in fine seculi Iudæi, qui inuenti fuerint credituri. Plenitudo gentiũ, multitudo credentium est, ex omni genere: non omnes omnino gentes, iuxta figuram synecdochen. *Sicut scriptum est.* In Etiaia propheta. *Veniet ex Sion, qui eripiat & auertat impietates ab Iacob.* Quod antè nemo facere præualebat. *Et hoc illis à me testamentum.* Testamentum nouum, quod Hieremias promittit. *Cum abstulero peccata eorum.* Vt per baptismum mundari nouum accipiant testamentum. *Secundum euangelium quidem inimici propter uos.* Inimici, quia vos illis æquauit, & quia uobis prædico, prohibentes nos gentibus loqui. Quid est, secundum euangelium inimici propter uos: nisi, quod eorum inimicitia, qua occiderunt CHRISTVM, euangelio proficit: & hoc ostendit ex Dei dispositione uenisse, qui bene vt in nouit etiam malis: quia persecutio Iudæorum euangelio militauit. Tanta ab illis fieri permisit, quanta necessaria fuerunt euangelio. *Secundum electionem autem charissimi propter patres.* Si autem credant, charissimi sunt. Itè aliter: *Qui inde prædestinatione electi sunt, per gratiam diligunt: qui in suo errore dimissi sunt, inimicitias exercent propter euangelium: quos & Iacob claudicans figurauit.* *Sine pœnitentia enim sunt dona, & uocatio Dei.* Id est, sine mutatione stabiliter fixa sunt. Ad hanc uocationem qui pertinent, omnes sunt docibiles Dei. nec possunt dicere, Credidi, vt sic uocarer: quia dominum non pœnitentem semini Abraham promississe. Et aliter: Sine aliquo præcedenti merito vel labore data est fides per gratiam CHRISTI. Pœnitentia Dei, mutare est: sicut legitur, Pœnitentem me Saul regem fecisse. vel illud, Iurauit dominus, nec pœnitebit eum: & reliqua: hoc est, sacerdotium istud non mutabitur sicut mutatum est Iudæorum: ita & hinc sine pœnitentia sunt dona Dei, & uocatio: hoc est, quos prædestinauit, hos & uocauit. Quia Deus non mutabit uocationis suæ sententiam: Sed quos ante mundi cõstitutio-

nem

nem in præscientia sua elegit, ipsis dicturus est, Venite benedicti patris mei: & reliqua. *Sicut enim aliquando & uos non credidistis Deo. Quando adhuc illi credebant. Nunc autem misericordiam consecuti estis propter illorum incredulitatem. Nō merito vestro. Ita & isti nunc non crediderunt in uestra misericordia. Misericordia gentium CHRIS TVS est. Vt & ipsi misericordiam consequantur. In tantum non crediderunt, ut & ipsi non ex operibus iustificētur, sed misericordia, sicut vos, quando cunq̄ue crediderint. Conclufit enim Deus omnia in incredulitate. Quos inuenit in incredulitate: hoc est, Iudæos omnes, & gentes, hos conclufit: quia antē Iudæi peccatores erant, non perfidi: Postquā autem CHRIS TO nō crediderunt, æquales sunt gentibus: & ita misericordia indigent omnes & consequunt. Vt omniū miseretur. Hæc fecit causa ut omnibus miseretur: quia omnes æqualiter incredulos deprehendit. O altitudo diuinarum sapientiæ. Laudat ergo sapientiam Dei, qui tam diu expectauit secundum præscientiam, donec omnes æqualiter indigerent misericordia, ut nemo haberet unde gloriari posset, se ex operibus iustificatum, quæ nec fecit. Hoc autem nemo intellexit iusto Dei iudicio, unde admirans Apostolus tantum profundū, nullis meritis præcedentibus gentes intronissas, & multa perfidia præcedente derelictos Iudæos, exclamat: O altitudo. Et si Apostolus hoc dicit, quanto magis nos dicere debemus, & nō discutere Dei iudicia: sed ad istud testimonium, velut ad portū confugere, & velut ad validissimam anchoram nos tenere. Et scientiæ Dei: quā incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Considerandum quōd Dei scientia omnibus diuiniis preponitur. Quis enim cognouit sensum domini? aut quis consiliarius eius fuit? Quis, pro difficultate positum est. Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quis prior fecit aliquid boni sine Deo, ut non Dei misericordiā glorificet, sed suo merito se recepisse gloriatur? cuius est bonitatis etiam quōd summus, & viuimus, non tantū quōd credimus: quia in omnibus ipsius misericordiā præuenimur. Et sciamus, quia si boni aliquid facimus, iam ab illo accipimus, cui nemo prior dedit. Quoniam ex ipso, & per ipsum. Ab ipso non solum omnis creatura de nihilo facta est, sed ex ipso est omne bonum, dicēte Iacobo, A quo est omne donū optimum. Et in ipso sunt. In ipso*

ipso concluditur: ipse glorificandus à nobis est. *Omnia. Ipse gloria in secula. Amen. Si omnia, & fides. ¶ Obsecro itaq̄ uos fratres. Initiū causæ: Quia de sensu domini dixerat, modo docet qui esse debeat, quales se dei adiutorio debeant exhibere, ut iensum domini habere mereātur. Per misericordiā Dei. Quæ saluati estis: nihil enim maius habebant. Vt exhibeatis corpora uestra. Quanto magis animas uestras? nō arietes & hircos: qui tamen uiui, & sine macula offerebantur. Hostiam uiuentem. Ab omni peccatorū morte alienā. Sanctam. Puram, & castam: Sanctificate enim vos, aīr, à mulieribus. Deo placentem. Non hoībus solum. Rationabile obsequium uestrum. Omnia sapienter faciendā: quia etiā si cōsumamatus quis fuerit, & abfuerit ab illo scientia Dei, in nihilum deputabitur. Et nolite conformari huic seculo. Nolite iterū similes esse filiis mūdi, qui facti estis filij Dei. Sed reformamini in nouitate sensus uestri. Renouate dono Dei sensum uestrū, per quē regitur corpus, & omnia mēbra dirigunt. Et ita corpus renouabitur: & cum hoc feceritis, tūc poteritis uoluntatem Dei, & sensum eius agnoscere. Vt probetis quæ sit uoluntas Dei. Hæc enim nō nisi nouo sensu reuelatur renatis per gratiam. Bona, & beneplacens, & perfecta. Bona, melior, & optima. Dico enim per gratiam quæ data est mihi. Nō sensu proprio loquor: sed gratia CHRIS TI loquitur in me, quasi prohibens aliter sapere, quā præcipit lex diuina. Omnibus qui sunt inter uos. Sacerdotibus, & doctoribus, quorum exemplum cæteri sequerētur. Non plus sapere, quā oportet sapere: sed sapere ad sobrietatem. Plus sapit, qui illa, quæ lex non dicit inquit: sicut dicit Salomon, Altiora te ne quaesieris. Vnicuique sicut Deus diuisit. Notandū quod spiritū sanctum dicat Deum: quæ ad Corinthios, diuidere dicit dona singulis prout uult. Mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa mēbra habemus. Ut agnoscamus à Deo nobis etiā ipsam fidem donari. Omnia autem membra non eundem actū habent. Non potest oculus audire, nec auris uidere. Ita multi unū corpus sumus in CHRIS TO. Ad unitatē & pacem hortatur: Non potest vnus oīa habere: ne superbiat si nullius indigeat. Nolite ergo contristari, quia non habet vnus, quod aliū habere perpexit. Singuli autem alter alterius membra. Alterutro præstemus quod habemus: ut præstando in alterutrum quod h ij habemus,*

habemus, magis ac magis charitas confirmetur. *Habētes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes.* Audi donationes, & tace de meritis. Noui testamēti donum est, quod ex nobis non est: Omnibus credentibus gloria futura promittitur. Sed iam in præsentī renatis dominus differentias virtutum, gratia distribuentē, largitur. *Siue prophetiam: secundum rationem fidei.* Fidei, non legis: sed illius fidei, quæ per dilectionem opēatur: sed ista dilectio per spiritum sanctum infunditur. Vel etiam illam prophetiam veram, quæ secundum fidem est. *Siue ministerium, in ministrando.* Sacerdotalē. *Siue qui docet, in doctrina: qui exhortatur, in exhortando.* Qui docet, maior est eo qui exhortatur: exhortari enim possunt & ignari pro viribus suis: docere autem doctorum est. Huc vsque dona. Hinc iam docet, vt donis acceptis bene vtamur. *Qui tribuit, in simplicitate.* Omnibus simpliciter, id est, puro corde debet dari: qui enim susceperit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. *Qui præest, in solitudine.* Ecclesiæ, vel fratribus. *Qui miseretur.* Maxime misericordia circa ægrotantes exhibenda est, quamuis generalis sit. *In hilaritate.* Hilarem enim datorem diligit Deus: Tristē sine dubio odit. *Dilectio sine simulatione.* Qui fictus est in charitate, iniuriam Deo facit, qui charitas est. Magna enim fraus est, si auro plumbum admisceas: quanto grāuius, si malo simulationis, quantum in te est, bonum celeste corrupas? Tota puritas debet esse in Christiano, sicut dicit, Deus lux est. Et in Christiano serenitas mentis debet esse. Seruorum est in præsentī pauere, & in absentī detrahere. & illud, Non diligamus verbo, sed opere & veritate, vt etiam si necesse est, moriamur. *Odientes malum.* Siue opus, siue hominum actus malos. *Adhærentes bono.* Sicut, Diuertere à malo, & fac bonum. Eradica malum, vt semines bonum. *Charitate fraternitatis.* Tanquam ex vno utero nari, ita vos diligite. *Inuicem benigni.* Sicut, Inuicem superiores existimantes. *Honore inuicem præuenientes.* Maxime semper tenendum est, vt semper te minoreſſi omnibus existimes, & sic seruabitur humilitas, & patientia: quia quicquid pateris à maiore, contētus es. *Solitudine non pigri.* Non solum ad quem manet sollicitudo ecclesiæ, impiger debet esse, & alacer: sed etiam inuicem de profectu & vita vestra

betis

betis esse solliciti. *Spiritu feruentes.* Tunc spiritu feruemus, si à carnalibus actibus fugiamus: quia dominus in tepidīs nauſeam patitur. *Domino seruiētes.* Non seculo, nec vitiis: sed redemptori. *Spe gaudentes, in tribulatione patientes: orationi instantes.* Propter gaudiū futuræ spei in tribulatione estote patientes. Omne, inquit, gaudium existimate, cum in tentationes varias incideritis. *Omni tempore benedicētes.* In prosperis, & in aduersis. *Necessitatibus sanctorum communiētes.* Memētote quibus operibus sancti paruerint Deo, & estote participes eorum, & ministrare eis, qui omnia sua contempserunt propter CHRISTUM, sic, vt ibi vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum. *Hospitalitatem sectantes.* Sicut Loth etiam inuitos cogebat hospites. Et sicut dicit, Hospitalitatem nolite obliuisci. per hanc enim placuerūt quidam, angelis hospitio receptis, & cætera testimonia. *Benedicite persequētibz uos, Benedicite, & nolite maledicere.* Ne putaremur vtrunque fieri posse, non solum non remaledicendum est, sed etiam benedicendum: sicut ait apostolus Petrus, Non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto: sed è contrario benedicentes. *Gaudere cum gaudentibus.* Sed modò id peruersè fit, qui flemus cum gaudentibus: si quis laudatur, inuidemus: si quis cadit, gaudemus: si de corpore effemus, doleremus vnum membrum abscessum de corpore nostro. *Flere cum flentibus.* Ad fletum Mariæ flentibus prouocatur dominus, nobis præbens exemplum, non pro Lazaro, neque pro Iudæorum incredulitate: quia non tunc primum signis eius non crediderunt, sicut quidam putant. Flere cum flentibus: nos oportet, subintelligitur. Si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra. *Idipsum inuicem sentientes.* Vt sicut tuæ, ita & fratris necessitati perfecta charitate consentias. *Non alta sapientes.* Superbè sapit, qui Deo suam, non reseruat iniuriam. *Sed humilibus es sentientes.* Humilibus, hoc est, humilitati. *Nolite esse prouidentes apud uosmetipsos.* Nolite in humana sapientia gloriari: sed stulti estote in hoc seculo, vt sitis sapientes, sicut scriptum est, Beatus quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris eum. *Nulli malum pro malo reddentes.* Sapientia humana est, si quæras, quomodo vicem reddas malo. Nam

h iij stultitia

stultitia est in seculo, si percipienti maxillam, præbeas & alteram. Qui si tantæ patientiæ & benignitatis fueris, non solum coram Deo, sed etiã apud homines probabilis habebis. *Providentes, bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.* Tantum caue ne ideo facias, ut non Deo & homini, sed ut solis hominibus placeas. *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Siue ex vobis est ut fieri possit, quod vestrum est, vos habetote pacem & cum amicis, & cum inimicis, & dicite cum Propheta, Cum iis qui oderunt pacem, eram pacificus. Nulli ergo debemus malum de iniuria facere, vel nocere: sed magis est contrario optare salutem eorum, & conuersionem ad dominum. Ut bonum fieri possit, merces sit voluntatis tuæ: ut verò fieri non possit, culpa sit diffensionis alienæ. Tu verò cum propheta pronuntia, Cum iis qui oderunt pacem eram pacificus. Quod hoc modo implet, dum vitia & salutaria optas inimicis: quia huiusmodi voto adoprantem permanet fructus: & si ab altera parte negligatur affectus. *Non uosmetipsos defendentes charis fini.* Id est, non partes vestras verbis defendentes, contentiones, odia præparetis: sed magis furentis iracundiam cedendo vincatis. Quia alienæ malitiæ impetum fugisse, superasse est: hoc modo importunam animositatem aut ratione mitiges, aut humilitate declines. *Sed date locum iræ.* Aut fugite, aut permitte vobis noceri. *Scriptum est enim, Mihi vindictam.* Ego quasi meam, non vestram iniuriam vindicabo, quoniam qui vos tangit, & pupillam meam: Et qui scandalizauerit vnum ex pusillis istis, & reliqua. *Ego retribuam dicit dominus.* Secundum historiam spem vindictæ illis promittit, ut vel sic illos prouocet ad patientiam, & misericordiam: non illi negarent, quod Deus nulli negat. *Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum. Si sitit, potum da illi.* Hoc est, ut malum benignitate confundas, & gratia castiges ingratum. *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.* Ut cum intellexerit sibi carbones congregari per tuam sibi non debitam misericordiam, postea conuertatur, & diligit, quem antè oderat nam non est misericordia, si illam ideo facias, ut illi aliquid peius eueniat, qui iuberis pro inimico orare. *Noli uinci à malo: sed uince in bono malo.* In sensibus vel motibus animorum ille dicitur vicisse, qui alterum ad suam traxerit partem,

partem, sicut hæreticum, aut paganum. Si ergo mali vicissitudinem à te receperit, ille te vicit, & passionis similitudinem vitio suo subdidit. Si autem per patientiam tuam cessare eum ab ira, vel iniuria feceris, tu vicisti, & de peccato ad salutem, acquirendo proximum, triumphasti. **¶** *Omnis anima potestatis.* Hæc causa aduersum illos, qui se putabant ita debere libertate Christiana uti, ut nulli aut honorem deferrent, aut tributa redderent: quibus ita dicit, ut eos humilicet. sed & de ecclesiasticis potestatibus potest intelligi, ut sacerdotibus humiles existamus. *Sublimioribus subdita sit.* Ecclesiasticis, vel seculi. *Non est enim potestas, nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt, itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Non vult Christianum esse superbum, ne non propter **C H R I S T V M**, sed propter superbiam pariat: sicut alibi dicit, Videte quomodo cautè ambuletis, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt: sicut ipse redemit tempus, cum dixit, Optime Felix: non idcirco iustus, nam secundum desiderium eius datur ei: quia dicit Salomon, Quoniam data est vobis potestas à Deo: sed cum essetis ministri regni illius, non recta iudicatis. Constituetur enim ut iuste te iudicet, & ut timeatis, & vel sic non peccent. quomodo ergo propheta dixit, Quia regnauerunt & non per me: per pecuniam, & magos, & ambitiones regnabant. *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.* Quia per superbiam suam damnantur. *Nam principes non sunt timori boni operis.* Sicut dicit de hæretico, cum sit proprio iudicio condemnatus. *Sed mali.* Malus timet: Bonus autem, si pro iustitia mori non timet. *Vis autem non timere potestatem?* Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Damnatio malorum, laus bonorum est, naturaliter enim omnes norunt & innocentiam premio, & malitiam dignam esse supplicio. Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Et si non ab illa, tamen ex illa. Aut enim iuste agis, & iusta potestas laudabit te: aut iuste agentem etiam si potestas iniusta dānet te, Deus iustus coronabit te. Ac per hoc tu iustitiā tene, tu bene viuere. Et siue damnet, siue absoluat, habebis laudem ex illa. *Dei enim minister est tibi in bonum.* Si autem male feceris, time. Quia pro tua sollicitus est quiete. *Non enim sine causa gladium portat.* Gladium spiritus, quem portabat Petrus, & ipse Paulus, & in te habet officium si peccaueris. Hoc spi-

ritaliter. *Dei enim minister est, uindex in iram, ei qui malū agit. Ideo necessitate subditi estote.* Sicut Ananiæ & Sapphiræ, & Mago: quia Deus emendare vult peccatores. *Non solum propter iram, sed et propter conscientiam.* Non solum ne irascatur, sed etiam quia scit ille à iustis etiam honorē debere principibus populi tui, qui possunt etiā sine causa insurgere: sed & ne pro peccati cōscientiā dānemini. *Ideo enim et tributa præstatis.* Reddite quæ Cæsaris sunt Cæsari: quicumque enim habet vnde tributū præstet, quo modo potest non esse subiectus in iis quæ illi à Deo sunt constituta? Hoc & de sacerdotibus. *Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsi seruietes.* Dignus est operarius mercede sua: ut vel sic crederent, ne videtur CHRISTVS magis superbiam docuisse: dū in peccatoribus vindicant, Deo ministrare probatur. *Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum.* Inclina pauperi aurē tuā, & redde debitū tuum: etiam elemosyna debitū appellatur. *Cui uectigal, uectigal.* Vectigal nostrū est, ut transeuntibus demus, vel transeuntes sedentibus ad viā & indigētibus largiamur. Vectigal autē à vehendo dicitur. *Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.* Quomodo ergo, præter Deū, ne timearis alium? sed sic, inquit, te age, ut neminem timeas: timor enim Dei, expellit timorē humanum. *Nemini quicquid debeatis, nisi ut inuicem diligatis.* Hoc solum debet manere: semper dilectionis debitum, quod semper est necessariū. *Qui enim diligit proximum, legem impleuit.* Proximus est secundum dictū domini, omnis homo qui misericordia indiget. *Nā non adterabis: Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces.* Et si quod est aliud mandatū, in hoc uerbo restauratur. *Diliges dominū Deum tuum perfectē, propter idololatriam: & proximum sicut te, propter iniustitiā.* Inde enim iniustitia nascitur, quia plus cæteris nos amamus. *Diliges proximum tuū sicut teipsum.* Dilectio proximi malū non operatur. *Omnis lex & prophetæ in hoc verbo continentur: sicut enim nō vis tibi fieri malum, sic vis tibi fieri bonum.* Plenitudo ergo legis est dilectio. *Consummatio legis: quia & bonum non facere, malum est.* *Et hoc scientes tempus quia hora est.* Non ergo debetis semper paruuli esse & lactentes, sicut dicit ad Hebræos, Enumerat, siue recapitulat. Horam pro tempore posuit. *Iam nos de somno surgere.* De somno pigritiæ,

tia, & ignorantia: surgamus. Iam enim lucet scientia Dei.

Nunc enim propior est nostra salus. Dum appropinquat scientia Dei, adpropinat salus, appropinquat saluti perfectus intellectus, & firmior fit credendo. *Quam cū credidimus.* Cū primum credidimus. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Comparat nocti ignorantiam, dici verò scientiam. *Abiiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis.* Cum ignorantia abiiciamus simul & opera ignorantia, & induamus arma scientia: hoc est, opera bona. *Qui malè agit, odit lucē: qui autem facit veritatem: venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.* Sic ut in die honestè ambulemus. *Scientes Dei oculis semper videri.* Omne peccatum nocte liberius fit: in die autem peccare non liberè potest, propter timorem, & pudorem. *Non in comestationibus.* Comestatio est collatio conuiuij. Nos igitur non tales, sed spirituales de Apostolo habemus comestationes: Cum conuenitis, inquit, inuicem, vnusquisque uestrum psalmum habet: & reliqua. *Et ebrietatibus: non in cūbilibus, et impudicitis: nō in contentione, et æmulatione.* Attendite vobis, ne fortè grauentur corda uestra in crapula: & cætera de ebrietate testimonia. Sequitur ebrietatem impudicitia: ebrietas enim materia est luxuria. Sed etiam si ista non fuerint, & fuerit zelus & inuidia, non nobis esse gloriandum Iacobus probat dicens, *Nolite gloriari, & mendaces esse aduersus veritatem: & reliqua.*

Sed induimini dominum IESVM CHRISTVM: et carnis curam ne feceritis. Qui dicit se in CHRISTO manere, debet quomodo ille ambulauit, ambulare: solus CHRISTVS videatur in nobis, non homo vetus. *In desideriis.* Salomon: Post cōcupiscentias tuas ne eas. & iterum: Si dederis concupiscentiam animæ tuæ, faciet te in gaudium inimicis tuis. Omnino faciendum non est quod caro desiderat. ¶ *Infirmum autem in fide.* Hinc incipit differere inter eos qui crediderant in CHRISTO: quia alij eorum erant perfecti in fide, alij adhuc minus firmi. Et ij, qui perfecti erant, etiā de immolatione carnibus, si eis aliquis apponebat, tanquam reliquos cibos sine discretionē æqualiter manducabant. Alij verò hæstabant, & eas velut immundas vitabant, quibus dicitur, ut holus manducent. Tamen aliqui capitulum istud de iis, qui ex Iudæis, & ex gentibus crediderant, dictum putant: quia qui ex Iudæis

daeis crediderant, adhuc quasi secundum legem & carnes ali-
 quas immundas, & dies aliquos sanctiores putabant, veluti
 sabbatum, aut neomenias: ipsis quasi infirmis iubetur olera
 manducare: quæ indifferenter comeduntur ab omnibus. Qui
 firmiores erant in fide, hoc est, qui ex gentibus crediderant,
 omnes carnes, & omnes dies æquales esse credebant: istis di-
 citur vt nihil æstiment commune per ipsum, nisi ei qui com-
 mune crediderit: sicut subter adiecit, Scio & confido in do-
 mino, quia nihil commune per ipsum, & reliqua. *Assumite.*
 Suscipite, vel sustinete. Obliquè illos increpat, qui se fortes
 putabant, vt carnibus vterentur. *Non in disceptationibus cogi-
 tationum.* Nolite secundum vestras cogitationes iudicare,
 quem lex non iudicat. *Alius enim credit manducare omnia.*

Qui scilicet senior est, aut iam edomuit carnem, aut tantam fi-
 dem habet, vt non possit moueri ad luxuriam, vel peccatum.

Qui autem infirmus est, holus manducet. Infirmus, secundum
 Deum, aut iuuentutem, aut corporis calorem, vel fidem. *Is qui
 manducat, non manducantem non spernat. Et qui non manducat, mandu-
 cantem non iudicat.* Habebant inter se æmulationem qui non man-
 ducabant, manducantes iudicabant quasi carnales: & illi illos
 irridebant, quasi citò volentes mori, & infirmos, qui de immo-
 latitiis manducarent. *Deus enim illum assumpsit.* Similiter
 quomodo & te. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Sicut
 ait sanctus Iacobus, Qui iudicat fratrem, iudicat legem scilicet,
 & sapientiorè se iudicat lege. *Suo domino stat aut cadit.* Si-
 ue viuat, siue moritur: quia & ille propter Deum abstinet, &
 ille propter dominum manducat. *Stabit autem: potens est enim
 Deus statuere illum.* Deus qui tres pueros leguminibus pastos
 meliores fecit apparere, quàm illos qui de mensa regis edebant,
 potest & ista facere: in corpore diutius stare, aut ieiunare, aut
 carnibus abstinere. *Nam alius iudicat diem inter diem: alius iu-
 dicat omnem diem.* Iudæi diem inter diem non poterant iudica-
 re, quia de ieiunio lex non est posita, sed quomodo potest vnus
 quisque, aut vult: qui autem plus ieiunat, mercedem maiorè ha-
 bet. *Vnusquisque in suo sensu abundet.* In tali causa duntaxat
 vnusquisque sic faciat, quomodo melius putat, aut potest, aut
 corporis valitudo permittit. *Qui sapit diem, domino sapit. Et
 qui manducat, domino manducat.* Domino sapit diem, qui ieiunat
 propter Deum, siue qui sapientia: studens abstinet.

Gratias

*Gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, domino non manducat, &
 gratias agit Deo.* Euangelium prædicat, per quod gratiæ do-
 mino referantur: quia propter Deum manducat, vt possit ha-
 bere virtutem ædificandi corpus CHRISTI: non propter gu-
 lam, nec propter luxuriam. *Nemo enim nostrum sibi uiuit, &
 nemo sibi moritur.* Per illius exemplum multi saluantur, &
 gratias agunt Deo. Qui enim voce gratias agit, solus agit: qui
 autem opere, multos agere facit. *Sive enim uiuimus, domino ui-
 uimus. Sive morimur domino morimur.* Beatus qui omnia pro-
 pter Deum facit: nos verò eccontrario, aut nobis uiuimus, aut
 hominibus morimur. *Sive ergo uiuimus, siue morimur, domini
 sumus.* In hoc enim CHRISTVS mortuus est, & resurrexit, ut &
 uiuorum & mortuorum dominetur. Aduentus Dei & uiuos in-
 ueniet, & mortuos suscitabit. Nihil ergo præiudicat: utrum
 te uiuum inueniat, an resuscitet, tantum vt iustus sis. Tu au-
 tem quid iudicas fratrem tuum. Quia autoritate? quasi non
 propter Deum, sed propter gulam manducet. *Aut tu quare
 spernis fratrem tuum? Quasi propter homines abstineat. Om-
 nes enim stabimus.* Tunc de istis dominus iudicabit, quid
 quomodo fecerimus. *Ante tribunal Dei.* Deum esse CHRIS-
 TVM, qui iudicaturus est, non dubites. *Scriptum est enim,
 Vno ego, dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis
 lingua confitebitur Deo.* Probat scriptum, quod omnes soli
 Deo reddent rationem. *Itaque unusquisque nostrum pro se ra-
 tionem reddet Deo.* Non pro alio: nec hominibus pro se ra-
 tionem reddet de his, de quibus lex tacet. Nam si tacuerit
 videns peccantem, reddet rationem pro eo. Speculatorem
 posui te domui Israël, dicitur ad prophetam. *Non ergo am-
 plius inuicem iudicemus.* Sufficit quod nunc hucusque igno-
 rantes fecistis. *Sed hoc iudicate magis ne ponatis offendiculum
 fratri, uel scandalum.* Hinc subtiliter ingreditur ad abstenen-
 tiam, & dicit, non illos debere manducare, quamuis firmi
 sint: ne iuniores exemplo illorum, aut infirmiores man-
 ducant, & offendant, aut scandalizentur. *Scio, & confido in
 domino IESV, quia nihil commune.* Ne dicerent, quæ Deus crea-
 uit, tu communia dicis esse: non hoc ideo dico, vt aliquid pu-
 tem esse commune. *Per ipsum.* Per CHRISTVM omnia munda
 data sunt: commune enim erat, quicquid in esca non excipitur
 Iudeorum. *Nisi ei, qui existimat quid commune esse, illi commune est.*

In

In conscientia sua. Si enim propter cibum frater tuus contristatur. Non dixit propter ieiunium, si illum aut cogas manducare, aut tuo exemplo prouoces, qui inuitus manducat, quod non potest sustinere. *Iam non secundum charitatem ambulat.* Iam non diligis proximum sicut te ipsum, si non illius ruinam consideras quasi tuam. *Noli cibo tuo illi perdere, pro quo CHRIS TVS mortuus est.* Non dixit abstinentia tua. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Blasphematur autem, si propter escas contentiones oriatur. *Non est enim regnum Dei esca, & potus.* Non per escam iustificamur: & non dixit, ieiunium & sobrietas sed esca & potus. *Sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto.* Sed per ieiunium facilius acquiritur. Vbi iustitia tanquam se proximum diligendum, ibi & pax: & ubi pax, ibi & gaudium: quia ubi dissensio, ibi tristitia. *Qui enim in hoc seruit CHRISTO, placet Deo, & probatus est hominibus.* Nemo potest dubitare quod sanctus sit. *Itaque quae pacis sunt sectemur.* Ut non inuicem iudicemus. *Et quae aedificationis sunt, inuicem custodiamus.* Aedificatio est abstinentia: Nam esca etiam si non perdat fratrem, non aedificat.

Noli propter escam destruere opus Dei. Hominem, quem Deus fecit. *Omnia quidem munda sunt.* Repetit, ne creaturam damnare videatur. *Sed malum est homini.* Ipsum mundum malum sit illi. *Qui per offendiculum manducat.* Alterius, non suum. *Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum.* Exponit quid est per quod offendit infirmus. *Neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur.* In quocumque cibo aut potu alter scandalizatur, non est accipiendus. *Aut infirmatur.* A fide. Vinum, & mulieres, apostatarum faciunt viros sapientes. *Tu fidem habes penes te ipsum, habe coram Deo.* Si in hoc te fidelem putas, sic manduca, ut te nemo videat infirmus: quod fieri non potest, nec debet, ut inclusus manducet.

Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui se non considerat in quo se probat infirmum, sed alterum timet perire. *Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est.* Si considerat quod dixerit iudicat, hoc dicit discernit, & iudicium enim ex discretione est, & discretio ex iudicio, imò id ipsum est. *Quia non ex fide.* Non ex fide quae per charitatem operatur. *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.* Quicquid non aedificat, non est ex fide, & ideo peccatum est.

CAP. XV

¶ Debemus autem nos firmiores, inbecillitates infirmorum sustinere.

nere. Si verè firmi estis, sic facite, quomodo ego factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. *Et non nobis placere.* Non nos ipsi, sed proximi laudent: quia dominus dissipat ossa hominum sibi placentium: sicut ego omnibus per omnia placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut saluentur. *Vnusquisque vestrum proximo suo placeat.* Non enim aedificare potest eum, cui non placuerit per exemplum: quia nequeunt aedificari verbis, qui destruuntur exemplis. *In bonum ad aedificationem.* Etenim CHRISTVS non sibi placuit. *Ostendit modum placendi, ne ad vanam gloriam placeamus: simul & cum dicit, ad bonam aedificationem: monstrat esse malum.* Qui CHRISTI discipulus erit, non quaerit proprium: quomodo ille enim propter aliorum salutem etiam mortuus est, & amarissima sustinuit obprobria dicentium, *Vah qui destruis templum.* & *Si filius Dei est, descendat de cruce, & liberet se, & cetera.* *Sed sicut scriptum est, Improperia impropertium tibi ceciderunt super me.* Quaecumque sanctis impropertantur propter Deum, Deo impropertantur: sicut dicit, *Dum dicitur mihi cotidie, ubi est deus tuus? Vel, Qui vos spernit, me spernit.* Quaecumque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt. Nihil ergo sine causa scriptum est, siue poenae peccatorum, siue merita iustorum, siue tentationes iustorum: nam & Deo, & sibi noti erant: sed ut nos eos in omnibus imitemur, ideo eorum gesta referuntur. *Ut per patientiam.* Ut & nos pro aedificatione fratrum, si necesse fuerit, etiam haec similiter patiamur. *Et consolationem.* Consolatio est patientiae nostrae, si quos nos patimur, dominum, & sanctos sciamus esse perpeffos, sicut dicit, *Nolite mirari si odit vos mundus.* *Scripturarum, spem habeamus.* Per scripturarum consolationem spem futuram patientiam expectamus, sicut scriptum est, *Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum.* Non possunt ergo desperare, vel à fide moueri, qui consolatione vtuntur. *Deus autem patientiae & solatii, det vobis.* Non impatientiae, nec dissensionis: sed patientiae, & solatii: vsque ad consummationem: quia sine ipso nihil sumus: ab ipso est enim patientia mea. *Id ipsum sapere in alterutrum secundum IESVM CHRISTVM.* Ut unusquisque sic quaerat salutem alterius, quasi suam: ut in fide unanimiter perseveret. *Ut unanimes, uno ore honorificetis Deum, & patrem domini*

ni no-

ni nostri IESU CHRISTI. Tunc Deus verè honorificatur, si vno animo, & concordia voce laudatur. Si fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, & reliqua. Propter quod suscipite inuicem, sicut & CHRISTVS suscepit uos, in honorè Dei. Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legè CHRISTI. Si ille portauit nostras infirmitates, & suscepit nos impios, qui similes sumus? Dico enim CHRISTVM IESVM. Iterum Iudæos & gentes ad unitatè adducit. Confentio vobis quòd CHRISTVS ad vos venerit: Primù promissus vobis per prophetas: & gentes, ppter misericordiã Dei vocatæ: nunc tamen vnũ corpus estis effecti per mortè CHRISTI. Ministrũ fuisse circumcisionis, propter veritatè Dei. Non enim venerat ministrari, sed ministrare, & dare animã suam in redemptionem pro multis. Ad confirmandas promissiones patrũ. Quia illis promissus fuerat CHRISTVS, sicut ipse dicit: Non veni nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Gentes autè super misericordiã honorare Deum. Quia impares sunt gentes ad gratias agendas, secùdum quod illis gratuitam misericordiam Deus donauit: siue propter Israël misericordiam gentes vocatæ sunt, vt illos æmulentur. Sicut scriptum est, Propter eã cõfitebor tibi in gentibus domine, & nomini tuo cantabo. Ostendit à gentibus maiores Deo gratias referendas: Cui enim plus dimittitur, plus diligit: & Iudæis arrogantiam tollit, dum & gentiũ salutem similiter docet esse prædictam, quanuis ipsi nunq̃ audierint. In ipsis CHRISTVS confitetur eos misericordiam cõsecutos, quia & ipsi in eius sunt corpore. Et iterum dicit, Laetamini gentes cum plebe eius. Et iterũ, Laudate omnes gentes dominũ, & magnificate eum omnes populi. Quia cum ipsis ad salutè estis vocati. Et rursus Esaias ait, Erũ radix Iesse. Cuius filius est Dauid, ex cuius semine MARIA, ex qua natus est CHRISTVS, & illud huic loco aptum est, Non deficiet dux de femoribus Iuda: contra Iudæos, quia verè CHRISTVS venit, cui omnes gentes crediderunt. Et qui exurgit regere gentes, in eum gentes sperabunt. Ne dicerent, de profelytis dictum est. Deus autem spei repleat uos omni gaudio. In quo omnes speramus. Omne gaudiũ spiritale fidelibus in spe futura esse debet. Et pace in credendo, ut abundetis. Omne gaudiũ, vbi pax: nullum verò gaudiũ, vbi dissensio, sed iustitia. In spe, in uirtute

spiritus

spiritus sancti. Consolatio spei sanctorũ, uirtutes spiritus sancti sunt. Certus sum autè fratres mei, & ego ipse de uobis. Bonus doctor laudãdo prouocat ad profectũ: vt erubescãt tales se non esse quales esse putãtur. Quò & ipsi estis pleni dilectione. Ne tanq̃ contentiosos arguisse videretur, & dissidentes, & stultos, simul ostendit Christianos semper se alterutrum monere debere. Repleti omni sciẽtia, ita ut possitis alterutrũ monere. Et veteris & noui testamenti. Audacius autè scripsi uobis fratres ex parte. Imò ideo magis scribendi fiduciã habui, quia scio vos vt prudentes cito accipere rationem. Argue sapientem, & amabit te. Tanquam in memoriã uos reducens. Sciens q̃ sapientes sitis. Sapiens etiam nutibus seruit. Propter gratiam, quæ data est mihi à Deo. Non propter dona humana, vel vt lauder à uobis: sed vt officium meum impleam. Vt sum minister CHRISTI IESU in gentibus. Reuocans illi seruos quondam fugitiuos. Sanctificans euangeliũ Dei. Meo exemplo sanctum ostendens, quod cũ tanto timore ministro. quidã enim vt humana contemnunt, q̃ prædicant vt diuinum: & ita fit, vt res sancta videatur esse non sancta, si nõ fiat sancta. Vnde dicitur, Sanctificate ieiuniũ, id est, sanctum facite siue monstrate. Vt fiat oblatio gentiũ accepta, sanctificata in spiritu sancto. Vt exemplo meo gentes efficiantur hostia Deo accepta: non igni sanctificata vel suscepta, sed spiritu sancto, sicut scriptũ est, Quia sedit super apostolos sicut ignis. Habeo igitur gloriam in CHRISTO IESU. Qui gloriatur, in domino gloriatur. Ad Deum. Licet apud homines infamia. Non enim audeo aliquid loqui eorũ, quæ per me non efficit CHRISTVS in obedientiã gentium. Non audeo me dicere propria uirtute fecisse, & nõ omnia per me CHRISTVM esse operatũ: vt nobis tolleret præsumptionem. Verbo & factis, in uirtute signorũ, & prodigiorum. Ipse per me loquebatur, & ipse signa faciebat, uirtutes operando. In uirtute spiritus sancti. Hoc non de operibus, sed de uirtutibus & signis, quæ fiebant, loquebatur. Ita ut ab Hierusalè per circuitũ usq; ad Illyricum repleuerim euangeliũ CHRISTI. Replet euangeliũ, quãdo etiam gentes credunt: sic adimplètur passionis CHRISTI in Paulo, quãdo à gentibus patitur, & in omni loco CHRISTI euangeliũ dilatur. Sic autè hoc prædicauit euangeliũ, nõ ubi nominatus est CHRISTVS, ne super alienum fundamentũ edificarem. Nõ omnis qui super alienum fundamentum

fundamentum

fundamentum ædificat, male ædificat, nam potest aurum ædificare. Hic pseudoapostolos taxat, qui temper ad iam credentes ibant, & nunquam ad gentes, quia non poterant operari virtutes: & ostendit perfecte se laborasse, qui & fundamentum posuit & superædificauit. *Sed sicut scriptum est, Quibus non est amnunciatum de eo. Suum laborem monstrat ante prædictum.*

Videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent. Videtur CHRISTVS in apostolis per virtutes, sicut pater in CHRISTO, dicente, Vel operibus credite, quia pater in me est, & ego in patre. Propter quod & impediēbar plurimum venire ad uos. Nunc uero ulterius locum non habens in his regionibus. Exponit illud, quod in capite epistolæ dixerat, Sed prohibet⁹ sum.

Cupiditatem autem habens ueniendi ad uos. Notandum, esse cupiditatem etiam bonam. *Ex multis iam præcedentibus annis. Qualis necessitas fuit, ut multis annis detineretur. Cū in Hispaniam proficisci cœpero.* Promiserat quidem, sed dispensante Deo non ambulauit. *Spero quod præteriens uideam uos, & à uobis deducar illuc.* Quia uos sic exhibetis, ut nec in uobis locum habeam diutius immorandi. *Si uobis primum ex parte fruius fuero.* Ex parte: quia iam credidistis ad confirmandos uos, ideo ex parte, nulla temporis magnitudo satiat charitatem.

Nunc igitur proficiscar in Hierusalem. Hoc solum mihi restat, ut veniam. *Ministrare sanctis.* Sancti erant in Hierusalem, qui omnibus contemptis, & ante pedes Apostolorum iactatis, sectioni, orationi, & doctrinæ vacabant. Quales ergo erant, ut Apostolus ipse pergeret illis ministrare, & quibus optat acceptam suam oblationem, si eam dignentur accipere: ostendens hoc non tam accipientibus prodesse, quam dantibus. *Probauerunt enim Macedonia & Achaia.* Probauerunt sibi hoc uile esse. *Collationem aliquam facere.* Conferre aliquid sumptuum. *In pauperes sanctorum, qui sunt in Hierusalem.* Pauperes sanctorum, quia propter dominum sunt pauperes.

Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Prouocat illos ad hoc opus, ostenditque non illis immerito placuisse. *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles.* Quia ex ipsis habebant doctores, & socij facti erant radicis, & pinguedinis oliuæ. *Debent & in carnalibus ministrare illis.* Vnusquisque in quo abundat. *Hoc igitur cum consummauero, & assigna uero eis fructum hunc, proficiscar per uos in Hispaniam.* Si uos sic exhibueritis

exhibueritis, abundanter bene doceam uos, quod quia quantum proficit discipulus, tantum ad docendum prouocatur & doctor: sicut ibi, Os nostrum pater ad uos. Scio autem quod ueniens ad uos, in abundantia benedictionis CHRISTI ueniam. Siue abundanter præparatis metenda, siue benedicatur CHRISTVS in aduentu meo. *Obsecro igitur uos fratres per dominum nostrum IESVM CHRISTVM.* Iacobo occiso, pro Petro orant, & liberatur de carcere, ne ipsi detrimentum paterentur.

Et per charitatem spiritus sancti. Charitas spiritus quam scripsit ad Galatas, Charitas facit sancti spiritus ut pro inuicem oremus. *Ut adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum.* Multum enim ualet instans oratio plurimorum. *Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis.* Siue ut omnes credant, siue fidelibus ministrans in infideles non incidam, & ad uos venire non possum: præuidebat enim per spiritum, se ibi sicut in actibus apostolicis legimus, multa passurum. *Ut ueniam ad uos in gaudio.* Tunc cum gaudio ueniam, si ab eis oblatio mea fuerit accepta, & securus uerbum Dei abundantius loquar. Tristitia enim animi multum impedit ad doctrinam: sicut Ecclesiastes, Calumnia turbat animum, etiam sapientis. *Per uoluntatem Dei, & refrigerer uobiscum.* Si Deus uoluerit, non si ego sine eius uoluntate intendero. *Deus autem pacis cum omnibus uobis. Amen.* Non nisi in pacificis Deus pacis inhabitat. Pulchre autem in pace finiuit, duobus populis in concordiam reuocatis. ¶ *Commendo autem uobis Phœben sororem nostram.* CA. XVI.

Quæ est in ministerio ecclesie. Quomodo diacones sunt, siue in ministerio uerbi: Nam & femina: tunc in suo sexu docebant, sicut legimus de Priscilla, cuius uir Aquila vocabatur. *Quæ est Cenchris.* Cenchres portum aiunt Corinthi. *Ut eam suscipiatis in domino dignè sanctis.* Hoc est, propter dominum. *Et assistatis ei, in quocunque negotio uestri indigerit: etenim ipsa quoque assistit multis, & mihi ipsi.* Et adiuuetis eam, siue sumptu, siue aliquo solatio, quia & ipsa quandiu habuit, plurimos adiuuit. *Salutate Priscam & Aquilam.* Qui eam confirmarunt Apollon, & docebant, sicut legimus. *Adiuuatores meos in CHRISTO IESU.* In hoc adiuuabant in quo laborabat Paulus, in uerbo scilicet. *Qui pro anima mea suam ceruicem supposuere.*

supposuere. Probando meam doctrinam se periculis obiecerunt. Quibus nō solus ego gratias ago, sed & cunctæ ecclesiæ gentium. Quibus per illos ego seruatus sum. Et domesticam eorū ecclesiam. Ostendit, in quocunq; loco collecti fuerint fratres, ecclesiam esse. Salutate Ephenetum dilectum mihi. Illos salutat, per quos Romani crediderant, non sunt enim nomina Latina, sed Græca. Qui est primitiuus Asiæ in CHRISTO IESU. Qui primus ex Asia credidit. Salutate MARIAM, quæ multum laborauit in uobis. Verbo, nam tunc etiam propheta bat. Salutate Andronicum & Iuliam cognatos. Ex Iudæis.

Et conceptiuos meos. Simul fuerant passi cum Paulo tribulationem. Qui sunt nobiles in Apostolis. Et mente, & doctrina. Ipsi inter cæteros missos ad Romanos, per quos crederet, vel eorum firmarentur exemplo nobiles habebantur. Qui & ante me fuerunt in CHRISTO. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in domino. Salutate Urbanum adiutorem nostrum in CHRISTO IESU, & Stachen dilectum meum. Qui etiam ante credidit ego. Salutate Apellem probum in CHRISTO. Probatum siue perfectum. Salutate eos qui sunt de Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi. Ciuitas vel locus est. Qui sunt in domino. Non enim omnes ex Narcissi erant in domino. Salutate Triphænam & Triphosam, quæ laborant in domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius & meam. Aetate, non partu. Salutate Asyncritum, Phlegontam, Hermem, Patrobam, Herman, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Phedologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant uos omnes ecclesiæ CHRISTI. Non ficti, vel sub dolo, quali Iudas tradidit saluatorem. Ideo enim de ecclesia primo pax annunciat, ut ostendat se cum omnibus pacificum esse, qui corpori communicaturus est CHRISTI. Rogo autem uos fratres, ut obseruetis eos, qui dissensiones. Dissentiant autem à doctrina, qui ex circumcisione erant, qui ieiunium & abstinentiâ destruunt, neomenia, & sabbata, & serias uetris causa docebant, Et offendicula præter doctrinam, quam uos didicistis, faciunt: & declinate ab illis. Quia per hæc potestis offendere. Huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo uentri. Sicut Louinianus. Et per dulces sermones & benedictiones

ditiones seducunt corda innocentium. Compositi dicentes, & bene astruentes. Vestra enim obedientia in omnem locum diuisa est. Si illis obedistis, quibus non debuistis, quanto magis nobis? Ideo ad uos uenerunt, scientes uos cito seduci posse: bona est enim obedientia, sed in bono. Nam non semper: quia frequenter & mala docentur. Gaudeo igitur in uobis: sed uolo uos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Bonum sapite faciendo, malum ignorate uitando, & subiicietur inimicus pedibus uestris: Estote astuti sicut serpentes, simplices ut colubæ. Deus autem pacis conteret satanam sub pedibus uestris uelociter. Ecce dedi uobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones: id est, ut non uobis dominantur, & omnibus super eos membris liberi ambuletis. Gratia domini nostri IESU CHRISTI uobiscum. Salutat uos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei. Hæc est scriptura Pauli subscripta. Saluto uos ego Tertius qui scripsi epistolam in domino. Salutat uos Caius hospes meus & uniuersa ecclesiæ. Tertius nomine, non numero. Salutat uos Erastus dispensator ciuitatis, & Quartus frater. Hunc Erastum discipulum fuisse, & prædicasse euidenter dicit ad Timotheum. Ei autem qui potens est uos confirmare. Signis atque uirtutibus: Iuxta euangelium meum & prædicationem Iesu Christi. Iuxta prædicationem Iesu Christi uiuatis. Secum dum reuelationem mysterii temporibus æternis taciti: quod nunc patet factum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obedientiam fidei in cunctis gentibus. Mysterium de uocandis gentibus in lege diu fuerat occultatum, quod nunc per prædicationem, vel reuelationem Christi, & euangelium Pauli patefactum est, per testimonia prophetarum: quauis enim hoc ante prophetam prædicaret, tamen quomodo futurum esset nec ipsi quidem prophete sciebant. Poterant enim credere eos tanquam profelytos admittendos ad fidem. Cogniti soli sapienti Deo. Solus hæc ante Deus præcicit: sine solus naturaliter sapiens. Quomodo solus bonus, cum & homo bonus dicatur. Nos enim domino Dei boni, vel sapientes esse possumus: ille natura. Notandum quia non dixit soli sapienti patri, sed soli sapienti Deo, qui est trinitas æterna. Per dominum Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorum. Amen. Per Iesum Christum non à nobis ipsis.

FINIS EPISTOLAE PAULI AD

ROMANOS.

i ij Ad

Ad Corinthios

Epistola prima.

ARGUMENTVM.

Corinthij sunt Achaici: & hi similiter ab apostolis audierunt verbū veritatis, & subuersi sunt multifariē à falsis apostolis. Quidam à philosophiæ verbosa eloquentia, alij secta legis Iudaicæ, inducti sunt. Hos reuocat Apostolus ad veram euangelicam sapientiam, scribens eis ab Epheso. Corinthus metropolis est, & ideo qđ ipsi scribit, omni Achaia scribit.

Paulus. Autoritatis est nomen. Vocatus apostolus IESV CHRISTI. In via vocatus, vt esset apostolus. Per uoluntatem Dei. Voluntate Dei vocatus & illuminat⁹ credidit. Et Sosthenes frater. Non apostolus, sed ex ipsis sciens erat.³

Ecclesie Dei, quæ est Corinthi. Est ecclesia & non Dei. Sanctificatis. Per baptismum. In CHRISTO

IESV. Gratia eius per quam saluamur. Vocatis sanctis cū omnibus. Ostendit quæ sit ecclesia Dei, quæ lauacro salutari abluta est. Sanctos corrigit, vt illi ceteros arguant, quia nec ipsi sine peccato: sicut Saluator propter Phariseos discipulis dicit, Videte, & caute ab omni auaritia: qui nihil habebant.

Qui inuocant nomen domini nostri IESV CHRISTI in omni loco, ipsorum, & nostro. Inuocare, intus vocare est, quod licet ad omnes, sed maxime ad sacerdotes pertinet inuocare: sicut ibi, Sic benedicetis filios Israel, inuocantes nomen meum. Et Dauid ait, Et Samuel inter eos qui inuocant nomen domini. Nam sacerdos fuit, qui & sacerdoti successit, & qui hostias offerebat, & de quo secundum historiam dictum est, Suscitabo mihi sacerdotem fidelem. Gratia uobis & pax à Deo patre

patre nostro & domino IESV CHRISTO. Notandum, quia semper gratiā præmittit cum pace. Gratias ago Deo meo semper pro uobis, in gratia Dei, quæ data est uobis in CHRISTO IESV. Gratias quidem ago quòd habetis scientiam, sed uolo uos scire quæ sit uera scientia, quæ cõcordat in omnibus catholicæ fidei. Vt solet, primùm prouocat. Quia in omnibus diuites facti estis in illo. In omnibus doctrinis dono Dei per sapientiam, quæ prophetas & amicos Dei constituit. In omni uerbo, & in omni scientia. Tam ueteris testamenti, quàm noui. Sicut testimonium CHRISTI confirmatum est in uobis. Testimonium CHRISTI quod dixit, Omnis scriba doctus similis est homini patrifamiliâs, qui profert de thesauro suo noua & uetera. Ita ut nihil desit in ulla gratia. Sicut dicit Salomon, Venerunt mihi omnia simul cū ea: id est, cum sapientia. Expectantibus reuelationē domini nostri IESV CHRISTI. Qui nunc tanquam absens non uidetur. Qui & confirmabit uos usque ad finem sine crimine, in die aduentus domini nostri IESV CHRISTI. Sicut ait propheta, Confirma me in uerbis tuis, & illud, Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum. Fidelis Deus, per quem uocati estis. Quia cõfirmavit fidelis Deus. In societatem filii eius IESV CHRISTI domini nostri. Societatem Ioannes ostendit dicens, Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo nullæ sunt: si dixerimus, quia societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Et Paulus: Si commorimur, & conuiuemus: si sustinemus, & conregnabimus: si socij fuerimus conuersationis & passionum, erimus socij & in gloria. Obsecro autem uos fratres. Hucusque cum laude præfatio. Hinc iam causam diffusionis exequitur. Per nomē domini nostri IESV CHRISTI. In quo noie uidebitis signa fieri. Vt id ipsum dicatis omnes, & non sunt in uobis schismata. Vt unum sentiat, vel confiteamini. Siis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententiâ. Si unum & sentiat & proferatis, tunc poteritis esse perfecti.

Significatum est enim mihi de uobis fratres mei ab his qui sunt Chloës, quia cõtentiones inter uos sunt. Quomodo Apostolus credidit de absentibus, cū scriptum sit, Non credas auditui uano: & cetera multa? Sed hanc gratiam habebat, vt sciret quid absentes agerent, sicut ad Colossenses ait, Etsi corpore absens, spiritu præsens, gaudens, & uidens ordinem uestrum.

Hoc autem dico, quod unusquisque uestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephae. In apostolorum persona hoc de pseudoapostolis dicebat, qui per sapientiam mundi circumuenerant eos, quia unusquisque eius se dicebat esse, cuius doctrinam diligebat, cum diuersas haberent doctrinas. si ergo nec de ueris apostolis dicendum est, quantomagis de illis qui nihil erant? Ego autem Christi. Diuisus est Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro uobis? Pauci dicebant, quod omnes dicere debuissent. Diuiditur corpus, cum membra dissentiant. Potest dici illis, qui CHRISTI exemplo Abrahamam uolunt imitari: Nunquid Abrahamam crucifixus est pro uobis? & illud domini, in quo docet, non debere nos querere quid alteri discipulo praecipiat: ait enim Petro, Quid ad te? tu me sequere. Aut in nomine Pauli baptizati estis? Habebant ergo isti baptismatis sacramentum, sed hoc per euentum, & zelum in schisma uerebant, & carnaliter sepe aliter de Deo credebant, dum sibi ipsi sensu carnali Deum qualem uolebant fingebant, atque ita tantum longe aliter quam Deus est credebant, quantum a ueritate uanitas differt: quia animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei. De talibus dicit, Et circumferuntur omni uento doctrinae. Gratias ago Deo meo, quod neminem uestrum baptizauit, nisi Crispum, & Caium, ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis. Baptizauit autem Stephanus domum. Caeterum nescio si quem alium baptizauerim. Non enim misit me CHRISTUS baptizare sed euangelizare. Quod sic euenit, ut neminem uestrum baptizare: nam forsitan dixissetis, quod in nomine meo baptizarem. Non in sapientia uerbi, ut non euacuetur crux CHRISTI. Euacuant illi vim crucis, qui humana sapientia gloriantur, quam illa damnauit. Verbum enim crucis praedicatio euangelii est. CHRISTI crucifixi. Pereuntibus quidem stultitia est. Incredulis, & non intelligentibus uirtutem Dei, stultitia uidentur, Dei filium dicere crucifixum: fideles autem intelligunt Dei esse uirtute, cum & diabolus superauit, & mortem. Iis autem qui salui fiunt, id est nobis, uirtus Dei est. Fidem infundendo saluauit. Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. In aduentu CHRISTI impletum est. Vbi sapiens? Vbi scriba? Eligendo piscatores, philosophos reprobauit. Vbi inquisitor huius seculi? Qui sapientia sua conquirat cum caeteris de occultis, ut de abditis rebus ac

naturis singulorum. Unde est haec sapientia, quam reprobatur Deus, cum omnis sapientia a domino Deo sit: sed ista sapientia talis, & secularis, non est desursum descendens, sed mundana, ideo ut stulta a domino refutatur, quia se putat aliquid esse, & per suam sapientiam occulta Dei cognoscere: sed ista sapientia animalis & diabolica est. De talibus sapientibus dicit Deus, Quia abscondisti haec a sapientibus, & prudentibus.

Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo. Omnia in sapientia fecit, in qua debuit ipse cognosci qui fecerat, qui etiam ipsis ad agnoscendum eum dederat sapientiam. Per stultitiam praedicationis saluos facere credentes. Quae apud illos stultitia haberetur. Quomodo & Iudaei signa petunt. Ex consuetudine prophetarum, qui cum etiam sine signis cognoscere debuerunt, uidentes non crediderunt. Et Graeci sapientiam quaerunt. Rationem humanae sapientiae. Nos autem praedicamus CHRISTVM crucifixum. Ostendit multum discrepare illorum sapientiam a doctrina sua. Iudaeis quidem scandalum. Scandalum est Iudaeis, si praedicamus esse ipsum Christum, quem illi crucifixerunt: scandalum illis est audire mortuum Christum, sicut dicebant, Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in aeternum. Gentibus autem stultitiam. Non intelligentibus misericordiam dei esse, quae stultitia credebatur. Ni si enim (ait propheta) credideritis, non intelligeris. Ipsi autem uocatis Iudaeis atque Graecis, Christum Dei uirtute, & Dei sapientiam. Quam non credit profecto dum nescit: cum autem crediderit, quam infirmitate putauerat, intelligit esse uirtute, quia intelligunt mysterium pietatis esse dum credunt. Si Christus Dei uirtus, ergo sempiterna. Sempiternus igitur Christus, quia alibi dicit, Sempiterna quoque uirtus eius, & diuinitas & sapientia. Quod haeretici non intelligentes, patre imperfectum blasphemant, dum dicunt fuisse patrem aliquando sine filio, ergo fuit sine uirtute, sine uerbo, sine sapientia, sine iustitia, quod quam stulte dicunt, agnoscat Dei uirtute propter signa: Dei sapientiam, propter doctrinam. Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Quod stultum uidetur Deo, sapientius est omnibus hominibus: quia sapientia sua saluari non poterant, qui per crucem domini liberati sunt: sicut si dicas, sapientior est rusticus sermo aduocati, quam sermo sapientissimi rustici. Stultum Dei iudicabatur, quando audiebatur

Deum passum. Sed hoc erat sapientius. Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Mortem quam nec gigantes euadere potuerunt, homo crucifixus in Deo assumptus, euicit.

Videte enim uocationem uestram fratres. In uobis ipsis probate quod dico. Quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Quia pauci sapientes crediderunt: per superbiam enim sapientiae secularis, multi Dei sapientiae noluerunt esse subiecti. Sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus: et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret. Hoc est, elegit Deus populum gentium, qui non erat populus Dei, ut destrueret populum Iudaeorum, qui se esse gloriabatur Dei. Semper istorum trium gloriatio arguitur, sicut scriptum est, Non gloriatur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, neque diues in diuitiis suis. Ipse quoque dominus quod per prophetam dixerat, in se ad nostrum exemplum impleuit. Denique dum de paupere nascitur, reprobatur diuitias: dum literas non discit, refutat seculi sapientiam: dum traditur, non resistit, qui poterat totum mundum uno sermone subuertere, humanam tamen fortitudinem nihil esse monstrauit. Unde humiliant se Deo, si uolunt & ipsi eligi cum ceteris. Sed hoc totum contra illos dicebat, qui se dicebant de genere sacerdotali esse, & legisperitos, & meliores apostolis, & seducebant eos in multis erroribus doctrinarum: quomodo dici potest contra Pelagianos, qui dicunt se sua sapientia esse saluatos. Ut non gloriatur omnis caro in conspectu eius. Carnales sunt, qui de suis meritis gloriantur: sed cito cadent, sicut flos foeni. Ex ipso autem uos estis in CHRISTO IESU. Si ergo ex ipso estis, nolite illos admirari, quos ille non elegit.

Qui factus est sapientia nobis à Deo, et iustitia. Ut nos faceret sapientes, & iustos, & sanctos. Contra Atrianos facit locus iste, qui dicunt patrem fuisse aliquando sine filio, qui est sapientia. Et sanctificatio, et redemptio. Corporis nostri in resurrectione. Ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur in domino gloriatur. Non hoc seculo, nec in propriis meritis, sicut multi, qui se Christianos credunt, & Pelagiano errore decipiuntur. ¶ Et ego cum uenissim ad uos fratres, ueni non per sublimitate sermonis, aut sapientiae annuncias uobis testimonium CHRISTI:

non

non enim iudicauit scire me aliquid inter uos. Quia ostenderat non illos debere admirari humanam sapientiam, suum exemplum replicat: quia non ipse per humanam sapientiam praedicasset. Nisi IESUM CHRISTUM, et hunc crucifixum. Quod apud homines stultum uidetur. Et ego in infirmitate, et in timore et tremore multo fui apud uos. Non in iactantia. Et sermo meus, et praedicatio mea non in persuasibilibus sapientiae uerbis, sed in ostensione spiritus et uirtutis. Quia valde disputatores erant isti Corinthij, timuit ne illi resisterent, aut ne illis & hoc aliqua philosophia uideretur, & non crederet: ideo magis uirtutes ostendit. Ut fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in uirtute Dei. Sapientia humana ad breue tempus placet: quia temporalis est, ut ipse homo: uirtus autem Dei, aeterna est, quomodo Deus. Ideo illa fides permanet, quae per dei uirtute est collata in homine. Sapientiam loquimur inter perfectos. Et nos habemus diuinam sapientiam, sed eam uos capere non poteratis: quia adhuc facte nutrimini, & in fide paruim comprobamini. Sapientiam uero non huius seculi, neque principum huius seculi. Siue regum, siue philosophorum, uel certe principum Iudaeorum, uel contrarie fortitudinis. Qui destruantur. Cum sapientia sua, atque doctrina, adueniente gratia CHRISTI. Sed loquimur Dei sapientiam. Quae CHRISTVS intelligitur, qui & praedestinatus est, sicut dicit ad Romanos. In mysterio quae abscondita est, quam praedestinauit Deus ante secula in gloriam nostram. Siue in praesentia, siue in re ante tempora, siue quia multi prophetae cupierunt uidere, & quamquam singula scierint, nemo tamen ad plenum cognouit. Quam nemo principum huius seculi cognouit. Pilatus & Caiphas, uel certe omnes principes sacerdotum. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriae crucifixissent. Sed sicut scriptum est, Quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparauit Deus iis qui diligunt illum. Dominus maiestatis & merito & natura omnis creaturae dominus effectus est, & IESVS homo, in quo Deus quodammodo potuit crucifigi: propter quod & Deus illum exaltauit, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, pro uirtute personae: & Deus dicitur crucifixus, & filius hominis esse in caelis, cum quando ista dicebat dominus in corpore erat in terris. Quoniam ergo CHRISTVS homo uerus, & Deus uerus,

verus, ex duplici substantia vna persona, & homo Deus, & idem rex gloriæ, dominusque virtutum nõ sit crucifixus, pro inuolabili diuinitate: & crucifixus sit in homine, pro vni-
tate personæ: itaque miro, atque incogitabili modo passus est Deus, & non passa diuinitas. *Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum.* Non merito nostro reuelauit nobis, sed sua gratia, qui per fidem eius accepimus spiritum sanctum, qui voluntatem Dei nobis ostendit. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim scit hominum, quæ sint hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi spiritus Dei.* Deum esse non dubites, qui non solum humana, sed etiam Dei occulta scire dicitur. *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus: sed spiritum qui ex Deo est. Qui mundana cogitat, id est, qui se mundanis inuoluit, & implicat, spiritum mundi habet: non habet spiritum sanctum. Vi sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur.* Per aduentum, passionem, & resurrectionem eius, dono spiritus sancti, quæ etiam vobis annunciamus. Audi donata, & tace de meritis. *Non in doctis hinc sapientie uerbis, sed in doctrina spiritus.* Nõ à philosophis docti, sed à Dei spiritu. *Spiritibus spiritualia comparantes.* Spiritualibus, qui ea capere possunt asseuerantes. *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Qui spiritum Dei non habet, animalis est: quia ritu animalium uiuit, qui putat nihil esse post mortem, sed hoc se debere agere, quod animalia: id est, manducare, & luxuriari, & mori. Stultitia est enim illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.* Stultitia illi uidetur primum natus Deus, passus, resurrexisset: secundò contemnere quæ tua sunt: præstare maxillâ, & cætera. *Spiritualis autem diiudicat omnia.* Iudicat vanum esse huiusmodi hominem, probat, examinat, & ipse à nullo carnali intelligitur, & quo quis spiritu agat. *Et ipse à nemine iudicatur. Quis enim cognouit sensum domini, qui instruat eum? Modo timet, ne dicant, totum hoc habet sensus Dei, quod nobis dixisti: id est, non in me sensus Dei deficit, sed in uobis virtus audiendi.* *Nos autem sensum CHRISTI habemus. Qui spiritum sanctum accipimus.* ¶ *Et ego fratres non potui uobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Appellati sunt enim ad quendam modum carnales iam renati per fidem, nõ sic, sicut illi qui adhuc uenundati erant sub peccato: ac si diceret,

CAP. III

ceret, non potuistis quasi spirituales, sed quasi carnales capere quod loquebar. Animalis enim homo, id est, qui secundum hominem sapit (animalis quippe dicitur ab anima, carnalis à carne, quia ex anima & carne constat totus homo) non percipit quæ sunt spiritus Dei: id est, quid gratie creditibus crux conferat CHRISTI. *Tanquam paruulus in Christo lac nobis potum dedi, non escam: Nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis: Adhuc enim estis carnales.* Non in carnali ætate, sed in fide CHRISTI ostendit gratie profectus futurum esse, ut possint, quia iam in eis spiritualiter natis gratia fuerat inchoata: ergo iam uasa erant in honorem facta, quibus adhuc rectè diceretur, O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? & si talibus rectè dicitur, multo rectius eis, qui vel nondum ita regenerati sunt, vel etiam in contumeliam facti. Illud tantummodo teneatur, quòd non sit iniquitas apud Deum: qui sine donet, siue exigat debitum, nec ille à quo exigit, rectè potest de iniquitate eius conqueri: nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et ille enim, nisi quod debetur, non reddet: & ille non habet, nisi quod accepit. *Cum enim sit inter uos zelus, & contentio.* Dicit beatus Petrus, Deponentes igitur omnem malitiam, & simulationem, tanquam modo geniti infantes, rationale, & sine dolo lac concupiscite. Si igitur illi paruuli esse dicuntur, qui omnem malitiam deposuerint, quia adhuc bona non fecerint: quid de nobis censemus, in quibus omnis malitia dominatur? *Nõme carnales estis, & secundum hominem ambulatis?* Considerandum propter quid carnales esse dicuntur: quod utique non carnaliter sit, sed sensu sit carnis. *Cum enim quis dicit, ego quidem sum Paulus: alius autem, ego Apollo: nõne homines estis?* Qui nihil maius habet, quàm ceteri homines, secundum hominem ambulat. Id est, qui diligentem se tantum diligit, & cætera. Sed in hoc loco propter defensionem hominum singulorum homines appellantur, euidenter ostendit, plus nos uelle esse, quàm homines. Cum exprobrat homines esse, quia eos contentiones habere cognouit, excedere nos uult humanam naturam, dum sic exprobrat. *Quid igitur est Apollo? quid uerò Paulus? ministri eius cui credidistis.* Si nos nihil sumus, quanto magis aliqui uerè nihil sunt, sed ficti Apostoli? *Et unicuique sicut*

sicut dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigavit. Hoc ipsum nõ ex nobis, sed Dei donum est, qui in vobis operatur : quia & nobis gratiam dedit, vt ego signa facerem, per quæ crederetis: & Apollo sua doctrina vos confirmaret: quia sicut qui plantat in siccitate, sic omnis doctrina crescit, nisi Dei gratia irroretur. Si ergo & plâta Dei est, & fons, quid nobis adscribitis, quasi aliquid nostrum sit? Hæc dicens, commendat gratiam. *Sed Deus incrementum dedit.* Vide commendantem gratiam: & audent homines modò dicere blasphemias, & sibi adscribere, quæ Dei sunt, cum si ille non dederit incrementum, omnis homo labore in vanû. *Itaq; neq; qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat, Deus. Qui plantat autem, & qui rigat, unum sunt.* Nos mercenarij sumus, alienis ferramentis operamur, nihil debetur nobis, nisi merces laboris nostri, quia de accepto talento operamur. *Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet: secundum suum laborem.* Contra Iouinianum, qui vnâ omnium dicit esse mercedem. *Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis.* Adiutores in verbo, non in potentia: ager, & messis Dei. *Dei ædificatio estis.* Aedificatio templi Dei. *Secundum gratiam Dei quæ data est mihi.* Non secundum meam virtutem. *Vt sapiens architectus.* Sapiens architecti est, fundamentum ponere. Primus ergo Apostolus Corinthiis fidem insinuâs, per gratiam Dei **C H R I S T V M** posuit fundamentum: & si ipse fundamentum, quomodo Pelagiani dicunt, quòd homo incipiat, & ille consummet? *Fundamentum posui, alius autem superædificat.* Si fundamentum ipse **C H R I S T V S**, quomodo blasphemant Pelagiani, quòd ipsi suis meritis ad fidem venerunt **C H R I S T I**. *Vnusquisque autem uideat quomodo superædificet.* Vt rectus ergo & fortis paries crescat: ne per malâ conuersationem, velut malè cæmentati lapides, de ædificatione Dei cadatis. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, qui est C H R I S T V S I E S V S.* Nemo potest alium **C H R I S T V M** vobis prædicare, præter **I E S V M**, in quem tota fide credentes, firmi stete. Si fundamentum **C H R I S T V S**, vbi sunt, qui dicunt, aliquid boni posse haberi sine **C H R I S T O**? & sibi fidem, qua in **C H R I S T O** creditur, tribuere arroganter præsumunt: & non agunt Deo gratias, à quo eis infusa esse dignoscitur? *Si quis autem superædifi-*

superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, scenum, stipulam, uniuscuiusque opus manifestum erit: dies enim declarabit, quia in igne reuelabitur. Tria genera sunt bonorum in ecclesia: hoc est, bonus, melior, optimus. & tria genera his contraria: id est, malus, peior, pessimus: quæ lignis, sceno, & stipulæ comparantur. Alij de hoc loco ita sentiunt, quòd aurum, argentum, & lapides preciosos ædificet, qui erogatis, vel dimissis facultatibus suis, aut monasterium expetit, aut remotus à seculi actibus viuunt, vel sic in ipsis facultatibus viuunt, tanquam non possidens, velut aliena sibi commodata possideat, & paratus sit eas propter **C H R I S T V M** amittere: vt si persecutio propter Deum venerit, expeditus, paratusque inueniatur. Contra verò ligna, scenum, stipulam illi ædificant, qui Christiani quidem sunt, & fideles, & bene vtuntur bonis suis, sed nimio amore implicantur rerum suarum: & cum venerit aut persecutio, aut iussio, vt priuari bonis suis debeant Christiani: si non negauerint **C H R I S T V M**, illi non plus faciunt res suas, quæ **C H R I S T V M**: sed quia plus quam oportuit amauerunt. cum amittunt, non sine dolore, & tribulatione amittunt, ideoque salui fiunt, quasi per ignem, id est, per tribulationem. *Et uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit: si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet.* Id est, examinatio iudicij, vel præsens tribulatio, quæ igni frequentissime comparatur. Aurum enim & argentum, splendidius efficitur in igne. Lignum autem, & scenum, & stipula ardebunt. *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur.* Si quis negligenter docuerit, aut exemplo, aut verbo, perdit laborem suum: quia opus infirmum facit. *Ipsæ autem saluus erit.* In sua iustitia. *Sic tamē, quasi per ignem.* Quasi, habet veritatē, sicut ibi, Quasi vnigeniti à patre. Si ille per ignem saluus erit, qui iustus est, quare non fuit sollicitus vt forte, & stabile esset quod superædificauit, quid de illis, qui sermone ædificant, & exemplo destruunt? *Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis?* Nescitis cuius templum sitis? *Si quis autem templum Dei uiolauerit:* Siue in singulis, siue in omni ecclesia. Nota quia hic spiritum sanctum Deum dixit, cuius templum sumus: quia ipsius templum sumus, qui habitat in nobis, quem Deum fatetur. *Disperdet illum Deus.* Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos. Siue suum corpus, peccando: siue

do: siue ecclesie, populum ad prauam doctrinam seducendo, aut certe exemplo proprio destruendo. Hoc Nouatiani proponunt, vt excludant poenitentiam. Quibus respondendum, Si Corinthij iam baptizati peccauerat, si non admittitur poenitentia, ad quem profectum illis scribit, & dicit, Vt secundam gratiam habeatis? Sanctus Hieronymus dixit ad Galatas, Hoc vnum scio, quod qui post fidem CHRISTI fornicatur, violat templum Dei. Nemo se seducat: si quis videtur inter uos. Nemo sibi blandiatur, propria vanitate deceptus. Sapiens esse, in hoc seculo. Ad reddendum malum pro malo. Stultus fiat, ut sit sapiens. Stultus iudicatur in hoc seculo, qui implet euangelium, non reddendo malum pro malo. Sed stultus voluntate fit, non natura. Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. Nihil stultius, quam vt vellet se vindicare, qui non potest, & Deo suam non reseruat iniuriam, quod etiam ille facere debet, qui se valet in hoc seculo vindicare, vel dum rationem requirit, cui iuberetur vt credat. Scriptum est enim, Comprehendam sapientes in astutia eorum. Nihil proficit astutia hominum, quo possit effugere manum Dei: sapiens sibi videtur vir diues, pauper autem sententia reprehenditur eius. Et iterum, Dominus nouit cogitationes hominum, quomodo uane sunt. Nihil utilitatis confert ad salutem verborum eloquentia. Itaque nemo gloriatur in hominibus. In pseudoapostolis, sed nec in aliquo alio vel rege vel sacerdote. Omnia uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors. Nos vestri sumus, non vos nostri. Siue presentia, siue futura. Omnia enim uestra sunt. Omnia propter sanctos creata sunt, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Siue uolueris ad libertatem referre: quod uultis eligere, siue mortem, siue vitam, siue presentia, siue futura. Vos autem CHRISTI: CHRISTVS autem Dei. Sic CHRISTVS Dei, si dicitur Deus CHRISTI, si ad diuinitatem aptes: quanquam secundum hominem tractet, qui uinctus est. ¶ Sic nos existimet homo, ut ministros CHRISTI, & dispensatores ministerium Dei. Non ut æquales CHRISTO. Hic iam queritur inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur. Interrogantis vox est: hoc est, iam hic vos putatis conscientias iudicare. Mihi autem pro minimo est ut à uobis iudicem, aut ab humano die: sed neque me ipsum iudico. Et die hominis non concupiui: hoc est, tempus

Nam

Nam hic humanum diem, intellectum, vel cor sapiens, non absurdè accipitur, qui potest diiudicare. Nihil enim mihi concussum. Nihil mali. Sed non in hoc iustificatus sum. In hoc tempore, aut die, vel certè, si me nemo vituperet, non mihi inde blandiri debeo, vel extolli: aut si nullum crimè admisi, minuta fortè non omnino percarui. Qui autem iudicet me, dominus est. Ante diem iudicij. Itaque nolite ante tempus iudicare. Occultas cogitationes: quia homo videt in facie, Deus autem in corde. Quoadusque ueniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Quia me melius dominus nouit, quam vel ego, vel ullus hominum scit. Et tunc laus erit unicuique à Deo. Ille uerè laudabilis est, quem Deus laudabilem facit. Hæc autem fratres transfigurauit in me & Apollo propter uos, ut in uobis discatis. Vt à nobis humilitatis sumatis exemplum. Ne supra quam scriptum est. Supra est, quod non est scriptum. Vnus aduersus alterum instetur pro pro alio. Id est, contentione orta inflemini, quis melior sit. Quis enim te discernit? Cuius momenti es? Hic conuersus est ad inflatos scientia sermonis. Vel certè, Quis te discernit à massa perditionis, nisi Deus? Nā non merita tua, nec scientia tua. Dicitur homini tanquam de semetipso præsumenti. Quis enim te discernit, utique ab ira uasis, à massa perditionis, quem per unum orem mihi sit in damnationem? Quis te discernit? Et tanquam respondisset, discernit me fides mea, propositum meum, meritum meum. Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? hoc est, quasi de tuo sit unde discerneris, ergo ille discernit, qui unde discernaris spernit, poenā nam debitam remouedo, & indebitam gratiam largiēdo. Quid autem habes quod non accepisti? Quid habes ex te, nisi fortè peccatum? Nam siue scientia, siue aliquid boni in te est, donum Dei est: quod si ex te esse credideris, dicitur tibi, Quid habes, quod non accepisti? & euenit tibi, si tibi aliquid adscribis, & non Deo, illud euangelij, quod de ingrato dicitur, Qui enim non habet (id est, à Deo) etiam quod uidetur habere, auferetur ab eo. Et ideo declinemus superbiam, & demus Deo gloriam, à quo est omne datum optimum: ne si à nobis vel fidem, vel bona opera esse credimus, perdamus quod habere uidemur. Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Quasi aliquid tuum habeas. Iam saturati estis,

iam

iam diuites facti estis, sine nobis regnatis. Doctrina, vel sciētia. Hoc increpantis pronunciat affectu, quia sibi adscribebāt, quod esse videbantur. Et utinam regnaretis, ut & nos uobiscum regnaremus. In nullo nostri indigetis, vel indignistis: siue regnaretis & nos uobiscum regnaremus, vel socios, si nō magistros, computaretis. Puto enim quōd Deus nos apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos. Veluti quod in Apocalypsi promissit, nouissimo tempore se missurū duos ad mortem: vel nos iam, qui ad gentes missi sumus. Quia spectaculū facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Omnes expectant nostras iniurias: vel certamen Christiani, & pagani, vel certē angelos simpliciter ait. Nos stulti propter Christum, nos autem prudentes in CHRISTO. Nos omnia sustinemus propter CHRISTVM: vos autem sic vultis esse Christiani, ut prudentiam seculi non amittatis, nec aliquid pro CHRISTO pati. Nos infirmi, uos autē fortes in CHRISTO. Quasi non possimus reddere vicem, quod secularis potest prudentia. Vos nobiles, nos autem ignobiles. Quia & scientiam suam, & nobilitatē generis pseudoapostoli, siue aliqui credentes præferebant. Vsq̄ in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur. Ex quo cœpimus prædicare vsque in hoc tempus in nullo abundauimus. Et instabiles sumus. Nusquam habemus sedem: vel certē sic vobis videtur. Et laboramus, operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus. Sic operabatur, ut tota die doceret, & nocte laboraret: vnde postera die panem manducaret, non ut solidos reponeret die noctuque in tali opere impendendo, sed vnde tam ipse, quā discipuli sui viuerent. Blasphemamur, & obsecramur. Pro eis, qui nos blasphemant. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus. Iustus immundus est apud malos. Omniū peripsima usque adhuc. Omnium humillimi, abiecti, & despecti, mappula. Non ut confundam uos, hæc scribo: sed ut filios meos charissimos moneo. Poterant confundi, si illos non consolaretur: non ad confusionem, sed ad profectum vestrum scribo. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in CHRISTO, sed non multos patres. Omnes quotquot iam natis apponuntur, patres esse non possunt. Nam in CHRISTO IESV per euangelium ego uos genui. Me primū prædicante, domino credidistis.

ergo

ergo uos, imitatores mei estote. Bonorum filiorum est, in omnibus imitari parentes. Ideo misi ad uos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in domino. Quanto fidelior ceteris, tanto charior vniuersis. Qui uos commonefaciat. Qui vos & meis literis, & suo doceret exēplo: aliud enim sine alio non poterit esse perfectum. Vias meas que sunt in Christo. Vitam, & cursum meum, atque labores. Sicut ubique in omni ecclesia doceo. Vias, & doctrinam, & conuersationem, quibus ubique æqualis in cedo, & à nullo quicquam lucrī vel commodi temporis præsentis accipio. Tanquam non uenturus sim ad uos, sic inflati sunt quidam. Tam diu inflatus est aliquis, quā diu non venit, qui veram habet scientiam: non illam, quæ stultitia est apud Deum. Veniam autem cito ad uos, si dominus uoluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed uirtutem. Virtutem fidei, quæ in operibus CHRISTI est, vel signis. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in uirtute. Nouum testamentū. Quid uultis? Benignus magister, qui discipulorum correctionem in eorum posuit uoluntate. Si non emendatis, in uirga: si autem, in cōsolatione. In uirga ueniam ad uos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis? In uirga iustitiæ, qua uirga usus est Petrus ad Ananiam & Sapphiram, & Paulus ad Magum: simulque considerandum, quōd ipsa ira in nostra sit posita potestate, non nos in illius: & tunc exeritur, quando Dei iniuria vindicatur.

¶ Ommino auditur inter uos fornicatio. In ecclesia, cui vos præcistis. Et talis fornicatio, qualis nec inter gentes. Ostendit cur iram præmiserit. Ita ut uxorem patris habeat. Concubini nam patris sibi sociauerat. Et uos inflati estis. Inflati estis uana scientia, vel superbia: & non est uobis cura de his qui pereunt, ut conueniantur, & aut corrigantur, aut reiiciantur. Et non magis luctum habuistis. Boni pastores semper pro populi peccatis fleuere. sicut Hieremias dicit, Quis dabit capiti meo aquam, cui non uoluntas, sed lachrymæ defuere. Ut tollatur de medio uestrum qui hoc opus fecit. Siue qui fecit, siue satanas tollatur, dum non habet per quem operari. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicauit ut præsens, eum qui sic operatus est, in nomine domini nostri IESV CHRISTI, congregatis uobis. Ne tantum ex auditu iudicare putaretur. Et meo spiritu. Mearum literarum iudicio.

CAP. V.

k

cio.

cio. *Cum uirtute domini I E S V.* Domini quoque non dedit virtus. Tradere huiusmodi *fatanae in interitum carnis.* Ut habeat potestatem accipiendi illum, ut vel sic conuertatur, dum viderit se nec hic carnis, nec in futuro spiritus requiem habiturum. Cauendum: quia qui excommunicatur, *fatanae traditur.* Ut spiritus saluus sit in die domini I E S V. Quod si in spiritum *fatanas* non acceperit potestatem, dum corrigi, solius domini iudicio reservatur. *Non est bona gloriatio uestra.* Qui talem in ecclesia admittitis. *Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit?* Ignoratis, quia vnus mali exemplo, multi possunt perire: & per vnus delictum in omni populo, ira Dei superuenit in populo Iudeorum. *Expurgate uetus fermentum, ut sitis noua conuersio, sicut estis azymi.* Nihil in uobis remaneat pristinae conuersationis. Etenim *pascha nostrum immolatus est C H R I S T V S.* Facti per baptismum mundi de seculi uitii ad virtutes domini transeamus. *Itaque epulemur non in fermento ueteri, neque in fermento malitiae, & nequitiae, sed in azymis sinceritatis & ueritatis.* Scripsi uobis in epistola, ne commisceamini fornicariis. Non agnus, qui erat figura C H R I S T I, & illi quidem septem diebus azyma comedebant, nos semper, si simplices sumus: quia & septem diebus mundus est factus: quotidie nobis agnus occiditur: quotidie pascha celebratur: qui fermentum malitiae, & nequitiae non habet. Non in saturitate ventris, quae ad Deum non pertinet, sed in simplicitate mentis, & cordis puritate. Fermentum enim quid est, nisi corruptio naturae, id ipsum de dulci acerbum factum? *Non utique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus.* Non gentium fornicariis. Alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Alio genere debueratis exisse, non sic, aut certe si sic, melius uobis fuerat mori. Nunc autem scripsi uobis, non commisceri. Hoc ipsum nunc scripsi quod dico. Si is, qui frater nominatur, est fornicarius, aut auarus, aut idolis seruientis, aut maledictus, aut ebriosus, aut rapax. Non ex solo nomine dicendus est frater, sed ex actu. Sed si quis fornicator nominatur, quod & in veteri testamento inuenitur, Qui se iungit fornicariis, nequam erit: putredo & vermes haereditabunt eum. Cum huiusmodi nec cibum sumere. *Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nomen de iis qui intus sunt uos iudicatis?* Nec istum communem quem concessi,

cessi, cum gentibus si ire uolueritis. *Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit.* Foris ecclesiam sunt Iudaei, haeretici, vel gentiles. *Auferte malum ex uobis.* Non ex gentibus, sed ex uobis. *¶ Audet aliquis uestrum habens negotium aduersus alterum.* Auius est aliquis contra praeceptum domini venire dicentis, Si quis tecum uoluerit iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium? Hic intelligitur quod maxime propter fornicationes accusarentur in iudicio seculari: quia illud hic in media causa fornicationis immisit. *Iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?* Hic probatur iudices gentiles fuisse, quod iniqui dicuntur. *An nescitis, quoniam sancti de mundo iudicabunt?* Sicut saluator ait, Sedebis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel. Quod autem illis dixit, omnibus dixit, qui eos fuerint imitati. Nam de illis duodecim vnus perijt, & alius qui illum non audierat, eius loco successit: & Paulus & Barnabas apostoli fuerunt. *Et si in uobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis?* Siue per uos, siue uestro exemplo. *Nescitis quoniam angelos iudicabimus.* Illos angelos qui contra naturam peccauerunt iudicabunt ij, qui supra naturam castitatem cum Dei auxilio seruauerunt. *Quanto magis secularia?* De rebus seculi. *Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum.* Possunt de his etiam illi iudicare, qui sunt minimi in ecclesia, aut certe qui iniurias suas contemnunt. Notandum quod minimos dicat, qui in Dei lege non sunt instructi, sed in seculi. *Ad uerecundiam uestram dico.* Quod dicturus sum, ut erubescant qui sunt tales. *Sic non est inter uos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum?* Nunquid non est? *Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.* Duplicant peccatum, & quod litigat, & quod apud infideles litigant. *Iam quidem omnino delictum est in uobis, quod iudicia habetis inter uos.* Primum, quia praeceptum C H R I S T I contemnitis, iam peccatum habetis. *Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini?* Illis loquitur, qui faciebant, non qui patiebantur: Sustinere debetis si quis uobis fecerit iniuriam. *Sed uos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus.* An nescitis, quia *iniuri regnum Dei non possidebunt?* Quibus nec uicem licet redere

dere inimicis. Nolite errare, neque fornicari: neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubiores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Nolite seduci, existimantes de multis, & non etiam de vno peccato puniendum. Et hæc aliquid quidem fuistis. Nolite timere de præteritis: tantum ne post baptismum criminofum aliquid committatis. Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini Iesu Christi, & spiritu Dei nostri. Abluti in nomine dñi I E S V C H R I S T I, sanctificati per spiritum sanctum. Hic totam trinitatem intellige. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Quia de fornicatione tractat, vult materiam fornicationis ostendere. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Licet nobis manducare & bibere, sed si subiecerimus nos comestationi, hoc ipsum licitum perducet nos ad illicitum: hoc est, ad fornicationem. Sic & de nuptiis, & de diuitiis, & cæteris; huiusmodi rebus potest intelligi, quæ non sunt peccatum, sed ad occasionem possunt perducere delictorum. *Esca uentri, & uenter escis: Deus autem & hunc, & hæc destruet.* Et hæc duo, id est, & ventrem, & escam, & ipsum hominem, qui in his est. *Corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori.* Deus vobiscum est, quàm diu vos estis cum illo: Si autem dereliqueritis eum, derelinquet vos. *Deus uero & dominum suscitauit, & nos suscitabit per uirtutem.* Si suscitauit dominum, & nos quoque eadem uirtute suscitabit. Si eius membra sumus, ergo debemus membra nostra sanctificare, ut in eo manere mereamur. *Nescitis quoniam corpora uestra membra C H R I S T I sunt?* Omnis ecclesia corpus C H R I S T I est: singuli autem membra. *Tollens ergo membra C H R I S T I, faciam membra meretricis?* Abstinet. Non dixit fornicatoris, sed meretricis: ut ostenderet eum eundem esse criminis, & nominis, cuius meretrix, cum qua fornicatur: quia hominibus minus uidetur peccare uir, quàm mulier: Simul norandum, quia antè tollit membra C H R I S T I, qui facturus est meretricis: in eo fornicator maioris est criminis, quia tollit membra C H R I S T I, & facit ea membra meretricis. *An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur?* Erunt enim, inquit, duo in carne una. Quomodo cum uxore licitè, sic & cum meretrice vna caro efficitur per amorem

rem illicitum. *Qui autem adhæret domino, unus spiritus est.* Quomodo qui carnis opera facit, caro est: ita & qui Dei opera facit, vnus spiritus est. *Fugite fornicationem.* Videntes quàm grauis sit. *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est.* Omne peccatum ab vno potest fieri, qui corpus dici non potest, sed membrum: in fornicatione autem duo pereunt, & duo possunt dici corpus: grauius ergo est ubi duo pereunt, quàm ubi vnus: quia reliqua peccata possunt & sine corpore fieri. *Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Quidam de corpore ecclesiæ putant dictum: sed, in corpus suum peccat, ait: siue sic grauiorem dicit esse fornicationem, quàm scit in illis esse, quæ apud illos leuis videbatur, quia in consuetudinem ierat. *An nescitis quoniam membra uestra templum sunt spiritus sancti qui in uobis est? quem habetis à Deo, & non estis uestri.* *Empti enim estis precio magno.* Quia non est suus, non debet sibi viuere, sed illi, cuius est sanguine comparatus. *Qui* vult, inquit, post me venire, abneget se sibi. Si homo à seruo parua pecunia comparato continuum seruitiū quærit, quanto magis ille, qui plus pro nobis quod daret non habuit, quàm semetipsum? *Glorificate.* Id agite, ut glorificetur per vos Deus, & per opera uestra. *Et portate dominum in corpore uestro.* Ut portemus imaginem cœlestem. Notandum, quòd hîc Deum quem portare iubemur, spiritum sanctum dicit: cuius superius membra nostra templum esse testatus est, dicēs, Vos estis templum Dei, & spiritus Dei habitat in uobis. Et nunc, *Glorificate, inquit, & portate Deum in corpore uestro, utique Deum spiritum sanctum.* ¶ *De quibus autem scripsistis.* Interrogatus respondet. *Bonum est homini mulierem nō tangere.* Bonum erat illud, quod optimum prædicauit: si ergo bonum habet non tangere, quanto magis si non duxerit melius? Incontinentia & tempore & ætate, infirmitate prohibetur: castitas autem semper potest Deo adiutore, & custo de seruari. Illud ergo magis quærendum est, quod æternum est. Quare ergo, *Crescite & multiplicamini & replete terram?* nunc autem etiam ipsa terra iam non capit homines. Sed potuit, inquit, omnes de terra facere: potuit, sed noluit: potuit enim & pinnatos & cornutos homines facere. Sed omnia secundum rationem sibi notam optime fecit. Ipsam denique Etiam noluit de terra facere, sed de costa. Si autem putat

CA. VII.

tas modo id esse in omnibus, imitare Cain, & ceteros qui proprias sorores duxere. Si ergo hoc sic erat, omnia Deū secundum præscientiam, qua Deus est, temporibus ordinasse credamus. Illud etiam credendum, si vel modo secundum legem nubant nō peccare: lex enim propter filios nubere permittit, non propter luxuriam. In hoc se etiā animalibus deteriores faciunt homines, quōd quum nec prægnatis parçūt, ostendunt se homines vxores non propter filios accepisse. Qui autem sola filiorum causa, postquam peperit mulier abstinere se, & dum lactatur infans, & per ætatem fortè iam partu cessante, cessatur & ab opere nuptiali: non tangere, secundum vsum, non secundum tactum simplicem. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque suum uirum habeat. Vxori uir debitum reddat: similiter autè & uxor uiro. Fornicatoribus concessit ut nubant, incontinentes ne fornicentur: sicut si dicit medicus infirmo, Bonum tibi erat non manducare poma: & ille non se posset continere, ut velit manducare ficus: postea medicus cōcedat illi dura cœna tantum ne manducet, unde predicanda est perfectio: qui autem non potest, dandum remedium nuptiale. *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir. Quia sponte sibi abstulit libertatem. Similiter autem & uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Agnoscant uiri nō sibi licere aliam præter uxorem agnoscere, quia æquali sorte sibi iniicē sunt subditi & debitores. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu, ad tempus, ut uacatis orationi: & iterum reuertimini in id ipsum. Non potest vacare orationi qui incontinens est. Non solum autem continentia in nouo testamento laudabilis est, sed & in veteri testamento, descensurus Deus in montem Sinai, sanctificari iubet populum à mulieribus triduo, quanto igitur magis Deum videre poterit, qui semper castus esse uoluerit: Similiter & sacerdos Dauid prohibuit sanctum panem quouisque mūdōs à mulieribus, esse cognoscere, & Petrus iubet etiā à licitis temperare. Ne tentet uos satanas propter incontinentiam uestram. Ne uno se retrahente, alius fornicetur, & satanas locum tentandi inueniat. Hoc autem dico secus dum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum, Hoc infirmis indulgeo, non perfectis præcipio, qui omnes homines uelim me in omnibus imita-

imitari, qui scio quantum possit castitas apud Deum. Sed unusquisque proprium habet donum ex Deo, alius quidem sic, alius uerò sic. Proprium donum, quia Deus diuidens singulis prout uult, quia nec omnes capiunt uerbum hoc. Ceterum si omnes possunt, quomodo dicit scriptura, quōd nemo esse possit continens, nisi tu dederis? Donum ex Deo, alius quidem sic, alius uerò sic. Audis donum, cesset præsumptio. Dico autem non nuptis, & uiduis. Incipit de his qui vxores non habent, & de uiduis. Bonum est illis si sic maneant, sicut & ego. Quis potest dicere non esse bonum, quod ipse dicit esse bonum? Quis rogo possit, nisi fortè Iouinianus? Quōd si non se continent, nubant. Aut incontinenter patieris, aut nubere non debes, si continens esse vis. Melius est enim nubere quàm uri. Fornicatio igne punitur, sicut dicit Iudas de nuru sua, Producatur, inquit, & incendatur. Ad comparationem ergo fornicationis, est melius nubere. His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus. Hic proprie loquitur ad coniugatos, ne dimitterent vxores, & alias ducerent aut pulchras, aut diuites, sicut Iudæi faciebant. Vxorem à uiro non discedere. Si quis dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam moechari. Quōd si discesserit, manere inuictam. Non ita discedere, ut alij nubat: si ob aliquam causam discesserit, alij non nubat. Aut uiro suo reconciliari. Et uir uxorem non dimittat. Nam ceteris ego dico, non dominus. Melius est si ad uirum suum reuertatur, quàm alij nubat. Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet uirum infidelem, & hic consentit habitare cū illa, non dimittat uirum. Si quis vnus credidit è duobus: non quo permiserit infidelem fidei coniungi, sed de iam coniunctis loquitur. Sanctificatus est enim uir infidelis in muliere fidei. Saepè contigit ut lucrifaceret per mulierem. Ideo ait beatus Petrus, ut si qui non credunt uerbo, per mulierum conuersationem, sine uerbo lucrifaciant, & cum uiderint ex ebriosis sobrias, ex superbis humiles, dicant, Verè lex Dei est, quæ sic potuit mutare mores inolitos. Credo iam prouenerat ut nonnullæ fœminæ per uiros fideles, & uiri per vxores fideles in fidem uenirent: & quamuis non dicens nomina, exemplis est tamen hortatus ad

confirmandum consilium suum. *Et sanctificata est mulier infidelis per uirum fidelem. Alioquin filii uestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.* Si ambo infideles esseris, necessario filij vos imitarentur: nunc autem forsitan fidelem imitantur, & sancti sunt: quia etiam si de duobus fidelibus nascantur, sic nascuntur, tanquam si oleaster ex oliua. Oleasterum dico propter originale peccatum, & propter hoc sunt sub Diabolo, nisi renascantur in CHRISTO: quia Diabolus culpæ autor est, non naturæ. Iam credo quod erant paruuli Christiani, qui siue autore vno ex parentibus, siue utroque consentiente sanctificati erant: quod non fieret, si vno credente dissociarentur coniugium. *Quod si infidelis discedit, discedat.* Non est enim maior maritus, quam Deus. *Non est enim seruituti subiectus frater, aut soror.* Nunquid sic quis nubet, ut seruiat & pereat propter alterum infidelem? Et notandum, quia inuicem serui sunt. *In eiusmodi.* In eiusmodi re, aut causa. *In pace autem uocauit nos Deus.* In libertate: non ergo debemus nos vltro discedere. *Vnde enim scis mulier, si uirum saluum facies? Aut unde scis uir, si mulierem saluam facies? Nisi unicuique fuerit diuisti dominus: unumquens, sicut uocauit Deus.* In dubio posuit: sed semper, si quid ambiguum est, in meliori parte intellectus ducendus est. *Ita et ambulat: et sicut in omnibus ecclesiis doceo.* Siue cum vxore, siue sine vxore. Siue circuncisus, siue in præputio: siue seruus, siue liber. *Circuncisus aliquis uocatus est? non adducat præputium.* Siue cum vxore uocatus est, non dimittat eam: siue sine vxore, non ei opus nubere, si in eo consilio acquiescit, & si potest continere. Nam circuncisus quoniam habuit præputium, reuocare non potest se superfluo circuncisum, quod suo tempore opus fuit: non dicat, melius fuerat si non fuisset circuncisus, non uiuat gentiliter. *In præputio aliquis uocatus est? non circuncidatur.* Non putet fidem domini causam esse dissidij. *Et circuncisio nihil est, et præputium nihil est: sed obseruatio mandatorum Dei.* Vnusquisque in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat apud Deum. Nec obest, nec prodest in hoc tempore. *Seruus uocatus es? non sit tibi cura.* Aliqui seruitutem coniugium uolunt intelligi. *Sed et si potes liber fieri, magis utere.* Quia Deus conditiones non respicit, sed mentem, & uoluntatem: nec dicas, quomodo possum Deo placere, qui seruus sum? *Qui enim in domino uocatus seruus: libertus*

libertus est domini. Similiter qui liber uocatus est, seruus est CHRISTI. Qui hominis seruus, apud Deum liber est: & qui apud homines est liber, est seruus Dei. Ergo ambo unum sunt. *Nō est enim acceptio personarum apud deum, Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo uocatus est frater, in hoc maneat apud Deum.* Nolite propter homines seruire ad oculum, ut hominibus placeatis: sed omnia propter Deum, credentes vos mercedem consecuturos à Deo. *De uirginibus autem præceptum domini non habeo.* Scriptis respondit: quia illi dicebant, Vbi præcepta est uirginitas: ut superfluum demonstrarent: quia quod sub præcepto est, non impletum punitur, impletum autem præmium non habet. Consilium dat, saluatore dicente, Non omnes capiunt uerbum istud: sed quibus datum est. Nam si generale esset, quod potest unus, & omnes possent, Occasio castitatis est abstinentia: Occasio autem incontinentiæ, luxuria est. Datur autem à Deo, quia ipse proprium donum est, dicente Propheta, Cum sciam quia nemo est continens, nisi cui credideris. *Consilium autem do.* Implet illud domini, quod ei in figura stabularij dixit: Si quid supererogaueris, ego ueniens reddam tibi. *Tanquam misericordiam consecutus à domino ut sim fidelis.* Omnia ad Dei misericordiam refert, ut suo exemplo doceat, nisi in Deo esse non gloriantur. Fidelis seruus est, qui omnibus prætermisissis domini sui semper seruitio occupatur, ad quod eos suo exemplo prouocat, ut ipsi soli desideret seruire. Et nemo de suis meritis præsumat, quando ille ut fidelis sit, misericordiam domini se adeptum testatur. *Existimo ergo hoc bonum esse.* Existimo, hoc non est quasi dubium sed certum: sicut est, Puto quod & ego spiritum Dei habeam. *Propter instantem necessitatem.* Siue custodien di iustitiam, siue carendi mundi sollicitudine. *Quoniam bonum est homini sic esse.* Alligatus es uxori? noli querere solutionem. Malum est ergo sic non esse, quia primitus perdit præmium castitatis, non quod peccet. *Solutus es ab uxore? noli querere uxorem.* Ita dicit, non ligandum, quomodo non soluendum. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* Qui liber es, si non uis esse maior, esto uel minor. *Et si nupsit uirgo, non peccabit.* Nuptiæ per se non habent peccatum, sed per sollicitudinem seculi saepe peccatum incurrunt. *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* Sub maledicto se Euz subicietes, quæ ideo in partu

in partu maledictionem accepit, quoniam sciebat Deus incontinentes futuros homines, ut vel metu doloris à libidine temperarent. Adiciuntur etiam vagitus infantium, filiorum mortes, nec non & abortus. Ego autem uobis parco. Ideo quia secundum indulgentiam coniugia non omnino prohibeo.

Hoc itaque dico fratres. Hic omnes ad continentiam cohortatur. *Tempus breue est. Reliquum est, ut & qui habent uxores, sint tanquam non habentes. Vitæ nostræ tempus breue est, quia cito aut unius, aut amborum morte soluentur. Sic intelligendum, propter breuitatem nulla esse putanda ad comparationem futurorum. Et qui flent, tanquam non flentes. Et qui gaudent, tanquam non gaudentes. Et qui emunt, tanquam non possidentes. Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. In hoc seculo, quia omnia in breui finiuntur. Tæporum breuitatē describit Salomon, Tæpus & tæpora, nos aut quotidie videmus hies morientes, & æternos futuros nos credimus, quasi alterius simus naturæ. Nā sapiens aliorum casibus emendatur. Ideo Salomon, Cor. inquit, sapiētis in domo luctus: cor aut insipientis in domo cōiuiuij. Præterit enim figura huius mundi. Hoc seculum figura futuri est. Si figura talis est, qualis erit veritas? Sicut stella figura est solis. Volo autem uos sine sollicitudine esse. Ideo non nubit quis, ut mundi sollicitudo discedat, ne spinæ suffocent semet: & ne dicat, villā cōparauit, boues emi, vxorē duxi: & non possit cenare cū spōso. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ domini sūt, quomodo placeat Deo, qui autē cū uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi quomodo placeat uxori. Interrogandum cui expediat placere, Deo, an mulieri morituræ. Et diuisus est. Mulier innupta & uirgo cogitat quæ domini sunt. Si diuisus, esse non potest vnum: Nam vnitas diuisionem non recipit. Ut sit sancta, & corpore, & spiritu. Corpore, ab usu: spiritu à sollicitudine, vel concupiscentia cogitationum. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi. Quæ nupta est, si quæ sunt mundi cogitat cui placere desiderat, incipit illi præponi nupta, quæ habet excusationem cogitandi quæ mundi sunt, occasione mariti. Quomodo placeat uiro. Ista nec corpore nec spiritu est sancta. Porro hoc ad utilitatem uestram dico. Ne videretur infirmis durè locutus esse, modò excusat se: sed ipsa excusatio consideranda est. Non ut laqueum uobis iniiciam. Non impono necessitatem, innuptis, sed consilium do, quid magis uobis expediat. Sed ad id quod*

ad quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento dominum obsecrandi. Ergo nec uile, nec honestum erat, quod illi volebant. Si quis autē turpem se uideri existimat super uirginem suam, quod sit super adulta. Turpis videbitur, si cū ad perfectam ætatem uenerit, neurrum deliberet, vel uirginitatem seruare, vel nubere: aut si uolenti nubere, non permittat, & illa fuerit fornicata. Nam si unusquisque hoc ad carnem suam reuocet, & videat se uirginitatem seruare non posse, nubat, ne fornicando turpis appareat. Et ita oportet fieri. Ita necesse est, propter uoluntatem puellæ. Quod uult, faciat: non peccat, si nubat. Parentes quidem debent eam usque ad maturam ætatem custodire, & docere castitatem. Sed si noluerit, fiat quod necesse est: non peccat pater puellæ, siue ipsa puella, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus. Firmus ille statuit, cuius filia uoluntas firmauerit uoluntatem. Non habens necessitatem. Hinc cognoscitur illum necessitatem habere filia, de quo dixit, Potestatem autem habens suæ uoluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare uirginem suam: bene facit. Potest facere quod uult. Igitur & qui matrimonio iungit uirginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. Conclusiua collectio est: Prudentibus sanè semper meliora secunda sunt.

Mulier alligata est, quanto tempore uir eius uiuit. Hic de uirgine incipit: quia & de ipsis consuluerant. Quod si dormierit uir eius, liberata est, cui uult nubat, tantum in domino. Libera facta à uinculo coniugali secundum legem: si nec tunc se potuerit continere, cui uoluerit nubat, tantummodo in CHRISTO.

Beatior erit, si sic permanserit. Beata habens maritum, si possit custodire iustitiam, & tantum propter filios maritum cognoscit: Beatior uidua, quia magis laborat, quam nupta, & habet mercedem castitatis: & orare quotidie libera conscientia potest. Virgo beatissima, quia compendioso labore ad grande præmium potest peruenire. Secundum meum consilium. Quod do uirginibus. Puto autem quod & ego spiritum Dei habeam. Nolite putare, quia ex me hoc ipsum sit quod dico: spiritus Dei in me loquitur, quem contemni non expedit. Hic, puto, non dubia: è significat. De his autem quæ idolis sacrificantur. Et de his illi scripserant, sicut & de superioribus: quia manducabant in templis, dicentes, Omnis creatura Dei bona, & idolum nihil est, & hac imagine magis.

gis, quàm veritate rationis errabant. *Scimus quia omnes. Nos omnes: nam non illi: de quibus dicit, Sed non in omnibus est scientia: id est, Scientia à domino data. Scientiam habemus.* Hanc habet consuetudinem, vt primum leniter ingrediatur, & in nouissimo vim suæ orationis ostendat. *Scientia inflat.* Illa quæ stultitia est apud Deum. Si scientia inflat, vt quid illos adhuc plus vult inflare! Ipse etiam de se dicit, Et si imperitus sermone, sed non scientia. Et pro Ephesiis orat, vt scientia repleantur. Et in hac ipsa epistola gratias agit, q̄ repleti sint scientia huiusmodi. Scientia quæ imaginem magis rationis, quàm veritatem ostendit: non scientia, quæ potest reprehendi. *Charitas uero ædificat.* Illa charitas, quæ non quærît quæ sua sunt: sed quomodo per eam CHRISTI corpus proficiat. Scientia sine charitate inflat, cum charitate ædificat.

Si quis se existimat scire aliquid. Si quis sibi videtur sapiens, non est sapiens: Nam qui verè sapiens est, insipientiorem se omnibus credit: & ille verè est sapiens, qui quicquid boni sapit, à Deo se accepisse testatur. *Nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum scire. Qui sibi tribuit quod scit per stultam præsumptionem, nescit quemadmodum oporteat eum scire.*

Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. Aedificando ecclesiam diligit Deum, quia & proximum: hunc nouit dominus, quia cognouit dominus qui sunt eius. *De esca autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idoli in mundo: & quod nullus est Deus, nisi unus.* Repetit, quod superius dixerat, scimus: & quid sit ostendit, quia nihil est idolum. *Nã & si sunt qui dicantur Dii. Potest dici quod dicatur, & non sit. Siue in cælo, siue in terra: si quidem sunt Dii multi, & domini multi nobis tamen unus Deus pater ex quo omnia, & nos in illum. Angeli & sancti, quibus dicit, Ego dixi, Dij estis, & domini, sancti eorum quos iudicabunt, Siue sic, Dij in cælo, & domini in terra. Hic Arriani calumniatur, CHRISTVM Deum esse negantes: quia tantum dominus appellatur. Quibus respondendum est: Si ideo non erit Deus, quia vnus Deus est pater: ergo & pater nõ erit dominus: quia dominus vnus CHRISTVS.*

Et vnus dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia, & nos per ipsum. *Qui omnia ex nihilo fecit: vbi trinitatem intellige. Sed non in omnibus est scientia. Non omnes sciunt, quòd propter contemptum hoc faciatis: sed putant vos propter venerationem*

nerationem illud facere. *Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolo thytum manducant: & conscientia ipsorum, cum sit infirma, polluitur. Adhuc sic habent in conscientia, quomodo ante quam crederent. Esca autem non nos commendat Deo: neque si non manducauerimus, deficiemus: neque si manducauerimus, abundabimus. Sicut dicit Aggeus propheta, Et si manducaueritis & biberitis, nõnne vobis manducabitis, & bibetis? Videte autem ne fortè hæc licentia uestra offendiculum fiat infirmis, Potest hoc simul & de illis religiosis vel clericis dici, qui quæ docent verbo, destruant exemplo, dum & diuitiis incubant, & preciosis vestibus circundantur. Si enim quis uiderit eum, qui habet scientiam, in idolo recubentem: nõnne conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandũ idolo thyta? Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem CHRISTVS mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientia eorum infirmam, in CHRISTO peccatis. Quicumque scandalizauerit vnum de pusillis istis, expedit illi vt mola asinaria suspendatur collo eius, & mittatur in profundum maris: leuius est illud, quod graue. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. Non sola esca & caro, sed omnes reliquæ res. ¶ Non sum liber! non sum apostolus? Ita legendum est, Nunquid non sum? Suum exemplum illis replicat, quod cum habuisset omnia in potestate, noluerit facere, quod illi licebat, propter aliorum salutem. Nõnne IESVM dominum nostrum uidi? Quando ei apparuit in via. Nõnne opus meum uos estis in domino? Et si alius non sum Apostolus, sed tamen uobis sum. Aliis ad quos non sum missus. Nam signaculum apostolatus mei uos estis in domino. Indicium apostolatus mei est, quod uos credidistis in domino per me. Mea defensor apud eos, qui me interrogant, hæc est. Per hæc defensor esse apostolus. Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? De vestro sine labore nostro. Nõnne non habemus potestatem sororem mulierem circunducendi? Quæ nobis ministraret. Non dixit, ducendi: sed circunducendi, ne quis de vxore sua ipsum dixisse putaret. Sicut & ceteri apostoli, & fratres domini, & Cephas. Non illos iudicat: Sed quia illi fidelioribus prædicabant, liberius panem quotidianum accipiebant: quia & apud Iudeos hæc erat consuetudo doctorum.*

Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Qui

Qui ad gentes missi sumus. *Quis militat.* Dat alia exempla, quibus probet sibi debitum hoc fuisse. *Suis stipendiis ueniam?* Et non publicis. *Quis plantat uineam, & de fructu eius non edet?* Per comparationem hic populum dicit uineam, sicut ibi, *Viueam de Aegypto transtulisti.* *Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?* Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascunt vos cum disciplina. *Nunquid secundum hominem haec dico?* Ex me. *An & lex haec non dicit?* Scriptum est enim in lege Moysi, *Non alligabis os boui trituranti.* Omnia legis testimoniis confirmat. *Nunquid de bobus cura est Deo?* Quomodo ergo de passeribus Deo cura est: & in Iona dicitur de Ninive, in qua sunt hominum plus cxx. milia, & pecura multa. Sed & ipsa propter hominem creata sunt. Nam deficiente homine, & ista deficient. *An propter nos uicis dicit.* Nam propter nos uicis scripta sunt. Quonia debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Debet fructu sui sperare laboris: & qui triturat, debet de ipsa arca manducare. Ut per hanc comparationem libenter tribuatur iis, qui in verbo laborant. *Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnum est.* Non erant magnum, non vos grauabamus si uelimus accipere: sed nolimus propter vos. *Si nos carnalia uestra metamus.* Quaecumque necessaria sunt. *Si alii potestatis uestrae participes sunt, quare non potius nos? Sed non uesti sumus hac potestate.* De pseudoapostolis dicit, quibus non debebatur, qui nihil illis praestiterant. *Sed omnia sustinemus.* Et famem, & sitim, & nuditatem. Ne quod offendiculum demus euangelio CHRISTI. Ne in aliquo displiceat praedicatio nostra: ne illi quibus euangelizamus, per nos offendant, aduersariis occasione accepta deuorantibus. *Nescitis quonia qui in sacrario operantur, quare de sacrario sunt eundem? Qui altario de seruiunt cum altario participant?* Apud Iudaeos secundum legem. Ita & dominus ordinauit iis qui euangelium annuntiant de euangelio uiuere. Sicut dicit, *Dignus est operarius mercede sua.* Dicit apostolus, licere sibi quidem & permillum a domino esse, ut qui euangelium annuntiant, de euangelio uiuant, id est, de euangelio habeant ea, quae huius uitae sunt necessaria: sed tamen se non esse abutum hac potestate. Erant enim mulieres, qui occasione habere cupiebant acquirendi, & uendendi euangelium: quibus eam uolens amputare apostolus, manibus suis uictum suum tolerauit. De his enim alio loco dicit, *Ut am-*

putem

putem occasione. qui quaerunt occasionem. *Quantum etiam sicut ceteri boni apostoli, permillum domini possit de euangelio uiuere:* tamen non in eo uictum constituerit finem euangelizandi: ut non ideo euangelizaret, ut perueniret ad cibum, & si qua sunt talia necessaria: sed ideo ista sumeret, ut illud impleret: ne non uolens: sed necessitate euangelizaret. *Ego autem nullo horum usus sum.* Non scripti autem haec, ut ita fiant in me. Non haec ideo scribo, ut fiat quod non est factum: sed uobis exemplum faciendum. *Bonum est enim mihi magis mori, quam gloriam meam quis euacuet.* Etiam si moriar fame, non euacuabitur haec gloria, quam habeo secundum Deum, ut nihil a uobis accipiam. *Nam si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit.* Cum omnia feceritis, dicite, serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. *Uae enim mihi est, si non euangelizauero.* Penam habeo. *Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.* Tunc erit uoluntarium, si etiam debitum contemnatur. *Quare est ergo merces mea? ut euangelium praedicem sine sumptu ponam euangelium.* Unde habeo mercedem? & ipse sibi respondit, ut gratis annunciet. *Ut non abutar potestate mea in euangelio.* Siue ne utar potestate quam accipio. Siue dum uolero accipere, uilem faciam potestatem meam, cum propter ventrem meum docere existimor. *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, ut plures lucrificerem.* Cum possim uti libertate mea, & de ceteris non curare, omnibus tamen compassus sum, ut eos saluarem. *Et factus sum Iudaeis tanquam Iudaeus ut Iudaeos lucrarer.* Quando se purificauit in templo, quod tempore gratiae nouerat esse superfluum. *His qui sub lege sunt, quasi sub lege essem.* Ostendit quomodo fuerit cum eis & ipse Iudaeus, ut ei daretur occasio praedicandi eis. *Cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant, lucrificerem.* Non est sub lege, quae paruulis data est, qui gratia implet legem: iusto enim lex non est posita. *His qui sine lege erant, tanquam sine lege essem: cum sine lege Dei non essem.* A gentilibus primum solam fidem quaerebam, quasi non haberem praecipua legis CHRISTI, quae illos obseruare docerem. *Sed in lege essem CHRISTI, ut lucrificerem eos, qui sine lege erant.* Contra Arrianos, qui negant CHRISTVM esse Deum. Nam cum dicit, se sine lege Dei non esse, sed in lege esse CHRISTI, CHRISTVM Deum esse fateatur. *Factus sum infirmis infirmus,*

ut ui-

uti infirmos lucrifacerem. Cum infirmis holera manducaui, cum possem carnes manducare sine timore. Vel illud: Ego me nihil iudicaui scire inter vos, nisi CHRISTVM IESVM, & hunc crucifixum. Omnibus omnia factus sum. Non mihi aliquid querens quod mihi vtile est. Vt omnes facerem saluos. Cogitandum, quia Deus suscepit hominem, & cum esset sine peccato, peccata nostra portauit. Nos autem homines sumus peccatores. Considerare debemus quod ægritudinem siue animæ, siue corporis, quam in homine alio videmus, etiam & nos habere potuimus, aut possumus. Hoc ergo exhibeamus ei cuius infirmitatem portare volumus, quod ab illo nobis velimus exhiberi, si nos in ea essemus, & ipse non esset. Ad quod pertinet, Inuicem onera vestra portate. *Omnia autem facio propter euangelium, ut particeps eius efficiar.* Vt in eo habeam partem. Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brabium. Debemus omnes currere: nam si ibi vnus qui vicerit accipit, quanto magis nos, qui omnes do no Dei possumus vincere, & omnes pariter per illius misericordiam coronari? *Sic currite, ut omnes comprehendatis.* Si ad fidem, fides cum operibus sit: si ad doctrinam, doctrina firmetur exemplo. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet.* Et ille quidem ut corruptibilem coronam accipiat. Ab omnibus escis, quæ impediunt cursum, vel vnde alius scandalizatur. Sic ergo curramus, vt comprehendamus: omnes enim qui rectè currunt, comprehendunt. Non sicut in agone theatrico, omnes quidem currunt, sed vnus accipit palmam. Curramus credendo, sperando, desiderando: curramus corpus castigando, & eleemosynis, in bonis dandis, malisque ignoscendis: hilariter, & ex corde faciendo, & currentium vires vt adiuuentur orando: & sic audiamus perfectionis præcepta, ne currere negligamus ad plenitudinem charitatis: & ne nobis tribuamus, quod currimus. *Nos autem incorruptam.* Illi in incertum currunt, quia vincere omnes non possunt. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.* Qui propter humanum fauorè prædicat, incertus est de mercede. *Sic pugno, non quasi aërem verberans: Sed castigo corpus meum.* Non fingo certamen, aut in vanam pugno. *Et in seruitutè redigo, ne fortè quum aliis prædicauerim.* Per abstinentiam, vt Helias in melote, Esaias in silicio, & ceteri in diuersis. *Ipse reprobus efficiar.* Reprobus

bus ipse efficitur, qui tantum verbo docet, non exemplo.

¶ Nolo enim uos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes CAP. X.
sub nube fuerunt. Ne quis sibi aut in baptitimo confidat, aut in esca spirituali, aut potu, & putet Deum sibi parcere, si peccauerit criminaliter. Omnia quæ populo Israël facta sunt in figura, nobis eueniunt in veritate: sicut illi per Moysen ex Aegypto liberati sūt, sic nos per baptismum è seculo: deinde vt Catechumeni per deserta ducimur, vt per exercitiū obliuiscamur Aegypti voluptatè, & nesciamus reuerti in seculum. Et cum transferimus mare, moritur nobis Pharaon cum exercitu suo: postea Mannam accipiemus, & aquam de petra: postea autem ostendetur nobis charitas scientiæ, & refrigerium consolationis. Si autem post ista omnia peccauerimus capitale peccati, ista nobis non profunt. Sed tanq̄ ingrati maiori pœnæ subiiciemur, si non hoc per pœnitentiã diluamus: sicut ad Hebræos dicit, Irritam quis faciens legè Moyū, sine vlla miseratione punitur. Quanto magis baptismum CHRISTI. Et omnes mare transferunt. Mare rubrum significat baptismum, CHRISTI sanguine decoratum. Et omnes in Moysè baptizati sunt. Moyses ductor, significat CHRISTVM: populus transiens, significat fideles: mors Aegyptiorum, significat abolitionem peccatorum in nube, & in mari, quæ nubes habet humorem, id est, aquam baptismi. Et omnes eandem escam spiritalem manducauerunt: & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali, consequente eos petra. Petra autem erat CHRISTVS. In mysterio. Sed non in pluribus eorum bene placitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Manna in typum corporis CHRISTI. Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Iphis tunc veritas erat, sed nostram figuram præferabant. Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare, & biberere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die uiginti iria milia. Propter illos qui in idolis recumbant. Neque tentemus CHRISTVM, sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt. Dicentes, nunquid potest Deus? Et hic CHRISTVS Deus ostenditur: quia scriptū est Deum dixisse, Et tentauerunt me. Hoc decies. Ideo autem dicit illos tentare, sicut dicit illis, An experimen-

perimentum quæritis eius qui in me loquitur CHRISTVS?

Nets; murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. In tribulationibus. Hæc autè omnia in figura contingebant illis. Omnia quæ illis cõtingerunt, secundum facta sua quidem receperunt: sed tamen propterea scripta sunt, ut non nos putemus peccare: si illis qui paruuli erant non pepercit, quanto magis nobis, qui legem perfectam accepimus, si non custodiamus? Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorũ deuenerunt. In quos tota perfectio cadit: id est, completum est quod illi vel prædixerunt, vel præfigurauerunt. Itaque qui se existimat stare, uideat ne cadat. Per hoc ipsum quod se putat stare, cadit, dũ superbit, & de se præsumit. Tentatio uos non apprehendat, nisi humana. Sunt humanæ tentationes, cum bono quisq; animo secundum humanam tantum fragilitatem in aliquo consilio labitur, aut irritatur in fratre studio corrigendi, paulò tamen amplius quàm Christiana tranquillitas postulat: de quibus Apostolus dicit, Tentatio uos non apprehendat, nisi humana. Nolite uobis ipsis facere tentationem aliquam: si uos homines cogerunt tormentis, consentire non deberetis, ut à fide recedatis. Humana tentatio est arbitrij uana præsumptio: uel sicut ipse superius dixit, Cum enim sit inter uos zelus, & æmulation: nõne homines estis, & secundum hominem ambulatis? Quid tam humanum, quàm de occultis hominum non rectè sentire: ut homo credat bonũ, quem nescit malũ: & iterũ opinione non certa credat malũ, què nõ probauit malum: & ante tempus iudicet, quod nescit. Tentatio humana potest dici, & suggestio praua, quæ uel in anima surgit, uel quæ per prauos homines suggeritur: sicuti est, aut falsum testimonium dicere, aut inimicitias intendere, aut ultionem requirere, & reliqua huiusmodi. Aliter enim sentire, quàm perfectum est, potest dici humana tentatio: & pugna carnis, potest humana tentatio dici, dum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Fidelis autem Deus est, qui non patitur uos tentari supra id quod potestis. Vos stete firmiter & ille uobis uirtutem tribuet tolerandi. Sed faciet cum tentatione etiam prouentum, ut possitis sustinere. Illud uobis faciet prouenire, quod poteritis sustinere: aut de ipsa tribulatione lucrum animæ. Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum

lorum cultura. Ut prudentibus loquor: uos iudicete quod dico. Propter quod nõ deberetis nec inuiti hoc facere. Calix benedictionis cui benedicimus. Ideo primũ calicem nominauit, quia postea de pane plus disputaturus erat. Nõne communicatio sanguinis CHRISTI est? Sicut dixit Saluator, Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinẽ meum, in me manet, & ego in eo. Et panis quem frangimus, nõne participatio corporis domini est? Sic & idolorum panis dæmonum participatio est.

Quoniã unus panis & unũ corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus. Sic & si de eodem pane manducamus unũ de idololatrã, unũ cum illis corpus efficitur. Videte Israël secundum carnem. Carnalis Israël, carnales hostias offert, spiritalis, spirituales: & quomodo illi participes altaris Dei, sic iste altaris idolorum. Nõne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo dico quod idolis immolatum sit aliquid: aut quod idolum sit aliquid? Ne illi responderetur sic, dicitis quasi idolum aliquid habeat, aut aliquam malitiam, quod sine anima est. Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & non Deo, nolo autem uos socios fieri dæmoniorum. Sunt dæmones qui ista polluunt, qui præsidet simulachris, ad homines seducendos. Non potestis mensæ domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. Non potestis & cum Deo socij esse, & cum dæmonibus: quia utriusque mensæ uultis esse participes.

An æmulamur dominum? Sicut ibi, æmulantur uos non bene. Nunquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Qui ista non fecit, si scisset hinc finem probari fortiorem, & ipse illud fecisset: ut & in hoc nobis daret exemplum. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. Omne quod expedit, licet: non omne quod licet, expedit. Sed nos exemplo CHRISTI non debemus considerare quæ licent, sed quæ expediunt nobis, & ædificant alteros: ut non quæramus quæ nobis solis profunt, & alteri aut non profunt, aut nocent: quæ non prohibentur, quia per se non habent peccatum: sed occasionem habent peccati. Omne quod in macello uenit, manducate. Quod dixit, Bonũ est nõ māducare carnẽ, & non bibere uinũ. & iterum: Non manducabo carnem in æternum: quomodo omnia præcipit manducanda? Sed concedit magis manducare carnes, tantum ne idolothyta manducent. Nihil interrogantes,

propter conscientiam. Domini est terra, & plenitudo eius. Si interrogarent, cognoscebantur Christiani esse, & propter irrationem omnia illis dicebant immolata esse. Si quis uocat uos infidelium ad cœnam, & uultis ire, omne quod uobis apponitur manducate, nihil interrogantes, propter conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum qui iudicauit, & propter conscientiam. Et hoc in voluntate ipsorum posuit: non dixit, Ite, Tunc enim debet Christianus ire ad infidelem, si aliquem profectum habeat: id est, si scit se posse illum lucrari: sicut saluator propterea ibat, ut aut virtutes faceret, aut increparet: sicut quando iuit ad quœdam pharisœum, & dum pranderent, primùm ipsum docuit, non diuites pascentes esse, sed debiles. Deinde pharisœos docuit, etiam in prandio humilitatem seruandam. Tertio legisperitos arguit, qui sibi plus aliquid vendicabant, & nec ipsi arguebant superbiam, nec alios permittebant. Conscientiam autem dico, nõ tuam sed alterius. Ne dicerent, quomodo nos vetant immolare, quasi malũ sit: & illi manducant, quasi sancta, & munda?

Ut quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Cum nihil mihi proffit. Si ego cũ gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Omnia munda sunt, quæ cum gratiarum actione percipiuntur: sed ille hoc nõ intelligit, & iudicat me: quasi fingam me dicere, malum esse idolis immolare. Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Nihil aliud agendum est Christiano, nisi ut in omni opere eius Deus glorificetur: nihil superfluum. Sine offensione estote Iudæis, & gentibus, & ecclesiæ Dei. Istis omnibus offendiculum erat. Iudæi dicebant, Christiani in tantam dementia abierunt, ut idolis immolent: gentes dicebant, quomodo nos prohibent ab idolis, & ipsi nobiscum seruiunt idolis? Christiani autem licere putantes: sequebatur exemplum.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant. Ego me sic exhibeo, ut placeam. Si quis autem gratis me odit: ipse sciat: non mea culpa est. ¶ Imitatores mei estote, sicut & ego CHRISTI. CHRISTVS nihil propter se aut fecit, aut passus est, sed propter omnium salutem: Ita & Paulus, qui non querit, quod sibi utile est, sed quod multis. Laudo autem uos fratres, quod per omnia mei memores estis. Quid erat, quod subito laudat, quos antè

antè vituperauit? Vbi legis auctoritatem non habet, blandimentis prouocat ad rationem. Et sicut tradidi uobis, præcepta mea tenetis. Sic quasi legem, quia nostis me spiritum Dei habere, qui in lege & prophetis locutus est. Volo autem uos scire. Etiam hoc uolo uos tenere. Quod omnis uiri caput CHRISTVS est. Nulli hominum subiectus est uir, nisi CHRISTO, qui & homo est, & Deus Caput autem mulieris, uir. Mulier & uiro, & CHRISTO subiecta esse debet, secundum ordinem naturæ: ceterum in CHRISTO IESU neque masculus, neque fœmina: sed uoluit eas esse subiectas. Caput uero CHRISTI, Deus. CHRISTI, secundum hominem, unde & nomen accepit. Nam nomen eius in deitate, secundum Salomonem, quis potest scire: dicentem, Quod nomen eius? aut quod nomen filij eius? Omnis uir orans, aut prophetans uelato capite, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans, aut prophetans non uelato capite, deturpat caput suum: unum enim est ac si de caluatur: nam si non uelatur mulier, tondeatur. Si uero turpe est mulieri tonderi, aut decaluari, uelut caput suum. Vir quidem non debet uelare caput, quoniam imago, & gloria est Dei: mulier autem gloria uiri est. Venit ad causam, quia & uiri aliquati comam nutriebant, & mulieres nudo capite in ecclesia procedebant, & in suis capillis gloriabantur: quod non solum inhonestum, sed etiam scandalo erat. Ergo uir non debet, inquit, habere uelamen, qui solum CHRISTVM habet caput. Mulier autem debet habere uelamẽ, quod ostendat illam humilem, & uiro esse subiectam. Norat autem Corinthiorum consuetudinẽ, quod mulieres eorum intecto capite essent, & uiri comam nutrent, & indifferenter uescerentur in templis: & inflati sapientia seculari, resurrectionem carnis negarent. Non enim uir ex muliere est: sed mulier ex uiro. Etenim non est creatus uir propter mulierem: sed mulier propter uirum. Ideo debet mulier potestatem habere supra caput. Exemplum de Adam & Eua. Propter angelos. Angelos sacerdotes, & ministros altaris intellige, uel omnem clerum, qui Dei præcepta annunciant. Angelus enim est nomen officij, non naturæ. Veruntamen neque uir sine muliere: neque mulier sine uiro in domino. Quia pro omnibus se tradidit CHRISTVS. Nam sicut mulier de uiro, ita & uir per mulierem. Omnia autem ex Deo. Vos ipsi iudicate: decet mulierem non uelatam orare Deum? Nec ipsa natura docet uos. Quod uir

quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier uero si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro uelamine ei dati sunt. Sicut prima mulier ex Adam, ita CHRISTVS ex virgine. Si quis autem uidetur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei. Hoc autem præcipio, non laudans, quod non in melius, sed in deterius conuenitis. Hoc est, nos diximus quæ nobis honesta videbantur & iusta. Si quis autem nolens acquiescere veritati, querit quid respondeat, & quibus nitatur: contra sciat se responsione non dignum, qui magis contendere paratus est, quam doceri. Primum quidem conuenientibus uobis in ecclesiam, audio scissuras esse: & ex parte credo. Contentiones. Nam oportet hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in uobis. Non quod hæreses Deo placeant, sed quod per eas fideles exercitati, sicut Deo noti sunt, ita etiam manifestentur hominibus, & clarius innotescant. Nam unde aduocati peritia apparebit, si causam nullam dicat ubi probetur? unde nauclerus, vel gubernator laudabitur, si nauis semper in portu vel in tranquillitate consistat? Conuenientibus uobis in unum, iam non est dominicam cœnam manducare. Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam uobis? Laudo uos: in hoc non laudo. Apud Corinthios quondam, sicut aliqui asserunt, praua inualerat consuetudo, ecclesias passim dehonestare conuiuuiis, in quibus uescabantur ante dominicam oblationem, quam cœnam noctibus offerebant: cumque diuites ebrii ad eucharistiam uenirent, vexabantur inopes fame. Mos uero iste, ut referunt, de gentili adhuc superstitione ueniebat: unde etiam quibusdam locis per Aegypti loca, vel Syria, die sabbati nocte post cœnam dicitur ad ecclesiam conueniri. Ego enim accepi à domino, quod & tradidi uobis: quoniam dominus IESVS. Iam hinc quasi oblitus commemorat quàm magnum insit huius mysterij sacramentum. In qua nocte tradebatur, accepit panem. Ultimam sui nobis commemorationem siue memoriam reliquit. Et gratias agens, fregit & dixit. Benedicens. Hoc est corpus meum, quod pro uobis tradetur. Hoc facite, in meam commemorationem. Similiter & calicem postquam cœnauit, dicens. Qui manducat, inquit, corpus meum, & bibit sanguinem meum,

in me

in me manet, & ego in eo. Ergo cum ipso in baptismo mortui sumus mundo, sicut dicit Apostolus, Mortui estis cum CHRISTO, & uita uestra abscondita est cum CHRISTO in Deo. Cum CHRISTVS apparuerit uita uestra, tunc & uos cum ipso apparebitis in gloria. Nihil ergo hic queratis gloriae & gaudij, ubi mortui estis. Hic calix nouum testamentum est. Quia uetus hoc per sanguinem animalium portendebat. In meo sanguine. Hoc facite. Testamentum per sanguinem dedicatur, quia sine morte firmum non est.

Quotiescunque bibetis in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis. Saluator Deus exemplum dedit, ut quotiescunque hoc facimus, in mente habeamus quod CHRISTVS pro nobis omnibus mortuus est. Ideo nobis dicitur, corpus CHRISTI, ut cum hoc recordati fuerimus, non simus ingrati gratiæ eius: quemadmodum si quis moriens relinquat ei quem diligit aliquod pignus, quod ille post mortem eius, quando cunque uiderit, nunquid potest lachrymis continere, si eum perfecte dilexerit? Mortem domini annuntiabitis donec ueniat. In cordibus uestris, cum auditis, corpus CHRISTI. Itaque quicumque manducauerit panem hunc, uel biberit calicem domini indignè. Omnis mundus manducabit carnes: & anima quæ manducauerit immunda, exterminabitur. Si ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum. & Hieremias, Nunquid uota, & carnes auferent à te malitiam tuam? Prius perscrutanda est omnis conscientia, si in nullo nos reprehendit: & sic aut offerendum est, aut communicandum. Reus erit corporis, & sanguinis domini. Quasi ipse illum occiderit, quia contemnit illum, & pro nihilo ducit corpus eius, sicut Indæ fecerunt. Probet autem se ipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Si in linæo, aut in uase polluto non potest mitti, & hoc unusquisque non audet, quanto magis non debet accipi corde polluto? quam immunditiam Deus super omnia execratur, & quæ sola iniuria corpori eius efficitur. Nā & Io seph ille iustus syndone munda inuolutus, & in sepulchro nouo corpus domini sepeliuit. Qui enim manducat & bibit indignè iudicium sibi manducat & bibit. Dupliciter reus est qui indignus accedit, & pro peccato, & pro usurpatione.

l iij corpus

corpus domini. Sic accipiens, quasi communem cibum. Ideo inter uos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi. Tribus ex causis infirmitates corporales eueniunt: aut ex tentatione, ut Iob, & Tobia: aut ex peccato, sicut Iosaphat, & qui in presenti arguuntur ab Apostolo: aut ex negligentia, vel aliqua intemperantia, ut Timotheo, & qui iubentur medicum honorare, huic solæ causæ potest humana medicina prodesse, ex qua etiam negligentia, vel alio casu mori homines possunt, sicut scriptum est, Iustus quacunq; morte præuentus fuerit. & iterum, Noli esse durus, ne moriaris non in tuo tempore. Quod quanuis non sit sine Dei permisso, non sit tamen eius imperio, sed sit eius iusto iudicio. Erat præfens correptio, & nunc est: sed non intelligimus, & putamus consuetudinis esse, quod culpæ est, quia multi hoc patiuntur. Quod si nosmet ipsos iudicaremus, non utique diiudicaremur. Si nos agnoscere mus. Dum iudicamur autem, à domino corripimur, ut non cum hoc mûdo dånemur. Correptio paternæ pietatis est, ut pœnitentiã agamus, ne in æternum dånemur cum infidelibus mundi. Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet. Quia qui primus uenisset, offerebatur illi, & comedebat & abibat. Ut non in iudiciũ conueniatis. In iudicio conueniebant, non in sanctificatione. Cætera autem, cum uenero, disponam. De ipsis mysteriis.

CA. XII

De spiritualibus autem. Crescente fide, gratia linguarum minuebatur, quam propter infideles acceperant: hinc ergo plurimi contristati, cœperunt adhuc hanc gratiam habentibus inuidere, putantes hoc maius esse omnibus charismatibus. Nolo uos ignorare fratres. Scitis autem quoniam cum gentes essetis. Nolo ignoretis rationem. Ad simulachra muta. Secundum Prophetam dicentem, Similes illis fiant qui faciunt ea, & qui confidunt in eis, quæ sunt sine uoce insensibilia.

Prout ducebamini euntes. A magis, vel aruspiciibus idolorũ.

Ideo notum uobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema IESU. Ideo ut iam non sitis irrationabiles, & mobiles: cum religione enim debetis & mores mutare, & scire uestre fidei rationem. Et nemo potest dicere, dominus IESUS, nisi in spiritu sancto. Quomodo ergo dominus non cogniturus operarios iniquos? quamuis enim dominum sint confessi, & ipse Apostolus factis Deum negari cõfirmat: Hoc est, nemo in spiritu

in spiritu sancto potest dicere dominum, nisi qui cum integre, & fideliter Deum hominem confiteretur, & secundum uanamquaque substantiam, & æqualem patri, & minorem patre. Diuisiones uerò gratiarum sunt: idem autem spiritus. Hoc est, linguarum, vel diuersarum rerũ, quæ spiritus sanctus sua uoluntate distribuit, quomodo uerè Deus. Et diuisiones ministrorum sunt: idem autè dominus. Quamuis propriè contra Macedonium faciat, qui spiritum sanctum Deum negat: dicendo enim semper idem, ostēdit se omnia de spiritu sancto dicere: tamen & contra Arrianos non mediocre est argumentum, qui de hoc semper calumniantur, quod pater primum nominetur, secundò filius, tertio spiritus sanctus. Hic autem istum ordinem demutauit. Vult autem hic ostendere, gratiam diuini spiritus, non ipsum esse diuinum: hoc est, ministeriorum ecclesiæ, doctrinæ, & caterorum dona largiri. Et diuisiones operationum sunt: idem uerò Deus, qui operatur oia in uobis. Quibus uirtutes operabantur. Vnicuiq; autè datur manifestatio spiritus ad utilitatē. Siue credentiũ, siue incredulorũ ut credant. Alii quidè per spiritum datur sermo sapientiæ. Ut appareat illum spiritum sanctum habere, qui à Deo accipit sapientiam, dum sine suo labore, & cogitatu loquatur, & nemo illi poterit resistere, sicut Stephano. Sapientia est sapienter, & aptè, & rationabiliter loqui, & posse differere, & docere quod nosset: Sapientia potest intelligi diuina nosse: scientia humana. Item aliter: Ab hominibus ita discerni probabiliter solent, quod sapientia pertineat ad intellectum æternorum: scientia uerò ad ea quæ sensibus cordis experimur. Sed & ista ita est, alia est scientia Dei, & non eiusdem generis, cuius ista est, quæ hominum dicitur: sicut etiam ipsum quod Deus dicitur, longè aliud est, quàm quomodo homines dicuntur: sicut etiam cum dicimus ira Dei, cum nulla perturbatio in Deum cadat. Vnde in libris contra Academicos ad Romanianum: Non enim nunc primò auditis sapientiã esse rerum humanarum, diuinarum quæ scientiam. Item post alia: Aut cum rerum humanarum scientia dicitur, ea dicitur, qua quisq; nouit, vel quot vel quales fundos habeamus: vel quid auri, quid argenti: sed illa est humanarum rerũ scientia, quæ nouit lumen prudentiæ, temperantiæ decus, fortitudinis robur, iustitiæ sanctitatem. Hæc enim sunt, quæ nullam fortunam

*Augustin^o
libro primo
contra
Academicos.*

Ex eodem
libro, pau-
lo post.

nam metuentes, verè nostra dicere audemus: quæ si Albice-
rius ille didicisset, nunquam, mihi credite, tam luxuriosè de-
formiterque vixisset. *Alii autem sermo scientiæ secundùm eundem
spiritum.* Scientia est mysteriorum legis, aut scire præterita,
& de futuris æstimare. Sapiencia mihi videtur esse rerum hu-
manarum, & diuinarum, quæ ad beatam vitam pertineant,
non scientia solùm, sed etiam diligens inquisitio. *Quam de-
scriptionem si partiri velis, prima pars, quæ scientiam tenet,
Dei est: hæc autem quæ inquisitionem, contenta est esse homi-
nis, illa igitur Deus, hac autem homo beatus est.* Sapiencia
potest intelligi diuina nosse: Scientia autem humana, vel hi-
storiæ recolere, & præterita bene narrare. Item aliter: Sa-
piencia pertinet ad intellectum æternorum: Scientia verò ad
ea quæ sensibus corporis experimur. Talis sapientia ad bea-
tam vitam pertinet. *Alii fides in eodem spiritu: Alii gratia sa-
nitatum in uno spiritu.* Sicut granum sinapis: abusuñe rem po-
suiit pro effectu. Hic fides non solùm ad credendum, sed et-
riã ad prodigia, vt ignis caderet. *Alii operatio uirtutũ.* Vir-
tus est mortuos suscitare, leprosos mundare. *Alii prophetatio.*
Futura præcinere, vel obscura differere. *Alii discretio spirituum.*
Qualis quis spiritu veniat: vel quis spiritus suggerat aliquid
agendum, vtrum bonus an contrarius. *Alii genera linguarũ.*
Notandum, quia inter alia dona genera linguarum commemo-
rat. Alij genera linguarum, vt sciat linguis loqui. *Alii in-
terpretatio sermonum.* Alius interpretari poterat, quæ alius
loquebatur. *Hæc autem omnia operatur unus, atque idem spiritus,
diuidens singulis prout vult.* Ostendit se superius totum de so-
lo spiritu sancto dixisse, & eum se Deum & dominum præ-
dicasse. Sed & cum dicit, prout vult, sic quoque Deum demon-
strat, qui non iussus, sed voluntarius operatur, qui prout vult
diuidit, nulli subiectus est. Si ergo omnia vnus spiritus ope-
ratur, quare contristaris, quòd aliam gratiam acceperis, & æ-
mularis alium, quasi maiorem partem inuaserit, cum hoc nõ
in nostra, sed in donantis sit positum potestate? *Sicut enim
corpus unum est, & mēbra habet multa: omnia autem mēbra corpo-
ris cum sint multa, unum tamen corpus sunt.* Comparatione cor-
poris vititur, vt ostendat officia diuersa esse non natura mem-
brorum: & neminem debere curare cuius officij sit, dum om-
nes vno spiritu animentur, & in vno corpore coaptentur. Ita
de

CHRISTVS. Notandum, quòd CHRISTVS di-
citur ecclesia, id est, corpus CHRISTI. *Etenim in uno spi-
ritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus.* Vtrum cor-
pus sumus. Quorum ergo spiritualia communia sunt, eorum &
carnalia debent esse communia, secundum ipsius sententiã,
quorum vnus est Deus, idemque pater eorum, nisi & posses-
sio communis, impij sunt. *Sive Iudæi, sive gentiles: sive serui,
sive liberi: & omnes uno spiritu potati sumus.* Quasi potionem
pro capacitate vniuscuiusque; quantum voluit largitus est. *Nã
& corpus.* Redit ad exemplum. *Non est unum mēbrũ, sed multa.*
Non ergo potest totum corpus vnum habere officium,
sed vnumquodque ad quod aptum est. *Si dixerit pes.* Pedes
possunt dici ecclesiæ illi, qui ad intercedendum ambulat,
vel euangelium prædicant. *Quoniã non sum manus, non sum de
corpore: non ideo non est de corpore?* Manus est ille qui opera-
tur vtilia in corpore. Dicebant enim se non esse de corpore,
quia hanc, quam alij, gratiam non habebant. *Et si dixerit au-
ris.* Sapiens auditor, est auris, intellectus est scripturæ, qui
inter cætera ablatus est à Iudæa. *Quia non sum oculus, non sum
de corpore: non ideo non est de corpore?* Oculus est, qui intelli-
git vel futura, quæ loquitur, vel præsentia. *Si totum corpus ocu-
lus, ubi auditus?* Si toti docentes, vbi auditores? *Si totum au-
ditus, ubi odoratus?* Si toti auditores, quis sciret discernere bo-
num, vel malum? *Nunc autem posuit Deus mēbra, unumquodque eorũ
in corpore.* Quomodo in corpore aptè & ordinatè constituta
sunt membra: ita & in ecclesiã vnusquisque à Deo ad quod
aptus est, ordinatur. Si omnes vnã gratiam haberent, vbi
essent reliqua? *Sicut uoluit. Quòd si essent omnia unum membrum,
ubi corpus?* Nunc, autem multa quidem mēbra, unum autem corpus.
Velle Dei, & bonum, & iustum, & sanctum est, & non di-
scutiendum, sed admirandum. O homo, tu quis es, qui
respondeas Deo, & dicas, Quare ego sic, & ille non sic: &
quid est quòd illi dedit, & illi non dedit? *Non potest dicere
oculus manus, Opera tua non indigeo.* Ideo alterutrum egemus,
vt charitas conseruetur. Nam si vnus omnia haberet, aduer-
sum ceteros superbiret. *Aut iterum caput.* Hic sacerdos
est caput. *Pedibus, non estis mihi necessarii.* Pedibus, qui por-
tant corpus. *Sed multo magis quæ uidentur membra corporis
infirmitate esse, necessaria sunt.* Prophetia quam sperne-
bant

bant, ad maiorem vtilitatem valebat. *Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorum circundamus.* Sicut in corpore sine oculis & manibus viui potest, sine interioribus non potest. *Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent.* Dum cautius vestimentis, & diligentius cõteguntur. *Honestæ autem nostræ nullius egent.* Quia per se pulchra sunt, & honesta: vt caput, & cetera. *Sed Deus temperauit corpus ei cui deerat, abundantiorum tribuendo honore.* Minoribus maiora dona concedens, vt qui honore minor est, gratia maior sit. *Vt non sit scissura in corpore.* Dum alterutrum indigemus, pro inuicem sumus solliciti, ne quis se dicat & gratia, & honore priuatum. *Sed in idipsum pro inuicem sollicita sunt membra.* Oculi prouident pedibus viam, manus pro toto corpore operantur: & omnia alterutrum membra deseruiunt. *Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra.* Si vnum membrum dolet, rotum corpus agrotat, & ad sanitatem eius reliqua membra festinant. *Sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.* Sicut dicit Salomon, Corde letante, vultus floret. Nos autem compassione & congratulatione in contrarium demutamus. *Vos estis corpus CHRISTI, & membra de membro.* Omnes corpus, singuli membra, hoc est ecclesia: sicut alibi dicit, De carne eius, & de ossibus eius. Notandum quod dicamur recte ecclesia. *Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia.* Ordinem modo membrorum ostendit. *Primo Apostolos: Secundo prophetas.* In ecclesia, non in synagoga, ne putemus eum de antiquis dixisse prophetis: Sed de Agabo, & ceteris. Ceterum patriarchas quoque debuerat nominasse prophetas eos dictos, ex quibus Agabus erat, non illos, qui venturum in carne Deum prophetabant. *Tertio doctores.* Et qui explanant obscura prophetarum, & qui hominibus loquuntur cõsolationes, merito doctores dicuntur, qui honeste mores instituunt, etiam si mysteria explanare non possunt. *Deinde uirtutes.* Virtutes, maiora sunt signa, siue dæmonum, siue infirmitatũ. *Exin gratias curationi, opitulationes.* Adiutoria: Nam Paulo a Macedone dicitur, Veni, adiua nos. *Gubernationes, genera linguarum.* Qui sciunt singulos gubernare. *Nunquid omnes apostoli? Nunquid omnes prophetæ? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes uirtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum?*

Nun-

Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Quod superius dixit, Si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? Aemulamini autem. Studete imitari. *Charismata.* Dona ista gratiarum sunt, non meritorum: quia quod donatur, non est in nostra positum potestate, nec a nobis exigitur. Sicut bona vita, quæ cum Dei adiutorio exhibere debemus. *Meliora.* Quia & ista bona. *Et adhuc excellentiora.* Sicut publica via excellentior est reliquis viis, ac semitis: ita & charitas via est directa, per quam ad cœlestem metropolim tenditur. Si quis reliquas virtutes habuerit, nisi in istam viam intrauerit, id est, nisi charitatem habuerit, quæ est excellentior via, non poterit intrare domini ciuitatem. *Viam uobis demonstro.* Qua pergatis ad Deum, id est, charitatem: vult ostendere, illa nos quærere debere, quæ ad vitam profunt magis, quam signa. ¶ *Si linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam.* Non solum hominum, sed etiam si quæ sunt angelorum. *Factus sum uel æs sonans, aut cymbalum tintiens.* Quod non ex se, sed ab alio impulsu solum sonitum reddit, qui nec ipsi, nec alij prodest. Charitas autem omnem possidet fructum. *Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia.* Hic prophetia futura prædicere: mysteria ad sapientiam: Scientia autem, scire omnia quæ fuerunt, & sunt. *Et omnem scientiam.* Non mirum si scientiæ charitas præferatur: cum etiam prophetia, & martyrium sine illa nihil esse dicantur. *Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Saluator dicit, fidem sicut granum sinapis montes posse transferre: hinc verò Apostolus ait, omnem fidem esse, quæ transferat montes: vnde intelligitur, perfectam esse fidem, quæ grano sinapis comparatur: & hoc non propter exiguitatem, sed propter integritatem, & feruorem eius appositum est. *Charitatem autem non habuero, nihil sum.* Quid mihi proderit habere præscientiæ virtutes, si opera non habuero charitatis? dicitur enim mihi, Recede a me operarius iniquitatis. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* Notandũ, quod contemptus mundi martyrio copuletur, contra eos, qui illud de euangelio variis argumentis excusant. *Et si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Si non propter Deum, sed propter gloriam fiat humanam: aut certe in ipso martyrio aduersus fratrem teneat iram,

CA. XIII

iram, contemnens Deum, qui dixit, Obliviscimini malitiam proximi: non charitas de martyrio, sed martyrium nascitur ex charitate. *Charitas.* Modò describit membra, & species charitatis: Charitas ex Deo est, imò Deus est, & ideo tantis virtutibus constat. *Patiens est, benigna est.* Parces, quia diligunt filios, omnes eorum infantum portant patienter iniurias. *Charitas nõ æmulatur.* Nemo illi quem verè amat invidet, cuiusvis eum gloriæ videat, vel honoris: sed omnem eius foelicitatem quasi suam libenter amplectitur. *Non agit perperam.* Omnia secundum ordinem facit. *Non inflatur, non est ambitiosa.* Maior enim aliis esse non ambit, & super fratres non cupit dominari. *Non querit quæ sua sunt.* Non querit quod sibi vtile est, sed quod multis. *Non irritatur, non cogitat malü.* Vt non solum amicis non cogitet malü facere, sed nec inimicis reddere mala pro malis. *Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati.* Contristatur, si quem iniquitatem vel fecisse, vel passum esse conspexerit. *Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat.* Suffert iniurias, credit satisfaciendi, sperat emendationem, expectat donec corrigat. *Omnia sustinet charitas, nunq̄ excidit, siue prophetiæ euacuabuntur, siue lingue cessabunt.* Hoc est, ipsa sola permanet in futuro, vel certè quæ vera est non mutatur, nec excidit, quia bono animo cuncta facit. *Siue scientia destruetur.* Sine charitate scientia inflat, & ideo destruetur. Nam cum charitate ædificat. *Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.* Non omnia scimus, nec omnia prophetamus. *Cũ autè uenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.* In futuro quod promissum est: id est, vt non iam ex parte fit, sed ex toto: quia fidei & spei iam res ipsa, non quæ credatur, & speretur, sed quæ videatur, & tenetur succedat. Charitas autem, quæ in his tribus maior est, non auferatur, sed augeatur, & impleatur contemplata, quod credebatur & spectabatur indepra: in qua plenitudine, charitatis præceptum illud implebitur, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo. Nam cum est adhuc ali quid carnalis concupiscētia, quod vel continēdo frenetur, nõ ex tota anima diligitur Deus. *Cũ essem paruulus, loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus, cogitabam ut paruulus.* Ex èplo carnalis incrementi, vult spiritalē monstrare profectum. *Quãdo factus sum uir, euacuisi quæ erant paruuli.* Ostendit quomodo euacuen-

euacuentur illa quæ superius memorauit. *Videmus nunc.* Quasi paruuli qui non possumus serenissima cordis acie perscè lumen perspicere veritatis. *Per speculum in ænigmatè.* Per speculum legis quasi imaginem rerü videmus. *Tunc autem facie ad faciem.* Nunc cognosco ex parte. Præsentia dicit vel perspicuè. *Tunc autè cognosca, sicut cognitus sum.* Cognosca tunc Deum, & quæ sunt Dei. Tamè inquantū potest de Deo mēs hūana cognoscere. Nā quis potest Deū, vt est scire? *nūc autè manent fides, spes, charitas, tria hæc: maior autè his est charitas.* In præsentia tria, in futuro sola charitas Dei, & angelorum, & omnium sanctorum. Maius ergo quod semper opus est, quàm quod aliquando cessabit. Omne enim quod speramus, & credimus: Non omne quod credimus, & speramus.

¶ *Persequimini charitatem.* Omni contactu ipsam sequimini, & tenete, quæ per spiritum sanctum diffunditur. *Aenulamini spiritalia, magis autè ut prophetis.* Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. Et spiritalia dona æmulari vos, & quærere, non prohibeo: sed magis hortor, vt prophetetis: id est, exponatis, vt & alij ædificetur. *Nemo enim audit.* Nemo intelligit, nisi Deus, & si quis habet interpretationem. *Spiritus autem loquitur mysteria.* Per gratiam spiritus. *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem, & consolationem.* Exposuit prophetiam quam dixerat: quicunque ergo hoc agit, prophetat. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Se solum. *Qui autem prophetat, ecclesiam Dei ædificat.* Omnes. *Volo autem omnes loqui linguis, magis autem prophetare.* Hoc non prohibeo, illud hortor: hoc volo, illud malo. *Nā maior est qui prophetat.* Maior est, quia hoc donum petit, vnde multi proficient, quia & hoc opus charitatis. *Quàm qui loquitur linguis.* Quod illi maximum putabant. *Nisi fortè ut interpretetur, & ecclesia ædificationem accipiat.* Si vtrunque habeat, tunc æquabitur prophetanti. *Nunc autem fratres si uenero ad uos linguis loquens.* Suo èp̄lo dehortatur eos illud pro magno quærere, quod non prodest ecclesiæ. *Quid uobis proderit.* Erit vobis sola miratio, non profectus. *Nisi uobis loquar aut in reuelatione.* Tūc vobis prodero si interpreter, aut plana loquar, aut prophetias exponam, aut moralia doceam. *Aut scientia.* Id est, spiritalē sensum, hoc est, discretionem, quid agere debeamus,

CA. XIII

mus, & quomodo mores nostros corrigere. Scientiam possumus intelligere res gestas bene referre. *Aut prophetia.* Per allegoriam prophetiam, id est, anagogén, hoc est, cum ad inuisibilia, & ad futura sermo transfertur, sicut est illud, quod de resurrectione mortuorum enúciat. Prophetiam hoc loco maximè expositionem dicit. *Aut in doctrina?* Simplicem historicam narrationem. *Tamen quæ sine anima sunt uocem dantia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctione sonitus dederint.* Cú hæc inanimata nisi distinctionem habeant, suauia non erút, & ut inania, & superflua respuentur: quanto magis vos, quorum spiritalis suauitas non aures debet mulcere, sed métem? *Quomodo sciatur id quod canitur, aut quod citharizatur?* Intelligetur. *Etenim si incertam uocē det tuba, quis parabit se ad bellū? Ita & uos per linguam, nisi manifestum sermonē dederitis, quomodo sciatur id quod dicitur?* Si vox tubæ incerta fuerit, utrum solennitatis, an belli sit, nemo discernit. Ita ergo uester sermo intelligi debet, ut possit ad spirituale bellū CHRISTI milites preparare. *Eritis enim in acra loquentes. Tam multa ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo.* Etiam si tam multa loquamini, ut genera sunt linguarum, quid proderit, cum omnia in acra soluantur, & nulli proficiat? *Et nihil sine uoce est. Nihil sine uoce linguarū.* Si ergo nesciero uirtutē uocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. *Ois sermo qui non intelligitur, audientū barbarus est. Sic & uos, quoniam æmulatores estis spirituum. Quo de me dixi. Ad ædificationem ecclesie, querite ut abundetis. Quomodo spiritalia dona sectamini.* Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. *Oret ut interpretandi quoque gratiam mereatur: siue ita debet dicere, ut interpretetur. Nam si dicam lingua, quod non intelligo, uelut afflatus spiritu, in extasi loquor. Nā si orem lingua, spiritus meus orat. Hoc loco spiritus sermo intelligēdus est, qui nonnunquam mente alia cogitante precatur. unde propheta, Cor meum dereliquit me. Mens autem mea sine fructu est. Quia non intelligo quod dicam per spiritum. Quid ergo est? orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallā & mente. Qui enim interpretatur, necesse est ut prius ipse intelligat, quod aliis est dicturus. Cæterum si benedixeris spiritu. Benedicatur omne quod uerè, & secundum Deum dicitur. Quis supplet locū idiotæ? Sanitatem scientiæ in corde idiotæ*

idiotæ quis implet. *Quomodo dicit, Amen, super tuam benedictionem?* Quum quid dicas nescit, qui pro idiotæ, id est, ignaro respondit Amen. *Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. Quod benedixerit. Gratias ago Deo, quod omnium uostrum lingua loquor. Ne putetis me quoque hanc gratiam non habere, & uos ideo prohibere. Sed in ecclesia uolo quinque uerba sensu meo loqui, ut & alios instruam, quæ decem millia uerborum in lingua. Sed malo per pauca ad profectum loqui, quæ multa quæ nulli proficiant. Quidam quærent, quare quinque uerba: qui e contrario interrogandi sunt de decem millibus. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege scriptum est, Quoniam in aulis linguis, & labiis aliis loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit dominus. Simul ostendit neminem nisi paruulum malitia sensu esse perfectum: quia in maleuolam animam non intrabit sapiētia. Malitia paruuli estote, nō sensu: scire enim debetis quàm diu linguæ futuræ sint, uel quare sunt data. Itaque linguæ in signū sunt non fidelibus, sed infidelibus. Ostenditur crescente fide signa cessare, quæ propter infideles sunt data. Prophetiæ autem nō infidelibus, sed fidelibus. Maior est ergo & utilior quæ fidelibus prodest, & quæ semper est necessaria. Si ergo conueniat uniuersa ecclesia in unum, & omnes linguis loquatur. Hoc est, si fieri possit ut, quia toti hoc uultis, concederetur uobis. *Intrant autem idiotæ aut infideles. Nuper credentes, uel ignari, minus docti. Nōne dicit, quod insanitis? Si autem omnes prophetant, intrat autem quis infidelis, uel idiotæ, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus. Quomodo Iudæi dixerunt, Hi musto pleni sunt. Occulta cordis eius manifesta sunt. Quando eius conscientia per doctrinam pulsatur. Et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod uerè Deus in uobis sit. Sicut Nabuchodonosor adorauit Danielem dicens, Deus uester uerè ipse est Deus: postquam somnium suum & interpretationem eius audiuit. Quid ergo est fratres? cum conuenitis, unusquisque uestrum psalmum habet, doctrinam habet. Intellectum. Apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet. Reuelationem mysteriorum. Omnia ad ædificationem fiant. Nihil sit in uobis quod non ædificet alterutrum. Siue lingua quis loquitur secundum duos, aut ut multum tres. κατὰ δύο, secundum Græcos. Et per partes: m & unus**

Et unus interpretetur. Siue ipsi duo per partes dicant, non simul: siue vnus per partes interpretetur. *Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia.* Aut ipse, aut alius. *Sibi autem loquatur, et Deo. Prophetæ duo, aut tres dicant, et cæteri diiudicent.* Sua conscientia & Dei teneat eum gratiam hanc habere. *Quod si alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes exhortentur.* Qui prior dixit, vel qui prior honore est. *Et spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.* Non enim est dissensionis Deus, sed pacis. Siue gratiæ spiritus alteri prophetæ consentit, siue spiritus humilitatis, & charitatis debet esse in prophetis: quia non est Deus superbiæ, & dissensionis, qui in eis non habitat, sed pacis, quia eis nota sunt quæ prophetant. *Sicut in omnibus ecclesiis sanctorum doceo.* In omnibus ecclesiis sic est, ne noui aliquid me vobis imperare putetis. *Mulieres in ecclesiis taceant.* Quia contra ordinem est naturæ vel legis, vt in conuentu virorum foemina loquantur. *Non enim permittitur eis loqui.* Quomodo ergo alibi dicit, bene illas docere debere prudentiâ, vt prudentiâ & castitatē doceant, sed in sexu: simul & cum ostendit locū vbi taceant, alibi eas loqui permittit. *Sed subditas esse, sicut et lex dixit.* Quia & vir prior factus est, & Sarra dominum vocabat Abraham. *Si quid autem uolunt discere, domi uiros suos interrogent.* Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. *An à uobis uerbum Dei processit, aut in uos solos peruenit? Si quis uidetur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo uobis, quia domini sunt mandata.* Ne uideretur eas etiam discere prohibuisse, ostendit eas domi debere discere, in ecclesia autem omnes habere silentium. *Notadū, quod & viri tā docti debeant esse, vt uxores suas docere debeant, & de fidei veritate instruere.* *Si quis autem ignorat, ignorabitur.* Itaque fratres, æmulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere: omnia autem honestè, et secundum ordinem fiant in uobis. *Cum ageret Apostolus vt omnia honestè, & secundum ordinem fierent, ait: Si quis uidetur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo uobis, quia domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Si quis uidetur esse, & urique non est: nam qui est, sine dubitatione cognoscit, nec admonitione, & coercionem opus habet: quia omnia iudicat, & à nemine iudicatur. Illi ergo seditiones & perturbationes*

tiones in ecclesia faciebant, qui uidebantur esse, quod non erant: hos docet cognoscere domini esse mandatum, quia non est seditionis Deus, sed pacis. *Si quis autem ignorat, ignorabitur: id est, improbabitur: non enim si ad scientiâ referas, Deus ignorat eos, quibus dicturus est, Non noui uos: sed eorum improbatio hoc uerbo insinuata est, Amen dico uobis, quia nescio uos.* Et ideo debemus operam dare, vt cum charitate dono Dei simus instructi.

¶ *Notum autem uobis facio fratres euangelium quod predicauimus uobis.* Inter cætera quidam Corinthiorum etiam resurrectionem carnis ausi sunt denegare, quos redarguit apostolus. *Quod et accepistis.* Ne non credentibus tantum prædicasse uideretur. *In quo et statis.* In cuius doctrina statis. *Per quod et saluamini.* Per quod & saluamini, si tamen fide credatis, & opere impleatis: aut quia & in præsentem de multis infirmitatibus saluantur. *Qua ratione prædicauerim uobis si tenetis, nisi frustra credidistis.* Tradidi enim uobis in primis quod et accepi, quoniam **C H R I S T U S** mortuus est pro peccatis nostris, secundū scripturas: *Et quia sepultus est: et quia resurrexit tertia die secundum scripturas.* Capitulatè ea quæ eis prædicauerat, ad memoriam reuocat. *Et quia uisus est Cephræ.* Non quod ei primū apparuerit, sed tertia apparitione ei se manifestauerit. *Et post hæc undecim.* Ipsa resurrectionis die serò, quādo aberat Thomas. *Deinde uisus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc.* Per quos potestis, si uultis, scire quæ dico. *Quidam autem dormierunt.* In domiāo. *Deinde uisus est Iacobo: deinde apostolis omnibus.* *Novissimè autem omnium tanquam abortiuo.* Abortiuus dicitur, qui extra tempus nascitur, seu qui mortua matre uiuus educitur. Abortiuum se nominat, qui extra tempus dominicæ prædicationis credidit. *Uisus est et mihi.* Quando Damascum pergebat. *Ego enim sum minimus apostolorum.* Non labore, quia plus omnibus laborauit: sed ordine. *Qui non sum dignus uocari apostolus, quoniam persequutus sum ecclesiam Dei.* Tota ratio prædicationis nostræ hæc est, vt resurrectionem credatis: hoc est enim præmium iis, qui **C H R I S T O** deseruiunt: alioquin superfluum est omnis labor ieiuniorum, atque tribulationum, quæ in hac uita siue prospera, siue aduersa cum infidelibus uideantur esse.

CAP. XV

se cōmunia: sicut nobis solēt proponere quid ab illis amplius habeamus: & verè, si horum laborum prēmium in vita alia non speramus; peiores illis sumus. *Gratia autem Dei sum id quod sum: & gratia eius in me uacua non fuit. Sed abundantius illis omnibus laboraui: nō ego autem, sed gratia Dei mecum.* Hoc est, gratia dei me uiuificauit, & refecit, & post hæc cum Dei gratia laboraui: & in me uacua non fuit. Et quia dixerat, Abundantius illis omnibus laboraui: ne sibi aliquid videretur adscribere, continuò subiunxit. Non ego autem, sed gratia Dei mecum: quia Deus in nobis operatur, & ipse nos vt laboremus inspirat, & ipse adiuuat laborantes, ipse opus bonū consummat: quia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Sicut & alibi dicit, *Qui cœpit in vobis opus bonum, ipse perficiet vsque in diē CHRIS T I E S V.* Et ipse dicit, *Sine me nihil potestis facere.* Nam & beatus Hieronymus in apologetico ad Pammachium, sic ponit testimonium istud, *Non autem ego, sed gratia Dei, qui in me est. Sive enim ego, sive illi, sic prædicauimus, & sic credidistis. Si autē CHRIS T V S prædicatur quod surrexit à mortuis, quō dicunt quidā in vobis, quoniā resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque CHRIS T V S resurrexit. Quod si CHRIS T V S non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides uestra. Inuenimur autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus aduersus Deum quod suscitauerit CHRIS T V M, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque CHRIS T V S resurrexit: quod si CHRIS T V S non resurrexit, uana est & fides uestra: adhuc, enim estis in peccatis uestris. Ergo & qui dormierunt in CHRIS T O, perierunt. Si in hac uita tantum in CHRIS T O sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Quoniam nec quenquam eorum grauauit, quibus euangelium prædicabar, suum victum suis manibus transigebat: ubi magis impletū est quod ait, Plus omnibus illis laboraui: & adiungit, Non ego autem, sed gratia Dei mecum: vt hoc quoque appareat Dei gratiæ deputandum, quod & animo & corpore poterat vsque adeò plus illis omnibus laborare, vt neque cessaret ab euangelio prædicando, neque tamen ex euangelio sustentaret hanc uitam. Nunc autē CHRIS T V S resurrexit à mortuis. Quod iam probatum est. Primitiæ dormientium. Si caput resurrexit.*

rexit, necesse est vt cætera quoque membra sequantur: quia primus in incorruptibilitate resurrexit. *Quoniam quidē per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.* Sicut per Adam mors intrauit, quia ipse primus est mortuus, ita & per CHRIS T V M resurrectio, quia ipse primus resurrexit: sicut ille forma morientium, ita & iste forma resurgentium. *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in CHRIS T O omnes uiuificabuntur.* Quod moritur, hoc resurgit. Resurgere nō dicitur, nisi quod cecidit. Nam neque anima mortalis, est quāuis peccato sit mortua: neque in sua ipsa substantia iacuit, quia incorporea. Sed corpus alioquin surgere magis, quam resurgere dicere potuit. *Vniquisque autē in suo ordine.* Tēporis vel honoris. *Primitiæ CHRIS T V S.* Vt superius dixit, Primitiæ dormientium. *Deinde ii, qui sunt CHRIS T I in aduentu eius.* In aduentu eius non modo, sed in aduentu eius resurgunt. *Deinde finis.* Cum omnium resurrectio, tūc erit finis mortis. *Cum tradiderit.* Calumniantur Arriani dicentes, Si tradit filius regnum patri, postquam tradiderit regnum, ipse regnare iam desinet. Quibus respondendum est: Si ideo filius non regnabit, quia regnum traditurus est patri, ergo nec pater regnat antequam ei tradatur à filio: Sin autē pater non tunc primum regnauit, quamuis tunc suscipiat: sic nec filius, quamuis tradat regnum, amittet. Iterum proponunt, quod subiectus erit patri: impios illos esse, qui etiā modo negant illum in corpore suo patri esse subiectum. Subiectio verò non semper ad diminutionem pertinet. Nam spiritus prophetarum prophetis subiectus est, vt non sit Deus diffensionis, sed pacis. *Regnum.* Traditio autē regni noster profectus est, cum esse ex integro filij meruerimus in patris regnum: cum incorruptibiles factos electos suos ad temptationem illam perduxerit: de qua beatus Ioannes dicit: Videbimus eum sicuti est. Tenendum primum est, quod hoc loco apostolus non de trinitate, sed de resurrectione agit, quam de domini, id est, hominis assumpti exemplo confirmat. Regnum. Regnum Dei naturaliter quidem per omnia est, quæ ipse constituit: sed tunc propriè regnare dicitur Deus, cum illi fuerint homines voluntate subiecti: sicut regno Diaboli se sponte subiecere. *Deo & patri.* Deo secundo humanitatem: patri secundum diuinitatem: & ideo ait

Deo & patri. *Cum euacuauerit omnem.* Euacuans peccatis euacuabitur regnum eorum à nobis. *Principatum.* Quia sequebatur illos, faciendo voluntatem eorum. *Et potestatem.* Quia dominabantur nobis. *Et uirtutem.* Quia vincebant sibi inimici. *Oportet autem illum regnare.* Regnare pro iudicare posuit. *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.* Quando alij erunt uoluntate, alij necessitate subiecti. *Novissima autem inimica destruetur.* Non erit enim aliud quod destruat. Postea cum mortale hoc induerit immortalitatem. *Mors.* Qui in Apocalypsi peccatū & mors appellatur, quia autor est mortis. *Omnia enim subiecit sub pedibus eius.* David hoc de homine dicit. *Cum autem dicat, omnia subiecta sunt ei.* Propter caluniam. *Sine dubio præter eum, qui subiecit ei omnia.* Deum, qui erat in ipso mundo reconcilians sibi. Vel certe patrem intellige, qui nullam conditionem assumpsit, qua debeat esse subiectus. *Cum autem subiecta fuerint illi omnia.* Quando & boni & mali subiecti erunt. *Tunc ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia.* De subiectione quidam dicunt, sicut in esurientibus esurit, vel pascitur in subiectis suis: hoc est, in corpore suo ipse subiicitur: aut quod ipsa humana natura in gratiarum actione debeat esse subiecta illi diuinitati, quæ iam secum unum faciendū ei omnia subiecerit. Aliter: In iudicio necesse est eum iterum in forma humilitatis apparere: Post iudicium uero iam ita est subiectus, id est, connexus uel perunitus homo Deo, ut non iam appareat nisi diuinitas, sicut eius sermo declarat. *Ut sit Deus omnia in omnibus.* Subauditur temporibus: uel certe quia modò nondum, quia adhuc corpori eius resistitur, dum non ea quæ uolumus facimus, quia caro adhuc concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. *Ut sit Deus omnia in omnibus.* Totus in omnibus dominator: nunc adhuc non est omnia in omnibus, quia singuli sancti diuersas uirtutes eius in se habent. Tunc autem uniuersa vnus habebit, & erit ipse omnia in omnibus. Item quid sanctus Augustinus episcopus senserit, uideamus. Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Rectè quæritur hoc loco, utrum secundum personarum proprietates, an secundum hominis susceptionem Apostolus dixerit. Solet circumstantia scripturæ illumi-

Augustin^o
in libro de
diuersis
questioni-
bus: quæ-
stion. 69.

illuminare sententiam, cum ea quæ circa scripturam sunt presentem quæstionem contingentia diligenti discussione tractantur. Inuenimus itaque ita uentum esse ad hunc locū, ut supra diceret, Nunc autem CHRIS TVS surrexit à mortuis primitiæ dormientium: agebat enim de resurrectione mortuorum, quod in domino secundum susceptionem hominis factum est. Manifestum est ergo hoc secundum susceptionem hominis dictum. Sed alia in hoc capitulo solet quæstio oboriri. Primo quod dictum est, Cum tradiderit regnum Deo & patri quasi nunc non teneat regnum pater: Deinde quod dictum est, Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: quasi postea non sit regnaturus: & ad hoc ualeat quod supra dictum est, Deinde finis. Quod hæretici sacrilega opinione, sic accipiunt, quasi finem dixerit, consummationem regni eius: cum in euangelio scriptum sit, Et regni eius non erit finis: Postremo quod dictum est, Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia: sic uolunt intelligi, quasi nunc aut aliquid filio non sit subiectum, aut patri non sit ipse subiectus. Genere igitur locutionis soluitur quæstio: sic enim plarumque scriptura loquitur, ut quod semper est, tunc fieri dicatur in aliquo, cum ab eo cognosci cœperit. Ita enim dicimus in oratione dominica, sanctificetur nomen tuum, non quasi aliquando sanctum non sit. Ergo sicut sanctificetur est, sanctum esse innoscit: ita quoque cum tradiderit regnum Deo & patri, id est, cum patrem regnare monstrauerit, ut per speciem manifestationemque clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur. Euacuabit autem omnem principatum, & potestatem, manifestando utique regnum patris: ut omnibus notum sit, nullum principum & potestatum, siue celestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus, & potestatis: sed ab illo, ex quo sunt omnia: non solum ut sint, uerum etiam ut ordinata sint. In illa enim manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquam principe, aut in quoquam homine: quod etiam nunc prophetice canitur, Bonum est sperare in domino, quam sperare in homine. Bonum est sperare in domino, quam sperare in principibus: ut ista meditatione anima iam

m iiii in re-

in regnum patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illum magnificans, nec sua sibi ipsa perniciosissime blâ diens. Tradit ergo regnum Deo & patri, cum per illum per speciem cognoscitur pater. Regnum enim eius sunt, in quibus nunc regnat per fidem. Aliter enim dicitur regnum **C H R I S T I** secundum potestatem diuinitatis, quo ei cuncta creatura subiecta est: & aliter regnum eius dicitur ecclesiastica, secundum proprietatem fidei quæ in illo est, secundum quod orat qui dicit, Posside nos. Neque enim non ipse possidet omnia: secundum quod dicitur etiam illud, Cum serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ. Euacuabit ergo omnem principatum, & omnem potestatem, & virtutem, ut nulli patrem intuenti per filium opus sit, aut libeat in cuiusquâ creaturæ, vel in sua conuiescere potestate. Oportet enim eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: id est, oportet regnum eius intantum manifestari, donec omnes inimici eius ipsi regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, ideo dictum est inimicos, quia ex iniustis iustificatur, & ei credendo subduntur. De iniustis autem qui ad iustorum beatitudinem futuram non pertinent, sic accipiendum est, quoniam & ipsi eum regnare ipsa regni eius manifestatione confusi fatebuntur. Ergo oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: non ita dictum est, quasi cum posuerit inimicos suos sub pedibus suis, non sit postea regnaturus: sed oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Oportet eum, inquit, ad tantam euidentiam suum regnum perducere, donec inimici eius nullo modo audeant negare quod regnat. Interdum, donec, verbum sacra eloquia pro coniunctione sumunt, qua & vel ut, indicari potest. Nam scriptum, Donec peperit filium suum: id est, & peperit filium suum. Scriptum est etiam, Oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri: id est, ut misereatur nostri. Nec ideo tamen cum misertus nostri fuerit, oculos ab eo debemus auertere. Intantum enim beatitudo nostra, in quantum eius contemplatione perfruimur. Sic ergo & hoc dictum est, Oculorum nostrorum intentio ad dominum non porrigitur, nisi usque ad impetrationem misericordiæ ipsius:

filius: non ut postea inde auertatur, sed ut nihil inde amplius requiratur. Donec ergo pro eo positum est, ut non amplius intelligas. Quo enim amplius, id est, usque ad quam maiorem manifestationem manifestabitur regnum **C H R I S T I**, nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Aliud est ergo, non amplius manifestari, aliud amplius non permanere. Non amplius manifestari, est non fieri manifestius: non amplius permanere, non fieri perseverantius. Quando autem manifestius erit regnum **C H R I S T I**, quam cum omnibus claruerit inimicis? Nouissimè inimica destruetur mors: non enim erit aliud quod destruetur, posteaquâ mortale hoc induerit immortalitatem. Omnia enim subiecit sub pedibus eius: hoc est, ut etiam mortem destruat. Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt: dixerit hoc trique propheta in psalmis: manifestum, quia præter eum qui subiecit illi omnia, patrem vult intelligi omnia filio subiecisse: sicut multis locis idem dominus in euangelio commendat & prædicat, Non solum propter formam serui, sed etiam propter principium, de quo est, & de quo æqualis est ei de quo est. Amat enim ad vnum principium referre omnia, tanquam imago eius: sed in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis. Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: non quasi modò non ita sit, sed tunc manifestum erit, secundum locutionem superius tractatam: Ut sit Deus omnia in omnibus. Ipse est finis quem supra commemorauit, cum totum primò breuiter vellet concludere, deinde quasi membratim explicare, & exponere. Loquebatur enim de resurrectione, ubi ait, Initium **C H R I S T V S**, deinde **I J**, qui sunt **C H R I S T I** in præsentia eius, deinde finis. Ipse scilicet finis est, ut sit Deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis qui pertinet ad consummationem, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter enim tunica finitur texendo, aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, ut nemo eorum, qui ei coherent, amet aduersus eum suam propriam voluntatem: manifestumque sit omnibus, quod idem Apostolus alio loco dicit: Quid autem habes, quod non accepisti? Sunt item qui sic intelligant hunc locum, Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: ut sub alia significatione

ficatione positum hic dicant regnare, non sub ea, qua positum est regnum, de quo ait, Cum tradiderit regnum Deo & patri: ut illud sic appellauerit regnum, quo vniuersam Deum creaturam regit: Hoc autem sic appellauerit regnare, ut intelligatur tanquam aduersus hostem exercitum ducere, vel defendere ciuitatem: ut ideo dixerit, Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Quia talis regni, quale habent principes armorum, nulla erit causa, hoste ita subiecto, ut rebellare non possit. Nam utique dictum est in euangelio, Et regni eius non erit finis. Secundum quod regnat in æternum: secundum autem quod aduersus diabolum sub eo militatur, tam diu erit utique ista militia, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: postea verò non erit, cum pace perpetua perfruemur. Hæc autem ita dicta sunt, ut nouerimus diligentius etiam illud considerari oportere, secundum quid regnet nunc dominus: id est, secundum dispensationem sacramenti sui per incarnationem atque passionem. Nam secundum id quod verbum Dei est, tam sine fine, quam sine initio, quam sine intermissione est regnum eius. Secundum id autem quod verbum caro factum est, cepit regnare in credentibus per fidem incarnationis suæ. Vnde est etiam illud, Dominus regnauit à ligno. Hinc autem euacuauit omnem principatum, & omnem potestatem, & virtutem, dum non per claritatem eius, sed per humilitatem serui fiunt credentes in eum. Hoc est absconditum à sapientibus, & prudentibus, & reuelatum paruulis: quoniam placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes: neque quicquam inter paruulos scire se dicit Apostolus, nisi CHRIS TV M I E S V M, & hunc crucifixum. Qua prædicatione tam diu opus est, donec ponantur omnes inimici sub pedibus eius: id est, ipsi humilitati eius, quam pedum nomine significari arbitror: cedat atque subdatur omnis superbia secularis, sicut ex maxima parte iam factum, & quotidie fieri videmus. Sed quo fine ista sunt? ut tradatur regnum Deo & patri: id est, ut nutritos fide incarnationis suæ perducat ad speciem, qua æqualis est patri: iam enim eis, qui crediderant, loquebatur, cum diceret, Si manseritis in verbo meo, verè discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit

vos.

vos. Regnum enim tradit patri, cum per id regnabit in contemptantibus veritatem, qua æqualis est patri: & per se vniuentum per speciem faciet videri patrem. Nunc enim per hoc regnat in credentibus, quod semetipsum exinanit, formam serui accipiens. Tunc autem tradet regnum Deo, & patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Vnde euacuabit, nisi humilitate, & patientia, & infirmitate? Quis enim principatus non euacuetur, cum filius Dei propterea regnat in credentibus, quia cum principes seculi iudicauerunt? Quæ potestas non euacuatur, cum ipse, per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus fuit potestatibus, ut diceret homini, Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper? Quæ virtus non euacuatur, cum ipse per quem cœli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia utique ad crucem mortemque infirmatus est? hoc autem modo filius propriè in fide credentium. Non enim pater dici, aut credi potest, vel incarnatus, vel indicatus, vel crucifixus: per speciem autem qua æqualis est patri, cum patre regnat in contemptantibus veritatem. Quod autem tradet regnum Deo & patri, à fide incarnationis suæ, ad speciem deitatis perducens eos qui sibi nunc credunt, non ipse amittet, sed uterque se vnum ad fruendum contemplantibus præbet. Tam diu autem opus est, ut in hominibus, nondum valentibus æqualitatem patris & filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet CHRIS TV S, quod tales capere possunt, & quod proprie ipse suscepit, id est, incarnationis humilitatem: donec ponat inimicos omnes sub pedibus suis: id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Sanè quod dictum est. Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: quâuis secundum susceptionem hominis dicatur, quia inde quæstio nata est, cum ageret de resurrectione mortuorum: tamen rectè queritur vtrum secundum ipsum tantum sit dictum, quod est caput ecclesiæ, an secundum vniuersum CHRIS TV M, adnumerato corpore eius, & membris. Cum enim ait ad Galatas, Non dicit, & seminibus, tanquam in multis: sed tanquam in vno, & semini tuo, quod est CHRIS TV S: ne ipsum solum hoc loco intelligeremus CHRIS TV M, qui de Maria virgine

gine natus est. postea dicit, Omnes enim vos vnum estis in CHRISTO IESU. Si autem vos CHRISTI, ergo Abraham semen estis. Ad Corinthios, cum de charitate diceret, de membris corporis similitudinem ducens, Sicut enim corpus vnum est, inquit, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum est corpus: ita & CHRISTVS. Non dixit, ita & CHRISTI: sed ita & CHRISTVS: ostendens CHRISTVM rectè appellari etiam vniuersum: hoc est, caput cum corpore suo, quod est ecclesia. Et multis scripturarum locis inuenimus CHRISTVM etiam hoc modo appellari, vt cum omnibus suis membris intelligatur, quibus dictum est, Vos estis corpus CHRISTI & membra. Non ergo absurdè sic intelligimus, Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: vt filium non solum caput ecclesie, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt vnum in CHRISTO, vnum semen Abraham. Subiectum autem secundum contemplationem sempiternæ veritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, vt in illa vita nemine amante propriam potestatem, sed Deus omnia in omnibus.

Alioquin. Cæterum. Quid facient, qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non resurgunt, ut quid & baptizantur pro illis? Quicumque baptizati sumus in CHRISTO IESU: in morte ipsius baptizati sumus. Omnes enim qui baptizamur, sic baptizamur, vt iam pro mortuis simus. Quid ergo pdest nos huic mundo mori, si hunc laborè vita non sequitur æterna? Vt quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter uestram gloriam fratres. Si nihil esset in futuro, non eramus tam stulti, vt talia pro aliis pateremur. Quam habeo in CHRISTO IESU domino nostro. Ego habeo mercedem laboris, etiam si vos proficere non velitis. Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi: quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Si nihil speratis me remunerationis accipere à Deo: ergo gratis pugnaui, fortè vt hominibus placerem. Et aliter per allegoriam bestie intelliguntur aduersariæ potestates. Sicut in psalmo: Ne tradas bestiis animam consistentem tibi. Et multa dicuntur in epistolis, quæ in actibus non habentur: & multa in actibus, quæ in epistolis non dicuntur. Manducemus, & bibamus, eras enim moriemur,

riemur. Propheta Esaias increpat gulæ deditos desperatione futurorum, cuius blasphemie crimen negat eis dimitti, quoadusque moriantur. Nolite seduci. Ab his qui talia agunt. Corruptumores bonos colloquia praua. Ne dicerent, Seduci ergo nos posse existimas? occurrens sensui illorum, Non, inquit, de vobis timeo: sed de illorum tergiuersatione formido, E contrario redintegrant mores malos colloquia bona. Euigilate. Sobrii estote. Iusti. Probat resurrectionem non credere eos, qui se gulæ, & voluptatibus tradiderunt,

Ei nolite peccare. Ignorantiæ enim Dei quidam habent. Ille iustus est, qui non peccat: id est, capitale peccatum: aut si subito præuenitur, pœnitentiam agendo delet, quia se credit in iudicio rationem esse redditurum. Nam qui resurrectionem non credit, desperans omnia infanda committit. Multi solent proponere, vtrum debilia corpora, ita vt sunt defuncta, resurgant. Quibus respondendum est, quod in resurrectionem non indubitatis vitium, sed natura reparatur. Nunquam enim tam debile est corpus, quàm cum læter in puluere. Qui ergo creditur totum reddere, quor ex parte reparare dubitetur? cur oculos non reddat, qui totum restituit corpus? Ad reuerentiam uobis loquor, Sed dicit aliquis, Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore uenient? Ignorant potentiam Dei: qui eum putant mortuos suscitare non posse, diuinitatem ex sua imbecillitate metientes, vt erubescatis vos talibus sermonibus tanquam paruulos erudire. Inspiciens tu, quod seminas non uiuificatur, nisi prius moriatur. Inspiciens, qui etiam naturalibus rebus edoceri debueras, de resurrectione non dubitare. Adhuc repromissionibus diuinis existis incredulus: ex tui operis consuetudine considerare debuisti quod dicimus. Et quod seminas, non corpus, quod futurum est, seminas, sed nudum granum: ut puta tritici, aut alicuius ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut uult. Sicut de grano resurgit fecundior cum grano arista, & corpus corruptibile in gloriæ resurget augmentum. Vt unicuique seminum proprium corpus. Vnde beatus Iob, Et in carne mea videbo Deum: Non omnis caro eadè caro, Attendende, quia proprium dixit corpus, non alienum. Sed alia hominum, alia pecorum, alia caro uolucrum, alia autem piscium. Similiter & de aquis intellige, quæ tantam diuersitatem uolucrum & piscium ediderunt. Et corpora cœlestia, & corpora terrestria.

Qui ta

Qui talia fecit corpora elementorū, cur non reficiat exiguū corpus humanum. *Sed alia quidē cœlestiū gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarū.* Omnis comparationis diuersitas ad hoc facit, vt credas vnū facile reddere posse, qui tanta fecit ex nihilo. *Stella enim d stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum.* Stellarum diuersitatem iustorum comparat differentia, quos virtutes, non peccata facient esse diuersos. Nam peccatorum diuersitas in cœlo non erit, sed in pœna. *Seminatur in corruptione, surget in incorruptionē.* Vt nec febres, nec cætera patiat. *Seminatur in ignobilitate.* Quid tam ignobile, q̄ mortuū corpus? *Surget in gloria.* Surget in gloriam splendoris, sicut sol. *Seminatur in infirmitate.* Imbecillitatis humanæ. *Surget in uirtute.* In uirtute aternitatis angelicæ. *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Hic quidem animale corpus, quia nō semper spiritū sanctum habemus: tunc vero semper erit in nobis. *Si est corpus animale, est & spiritale.* Quod possit ire obuiā CHRISTO. *Sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animā uiuentem.* Hoc testimoniū ex lege. *Nouissimus Adam in spiritū uiuificantem.* Cur homo secundus, vel Adā nouissimus post tot homines dicitur? Primus Adam habetur, quisquis uestigia eius imitatur: postremus ille est, qui domini uestigia sequitur. *Nouissimus ex primo ex eo dicitur dominus, q̄ vsq; ad ipsum mors ab ipso primo inuēta descendit, q̄ vsq; ad crucem lapsus primi hominis potestatem habuit: & ideo morti primus, nouissimus saluti: ille primus uiuens, iste uiuificans.* *Sed non prius quod spiritale est, sed quod carnale est, deinde quod spiritale est.* Primus homo de terra terrenus. *Notandum, q̄ cū duos Adam dicit, eiusdem naturæ utrosque demonstrat: quia sicut ille sine genere, ita iste sine semine.* *Secundus homo de cœlo, cœlestis.* Hac ratione CHRISTVS homo de cœlo, quia in baptismo Ioannis non aqua, sed gratia de cœlo descendit. Et quia sine peccato carnē assumpsit, & Deus ex uirgine nasci dignatus est. *Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cœlestis, tales & cœlestes.* Sic intellige CHRISTVM cœlestem, quia omnino sine peccato: nō quia de cœlo carnē attulerit. *Igitur sicut portauimus imaginē terreni. Peccator imaginem Adam portat: iustus uero CHRISTI.* Portemus & imaginē cœlestis. *Veterem hominē ante baptismū, nouum post baptismū.*

baptismum. *Hoc autē dico fratres, quia caro & sanguis regnū Dei possidere nō possunt: neq; corruptio incorruptelā possidebit.* Frequēter scriptura opera carnis nominat pro substantia: sicut ibi, *Vos autē in carne non estis, sed in spiritu.* Aliter: *Caro sicut nunc est, regnū Dei nō possidebit, nisi immortalitate uestita.* *Eccc mysteriū uobis dico.* Obscurum significat nominando mysterium. *Omnes quidē resurgemus.* Omnes resurgemus, qui mortui inueniemur CHRISTO ueniente. *Sed nō omnes immutabimur.* Qui in corpore fuerint reperti: quia sancti assumuntur: peccatores uero aeterno incendio relinquentur. *Nā qui uiui inuenti fuerint peccatores, combusti primò ignibus tunc resurgent ij peccatores, qui in aduentum domini uiui inueniuntur.* *Sed nō omnes immutabimur.* Quia iusti ad gloriā, peccatores resurgent ad pœnam. *In momento, in istu oculi.* Breuitatem uult significare momenti. *In nouissima tuba.* Quidam duas tubas, duos CHRISTI aduentus intelligunt. *Cænet enim tuba, & mortui resurgent.* Primò resurgent mortui, & sic immutabuntur sancti, vt hoc dicatur nouissima tuba. *Vt semper durent in pœna.* *Et nos immutabimur.* Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionē: & mortale hoc induere immortalitātē. *Cum autē corruptū hoc induerit incorruptionē, & mortale hoc induerit immortalitātē.* Est quod induet, & est quod induitur. *Tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in uictoria.* Euacuatis causis mortis. *Vbi est mors uictoria tuā? Vbi est mors stimulus tuus? Vbi est mors contentio tua? Quæ contentio, nisi quia modò caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem? Ista pugna, ista contentio: sed ex persona iustorū loquitur insultantium morti.* *Stimulus autem mortis peccatū est.* Sagitta mortis peccatum, per quod animæ iugulantur. *Virtus uero peccati lex.* Fortius fit per scientiam peccatū. *Cur uirtus peccati lex, si lex bona est? Quia peccatum per bonum operatū est mortē, vt fiat supra modum, hoc est, maiores vires ex præuacatione accipiat: Deo autem gratias, qui dedit nobis uictoriā per dominum nostrum IESVM CHRISTVM.* *Victoriam illius peccati in quo lex infirmabatur, per carnalem nostram uoluptatem, quam CHRISTVS cruce sua destruxit.* *Itaque fratres mei dilecti.* Reddita ratione resurrectionis, de qua hæsitabant, hortatur eos in Dei opere permanere, iam certus de retributione futura. *Stabiles estote,*

estote, & immobiles, abundantes in opere domini semper. Nemo vos de hoc gradu spei moueat ultra. Scientes quod labor uester non est inanis in domino. Hoc est, non sine causa laboratis.

CA. XVI.

De collectis autem quæ sunt in sanctos, sicut ordinavi ecclesias Galatiæ, ita & uos facite. De sumptibus dicit, qui per singulas ecclesias collecti Hierosolymam sanctis pauperibus mittebantur. Per unam sabbati unusquisque uestrum. Vna sabbati, dominica dies est, sicut in euangelio scriptum est, dominum vna sabbati resurrexisse. Apud se ponat, recondens quod ei bene placuerit: ut non cum uenero, tunc collectæ fiant. Cum autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam uestram in Hierusalem. Ut paulatim reponentes non vna hora grauari se putent, ut hilares sint datores qui diligantur à Deo. Quod si dignum fuerit, ut & ego eam, mecum ibunt. Si talis fuerit oblatio uestra, ut per me dignè possit offerri. Veniam autem ad uos cum Macedonia pertransero. Nam Macedonia pertransibo. Apud uos autem forsitan manebo, uel etiam hiemabo, ut uos me deducatis quocunque iero. Nolo autem uos modò in transitu uidere. Quia ita se habent Macedones, ut non sit necesse apud eos diutius demorari. Apud uos autem necesse est ut maneam uel hiemem: multà enim sunt quæ corrigantur in uobis: nam & medicus ibi moram habet, ubi plures ægrotant. Spero enim me aliquantum temporis manere apud uos, si dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. Hostium enim mihi apertum est magnum, & euident, & aduersarii multi. Si autem uenerit Timotheus, uidete ut sine timore sit apud uos. Opus enim domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illi spernat. Deducite autem illum in pace, ut ueniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre, multum rogavi eum ut ueniret ad uos cum fratribus: & utique non fuit uoluntas eius ut nunc ueniret. Veniet autem cum ei uacuum fuerit. Vigilare, state in fide, uiriliter agite, & confortamini. Omnia uestra in charitate fiant. Ideo ibi permanebo, quia cum mihi euidentis nata sit opportunitas prædicandi, & plurimi sint qui resistant: plurimis autem Deus ostium cordis aperuit, & multi non credentes restiterunt. Obsecro autem uos fratres: nostis domum Stephanæ & Fortunati quoniam sunt primitiæ Achaïæ. Vel fide primitiæ, uel honore. Et in ministerio sanctorum ordinauerunt seipsos. Ad docendos sanctos, uel necessaria eisdem ministranda. *Vi &*

uos

uos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Qui nobiscum uel illis cooperantur in euangelio CHRISTI.

Gaudebo autem in presentia Stephanæ & Fortunati & Achaici. Qui præsentem sunt apud uos. Quoniam id quod uobis deerat. In scientia. Ipsi suppleuerunt. Per doctrinam, uel exemplo.

Refecerunt enim & meum spiritum, & uestrum. Meum spiritum gaudio de uestro profectu: uestrum uero de instructione doctrinæ. Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt. Salutant uos ecclesiæ Asiæ. Salutant uos in domino semper multum Aquila, & Prisca. Sicut alibi, Cognoscite eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. Hic cognoscite, pro honorate, cognoscentes eorum laborem. Cum domestica sua ecclesia. Domestica congregatio fraternitatis ecclesia dicitur. Salutant uos fratres omnes, apud quos etiam hospitor. Salutate inuicem in osculo sancto. Non ficto, sicut Iudas. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat dominam IESVM CHRISTVM, sit anathema maranatha. Quomodo illis qui eum amant, redemptio uenturus est CHRISTVS, ita his qui eum non amant, anathema illis uenit: id est, ut illos abominetur, & perdat.

Gratia domini IESV CHRISTI uobiscum. Subscriptio est: hoc est, sit uobiscum gratia semper, sine cuius auxilio subsistere non potestis, nec aliquid boni facere. Caritas mea cum omnibus uobis in CHRISTO IESV. Non seculari charitate: ut quomodo uos ego diligo, ita uos alterutrum diligatis in CHRISTO, qui dixit, In hoc cognoscetur uos discipulos meos esse, si inuicem diligatis. Amen. Confirmatio benedictionis est, amen. Sicut ipse superius dicit, Quomodo dicit amen super tuam benedictionem.

FINIS EPIST. PAULI AD CORINTHIOS PRIMAE.

Ad

Ad Corinthios

Epistola secunda.

ARGUMENTVM.

Post actam pœnitentiã, consolatoriam scribit eis à Troade: & collaudans eos, hortatur ad meliora.

Paulus apostolus IESV CHRISTI. Queritur cur in omnibus epistolis contra. vsum scribendi, primò suum nomen ponat, & sic eorum quibus scribit, sed hoc autoritatis est apostolicæ, & ordinis: quia minoribus se scribit, sicut solent indices ad eos, quos regunt, præcepta dirigere. Per voluntatem Dei. Sicut ad Galatas dicit. Non ab hominibus, neq; per hominem: simul vt ostenderet non sine voluntate patris se missum: Dei autem voluntatem iustam, & rationabilem esse, nullus ignorat. Et Timotheus frater. Non dixit Paulus & Timotheus, quia non ambo apostoli. Ad Philippenses vero, vbi autoritas non tantum erat necessaria, sic incipit: Paulus, & Timotheus serui IESV CHRISTI: quia ambo sunt serui. Ecclesie Dei, quæ est Corinthi. Erat enim ibi ecclesia, & non Dei.

Cum sanctis omnibus qui sunt in vniuersa Achaia. Possunt sancti hic accipi, non solùm baptizati, sed & sacerdotes Dei, sicut in prima, Cum omnibus qui inuocant nomen domini. Et ad Philippenses, Cum episcopis & diaconis: ideo autem postea posuit sacerdotes, ne parum intelligentibus eos in ecclesia non comprehendisse videretur. Gratia vobis, & pax à Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO. Sicut nos solemus initio epistolarum precari salutem, pro hoc

hoc Apostolus semper gratiam ponit. *Benedictus Deus, & pater domini nostri IESV CHRISTI.* Gratias agit Deo quòd consolationem ideo accipiunt, vt ipsi alios consolentur. *Pater misericordiarum.* Quia ex ipso est omnis misericordia. Et *Deus totius consolationis.* Totius consolationis, quia perfecte consolatur, nec minor est tribulatione consolatio. *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Non in aliquibus. *Vt possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt.* Propterea nos liberat, vt ipsi possimus alios consolari, ac sic formam nobis dat alios consolandi. *Per exhortationem qua exhortamur & ipsi à Deo.* Et per exhortationem, qua ipsi à Deo consolamur, agnoscimus quòd Deus neminem derelinquat, & multo magis in futuro remuneret, etiam quos in præsentem non deserit. *Quoniam sicut abundant passiones CHRISTI in nobis.* Passiones pro nomine CHRISTI. Ita & per CHRISTVM abundat consolatio nostra. Sicut Petrus est de carcere liberatus, & Paulus visione domini, & voce confirmatus in templo. *Siue autem tribulamur pro uestra exhortatione & salute: siue consolamur pro uestra consolatione.* Quia vos exhortamur ad salutem, siue vt vobis exemplum tolerantia: præbeamus. *Siue exhortamur pro uestra exhortatione, quæ operatur tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur.* Propterea nos liberamur, vt ipsa reconfirmemini, non vos debere pertinacescere passiones: siue vt hortemur patienter hæc ferre, quæ præsentem & futuram habent consolationem. *Vt spes nostra firma sit pro vobis: scientes, quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis.* Quia certi sumus. Non enim uolumus ignorare vos fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia. Suas narrat passiones, vt illi cognoscant, se parua pati, maximè cum illi talia sint perpassi, qui vice CHRISTI fuerant definiti: cõparatione magistri erubescant discipuli suã dolere iniuriã, cum magistrum maiora pertulisse cognouerint. *Quoniam supramodũ grauati sumus supra uirtutem.* Pressura tribulationum. Ita ut tæderet nos etiam uiuere. Ita vt mori cuperemus. Sed ipsi in nobis ipsis respõsum mortis habuimus. Ipsa mors nos docuit, omne humanum auxiliũ defecisse, & ab illo solo sperandum esse remedium, cui etiam mortuos suscitare possibile est. *Vt nõ sumus fidentes in nobis.* Siue etiã desperemus

de vita. Facit locus iste contra eos, qui catholici sunt, & suis aliquid meritis tribuere præsumunt. *Sed in Deo, qui suscitavit mortuos, qui de tantis periculis eripuit nos, & eruit.* Non in nostra vel prudentia, vel cautela, neque in virtutibus nostris, quia maledictus qui ponit fiduciam carnem brachij sui. *In quem speramus quoniam adhuc & eripiet.* Præcitat se adhuc passurum, qui sperat se liberandum. *Adiuuantibus & vobis.* Sicut & Petrus de carcere liberatus est orationibus ecclesiarum: simul notandum, quod nisi laborans non dicitur adiuuari. *In oratione pro nobis.* Multum valet oratio omnis ecclesiarum. *Vt ex multarum personarum facierum eius quæ in nobis est de nationis per multos gratiæ agantur pro nobis.* Vt ex multarum conuentu personarum, videlicet infantium, iuuenum, senum, pro eo quod vobis donati sumus, domino gratiæ referantur. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiarum nostrarum, quod in simplicitate & sinceritate Dei.* Ideo glorior in tribulationibus, quia conscientia mea non reprehendit me lucri vel gloriæ causa prædicare: sed in simplicitate vestram salutem requirere. *Et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in mundo.* Non subdole docentes, sicut est sapientia carnalis, quæ mercede distrahitur: sed gratis, sicut à Deo accepimus, vel dei causa prædicauimus. *Abundantius autem ad vos.* A quibus nec victum qui nobis iure debebatur, accepimus. *Non enim alia scribimus vobis.* Non erubescō, quia etiam vos scitis certum esse quod dico. *Quam quæ legistis & cognoscistis.* Hæc legentes in epistola, quæ cognoscatis in conscientia. *Spero autem, quod usque in finem cognoscetis.* Non mutabo propositum meum. *Sicut & cognouistis nos ex parte.* Quia nondum est finis: cum autem venerit finis, tunc ex integro cognoscetis. *Quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostram.* Sic est gloria discipulis de bono doctore, quomodo & magister in bonis discipulis gloriatur. *In die domini nostri IESU CHRISTI.* Vbi & veri magistri, & boni discipuli probabuntur. *Et hæc confidentia vobis prius uenire ad vos.* Hac conscientia: quia nihil aliud vestrum quaesiuimus, quam salutem. *Vt secundam gratiam haberetis, & per vos transirem in Macedoniam.* Et iterum à Macedonia uenirem ad vos, & à vobis deduci in Iudeam. *Quia in primo aduentu primam habuistis: aut certe poenitentiam secundam gratiam voluit intelligi: quia prima est*

est baptisimi. *Cum ergo hæc uoluissim, nunquid leuitate usus sum?* Quia promissum non exhibuerat, ne hoc leuitans esse putarent, veraciter, & sapienter excusat. *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito.* Secundum uoluntatem carnalem. Carnale est, nulla existente causa non facere quod promittas: sicut multi carnales homines facere solent. *Vt sit apud me Est, & Non?* Ideo non cogito secundum carnem, ut non mentiar. *Fidelis autem Deus: quia sermo noster qui fuit apud uos, nõ est in illo Est, & Non: sed est in illo Est.* Non est in illo dubietas, nec uobis sumus aliquando mentiti. *Dei enim filius IESVS CHRISTVS, qui in uobis per nos prædicatus est, per me & Siluanum & Timotheum, non fuit in illo Est, & Non.* Contra Manichæos, qui CHRISTVM falsam carnem habuisse confirmant: & contra Arrianos, qui negant filium semper fuisse: cum ipse locutus sit Moysi, Ego sum qui sum: & Qui est misit me ad uos: quia ipse & erat, & est, & semper est: quia nunquam non est. *Sed Est, in illo fuit.* Hoc est, ueritas, & immutabilitas: sicut Moyses dicit, Qui est, misit me. Ille est enim uerè, qui semper idem est. *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est. Ideo & per ipsum dicimus amen Deo.* Veritatis impletio. *Ad gloriam nostram.* Omnis ueritas promissionum in CHRISTO est, quæ per nos ad gloriam Dei completur. *Qui autem confirmat nos.* Quia dixerat, Per nos: modo hoc totum ostendit Deum facere, qui in eis ista omnia operatus est: ne sibi aliquid humana infirmitas arrogaret. *Uobiscum in CHRISTO.* Virtutibus. *Et qui unxit nos Deus.* Spiritu sancto, vel chrismate. *Et qui signauit nos.* Omne quod intrinsecus est pretiosum, signatur. *Et dedit pignus spiritus in cordibus nostris.* Omnis arra pro pretij magnitudine datur: quantum ergo præmium est, cuius tanta est arra: id est, gratia spiritus. *Ego autem.* Reddit causas, quare non ierit, non fuit leuitati, sed illorum infirmitati deputandum. *Testem Deum inuoco in animam meam.* Quem solum animæ secreta non fallunt. *Quod parcens uobis, non ueni ultra Corinthum.* Ne in uobis acrius vindicarem. *Non quia dominamur fidei uestræ.* Non quia ideo credidistis, ut uobis dominemur, sicut in lege sacerdotes, & ideo uos terremus: sed omnia ad emendationem uestram facimus, ut & hic in conscientia, & in perpetuo gaudeatis. Non quod iterum quasi serui metu cogamini,

sed ipsi libertati adiutorium damus: ne dum eius mensuram seruare non nostis, ruatis in peius. *Sed adiutores sumus.* Co-operatores. *Gaudii uestri. Nam fide stetitis.* Liberi estis, si non peccatis. Gaudet conscientia, cum bonorum operum recordatur. Doctoris gaudium est, discipulorum profectus.

CAP. II.

¶ Statui autem hoc ipse apud me. Cogitavi, vel disposui. Ne iterum in tristitia uenirem ad uos. Qui primum in gaudio ueneram, quando credidistis. *Si enim ego contristo uos, & quis est qui me lætificet.* Ad hoc vos contristo, ut gaudeam de uobis. Nisi qui contristatur ex me? Qui enim contristatur, intelligit se peccasse: sicut æger, qui dolore adhuc sentit, potest recipere sanitatem. Et hoc ipsum scripsi uobis. Ideo scripsi, ut literis cor recti, presentem me gaudere faceretis. *Vt nos cum uenero, tristitiam super tristitiã habeam.* Tristitiam enim habeo, quia peccatis: augetur ergo tristitia, si uos ad perfectum nõ emendatis. De quibus oportuerat me gaudere. De quibus me nunquam oportuerat contristari: siue de emendatione gaudere. *Confidens in omnibus uobis: quoniam meum gaudium omnium uestrũ est.* Confidens uos omnes intelligere, quia tunc verum gaudium habetis, si ego gaudeo. *Nam ex multa tribulatione & angustia cordis.* Et hic intelligendum quod solliciti erant apostoli de omnium salute. *Scripsi uobis per multas lachrymas.* Priorem epistolam. *Non ut contristemini, sed ut sciatis, quã charitatem.* Non quod me uester dolor delectet, sed quia curari aliter: non potest. *Abundantius habeam in uobis.* Ne diceret, Non soli nos peccauimus. Ex abundantiori sollicitudine maiorẽ potestis charitatem probare. *Si quis autem contristauit, non me contristauit.* Quia per illius peccatũ etiam uos correpti amplius proficitis: siue quia emendauit, non per omnia contristauit. *Sed ex parte.* Quasi bonis nocuit. *Vt nõ onerẽ omnes uos.* Ideo scribo eum recipi, ut non uos grauet, si per uestram duritiã desperauerit. *Sufficit illi, qui huiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ sit à pluribus.* Non solum de illo dicit, qui paternum polluit thorum, sed de omni peccante: quia multi peccauerunt, sicut prima docet epistola. *Ita ut contra magis donetis, & consolemini: ne forte abundantiori tristitia absorbeat, qui huiusmodi est.* Donetis ueniam, & consolemini uerbis prophetæ, Nolo mortem peccatoris: tantum ut conuertatur. Et, Quacunque die conuersus fuerit iniquus. Ne per desperationem indulgentiæ absorbeat:

profundo uitiorum, vel à diabolo absorptus ad infidelitatis & blasphemiæ, præcipitia deducatur. *Propter quod obsecro uos, ut confirmetis in illum charitatem.* Ut per prophetiam se agnoscat ueniam consecutum, qua Deus dixit, Nolo mortem morientis. *Ideo enim scripsi, ut cognoscam experimentum uestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Ideo hanc secundam scribo, ut uideam, si quomodo obedistis in excommunicando, sic obediatis in recipiendo. Obedientia enim illa perfecta & uera est, quæ in nullo contemnit. *Cui autem aliquid donastis.* Pro donaueritis. *Et ego.* Sicut uobiscum uindicauit, ita & uobiscum dono. *Nam & ego quod donauit.* Et ego quod donauit, non in mea persona, sed **CHRISTI**, qui dixit, *Quæ solueritis in terra, erunt soluta & in cælo.* Si quid donauit propter uos. Ne uos grauemini. *In persona CHRISTI.* Quia personam gerimus **CHRISTI**. *Vt non circumueniamur à satana.* Similiter enim circumuenit per nimiam seueritatem nostram, ut percant animæ desperando, quomodo & per nimiam bonitatem nostram non corrigendo: unde Salomon ait, Non declines ad dexteram neque sinistram. Quoniam tota epistola contra No uatianos sit, tamen hic euidentissime ostenduntur à diabolo circumuenienti penitentiam denegare. *Non enim ignoramus cogitationes eius.* Hæ sunt uersutiæ eius, ut per immoderata bona fallat incautos. *Cum uenissem autem Troadem propter euangelium CHRISTI.* Modò illis uult probare, quanto amplius eos diligit, & quàm sit eorum causa sollicitus, qui cum illi omnia essent prospera, nullam tamen habuit requiem, quia non inuenit Titum, quem miserat ad eos, ut ei nuncia- ret, si se correxissent, hoc ut intelligant, eum omnia propter charitatem fecisse. *Et ostium mihi apertum esset in domino: non habui requiẽ spiritui meo.* Ostiũ, aditus, uel opportunitas prædicanti, uel quia corda eorum aperuit Deus, quibus ille prædicabat. *Eo quod non inuenirem Titum fratrem meum,* Eo quod non redisset ad me, ut me de uobis faceret certiorẽ. *Sed uale faciens eis profectus sum cito.* Inde exij, quamuis occasionem habuerim prædicandi: & eis uale feci, qui crediderunt, quorum cordis ostium aperuit Deus. *In Macedoniam.* Unde & celerius de uobis audirem. Vicinior est Achiæ Macedonia, *Deo autem gratias,*
n iij qui

qui semper triumphat nos in CHRISTO IESU. Triumphare nos facit, siue in nos ipse triumphat. Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Et quia primò credentes modicum aliquid quasi odorem fidei cognoscere poterant.

Quia CHRISTI bonus odor sumus Deo. Odor notitiæ Dei, per doctrinam & signa manifestatur. Odor autem ideo quia sentitur potius, quam videtur. Bonus odor, prædicatio sancta est, & vita bona: qui amant talem bono odore viuunt: qui inuident, bono odore moriuntur. In his qui salui sunt. Gratiæ eius. Et in his qui pereunt. Iudicium eius iustissimū. In his qui salui sunt, uti Tabita: & in his qui pereunt, ut Hymeneus & Alexander. Aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor uitæ in uitam. Vnus odor quomodo & vitam & mortem confert? sicut enim solis aspectus sanis oculis claritatem, lippientibus adfert cæcitatem: ita doctrina CHRISTI obedientibus vita, contradicentibus mors est. Item aliter: Odor bonus baptismi CHRISTI est, qui hoc in ecclesia catholica accipit, bono odore viuunt: qui in hæresi, bono odore moritur. Item aliter: Amasti bene agentem, vixisti bono odore: inuides & detrahis bene agentem, mortuus es bono odore. Et ad hæc quis tam idoneus? Quis per se, aut suis viribus, nisi illo inspirante, & donante, sine quo nihil possumus? Nam quis hoc comprehendat, quomodo gratia Dei alios saluat & alios relinquit? Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes uerbum Dei, sed ex sinceritate. Pseudoapostolos taxat, humanum sensum diuinæ prædicationi miscens: sicut in Esaiâ dicit, Caupones rui miscens vino aquam? id est, meræ doctrinæ adulationis verba, quibus homines non tam ebrietate ferueant, quam delectatione tepescant. Sicut ex Deo coram deo. Præcessit, & scientes nos ab ipso coram ipso loqui. In CHRISTO loquimur. In persona CHRISTI, sicut ipse docuit.

CA. III.

Incipimus iterum nosmetipsos commendare: aut nunquid egenus sicut quidam. Non ut commendemur, vos bis laudamus vos: sed ne ab aliis seducamini, cogimur memorare hæc. Commendatiis epistolis ad uos, aut ex uobis? Quos non commendat gratia virtutum, illos digne commendant literæ amicorum. Epistola nostra uos estis. Sicut in prima dicit, Signaculū apostolat^o mei uos estis: epistola cōmēdatitia. Scripta in cordibus nostris. In cōscientiis nostris est, uos nobis prædicant-

prædicantibus credidisse. Quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus manifestati. Omnibus manifestum est, uos CHRISTO, per nos credidisse, confirmante doctrinam nostrā spiritu factō per uirtutes: siue hinc uerè cognoscemini CHRISTI esse, quod eius spiritum accepistis. Quoniam epistola estis CHRISTI, ministrata à nobis, & scripta, non atramento, sed spiritu Dei uiui. Inuisibili. Non in tabulis lapideis. Iudei in dura materia legem acceperunt, significantē duritiam eorum: sicut uelamen Moysi, ostendebat uelamē cordis eorum: quamuis & nos legem CHRISTI scriptam habeamus: tamen primò non quasi absentes, sed præsentēs scriptis tabulis corde nostro domini uerba suscipimus: euangelia uerò postmodum propter memoriam scripta sunt posterorum. Hinc iam differentiam inducit legis & gratiæ. Sed in tabulis cordis carnalibus. Vbi est fides & gratia spiritus. Vult ostendere, nobis plus collatum, qui legem in corde accepimus. Si ergo illi inexcusabiles fuerunt, qui extrinsecus legem habebat: quanto magis nos, qui uerba ex ore CHRISTI in corde suscepimus? Fiduciam autem talem habemus. Quia scimus uos per nos CHRISTO credidisse: uel, quia nos non humana epistola, sed Dei gratia commendat. Per CHRISTUM ad Deum. Non per nos, qui sine ipso nihil sumus. Non quod sufficientes sinus cogitare aliquid. Si nec cogitare, quanto magis facere? sicut & dominus dicit in euangelio, Sine me nihil potestis facere. Hinc cognoscamus, quia per nos nihil sim^o. nisi domini misericordia & gratia regamur. Vult ergo ostendere, nihil sua uirtute uel prudentia se facere: cum utique pauci, si non Dei gratia, nūquam totum mundum saluare potuissent. Ideo autem hoc præmisit, quia dicturus erat, tanto maius est nouum testamentum à lege: ne quid sibi arrogare uideret: quod ideo dicebat, ut eos & à falsis apostolis reuocaret, & ne aliquid meritis suis adscriberent. A nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est. Quasi nostra sapientia, uel uirtute: ut nihil uirib^o suis deputer hūana fragilitas. Qui & idoneos nos seque ministros noui testamenti. Ad hoc implendum idoneos nos fecit. Non litera, sed spiritu. Non legis litera, sed spiritaliū præceptorum. Nec litera malum est, quia occidit: sed mali sunt quos præuaricatione conuincit: uel enim

enim mortis, peccatum: virtus autem peccati, lex: auget peccati desideria, & inde occidit: lex enim sola litera est eis, qui eam legere nouerunt, & implere non possunt: quæ non est adiutrix legentium, sed testis peccantium, quæ mortificat peccatores. Cæterum ipse dixit, Lex sancta, & mandatum sanctum. Cur ergo ministratio mortis dicitur, si bona est lex? Nec mireris, cum etiã de prædicatione euangelij dictum sit, *CHRISTUS* bonus odor sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt, & reliqua. Ad Iudæos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos & in lapides scripta est, ad eorum duritiam figurandam: non ad eos qui legem per charitatem impleant. Ipsa enim lex, quæ in literis est figurata lapideis, dicit, Non adulterabis: non mœchaberis: & reliqua. Occidit autem peccatores, cum transgrediuntur. Quomodo ergo lex spiritalis? Quidam putant quod litera intellectus occidit: non intelligentes, quia nec ubique historia, nec ubique possit allegoria seruari. Nam sunt quædam in figura dicta. Si præceptum velimus in allegoria vertere, omnem eorum enervamus virtutem, & aperitur ianua delinquendi. *Litera enim occidit: spiritus autem uiuificat.* Dum credentes facit, & spiritalẽ intellectum infundit, ut opportune vnaquæque res intelligatur. *Quod si ministratio mortis, literis deformata in lapidibus, fuit in gloria.* Insensibilibus, ut dura corda crebentur Iudæorum. *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi, propter gloriam uultus eius.* Contra Manichæos nunquam Apostolus possit contraria comparare, nec minorem suam quam Moysi gloriam prædicare, nisi quia idem Deus utriusque testamenti est conditor. *Quæ euacuatur.* Quia visibilis gloria euacuatur per gloriam euangelij: sed ita euacuatur, ut proficiat: sicut infantia euacuatur in iuuentute, & semen in fructu: melior quidem fructus semine, sed nunquam sine semine fructus: & non perit, sed multiplicatur semen in fructu, sic euacuatur, sicut ipse dicit in prima prophetiam & scientiam destruendas dicens, Cum uenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. *Quomodo non magis ministratio spiritalis.* Sicut enim iniuria fit veteri testamento, si dicatur, non ab eodem Deo conditum, à quo nouum: ita nouo fit iniuria, si veteri comparatur. *Erit in gloria?* Nostra, quæ non euacuatur, quia perfecta est. *Nam si ex ministerio damnationis gloria est.* Exposuit ministratiõem mortis.

mortis. *Multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria.* Quia iustitia iustificat gratis, vel expectat ad penitentiam. In gloria, æterna. *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam.* Ad comparationem gloriæ euangelij obubratur gloria legis: sicut ortu solis lumen lucernæ cæcatur, cum tamen suo tempore magnam uideatur habere fulgorem. Hoc ostendit dominus, cum ascendens in montem solius, splendore solis dicitur radiasse: cum tamen Moyses & Helias uisi in gloria referantur, & ideo vox patris ipsam solum audire nos præcepit. *Si enim quod euacuatur, per gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est.* Si euacuandum per gloriam datum est testamentum, quomodo non manens in gloria est? *Habentes igitur talem spem.* Talem spem gloriæ, qui per fidem ambulamus. *Multa fiducia uiuimus.* In eo quod idoneos nos fecerit Deus. *Et non sicut Moyses ponebat uelamen super faciem suam.* Iam nos non sic facimus, quia hic omnes gloriam uident Christiani. *Ut non intenderent filii Israel in faciem eius.* Usque ad reuelationem eius: sic & lex non intelligitur, usque dum in fine eius *CHRISTO* credatur: quia ipse est finis legis, quod nobis est perueniendum. *Quod euacuatur.* Velamen in fine, & nunc in *CHRISTO.* *Sed obtusi sunt sensus eorum usque in hodiernum diem.* Nisi enim crederitis non intelligetis. *Id ipsum uelamen in lectione ueteris testamenti manet.* Cuius ille figuram gestabat in facie. *Non reuelatum.* Quam diu non credit *CHRISTO.* *Quod in CHRISTO euacuatur.* Qui est finis legis. *Sed usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, uelamen est positum super cor eorum.* Ignorantia in cordibus Iudæorum. *Cum autem conuersus fuerit ad Deum, auferetur uelamen.* Aliquis ex illis quomodo Moyses cõuerteretur. *Dominus autem spiritus est.* Nihil in illo obscurum, neque cõpositum, liber est spiritus, & idcirco non potest uelamen accipere, sed magis ipse reuelat. *Vbi autem spiritus domini, ibi libertas.* Qui autem spiritum domini habet, omnia liberè cõspiciet: spiritus enim omnia scrutatur. *Nos uero.* Fideles. *Oculus reuelata facie.* Non pauci, sicut Moyses. *Gloriam domini speculantes.* Euidenter, & clarè domini gloriam intelligimus, vel fide cernimus. *In eadem imaginem.* Quam Christus ostendit in morte, sicut alibi, *Qui transformauit corpus humilitatis nostræ. Transformamur.* Quotidie id nitimur. *A claritate.* A gloria presentis, quæ

quæ non, finitur, sed proficit ad futuram. *In claritatem tanquam à domini spiritu.* Gloria in gloriam. ¶ *Ideo habetes hanc ministracionem.* Apostolatus. *Iuxta quod misericordiam consecuti sumus.* Quia per nos idonei tanto ministerio non eramus, misericordiam illius, quæ nos præuenit, iugiter imploramus. *Non desicimus.* Non desicimus in omnibus tribulationibus. *Sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutiâ.* Per gratiam Dei abiicimus ab hominibus occulta vitiorum. Dedecus est enim Christiano, dedecorose viuere. *Neque adulterantes uerbum Dei.* Sicut illi, qui lætificant homines uerbo Dei, sermonem uilem admiscunt, & per terram repent, excusando peccata per adulationem. *Sed in manifestatione ueritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum.* Sed ita manifestum est omnibus uerum esse quod dicimus, ut etiam eorum conscientia testimoniũ nobis perhibeat, qui resistunt. *Coram Deo.* Coram Deo hoc facimus, non propter homines: quauis ex hoc ipso & hominibus placeamus. *Quod si etiam opertum est euangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum.* Quasi aliquis illi dixisset, sed uestram prædicationem non omnes intelligunt. Sed infideles, inquit, vel pseudoapostoli non intelligunt. Nam credentes Deo reuelante intelligunt. *In quibus Deus,* In pseudoapostolis. *Huius seculi excæcauit mentes infidelium.* Potest sic accipi Deus seculi, quomodo princeps mundi: quia ipse sibi in infidelibus vindicat principatum: sed propter calumniantes ita pronunciandum est, ut dicamus, Deum mentes in fidelium huius seculi excæcasse merito infidelitatum, sicut ipse saluator ait, In iudicium ueni in mundum, ut qui uident cæci fiant. Et ipse Apostolus dixit alibi, *Quia non crediderunt ueritati, mittet illis Deus spiritum erroris: quia permittit dari nõ credentibus sibi: sicut si medicus ægrum inobedientem deserat, ipse ei dicitur ægritudinem prolongasse, cum totum eius sit, qui eum audire contempsit. Si tamen rursus obediat, ueniet ad salutem.* *Ut non fulgeat illuminatio euangelii gloriæ* CHRISTI. *Quia cæci sunt, clarè lucentem solem uidere nõ possunt.* *Qui est imago Dei.* Siue imago expressa substantiæ, siue quia sine peccato. *Non enim nosmetipsos prædicamus: sed do minum* IESVM CHRISTVM. *Qui enim propria commoda querit, non* CHRISTVM prædicat, sed se: sicut qui suo

suo uentri deseruissit. *Nos autem seruos uestros per* IESVM. *Quia uestris commodis seruimus per exemplum eius qui formam serui suscepit: non propter auaritiã, nec gloriã.* *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere.* Contra omnes inimicos ueteris testamenti. *Qui illuxit in cordibus nostris.* Primò per CHRISTVM, ut per nos alios illuminaret. *Ad illuminationem scientiæ claritatis Dei.* Manifestatione. *In facie* CHRISTI IESV. *In persona* CHRISTI. *Sed & hoc aduerte, quod hic trinitatem indicauit, Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere. spiritus sanctus intelligitur. &* *Ad illuminationem scientiæ claritatis Dei: patrem agnosce.* *In facie* IESV CHRISTI: *filium designauit.* *Habemus autem thesaurũ istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis Dei, & non ex nobis.* *Thesaurum gratiæ spiritalis, qua signa facimus, in fragili corpore baiulamus, in quo etiam frequenter cum alios sanemus, ipsi infirmamur: ut quod facimus, nõ nostra uirtute, uel nostris meritis, sed sublimitatis Dei esse intelligatur.* *In omnibus tribulatione patimur.* *Tribulatione persecutionum, uel laborum.* *Sed non angustiamur.* *Cædibus uel opprobriis.* *Aporiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur.* *Per consolatione spei non destituimur.* *Deiicimur, sed non perimus.* *Usque ad desperationem uitæ uenimus, sed nõ morimur: & si moriamur, nõ perimus.* *Semper mortificationem* IESV *in corpore nostro circumferentes: ut & uita* IESV *in corporibus nostris manifestetur.* *Mortificationem tribulationum: sicut alibi, Quotidie morior per uestram gloriã: si enim comorimur, & conuiuemus. Illi autè qui non commoriuntur, nec conuiuent.* *Semper enim nos qui uiuimus, in morte tradimur.* *Qui sumus in corpore.* *Propter* IESVM: *ut & uita* IESV. *Si patiamur pro corpore eius quod ille pro nobis passus est, & uitam* IESV, *hoc est, incorruptibilitatem accipiet caro nostra mortalis, ut fiat immortalis.* *Manifestetur in carne nostra mortali.* *Quia nõdũ apparuit quid erimus, uel per nos illius potetia innotescat.* *Ergo. Nũquid ergo? Mors in uobis operatur: uita autè in uobis?* *Increpat eos, quia crediderunt falsis apostolis, dicentibus, idcirco Paulum persecutiõibus subiaccere, quia minoris sit fidei: se uerò per fidem tribulari nõ posse.* *Offendit ergo ecõtrario se non propter infidelitatẽ, sed propter fidẽ hac pati: illos uerò causam*

odij non habere, per adulationē & defidiam, sicut ait ad Galatas, Vt crucis CHRISTI persecutionē nō patiātur, ideo cogunt vos circumcidi. *Habentes autem eūdem spiritum fidei, sicut scriptū est. Quem Dauid, & reliqui patriarcha vel propheta: quia ex fide qua nos viuimus, vna eademq; vixerunt, incarnationem, passionem, resurrectionemq; CHRISTI credentes futurā, quam nos credimus factam, vsq; ad ipsum Baptisam Ioannem. Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur. Hoc testimonio pbat se credere. Si enim illi ideo locutus est, quia credidit (nemo enim aliis sanæ mentis affirmat, quod ipse nō credit) ergo & nos qui loquimur, inquit, credimus, qui etiā propterea tribulamur, quod illi crediderūt futurū, nos credimus factū. Sciētes, quoniam qui suscitauit IESVM. Firmissimē tenētes: hæc est perfecta fides, à qua nec morte diuellimur. Et nos cū IESVS suscitabit, & consuetet uobiscum. Similiter suscitabit, si pro eo moriamur. Omnia enim propter uos. Omnia ideo patimur, quia perfectè salutē vestrā curamus. Illi verò ppter negligentiam suā nihil tale patiuntur. Vt gratia abundans per multos gratiarum actione abundet in gloriā Dei. Vt per multitudinem credentiū, propter abundantē gratiā, & gratiarū actiō abundet in gloriā Dei. Propter quod. Ideo non cessamus. Non deficiamus. In tribulationibus & opprobriis. Illi tribulationibus nō deficiebāt. Nos verò si nō laudamur, deficiamus. Sed licet is, qui foris est, noster homo corrūpitur: tamē is, qui intus est, renouatur de die in diem. Licet corpus tribulationibus & passionibus corrūpatur: sed anima spe futurorū quotidie cōfortatur ad omnia tolerāda. Id enim quod in præsentī est momentaneum, & leue tribulationis nostræ. Quātauis pœna præsens, & quādiu liber p̄seuerans ad cōparationē immensæ æternæ gloriæ & facilis, & breuis est, sicut alibi dicit, Ex isto enim quod non sint condignæ passiones huius tēporis ad futurā gloriā quæ reuelabitur in nobis. *Supra modum in sublimitatem. Quia nec cōparatio esse potest. Æternū gloriæ p̄dus operatur in nobis. Quia illud leue dixerat, ideo hic p̄dus posuit firmans metaphorā statera. Non contemplantibus nobis quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, tēporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna sunt. Non considerantibus nec bonā quæ uidentur, nec malā: quia neutrum eorum æternū est.**

¶ Sci-

¶ *Scimus enim quoniam. Quasi aliquis diceret, si in hac uita hæc patior, quando ista accipiā, qui morior? Ideo incipit gloriā resurrectionis ostēdere. Si terrestris dominus nostra. Hoc est, corpus, quod de terra factum est, & in quo in hoc seculo habitamus. Huius habitationis dissoluatur. Si ante aduentū domini dissoluatur, vel passionibus, vel cōditione naturæ. Quod ædificationem. Ipsam incorruptionē. Ex Deo habeamus. Quia immortalē. Domū non manufactā, æternā in cœlis. Quia hoc corporale quasi manu corporali dicitur factū: hoc ipsum ergo spiritale per spiritū fiet. Nā & in hoc ingemiscimus habitationē nostrā, quæ de cœlo est. Ingemiscimus, pro quo laboramus, quia nemo sine gemitu laborat: sicut patris ponitur pro dolore. Superindui cupientes. Sumus ergo aliquid induti, ut superinduemur. Si tamen uestiti, non nudī inueniamur. Si tamē expoliati corpore, nō nudī inueniamur ab opere. Nā & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati, eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri. Nā & qui uiu fuerint inuenti in aduentu domini, hoc ingemiscūt & laborāt, ut non expolientur ab igne cū peccatoribus: sed cū iustis immortalitate superindui mereantur. Ut absorbeatur. Quod absorbitur, nō apparet, quāuis sit, sicut ferrū, si mitrat in ignē & manēte materia totū ignis sit: quia ipsum ferrū splendore & calore ignis assumpsit. Quod mortale est. Quasi tangēs corpus. A uita. Æterna. Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus. Deū dicit hoc facere, ne cui incredibile uideret. Qui dedit nobis pignus spiritus. Qui ita nobis pignus dedit spiritum, ut sciamus, quia tēplū sui spiritus perire nō patit, & ut quod loquimur, ipsius esse credatis. Sequitur. Audētes igitur semper, & scientes quoniam dū sumus in corpore. Ideo audemus sperare. Peregrinamur à domino. Peregrinamur, quia adhuc non sumus in hæreditate paterna, ergo ut peregrini, nō debemus de huius seculi rebus magnopere curare, sed necessariis cōtenti omne desideriu & studiū habeamus, quō ad patriā peruenire possimus. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Fide adhuc speramus, nō dū specie possidemus. Audemus autē, & bonā uoluntatem habemus. Prorsus audenter hoc eligimus sicut alibi, Desiderium habens dissolui, & cū CHRISTO esse, multo magis melius. Magis peregrinari à corpore. Bene peregrinari: quia ad eum sumus iterum regressuri. Et*

¶ Sci-

praesentes esse ad Deum. Ille ubique praesens est: sed nos illi tunc magis sumus quodammodo praesentes, cum carnis fuerimus fragilitate seiuñcti. *Et ideo contendimus siue absentes, siue praesentes placere illi.* Iam tales contendimus esse modò actu, quales futuri sumus in regno: substantia incorruptibiles, sine dubio, & perfecti. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal CHRISTI.* Pro magnitudine potestatis & iudicis, magnitudo tribunalis, & iudicij estimada est: quanto enim maior potestas iudicis, tanto maior terror iudicij fit, necesse est. *Vt referat unusquisque. Recipiat. Propria corporis, prout gessit. Quid est secundum ea, quae per corpus gessit: nisi secundum ea, quae gessit eo tempore, quo in corpore fuit? Quia de resurrectione tractat, vult ostendere, in omnibus animam per corpus operatam esse, quandiu in corpore vixit.* Nam anima sine corpore peccat: corpus sine anima non potest. *Siue mali, siue boni.* Discedite à me maledicti: venite benedicti patris mei. Notandum, quia poena mali malum dicitur. *Scientes ergo timorè domini hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus.* Scientes quantus sit metus iudicij Dei, hominibus suademus, vt caueant in cum incidere. *Deo uerò manifesti sumus.* Si quam docemus, aliter agimus. *Spero autem et in conscientijs uestris manifestos nos esse.* Quamuis vobis de nobis malè suggestum sit, puto tamen quod non recipiat uestra conscientia de nobis aliter suspicari, quam nouit, nec possit magis alijs fidem accommodare, quam sibi. *Non iterum nosmetipsos commendamus uobis.* Quia superius dixerat se commendatitijs non egere. *Sed occasionem damus uobis gloriandi pro nobis.* Contra pseudoapostolos, qui eis primò per detractionem odium eius inferere volebant, vt eis fides facilius haberetur. *Vt habeatis ad eos. Quid respondeatis. Qui in facie gloriantur, et non in corde.* Qui cum ad faciem gloriantur de sua iustitia & nostra infirmitate, cordis sui testimonio reuincuntur, siue in carnalibus operibus legis. *Siue enim mente excedimus Deo: siue sobrii sumus uobis.* Quidam dicunt, siue super hominem sapimus, id est, in extasi sumus Deo: quia plus est quam humanum quod loquimur: siue nostro sensu loquimur vobis. *Mente excedere dicitur doctor, quando alta & spiritalia loquitur: vt beatus Ioannes, In principio erat verbum, & reliqua.* Sobriè loquebatur, quando se humiliabat dicens, Verbum

Verbum caro factum est: quod etiam significabant angeli in scala, quam vidit Iacob, ascendentes & descendentes: id est, doctores, vt ipse beatus Paulus ascendebat, cum dicebat. Sapientiam loquimur inter perfectos: & Ego non potui vobis loqui quasi spiritalibus. Descendebat, cum dicebat, Neque enim iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum IESUM, & hunc crucifixum. *Charitas enim CHRISTI urget nos.* Necesse est nos aliquam partem eius rependere charitati, vt pro eius corpore patiamur, qui mori pro nostra morte dignatus est. *Iudicantes hoc.* Recogitantes siue arbitantes. *Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Et pro omnibus mortuus est CHRISTVS. Solutus inuentus est, qui vt immaculata hostia pro omnibus moreretur, pro eis qui erant mortui in peccatis. *Vt et qui uiuunt.* Ei debemus vitam nostram, qui eam in nobis sua morte reddidit. *Iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est.* Si quis suas voluntates, & non Dei facit, sibi uiuit: vnde dominus, Si quis vult, inquit, post me venire, abneget seipsum, & reliqua. *Et resurrexit.* Semper morti resurrectionem iungit, propter calumniam. *Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem.* Quia illi veterum exempla Corinthiis proponebant, neminem nouimus carnaliter circumcissum, & carnalem sabbatum obseruantem, nullius veteris sequimur exemplum. *Et si cognouimus secundum carnem CHRISTVM.* Etiam si ipse CHRISTVS carnaliter circumcissus est, & cum Iudaeis omnia celebravit. Sed post resurrectionem eius nouum est testamentum. *Sed nunciam non nouimus.* Iam non nouimus vltius passurum CHRISTVM: quia spiritaliter cum post resurrectionem totum Deum esse intelligimus. *Si qua ergo in CHRISTO noua creatura, uetera transferunt.* Si quis nouus est, noua in CHRISTO creatura intelligat, omnia vetera suo tempore esse disuncta, & modò nouo more viuendum. *Ecce facta sunt.* Secundum Esaiam. *Omnia noua.* Quia etiam praecipua innouata sunt, dum implentur per gratiam CHRISTI. *Omnia autem ex Deo.* Et noua & vetera ab vno Deo pro diuersitate temporum sunt effecta. *Qui reconciliauit nos.* Quia per peccata ab eo fueramus auersi. *Sibi per CHRISTVM.* Per sanguinem, & exemplum CHRISTI: quia & redemit, & docuit.

docuit. *Et dedit nobis ministerium reconciliationis. Ut & nos alios reconciliemus. Quoniam quidem Deus erat in CHRISTO mundum reconcilians sibi. Non solum homo erat Christus, sed & Deus: id est, Deus homo secundum presentiam ubique est, non secundum effectum: in CHRISTO autem omnis plenitudo diuinitatis inhabitat. Non reputans illis delicta ipsorum. Hoc est, indulgens per solam fidem, quæ gratis donata est. Et posuit in nobis uerbum reconciliationis. Prædicationem, ut pro CHRISTO nos reconciliemus homines Deo. Pro CHRISTO ergo legatione fungimur. Cuius uice legati sumus Dei. Tanquam Deo exhortante per nos. Non ex nobis dicimus, sed Deus per nos loquitur. Obsecramus. Id est, tanquam uos CHRISTVS obsecret. Quid? reconciliari Deo, quia inimici eramus: nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitia. Inimicos autem nos non natura, sed peccata fecerunt: unde inimici illius, inde serui peccati. Quomodo autem reconciliamur, nisi soluatur, quod inter nos & ipsum separat, hoc est, peccatum? & ideo mediator dominus CHRISTVS, qui factus est sacrificium pro peccato offerens seipsum. Pro CHRISTO reconciliamini Deo. Hoc est, uice CHRISTI rogamus, ut conuertamini, & credatis. Eum qui non nouerat peccatum. Deus pater scilicet filium. Pro nobis fecit peccatum. Id est, sacrificium pro peccato pro nobis peccatum fecit. Hostia oblata pro peccato, peccatum dicebatur in lege, cum nihil peccaret, sicut scriptum est, Et imponet manus super caput peccati sui. Per quorum sanguinem sanguis ille qui pro nobis effusus est, præfigurabatur. Ita & CHRISTVS pro peccatis nostris oblatus, peccati nomen accepit. Ut nos efficeremur iustitia Dei. Non nostra. In ipso. Non in nobis. ¶ Adiuuantes autem exhortamur uos. Verbo Dei. Ne in uacua gratia Dei recipiatis. In vacuum gratiam Dei recipit, qui cum Dei gratia non laborat, nec adiungit studium suum, ut possit Dei præcepta ipso adiutore implere: qui non nouus est in nouo testamento, & nouam vitam sectatur, cui nihil proficit gratia Dei. Nam ad Galatas idem dicit, Non abiicio gratiam Dei. Ait enim. Deus per prophetam Esaiam. Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Mihi ad exaudiendum tempus acceptum, & dies salutis, in hac uita est, sicut ait saluator, Ambulate dum*

lucem

lucem habetis, ne uos tenebræ comprehendant. Ecce nunc tempus acceptabile. Sicut alibi, Ergo dum tempus habemus, operemur bonum. Dies autem dicitur uita hæc, quia apta est ad operandum, & concluditur nocte iudicij, in qua nemo poterit operari. Hæc uita & æstas dicitur, in cuius comparatione formicæ dicuntur hyemem sperare uenturam. Ecce nunc dies salutis. Hic solum salutem Deo donante possumus inuenire. Nemini dantes ullam offensionem, ut non uituperetur ministerium nostrum. Nemo exemplo nostro offendatur, ne non tam nostrum uitium putetur esse, quam ministerij. Sed in omnibus. Non in aliquibus. Exhibeamus nosmetipsos. Hinc ostenditur, reparatis nobis per gratiam Dei, posse cum Dei adiutorio exhibere nos ministros Deo indefcriptis uirtutibus. Sicut Dei ministros. Dei ministri Deum debent in omnibus imitari, & ex uita & actu cognosci ueri Dei cultores, sicut ille se patitur ab omnibus blasphemari, & in presentia uita etiam ingratia sua non negat beneficia. In multa patientia. Non modica. Modò patientiæ membra describit. In tribulationibus. Omnis læsio tribulatio est. In necessitatibus. Orane quod necesse est, sic feramus, ut necesse est. In angustiis. Angustia est omnis inopia. In plagis, in carceribus, in seditionibus. A principibus locorum. In laboribus, in uigiliis. In laboribus discursuum, siue operationum, quæ mentis debent esse magis, quam corporis. Nam uigiliæ honestatis macerant carnes. In ieiuniis. Notandum, ieiunia cum uirtutibus numerari. In castitate. Illa est uera castitas, quæ & corde & corpore conseruatur. In scientia. Scientia species uirtutum est, si ex ea quis erudiatur, non infletur. In longanimitate. Longanimitas uera est sustinentia diuturna. In suauitate. Suauitas autem est, si nulli uerbis nostris amaritudinem generemus, & illud eiusdem Apostoli impleamus, Omnis amaritudo, & clamor, & blasphemia tollatur à uobis cum omni malitia, & dicatur à uobis, fauces eius dulcedinis, & totus desiderium. In spiritu sancto. Id est, ita nos eius dono possumus exhibere, si nos eius dono dignos præparemus, & templum suum, quod mandauit in baptismo, non uiolemus. In charitate non ficta. Charitas sanè non ficta est, si omnia quæ nobis fieri uolumus, aliis faciamus, sicut ait sanctus Ioannes, Non diligamus uerbo, &

o ij . lingua,

lingua, sed opere & veritate. In hoc quoque nō ficta est charitas, si delicta & culpas benigno affectu in fratribus castigamus. *In verbo veritatis.* Verbum veritatis verbum est CHRIS T I, quod ex scripturis profertur, si tamē aptē profertur: & verendum, ne fortē faciamus de veritate mendacium. vel illud, Nolite mentiri inuicē. *In uirtute Dei per arma iustitiæ.* In uirtute CHRIS T I per arma iustitiæ aduersus diabolum dimicamus: siue in uirtute Dei, qui per arma legis diabolum superauit. *A dextris, & à sinistris.* Neq; prosperis eleuemur, nec frangamur aduersis. *Per gloriam, & ignobilitatem.* Gloria virtutum, ignobilitate carcerū. *Per infamiam, & bonam famam.* Omnia hæc per patientiam aqualiter ducamus, nec extollant nos laudantes, nec deiciāt detrahentes: quia necesse est nonnunquam utrosque mentiri. Nos verō ad conscientiam respicientes, non debemus aliis plus de nobis fidem accommodare, quā nobis. *Vt seductores, & ueraces.* Exposuit infamiam, & bonam famam, quia ab aliis seductores, ab aliis non solum ueraces, sed & dii nominati sunt. Non ergo mirum, si apostoli seductores dicebantur, cum ipsum dominum Iudei sic dixerint. *Sicut qui ignoti.* Ab infidelibus. *Et cogniti.* A credentibus. *Quasi morientes, & ecce uiuimus.* Hoc est, usque ad desperationem uitæ peruenientes: sicut quādo lapidatus putabatur mortuus, ille verō surrexit, & docebat in Lystris: simulque notandum, quod aduersa, & temporaria quasi habeantur: ueluti si aliquis somnium referat, uidebar mihi quasi essem ibi: nam præmia æterna non habēt quasi. *Vt castigati, & non mortificati.* Castigans castigauit me Deus, & morti non tradidit me. *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Tristes seueritate uultus, corde verō etiam in tribulatione, gaudentes in spe. *Sicut egentes, multos autem locupletantes.* In hoc ipso quo egemus nobis, aliis abundamus, dum per nos elemosynæ fiunt: siue terrenis egentes, alios facimus locupletes, quasi talionem præmij sempiterni. *Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Sicut dicit Salomon, Eī qui fidelis est, totus mundus diuitiarū est, excepto quod omnia domini sunt: nemo plus habet, quā qui nullo indiget. Ille nullo indiget, qui præter necessaria nihil requirit. *Os nostrum patet ad uos.* Ita prouocati sumus profectu uestro, ut tacere non possimus: profectus enim discipuli

discipuli aperit os, & cor dilatat atque magnificat. *O Corinthii cor nostrum.* Ut scriptum est, Quia dedit Deus Salomoni laetitiam cordis, & uobis donet. *Dilatatum est.* Sensibus & doctrinis. *Non angustiamini in uobis.* Nō ex uobis est fermonis angustia. *Angustiamini autem in uisceribus uestris.* Ex uobis causa procedit angustia. *Eandem autem habentes remunerationem.* Eandem habentes remunerationem, si eundem adiutorem Deum habueritis & cursum: aut certē, si quantum docemus, Deo inspirante capitis. *Tanquā filiis dico, dilatamini & uos.* Quasi filij exemplo meo, implorādo gratiam Dei, intellectu dilatamini, ut maiora ipsius dono capiat. Siue sacerdotes docet exemplo dilatare, vel in latitudine charitatis proficere. *Nolite iugum ducere eum infidelibus.* Nolite coniungi illis, vel æquari: iugum enim simul pares trahunt. *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?* Ostendit neminem posse iustum esse pariter & iniustum, conraria exempla proponens. *Aut quæ societas luci ad tenebras?* Nulla: sicut nec lucis cum tenebris. *Quæ autem conuentio CHRIS T I ad Belial? aut quæ pars fidei cum infidei?* Non illis potest conuenire. Belial diabolum, vel antichristum dicit. *Quæ autem consensus templo Dei cum idolis?* Idolum dicit, ipsos homines, qui idola colunt. *Vos enim estis templum Dei uiui, sicut dicit Deus.* Illi autem templum sunt idolorum mortuorum, quos dæmones possident. Cum Deus ubique sit, tamen in illis inhabitat, qui eius sentiunt beneficium, & credunt ipsius donum esse, si aliquid sunt. *Quoniam inhabitabo in illis.* Hoc ipsum probat testimonio, quod templum nos simus Dei, docens, quod mundum ei in corde nostro præbere debeamus ipso adiutore hospitium. *Et inambulabo inter eos.* Omnes eorum sensus obrinebo, uel percurram. *Et ero illorum Deus.* Deus natura omnium est, uoluntate paucorum: non enim est Deus mortuorum, sed uiuorum. *Et ipse erit mihi populus.* Qui uoluntariē serui sunt, non inuiti: id est, fide & obedientia, non tantum natura. *Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit dominus.* Actū & conuersatione, uel familiaritate, non loco. *Et immundum.* Omnis qui peccat, immundus est: immundus enim apud Deum omnis iniquus. *Ne tetigeritis.* Ne tetigeritis coniunctione, uel consortio, seu consensione, aut imitatione actuum iniquorum. *Et ego*

CAP. VII

recipiam uos. Si vos eiecerint. Et ero uobis in patrem, & uos eritis mihi in filios, & filias. Dicendo, Si vos parentes abdica uerine infideles, me patrem habebitis sempiternum. Dicit dominus omnipotens. Addidit omnipotens, ne dicas, quomodo possunt homines fieri filij Dei? **H**as igitur habentes promissiones charissimi mundamus nos. Tantas, & tales promissiones habentibus, quanto studio mundanda est domus, talem hospitem receptura? & Dei filij quomodo patrem debent in omnibus imitari? Ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem. Inquinamentum carnis est, quod per carnem committitur: Spiritus uero, quod sola cogitatione peccatur. Tunc ergo perficientes sanctificationem, si utraque munda seruemus. In timore Dei. Non in laude hominum vel timore. Capite nos: neminem laesimus. Accipite quod dicimus, siue nostrum exemplum accipite in his omnibus imitandum: vel considerate nos. Neminem corruptimus: neminem circumuenimus. Mala doctrina. Non ad condemnationem uestram dico: praediximus enim quod in cordibus nostris estis ad commoriendum & ad conuiuendum. Non me excusando, vos condemnando, quasi tales sitis: non enim possum ita de uobis sentire, quos tantum diligo, sicut dixi superius: siue dilectio uestra tantam me facit habere fiduciam. Multa mihi fiducia est apud uos. Multam mihi fiduciam loquendi dedistis, quia in omnibus obedistis: siue quia multum me a uobis diligi non ignoro. Multa mihi gloriatio pro uobis. Apud omnes ecclesias uestra gloriatio emendatione. Repletus sum consolatione. Post tristitiam, quam pro uobis habebam: siue abundat mihi sermo consolationis, prouocante uestro profectu. Superabundo gaudio in omni tribulatione uestra: Nam & cum uenissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro uestra. Tantum est gaudium meum, ut obliuiscar omnium pressurarum. Ostendit quam magnam pressuram magnitudo gaudij superaret. Sed omnem tribulationem passi sumus. Nullum genus tribulationis non sumus experti. Foris pugnae. Pugnae contra infideles: & a falsis fratribus timor: siue ne credentes scandalum paterentur, omnino verebamur. Intus timores. Ne exacerbati essetis. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus. Contribulatos. In aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in solatio. Non solum quia desideratus

ratus aduenit, sed etiam quia illa nunciauit, propter quae eius spectabamus aduentum. Quo consolatus est in uobis, referens nobis uestrum desiderium. Consolatus est post luctum, quem uobiscum pro uobis habebat. Vestrum fletum, uestram emulationem pro me. Pro contristatione uestra, & pro quorundam peccatis. Ita ut magis gauderem. Quia non solum correxistis, sed etiam amplius profecistis. Quoniam et si contristauit uos in epistola, non me poenitet: & si poeniteret, uident, quod epistola illa est ad horam uos contristauit: nunc gaudeo: non quia contristati estis: sed quia contristati estis ad poenitentiam. Et si poeniteret, eod quod uos nimium increpasset: tamen uelut me facit non poenitere profectus. Contristati enim estis secundum Deum. Non secundum seculum, nec diuolum. Ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quae enim secundum Deum tristitia est. Aut uestra negligentia, aut ne uenientes aliquem damnaremus. Poenitentiam in salutem. Est enim poenitentia contra salutem. Stabilem. Impoenitibilem. Operatur. Perseuerantem poenitentiam: de propiciatione enim peccatorum non debemus esse sine metu: & cum Deus non memoretur, nos memorare debemus poenitendo. Seculi autem tristitia mortem operatur. Seculi tristitia est, ut de amissis rebus praesentibus, aut de alienis non inuasus, aut de aliena foelicitate torqueri. Secundum Deum uero tristitia est, aut sua, aut aliena peccata lugere. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari uos, quantum in uobis operatur. Hoc ipsum quod modo factum est, potest uos docere, quid sit inter seculi & Dei tristitiam. Sollicitudinem. Quia uestra sollicitudo illius inspiratio est: & ubi est sollicitudo, non est inertia, uel somnolentia, aut securitas. Sed defensionem. Defensionem uel disciplinae, uel fidei. Sed indignationem. Vel contra peccantes indignamur, uel gentium indignationes sufferimus. Sed timorem. Non securitatem contra peccantes. Sed si quis scandalizatur, ego uror. Sed desiderium, sed emulationem. Desiderium nostrum, non fastidium. Sed. Quidam dicunt hoc loco, sed, praepositionem esse superfluum in Latino: apud Graecos uero structuram habere sermonis. Vindictam. Non malam ueniam: melius est iuste vindicare, quam male indulgere: nam qui malis parcat, perdere bonos cupit. In omnibus exhibuistis uos incognatos

minatos esse. Probatis vos à culpa immunes. Contaminatus enim auctoritatem non habet in alio vindicandi. Negotio. De quo agitur. Igitur & si scripsi uobis, non propter eum qui fecit. Siue non propter eum qui fecit patri iniuriam, & excommunicatus est, neque propter eum qui passus est, quasi hæc sola me delectassent. Iniuriam. Patri. Nec propter eum qui passus est. Subauditur, tantum. Sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam pro uobis habemus coram Deo. Ne putetis nos aliquid posse latere per sollicitudinem nostram. Ideo consolati sumus. Eò quòd vos probaueritis castos esse negotio. In consolatione autem nostra. Quia de uobis consolationem accipimus. Abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titii: quia resectus est spiritus eius ab omnibus uobis. Illud adhuc amplius gauisi sumus, quòd ita à uobis Titii est spiritus resectus, ut nunquam de eius mente recedatis: profectus enim discipulorum resectio spiritus est magistri. Et si quid apud illum de uobis gloriatus sum, non sum confusus. Gloriatio profectus confusionem non habet, sicut gloriatio secularis. Sed sicut omnia uobis in ueritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, que fuit ad Titum, ueritas facta est. Qui in rebus iustis gloriatur, in ueritate gloriatur, & in Deo, cuius donum est. Et uiscera eius abundantius in uobis sunt, reminiscens omnium uestrum obedientiam. Omnia uos eius membra desiderant, ut oculi præsentiam uestram, aures sermonem, os colloquium, & cætera. Quomodo cum timore & tremore suscepistis eum. Obedientia siue timore esse non nouit: nam qui ex charitate obedit, quæ diligit, timet offendere. Gaudeo, quòd in omnibus confido in uobis. Ut peritus archiatrus ad iam propè sanatum uulnus lenissimis medicamentis utitur, ut cauteriis uisura sanetur. Fecistis me gaudere, quia de uestra obedientia nunquam diffido. ¶ Notum autem uobis facimus fratres gratiam Dei, quæ data est in ecclesiis Macedoniae. Exemplo ecclesiarum Macedoniae eos ad misericordiam prouocat: ut non putent graue, quod uiderint Philippenses uel alios iam fecisse. Et quòd in multo experimento tribulationis abundantiae gaudii ipsorum fuit. Tunc maximè gaudent, quãdo multũ fuerint tribulati, sicut Apostoli ibant gaudentes, quia digni habiti sunt pro nomine IESV CHRISTI contumeliam pati. Et altissima paupertas eorum abundauit in diuitiis simplicitatis

CA. VIII

citatis eorum. Scio paupertatem tuam, & tribulationem, sed diues es: multum quidem pauperes in opibus, sed amplius in simplicitate sunt diuites, & plus cupiunt dare, quàm habent: & ideo magis animum Deus probat, quàm quod dextera porrigebat: qui enim quantum potest facit, totum facit: æqualiter diues & pauper: quamuis diues amplius dare uideatur. Quia secundum uirtutem testimonium illis reddo: & supra uirtutem uoluntati fuerunt. Præposterauit uerba: nam sensus hic est, Testimonium illis reddo, quòd secundum uirtutem fecerunt, & supra uirtutem uoluntarij fuerunt. Cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerij, quòd fit in sanctos. Multum nos suadentes rogauerunt, ut gratatèr suscipere mus eorum communicationem in ministerio sanctorum. Et non sicut sperauimus. Sed plus quàm sperauimus. Sed semetipsos dederunt primùm domino, deinde nobis. Non solum sua omnia sed & se primùm domino tradiderunt in hoc opere, deinde nobis: id est, Deus uoluntatem eorum uidit, nos effectum.

Per uoluntatem Dei. Non ut nobis placerent contra domini uoluntatem: sed ut illi hoc facerent, uoluntatis Dei fuit, qui illis hoc ut facerent, inspirauit. Ita ut rogaeremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in uos etiam gratiam istam, Illorum exemplo accensi sumus mittere ad uos Titum, ut doctrina, uel dispositione sua etiam hæc in uobis Deo adiutore perficiat, ne quid minus cæteris habeatis. Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, & charitate uestra in nos. Non tantum cum fide sermonem & scientiam copulat. Ut & in hac gratia abundetis. Ne cum in aliis cæteros vincatis, in hoc inferiores inueniamini. Non quia si imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem etiam uestræ charitatis ingenium bonum comprobans. Non impero, nec exigo, sed consilium do: ut sicut in omnibus, ita & hic formã alijs præbeatis: cum etiam sciamus obedientiam & misericordiam uos tantam habere, ut non didicisse eam uideamini, sed naturaliter possidere. Scitis enim gratiam domini nostri IESV CHRISTI. Non enim ignoratis illum propter uos pauperem factum, qui uniuersorum erat factor, & dominus: ut eius gratia bonis cœlestibus ditaremini. Si ergo ille propter uos omnia sua contempsit, quanto magis uos propter uos dare debetis parua, non uestra, imò sua ei restituere: Ipsi enim datur, quicquid

quid eius causa porrigitur. *Quoniam propter uos egenus factus est.* De Deo homo. *Cum esset diues: ut illius inopia uos diuites efficitis.* Et consilium in hoc do. *Hoc enim uobis utile est.* Contra Photinum etiam hoc facit, quia erat diues prius, quam fieret pauper. *Qui non solum facere, sed et uelle cepistis ab anno prior.* Quosdam ostendit posse facere non uoluntate, cum aut importunitas petentis, aut autoritas præcipientis exegerit. *Nunc uero et factis perficite, ut quemadmodum promptus est animus uoluntatis.* Quod uoluntate facere cepistis, effectu implete. Omnis enim rei finis est expetendus. Sicut enim factum inuiti acceptum non est, ita & uoluntas renitens sine fructu est. *Ita sit et perficiendi ex eo quod habetis.* In finem usque. *Si enim uoluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est.* Ne putetis me aliquem supra vires exigere, aut tantum à paupere, quantum à diuite expectare: omnes enim æqualiter dant, si uisusque de tanto det, quantum habet. *Non secundum id quod non habet.* Sicut habueris filii, sic fac eleemosynam. *Nam enim ut aliis sit remissio.* Quales erant, ut hoc illis necesse esset dici: Non ut uobis nihil seruetis: sed ut & illis sufficiat, & uobis. *Uobis autem tribulatio.* Inopie. *Sed ex æqualitate in presenti tempore.* Sancti & serui Dei in hoc seculo peregrini & pauperes sunt, in uita uero æterna patriam habent atque diuitias: laici uero, vel qui facultatibus abundant, hic quasi patriam habere uidentur, si communicant sanctis: hic illi eis restituant, ut in sua patria ubi esse diuites comprobantur. *Uestra abundantia illorum inopiam suppleat: ut et illorum abundantia.* Date illis carnalia, ut & illi vacantes Deo possint uobis reddere spiritalia: isti enim duo gradus sine alterutro stare non possunt. Tam ille perfectus non erit, cogitando de carnalibus, quam hic misericors, cum non habet, cui dare, vel à quo dare doceatur. *Uestra inopia sit supplementum, ut fiat æqualitas.* Sic sunt in hoc seculo diuites, quomodo uinum uitem sustinens: illius adminiculo uitis fructus uberes dat, & per fecunditatem uitis, uinum fructuosa conspicitur. Sic sunt serui Dei, & spiritu pauperes, sicut uitis: qui facultatibus diuitum sustentantur, sibi inuicem quod abundant, communicant, utrique pleni ad uitam æternam perueniunt. *Sicut scriptum est.* Hoc de manna dictum, cuius exemplo docemur, quod omnis uis per abundantiam generet vermes: simul & ostenditur, quæ seus dat,

dat, omnibus esse debere communia in præfenti. *Qui multum non abundauit.* Hoc testimonio uult nos omnia communiter possidere, ut & perfecti doctrinam non abscondant: & habentes substantiam, eis non denegent uicium. Dignus est enim operarius cibo suo. *Et qui modicum non minorauit.* Gratias autem ago Deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro uobis in corde Titi. Sicut de manna, si studium vel sollicitudinem, ut quisque pro aliis habeat, Deus dat, ut pro seipso habeat, quis alius est daturus? Quæ, cum ita sint, nihil scripturis sanctis homini à domino iubetur, propter probandum liberum arbitrium, quod non inueniatur dari ab eius bonitate: nec omnino incipit hoc ex malo in bonum per initium fidei commutari, nisi hoc in illo agat indebita & gratuita misericordia Dei: quia non nostra, sed dexteræ excelsi est immutatio. *Quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum sollicitior esset, sua uoluntate profectus est ad uos.* Gratiam quidem exhortationis accepit, sed & propria uoluntate festinauit, ut mercedem haberet non inuitus, quasi ei sit credita dispensatio. *Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias.* Hoc de Luca intelligitur, qui laudem in euangelio, præ cæteris habet: quia & euangelium, & actus apostolorum scripsit. *Non solum autem, sed et ordinatus ab ecclesiis comes peregrinationis nostre.* Ut eum idoneum esse demonstret. *In hanc gratiam, quæ ministratur à nobis ad domini gloriam.* Siue minister sanctorum, siue doctrinæ: quia omnia ad domini gloriam sunt. *Et destinatam uoluntatem nostram.* Propositam siue paratam. *Deuitantes hoc, ne quis nos uituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis.* Ne quis dicat, quomodo CHRISTVS legem impleuit, cum uideamus Christianos nec tantam eleemosynam facere, quantum fieri in lege præceptum est. *In gloriam domini.* In gloriam domini omnis pius glorificat Deum. *Prouidemus enim bona.* Nihil quidem propter humanam gloriam facimus: sed tamen nolumus, ut per nos aliquis scandalizetur, & pereat: sed ut uident opera nostra bona, magnificet patrem nostrum, qui in cælis est. *Non solum coram deo, sed etiam coram hominibus.* Conscientia nostra sufficit nobis propter nos: fama uero, propter proximos, quæ non debet pollui, sed pollere. Duæ res sunt, conscientia & fama. *Conscientia tibi, fama aliis.* Qui fidens conscientie suæ, negligit

gigit famam suam, crudelis est: *Misimus autem cum illis & fratrem nostrum.* Quidam dicunt hoc de Apollo dictum: sed incertum est. *Quem probauimus in multis sepe sollicitum esse.* Testimonium eis perhibet, vt magis audiatur. *Nunc autem multo sollicitiorem.* Eum probamus, confidentes, quia vestra obedientia prouocetur. *Confidentia multa in uos.* Ita iam nouit, vt confidat in uobis. *Siue pro Tito qui est socius meus & in uos adiutor: siue fratres nostri apostoli ecclesiarum gloriæ* CHRISTI. *Sensus hoc habet, siue quia Titus ei de uobis dixit, qui uestram obedientiā probatam habet, siue quia etiam singularum ecclesiarum apostoli eidem nunciarunt ad gloriam* CHRISTI. *Ostensionem ergo, quæ est charitatis uestræ, & nostre gloriæ pro uobis, in illo ostendite in facie ecclesiarum Dei. Ut cum uiderint, uerum esse quod dicitur, omnibus hoc ecclesiis deferant peruidendum. Siue ostendite charitatem, quam habetis, de qua pro uobis gloriamur, ad exemplū omnium ecclesiarum.*

CAP. IX.

Nam de ministerio quod fit in sanctos. Mutare sensum uidetur. Quidam dicunt, superius eum de sanctis dixisse: hic uero de sacerdotibus. Alij uero aiunt eum antè de eleemosyna tractasse, modò de uerbi ministerio commone, quod sanctificatis per baptismum exhibetur. Hi duo sensus usque ad finem causæ diligenter sunt obseruandi.

Ex abundantia est mihi scribere uobis. Ex superfluo commoneo, quia ultro uel docetis, uel sacerdotibus ministratis, qui etiam cæteris misericordiam non negatis. Scio enim promptum animum uestrum. In hoc opere. *Pro quo de uobis glorior apud Macedonas.* Animo. *Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito.* Achaia tota per uos, qui eius caput estis, ad hoc est ministerium prouocata. *Et uestra æmulatio prouocauit plurimos.* Hic æmulatio pro imitatione. *Misimus autem fratres, Quos superius nominauit.* *Ut ne quod gloriamur de uobis, euacuetur.* Qui uos uel præparent uel commoneant. *In hac parte, ut quemadmodū dixi, parati stis: ne cum uenerint mecum Macedones & inuenerint uos imparatos.* Ne aliter inueniā, quàm putabam. In parte, siue ministerij, siue doctrinæ. *Erubescamus nos.* Si nos erubuerimus, quasi falsò pro uobis gloriantes, quanto magis uos, & pro uestra negligentia, & pro nostro rubore? Multa confusio est, si pro te, qui te diligit, erubescat.

Ut non dicamus uos in hac substantia. Necessarium ergo existimat

ui ro-

ui rogare fratres, ut præueniant ad uos. Quod superius dixerat, in hac parte. *Et præparent repromissam.* Quam eis de uobis promissimus. *Benedictionem.* Siue à benedicendo: siue quia per eleemosynam benedictio nascitur Dei ab hominibus: *Hanc paratam esse.* Sufficientem benedictionem. *Sic quasi benedictionem, non quasi auaritiā.* Benedictio erit, si grato animo detur: *Hilarem enim datorem diligit Deus: auarus autem abundans esse non potest.* In scientia autem auarus est, qui sensum, quem ceperit, differt implere, uel exequi, unde & dominus dicit, *Neminem salutaueritis in uia: hoc est, nemini uerbum salutis transitoriè prædicaueritis.* Hoc autem dico, qui parèe seminat, parèe & metet. *Notandum, quia etiam hic gradus esse monstratur.* *Et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Potest & econtrario, qui in maledictione seminat, idem & metere. *Vnusquisque prout destinauit in corde suo.* Non quasi coactus, sed uoluntarius. *Non ex tristitia, aut ex necessitate.* Si uolens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est, & quam sine simulatione didici, & sine inuidia communico. Hoc totum ad ministerium uerbi. Nam si de eleemosynis, unusquisque prout habet. *Hilarem enim datorem diligit Deus.* Econtrario tristem sine dubio odit. *Potens est autem Deus.* Ne timeas inopiam. *Omnem gratiam.* Donum gratiæ: id est, copiam fructuum: quia exinde operibus uestris gratiæ referuntur: siue gratiam scientiæ. Sed bene accipitur gratia donum, quia gratis donatur, quia & hoc donum Dei est, ut nos largi simus. *Abundare facere in uobis.* A tempore frumenti, uini, & olei sui multiplicati sunt. *Ut in omnibus semper.* Siue in speciebus, siue gratis, uel doctrinis. *Omnem sufficientiā habentes, abundetis in omne opus bonum.* Omnem sufficientiam tam spiritualium, quàm etiam carnalium, ut possitis omne opus bonum implere: *Sicut scriptum est: Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum.* De rebus temporalibus æterna iustitia comparatur: qui erogat presentia recipiet æterna. *Qui autem administrat semen seminantis, & panem ad manducandū præstabit.* Hoc magis ad uerbi pertinet semen: qui dedit officium docendi, escam quoque præstabit: si modo uacatis ad doctrinam: siue qui tibi dedit, quod dispenses, esuriem ministerii patietur. *Et multiplicabit semen uestrum.* Siue sermonis,

siue

siue iustitiæ. Et *augebit incrementa frugum iustitiæ uestre, ut in omnibus locupletati.* Frugum iustitiæ, sermo Dei. Fruges iustitiæ sunt, & facultates, cum de eis iustitia fit: cum verò aut iniquè congregantur, aut iniquè ad superbiam, aut ad auaritiam abutuntur, fruges sunt iniquitatis. Pretio enim grauius triticum in populo maledictus. Siue qui per pecuniæ ambitione tumescunt. *Abundetis in omnem simplicitatem.* Vt sine discretione omnibus simpliciter tribuatis, non quærentes, cui detis: sed propter quid detis. *Quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* Quæ simplicitas dandi est. *Quoniam ministerium huius officii.* Administrationis. *non solum.* Non solum reficit sanctos, sed etiam domino gratiæ referuntur, qui vos tanta sapientia condidit. *Supplet ea, quæ desunt sanctis.* Tantum tribuitis, quod non solum suppleat necessitatē sanctorum, sed etiam remaneat, vnde aliis erogaretur. *Sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino.* Duplicem potestis habere mercedem, & refectionis sanctorum, & gratiarum à domino actionis. *Per probationem ministerii huius.* Per hoc ministerium esse probamini Christiani. Quia perfecte docetis, & ostenditis diuinum esse, in quo per obedientiam Deum magnificatis. *Glorificantes Deum in obedientia confessionis uestre in euangelio CHRISTI.* Magnificent Deum, quia per obedientiam constituentur Deum, sicut quidam factis negant. *Et simplicitate communicationis uestre.* Siue simpliciter docentes, siue simpliciter tribuentes. *In illos, & in omnes.* Quia & in illos & in omnes comunicatis potius, quàm donatis, quod certi estis vos cum multiplici scœnore recepturos. *Et ipsorum obsecratione pro uobis.* Etiam in hoc abundat, hæc omnia operatur administratio huius officij. *Desiderantium uos.* Quis enim non desideret videre huiusmodi? *Propter eminentem gratiæ Dei in uobis.* Siue scientiæ, siue misericordiæ. *Gratias Deo super inenarrabili dono eius.* Subauditur, referentes: qui tantam uobis gratiam sua inspiratione donauit. Notandum, quod quicquid boni vel facimus, vel habemus, donum esse ipsius comprobetur.

[CAP. X.

¶ Ipse autem ego Paulus obsecro uos per mansuetudinem & modestiæ CHRISTI. Ea vos mansuetudine rogo, qua CHRISTVS, cum se posset vindicare, iniuriosos sustinuit, ut corrigeret. *Qui in faciem quidem humilis sum inter uos, absens autem confido in uobis.* Quasi qui nihil virtutum habeam: sicut alibi,
Quasi

Quasi nutrix semper. Præsentia sanctorum per nimiam humilitatem potest esse contemptui: absentes verò si necesse fuerit, confidenter suam indicant potestatem. *Rogo autem uos, ne præsens audeam per eam confidentiam.* Ita agite ne præsens meam incipiam vindicando manifestare virtutem. *Qua existimor audere in quosdam.* Non omnis existimatio falsa est: sicut, Puto quod & ego spiritum dei habeam. *Qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus.* Qui putant nos nihil super humanam naturam habere virtutis. *In carne enim ambulantes.* Vt homines. *Non secundum carnem militamus.* Vt CHRISTI ministri: & sic intelligi potest, vt hi militare in carne dicantur, qui vetus testamentum humiliter edisserunt: qui verò sequuntur intelligentiã spiritalem sint quidẽ in carne, quia eandem habeant literã, quam Iudæi: sed non iuxta carnẽ militent, à carne ad spiritum transcendentes. *Nã arma militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed potentia Deo.* Arma nostra non est scutum, vel gladius, sed potentia Dei, qua plus faciens verbo, quàm alij armis carnalibus. Et quia nobis non est colluctatio aduersus carnem & sanguinem. *Ad destructionem munitionum consilia destruentes.* Muniunt enim, & circumdant etiã pseudoapostoli doctrinam suam astutis consiliis, & callidis argumētis, quæ aries apostolicus destruit virtute gratiæ spiritualis, sicut illum magnũ Magum, quem vias Dei disputationibus subuertentem, verbo cæcauit. *Et omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei.* Quid enim superbius, quàm diuinis contraire doctrinis? *Et in captiuitatem redigentes omnẽ intellectum in obsequium CHRISTI.* Destruimus pseudoapostolos, qui sub nomine CHRISTI omnium intellectum sibi cupiunt captiuare, & suæ doctrinæ subicere, quod hæretici facere conantur. *Et in promptu habentes ulcisci omnẽ inobedientiam, cum impleta fuerit uestra obedientia.* Cum iam vero obedientia per nos fuerit impleta, illi si non audientur, potestatem se vindicandi accepisse à domino mentiuntur.

Quæ secundum faciem sunt uidete. Manifesta est rei probatio, & facilis intellectus. *Si quis confidit sibi CHRISTI se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse CHRISTI est, ita & nos.* Nemo tam stultus est, quàm qui se solum CHRISTI esse gloriatur. *Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quã dedit dominus in ædificatione, & nõ in destructione uestra.*

non erubescam. Nam & si magis me potestatem à C H R I S T O accepisse dixerò, vt verum apostolum, vindicandi, non erubescam: quia & verum dicam, & non gloria elatus: sed vestra ædificationis causa compulsus hoc faciam. Illi ergo & vsurpatam, & in destructionem vestram volunt exercere potestatem. Vt autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas: quoniam quidem epistolæ, inquit, graues sunt, & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis. Hoc ideo dico, ne quis me putet illud comminari, quod implere non possum, sicut de me vestri iactitant deceptores. Hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus per epistolas absentes, tales & præsenties in factis. Qui hoc putat, sciat me omnia posse facere, per eum qui manet in me, si necesse fuerit, quæ promitto. Nam & obedientibus per humilitatē, infirmus: & peccantibus, per seueritatem fortis inuenior. Non enim audemus in seferere, aut comparare nos quibusdam, qui semetipsos cōmendant. Non enim possumus de nobis maiora iactare, quàm simus: non audemus ita Deum contemnere, vt similes simus quibusdam, qui suis malunt laudibus, quàm Dei gratia commendari. Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes. Non excedimus mensuram nostræ terminos. Et comparantes nosmetipsos nobis. Non maioribus, vt illi, qui, quum nihil sint, non modò se æquant, sed etiam anteponunt. Nos autem non in immensum gloriamur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi usque ad uos: non enim quasi non pertingentes ad uos superextendimus nos. Nihil super homines, sed in quantum nobis Deus donare dignatus est, id est, apostolatus gratiam, per quam etiam vobis Corinthiis prædicamus. Nō enim hoc vsurpatione facimus, sed præcepto. Vsq̄ ad uos enim peruenimus in euangelio C H R I S T I. Non in nostro. Non in immensum gloriantes in alienis laboribus. Immensum est in alienis laborib⁹ gloriari: quia illi semper ad fideles ibant, qui signa minime requirebant. Spem autem habentes crescentis fidei vestræ in uobis magnificari. Quos nos docemus. Secundum regulam nostram. Non alienam. In abundantia etiam in illa quæ ultra uos sunt euangelizare. Non enim vsque ad uos sufficit peruenisse, sed quum vestra fides creuerit, alibi transsemus, etiam ad illas gentes, quæ trans uos sunt, euangelium prædicare. Non in aliena regula. Loca. In his quæ preparata sunt

sunt gloriari. Siue illi in præparatam intrant gloriam: siue nos in his, qui iam præparati sumus, ad gloriam domini pergemus. Qui autē gloriatur, in domino gloriatur. Etiam qui gloriatur, in domino, cuius donum est, quod sumus, & cuius in nobis virtutes operatæ sunt, gloriatur. Hoc contra Pelagianos. Non enim qui seipsum commendat. Prædicatio enim nostra, nisi domini virtutibus cōfirmetur, ab infidelib⁹ nō suscipitur, vt sciamus, quia & fides ex Deo, qui dat virtutes, vt signa fiant, per quæ credant infideles. Ille probatus est. Laudando. Sed quem Deus commendat. Signa monstrando.

¶ Vitam sustineretis. Sustincte me parum, qui alios multum sustinetis. Modicum quid insipientiæ meæ: sed & supportate me. Insipientem se dicit, quia illi necesse erat aliqua de se dicere vera, vt ostendat multo magis insipientes, qui falso, & nulla necessitate cogente se laudant. Aemulor enim uos Dei æmulatione. Despondi enim uos uni viro uirginē castam exhibere C H R I S T O. Non stimulo liquoris inflammor humani, sed vos tanquam pater æmulatione diuina custodio, vt possimus uos immaculatos: C H R I S T O coniungere, tanto maiori studio conseruatos, quanto meliori estis ipso copulandi. Timeo autem, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus uestri. Serpens Euam mentiendo de Deo seduxit, dicens, solo terrore Deum comminatum esse, mortem non illatarum, si peccassent: ita & nunc pseudoapostoli dicebant ideo euangelij præcepta legi addita, vt vel sic custodiretur, & ea sola sufficeret custodita. Sed & nunc serpens similiter seducit, gehennam propter solum terrorem afferens nominari: eam autem aut non esse omnino, aut non æternam esse confirmans. Et excidant. A vera castitate. A simplicitate. Castus sensus est, qui vni viro placere desiderat, & cui eius soli⁹ semel promissa sufficiant. Quæ est in C H R I S T O. Esse Dei verba credenti. Nam si is qui uenit, alit⁹ C H R I S T V M prædicat, quem non prædicauimus, aut alium spiritum accepit, quem non accepistis, aut aliud euangelium, quod nō recepistis, rectè pater emini. Si uobis aliquid amplius præstarent, quàm per nos accepistis, rectè eos admiseratis contra nos uenientes, & nobis detraherentes. Existimo enim nihil me minus fecisse. In uobis. A magnis apostolis. Si à magnis apostolis, quanto magis ab istis, qui nihil sunt: Siue, ne putetis uos minus quàm ceteræ ecclesiæ ali-

CAP. XI.

quid accepisse, quibus Petrus, & cæteri prædicarunt. *Nam & si imperitus sermone, sed non scientia.* Ostendit istos scientia imperitos, in sermone tumido gloriari. *In omnibus autem manifestus sum uobis.* Ostendit suam integritatem quia omnia secundum Deum fecerit: cum nec auaritia, nec gulam, nec gloriam ab eis aliquando quaeserit. *Aut nunquid peccati feci, me ipsum humilians, ut uos exaltemini?* Si forte hoc solum peccavi, quia propter utilitatem vestram etiam licita omisi. *Quonia gratia euangelium Dei euangelizavi uobis: alias ecclesias expolui, accipiens stipendium.* Quia nec panem quotidianum à vobis accepi, quæ dominus ordinavit. *Ad ministerium uestrum.* Cum vobis euangelium ministrarem. *Et cæ essem apud uos.* Cum essem vobiscum, & à vobis non acceperim, à Macedonibus longe positus accepi, ne crederetis me lucri terreni causa euangelium prædicare. *Et egerem, nulli onerosus fui.* Hoc amplius est, ut cum egerem, nolim accipere. *Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui uenerunt à Macedonia.* Quod manibus minime occurrebam. *Et in omnibus sine onere me uobis seruaui.* Qui pseudoapostolos non habebant, nec erant infirmi. *Et seruaui.* Quia adhuc tales habetis, ne illi per nos occasionem inueniant. *Est ueritas CHRISTI in me.* Sicut CHRISTVS quod semel statuit, non mutauit, nec est aliquando mentitus. *Quonia hæc gloriatio non infringetur.* Gloria est, propter Deum etiam concessa contemnere: maxime si inopia patiantur. *In me in regionibus Achaiae.* Vbi illi sunt: alibi ergo accepit. *Quare? quia non diligo uos? Deus scit.* Deus scit, utrum uos diligam nec ne: imò ideo non accipio, quia diligo. *Quod autem facio, & faciam, ut amputem occasionem eorum, qui uolunt occasionem.* Hic reddit causam, quare & ipse non accipiat. Pseudoapostoli docebant scilicet gulam, vel auaritiam sectantes, & gloriam quaerentes occasionem, ut si ille panem accepisset, illi exigerent aurum: ut si propter Deum prædicant, sicut dicunt, statim appareat: utique si non accipiant, nec docebunt. *Ut in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.* Tales. *Nam eiusmodi pseudoapostoli.* Dicentes, hæc dicit dominus, & dominus non misit eos, & visiones à corde suo loquentes. *Sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos CHRISTI, & non mirum.* Subdolos operarius aliud fingit, aliud agit, & habitu simplici prædicationis CHRISTI rapacitas belluina

belluina contegitur: tales ut placeant, & placendo accipiant; necesse est, adulentur, & adulando decipiant: illa dicentes, quæ placeant, non quæ expediant audienti. *Ipse enim sathanas transfiguratur se in angelum lucis.* Non est tam facile formis & aliquibus uisionibus quasi angelicis, fides habenda: ne forte transfiguret se sathanas in angelum lucis, & decipiat, ac fallat incautos. *Non est ergo magnum, si ministri eius transfigurentur uelut ministri iustitiae.* Non mirum, si ministri auaritiæ fingant se iustitiam prædicare. *Quorum finis erit secundum opera ipsorum.* Mala opera, malus finis expectat. *Iterum dico, ne quis me putet insipientem.* Iam enim superius dixerat, Sustinere modicum quid insipientiæ merx: & reddiderat rationem: *Quia zelo Dei eos zelaret, non gloriae desiderio esset de se aliqua narraturus: ne scilicet in eius odium uerfi falsos apostolos sequerentur.* *Alioquin uelut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid gloriar.* Quomodo uultis accipite me. *Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia.* Si apostolus necessitate compulsus populi Dei negat secundum Deum esse gloriandum, sed de insipientia: quid de illis dicendum sit, manifestum est. *In hac substantia gloriæ.* Est enim alia substantia ueræ gloriæ. *Quonia multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.* Quonia in nobilitate generis gloriari carnale est. *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.* Video enim uos, cum edocti sitis ista nullius momenti esse, tam facile insipientibus cõsensisse. *Sustinetis enim, si quis uos in seruitutem redigat.* In seruitutem legis, vel sacerdotum, qui dominatum in populo exercebant. *Si quis deuorat, si quis accipit.* Si quis deuorat, id est, substantias uestras accipiendo, vel rapiendo consumit. *Si quis extollitur.* Pecunia, Iudaica supbia, vel generis, vel scientiæ. *Si quis in faciem uos credit.* Si quis uos etiam praesentes obiurgat, vel conuictis agit. *Secundum ignobilitatem dico.* Ignobilitas maxima est, si filij dei de nobilitate terrena se iactent. *Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.* Quasi nos in hac parte ab illis minus aliquid habeamus, & non magis uobis uera & fortia prædicemus. *In quo quis audeat, in insipientia dico, audeo & ego.* Possum audere si uolo. *Hebraei sunt: & ego. Israelitæ sunt: & ego. Semè Abraham sunt: & ego.* Si in hoc gloriatur, quia Hebraei sunt, & ego huius sũ generis. *Ministri CHRISTI sunt: & ego.*

Et ego. Vt minus sapiens dico. Notandum, quia si quis etiam de CHRISTI ministerio gloriatur, carnaliter gloriatur. Plus ego. Quam illi. In laboribus plurimis: in carceribus abudantius: in plagis supra modum. Non dixit, tantis prædicavi: sed dimittens omnia præclara facinora sua, quæ tolerauit, enumerat. In mortibus frequenter. A Iudeis quinque quadragenas una minus accepi. In actibus apostolorum semel habet, quinque vicibus tricenas & nouenas, quasi transgressor legis accepit. Ter uirgis caesus sum: Semel lapidatus sum. Hæc in actibus apostolorum non omnia reperiuntur: quia nec in epistolis omnia quæ ibi sunt, continentur. Ter naufragium feci. Ibi semel habet. Nocte & die in profundo maris fui. In ultimo periculo, cum nauem in profundum deductam moles fluctuum operire putaremus. In itineribus sæpe: Periculis fluminum: periculis latronum: periculis ex genere: periculis ex gentibus. De genere & gente Iudeorum dicit. Periculis in ciuitate: periculis in solitudine: periculis in mari. Quando nauigantes periclitabantur, & impegunt nauem ad litus, quæ prora fixa manebat immobilis, puppis vero soluebatur à vi maris. Periculis in falsis fratribus. Qui subintroierunt explorare libertatem nostram. In labore. Manuum. Et ærumna. Misericordia. In uigiliis multis, in fame, & siti, in ieiuniis multis, in frigore: & nuditate. Fames necessitatis est, ieiunium uoluntatis. Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea quotidiana. Ac si diceret, præter illa quæ iam uisitata sunt, & ipsa consuetudine leniora putantur. Sollicitudo omnium ecclesiarum. Ostendit quæ sint illa. Quis infirmatur. Cum infirmantibus infirmor: cum pereuntibus perire me credo. Et ego non infirmor? In fide. Quis scandalizatur, & ego non uoror? Tristitia. Si gloriari oportet. In his si uolunt gloriari, in his gloriantur, in quibus ego, licet coactus: sed quia hæc non habent, ideo de carnalibus gloriantur. Quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. Omnes superiores passionnes infirmitatis nomine designauit, quod humanæ infirmitati ista præualeant. Deus & pater domini nostri IESUS CHRISTI scit, qui est benedictus in secula, quod non mentior. Rem quasi difficilem dicturus, quod Iudæi contra eum, etiam gentium principes concertassent, antè Dei testimonium implorat, ne uerè hoc iactantia putaretur, quod aduersum eum etiam regna surrexerint, & nihil potuerint præualere: ideo autem hæc enumerat,

enumerat, ut ostendat, quid intersit inter ueros, & falsos apostolos. Damasci præpositus gentis Arethæ regis custodiebat ciuitatem. Damascenorum. Ut me comprehenderet, & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius. Præpositus gentis illius erat, cui regnabat Aretha. ¶ Si gloriari oportet, non expedit quidem. Nec mihi expedit, quia necessitate compellor. Veniam autem ad uisiones & reuelationes domini. Ac si diceret, infirmitates meæ sunt: uisiones autem non meæ, sed domini. Scio hominem in CHRISTO. Siue de se dicat, & causa humilitatis quasi de alio loquatur siue uerè de alio, utrunque stare potest. Ante annos quatuordecim siue in corpore, nescio: siue extra corpus, nescio: Deus scit: raptum huiusmodi usque ad tertium cælum. Intuere quanta necessitas ei incumbat, ut quod quatuordecim annis celauerat, postmodum prodere cogeretur. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit: quoniam raptus est in paradysum. Quod iterum repetit, siue in corpore, siue extra corpus, nescio: ostendit alteram fuisse uisionem. Et audiuit arcana uerba. Abscondita. Quæ non licet homini loqui. Siue quæ nulli homini fas est dici: siue quæ impossibile est humanam narrare naturam. Pro eiusmodi gloriabor, pro me autem nihil. Gloriabor. Nisi in infirmitatibus meis. Siue pro eiusmodi uisione, siue pro eiusmodi homine. Pro me autem nihil. Siue pro me uirtute, quia non est mea, sed domini reuelatio. Nam & si uoluerò gloriari, non ero insipiens: ueritatem enim dicam. Hic uidetur ostendere, quod quasi de alio dicat, cum dicit, etiam se habere uide gloriari, sed nolle. Parco autem, ne quis me existimet. Sunt & occulta, quæ possim in ueritate proferre, sed parco, id est, non facio. Supra id quod uidet in me. Sufficiunt manifesta, etiam si celentur occulta. Aut audit ex me aliquid. De his me tantum æstimet unusquisque, quæ uidet in me, aut audit ex me. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus sathane. Quanta sunt, quæ cælo: ut merito mihi esset stimulus necessarius, qui me hominem esse commemoraret. Ut me colaphizet. Colaphizabat eum sathanas, aut tribulationes suscitando, aut inferendo dolores: quidam enim dicunt, eum frequenti dolore capitis laborasse. Alij dicitur titillatione carnis stimulum: sed magis credendum est, iuges tribulationes. Propter quod ter dominum rogauit, ut discer-

deret à me. Intelligimus etiam sanctos contraria aliqua potestulasse: simul & dicimus, quod importuna petitio vel respectum mereatur, si non meretur effectum. Nam quando quod non expedit, non dat deus, tunc magis exaudit. *Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Quam habes, siue quæ te liberat: quæ virtus nisi ad quam pertinet, non extollit. Et quis dubitat hoc ad iustitiam pertinere? hanc perfectionem virtutis utique nondum habebat Apostolus, nondum erat æqualis angelis dei: sed inerat illi extollendi se infirmitas, quæ per angelum etiam sathanæ fuerat comprimenda, ne reuelationum magnitudine extolleretur. Quare per angelum sathanæ? Quia frequenter & antidotum etiam de serpentibus contra venena serpentum conficitur. Quid est ergo, Sufficit tibi gratia mea: nisi, ne deficiente succumbas sub colapho angeli sathanæ? Et quid est, Virtus in infirmitate perficitur: nisi quia in isto loco infirmitatis hæcenus perfectio potest esse virtutis, vt ipsa in infirmitate præsentis elatio reprimatur, vt ad eius perfectionem pertineat, etiam ipsius imperfectionis & in veritate cognitio, & in humilitate confessio? *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis. Postquam cognoui prodesse, quod nocere putabam. Vt inhabitet in me virtus* CHRISTI. Non in potentia. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis. Non in honoribus. In necessitatibus. Non in otio. In persecutionibus. Non in salutationibus. In angustiis. Non in diuitiis. Pro CHRISTO. Non pro auaritia, vel pro aliquo crimine, sicut & saluator ait, vt sola causa iustitiæ patiamur. *Cum enim infirmor, tunc potens sum. Maxima potentia est infirmari pro* CHRISTO. *Factus sum insipiens, uos me coegistis: ego enim debui à uobis commendari. Insipientis est suos narrare labores, & proprias iactare virtutes. Sed hoc vos coegistis, qui cum aliis de me fatissacere debuissetis, quia nihil minus fuerim à magnis apostolis: modò iterum opus habetis, vt uobis nos ipsi commendemus. Nihil enim minus feci ab his qui sunt supra modum Apostoli. Quanto magis istis? Tametsi nihil sum, signa tamen apostolatus mei facta sunt super uos in omni patientia, in signis, & prodigiis, & uirtutibus. Ego quidem nihil sum, quia homo: sed apostolatus sua signa ostendit in uobis: hoc est, potentiam uirtutis, atq; prodigia. Quid est enim quod minus habuistis præ**

cæteris

cæteris ecclesiis? Quibus alij apostoli prædicauerunt. *Nisi quod ego ipse non grauau uos. Quia nihil à uobis accepi. Donate mihi hanc iniuriam. Si hoc iniuriam esse putatis, ignoscite. Ecce tercio hoc paratus sum uenire ad uos, & non ero grauis uobis: nõ enim quero quæ uestra sunt, sed uos. Nec enim debent filij parètibz thesaurizare. Salutem uestram quero, nõ munera. Sed parentes filijs. Ego magis uobis debeo dare quod habeo. Ego autem libentissimè impendam. Si quid habeo. Et superimpendar ipse pro animabus uestris. Licet plus uos diliges, minus diligar. Quod habeo labore impendo, & ipse superimpendar pro uestris animabus: perfecta enim dilectio, non solum totum gratis impendit quod habet, sed etiã ipsa libenter impenditur, ubi necesse est. Sed esto, ego uos nõ grauau. Per omnia se purgat, ipsorum semper conscientiam interrogans, simul & quomodo ab illis caueant monstrans. *Sed cum essem astutus, dolo uos cepi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad uos, circumueni uos? Rogau Titum, & misi cum illo fratrem. Fortè. Nunquid Titus uos circumuenit. Non: utique non. Nõne eodem spiritu ambulauimus? Nunquid tulit uobis aliquid, quod mihi afferret, aut aliter docuit quàm me docere uidetis? Nõne iisdem uestigijs? Olim putatis quod excusamus nos apud uos. Non ut superius dixi, vt uobis placeamus, hæc dicimus: sed ne uobis, cum uenerimus, necesse sit acrius vindicare. Coram Deo in CHRISTO loquimur: omnia autem charissimi propter uestram ædificationem. Quam fallere impossibile est. Timeo enim, ne fortè cum uenero, nõ quales uolo inueniam uos: & ego inueniar à uobis qualem non uultis. Si uos non inuenero iustos, & ego à uobis leuiter inueniar. Blandimentis minime utitur. Ne fortè contentiones, emulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sunt inter uos. Si propter hæc se dicebat seuerissime vindicare: quid faceret, si nostris temporibus adueniret, quibus ad cõparationem aliorum criminum ista nec putantur esse peccata? Cõtentio est, ubi nõ ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur. Sulfurro est, qui murmurat, & non alicui in facie, sed de ipso aliis male loquitur. Et iterum cum uenero, humiliet me Deus apud uos. Et hoc timeo. Et lugeam multos ex his, quæ antè peccauerunt, & nõ egerunt penitentiam super immunditiam & fornicationem. Cõtra Nouatianos penitentiam negatores. Si lugeat penitentiam non agentes, utiq; de agentibus gaudet. Et impu-**

p iiii dicenda

dicitia quam gesserunt. Impudicitia grauior est, quasi mon-
struosa fornicatio, sicut ille fecit, qui uxorem patris accepit.
 ¶ **E**cce tertio hoc uenio ad uos. Iam enim bis fuerat. In ore
 duorum uel trium testium stabit omne uerbum. Secundum legē.
 Prædixi enim & prædico, ut præsens uobis, & nunc absens, his qui an-
 tē peccauerunt, & cæteris omnibus, quoniam si uenero, iterum non
 parcam. Qui postmodum peccauerunt nec ipsis parcam: priorum
 ruina istos facere debuit cautiore. An experimen-
 tum queritis eius qui in me loquitur **C H R I S T I**? An in me
C H R I S T V M tentatis, si in uobis valeat vindicare? Et notan-
 dum, quod doctrina eius nō humana, sed **C H R I S T I** esse pro-
 batur, quam qui reprehendit, sine dubio Deo contumax inue-
 nitur. Qui in uobis non infirmatur. Potest dici, eum non infir-
 mum, sed potentem esse, nec ipsi ignoratis. Sed potens est in
 uobis. Si etiam in uobis potens est, quanto magis in nobis ca-
 pacioribus sui? Nam & si crucifixus est. Quod crucifixus
 est, nostrum est, quod uiuit, suum. Ex infirmitate. Humanæ
 naturæ. Sed uiuit ex uirtute Dei: Nam & nos infirmi sumus in illo.
 Sed & nos in præsentī quidem infirmamur, sed in futuro cum
 illo non in nostra, sed Dei uirtute uiuemus. Sed uiuemus cū
 eo, ex uirtute Dei in uobis. Si nos prouocaueritis infirmos, in-
 uenietis nos uiuere cū **C H R I S T O** in uirtute Dei, cū
 in uos vindicare coeperimus. Vosmetipsos tentate, si estis in fi-
 de: ipsi uos probate. Si estis in fide, ex uobis nos cognoscite,
 date sententiam in peccante, & uidete si nō statim uerbo uin-
 dicta procedit. An non cognoscitis uosmetipsos, quia **C H R I S T V S**
I E S V S in uobis est? nisi forte reprobi estis. An nesci-
 tis, quia **C H R I S T V S** Deiuirtus in uobis est? si tamen non
 estis reprobi: hoc est, si uos non dereliquit per negligentiam
 uestram. Spero autem, quod cognoscetis, quia nos non sumus re-
 probi. Spero uos sensuros quomodo uos uideo conuersari.
 Oramus autem Deum, ut nihil mali faciat. Si enim aliquid fe-
 ceritis, nos uindicando probati parebimus: sed malum nos
 reprobi uideri, tantum ut uos quod bonum est, faciat. Non
 ut nos probati pareamus, sed ut uos quod bonum est, faciat. Sub-
 auditur, oro. Nos autem ut reprobi simus. Non enim possumus ali-
 quid aduersus ueritatem, sed pro ueritate. In innocentem enim
 non praualeat nostra sententia, nisi in eum qui peccauerit.
 Gaudemus enim quando nos infirmi sumus: uos autem potentes estis.
 Gaudemus

Gaudemus si necesse non est, ut nostra uirtus appareat: sicut
 apparuit in Anania & Sapphira Petri, ut nostra in Mago.
 Hoc & oramus, uestram consummationem. Ut uos perfecti sitis
 atque potentes. Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius
 agam secundum potestatem quam dominus dedit mihi. Si enim
 non corrigitis, adhuc durius agam, quā dico. In ædificationē.
 Ut & uos emendetis, & alij peccare formident. Et non in de-
 structionē. Uestram: sicut illi sibi usurpant. De cætero fra-
 tres gaudete, perfecti estote. Notandum, quod omni ecclesie
 scribēs dicit esse debere perfectos, & quod laicos se iubet in-
 uicem exhortari, sicut alibi dicit, Vellem omnes homines ef-
 se sicut me ipsum. Sed quia ibi sequitur, Vnusquisque propriū
 donum habet à Deo: in donantis, non in accipientis est po-
 testate perfectio. Exhortamini, idem sapite, pacem habete.
 Hoc est unum. Et Deus pacis & dilectionis erit uobiscum. Sin
 autem, aut or dissensionis & odij erit uobiscum, & eritis cum
 illo in æternum. Salute inuicē in osculo sancto. Non ficto.
 Salutant uos sancti omnes. Non diuites, Gratia domini nostri
I E S V C H R I S T I, & charitas Dei, & communicatio sancti
 spiritus. Contra Arrianos, qui calūniantur, quod pater ma-
 ior sit, quia semper prior nominetur. Sit cum omnibus uobis.
 Amen. Sicut est cum aliquantis iustioribus uobis, ita sit cū
 omnibus uobis.

FINIS EPIST. SECUNDAE AD CORINTH.
 SCRIPTAE EX MACEDONIA.

Incipit

Incipit Epistola

BEATI PAULI APO- stoli ad Galatas.

A R G V M E N T V M.

Galatæ sunt Græci: hi verbum veritatis primum ab Apostolo acceperunt, sed post discessum eius tentati sunt à falsis apostolis, vt in legem & circumcisionem reuenterentur: hos apostolus reuocat ad fidem veritatis, scribens eis ab Epheso. Hoc vt apparet argumento, Galatæ erant à pseudoapostolis persuasi, atque seducti, quòd Paulum, per quem vero euangelio crediderant, non esse apostolum audiebant, videlicet quia neque de duodecim electis, neque CHRISTVM, vt Petrus & cæteri aliquando secutus fuisset: quam derogationem necesse habet veris rationibus ex autoritate sancti spiritus refutare, per ordinem probans, non se ab hominibus, neque per hominem missum: sed per eum, qui ipsum, & cæteros in ordinem apostolatus elegit.

Daulus apostolus. Vt saepe dictum est, pusillus, ab humilitate. Nō ab hominibus, neque per hominē: sed per IESVM CHRISTVM. Non ab humana præsumptione, neque per apostolos, vt Aaron per Moysen: sed per ipsum Deū, & dominum, vt Moyses & apostoli, & propheta. Ab hominibus plerique ordinantur, cū populi fauore, non digni, patientiam domini contemntes: & vt maiorem auctoritatem suam ostenderet, adiecit, Per IESVM CHRISTVM. Et Deum patrem qui suscitauit eum. Quia & filij, & patris vna est operatio: & vt scias, quia Deus est CHRISTVS, à quo ille factus est apostolus. Diligenter aduerte, quòd

quòd antè nominauerit filium, & patrē, cōtra calumnias Arrianorum. *A mortuis.* Secundum hoc quod potuit mori, carne scilicet. *Et qui mecum sunt omnes fratres ecclesis Galatiæ.* Ne si solus indignè ferre putaretur suā conculcari doctrinam. *Gratia uobis.* Quia sola fide saluati estis per gratiā Dei. *Et pax à Deo patre & domino nostro IESU Christo.* Quia remissis delictis omnibus reconciliati fuerāt Deo. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos.* Ostendit beneficia CHRISTI, quibus ingrati existunt, volentes in lege viuere, quæ peccatoribus data est, quibus oia sunt peccata dimissa. *De presenti seculo nequam.* De seculi operibus malis, quæ in eo fiunt. *Secundum uoluntatem Dei, & patris nostri, cui est gloria.* Non secūdam merita nostra. *In secula seculorum.* In finitis beneficiis, infinita gloria debetur. Amen. Quod prologum suo Amen, Hebræo sermone cōcludit. Amen, Septuaginta duo trāstulerūt *glosa*, fiat: Aquila *uocauit* *glosa*: nos uerò uerè, siue fideliter: quod etiam in euangelio à saluatore semper assumitur, sua per Amen, uerba firmante. *Miror quòd sic tam citò transferimini ab eo, qui uos uocauit.* Enu meratis beneficiis, mirari se dicit, quòd ab illo potuerint solis uerbis retrahi, à quo nullis tormentis debuerint separari. *In gratiam CHRISTI, in aliud euangelium.* Non in legē. *Quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui uos conturbant.* Nam euangelium aliud esse non potest. *Et uolunt conuercere euangelium CHRISTI.* Peruerso ordine, dum lex ad euangelium proficeret, illi euangelium ad legem reuocare nituntur. *Sed licet nos, aut angelus de cælo euangelizaret uobis præterquam quod euangelizauimus uobis.* Breuiter omni personæ præiudicauit, quando nec apostolos, contra quod semel prædicauerat, nec uocem de cælo angeli loquentis permittit audiri. Facit autem hoc contra omnes hereticos, qui traditiones apostolicas mutare conantur. *Anathema sit.* Abominabilis sit uobis. *Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: si quis uobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.* Repetit, ut fortius commendat. *Modo enim.* Ostendere uult, se hominum odium non timentem liberè prædicare debere ueritatem. Nunquid propter homines uos suadeo, sicut propter Iudeorum traditiones antè faciebam? *Hominibus suadeo.* Satisfacio. *An Deo? Sed Deo.* *An quæro ho-*

ro hominibus placere? Vbicunque sine additamento aliquo homines nominantur, maximè in malam partem accipitur: vt est illud, Omnis homo mendax. &, Quem me dicunt, homines esse? &, Nō ane homines estis? Igitur quicumque talibus placere voluerit, necesse est, vt eorum faciat voluntatē: sancti autem Deo tantum, & Deum amantibus placent, qui iam amplius quàm homines esse dicuntur. Si adhuc hominibus placere, CHRIS TI seruus non essem. Nam me ode runt: quia seruus sum CHRIS TI. Notum enim vobis facio fratres euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem. Vult purgare vsurpationes, & humanæ traditionis infamia. Neque enim ego ab homine. Neque à me finxi, neque ab alio accepi, q̄ gentes sola fide saluentur. Simul notandum, quod hic CHRIS TVM Deum dicat, à quo accepit euangelium. Accepi illud, neque didici: sed per reuelationem IESV CHRIS TI. Inter accipere, & discere, hoc interest: quod accepit euangeliū, cui primū infinuatur, & ad fidem eius adducitur, vt credat vera esse, quæ scripta sunt: discit is, qui ea quæ in illo per ænigmata & parabolas figurata sunt, explanata & disserta cognoscit. Audistis enim. Nec vos ipsos latet quod dico. Conuersationem meam aliquando in Iudaismo. Hic enumerat q̄ firmiter tenuerit Iudaismum, & qualiter pro traditionibus patriis ecclesiam expugnauerit, vt ostendat se non potuisse inde humano consilio, nisi diuina reuelatione & misericordia separari. Quoniam supra modum persequebar ecclesiam Dei & expugnabam illā. Suū exēplum ponit: vt si ego, qui Iudæus natus, & ibi eruditus, non legis ceremonias sequor, quid vos facere debetis? Et proficiebam in Iudaismo. Non in lege Dei, sed traditione patrum. Supra multos coetaneos in genere meo. Non dixit supra omnes, ne iactantiæ videretur occasio. Abundantius æmulator existens paternarum mensuram traditionum. Paternas traditiones non domini mandata commemorat. Cum autē placuit ei, qui me segregauit de utero matris meæ. Qui me iam in præsentia ab utero segregauerat, quando voluit fecit, quod sciebat esse futurum. Uterus matris suæ potest & synagoga intelligi. Et uocauit per gratiam suam. Non meis meritis. Vt reuelaret flum suum in me, ut euangelizarem illum in gentibus. Per me, vel in me. Reuelauit autem nō solum in via, sed

sed etiam in cæteris locis. Continuo non adqueui. Continuo non fui incredulus cælesti visioni, quia non carnis & sanguinis vocē audiui, sed domini, nec cōtuli cū carne & sanguine. Carni & sanguini. Id est, generi meo. Neque ueni Hierosolyman ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Vt aliquid ab illis discerem, sed de Damasco abii in Arabiam, vt docerem quod mihi fuerat reuelatum. Deinde post annos tres Hierosolyman ueni. Ideo post annos tres, vt intelligamus, nō illum indigni se doctrina, qui tribus iam annis docuerat. Vadit autem videre Petrum quando refertur tentasse se iungere discipulis. Videre Petrum. Videndi gratia, non discendi. Et mansi apud eum diebus quindecim. Susceptum se ab illo monstrat in charitate, & breui tempore nihil discere potuisse. Alium autem apostolorum uicē neminem. Ne si non à Petro, ab aliis didicisse videretur. Nisi Iacobum fratrem domini. Ex cognatione Mariæ. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde ueni in partes Syriæ, & Ciliciæ. Eram autem ignotus. Notandum, quia post triennium vidit ignotos. Facie ecclesis Iudææ, quæ erant in CHRIS TO. Tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat. Qui tunc seorsum ex Iudæis credentes suas ecclesias habebant, nec his qui erant ex gentibus, miscebantur. Et in me clarificabant. De re difficili grande miraculum est. Deum. Qui solus potest de persecutore apostolum facere, & de malo bonum.

¶ Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolyman cum Barnaba, assumpto & Tito. Quando de oneribus legis quæstio mota est. Ascendi autem secundum reuelationem. Non secundum propriam voluntatem. Et cōtuli cum illis euangelium. Non didici ab illis, sed contuli cum illis. Aliud est conferre, aliud discere: inter conferentes æqualitas est: inter docentem & discentem minor est ille qui discit. Quod prædico in gentibus. Quod sola gratia & fide saluentur. Seorsum autem. Ne illos discipuli dubitare putarent. His qui uidebatur aliquid esse. Præstantiores. Ne forte in uacuum curerem, aut cucurrissem. Non est dubitantis, sed confirmantis. Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gētilis, compulsus est circumcidi. Neque, semper negationem secum habet. Sed propter

CAP. II.

pter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt. Reddit causas, quare secundum Latina exemplaria circuncideret Titum: non quia illi circuncisio prodesset, sed ut scandalum vitaretur: *Explorare libertatem nostram, quam habemus in CHRISTO IESU, ut nos in seruitutem redigerent. Qua liberi sumus à iugo legis. Quibus neque ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas euangelii permaneat apud uos. Latinus habet, Quibus ad horam cessimus, ut periculum vitaremus, & essent qui in uobis ueritatem euangelii confirmarent: non impleto sensu quem cœperat, alium introduxit: quo expleto, redit ad cœptum. Ab his autem qui uidebantur esse aliquid, nihil accepi. Si igitur nos inter tantos Iudæos, imminenti hinc inde fratribus, ex parte conuenientibus, nulla potuimus vi ac ratione compelli, ut obseruaremus circuncisionem, quam sciebamur esse finitam, uos ex gentibus, uos in Galatia, uos quibus uis nulla inferri potest, uitro à gratia recedentes, ad legis iam abolitæ transcenditis uetustatem, & ceremonias iam nõ necessarias obseruatis? Quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Non mihi curæ est, quòd cum domino conuersati sint. Deus enim personam hominis non accipit: mihi autem qui uidebantur esse aliquid, nihil conuiderunt. Quia, tēpus nõ præiudicat fidei. Sed contrà, cum uidissent, quòd creditum est mihi euangelium præputii, sicut Petro circuncisionis. Ut prædicem gentibus, sicut Petrus Iudæis. Qui enim operatus est Petro in apostolatam circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes. Non illi sum inferior, quia ab vno sumus ambo, in vnum ministerium ordinati. Et cum cognouissent gratiam, quæ data est mihi: Iacobus, & Cephas, & Ioannes. Hic reddit causam, & nomina, & qui essent quos supra dixerat. Qui uidebantur columnæ esse. Firmamentum ecclesiæ, & in quibus incumberebat. Dextras dederunt mihi. Conseruerunt, ita nos debere docere. Et Barnabæ societas. Ambo enim simul missi sumus ab spiritu sancto gentibus euangelium prædicare. Ut nos in gentes, ipsi autem in circuncisionem. Essent, subauditur. Tantum ut pauperum memores essemus. Qui sua uendentes ad apostolorum pedes posuerant: aut quorum bona fuerant à Iudæis inuasa, sicut ad Hebræos dicitur, Et rapinam bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis. Quòd etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. In omni epistola hoc agit. Cum autem uenisset Cephas Antiochiam,*

etiam, in faciem ei restiti. Galatarum infirmitas compulit eum narrare, quòd nec ipsi Petro pepercerit, ueritatem euangelij non liberè defendenti, sicut ad profectum Corinthiorum manifestauit uisionem, quam annis quatuordecim occultauerat. Hoc autem totum agit, ut ostendat se nunquam circuncisionis fuisse fautorem, sicut de illo pseudoapostolo iactabant. Quia reprehensibilis erat. Agentibus: quia eos iudaizare cogebat. Prins enim, quam ueniret quidam ab Iacobo, cum gentibus edebat. Edebat cum his, qui ex gentibus erant, sciens sibi dictum à domino, ut neminem hominum vocaret immundum. Cum autem uenissent, subtrahebat, & segregabat se, timens eos, qui ex circuncisione erant, & simulationi eius conseruerunt ceteri Iudæi. Non idcirco reprehenditur, quia cum illis edebat, sed quia se postea subtrahebat. Ita ut Barnabas duceretur ab illis in illam simulationem. Qui mecum missus ad gentes, nullam esse differentiam prædicauerat inter Iudæum, atque gentilem. Sed cum uissem quòd non rectè ambularent ad ueritatem euangelii. Quamuis hoc propter scandalum faceret Iudæorum: tamen publicè illum conueni, ut & Iudæis superbia, & gentibus desperatio tolleretur. Dixi Cephæ coram omnibus. Publicum scandalum non poterat priuatè sanari. Si tu cum sis Iudæus. Rationem reddidit, non iniuriam fecit: si tu non tenes quod natus es, quomodo illos facis tenere quod nati non sunt? Gentiliter & non Iudæicè uiuis. Non ex operibus, sed sola fide per gratiam vitam habere te nosti. Quomodo cogis gentes Iudaizare? Nos natura Iudæi, & non ex gentibus. Subtrahendo te tanquam ἄμων (hoc est, malum) aliqui habentibus. Peccatores. Tamen peccatores, quia conclusit scriptura, omnia sub peccato. Scientes autem quòd non iustificatur homo ex operibus legis. Legis, non iustitiæ operibus. Opera autem legis circuncisio, abbatum, dies festi, baptismata, & cetera, quæ non propter iustitiam, sed occupandi populi gratia sunt mandata. Nisi per fidem IESU CHRISTI: & nos in CHRISTO IESU credimus, ut iustificemur ex fide CHRISTI, & non ex operibus legis. Id est, fidem à CHRISTO donatam. Propter quòd ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Hoc tempore. Iuxta simplicem intellectum iustificabantur quondam ex lege, non

omnis caro, sed hi tantum homines, qui in Palæstina erant. Nunc autem ex fide I E S V C H R I S T I iustificatur omnis caro, dū ecclesia eius in toto orbe fundatur. Quod si quærentes iustificari in C H R I S T O, inueni sumus & ipse peccatores. Si enim gentes fides sola non saluauit, nec nos, quia ex operibus nemo iustificabitur. Ergo adhuc peccatores sumus, & C H R I S T V S peccatorum minister est, tanquam non valens peccata donare. Numquid C H R I S T V S peccati minister est? Absit. Peccatoribus ministrat, sicut Moyses, quia per Moysen, id est legem, aucta sunt peccata, non ablata. Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, præuaticatorem me constituo. Destruxi nihil amplius habere Iudæum: si hoc iterum reædifico, ut illi dicunt, ipse meæ sententiæ refragator inuenior. Ego enim per legem legi mortuus sum. Per legem Christi legi veteri: siue per ipsam legem veterem ipse mortuus sum, quia ipsa se cessaturam prædixit. Ut Deo uiuam. Non secundo. C H R I S T O crucifixus sum cruci. Omnibus peccatis mortuus sum, propter quod lex data est. Ergo lex mihi mihi me necessaria est. Viuo autem iam non ego. Non uiuit uetus homo, ille qui quondam uiuebat in lege, qui persequeretur ecclesiam: uiuit autem in eo C H R I S T V S, sapientia, fortitudo, sermo, pax, gaudium, & cæteræ virtutes, quas qui non habet, non potest dicere, Viuit autem in me C H R I S T V S. Hoc autem totum sub sua persona aduersus Petrum de Petro disputat. Viuit uero in me C H R I S T V S. In illo uiuit C H R I S T V S, in quo uiuunt virtutes eius. Quod autem nunc uiuo in carne. Aliud est in carne esse, aliud in carne uiuere: qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt: unde ad bene uiuentes dicitur, Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. In fide uiuo filii Dei. In sola fide: quia nihil debeo legi. Qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me. Ut patris (suaque) faceret uoluntatem. Seipsum pro me, non aliquid aliud. Non abiicio gratiam Dei. Non debeo illi ingratus existere, qui me tantum dilexit, ut pro me mori non recusaret. Abiicio enim gratiam, si mihi hoc solum non sufficit. Si enim per legem iustitia. Si lex poterat iustificare, superfluum est C H R I S T V S mortuus est. Erubescant qui dicunt, quod lex ad regnum miserit. Ergo C H R I S T V S gratis mortuus est. Hucusque contra Petrum, vel contra Iudæos: nunc ad Galatæ

Galatæ reuertitur. **N**on infensati Galatæ. Non est contrarium saluatori, qui fratrem fatuum uocari prohibet, non enim dicitur sine causa. Stultos uocat, quia spiritum legis, & literam diiudicare non possint. Quis uos. Quis uobis inuidit? sicut Salomon dicit, Domum inuidi cruciat oculus. Et scinauit non credere ueritati? Qui apud nos inuidus, in Græco significantius ponitur (ἄστρον) fascino. Dicitur fascino proprie infantibus nocere, & ætati paruulæ, & iis, qui necdum firmo vestigio figunt gradum. unde est illud: Quis teneros oculus mihi fascinat agnos? Quomodo ergo tenera ætas noceri dicitur fascino, sic etiã Galatæ in C H R I S T I fide nuper nati & nutriti, quodam fascino sunt nociti, & stomacho fidei nauaseati, spiritus sancti cibum euomerunt. Ante quorum oculos I E S V S C H R I S T V S proscriptus est. Quibus tantum manifesta facta est passio eius me prædicante, ut cum ante oculos vestros pendere putaretis. Et in uobis crucifixus. Sententiam accepit: siue, quem tanquam damnatum, etiam nunc vilem habetis. Hoc solum à uobis uolo discere. Hoc unum uos interrogo, spiritum sanctum uobis legis opera dederint, an auditus fidei. Ex operibus legis spiritum sanctum accepistis, an ex auditu fidei? Si ex fide spiritum accepistis, quid uobis amplius conferet lex? Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis. Cum Iudæi non aliter spiritum accipiant, nisi per fidem, uos è cōtrario putatis uobis spiritum non sufficere, nisi & legi subdamini. Nunc carne consummami. Tanta passi estis sine causa. Aduerte, quod qui scripturam iuxta literam sequitur, consummari carne dicitur. Si tamen sine causa. Pro C H R I S T O si passi estis, tamen non gratis. Hic, Si tamen non dubitantis est, sed confirmantis: ut est illud, Si tamen iustum est apud dominum, retribuere his, qui uos tribulant, tribulationem: & uobis, qui tribulamini, requiem nobiscum. Qui ergo tribuit uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis. Spiritum sanctum sola uirtute accepistis, qui non nisi à iustis accipitur. Iustos ergo sine legis operibus fuisse uos constat. Ex operibus legis, an ex auditu fidei? Legis opera, sabbati orium, obseruatio circuncisionis, & ceremoniarum superstitio. Sicut scriptum est, Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Ita & uobis fides sola sufficit ad iustitiam. Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt. Siue

Iudæi, siue Græci. *Hi sunt filii Abrahæ.* Non qui carnaliter circumcisi sunt. *Prouidens autem scriptura.* Antè videns. *Quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuñciauit Abrahæ.* Non ex operibus, sed ex fide, quam ipse inspirat gratia sua. *Quia benedicentur in te omnes gentes.* Non soli Israelitæ. *Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham.* Non enim omnes circumcisæ sunt gentes, vt possint ex operibus benedici. *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* *Quia ita præualuit consuetudo peccandi, vt nemo iam custodiat legem, & ideo non immerito subiacent maledicto.* *Scriptum est enim, Maledictus omnis.* Queritur, Vtrum fides sola sufficiat Christiano: & Vtrum non sit maledictus, qui euangelica præcepta non seruat. Fides sufficit, vt primò credentem & iustum efficiat, si deinceps in iustificatione permaneat: cæterum sine operibus mortua est, sed fidei operibus, non legis. *Qui enim credit Deo, attendit mandatis: & eos qui euangelij præcepta contemnunt, maledictos esse & saluator edocuit dicens, Discedite à me maledicti in ignem æternum.* Et Iacobus apostolus, *Qui vnus mandati transgressor est, omnium reum se esse monstrauit.* Sed istud vnum transgressum charitatem intelligunt docti, in qua omnis lex pendet & prophetæ. Nam quidam dicunt, quòd fides sine operibus proficit: quia & si baptizatus transeat statim, aut certè facultas desit vnde operetur, sufficit fides sine operibus: nam opera sine fide nihil sunt. *Qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.* Hoc est, qui non omnia vsque ad finem mandata legis seruauerit. *Quoniam autem in lege, nemo iustificatur apud Deum, manifestum est.* Hoc tempore lex nullum iustificat, sic nec antea profuit sine fide. *Quia iustus ex fide.* Fides perfecta est, nõ solù **C H R I S T V M**, sed etiam in **C H R I S T O** credere. *Viuit.* Vitam habet. *Lex autem non est ex fide.* Quia nõ iustificat. Iustus ergo ex fide viuit: & non additur in his siue in illis. Viuens autem in lege, qui fecerit, viuit in eis: hoc est, in his quæ fecit, quæ putauit bona, mercedem laboris sui habens, ea tantum opera quæ fecit in præfenti vita, siue longitudinem vitæ, vt Iudæi putant, siue declinationem præfentis pœnæ, per quam transgressor legis occiditur. *Sed qui fecerit ea, viuit in illis.* Suo labore viuit: sub timore viuere in illa quandiu viguit

C H R I -

C H R I S T V S. Qui sub maledicto non erat, quia solus per omnia legem impleuit: & ideo indebito maledicto eius nostrum compensatum est maledictum, vt liberè transirent ad fidem, legis opera non curemus. *Nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.* Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit propriè quod suum fuit, & suum esse desinit. Redemit ergo nos **C H R I S T V S** de maledicto legis, quod peccantibus constitutum est, sicut dicit, *Eccce peccatis vestris venditi estis, & reliqua.* *Quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Considerandum est, quòd non quicumque in ligno pependerit, maledictus sit apud Deum, sed qui peccauerit, & propter scelus morti fuerit adiudicatus. Non ideo maledictus, quia crucifixus est quicumque malus: sed quia meruerit pro reatu crucifigi: quia reum non facit pœna, sed causa. Sic enim est scriptum, *Si cui fuerit iudicium mortis, suspendetis eum in ligno, & non manebit corpus eius in ligno, quia maledictus omnis qui pendit in ligno.* Non ideo maledictus, quia pependit, sed ideo pependit, quia maledictus. **C H R I S T V S** ergo, cui non erat iudicium mortis, nec erat causa crucis, & maledicti, pro nobis maledictum subiit, quia omnes rei eramus mortis, & debiti ligno, quia maledicti, quippe qui non permansimus in omnibus, quæ scripta erant in libro legis, vtrunque enim eadem lex decreuerat maledictum. *Vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in CHRISTO IESU.* Vt sola fide gentes benedicerentur in **C H R I S T O**, sicut promissum fuerat Abrahæ. *Vt pollicitationem spiritus accipiamus.* Qui per Iohel promissus est omni carni: id est, omni generi hominum: à parte totum, secundum synecdochen. *Per fidem.* Solam. *Fratres, secundum hominem dico.* Humana comparatione loquor: comparari enim humana diuinis propter euidentiorem intellectum possunt, æquari non possunt. *Tamen hominis confirmatum testamentum nõ dicitur superordinat.* Hoc est, iure conscriptum testamentum nõ dicitur sine morte. *Abrahæ dictæ sunt repromissiones.* Promissiones Abrahæ nõ nouum testamentum vocat. *Et semini eius.* A Deo. *Nõ dicit, Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est C H R I S T V S.* Semen Abrahæ Christum interpretatur. *Hoc autem dico testamentum confirmatum à*

q ij Deo,

Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex. Lex quæ post tantum temporis data est, testamentum illud non potest euacuare, quod Abrahamæ Deus confirmavit in **C H R I S T O**. Hic si quæramus, utrum vetus, an nouum sit hoc testamentum, quod dicit confirmatum à Deo: non infirmari à lege, quæ post **C C C C**. & **X X X**. annos facta est: nulli dubium quia nouum: sed in prophetis latebris occultatum, donec veniret tempus, quo reuelaretur in **C H R I S T O**. Ad testamentum vetus illi pertinent, qui cum acceperint legem sanctam & iustam, putant sibi ad vitam literam posse sufficere, iustitiam suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Sed dicit aliquis, Quomodo vetus appellatur, quod post annos **C C C X X**. factum est per Moysen: & nouum dicitur, quod ante tot annos factum est ad Abrahamam? Qui ex hoc non litigiosè, sed studiosè mouetur, intelligat: primum quia ex anteriori tempore dicitur vetus, ex posteriore autem nouum, reuelationes eorum cõsiderantur in his nominibus, non institutiones. Per Moysen quippe testamentum vetus, per quem lex data est sancta & bona, per quã fieret non abolitio, sed cognitio peccati: per quam conuincerentur superbi: Erat enim occulta ista lex ab initio, cum homines iniquos natura ipsa conuinceret, aliis facientes, quod sibi fieri nolissent. Reuelatio autem noui testamenti in **C H R I S T O** facta est, cum est manifestatus in carne, in quo apparuit iustitia Dei, id est, quæ hominibus ex Deo est. Sic enim ait, Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est. Ecce qua causã illud dicitur vetus testamentum: quia priore tempore reuelatum est. Deinde quia testamentum vetus pertinet ad hominem veterem, à quo necesse est hominem incipere: Nouum autem ad hominem nouum, quod debet homo ex vetustate transire: quia in illo sunt promissa terrena, in isto promissa cœlestia. Non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hereditas: iam non ex promissione. Non posse per legem, quæ postea data est, repromissiones, quæ antè factæ sunt ad Abrahamam, destrui: & posteriora prioribus præiudicare: cum repromissiones ad Abrahamam ante **C C C X X**. annos datæ sint: benedicerentur in illo vniuersæ nationes. Abrahamæ autem per repromissionem donauit Deus. Non ergo quæ ex lege, quæ nondum erat, sed cum

cum venit, ostendit peccatum, non abstulit. Quid igitur? Ut quid ergo data est infirmis necessaria? ut lubricos & errantes præcepti salutaris austeritate cohiberet, & obseruationum attentione concluderet. Bona autem lex, quia spiritalis: ei ergo non bona, qui nõ putat spiritalem. Bona est lex, si supra literam mentem erigas, quia litera occidit. Lex propter transgressiones posita est. Ut nos doceret non transgredi, vel constringeret vique dum **C H R I S T V S** veniret. Donec ueniret semen cui promiserat. Post offensam in eremo populi, post adoratam vitulum, & murmur in dominum, lex transgressionis prohibitura successit. Iusto lex non est posita, & ideo tam dura præcipit, ut domaret superbiam Iudæorum. Propter transgressionem, inquit: nam non propter iustificationem. Hæc audientes conticescant, qui delirant, quod lex quenquam per se ad regnum cœlorum transmiserit. Ordinata per angelos. Hoc vult intelligi, quod in omni veteri testamento, ubi angelus quicumque sit visus, in illo mediatore loquebatur, qui dicit, Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Nec enim mirum, si Deus loquatur in angelis, cum etiam per angelos qui in hominibus sunt, loquatur dominus in prophetis, dicente Aggeo, Et ait angelus, qui loquebatur in me, & infert, Hæc dicit dominus Deus omnipotens. Angelos possumus accipere Moysen, Aaron, & Iosue, qui Dei nuncij fuerunt, per quos Deus legem dedit & ordinauit per angelos. Quæ lex per angelos ordinata est. Legimus enim angelos adfuisse siue Moysi, ut quidam putant, siue **C H R I S T O**. Nam & Moyses, inquitur, inter Deum & populum medius fuit. Nam angelus officij nomen est, nõ naturæ. In manu mediatoris. In potestate & potentia, & virtute **C H R I S T I**. Mediator autem vnus non est, Deus autem vnus est. Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Subauditur, substantia, vel vnus partis, quia inter Deum & homines extitit mediator. Ideo autem addidit, Deus autem vnus est, ne quis eum propter officium carnis assumptæ ab vnitatis diuinæ substantiæ separaret. Vnius nõ est: ut subaudias, substantiæ: quia in **C H R I S T O** sicut vna persona, ita gemina substantia. Si enim data esset lex, quæ posset viuificare. Sicut ad Romanos. Nam quod impossibile erat legis in quo infirmabatur: scilicet quia iam à nemine seruabatur: si enim non vi-

q iij uifica-

uificabarur, quomodo mortuos ad regnum mittebat? *Verè ex lege esset iustitia.* Hæreditatem iustitiam nominauit, vel certè iustitiam, quæ ex fide est noui testamenti. *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato.* Deprehendit. *Vt promissio in s v C H R I S T I daretur credentibus.* Vt necesse esset sola fide per gratiam saluari credentes. *Prius autem quàm ueniret fides, sub lege custodiebamur.* Priusquàm ueniret cui crederemus, vel per quam crederemus. Si uenit, ubi sunt qui dicunt, quòd ex natura sit fides? *Conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat.* Seruabamur à lege huic fidei, quæ erat reuelanda. Ergo non est ex natura, quæ quandoque post legem est reuelata. *Itaque lex pædagogus noster fuit in C H R I S T O.* Perfectæ ætatis discipuli non indigent pædago. *Vt ex fide instruemur.* At ubi uenit fides, iam non sumus sub pædago. Diligenter aduerte, quoribus dicit, Ex fide, ut cõfundantur illi: qui dicunt, quòd lex ad regnum miserit sine gratia: & non intelligunt, quòd quicumque sub lege saluari sunt, gratia sunt saluati, quia ex fide: quam gratia tribuit. *Omnes enim filii Dei estis per fidem in C H R I S T O I E S V.* Omnes enim aqua liter & Iudæi, & gentes per fidem solam, qua dono Dei creditis C H R I S T O. *Quicumque enim in C H R I S T O baptizati estis, C H R I S T V M induistis.* Filium Dei induiti, & toti eius membra, per baptismi sanctificatione effecti, filij Dei sitis, necesse est. Vt quid ergo uobis legem, quæ peccatoribus data est, quibus iam peccata remissa sunt? *Nō est Iudæus, neque Græcus.* Tūc inter Iudæū & proselytū, etiā inter tribū & tribū, & in istis omnibus diuersitas erat. *Non est seruus, neque liber.* Non conditione separatur, sed fide: quia potest & seruus libero esse melior: & liber seruum in fidei qualitate præuerrere. *Non est masculus, neque fœmina.* Omnes enim uos unum estis in C H R I S T O I E S V. Fortitudine, & imbecillitate corporum separantur. Cæterum fides in mentis deuotione censetur: Nā sape mulier viro sit causa salutis. *Si autem uos C H R I S T I, ergo Abrahamæ semen estis, secundū promissionem heredes.* Si corpus C H R I S T I unum omnes facti estis, Abrahamæ semen estis & veri hæredes: non ex carnali semine, sed ex diuina promissione. ¶ *Dico autem, Quanto tempore hæres paruulus est.* Secundum comparatione cœptam loquitur. *Nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium: sed*

sub tu-

sub tutoribus & actoribus est usque ad præfinitum tempus à patre. Quia in illos dominatum sacerdotes & principes exercebāt, quos tutores & actores appellat. Modò autem non dominari, sed formam exhibere iubentur: quia omnes genus sumus sacerdotale, & omnia communiter, quamuis per illos sacramenta percipiamus. Tutores autem & actores possunt & prophetæ accipi, quorum uerbis quotidie in aduentum saluatoris erudiebamur, sicut pædagogus lex Moyfi superius dicta est. Rectè ij sub tutoribus & actoribus esse dicuntur, qui habentes spiritum timoris, necdum meruerunt spiritum libertatis, & adoptionis accipere. Aetas enim infantie ad peccata formidat, pædagogum metuit, non confidit se liberam, licet per naturam domina sit. *Ita & nos cum essemus paruuli.* Potest intelligi, quandiu quis paruulus est, nec statutum à patre tempus impleuit, ut filius & hæres appellari queat. *Sub elementis huius mundi eramus seruiantes.* Dierum & temporum, quæ propter infirmitatem, & ne idola obseruaremus, aliquando accepimus: elementa mundi eos quos suprā tutores & actores dixerat appellauit, quòd sub ipsis primū præsidibus constituti, quia necdum filij Dei ad nos capere poteramus aduentum. Alij elementa mundi, cœlum & terram, & ea quæ intra hæc sunt, dixerunt. Alij legem interpretatur elementa, & eloquia prophetarum: quòd per hæc quasi initia & exordia literarum Dei timorem, qui sapientie principium est, suscipiamus. Tamen simpliciter elementa pro literis accipiuntur, vel lex & propheta, quòd per ea initiatur homines: & non tam sui, quàm alterius rei utilitate discantur: ut possimus orationem legere contextam, in qua sensus magis, & ordo uerborum, quàm literarum principia considerantur. *At ubi uenit plenitudo temporis.* Quando iam legem nemo poterat per consuetudinem custodire, vel quod in presentia sua decreuerat se facturum. *Misit Deus filium suum.* Missio filij incarnatio eius intelligitur, non diminutio maiestatis. *Factum ex muliere.* Mulier, non corruptionem, sed sexum significat. Denique Eua statim ut facta est, mulier appellatur. Quomodo sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret? Nam si aliter saluari non poterant, sic propter illos qui nati erant, ex muliere & fœmina nasci uoluit. Nam & baptismum ideo quasi pœnitens, cum esset à peccatis liber, q̄ iij acceptit,

accepit, vt cæteros edoceret mundandos esse per baptismū. Factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret. Quia si sub lege factus non esset, Iudæos saluare non poterat. Gentes vero poterat positas sub lege redimere. Vt adoptionem filiorum recipereamus. Non enim omnes recepisseamus adoptionem, si factus sub lege non esset. Quoniam autem estis filii, misit Deus spiritum filii sui in corda uestra, clamantem, abba pater. Probat nos filios esse Dei, vt spiritum, quem in se habuit, c h r i s t i r a c c i p e r e m u s . Clamantem, id est, clamare nos facientem. Itaque iam non es seruus, sed filius: quod si filius, et hæres per Deum. Quid vis seruus fieri, qui accipiens spiritum filii, filius & hæres effectus, non per meritum proprium, nec per naturam? Sed tunc quidem ignorantes Deum. Conuertit se ad illos, hoc est, ex gentibus credentes, & arguit illos, quod dies festos velint & tempora Iudaica obseruare, sicut antea ad idola faciebant. Nam & Iudæis ideo isti dies concessi sunt, ne eos amore festiuitatis idolis exhiberent. His qui natura non sunt Dei, seruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma, et egena elementa, quibus denovo seruire uultis? Quia non nouit iniquos, non ergo vos illum quæstistis, sed ille vos. Dies obseruatis, et menses, et tempora. Nos non similiter: non enim Calendas colimus, nec dies festos in luxuriis, sicut illi, & epulis celebramus: sed in azymis synceritatis, & veritatis. Et annos. Fortè de septimo remissionis anno dicitur: aut de quinquagesimo: id est, iubileo. Timeo ne fortè sine causa laborauerim in uobis. Nihil enim profeci Christianos vos faciendo, si ista iterum obseruatis. Estote sicut ego. Sancti estote, & perfectiora sapite. Quia et ego sicut uos. Homo qui sine querela vixi in lege, omnia vt stercora arbitratus sum, vt c h r i s t i s t v m lucrifacerem. Fratres obsecro uos, nihil me læsistis. Vt merito putetis me inimicitiarum, & non salutis uestræ causa moueri. Lædit discipulus magistrum, si per negligentiam suam præcepta laboremque eius spernit. Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizauit uobis iam pridè. Siue passionū, siue naturalè infirmitatè: quia habebat thesaurum in uasis fictilibus. Per infirmitatem carnis docet, qui dicit, si se non continent, nubant: hoc est, humilia præcepta dedi uobis, quasi paruulis. Poteest & ita accipi:

cupi: quando ueni ad uos, non ueni in sermone sapientiæ: sed humilis, atque contemptus. Et tentationem uestram in carne mea non spreuistis, neque respuestis. Grandis tentatio est discipulis, si magister aut infirmetur, aut impune lædatur. Sed ideo hic à Deo ista pati permittuntur, vt virtutem in infirmitate perficiant, & vt corruptionem sentientes incorruptam vitam maiori ardore desiderent. Sed sicut angelum Dei excepistis me. Cùm se angelo comparatum dicit, ostendit angelum maiorem. Sicut c h r i s t i s t v m i e s s v m . Non solum vt angelum, quia me ita suscepistis. Vbi est ergo beatitudo uestra? Testimonium enim perhibeo uobis, quia si fieri posset, oculos uestros eruissetis, et dedissetis mihi. Ostendit quanta cum charitate susceperint, & quomodo se totos eius doctrinæ tradiderint, vt quæ charissima sunt, corporis sui membra eidem dare cuperent, quod vel sic euangelico lumini vicè redderent, si sua lumina tradidissent. Ergo inimicus uobis factus sum, uerè uobis dicès? Hæc est natura ueritatis, vt eam inimicitia profsequantur, sicut per adulationem perniciose amicitiæ profsequantur. Libenter enim quod delectat, auditur: offendit omnè quod nolumus: sicut & ij diligere cœperant sabbati otium; & dierum festorum epulas, prædicantes contra Apostolum, qui omnem continentiam suo docebat exemplo. Aemulatur uos nõ bene: sed excludere uos uolunt, ut illos æmulemini. Aemulus & imitator intelligi poteest, & inimicus, & inuidus. Non bene æmulatur, qui vt alium deiiciat, non vt ipse proficiat, æmulatur. Bonum autem æmulamini in bono semper, et non tantum cum præsens sum apud uos. Nolite illos æmulari, sed bonum semper æmulamini, non ad tempus. Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur c h r i s t v s in uobis. Per euangelium in lucem producti, & per doctrinam geniti. Ostendit per penitentiam posse renasci. Iterum me dolore sustinere fecistis. In illo uero c h r i s t v s formatur, qui uirtutè fidei eius intelligit: & in quo omnis conuersatio eius exprimitur atque depingitur. Formatur c h r i s t v s in corde credentium, cùm omnia illis sacramenta panduntur, & ea quæ obscura uidebantur, perspicua fiunt. Vellem autem esse apud uos modò. Quia scribere tanta non possum, quanta uos audire meremini. Et mutarem uocem meam. Vocem blandientis patris, in furorem magistri uerterem arguentis. Do-

ctina

Scripturae diuinae edificat & delectat, sed multo plus prodest, si de literis vertatur in vocem. Magnam siquidem vim habet vox viua, quae sic exponitur, quomodo in corde generatur. *Quoniam confundor in vobis. Dicite mihi, qui sub lege uultis esse: legem non legistis?* Detrimentum discipulorum confusio & obprobrium est magistri, sicut & profectus eorum gloria est praecceptoris. Confunditur enim in eis, quia iam filij facti, serui esse desierant. *Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem.* Ismael carnis filius, Isaac fidei fuit. Illu enim Abraham secundum carnalem consuetudinem genuit: istum contra naturam, per repromissionem, credendo suscepit. *Qui sunt secundum carnem nati, nisi dilectores mundi? Qui sunt per repromissionem nati, nisi amatores regni caelorum? quia & ipsis promissum est desiderantibus vitam aeternam, gratis colentibus Deum. Quae sunt per allegoriam dicta.* Hoc est, aliud ex alio figuratum. Dedit regulam Apostolus, quomodo allegorizare debemus: scilicet ut manente veritate historiae, figuras intelligamus. Nam cum dixisset Abraham verè duas uxores habuisse: postea quid haec ipsae praefigurerent ostendit: & hoc ipsum facit, ubi aliqua sanctorum facta referuntur: non ubi peccata damnantur. Caeterum delicta mysteria dicere, Deum aut impossibilitatis, aut ignorantiae notare est: qui aut aliter sacramenta sua monstrare non potuerit, aut nesciens sibi necessaria, peccata quorundam antea generaliter condemnauerit. Deinde vel postea ea non reprehendisset, & vindicasset, si illa propter mysteria sua fieri ipse voluisset: praeccepta verò difficilè inuenies ita interpretata, ne eorum virtutem euacuare videretur. *Haec enim sunt duo testamenta, unum quidem à monte Sinai.* Vetus & nouum, quasi duae matres, quod in monte Sinai per Moysen datum est. *In seruitutem.* Subauditur, legis. *Generans.* Iudei metu etiam praesenti cogebantur, ut seruirent: legis serui minis terrentur, Christiani praemiis inuitantur ut liberi. Illi quasi serui praeter moralia praeccepta etiam diuersis operibus occupantur: nobis tanquam filiis adimpletis moralibus monitis omnia seruilia onera auferuntur, & illi sacerdotibus ex debito seruientes, etiam tributa reddere cogebantur. Nos vero

vero praeter charitatem nihil debentes, eos voluntariè honoramus. Ex ipso genere fuerunt, qui dominum crucifixerunt, & in eadem infidelitate manserunt: inde sunt per omnes terras dispersi, ut ex eorum codicibus Christianae non desit testimonium veritati. Ex veteri igitur testamento Deus condidit nouum: quia Deo placuit vique ad plenitudinem temporis promissis terrenis tanquam in praemio constitutis promissa reuelare caelestia, & populo terrenis bonis: inuitant in tabulis lapideis legem dedit. *Quae est Agar.* Ancilla Abrahæ. *Sina enim mons est in Arabia.* De qualitatibus locorum vult intelligi diuersitatem testamentorum. *Qui conuinctus est ei qui nunc est Hierusalem, & seruit cum filiis eius.* Confinis. *illa autem quae sursum est.* Ideo & de caelo aduent mediator & pontifex noui testamenti. Et euangelium non in vno loco, sed in toto mundo est praedicatum. *Hierusalem libera est.* Filij liberae serui esse non debent. *Quae est mater omnium nostrum.* Hoc est, multitudinis credentium. *Scriptum est enim, Letaere sterilis, quae non parit.* Probat aliam matrem nos habere meliorem quam Iudaei, Hierusalem plenam iniquitatis. *Erumpe, & clama, quae non parturis.* Clama praemagna laetitia. *Quia multi filii deserta.* Quod praefigurabat Anna, quae dixit, Sterilis peperit septem, & foetosa in filiis infirmata est. *Magis quam eius quae habet uirum.* Quae de fecunditate gloria viru habere se putans: aut quia tunc habebat, antequam eiceretur ancilla cum filio suo. *Nos autem fratres secundum Isaac.* Quomodo de Isaac promissum est Abrahæ, ita & de nobis: quia in eo benedicentur omnes gentes. *Promissionis filii sumus.* Non secundum Ismael carnis. *Sed quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat.* Non solum Iudaei, sed carnales Christiani hodie quoque persequuntur ecclesiam, aut detrahendo, aut immittendo calumnias, aut male viuendo, quae longè maior est persecutio. Semper quidem qui carnales sunt, eos qui spirituales sunt persequuntur: quod mirari non debemus, si ex hoc nos spirituales intelligamus, si tales nos insectentur. *Persequatur etiam qui secundum spiritum.* In Genesi quidem scriptum est, *Quia ludebat Ismael cum Isaac.* Sed hic ostenditur non simplex lusus fuisse, qui persecutio nominatur: sed quia scurrilem eum, & leuicè volebat facere, qualis ipse erat, ne ei in haec reditiae praeponebatur. Ideo Abraham de eiiciedo eo vocem

Sarra audire iubetur. Fortè Ismaël quasi maior natu, & eo tempore circumciscus, quo iam poterat intelligere & sentire, quòd passus sibi primogenita vindicabat, scriptura iurgium paruulorum lusum vocabat: hodieque Iudæi plus quàm gentiles persequuntur ecclesiam. *Ita & nunc.* Ita vos isti sui similes esse desiderat seruos. *Sed quid dicit scriptura? Ecce ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque fratres non sumus ancillæ filii.* Quantumuis se iniquitas extollat, ancilla est, & subiicienda est sanctis: quantumuis se extollant, & filios Abrahæ esse se iactitent. Quando ancillæ filij fuerint, vobiscum hæreditatem habere non possunt. *Sed liberæ.* Non ergo debemus derelicta matre nostra ancillam sequi: quia licet eiusdem viri fuerit uxore, tamen ad tempus quia nondum poterat Sarra generare. *Qua libertate CHRIS TV S nos liberauit.* Redemit de manu inimici.

CAP. V.

¶ *State.* In fide euangelij firmi estote. *Et nolite iterum in go seruitutis contineri.* Iam enim seculi tempus effluxit: iam tenebræ transierunt: & verum lumen iam lucet: non debetis vltra iugum trahere cum seruis. Iugum seruitutis, legem vocat duram, difficilem, laboriosam, quæ cultores suos graui onere consumat, quòd CHRIS TV S abstulit à nobis illud grauisimum multarum obseruationum iugum, ne carnaliter circumcidamur, vel reliqua huiusmodi: sed ea spiritualiter intellecta teneamus, remotisque vmbis significantibus, in rerum ipsarum, quæ significantur, luce vigilemus. Nam & ad nos pertinet, Ne memor sis iniuriæ ciuium tuorum: & Alienum si quis inuenerit, reddat: & reliqua. Maximeque ipsum decalogum, excepta sabbati obseruantia, carnaliter contineri. *Ecce ego Paulus dico vobis.* Ego Paulus audenter vobis dico, neminem pertimescens, non occultans nomen meum, vt audientes non tam missi, quàm mittentis autoritate moueantur. *Quoniam si circumcidamini, CHRIS TV S vobis nihil proderit.* Quem vobis solum ad salutem sufficere non putatis. *Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se.* Qui caput operû legis suscepit, necesse est, vt vniuersa persoluat, & maledicto subiaceat. *Quoniã debitor est vniuersæ legis faciendæ.* Debitor est nõ solû circumcisionis, sed & dies festos Hierosolymis frequentando, hostiarum holocausta offerre: & reliqua. *Euacuati estis à CHRIS TO.* Si enim in lege spem

ponitis, infirmam CHRIS TI gratiam iudicatis: & quod gratis iam accepistis, tanquàm non habentes, propriis vultis laboribus adipisci. *Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.* Iustificari vultis, & vmbra magis quàm veritatem sequi. *Quis ita sit surdus aduersus apostoli voces, vt audeat dicere, legem esse gratiam: cum clamet apostolus, Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis? Nos enim spiritu.* Spiritualibus actibus, non carnalibus. *Ex fide.* Non ex lege. *Spem iustitiæ.* Spe enim saluati sumus. *Expectamus.* Moraliter spiritum ad distinctionem literæ posuit. *Spes verò iustitiæ CHRIS TV S intelligendus:* quia ipse est veritas, patientia, spes, iustitia, omnis virtus: cuius nos secundum expectamus aduentum, quo iudicaturus est omnia: etiam non in patientia, sed in terrore & iustitia affuturus. *Nam in CHRIS TO IES V.* Valebat in lege, nõ valebat in CHRIS TO, *Neque circumcisio aliquid ualet, neque præputium.* Nec circumcisio prodest, nec præputium obest. *Sed fides.* Ergo & fides operatur: qui enim credit Deo, attendit mandatis. Nam qui credit futuris amplius operatur, quàm qui præsentem poenã metuit. *Quæ per charitatem operatur.* Non per timorem. *Currebatis bene: quis uos impediuit ueritati non obedire?* Fidei gressibus & moralibus disciplinis, qui vos iterum vocat, quis ille fuit, qui vos legis oneribus impediuit, quæ nec ipsi ferre potuerunt? *Persuasio hæc non est ex eo qui uocat uos.* Persuasionem istam non dicit Dei esse: sed eorum qui talia asserunt: hortatur eos nullum eorum audire debere. *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Ne quis diceret, quor omnes corripis, dum non omnes errauerint? prædicat quod modicum fermentum malitiæ totam possit ecclesiæ massam corrumpere. *Nolite putare paucorum hominum, qui à Iudæa venientes aliud docent, insidias contemnendas, quia modicum fermentum totã massam corrumpit.* Ego confido in uobis in domino. *In uobis: qui necdum estis prauitate corrupti.* *Quòd nihil aliud sapietis.* Quàm veritas habet. *Qui autem conturbat uos, portabit iudicium, quicumque est ille.* Qui conturbat vos ab euangelij veritate. *Ego autem fratres si circumcisionem adhuc prædico.* Sicut de me vobis mentiti sunt seductores, quòd ita aliis prædicarem. *Quid adhuc persecutionem patior?* Tanquàm legis & circumcisionis inimicus. Omne, inquit, in me odium Iudæorum,

Iudæorum, & cum aduersum me frendeant insania, ob aliud non est, nisi quia doceo gentes nõ debere circumcidi, & legis onera superflua, etiã abolita, custodire: quia veniente veritate ymbra cessarunt. Ergo euacuatum est scandalum crucis. Ideo enim scandalizantur, q̄ in sola fide crucis dico esse salutem. Ac per hoc illi inimici sunt crucis eius, qui per legem dicunt esse iustitiã, ad quam iubere pertinet, non iuare. *Vtinam & abscindantur qui uos conturbant.* Quidã dicunt utinam abscindantur ab errore, & inserantur veritati: alij dicunt, si putant sibi hoc prodesse, non solùm circumciantur, sed etiã abscindantur, si expoliatio mēbri proficit. *Vos enim in libertatē uocati estis fratres, tantū ne libertatē in occasionem detis carnis.* In libertatem noui testamenti, in tantū ne per occasionē circuncisionis ad legis seruitutem alius adtendentes humilitatē literarum derelinquāt. *Sed per charitatē spiritus seruite inuicem.* Nõ superbiam doceo, sed voluntarium debet esse seruitiū, non coactum: quia charitas nõ quærit quæ sua sunt, sed quæ pximi. *Omnis enim lex in uno sermone impletur.* Legis etiam ipsa moralia quæ quærentur, vno possunt sermone concludi, & vno præcepto cõpleri. Non ergo sola ad vitã sufficit fides, vt laciniosa legis præcepta vno dilectionis capitulo cõcludantur. *Diliges proximi tuum.* Charitas, vel dilectio in quatuor modis cõpletur: hoc est, primò Deus diligendus est: secundò nos ipsos diligamus: tertio proximos: quarto inimicos. Deum plus quàm nos, proximum sicut nos, inimicū quasi proximum. & nisi Deum primum dilexerimus, nos diligere non possumus: hoc est, non peccare: & si nos nõ diligamus, ad quã formam proximos diligemus: si autē proximum non amamus, multo magis inimicū. Si ergo volumus dilectionem habere, primo Deum plus quàm animas nostras diligamus: quod ita probatur: si propter Deum etiã salutem nostram, & ipsas animas cõtemnamus non ergo sola ad vitam sufficit fides? *Sicut teipsum.* Qui dicit se diligere proximi, non solum ei malum nõ facit, quod sibi non vult, sed etiam bonū facit ei, q̄ sibi vult ab alio fieri: & vniuersam legem implet: quæ duo habet genera mandatorum:

datorum: hoc est, non faciendū malum, & faciendum bonū. *Quod si inuicē morderis & comeditis.* Per contentionē, quia vos meliores alterutrum iudicatis, quando detrahitis alterutrum, quando aliena torquemini felicitate, & ex alterius bono vestrum malū facitis, cū inuicem morderis, & quando maledicto vos putatis vlcisci, vel siue secundū legem, oculum pro oculo, & reliqua legis præcepta ad reuincendū parata queritis, vt morsum sequatur remorsus, vt quæ videtur iustitia esse, consumptio sit: non vnū vindicans, sed vtrunq; consumēs. *Videte ne ab inuicē consumamini.* Dū alter alteri occasio perditionis existit. *Dico autē, spiritu ambulate.* Spiritualibus actibus quos infra describit. *Et desideria carnis non perficietis:* Non quod caro sine anima cõcupiscat: sed ipsa anima, quãdo carnalia cogitat, caro dicitur: quãdo diuina, vnus spiritus cū deo. Quãdiu ergo duplex in nobis desideriū, vel voluntas est, non perficimus quæcunq; volumus. Vno ædificatē, & alio destruatē nõ perficimus: dū reluctamur desiderijs. Et hoc notandū, q̄ non dixerit, ne habueritis, sed, ne perfeceritis: id est, non sensum præbeat is & desinatis facere. *Carnes enim concupiscit.* Carnales actus. Nõ enim caro sine anima cõcupiscit, quãuis caro cõcupiscere dicatur, quia carnaliter anima concupiscit. Tunc enim erit iustus sine vllò omnino peccato, quia lex nulla erit in mēbris eius repugnās legi menti eius: sed prorsus tota anima & mente diligit Deū, quod est primū, summūq; præceptum. *Aduersus spiritū: spiritus autē aduersus carnē.* Hæc enim sibi inuicem aduersantur. *Aduersus spiritū: spiritus autē aduersus carnē.* Aduersus spiritū: spiritus autē aduersus carnē. Aduersus spiritū: spiritus autē aduersus carnē. Aduersus spiritū: spiritus autē aduersus carnē. *Ut nõ quæcumq; uultis, illa faciatis.* Hæc facit ratio, vt voluntatem cõsequatur effectus: quia in hac vita pugnat caro contra spiritū, & spiritus contra carnem. *Quod si spiritu ducimini, nõ estis sub lege.* Si vos totos spiritualibus occupetis, nõ vobis opus est lex, quæ carnalibus data est. Si spiritu, inquit, ducimini, nõ estis sub lege. *Legem utiq; quæ timorē incutit, non quæ tribuit charitatem.* Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: non per legis litteram, sed per spiritū sanctū, qui datus est nobis. Hæc est lex libertatis, non seruitutis. Inquantū quisq; spiritu ducitur, non est sub lege: quia quantū condelectatur legi dei, nõ est sub legis timore, qui timor tormentū habet, nõ delectationem. *Manifesta autē sunt opera carnis.* Nec difficile est discernere inter carnalia

carnalia opera atque spiritualia. *Quæ sunt, fornicatio.* Principium operum carnis, fornicatio. *Immunditia, impudicitia, luxuria idolorum seruitus.* Quam faciebat Onam, filius Iudæ. *Veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comestiones.* Inimicitias & cætera similia carnalia dixit, quæ animæ sunt, non carnis: ne Manicheum carnem acquare putarent. Sed omne malum carnale definiuit, quia carnalia cogitando efficitur. Omne vero bonum spiritale, quia desurfum descendit. *Et his similia.* Potestis ex his cætera ipsi colligere. *Quæ prædico vobis, sicut prædixi quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Notandum itaque, plangendumque, quod contententes, & dissidentes, & iracundos, eum idololatri, veneficis, & homicidis, penitus exclusit à regno. *Fructus autem spiritus est charitas.* Omnium virtutum prima est charitas, quæ sicut no tauimus, in quatuor diuiditur partes, in dilectionem Dei, in suam vnus cuiusque, in proximi & inimici. *Gaudium.* Spiritale. *Pax.* Si tranquilla mens nullis passionibus perturbetur. *Longanimitas.* Iniurias illatas sustinere. *Bonitas.* Semper benefacere velle. *Benignitas.* Nulli iniuriam facere: sed & sibi factam patienter tolerare. *Mansuetudo, fides.* Notandum, quod & fides à Deo detur: quam inter fructus spiritus septimo loco apostolus posuit, & hoc notandum, quia à Deo est fides, vel Deo credere, vel hominibus promissa complere. *Modestia.* Non irasci. *Continentia, castitas.* Continentia pro tempore est: castitas sempiterna. Et non solum à fornicatione, sed ab omni iniquitate contineri. *Aduersus huiusmodi non est lex.* Non enim ista prohibuit: & qui nouum implet, non est in veteri testamento. *Qui autem sunt CHRISTUS, carnem suam crucifixerunt cum vitis, & concupiscentiis.* Si omnia simul vitia crucifixa sunt, & caro quasi pendens nihil concupiscit, vt quid nobis legem, quæ data est ad vitia coercenda? Simul illud notandum, quod eos dixerit CHRISTUS esse, qui carnem cum vitis, & concupiscentiis crucifigunt. Contra illos qui solam fidem sufficere arbitrantur.

CAP. VI.

¶ *Si uiuimus spiritu, spiritu & ambulemus.* Per spiritum vitam habemus, si spiritaliter conuerseremur, & non legi carnaliter seruiamus. *Quis est autem qui uiuit spiritu, nisi absconditus homo noster, qui & iuxta carnem interdum solet uiuere?*
sed

sed cum spiritu uixerit, spiritu ambulat. Cum in carne uoluerit ambulare, uiuens mortuus est. Vir perfectus in CHRISTO, semper uiuit spiritu: spiritu obedit, nunquam uiuit in carne. E contra qui se totum carni dedit, & passionibus deputarit, nunquam uiuit in spiritu. Inter hos medij sunt, quos nec spirituales possumus appellare, nec carneos: sed quos inter virtutes & vitia fluctuantes, nunc ad meliora retrahuntur, & spiritus sunt: nunc carnis lubrico supplantantur, & caro sunt. Si spiritu, inquit, uiuimus: spiritu obtemperemus, nequaquam per legem, sed per charitatem, nobis inuicem seruientes. Non debemus de scripturarum interpretatione contendere, & dicere. Verbi gratia: Circuncisio melior est: non, sed præputium. Contemnenda historia, & allegoria sequenda: imò allegoria uana est, & umbratica, & nullis ueritatis sulca radicibus. Vnde uenit, vt inuicem nascantur inuidiæ. Excludere enim, ait, uos uolūt, vt illos æmuletur: non tam ueritatem legis uolentes docere, quam uincere. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.* Istæ grandes expositiones de commentis sancti Hieronymi sunt ad Galatas. Inanis gloria est, si in iis quæ non præcipiuntur in lege, vt abstinentia omnis carnis cogamus facere quod facimus, & cum ipsa iam non potuerimus hæc superflua esse dicimus. Dicam planè, nec tacebo passionem meam, passionem penè communem, non de diuitiis, non de potentia, non de pulchritudine, & corporum uenustate gloriandum: hæc enim manifestè inter carnis opera numerantur. Eleemosyna si ob laudem fiat, inanis est gloria: Longa oratio, pallor ex ieiunio sequens. Non mea sunt uerba, sed saluatoris in euangelio pertonantis. Ipsa quoque castitas in matrimonio, in uirginitate, in uirginibus, sæpe plausum querit humanum: & quod dudum timeo dicere, sed dicendum est, martyrium ipsum si ideo fiat, vt admirationi & laudi habeamur à fratribus frustra sanguis effusus est. Loquatur apostolus, loquatur uas electionis: Si tradidero corpus meum, vt glorier, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Ille qui dixerat, Scio hominem in CHRISTO, ante annos quatuordecim siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit, raptum usque ad tertium cælum: & reliqua. Illi inquam, qui plus omnibus laborauit, ne magnitudo reuelationum extolleret eum,
r datus

datus est stimulus carnis eius, angelus sathanæ, qui cum colaphizaret, ut non extolleretur. Et certe ter dominum rogauit, ut discederet ab eo: sed dictum est ei, Sufficit tibi gratia mea. Virtus enim in infirmitate perficitur. Quid tam Dei opus, quam scripturas legere, in ecclesia prædicare, sacerdotium curare, ante altare domini ministrare? Sed hæc nisi aliquis omni diligentia custodierit cor suum, de cupiditate laudis oriuntur. Videas plerosque (quod etiam Tullius ait) libros suos de contemnenda gloria inscribere: & causa gloriæ proprii nominis titulos prænotare. Interpretamur scripturas sæpe, & quæ digna lectione sunt scribimus, & nisi causa CHRISTI fiant, sed memoriæ in posteros, & famæ in populos, totus labor irritus fiet: & erimus quasi tympanum sonans, & symbalum concrepans. Videas plerosque de scripturis, inter se contendere, & athleticum scamma Dei facere sermonem: inuicem prouocant: & si victi fuerint, inuident: inanis quippe gloria cupidi sunt. *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delictio: nos qui spirituales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Præuenitur humana fragilitas in leuioribus, quæ ex insperato contingunt: cæterum non est præuentio, ubi aliquid cum consilio diu meditato committitur. non illis dicit, qui non fuerant persuasi, ut non mansuetè corrigant præuentos. Sciens Paulus eius Dei se esse cultorem, qui noleret mortem peccatoris, sed pœnitentiam, & omnem creaturam, licet non peccet, tamen posse peccare: eum quoque, qui spiritualis est, cohortatur sui timore, ne peccet, & manû porrigere corruenti: Et pulchrè præoccupatum in delicto hominem vocat, qui mori possit, ex ipso nomine fragilitatem conditionis ostendens: ut dignus sit venia, qui velut homo errore deceptus, & meris in voraginem, seipsum sine auxilio & adiutore erigere non possit. Notandum, quòd non peccatis pluribus, sed qui vitio aliquo præoccupatus errauit, illi lenitatis spiritum & mansuetudinis in correctione peccati spiritualis adhibeat, ne rigidus, ne iratus, & tristis corrigere cupiat errantem: sed prouocet eum sponte ad salutem, veniam repromittens: & CHRISTI testimonium profert, quo graui legis & peccatorum onere depressos ad iugum suum suauè, & leue inuitet onus: ut discat quia humilis sit, & mitis, & mâuetus corde, & inueniat requiem animæ suæ.

Vtatur

Vtatur hoc testimonio aduersus hæreticos, qui diuersas fingentes fabulas, natura aiunt spiritalem esse arborem, & nunquam malos adferre fructus. Ecce apostolus cuius & ipsi auctoritatem sequuntur, dicit eos qui spirituales sunt posse peccare, si per altitudinem cordis sui insentur & corruant. Quod & nos quoque fatemur, & eos quoque spirituales fieri si ad meliora reuertantur. Opponi potest illud, quod ad Corinthios scribitur: Quid vultis in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis? Si enim ibi ad peccatores non in spiritu mansuetudinis, sed in virga venire se dicit: quomodo nunc illis, qui in aliquo peccato præuenti fuerint, non virgam adhibet, sed spiritum mansuetudinis? Verum ad eos dicitur, qui post peccatum non sentientes errorem suum, non leuant maioribus suis subdi, & pœnitentia corrigi. Vbi verò peccator intelligens vulnus suum, tradit se medico curandum, ibi non est virga necessaria, sed spiritus lenitatis. Sed & illud fortè quaeritur, Quòd si propterea instruere quis debeat peccatorem in spiritu lenitatis, quia consideret se, ne & ipse tentetur: ergo iustus, qui de sua certus est mente, qui scit non posse se labi, non instruet peccatorem in spiritu lenitatis? Ad quod dicimus etiam si vicerit iustus, sciens quanto labore superauerit: magis peccanti veniam largietur. Si quis ergo vsque ad senectam in virginitate permanserit: ignoscat ei, qui ad adolescentiæ quodam calore deceptus est, sciens quantis difficultatibus illam transierit aratam. Si quis pro nominis CHRISTI confessione cruciatus in tormentis viderit quempiam denegasse: compatietur vulneribus negatoris, & non tam illum victum, quam se vicisse miretur. Cautelam quoque scribentis attendite, quia non dixit, Considerans te, ne & tu cadas: sed, ne tu tenteris. Vinci quippe, vel vincere, nonnunquam adiutore Deo in nostra est potestate. Cæterum tentari in potestate tentantis est: si enim saluator têtatus est, quis potest esse securus intentatum se vitæ huius maria transire? Non ergo Paulus desperat salutem: sed manum porrigit deprecanti, & quantum in se est, flet cum fiente: infirmatur cum infirmo, suaque iudicat aliena peccata. Iste per charitatem adimplet legem CHRISTI, quæ lex est, Hoc est mandatum meum, ut diligatis inuicem. Quæ lex filij Dei est? Diligite alterutrû, sicut & ego dilexi vos. Qui clemenciâ nõ habet,

r ij nec

nec indutus est viscera misericordiae, & lachrymarum, quamuis spiritalis sit, non adimplet legem CHRISTI. Sed & si quis infirmus in fide est, & adhuc lacte nutritur infantiae, nec potest tam cito à legali obseruatione ad spiritalia sacramenta transire: vos qui robustiores estis, eius onera portate: ne per scientiam vestram frater pereat, pro quo CHRISTVS est mortuus. Portat quoque fratris necessitatem, qui grauatam pauperem onere egestatis adiuuat: & facit sibi amicos de iniquo mammona. *Considerans teipsum, ne de tu tenteris.* Quia & tu homo es, & potes in aliquo praeniri, & adiutorio indigere. Sani enim infirmos sustinent, & mortuos sepeliunt: quia & ipsi infirmari, & mori posse se credunt. *Alter alterius onera portate.* Verbi gratia: Iram fratris tu portabis, cum tu aduersus eum non irascaris. Et rursus: Eo tempore quo te ira preoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate supportet. Certè vel si quis in se loquacitatem vicerit, & pertinaciam nondum vicerit, alius vero adhuc loquax, sed iam pertinax non sit: debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. *Et sic adimplebitis legem CHRISTI.* Lex CHRISTI charitas est. dicit enim, Mandatum nouum do vobis, ut vos inuicem diligatis, sicut ego dilexi vos. *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.* Qui se putat non posse tentari, siue plus de se laudanti se, quam iuxta conscientiam credit, seipsum seducit. Si quis non vult onera aliena portare, & immisericos suo tantum opere & virtute contentus est, non querens quae aliena sunt, sed quae sua: hoc est, sui tantum amator, & non etiam Dei, ipse se seducit. *Opus autem suum probet unusquisque.* Qui conscientiam habet operis boni, & seipsum considerans, opus suum non reprehendit, non debet de hoc apud alium gloriari, & laudem suam foras fundere, & communicare cum cunctis, & ex hominum querere fauore iactantiam: sed in semetipso habeat gloriam, & dicat: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri IESU CHRISTI, per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mando. Qui gloriam querit ab altero, huic nec mundus crucifixus est, nec crucifixus est ipse cum CHRISTO. Recepit quippe quod querebat ab hominibus mercedem suam. *Et sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero.* In sua conscientia, non in alterius

terius adulatione. Item aliter. Hoc est portare oleum secum: non ex aliena laude pedere: sed quam gloriam in se habebit, nisi in eum cui dicitur, Gloria mea, & exaltans caput meum? qui gloriatur in sua iustitia, non in alieno peccato. Nihil enim proficit per alterius detrimentum, nec ex illius delicto in die iudicij quanto est iustior apparebit. *Vnusquisque enim onus suum portabit.* Si unusquisque onus suum portabit, alter alterius onera portare non poterit. Sed videndum quod ibi praeeperit, ut peccantes in hac vita nos inuicem sustetemus, & in praesenti seculo alterutrum auxilio sumus. Hic autem de domini dicat in resurrectione iudicio, quod non ex alterius peccato, sed iuxta nostrum opus sumus recepturi: in die iudicij hoc erit. Nam hic peccantes in hac vita nos inuicem sustentemus: & ideo dixit, Inuicem onera vestra portate: & c. Onus suum portabit. Non enim onus eius laus auferet seducenti. *Communicet autem is qui catechizatur uerbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis.* Communicet siue obedientia, verbo, & actibus, imitatione, siue substantia victus qui à magistris spiritalia accipitis: magistris carnalia praebete. *Nolite errare, Deus non irridetur.* Homo potest à serpente Dei vindictam negante irrideri, sicut Eua. Nam Deus exhibet quod promittit. Nam ut omnem diaboli astutiam excluderet, amplius Adæ & Euae reddidit, quam promissit. Et vxori Loth, etiam quod non praedixerat, fecit. *Quae enim seminauerit homo, haec & metet.* Et quantum seminauerit. *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem.* Qui spem ponit in circumsione carnali, vel qui vitia seminat in spiritali conuersatione, vel in fide. *Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet uitam eternam.* Omne quod loquimur, agimus cogitamus, in duobus seminatur agris, carne & spiritu: si bona sunt quae de manu, corde, ore promuntur, seminata in spiritu, vitæ aeternae fructibus redundabunt: si mala ab agro carnis excepta, corruptionis nobis segetem pullulabunt. Item aliter: Qui legem carnaliter intelligit, repromissiones quoque carnales, & quae in praesenti seculo corrumpuntur, expectat. Qui autem spiritalis adiutor est, seminat in spiritu, & de spiritu metet vitam eternam. Illud etiam obseruandum, quod qui seminat in carne: cum additamento, sua, ponitur: qui autem seminat in spiritu, non dicitur, in spiritu suo: sed simpliciter, in spiritu: qui

enim bona seminat, non in suo spiritu, sed in Dei spiritu: & ideo nemo sibi aliquid tribuat: quia Dei dona sunt, quæcunque bona sunt. *Bonum autem facientes non deficiamus.* Sicut in ecclesiastico scribitur, Non impediaris orare semper: & non verearis vsque ad mortem iustificari: quoniam merces Dei in æternum manet. Indeficientem ergo iustitiam indeficiens præmium subsequetur: qui enim perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit. Cohortatur eos ad studium perseverantiæ, qui in hac vita mercedem boni operis expectant: nescientes quia sicut in semine aliud sationis, aliud messis est tempus, sic & in præsentis vite sementis est opera, quæ vel in spiritu vel in carne metuntur. Messis vero futurum iudicium: & pro qualitate, vel diuersitate sementis diuersas nos facere messuras, centesimum, sexagesimum, & trigesimum fructum: quam segetem nemo potest metere deficiens. Qui enim perseverauerit, ut supra dictum est, vsque in finem, hic saluus erit. Quale est autem, ut cum peccatores cotidie in malis operibus augeantur, nos in bono opere lassetur. *Tempore enim suo metemus nõ deficientes.* Nunc tēpus seminandi est, non metendi: Non ergo hic mercedem nostram quæramus accipere: nec hyeme tenera herba dimissa in præsentis vite hac herba non prematur, & non sit quæ in futuro metatur. Dicitur enim nobis, Recepistis bona vestra in vita vestra. Et iterum, Recepistis mercedem vestram. Ergo dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, Tempus sementis, ut diximus, tempus est præsens, & vita quam currimus: in hac licet nobis quod volumus seminare. Cum ista vita transferretur, operandi tempus auferetur: siue agrotemus, siue sani simus: humiles, vel potentes: ignobiles, vel honorari: esurientes, atque vescentes omnia in nomine domini cum patientia & æquanimitate faciamus, & implebitur in nobis illud, quod scriptum est, diligentibus autem Deum omnia cooperantur in bonum. Quod si nos oportet in cunctis indifferenter liberalitatis fræna laxare. quanto magis in domesticos fidei, & in Christianos, qui eundem habent patrem, & eiusdem magistri appellatione censentur? Videtur mihi locus iste posse superioribus cohærere, ut domesticos fidei magistros nominet: quibus supra omnia quæ putantur bona ab auditoribus suis iusserat ministrari. Vltimum sementis hoc tempus est:

est: festinemus ergo campos omnes serere, & maxime eos qui sunt vberissimi repleamus: ne incipiamus tempore messium aliis epulantibus esurire. *Maxime autem ad domesticos fidei.* Et Iudæis, & paganis, atque Christianis, & bonis, & malis misericordiam faciamus: ne eis quod Deus non negat denegemus: maxime tamen iis, qui peculiarem fidei exhibent famularum. *Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu.* Intelligite quàm fiducialiter scripserim, & neminem perimuerim, qui literas mea manu perscripsi. *Quicumque enim uolunt placere in carne.* Qui Iudæis carnalibus placere desiderant, crucis CHRISTI persecutionem sustinere timentes, non vestræ aliquid saluti prouidentem. *Hi cogunt uos circumcidi, tantum ut crucis CHRISTI persecutionem non patiantur.* Caius, qui & Iulius Cæsar, & Octavianus Augustus, & Tyberius successor Augusti, leges promulgauerant, ut Iudæi, qui erant in toto orbe Romano dispersi, proprio ritu uiuerent, & patriis ceremoniis uiuerent. Quicumque igitur circumcisus erat, licet in CHRISTVM crederet, à gentilibus quasi Iudæus habebatur. Et nemo cum persequebatur: quam circumcisionem nunc Apostolus confidentiam nominat: & ideo dicit, Quicumque uolunt placere in carne, hi cogunt uos circumcidi tantum, ut crucis CHRISTI persecutionem non patiantur. *Neque enim qui circumciduntur legem custodiunt: sed uolunt uos circumcidi.* Velut si circumcisio legem faceret custodiri, aliquid uideretur habere rationis ista persuasio: sed propter terrenam felicitatem vel cupiditatem adipiscendi, vel timore amittendi: & ideo non vere custodiunt: quoniam carnalis cupiditas qua peccatur, mutatur potius, quàm augetur, cupiditate alia non sanatur: quia facit eos carnalis timor & cupiditas seruos: quia carnaliter cuncta obseruare se credunt. *Vt in carne uestra gloriantur.* Siue quod discipulos ad se transfuderint, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce.* Apud Iudæos. *Domini nostri IESU CHRISTI.* Non in propria iustitia vel doctriña, sed in fide crucis, qua mihi omnia peccata dimissa sunt, ut ego mundo morerer: & ille mihi solus potest in cruce CHRISTI gloriari, qui tollit eam, & sequitur saluatorem: qui crucifixus carnem suam cum uitiis: & concupiscentiis: qui mortuus est mundo, & non contemplatur ea quæ uidentur,

tur, sed quæ nō videntur. *Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Mortuus. *IN CHRISTO* enim *IESV* neq; circumcisio aliquid ualet, neq; præputium: sed noua creatura. Hoc tempore neq; circumcisio prodest, neq; præputium nocet. Sed hoc solum prodest, si quis renatus noua cōuersatione utatur, sicut ait propheta, *Innouate vobis noualia: & ne seminaueritis in spinis: circumcidite vos Deo vestro, & circumcidite præputium cordis vestri.* Et quicumque hanc regulam secuti fuerint. Hanc regulam qua in sola fide spes ponenda est. *Pax super illos, & misericordia.* Super Christianos: Nam Iudæi secundum carnem sunt Israël. Et super Israël Dei. Est enim Israël, & non Dei: id est, carnalis, non enim omnes qui ex Israël hi Israëlita. De cætero nemo mihi molestus sit. Nemo me amplius interroget quasi dubitans. Omnem enim veritatem exposui. *Ego enim stigmata domini nostri IESV CHRISTI in corpore meo porto.* Ego enim signa & characteres non circumcisionis, sed crucis per passionem in corpore meo circumfero: & plagas vel flagella quæ propter *CHRISTVM* sustinui. *Gratia domini nostri IESV CHRISTI cum spiritu uestro fratres, Amen.* Subscriptio Pauli talis est. Oportet autem ut gratia cum eis domini, non legis opera, comitetur: Cum spiritu, inquit, non in carne, in cuius circumcissione gloriantur carnales, vos autem spiritaliter circumcisi estis, & spiritaliter conuersamini.

FINIS EPIST. AD GALATAS.

Epistola

Epistola beati PAULI AD Ephesios.

ARGVMENTVM.

Ephesij sunt Asiatici. Hi accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide. Hos conlaudat Apostolus, scribens eis à Roma de carcere. Ephesij ex Iudæis & gentibus Apostolo prædicante crediderunt, quibus firmiter stantibus scribit. In principio epistolæ Iudæos appellans sacramenta *CHRISTI*, incarnationis exponit. Post ad gentes conuertitur, & hortatur, ut tantis beneficiis ingrati non sint. Deinde communiter usque ad finem moralia præcipit statuta.

Aulus apostolus CHRISTI IESV. Sicut in omnibus epistolis autoritas præponitur apostolica. *Per uoluntatē Dei.* Subauditur, patris: non meis meritis. *Sanctus omnibus qui sunt Ephesi.* Omnis sanctus, fidelis, non omnis fidelis sanctus. Baptizatis fidelibus siue fideliter seruantibus sanctitatem: catechumenis qui habent fidem, quia credunt, sed non habent sanctitatem. *Et fidelibus in CHRISTO IESV.* Qui licitis utuntur. *Gratia uobis.* Subsit. *Et pax à Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO.* Tunc uobis erit gratia, si ei non sitis ingrati, & salutem uestram non uestris meritis, sed eius gratiæ deputantes. Pacem uerò reconciliationis seruauimus, si nihil eius bonitati, uel iustitiæ, deinceps contrarium faciamus. *Consuetudo eius est salutatio*

lutatio cum ab vtroque gratia optatur, vnum esse monstratur. *Benedictus Deus & pater domini nostri IESVS CHRIS-
TUS*. A laudibus Dei incipit, qui talia eis donauerit, quæ
inferius continentur. *Qui benedixit nos in omni benedictione.*
Non in aliqua: ita vt nihil in villa gratia desit. *Spirituali.*
Non carnali prosperitate, nec terrena abundantia. *In cele-
stibus.* Rebus: non in terrenis. *IN CHRISTO.* In ca-
pite omnia membra benedixit, & elegit, vt nos faceret san-
ctos, & immaculatos: non quia futuri eramus, sed vt essemus.
Sicut elegit nos in ipso. *IN CHRISTO* prædestinavit.
Ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & immaculati. Quia
Deo nihil est nouum, apud quem omnia erant, antequam fie-
rent: non vt quidam somniant, animas ante mundum in cœ-
lo fuisse electas: sed ecclesia sua sine macula & ruga in illis
est præscientia prædestinata, atque electa quia ipse scit qui
sunt eius. Non sicut Pelagiani de hoc loco sentiunt, quod ac-
ceptis præceptis possint solo libero arbitrio esse immaculati,
dicentes, Quoniam præsciuit Deus nos tales futuros, ideo nos
ante mundi cōstitutionē elegit, & prædestinavit *IN CHRIS-
TUS*. Sed non ita est, nec quia futuros tales nos esse præsci-
uit, sed vt essemus tales, per ipsam electionem gratiæ suæ nos
tales ipse facturus, qua gratificauit in dilecto filio suo. Cum
ergo nos prædestinavit, opus suum præsciuit, quo nos san-
ctos & immaculatos facit. *In conspectu eius, & in charitate.*
Non hominum. *Qui prædestinavit nos.* Hoc prædestinavit,
vt infundendo fidem filios Dei faceret omnes credentes. Lo-
quebantur quidem verbum Dei cum fiducia omni volenti
credere: sed vt crederent, iam Deus cor eorum tetigerat, sicut
in ipsis Actibus legimus. Et credidit Lydia purpuraria, cuius
Deus aperuit cor, vt intelligeret, quæ à Paulo dicebantur,
Et, Scit dominus qui sunt eius: &, Præparatur voluntas à do-
mino. *In adoptione filiorum.* Non naturā: *Per IESVM
CHRISTVM in ipsum.* Vt membra eius simus. *Secundu-
m propositum voluntatis suæ.* Non secundum merita nostra,
In laudem gloriæ gratiæ suæ. Vt laudemus gloriam iustitiæ
& misericordiæ eius, quam contulit non merentibus. *In qua
gratificauit nos.* Gratia vel voluntate sua gratos nos sibi fe-
cit in eo. Sic dicit, gratificauit, à gratia, sicut iustificauit, à iu-
stitia. *In dilectionem quo habemus redemptionem, per sanguinem*
sine

eius remissione peccatorum. In dilecto, subaudis, filio suo. Nō
quia futuros nos tales esse præsciuit: sed vt essemus tales per
ipsam electionē gratiæ suæ tales fecit. Non solum nos re-
demt, sed etiam peccata remisit, vt sine nostro labore iusti
essemus. *Secundum diuitias gratiæ eius.* Subauditur, habe-
mus nos redemptionem: non secundum merita nostra. Vbi
sunt qui dicunt sua industria posse saluari? *Quæ superabun-
dauit in nobis in omni sapientia, & prudentia: ut nouum faceret no-
bis sacramentum voluntatis suæ, secundum boni placitum eius.* Plus
quā abundauit, vt non solum à morte redemptis peccata di-
mitteret, sed etiam tantam nobis sapientiam donaret, vt vo-
luntatis eius occulta mysteria nosceremus, ipso pro sua cle-
mentia reuelante in hoc sacramento voluntatis suæ posuit
diuitias gratiæ suæ secundum bonum placitum eius, nō secū-
dū nostrum. *Quod proposuit in eo.* *IN CHRISTO,* in quo
electi & prædestinati sumus, vt nos ipse faceret sanctos: nō
quod præuiderit sanctos. *In dispensationem plenitudinis tem-
porum.* In nouissimis temporibus quando iam omnis dispen-
satio temporum legis, & naturæ transacta est, atque prophe-
tarum, sicut alibi dicit: Cum venisset plenitudo temporum,
misit dominus filiū suū. *Instaurare omnia in CHRISTO.*
Hoc proposuit. *Quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso.* Mul-
ti super hac re diuersa senserūt: quidam aiunt cœlos animas,
terram corpora accipiendū. Alij cœlos Iudæos, qui cœlestia
præcepta habuerant, terram esse gentiles. Alij verò asserunt
in cœlis nō angelos restauratos, sed corū sciētā ex *CHRIS-
TUS* tempore profecisse, qui tanquā ignari interrogabāt, *Quis
est iste rex gloriæ? & docentur dominum eum esse virtutum.*
Sed quoniam restaurari non dicitur, nisi lapsum, melius est,
si eorum gaudium per salutem hominum restauratum esse di-
camus, quod ante habuerant, quā homines à iustitia peni-
tus declinarent. In terra verò genus humanum restauratum
esse quis ambigat? Item aliter: Reparatur in cœlo illa, quæ
cum principe suo cecidit angelorum portio, per augmentum
& societatem sanctorum, de quibus scribitur, Sed sunt sicut
angeli in cœlo. Reparantur quoque omnia in terra, cum etiā
loco deficientium Iudæorum admittentur credentes ex gen-
tibus. Et aliter: Restaurantur quæ sunt in terra, dum nos per
mediatoris nostri sanguinem, reconciliationemque repa-
ramur.

ramur. Reparantur cœlestia, cū de salute nostra gaudiū nascitur angelorū. *In qua etiā nos sorte uocati sumus.* Nos qui ex Iudæis credidimus. *Prædestinati.* Ante destinati, siue p̄cogniti, & p̄sciti: nō quia eramus, sed quia ab ipso de malis futuri eramus boni. *Secundū propositum eius.* Quia p̄p̄o fuit Iudæos primò restaurare, & sic gentes: licet pars crediderit Iudæorum. *Qui omnia operatur.* Omnium causa voluntas est Dei, quam rationabilem esse fidelium nullus ignorat, sine dubio bona. Si ipse omnia, ubi est! superbia Pelagiana? Ipse ergo & ut credere incipiamus, operatur, qui oīa operatur. *Secundum consilium uoluntatis suæ.* Non secundū merita nostra. *Qui dicunt, Voluntas mea bona fecit me Christianum: cū audiuit, Secundum consilium uoluntatis suæ, taceant de meritis.* *Vt simus in laudem gloriæ eius.* Ut per signa quæ facimus, laudetur gloria Dei. *Nos qui antè sperauimus in CHRISTO.* Nos ex Iudæis, qui priores credidimus, siue ex lege eum sperauimus. *In quo.* In quo etiam uobis annunciata est salus. *Et uos cū audissetis uerbum ueritatis, euangelium salutis uestre.* Gentes subaudiendum. *In quo & credentes signati estis.* In quo euāgelio, uel in CHRISTO, vno charactere signati, & hinc cognoscemini vnus esse grex, quia & vos similiter ut nos uirtutes per spiritum operamini, quæ uirtutes artha sunt futuræ hereditatis. Si ergo mortuos suscitare artha est, quanta erit ipsa possessio. *Spiritu promissionis sancto.* Qui promissus est per Iohēlem prophetam. *Qui est pignus hereditatis nostre.* Pignus datur, ut promissis credatur. *In redemptionem acquisitionis.* Quos sibi sanguine acquisiuit. *In laudem gloriæ ipsius.* Ut etiam in hoc nomen eius glorificetur à nobis. *Propterea & ego audiens fidem uestram, quæ est in domino IESU, & dilectionem in omnes sanctos.* Quam firmiter credatis domino Iesu, & omnes sanctos, sine exceptione personæ, uel notitiæ diligatis. Caue re enim à falsis prophetis, & nō omni spiritui credere: nō ante probationem iudicare p̄cipimur. *Non cesso gratias agens pro uobis.* Hoc est, fidem operibus comprobare: quia uobis donō misericordiæ suæ infudit fidem, qua crederetis, & charitatem, qua diligeretis. *Memoriam uestri faciens in orationibus meis.* In orationibus, non ut quidam, iucunditate conuiuij: mihi autem nihil oratione iucundius. *Ubi Deus domini*

mini nostri IESU CHRISTI pater gloriæ. Pater gloriæ domini nostri IESU CHRISTI. *Det uobis spiritum sapientiæ & reuelationis.* Quomodo Ephesitis à Deo sapientiam postulat, cū scientiam inflare dixerit ad Corinthios: sed distat in effectu, quod non distat in nomine: Nam ibi de scientia seculari loquitur, quæ stultitia est apud Deum: hic uerò cœlestem, diuinamque sapientiam petit, quam qui habuerit, humiliari magis poterit, quàm inflari: & per quam dono Dei omnes possunt acquiri uirtutes: quia scientia sicut sine charitate inflat, ita cum charitate ædificat. *In agnitione eius.* Quomodo optat, ut agnoscant Deum, quem vsq; ad eò sciebant, ut ei credentes pro eo omnes diligeret sanctos: Sed ut perfecte cognoscant, quia Dei gratia non suo merito sunt saluari: & quāta sit uirtus & magnitudo eius. Uirtus, quia potest promissa p̄mia, uel p̄nas implere: magnitudo, quia ubique est, & nihil eum potest latere. *Qui enim hæc cognouerit, & pro certo habuerit, peccare capitalia pertimescit.* Nam qui humanam p̄sentiam erubescit, multo magis diuinam. Inde filij Heli sacerdotis Deū nescisse dicuntur, quia eius p̄sentiam & potentiam minime timuerunt. *Illuminatos oculos cordis uestri.* Spiritualia promissa non nisi spiritalibus oculis p̄uidetur. *Vt sciatis quæ sit spes uocationis eius: quæ diuitiæ gloriæ hereditatis eius.* Si scieritis ad quam spem uocati estis, omnem spem seculi facile contemnetis. Et si diuitias hereditatis Dei uideritis, omnis terrena uobis fordebit hereditas. Nemo enim regnum cum opibus suis sperans curat: æs aut plumbum possidere dignatur. *In sanctis.* In iustis, & sanctis: non omnibus hominibus. *Et quæ sit supereminens magnitudo uirtutis eius in nos qui credidimus.* Quis potest comprehendere magnitudinem uirtutis eius, & ineffabilem bonitatem quam uel in eos qui ex circumcisione, uel in eos, qui ex gentibus crediderunt contulit, ut eos faceret credentes, & filio suo faceret m̄bra, qui est caput ecclesiæ suæ, & ad suam dexteram in cœlestibus collocaret? *Secundum operationem potentie.* Non secundum legem uel naturam. *Uirtutis eius, quam operatus est in CHRISTO.* Hæc est supereminens magnitudo uirtutis eius super nos. *Suscitans illum à mortuis.* Nostræ naturæ assumptionem. *Et constituens ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum, & potestatem,*

testatem, & uirtutem. Dextera pro honore ponitur, ac beatitudine. non ut Deus corporeus esse credatur: nam & pater à dextris filij esse dicitur, sicut scriptum est, Dominus à dextris tuis confregit. Ambo ergo à dextris sunt, quia nihil est in diuinitate sinistrum. Dextera ergo Dei beatitudo: sessio, habitatio intelligenda est. Et dominationem. Quia unum cum Deo, uel in Deo est. Et omne nomen quod nominatur. Si quod est aliud, quod nescimus. Non solum in hoc seculo, sed & in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius. In futuro: hoc est, in cœlesti, quod nobis futurum est, non Deo, nec sibi. Et ipsum dabit caput omni ecclesie. CHRISTVS caput ecclesie est, omnium plenitudo membrorum. Quae est corpus ipsius: plenitudo eius. Capitis. Qui omnia in omnibus adimpletur. Qui totus in membris omnibus adimpletur, non in singulis, ne uel diuersitas meritorum sit: quado omnes crediderint, & perfecti fuerint, tunc erit corpus perfectum in omnibus membris.

CAP. I.

¶ Et uos cum essetis. Hinc illis uult ostendere quantum eis beneficij sit collatum. Mortui delictis, & peccatis uestris. Morte peccati. contra Pelagianos, qui naturam tantum defendunt, quantum ratio non habet: & dicunt fidem ex natura esse. Quid enim boni potest mortuus facere? In quibus aliquando ambulastis. Iam uerò non ambulatis. Secundum seculum mundi huius. Ideo seculum homines seculi dicimus, sicut dicimus domum uel bonam, uel malam, dum habitantes in ea intelligimus homines seculi. Idola colentes nominat seculum, sicut & serpentes, quorum similes eramus sequentes diaboli uoluntatem. Secundum principem potestatis aeris huius. Secundum principem illius potestatis, qui in hoc aere uetoso est de caelis deiectus. Spiritus qui nunc operatur. Suasione, non ui. In filios diffidentiae. In eos qui non credunt: unusquisque illius filius efficitur, quem imitatur, siue quo dignus est: quomodo filij irae, & mortis, & gehennae. In quibus & nos. Non solum uos. Omnes aliquando conuersati sumus. Gentes Deum non credendo, Iudaei male uiuendo: omnes originali peccato detinebamur. In desiderijs carnis nostrae, facientes uoluntates carnis, & cogitationum. Quando anima nostra rebus terrenis & carnalibus inharebat: non solum desiderans, sed & faciens quae cogitatio suggererat. Et eramus natura. Ita nos paterna originis mala consuetudo possedit,

¶ t om

ut omnes ad damnationem nasceremur. Filij irae, sicut & ceteri. Filij irae, sicut supra diffidentiae, filij Adae, filij uindictae. Haec audiant, & erubescant, qui tantum uitiatae naturae tribuunt, ut Apostolo contradicant, & à fide exorbitent. Deus autem qui diues est in misericordia. Non solum in uirtute, sed etiam in misericordia. Misereris autem, ait, omnium, quia omnia potes: & diligis ea quae creasti, nec enim odians aliquid constituisti. Propter nimiam charitatem suam. Nimia charitas est, rebelles seruos, & impios, uelut filios diligere. Unde considerandum est, quantum diligit iam sanctos effectos, qui tantum amauit peccatores & impios. Quae dilexit nos. Et miserus est nostri. Et cum essemus mortui peccatis. Reimortis iam quasi mortui uiuebamus, non solum in originali peccato, sed etiam actuali. Conuiuificauit nos CHRISTO. Sine peccato per baptismum faciendo, & resuscitando: nec debemus desperare in uobis fieri quod nostra natura iam possidet in CHRISTO. Cuius gratia estis saluati. Gratis, non merito nostro, ut humilietur humana superbia, quae se de meritis iactat, & sciat gratiam gratis datam. Et conuersificauit, & consedere fecit in caelestibus in CHRISTO IESU. Quia ubi caput est, ibi erit & corpus, sicut & ipse ait, Volo ut ubi ego sum, & ipsi sint. Ut ostenderet in seculis superuentibus. Antè praedestinauit quod erat modo facturus. Abundantes diuitias gratiae suae in bonitate. Verè abundans gratia, ut non solum peccata donaret, sed etiam cum CHRISTO resuscitaret: & nec hoc suffecit, nisi etiam nos ad dexteram Dei in caelestibus collocaret in assumpto homine. Super nos in CHRISTO IESU. In corpus Christi, uel exemplo eius. Gratia enim estis saluati. Nō meritis uestris, sed gratia gratis data. Hoc contra eos qui dicunt, quod suis meritis saluentur. Per fidem. Per solam fidem, quā sanctus spiritus dono suo infundit. Et hoc non ex uobis. Dei enim donum est. Sed dono gratiae, ne diceret, quod fides ex ipsis esset, & nō ex Deo. Non ex operibus uestris, ut ne quis gloriatur. Ne quis gloriatur se suis meritis accepisse. Ipsi enim sumus factura. Quia nuper sumus in CHRISTO renati, ut in bonis operibus Dei adiutorio ambulemus, quae in euāgelio sunt ostensa. Creati in Christo, in operibus bonis. Non de illa creatione dicit, qua in Adam, uel ex Adam nascimur, sed qua

in bā

in baptismo per gratiam reformamur, vt ipsius adiutorio in bonis operibus ambulemus. Hæc omnia ex gratia eueniunt, vel præparantur: nam quod sequitur, *Quæ præparauit Deus, id est, prædestinauit. Quæ præparauit Deus, ut in illis ambulemus.* Præparauit Deus in præscientia sua: & nunc dedit per gratiam suam, secundum nouum hominem ambulemus: id est, prædestinauit: prædestinatio sine præscientia esse nõ potest. *Propter quod memores estote, quod aliquando uos gentes.* Commemoratur illos de quanta ignobilitate ad summam regni perducti sunt, vt non sint ingrati ei qui hoc illis gratia sua præstare dignatus est. *In carne, qui dicebamini præputium.* Gentes præputium, iudæi circumcisio dicebatur. *Ab ea quæ dicitur circumcisio.* Non in corde per spiritum. *In carne manu facta.* Humana. *Quia eratis in illo tempore sine CHRISTO, alienati à conuersatione Israel.* Quia illi **CHRISTVM** in multis mysteriis & sacramentis habebant promissum: Vos autem idola cæca, & muta sequentes, nec in nomine **CHRISTVM** sciebatis, qui Dei populus habebatur. Et *hospites testamentorum.* Etiam si aliqui credebant, proselyti, hoc est, peregrini habebantur: quia extraneæ erant gentes ab Israel & à **CHRISTO**. *Promissionis spem non habentes.* Sicut illi sperabant promissa Dei quæ promiserat Abraham, in **CHRISTO** salutem esse venturam. *Et sine Deo in hoc mundo.* Multos enim falsos deos sequentes, vnum & verum amiserant. *Nunc autem in CHRISTO IESV.* Vnum estis in corpore eius, id est, ecclesia. *Vos qui aliquando eratis longe à Deo, facti estis propè.* Ita vt iudæis æquaremini. *In sanguine CHRISTI.* Credite vos eius sanguine liberatos, qui vos illis æquauit. *Ipsè enim est pax nostra.* Reconciliatio populi vtriusque ad inuicem, & ad Deum. *Qui fecit utraq; unum.* Gregem. *Et mediũ parietẽ maceræ.* Medius quasi paries & maceria sepebant: inter vtrumque populum onera legis, quæ gentes deterrebant, ne Israelitico populo iungerentur. Ipse paries inimicitia nominatur. Vel certè peccata tam actualia, quàm originalia, quæ à Deo separare noscuntur, merito inimicitia dicuntur. *Soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum.* Hoc est, circumcissionis & ceterorum, quæ non Dei voluntas, sed populi duritia exigebat. Has inimicitias tulit dominus, & pacem refudit, legemque euacuans,

euacuans, vt duos conderet in vno nouo homine: in quo nõ solum interiorem & exteriorem, sed etiam Iudæum significat, & Græcũ, vt esset omnia, & in omnibus. Dominus enim sabbati, superstitionem tulit sabbati corporalis, & quasi medium soluit legis parietem, qui nos ab ea pietate, quæ secundum Deum est, decretorum difficultate prohibebat: quia impossibile erat gentibus iuxta legẽ Moyfi militare Deo. *Decretis euacuans, ut duos condat in semetipsum in unum nouum hominem.* Per fidem solam iustificans: & dum decernit, sola moralia ista destruxit, quo nõ solum exteriorem & interiorem, sed etiam in vnum populum Christianum ex duobus populis factum. *Faciens pacem, & reconciliet ambos in uno corpore Deo.* Quia ambo fuerant per peccatum auerfi. *Per crucem.* Per solam fidem crucis, quæ neminem deterret. Non enim grauis est, quam subito accipere etiam latro potuit crucifixus. *Interficiens inimicitia.* Separatiõis. *In semetipso.* In carne sua. *Et ueniens euangelizauit.* Ad hoc venit. *Pacem uobis, qui longè fuistis.* Gentibus loquitur, qui longè à discesserant: non loco, sed idola colèdo. *Et pacem his, qui propè.* Iudæis. *Quoniam per ipsum habemus.* Nemo venit ad patrẽ, nisi per me. *Ambo accessum.* Populi. *In uno spiritu ad patrẽ.* Vnum corpus, vnum spiritum habet. *Ergo iam non estis hospites, & aduenæ: sed estis ciues sanctorum & domestici Dei.* Iam non extranei, nec proselyti, nec enim separauit vos à populo suo, sicut prædixit Esaias, Ciues eiuſdem sunt & originis & habitationis. *Superædificati super fundamentum.* Fundamentum apostolorum & prophetarum **CHRISTVS** est, qui etiam lapis dicitur angularis: vt scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, duos parietes coniungens & continens. Et fundamentum autem, & summus, quia in ipso & fundatur & cõsummat ecclesia. *Apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide CHRISTO IESV.* Prophetarum, noui non veteris testamenti: alioquin priores prophetas nominasse debuerat. *In quo omnis ædificatio constructa crescit.* Ad comparationem templi Salomonis dicit instrui corpus **CHRISTI**, id est, ecclesiam: vt multo maiorem habeat munditiam, & sanctitatem veritas, quàm imago. *In templum sanctum in domino.* In templo sancto non possunt poni lapides non sanctificati. *In quo & uos.* Vt &

CAP. III

vos sitis Dei habitaculum spiritale, id est, non manu factum. Coaedificamini in habitaculum Dei in spiritu. Apostolis & prophetis. ¶ *Huius rei.* Huius, quam superius memoravi, quod filius Dei descendens de caelis, & Iudaeos & gentes saluauerit, & unum fecerit gregem. *Gratia.* Dono Dei. Ego Paulus vinculus CHRISTI IESU. Siue vinculus carnis, siue vinculus amore CHRISTI, non possum meam, nisi dominus dederit, facere voluntatem. Quando se vinculum nominat, confirmat euangelium, ostendens quanta sit spes eius, pro qua talia pati libenter amplectitur, cum possit apud Iudaeos ut legis doctor, & magnis diuitiis abundare, & summo honore haberi. *Pro uobis gentibus.* Secundum euangelium inimici propter vos: quia eos unum esse dicebat. *Si tamen au distis.* Si firmiter retinetis. *Dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in uobis.* Quis fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illi escam in tempore? Haec est dispensatio praedicationis. Diligenter aduerte, quod gratiae Dei tribuit quod est, ne aliquis de meritis extollatur: & dum sibi tribuit, quod habet, dono Dei existat ingratus. *Quonia secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum.* Iudaeos & gentes unum esse in CHRISTO, secundum reuelationem, non secundum humanam doctrinam. *Sicut supra scripsi in breui, prout potestis legentes intelligere.* Non quantum ego scribere poteram, sed quantum intelligere ualebatis. *Prudentiam meam in mysterio CHRISTI.* Non in eloquentia seculari. *Quod aliis generationibus non est agnatum filiis hominum.* Sciebant quidem antiqui prophetae, gentes esse uocandas: sed nesciebant nullam distantiam futuram inter Iudaeum & gentilem: siue non ut homines prophetae loquebantur. *Sicuti nunc reuelatum est sanctis apostolis eius & prophetis.* Prophetis noui testamenti, quibus nunc asserit reuelatum. *In spiritu.* Per spiritum. *Esse gentes cohaeredes.* Non solum cohaeredes, quod potest esse diuersi generis: nec solum corporales, quia possunt eiusdem generis filij, non eiusdem esse in hereditate substantiae. *Sed & concorporales, & participes promissionis in CHRISTO IESU.* Vnius corporis. *Per euangelium, cuius factus sum minister.* Omnibus innotescit, proprie hoc mihi donum collatum esse. *Secundum donum gratiae Dei, quae data est mihi.* Non secundum meritum meum.

meum. unde cognoscamus non de meritis gloriandum, quia donum gratis datur. *Secundum operationem uirtutis eius.* Cuius uirtus me confortauit: siue per uirtutes euangelium confirmatur. *Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia haec in gentibus.* Est ergo inter sanctos minimus: id est, extremus secundum ordinem, & maximus per gratiam. *Quamuis enim se humiliauerit, tamen est opus in quo se humiliat unusquisque.* *Euangelizare.* Annunciare diuitias futurae hereditatis. *Inuestigabiles diuitias CHRISTI.* Inuestigabiles per se humano sensui, non reuelationi diuinae. *Et illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi.* Ut Iudaeos & gentes sacramenti huius docere rationem. *A seculis in Deo.* A prioribus seculis intra Deum: hoc est, ipsi soli notum erat. *Qui omnia creauit.* Et Iudaeos, & gentes: siue omnem creaturam, contra Marchionem. *Ut innotescat principatibus, & potestatibus in caelestibus.* Ut per me his, qui rebus caelestibus per omnem ecclesiam principantur, multiformis Dei gratia innotescat. *Per ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum praedestinationem seculorum, quam fecit in CHRISTO IESU domino nostro.* Quae praefiniuit, ut hoc tempore, quando homines aliter saluari non poterant, sola fide CHRISTI saluarentur. *In quo habemus fiduciam & accessum in confidentiam.* Non per nostram iustitiam habemus fiduciam & accessum ad Deum: sed in eo cuius fides nobis peccata dimisit. *Per fidem eius.* Audi fidem eius, & noli hoc tibi arrogare, quod de tuo habeas fidem, nisi ab illo datam. *Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis, quae est gloria uestra.* Ne me audientes sine causa, & impune claudi, & contumeliis affici, ad Deum non pertinere putetis meam iniuriam: sed magis gloriari debetis, intelligentes me tanta sine fructu pati non posse: quia remunerationem, in futurum retribuit. *Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri IESU CHRISTI.* Ex quo omnis paternitas in caelis, & in terra nominatur. *Ex quo omnis paternitas nomen accepit: siue ex quo omnes res paternitas nominatur: quia cum ille nobis pater primus & uerus sit, ab illius nomine deriuatur, a quo patres alij appellatur.* *Ut det uobis secundum diuitias gloriae suae.* Ut vos per illuminationem scientiae diuitiarum suae gloriae confirmet. *Virtute corroborari per spiritum eius.* Sapientiae, & protectionis suae. *In interiori homine habitare*

CHRISTVM per fidem in cordibus uestris. Vbi interior homo per fidem robustus est, ibi habitat CHRISVS: nō vbi exterior faginatus. In charitate. Vt cum cognitis eius beneficiis diligatis. Radicati & fundati, ut possitis comprehendere. Vt ex omni parte magnitudine scientiæ comprehendere valeatis. Cum omnibus sanctis. Queris apud malos sapientiam, & non inuenies. Quæ sit latitudo, & longitudo, & subtilitas, & profundum. Quidam dicunt, q̄ latitudo spatiosa via intelligitur: longitudo, vita æterna: sublimitas, cœlū: profundum, inferna: vt scilicet horum omnium notitiam habentes, sciant quid eligant, quid refutent. Item aliter: in latitudine, bona opera charitatis: in longitudine, perseverantiam boni vsque in finem, in altitudine, spem cœlestiam præmiorum: in profundo, inscrutabilia iudicia Dei, vnde ista gratia in homines venit, & hunc intellectum coapat sacramento crucis. Longitudo, vt longanimitate pro charitatis latitudine molestiæ tolerentur. Altitudo æternum præmium. Profundū, vnde gratuita gratia dei secundum secretum voluntatis eius existit. Scire etiam supereminētem scientiæ charitatem CHRISVS TI. Supereminet scientiæ charitas CHRISVS TI. Vt ex ipsa nascantur, sicut radicem supereminet fructus. Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. Vt perficiamini in omnibus CHRISVS TI virtutibus. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter q̄ petimus, aut intelligimus. Frequenter maiora tribuit non solum quàm petimus, sed etiam intelligimus. Secundum uirtutem quæ operatur in nobis. Ex uirtute signorum hoc intelligimus, quæ operatur in nobis: vel quicquid boni per nos agitur, ipse operatur in nobis. Ipsi gloria in ecclesia. Nos eim nō habem⁹ vnde gloriari. In CHRISVS TOIESV in omnes generationes. Quia ueniens Christus congregauit ecclesiam ad gloriam Dei. Seculi. Immensa beneficia immensis laudibus celebranda sunt. Seculorum, amen. Hucusque de mysterio incarnationis CHRISVS TI, & de uocatione gētium, & unitate cum Iudæis per euangelium facta, cuius mysterium ipse suscepit, vt per omnia per gratiam Dei verbo & oratione sua eos exhibere perfectos edocuit. ¶ Obsecro itaque uos, ego uinctus in domino, ut digne ambuletis uocatione, qua uocati estis. Ego uos rogo, qui uestri causa sum uinctus, vt uos Dei filios agnoscentes digne tanto

CA. IIII

tanto honore conuersemini: quia uanaquæq; dignitas habet propria instituta, quibus agnoscitur, & mentis, & corporis, ne ficta sit. Cum omni humilitate, & mansuetudine. Humilitas nihil sibi vindicat: mansuetus nihil nocet, nulli malū pro malo reddit. Cum patientia supportantes inuicem in charitate. Et philosophi sufferunt, sed non in charitate, nec propter Deum: sed propter laudem humanam. Nos uerò non ut laudemur, sed ut ille quem sustinemus, proficiat, non cum dolore, sed cum amore sufferamus. Solliciti seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Per uinculum pacis unitas sancti spiritus retinetur, quem unum omnes accipimus, & ubicunque unitas & concordia est, ibi spiritum sanctum eiusque donum esse non dubitemus. Vbi autem discordia & dissensio, ibi spiritus contrarius, id est, operatio antichristi, qui iam mysteriū operatur iniquitatis. Unum corpus, & unus spiritus, sicut uocati estis in una spe uocationis uestre. Unum consensum debet habere in uno corpore omnium compago membrorum, quæ ad unam spem sunt uocata. Potest cōtra illos dici, qui sibi licere putant peccare, & aliis nō licere: cum & ipsi in uno corpore baptizati, eundem spiritum acceperint: & cætera quæ sequuntur. Unus dominus, una fides. Vna omniū fides, in qua omnes credidistis. Unum baptisma, unus Deus. Cognoscant hæretici qui rebaptizant. Et pater omnium. Omnium etiam gentium credentium, non solum Iudæorum. Qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. Super omnes uirtutes, quia omnipotens per omnia opera sua, quia immensus in omnibus Christianis secundum sanctificationem habitare dignatur. Vnicuique autem nostrum data est gratia. Non multa sunt corpora, sed membra diuersa per uarietatem gratiarum. Secundum mensuram. Secundum mensuram suæ donationis, & discretionem largitatis suæ. Mensuram, fidem. Donationis CHRISVS TI: propter quod dicit. Dona illius sunt, ut & præparemur unicuique gratiæ, & quomodo uult ipse dispensat. Cognoscamus dona, non præsumamus de meritis. Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quos diabolus captiuos tenebat in mortem. CHRISVS TI captiuauit ad uitam, caput nostræ naturæ sursum uehendo. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum. Exponit quur dicatur ascendere, qui ubique est, secundum

f iij dum

dum formam, scilicet serui, ad quam nō localiter descēdere est, sed dignanter. Nam qui secundum deitatem vbique est, quo ascendit, vel descendit? Corpus enim domini, in quo passus est, & resurrexit, vno loco esse potest: veritas eius, & diuinitas vbique est. *In inferioribus partes terrae?* Ergo sub terra est infernus. *Qui descendit, ipse est & qui ascendit, super omnes caelos, ut adimpleret omnia.* Qui descendit cum anima in infernum, ipse cum anima & corpore ascendit ad caelos, vt impleat omnia quae scripta sunt. *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos.* Contra Arrianos, quod vna est filij cum patre operatio: nam ad Corinthios Deum patrem dicit posuisse primo Apostolos, secundo prophetas. Hic verò CHRIS TV M eos dedisse conmemorat. *Quosdam autem prophetas.* Noui testamenti. *Alios vero euangelistas.* Omnis Apostolus euangelista, nō tamen omnis euangelista apostolus: sicut Philippus, qui erat vnus ex septem. *Alios autem pastores & doctores.* Pastores sunt sacerdotes, doctores oēs quicumque sunt idonei ad alios instruēdos. Omnes ergo pastores etiam doctores etiam pastores. *Ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in aedificationem corporis CHRIS TI.* Hos omnes posuit ad hoc vt aedificent ecclesiam, quae corpus est CHRIS TI: & omnes ad fidei perceptionem adducant. *Donec occurramus omnes, in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei.* Volo esse omnes homines sicut me: ille qui agnouit filium Dei, non repugnat contra praecepta Dei, nec committit capitalia, nec defendit mala sua: quod tunc fiet, quando fuerit omnia in omnibus CHRIS TV S: & omne schisma, vel contentio mortis carnisq; discesserit, vt voce libera dicat iusti, Vbi est mors contentio tua? & reliqua. *In uirum perfectum.* Sicut Christus. *Qui enim dicit se in CHRIS TO manere, debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare.* *In mensuram aetatis plenitudinis CHRIS TI.* Vt non annorum eius aetatem, sed plenitudinis imitemur, fidei eius perfectionem teneamus. *Vt iam non simus paruuli, fluctuantes, & circumferamur omni uento doctrinae.* Vt nō simus ignorantes, neq; dubij, neq; vacillantes, & more imperiti gubernatoris, omni vento nostrae metis vela pedamus vt facile naufragemus, aut ad portum minimè veniamus. *In nequitiam hominum.* Nequitia humana & astutia à fidei recto cursu detorquent, quos decipiunt.

In astutia ad circumuic-

circumventionem erroris. Errantibus remediū facilè promittentes, permanere faciūt in errore: siue remedium erroris sui putant, si plures faciāt secum errare. *Veritatem autem facientes in charitate crescimus in illo.* Omnia in veritate propter charitatem Christi, & nihil in hypocrisis facientes. *Per omnia qui est caput CHRIS TV S.* In ipsius perfectiōe ex omni parte crescimus. *Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministratiōis secundum operationem.* Ex capite compactum & connexum corpus per omnem subiunctiōem operationis crescit, dum se alterutrum aedificant diligendo: ita vt vnumquodq; membrū in sua mēsurā augeatur: hoc est, vt qui est oculus, in eorum numero crescat, qui oculi officium gerunt, & singula suo loco membra proficiunt. *In mensuram uniuscuiusque membri augmentum corporis facit in aedificationem sui in charitate.* Dum singula membra crescant, maius efficitur corpus, dum se alterutrum membra in charitate aedificant. *Hoc igitur dico & testificor in domino.* Quod superius obsecrat, hūc domini obtestatione cōstringit. *Vt iam non ambuletis sicut gentes ambulantes.* Nolo, ait, solo vos esse nomine Christianos, Deum ore cōfiteātes, operibus denegare: sed quantum inter diabolū distat, & Deum, tanta differentia debent filij Dei à filiis diaboli, non solum nomine, sed etiam operibus separari: ne Deum labijs honorantes, corde, hoc est, affectu & timore longius abistamus: & dicatur de nobis, Sine causa colunt me: hoc est, nullos ex mea cultura capiant fructus. *In uanitate sensus sui.* Vani sunt omnes homines, quibus nō est sciētia Dei. *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* Habentes quidem naturalem intellectum, sed ignorantiae tenebris obscuratum, ita vt pro Deo idola venerentur: nos verò e contrario sciētiae lumine dono gratiae illustratum. *Alienati à uita Dei.* Illi ideo à uita Dei alienati sunt, quia ignorant Deum. Vos autem qui cognouistis Deum, sequi debetis. *Per ignorantiam quae est in illis.* Notandum, quia idololatriam ignorantia generauit. *Propter caecitatem cordis ipsorum.* Excæcatum est inspicens cor eorum dicentium, non est Deus. *Qui desperantes.* Desperantes poenā impiorum, & praemium esse iustorum, vel de futura uita. *Semetipsos tradiderunt impudicitiae.* Necesse est, vt qui de futura de-

f iij sperant,

ſperant, præſentibus hæreant voluptatibus, ſicut in libro ſapientię dicitur ex perſona eorum, qui animam in aere diſſolui præſumpſerant, Venite & fruamur bonis quæ ſunt, & cætera. *In operationem immunditiæ omnis, in auaritiã.* Omnia crimina auaritiæ, nomine comprehendit. *Vos autem non ita didiciſtis C H R I S T V M.* Vt ſicut illi, id eſt, gentiles, viuatis. Ille enim verè C H R I S T V M audiuit, & ab ipſo didicit, qui nullo vitio gentibus ſimilis inuenitur. *Si tamen illum audiſtis, & in ipſo edoſti eſtis, ſicut eſt ueritas in I E S V.* Sicut ille verè eſt mortuus, & verè reſurrexit, vt nos verè in nouitate vitæ ambulemus, vt ait ad Romanos, Sic vt in die honeſtè ambulemus, & cætera. *Deponere vos ſecundum priſtinã conuerſationem ueterem hominem.* Expoſuit quid ſit uetus homo, & quomodo deponatur, ſcilicet qui priſtinos errores repudiat, & ſecundum conuerſationem C H R I S T I mutatur. *Qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris.* Faciens voluntatè carnis, & cogitationum. *Renouamini autem ſpiritus mentis ueſtræ.* Sicut ait Hieremias, Facite uobis cor nouũ, & ſpiritũ nouum. Et mētē poſſumus accipere ſpiritũ: renouamini in anima. *Et induite nouum hominẽ.* Ex uetere nouũ intellige. *Qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate.* Expoſuit quid ſit hominem ad imaginem Dei eſſe creatum, vt ſit ſcilicet iuſtus, & ſanctus, & uerax ſicut Deus. *Veritatis.* Non uanitatē, quæ uanam hominũ gloriã aucupatur, quũ ſcriptum ſit, Iuſtè quod iuſtum eſt perſequeris. & iterum: *Qui cuſtodierint iuſtè iuſta, iuſtificabuntur:* non qui iniuſtè ſeruauerit iuſta. *Propter quod deponentes mendacium, loquimini ueritatẽ unuſquiſque cum proximo ſuo.* Deponentes mendacium literarum ſeculi, legis Dei loquimini ueritatẽ. Ipſas deſcribit ſpecies ſanctitatis, quibus homo nouus agnoſcitur: Sed & mendacium nos fugere docuit. *Quoniam ſumus intuentem membra.* Nemo ſuum fratrem circũueniat: quia vnum corpus ſumus: & non poſſunt alterutrum membra ſe fallere, vel lacerare: Nec enim manus ori mentitur, nec dentes laniant corpus, niſi ubi ſpiritus immundus inhabitat. *Iraſcimini & nolite peccare.* Non mentem ira inebriet, ſed ſeueritas diſpenſetur: nec tuã iniuriã, ſed fratris animaduerte peccatum: vel irascimini uobis ſcum, in aliquod præuenimini. *Sol non occidat ſuper iracundiam ueſtram.* No-

lite locum

lite locum dare diabolo. Ne fidei, vel ſcientiæ lumen in tua indignatione deſiciat. Et locum damus diabolo iracundiam retinendo, vel ſi indignatio in odium conuertatur. *Qui furabatur iam non furetur.* Iracendo, vel furando locum damus diabolo, vel quolibet peccato: porta enim diaboli eſt rapina, ſicut ſpiritus ſancti porta eſt iuſtitia. *Magis autem labore operando manibus.* Alienos labores in uafos ſuo labore compenſer: & operando tribuat indigentibus, qui multos furando fecit egentes. *Quod bonum eſt, ut habeat unde tribuat neceſſitatẽ patientibus.* Non quod malum eſt. Sunt enim multæ vel inhoneſtæ, vel malæ artes, vt maleficia, & quæ uoluptati proficiunt. *Omnis ſermo malus ex ore ueſtro non procedat.* Non vnus, non duo, ſed omnes. *Sed ſi quis bonus ad ædificationem fidei.* Notandũ, quia licet omni eccleſiæ præcipiat, ſed præcipuè ſacerdotali officio: & non ſilentiũ impoſuit, ſed qualitatẽ loquendi mutauit, vt omnis ſermo fidẽ ædificet Chriſtianam, & os noſtrum ad ſolum pateat Dei uerbum. *Vt det gratiam audientibus.* Vt ex ſermone noſtro gratiam accipiant audientes: ſicut alibi dicit, Sermo ueſter ſemper in gratia ſale ſit conditus. *Et nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei.* Ex humana comparatione loquitur vt hominibus, vt ex nobis intel ligamus, quantam ſpiritui ſancto iniuriã faciamus, quum *domũ eius in nobis aliqua peccati ſorde polluimus: & quia de hõſpitiũ ſuo nobis condoler, ideo ſibi dolens triftis abſcedit. Cæterum triftitia, & ira, & cætera huiuſmodi in nobis paſſiones ſunt, quia paſſibiles ſumus: in Deo uerò diſpenſationes: nos enim ea inuiti patimur: ille uoluntate ad noſtrã emendationem aſſumit. * Hæc eſt inter Deum & hominẽ harum conditionum diuerſitas, quæ & naturã: Item aliter: Neque enim ipſa ſpiritus ſancti, quæ eſt quicquid ipſe eſt, ſubſtantia contriſtari poteſt: cum habeat æternã atque incommutabilem beatitudinẽ, magiſque ſit ipſa æterna & incommutabilis beatitudo: ſed quia in ſanctis habitat, vt eos impleat charitate, qua neceſſe eſt, vt ſpirituales homines gaudeant profeſtu fidelium, & bonis operibus: ideo neceſſe eſt etiam contriſtentur lapſu vel peccatis eorum, de quorum fidẽ atque profeſtu gaudebant. Propterea ſpiritus ſanctus dicitur contriſtari ab eis, qui ſic agunt, vt eorum factis contriſtentur ſancti, non ob aliud, niſi quia ſpiritum ſanctum habent, cuius

*aliã do-
num.

dono

dono tam boni sunt, vt eos mali mœstificent: sicut etiam dicitur Deus facere, quicquid ipso ordinante fecerimus. Ita rectè dicitur Deus requiescere, cum eius munere requiescimus: sicut dicitur cognoscere, cum efficit, vt nos cognoscamus: sicut & gemere, cum nos gemere facit. *In quo signati estis.* Nouum signum habere cœpistis. *In die redemptionis.* In die baptismi signaculum spiritus sancti accepistis. *Omnis amaritudo.* Ostendit in quo contristetur spiritus sanctus, scilicet amaritudine, id est prouocatione. *Et ira.* Omnem occasionem tulit, ne irascamur. *Et indignatio, & clamor.* Indignatio ex superbia est, quum aliquem iudicamus indignum, & ideo eum non sustinemus. Non clamabit neque contendet vir bonus. Clamor qui ex furore descendit, quem non habuit **CHRISTVS**. Cæterum & Esaias clamare iubetur: & dominus clamauit in templo, Si quis sitit, veniat, & bibat. *Et blasphemia.* Vt neminem blasphemetis. *Tollatur à vobis cum omni malitia.* Quæ vel inimico vicem referre potest. *Estote autem inuicem benigni, misericordes.* Seruat ordinem legis, vt non solum malitia tollatur, sed etiam benignitas inseratur. *Donantes inuicem.* Ne nobis dicatur, Serue nequam omnem debipum remisisti tibi, & cætera. *Sicut & Deus in CHRISTO.* Per **CHRISTVM**. *Donauit nobis.* Omnia peccata.

CAP. V.

¶ *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi.* Imitatione enim vel adoptione estis Dei filij, non natura, sicut ait dominus, Vt sitis filij patris vestri, & cætera. *Et ambulate in dilectione, sicut CHRISTVS dilexit vos.* Sicut & Ioannes ait, In hoc cognouimus charitatem eius, quia ille pro nobis animam suam posuit: & nos debemus pro fratribus animas ponere. *Et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo.* Voluntariè ipse se tradidit. *In odorem suauitatis.* Suauissimus Deo odor est charitas. *Fornicatio autem.* Omnia crimina breuiter comprehendit, quas nominando radices. *Et omnis immunditia, aut auaritia.* Quomodo enim in veteri lege, de nefandis criminibus, quæ in occulto fiunt, & ea nominare turpissimum est: ne ea dicentes os, & aures audientium polluerent, generaliter scriptura complexa est dicens, Verecundos, vel reuerendos facite filios Israël. *Ab omni immunditia.* Et in hoc loco cæteræ extraordinariæ voluptates, ipsarum quoque opera nuptiarum, si non verecun-

dè, & cum honestate, quasi sub oculis Dei fiunt, tantum vt liberis seruiatur, immunditia nominantur. *Nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* Consideremus si licet fieri, quod non licet nominari. *Aut turpitude, aut stultiloquium.* Stultiloquium etiam in hominum filiis reprehenditur. *Aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet.* Scurrilitas quæ risum mouet, & grauitati non conuenit Christianæ, quia ad rem cœlestem, diuinamque non pertinet. *Sed magis gratiarum actio.* Hoc magis agere & tractare debetis, vt Deo non sitis ingrati. *Hoc enim scitote, intelligentes, quod omnis fornicator.* Contra illos agit, qui solam fidem dicunt posse sufficere ad salutem sine operibus, quod de illis solis bene dicitur, qui post baptismum rapiuntur, & tempus non habent operandi. *Aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus.* Quia huiusmodi actus non Deo, sed dæmonibus exhibentur. Auarus enim dum solidos seruat, & pecuniæ famulatur, de qua nec sibi nec alijs prospicit, vtique effigiem humanam colit, in modum simulachrorum, non congruè idolis seruire dicitur. *Non habet hereditatem in regno CHRISTI & Dei.* Quæ Dei filijs, non diaboli preparatur. Contra Arrianos, qui dicunt, maior est qui prior nominatur. *Nemo uos seducat inanibus uerbis.* Dicendo, opus est vt fides sit, & homo, **CHRISTUS** tantum baptisma consequatur, quantumuis peccet, perire non potest. *Propter hæc uenit ira Dei in filios diffidentie.* Ex præteritis futura cognoscite, si Sodomitis pepercit, & his qui in diluuiio perierunt, parceret & vobis. *Nolite ergo effici participes eorum.* Si in peccatis participes fueritis, eritis & in pena consortes. *Eratis autem aliquando tenebræ.* Quando nesciebatis domini voluntatem: nunc vero omnia cognouistis. Quantum ergo interest inter lucem, & tenebras, tantum debetis à pristina conuersatione distare. *Nunc autem lux in domino, ut filii lucis ambulate.* Diligenter aduertendum, quia tenebræ nos sumus: lux autem in domino: vt nemo de suis meritis gloriatur. *Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & ueritate.* Tales habet vera scientia fructus. *Probantes quid sit bene placitum Deo.* De lege probate, quid Deus velit: non quid homines asseuerent. *Et nolite communicare operibus infructuosus tenebrarum.* Quia nec lux potest communicare cum tenebris. Non prodest quicquid

quid sine timore, vel scientia est Dei: vel quicquid non propter Deum fit. *Magis autem redarguite.* Non solum communicare nolite: sed etiam redarguite. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis.* In domibus, vel in templis. *Turpe est & dicere.* Nobis dicere turpe est, quæ illi quasi in tenebris facere non erubescunt. *Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur.* Incipit lumen esse, quum credit, & vobis iungitur. *Omne enim quod manifestatur, lumen est.* Sicut ad Corinthios ait, *Occulta etiam cordis eius manifesta fiunt: & tunc cadēs in faciem suam adorabit dominum, pronuncians, quia verè Deus est in vobis. Propter quod dicit, Surge qui dormis.* Quasi vocem alicuius sapientis conscientiam pagani pulsantis inducit. *Et illuminabit tibi CHRIS TV S.* Quum ei credideris, efficiaris lux. *Videte itaque fratres, quomodo caute ambuletis, nō quasi insipientes, sed ut sapientes.* Quasi filij sapientiæ, & filij lucis, ne alicui offendiculum detis, & incipiatis causa ei perditionis existere. *Redimentes tempus.* Vestra sapientia, vel cautela, & pro quiete vestra, calumniatoribus necesse est, vt aliquid pereat. *Quoniam dies mali sunt.* Non dies mali sunt, sed homines: sicut locus dicitur malus, in quo aliquid mali committitur. *Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas Dei.* Scripturas scrutamini, quia ibi voluntas eius agnoscitur. *Et nolite inebriari uino, in quo est luxuria: sed impleamini spiritu, loquentes uobismetipsis.* Exponit continentia bonum, quia luxuria materiam appetere non conuenit crucifixis, sed spiritu sancto repleri: quia ebrietas mater est vitiorum. *In psalmis & hymnis, & canticis spiritalibus cantantes.* Non de rebus seculi, sicut ait Dauid, vt non loquatur os meum opera hominum. *Et psallentes in cordibus uestris Deo.* Non ore tantum Dei verba cantemus. *Gratias agentes semper & pro omnibus, in nomine domini nostri IES V CHR I S T I, Deo & patri.* Pro omnibus quæ eueniunt, sicut Iob, seu bona, seu mala, dicite, Sit nomen domini benedictum, secundum Dauid, *Benedicam dominum in omni tempore.* *Subiecti inuicem in timore CHR I S T I.* Non humano timore, vel auaritia causa, sicut quidam suis patronis adulantur. *Mulieres uiris suis subditæ sunt, sicut domino.* Quia non eos sicut Corinthios lactabat incontinentes, sed perfecto cibo continentia nutrebat, timet ne in plerisque cessante carnis officio,

cio, aut in mulieribus subiectio, aut in uiris cessaret charitatis affectus, & non tam continentiam, quàm diuortium docuisse videretur. Cæterum quale est, vt nouæ vitæ prædicator nulla ex causa hoc doceret, quod ipsa natura poscebat. *Quoniam air caput est mulieris, sicut CHR I S T V S caput ecclesie.* Ipse saluator corporis. Reddit causam subiectionis: quia prior est vir, & vtriusque corporis debet esse saluator. *Sed ut ecclesia subiecta est CHR I S T O, ita & mulieres uiris suis in omnibus.* Omnibus piis debent parère præceptis. *Viri diligite uxores uestras, sicut & CHR I S T V S dilexit ecclesiam.* Tam sancta charitate. *Et semetipsum tradidit pro ea.* Ita & vos pro sanctitate vxorum: nec mori, si necesse fuerit, recusetis. *Vt illam sanctificaret, mundas eum lauacro aquæ.* Aqua lauit corpus, animam sanctificatione verbi, vel doctrina: sicut ad Hebræos ait, *Abluti corpus aqua munda.* *In uerbo, ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam.* Ita & vos corpora vxorum continentia, animam mundate doctrina. *Non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi.* Ita sibi CHR I S T V S mundauit ecclesiam, vt & vetera crimina tolleret, & nouas maculas. *Sed ut sit sancta, & immaculata.* Si omnibus membris immaculata est, maculati in ea esse non censentur, nisi rursus pœnis purgatoris expurgentur: sed sine macula & ruga in futuro erit: nam modò permixta est, vt palea & triticum in area ante ventilationem. *Ita & uiri debent diligere uxores suas ut corpora sua.* Vt quales ipsi cupiunt inueniri, tales & vxores exhibeant. *Qui suam uxorem diligit, semetipsum diligit.* Quia duo in carne sunt vna. *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fouet eam: sicut & CHR I S T V S ecclesiam.* Non vt ei labores, & dolores infligat, sed vt securam faciat, & quietem. Non nuptias damnat, sed ad continentiam hortatur. *Quia membra sumus corporis eius.* Membra eius debent eum in omnibus imitari. *De carne eius, & de ossibus eius.* Ex omni substantia sumus corporis eius. *Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem suam, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne vna.* Sacramentum hoc magnum est. *Amore, non loco solum.* *Ego autem dico, in CHR I S T O & in ecclesia.* Veruntamen & uos singuli unusquisque suam uxorem, sicut seipsum diligat. *Ego hoc inquit, in CHR I S T O intelligo, & in ecclesia: sed tamen non ideo vos non amare debetis: imò amplius, vt CHR I S T V S*

CAP. VI.

STVS ecclesiam. Quoniam CHRISTVS reliquit matrem: id est, relinquendo synagogam Iudeorum, de qua secundum carnem natus est: & inharendo ecclesie sue: quam ex omnibus gentibus congregavit. Quomodo reliquit patrem? non quia recessit à patre: sed quia in ea forma apparuit, in qua aequalis est patri. *Vxor autem timeat virum.* Subiecta sit tanquam inferior, vt regatur. **Filii obedite parentibus vestris in domino.** Parate eos disciplina: quia eos à parentibus secundum Deum præcipit erudiri. *Hoc enim est iustum.* Vt mutua officia rependatis. *Honora patrem tuum & matrem.* Sed bonos: nam ipse Moyses docuit, contra Deum venientes non sequendos: honorem tamen eis exhibere pro Dei timore debemus. *Quod est mandatum primum in promissione.* Promissionis primum in secunda tabula: quæ ad humanitatem pertinètia præcepta sex numero continebat. Prima enim tabula propria diuina officia exigebat. *Vt bene sit tibi, & sis longævus super terram.* Non in hac terra, in qua etiam impij & scelesti fenes sunt: sed super illam terram, quam & dominus mitibus repromittit, & in qua iusti inhabitabunt: & quam Psalmista visurum esse se credit. *Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros.* Siue simpliciter accipiendum, ne immoderate, & sine causa correpti magis ad iracundiam prouocentur. *Sed educate illos in disciplina & correptione domini.* Ne dum male viuitis aut cum vxoribus, aut post vxores, malo vestro eos perdatis. *Serui obedite dominis carnalibus.* Seruitium non natura dedit, sed captiuitas adinuenit, neq; ex maledicto Cham cœpit, vt quidam putant: quum ex eo reges legamus esse generatos: sed in Cananeis impletum est, qui Israël sunt filiis subiugati. Prouidit Apostolus, ne doctrina Dei in aliquo blasphemetur, si credentes serui inutiles suis dominis fiant: & qui forte permissurus erat etiam alios seruos fieri Christianos, de ipsis iam factis incipit pœnitere: si vero viderit eos in melius proficisse, & fideles effectos, non solum alios oprabit credere, sed etiam ipse saluabitur: Non enim venit CHRISTVS mutare conditiones, sed mores. *Cum timore, & tremore, in simplicitate cordis uestri.* Hoc est, cum omni humilitate, exposita prioris superbia. Sicut CHRISTO. CHRISTO facitis, quicquid propter CHRISTVM hominibus exhibetis;

betis. *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes: sed ut serui CHRISTI.* Hoc est, nolite præsentis tantum domino operari. *Facientes uoluntatem Dei ex animo, cum bona uoluntate seruientes: sicut domino, & non hominibus.* In his quæ Dei non sunt contraria uoluntati: in multis enim concurrunt cum lege naturaliter animi dominorum: quia seruos & fideles, & sobrios, & castos, & benignos habere desiderant. Seruite domino non cum murmuratione. *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc percipiet à domino.* Cuiusque propter Deum benefeceris, à Deo expectas mercedem. *Siue seruus, siue liber.* Non vos desperare faciat conditio seruitutis. *Et uos domini.* Audite me, si & illos uultis audire, date illis exemplum. *Eadem facite illis.* Ne si fugerint, nõ religioni, sed tuæ incipies malitiæ imputare. *Remittentes minas: scientes quia & illorum & uester dominus est in cœlis.* Minamini propter disciplinam, sed remittite propter misericordiam, vt & uobis à uestro domino remittatur. *Et personarum acceptio non est apud Deum.* Apud dominum usque: ad eum vnus estis, vt æqualiter empiri sitis, & vna uobis sit hereditas repromissa. *De cætero fratres confortamini in domino, & in potentia uirtutis eius.* Epistolam generali exhortatione concludit, in exëplo domini & uirtute. *Induite uos armaturam Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli.* Contra spirituales hostes, spiritualia arma sumenda sunt, vt dissimilitudo naturæ armorum spirituum fortitudine protegatur. *Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem.* Caro & sanguis homo dicitur. *Sed aduersus principes & potestates.* Qui sibi principatum in huius mundi hominibus usurparunt, & qui homines ignorant, & impios ad peccata committenda & instigant, & gubernare videntur. *Aduersus mundi rectores, tenebrarum harum.* Ne quis spiritus nefandos cum autore & principe suo diabolo regere cœlum & terram & mare arbitretur, subiecit, & expressit, quid diceret, mundi. *Tenebrarum, inquit, harum: id est, tenebrarum harum, utique infidelium, & impiorum, quibus iam credentibus dictum est: Fuitis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino.* Fuitis tenebræ: id est, infideles: nunc autem per dominum facti estis fideles. *Contra spiritualia nequitie.* Sunt enim & spiritualia bonitatis. *In cœlestibus.* In aëre, in quo aues volantes, cœli uolucres appellantur.

appellantur. Propterea accipite arma dei. Quia tales habetis inimicos. Vt possitis resistere in die malo. Dies malus est nobis, quando impugnamur à malo. Et in omnibus. Non in vno. Perfecti stare. Vt cum Dei adiutorio diabolicis insidiis perfecte armis spiritalibus resistamus, lumbos mentis accincti: hoc est, casti: & in omni praelio viriliter preparati: & ab omnibus curis seculi expediti. State ergo succincti lumbos vestros in veritate. Non in hypocrisis. Et indui lorica iustitiæ. Sicut lorica multis armillis intexitur, vel circulis: ita & iustitia diuersis virtutum connectitur speciebus: munit autem non solum pectoris conscientiam, sed & ventris continentiam: necnon & ad femorum pertingit libidinem coercendam. Et calciati pedes in preparationem euangelii pacis. Sicut calciati pedes fiducialiter ambulant: ita & vos intrepidè prædicare. In omnibus fumentes. In omnibus praeliis fide tegamur: quia scutum ipsorum quoque armorum defensio est, & sine hoc infirma sunt omnia. Ita & hæc virtutes sine fide saluare non possunt. Scutum fidei in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. Sicut scutum omnia iniecta respuit, & excutit: ita & fides omnes eius suasiones extinguit: quantum, quasi rationales, lumen habere videantur. Et galeam salutis assumite. Quæ omnes sensus capitis à prauis officiis protegat, aut abscondat. Et gladium. Nemo miles audet ad pugnam sine gladio proficisci: se enim vtcunque tueri potest: sed hostem non valet interimere: nonnunquam etiam ab audaci hoste suis armis exspoliatus occiditur. Ita sine Dei verbo iustitia omnis intacta est. Spiritus, quod est uerbum Dei. Spiritalem gladium. Per omnem orationem & obsecrationem. Nunc gladium postulate, & semper habete. Orantes omnino tempore in spiritu. Ne impediari orare semper, sed pro rebus spiritalibus deprecare. Et in ipso vigilantes in omni instantia, & obsecratione, pro omnibus sanctis, & pro me. Nihil enim prodest dormientis more iacente corpore animo peruagari, dum hac vanitate nec ab homine aliquid impetretur. Vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium euangelii. Vt abundanter & sine metu persecutionis vel odij Iudeorum exponam vniuersi in CHRISTO populi rationem. Pro quo legatione fungor in catena. Omnes enim verbi legatos talia necesse est sustinere. Ita ut in ipso audeam

proui

prout oportet me loqui. Tunc enim maior fiducia erit, si rationabiliter dicatur, & sit abundantia, quæ exprimat rationem. In ipso, inquit, & non, in meis viribus. Vt autem & uos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia nota faciet uobis Ty-chicus charissimus frater, & fidelis minister in domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt, & consoletur corda uestra. Sollicitè agit, non solum ut proficiant, sed etiam ne deficiant in tribulationibus eius, vel ne in aliquo contristentur. Pax fratribus. Et pax, charitas, & fides perfectum faciunt Christianum. Simulque notandum, quod hæc nobis non à nobis, sed à Deo patre, & domino IESU CHRISTO esse confirmat, ut ne quis de suis gloriatur meritis, & se dicat fidem non à Deo accipere. A quo ergo pax & charitas, ab illo est & fides. Propter quod ab illa eam quam non solum augeri habentibus poscimus, sed & non habentibus dari deprecamur. Et charitas. Charitas maior est pace: potest enim eam habere quis, non tamen & amari. Cum fide, à Deo patre nostro & domino IESU CHRISTO. Sine fide enim infructuosa sunt omnia. Et diligenter attendite, quod & ipsa fides, cum reliquis virtutibus nobis donatur. Gratia cum omnibus qui diligunt dominum nostrum IESUM CHRISTUM in incorruptione, Amen. Siue in castitate, siue in quorum corde nullo adulterino seculi amore CHRISTI dilectio violatur. Scripta ab vrbe.

FINIS EPIST. AD EPHESIOS.

t

Ad Phi-

Ad Philippen-

ses D. Pauli Epi- stola.

ARGUMENTVM.

Quid sanctus Hieronymus de Diuo Paulo dixerit in apo-
logetico ad Pammachium videamus: Paulum Apostolum
proferam, quem quotiescunque lego, videor mihi non ver-
ba audire, sed tonitrua. Legite epistolas eius, & maximè ad
Romanos, ad Galatas, atque ad Ephesios, in quibus totus in
certamine positus est: & videbitis eum in testimoniis, quæ
sumit ex veteri testamento, quàm artifex, quàm prudens, quàm
dissimulator sit eius, quod agit. Videntur quidem verba sim-
plicia, & quasi innocentis hominis, ac rusticani, & qui nec fa-
cere, nec declinare norit insidias: sed quocunque respexeris,
fulmina sunt. Hæret in causa: capit omne quod tetigerit: ter-
gum vertit, vt superet: fugã simulat, vt occidat. Philippen-
ses sunt Macedones. Hi accepto verbo veritatis, perstiterunt
in fide: nec receperunt falsos apostolos. hos Apostolus col-
laudat scribens eis à Roma. In actibus Apostolorum legi-
mus, quia ipso prædicante crediderint Philippenfes: tantum
autem profecerant in fide, & scientia, vt etiam fiduciali-
ter & prædicarent, & defenderent euangelium: Quapro-
pter ab istis solis se memorat accepisse, etiam quum aliis præ-
dicaret. Hos ergo collaudans monet, ne eius passionibus ter-
reantur, quibus non destruitur **C H R I S T I** euange-
lium, sed firmatur, dum omnes intelligunt, tan-
ta eum non posse pro re falsa vel dubia su-
stinere: & horratur eos exemplo
suo libenter vsque ad mor-
tem certare pro
C H R I S T O.

Paulus

D. PRICOM. IN. EPIAD PHILIP. 146

D Aulus & Timotheus serui **I E S V**
C H R I S T I. Omnis aposto-
lus seruus: non omnis seruus apo-
stolus. *Omnibus sanctis in **C H R I***
***S T O I E S V,** qui sunt Philippis.*
Non passim omnibus Philippen-
sibus: quia erant ibi & pagani.
Cum episcopis, & diaconibus. Epi-
scopos hic non solùm pontifices,
sed & presbyteros intelligimus.

Non enim in vna ciuitate plures erant episcopi: hoc etiam
in apostolorum actibus inuenitur. *Gratia uobis & pax à Deo*
*patre nostro & domino **I E S V C H R I S T O.*** Bonorum
memoria cum gratiarum actione celebratur. *Gratias ago*
Deo meo in omni memoria uestri semper in cunctis orationibus meis,
pro omnibus uobis. Ostendit circa eos dilectionem suam, pro
quibus semper exorat. *Cum gaudio deprecationem faciens.*
Non cum mœrore, sicut pro peccatoribus. *Super communica-*
tione uestra in euangelio. Quia communicatis in euangelio
prædicando. *A prima die usque nunc.* Ab initio fidei vestræ
deprecor, vt perseueretis. *Confidens hoc ipsum.* Confido me
impetrare. *Quia qui cepit in uobis opus bonum, perficiet.* No-
tandum, quia vt incipiamus, ipsius gratia est, ne quid si-
bi humana superbia arroget: quia & fides, & doctrina, &
scientia ab illo donatur, & ipse in nobis incipit, & consum-
mat. *Vsque in diem **C H R I S T I I E S V.*** Vsque ad diem
mortis. *Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus uobis.*
Charitas enim omnia sperat. *Ed quòd habeam uos in corde, &*
in uinculis meis. Tantum vos diligo, vt mihi memoriam ve-
stri nec vis tribulationum, nec sollicitudo defensionis ause-
rat. *Et in defensionem, & confirmationem euangelii.* Confirmatio
euangelij est, Deo confirmante, constantia prædicantis. *So-*
cios gaudij mei oēs uos esse. Hoc sentio de uobis, & credo quia
sicut tribulationis meæ socij estis, ita eritis & gaudij. *Testis*
*enim mihi est Deus, quò cupiam omnes uos in uisceribus **C H R I S T I***
I E S V. Siue eius inesse uisceribus, siue ita vos, tanquam visce-
ra eius desidero. *Et hoc oro, ut charitas uestra magis ac magis a-*
bundet. Notandum, quòd non solùm præcipit, vt faciant: sed
& orat pro eis: vt sciamus, quia non sufficit lex iubendo, nisi
gratia

t ij

gratia

gratia subuenerit iuuādo. *In scientia & omni sensu, ut probetis potiora.* Notandum, quia scientibus maiorem adhuc scientiam deprecatur, vt sinceri esse præualeant: quæ scientia cum charitate ædificat. *Vt sitis sinceri, & sine offensa in diē c H R I S T I.* Sinceri, sicut baptismi gratia reparauit. *Repleti fructu iustitiæ per I E S V M C H R I S T V M.* Vt non solum sinceri à corruptione sitis, sed etiam fructibus iustitiæ abundantis dono c H R I S T I: qui non modo malitiam non habet, sed etiam bonitate redundat. *In gloriam & laudem Dei.* Vt glorificetur Deus in nobis: non humana præsumptio, & vana gloria, sibi tribuens si aliquid boni habere videtur. Sed vt videant homines opera bona, & glorificent Deum, cuius donum est quod habemus. *Scire autem uos uolo fratres, quia quæ circa me sunt.* Consolatur eos de tribulatione sua: quia audierant eum vincum in domo Cæsaris custodiri. *Magis ad profectum uenerunt euangeliū.* Non solum non obsunt, sed etiam profunt, dum manifestatur, me non pro aliquo crimine, sed pro c H R I S T O omnia sustinere. *Ira ut uincula mea manifesta fierent in c H R I S T O in omni prætorio.* Apud omnem iudicem. *Et in cæteris omnibus.* Subauditur locis. *Vt plures ex fratribus in domino confidentes: uinculis meis abundantius auderent sine timore uerbum Dei loqui.* Vinculorum meorum exemplo incitati. Dum me uident hæc pro c H R I S T O libentissime pati. *Quidam quidem & propter inuidiam, & contentionem: quidam autē & propter bonam uoluntatem c H R I S T V M prædicant.* Dum mihi apud credentes gloriam auferre desiderant, quasi qui solus mihi vindicem scientiam prædicandi. Alij etiam alios saluari volentes, fideliter annunciant c H R I S T V M. *Quidam autem ex charitate adiuuant me euangelium defensare.* Alij autem dolose prædicant, vt me amplius grauent, quasi plures discipulos facientem, & doctrina mea totum orbem implere conantem: vt mihi maiorem inuidiam cumularent. *Quidam ex charitate scientes quoniam in defensionem euangeliū positus sum.* Scientes quia non à me, sed à Deo ad hoc sum positus. *Quidam autem ex contentione c H R I S T V M annunciant, non sincerè existimantes pressuram se suscitare uinculis meis.* Non sincera conscientia: quia propter lucrum præsentis temporis prædicabant; & illi sua prædicatione inuidiam excitabant,

bant, & augebant pœnas vinculorum eius, & de illius pœnis gaudebant. Ille uerò gaudebat: quia & per fallaces uerum prædicabatur: & per malorum ora c H R I S T V S annunciabatur. *Quid enim? dum omni modo, siue per occasionem, siue per ueritatem, c H R I S T V S annuncietur.* Nō mihi cura est, quante mente prædicent, dum modo, quod cupio, c H R I S T I nomen omnibus innotescat, & à multis credatur. *Quapropter & modo gaudeo, & in futurum gaudebo. Et in hoc gaudeo, sed & gaudebo.* Siue per occasione odij, uel inuidiæ: nō quia maleuolus erat, & de alieno malo gaudebat: sed quia & à malis uerbum prædicabatur, & per malorum ora c H R I S T V S annunciabatur. *Scio enim quia hoc mihi proueniet.* Quod non solum per uerbum & passionem meam, sed etiam per odium c H R I S T I ecclesiæ augmentantur: quia nouit dominus de malis bene operari. *Ad salutem per uestram orationem, & subministrationem spiritus I E S V C H R I S T I.* Qui ad meam omnia salutem gubernat, & aduersa uerit in prospera. *Secundum expectationem meam, & spem.* Quia de omnibus his expecto mercedem: & ut conuertantur, sustineo. *Quia in nullo confundar.* Ille enim neque in obprobriis, neq; in contumeliis, nos uerò in omnibus confundimur: quamuis secum dum Deum sit: unde ostendimus, nos laudibus hominum deseruire, non c H R I S T O. *Sed in omni fiducia, sicut semper.* Nulla res me terret. *Et nunc magnificabitur c H R I S T V S in corpore meo, siue per uitam, siue per mortem.* Et uita mea, & mors ad magnificentiam pertinet c H R I S T I, qui me in omnibus confortat: insultat inimicis suis, quod habebit, si seruauerit c H R I S T V M, annuncians plurimum fructum. *Mihi enim uiuere c H R I S T V S est, & mori lucrum.* Nulla iam hic uoluntas uiuendi est, nisi ut corpus eius ædificem exemplo meo: lucrum maximum computans iam secularibus laqueis non teneri, iam nullis peccatis & uitiis carnis obnoxium fieri: quod post hanc uitam sine dubio est futurum. *Quod si uiuere in carne hic mihi fructus operis est.* Quia nec hic sine fructu anima, dono domini uiuo. *Et quid eligam, ignoro.* In tantum mihi utraq; expediunt, ut quid eligere possim, ignorem, quæ mihi nocere putantur. *Coartor autem è duobus, desiderium habens dissolui, & cū c H R I S T O esse, multo magis melius est. Permanere autem in carne, necessarium propter uos.* Illud ē iij mihi

mihi melius: illud vobis necessarium: & mortem illos non timere, sed eligere debere, suo docet exemplo: & ne contristetur, mansurum se in carne spiritu prophético repromittit. Et hoc confidens scio, quia manebo, & permanebo in omnibus vobis. Non solum credo, sed scio. Ad profectum uestrum & gaudium si dei, ut gratulatio uestra abundet in CHRISTO IESU in me. Ut per profectum de fructu fidei uestre gaudium habeatis. Per meum aduentum iterum ad vos. Ut me viso, iterum abundantius gratulemini. Tantū digne euangelio CHRISTI conuerfamini, ut siue quum uenero & uidero uos. Omnia eius præcepta seruetis. Siue absens, audiā de uobis, quia stetistis uno spiritu. Sicut legimus, quia erat eis cor unum, & anima una, nec quicquid suum dicebant: sed erant eis omnia communia. Unanimes collaborantes fide euangelii. Omnes unanimes in pugna uictoriam faciunt. Et in nullo terre amini ab aduersariis, quæ est illis causa perditionis. Neque callidis disputationibus, neque passionibus, neque obprobriis. Vobis autē, salutis. Quia uult suos probatos coronari. Vnde apostoli ibant gaudetes, quia digni habitus sunt, pro nomine IESU contumeliam pati: & Iob permittitur tentari, quia Dei adiutorio protectus: nec uinci habebat: & eius gloria amplianda erat aduersario superato, atque confuso. Et hoc à Deo, quia uobis donatum est pro CHRISTO, non solum ut in eum credatis. Occasio fidei, à Deo donata est, quia nisi uenisset CHRISTVS, & non solum docuisset, sed etiam corda tetigisset, inanis fuerat prædicatio nostra: & quamuis in Actibus legamus, fidem voluntariam esse: tamen euidenter hic docet, quod Dei donū sit, ut credamus: & ideo nihil nobis donemus, quia ut credamus, & ut perseueremus, uel pro ipso patiamur, ipsius donum est: unde euidenter patet, fidem qua credimus, ipsius donū esse, nempe utrunque dixit esse donum, ut & credamus, & ut patiamur. Sed ut etiā pro illo patiamini. Non solum fidei, in spiciantia, sed etiam martyrij donum ac præmium ab ipso habemus. Idem certamen habentes, quale & uidistis in me, & nunc audistis de me. Nihil noui patiamini, sed hoc quod & præsentem uidistis de me, & nunc absentes audistis. ¶ Si qua ergo consolatio in Christo. In omni tribulatione in CHRISTO solo consolamini. Si quod solatium charitatis. Non amicorum. Si qua societas spiritus. Spiritualium, non carnalium. Si qua viscera miserationis. Vestrī

GAP. II.

strī miseremini, non parentum. Implete gaudium meum. In talibus discipulis doctor exultat. Ut idem sapiatis. Hoc ipsum. Eandem charitatē habentes unanimes. Omnes in alterutrum. Ipsum sentientes. Hoc alteri sentio, quod tibi. Nihil per cōtentionem, neque per inanē gloriam. Ne aliquid in Dei amulatione faciamus, sed ne quis nobis melior esse videatur. Sed in humilitate, superiores sibi inuicē arbitrantes. Si omnes à quibus iniurias patimur, superiores putarem, patienter ferremus: nemo enim à patre uel à domino indigne fert se iniuriam accepisse. Cogitandū etiam, nullum esse hominem, qui non possit habere aliquid bonū: quod tu nondum habes, etiam si lateat: in quo sine dubio possit te esse superior: quæ cogitatio ad contumeliā & edomandam superbiā ualeat, ne arbitreris, quoniam aut quādā eminent, & apparent, ideo alterum nulla habere quæ lateant, & fortasse maioris ponderis illi inesse bona, quibus te superat nescientem. Non quæ sua sunt singulē considerantes, sed ea quæ aliorum. Non quæ nobis solis expediunt, sed quæ & aliis profunt. Hoc enim sentite in uobis. Tanta humilitas in uobis sit: quia quamuis se quisque humiliet, humilior CHRISTO non erit. Vult ostendere CHRISTVM non propter se passum, sed propter alios. Aliqui hunc locū ita intelligunt, quod secundum diuinitatē se humiliauerit CHRISTVS secundū formam, scilicet Dei, secundū quam æqualitatem Dei non rapinam usurpauerit, quam naturaliter possidebat, & exinaniuerit se, non substantiam euacuans, sed honorem abscondens, formam serui, hoc est, substantiam hominis induendo, & per omnia ut homo tantūmodo apparendo: atque humili obedientia nec crucis mortem recusando. Sed quomodo hæc expositio Arrii calumniam effugiat, considerandum est: qui nihil aliud agit, nisi ut filium asserat minorē: si hic dicatur exaltatus à patre secundum diuinitatē, & nomen accepisse, quod antea non habebat: nisi fortē pronuntiatæ personæ, quæ secundum formam hominis dicta sunt, Deo adscribatur. Quia CHRISTVS Deus homo recte creditur: & ideo bene sentit, qui sic sentit, nec contra fidem sentit. Quod & in CHRISTO IESU. Secundum quod CHRISTVS est, & IESVS. Qui quum in forma Dei esset. Id est, imagine Dei absque peccato: siue in quo erat Deus, id est, pleinitudo diuinitatis. Non rapinā arbitratus est, esse se æquale Deo.

t iij

Quod

Quod erat humilitate celauit, dans nobis exemplum, ne de nobis in aliquod gloriemur: non rapuit, quod habebat, id est, æqualitatem patris, quam naturaliter habebat, non rapuit. Sed semetipsum exinaniuit. Assumendo quod non erat: non amittendo quod erat. Formam serui. Ita ut pedes lauaret, nihil sibi vindicans potestatis, quum haberet omnium dominatum, quasi vnigeniti à patre. Accipiens. Carnem nostram peccatricem sine peccato. In similitudinem hominum factus. Non semper similitudo vera est: nam genuit Adam filium secundum imaginem & similitudinem suam, & vocauit nomen eius Seth. Et habitu inuentus ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem. Ut nobis perfectæ obedientiæ monstraret exemplum. Mortem autem crucis. Quia nulla mors peior, propter diuturnum cruciatum. Propter quod & Deus illum exaltauit, &c. Diuinitas non exaltatur, quia nec humiliari potest: & illi donatur, qui non habet: vnde secundum humanam magis naturam potest intelligi, quam secundum diuinam. Si & nos exaltari cupimus exemplo CHRIS- T I, fratribus seruiamus. Si enim ille dominus & magister seruis & discipulis ministravit, quanto magis nos maioribus & æqualibus seruire debemus: & Deo, ac sanctis usque ad mortem obedire, ne magistrum humilem superbi discipuli non sequamur? Ut in nomine IESU omne genu flectatur, cœlestium terrestrium & infernorum. Ut omnes simul adorent hominem assumptum in verbum. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus. Omnium gentium & angelorum. IESUS CHRISTUS in gloria est Dei patris. Hoc est, in natura, & gloria deitatis, id est, eiusdem est gloriæ & æqualitatis. De loco isto integram expositionem D. Augustini posuimus. De eo quod scriptum est, Et habitu inuentus ut homo: Multis modis, habitum dicimus: vel habitum animi, sicuti est cuiusque disciplinæ perceptio usu roborata, atque firmata: vel habitum corporis, secundum quem dicimus alium alio esse succulentiorum, & validiorum, quæ magis propriè habitudo dici solet: vel habitum eorum quæ membris nostris accommodantur extrinsecus, secundum quem dicimus vestitum, calciatum, armatum, & si quid eiusmodi est. In quibus omnibus generibus, siquidem nomen hoc dictum est ab illo verbo, quod est habere, manifestum est in ea re dici habitum, quæ accidit alicui,

ita ut

ira ut eam possit etiam non habere: nam & doctrina accidit animo, & succus ac robor corpori: & vestis, atque arma, non dubium est, quin accidant membris nostris: ita ut & imperitus possit esse animus, si ei doctrina non acciderit: & exile, atque languidum corpus sine succo viscerum, & robore: & nudus sine veste, & incermis sine armis, & pede nudo sine calceamentis, esse homo possit. Habitus ergo in ea re dicitur, quæ nobis ut habeatur, accidit: veruntamen hoc interest, quod quædam eorum quæ accidunt nobis, ut habitum faciant, non mutantur à nobis, sed ipsa nos mutant, in seipsa integra, & incōcussa manentia: sicuti sapientia quum accidit homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quædam verò sic accidunt, ut mutant, & mutantur: sicuti cibis, & ipse mutans speciem suam in corpus nostrum vertitur, & nos resecti cibo ab exilitate, atque languore in robur, atque valentiam commutatur. Tertium genus est, quum ipsa quæ accidunt, mutantur, ut habitum faciant, sicuti est vestis: Nam quum proiecta vel reposita est, non habet eam formam, quam sumit, quum induitur, atque inducitur membris: induta ergo accipit formam, quam non habebat exuta: quum ipsa membra & quum induuntur, & quum exuuntur, in suo statu permaneat. Potest etiam esse quartum genus, quum ea quæ accidunt ad faciendum habitum, nec mutant quibus accidunt, nec ab eis ipsa mutantur, sicuti anulus in digito, si non nimis subtiliter attendatur. Veruntamen hoc genus, aut nullum est, si diligenter discutias, aut omnino rarissimum. Quum igitur apostolus, de vnigenito Dei filio loqueretur, quantum pertinet ad diuinitatem eius, secundum id quod verus Deus est, æqualem esse dixit patri, quod non ei fuit tãquam rapina, id est, quasi alterum appeteret. Latuisset itaque misericordiæ opus, si semper manens in ea æqualitate nollet hominem indui, & hominibus ut homo apparere: sed semetipsum exinaniuit non formam suam mutans, sed formam serui accipiens: neque conuersus, & transmutatus in hominem amissa incōmutabili stabilitate, sed tanquam verum hominem suscipiendo, ipse susceptor in similitudine hominum factus, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit, & habitu inuentus ut homo, id est, habendo hominem inuentus, ut homo est. Non enim poterat inueniri ab his, qui cor immundum habebant, & verbum apud

bum apud patrem videre non poterant, nisi hoc suscipiendo, quod possent videre, & per quod ad illud lumē interius ducerentur. Iste autem habitus non est ex primo genere: nō enim manens in se natura hominis, naturam Dei commutauit: neque ex secundo, non enim & immutauit homo Deum, & immutatus ab illo est: neque ex quarto, non enim sic assumptus homo, vt neque ipse mutaret Deum, nec ab illo mutaretur, sed potius ex tertio, sic enim assumptus est, vt commutaretur in melius, & ab eo formaretur ineffabiliter excellentius, atque coniunctius, quā vestis ab homine, quum induitur. Hoc ergo nomine habitum satis significauit Apostolus, quemadmodum dixerit, In similitudinem hominum factus: quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, quum indutus est hominem, quem sibi viuens quodammodo, atque conformans, immortalitati, æternitatiq; sociaret. Sed illum habitū, qui est in perceptione sapientiæ, vel potius discipline, quā Græci *ἡγίη*, vel *ἁγιότης* vocant: hunc autem secundum, quem dicimus vestitum, vel armatum, *σχιῶμα* potius appellant. Ex quo intelligitur, de isto genere habitus loquutum Apostolum, quandoquidem in Græcis exemplaribus *σχιῶματι* scriptum est, quod nos in Latinis habitum habemus. Quo nomine oportet intelligi, non mutatum esse verbum susceptione hominis, sicuti nec mēbra veste induta mutantur: quanquā illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copulauerit: sed quantum verba humana rebus ineffabilibus coaptati possunt, ne mutatus intelligatur Deus humanæ fragilitatis assumptor, electum est, vt Græcè *σχιῶμα*, & Latine habitus diceretur illa susceptio. Itaque charissimi mei, sicuti semper obedistis. Exemplo eius, qui vsque ad mortem obediens fuit. Non in præsentia mea tantum. Quasi serui ad oculū seruiētes. Sed multo magis nūc in absentia mea. Quia si quid me præsentē liberius agebatis, corrigi poteratis. Cū metu, & tremore. Non negligenter, sicut ait Iob, Verebar omnia opera mea. Vestram salutem operamini. Mutuam salutem curate: & quia dixerat vestram ipsorum salutē operamini, ne sibi aliquid humana fragilitas arrogaret, & suæ induritiæ salutem suam adscriberet, sequutus adiunxit: Deus, inquit, qui operatur in vobis. Non solum vobiscum, sed intus in vobis miro modo infunditur & donatur: quando enim

iubentur, vt operetur, liberum eorum conuenitur arbitrium: sed ideo cum timore, & tremore, ne sibi tribuendo quoddam bene operantur, de bonis, tanquam suis extollantur operibus. Deus est enim qui operatur in vobis. Conticescat humana superbia, & non dicat ex me habeo bonum velle: quia & hoc in vobis occulta inspiratione Deus operatur: qui non solum fidē, sed & perseverantiā donat. Sed fortē dicit aliquis, Ergo meū nihil est: totū tuum est: sed gratias donatori, quia bona voluntas à domino præparatur. Et uelle, & perficere. Perficere sine dubio ipse est, qui dixit, Sine me nihil potestis facere. Perficit in nobis, dum implet quod dixit, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi: qui cœpit in nobis opus bonum, ipse perficiet vsque in finem. Pro bona uoluntate. Subaudiendum, sua, id est, Dei. Omnia autem facite sine murmurationibus & hæitationibus, ut suis sine querela. Ingratus seruus qui grauiā domini sui queritur esse præcepta: omnis qui murmurat, dubitat de præceptis. Et simplices filii Dei sine reprehensione. Considerate cuius filius sit is, qui quum simplicis naturæ sit, filios non vult habere degeneres. In medio nationis prauæ & peruersæ. Quæ omnem rationabilem ordinem peruertit & perdit infidelitate sua. Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. Sic luceat Dei genus in genere humano, sicut sol & luna in mundo: id est, omnes catholici inter hæreticos, Iudæos & paganos. Verbum uitæ continentēs. Vt exemplo vestro illuminentur & verbo. Ad gloriam meam. Gloria patris filius sapiens, ait Salomon, perfectio discipulorum magistri gloria comprobatur. In die CHRISTI. In diem iudicij CHRISTI. Quia non in uacuum cucurri, neque in uacuum laboraui. Qui talem Deo populum acquisiui. Sed & si immolator super sacrificium. Sed etiam si occidar, quia sacrificiū, & obsequium fidei vestræ obtuli Deo, vincit gaudium profectus vestri iustitiæ pœnæ vel mortis. Et obsequium fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus uobis. Sine quia vestræ fidei ministraui, vt Deo in vobis id operatē, & me prædicatē crederetis. Id ipsum autē gaudete & congratulamini mihi. Præmiū est pro vobis occidi. Spero autem in domino IESU Timotheum citō mittere ad uos. Dat exemplum non timere, sed omnia sub spe domini promittendā. Vt & ego bono animo

sim, cognitis quæ circa uos sunt. Si vos meæ passionibus minime terruerint. Neminem enim habeo tam unanimum, qui sincera affectione pro uobis sollicitus sit. Qui ita mecum pro omnium salute sollicitus sit. Omnes enim sua quaerunt. Non enim in ecclesia CHRISTI tunc, præter Paulum apostolum & Timotheum, erat, qui germane de grege sollicitus esset: sed contigerat, ut illo tempore, quo Timotheum misit, circa se alium de filiis non haberet, sed mercenarij cum illo essent, id est, sua quaerentes. Sua quaerunt commoda vel quietem, nolentes pro aliorum tribulari salute. Non quæ sunt CHRISTI ASSVS. Experimentum autem eius cognoscite. Qui pro salute omnium nec mori recusat. Quoniam sicut patri filius mecum seruauit in euangelio. Secundum hominem, propter hominem factus est usque ad mortem obediens: & aliter: Sic seruauit tanquam ego eum carnaliter genuissem. Hunc igitur spero me mittere mox ut uidero: quæ circa me sunt: confido autem in domino, quoniam & ipse ueniam ad uos cito. Quia modo adhuc incertus sum, qui de Timotheo loquor. Necessarium autem existimaui. Necessarium uobis. Epafroditum fratrem, & cooperatorem. Propter opus euangelij. Et commilitonem meum. Propter gradum apostolatus, quem in uobis accepit. Vestrum autem apostolum, & ministrum necessitatis meæ mittere ad uos. Qui meæ uenit necessitati ministrare pro uobis. Quoniam quidem omnes uos desiderabat. Charitatem eius illis nititur commendare, ut & ipse ab eis amplius diligatur. Et moestus erat propterea quod audieratis illum infirmatum: nam & infirmatus est usque ad mortem. Tristitia uestra causa moestus erat, eod quod uos per infirmitatis suæ nuncium contristatos timeret. Sed Deus misertus est eius: non solum autem eius, uerum etiam & mei. Misertus est eius, ut maiorem doctro colligat fructum. Ne tristitiam super tristitiam haberem. Ne tristitiam carceris, tristitia desolationis auget. Festinanti ergo misi illum, ut uos eo iterum gaudatis. Pro cuius absentia tristabimini. Et ego sine tristitia sum. Quæ mihi de uestra tristitia erat. Excipite autem illum de omni gaudio in domino. Quasi dominum: & ne quod serupulum de eius tarditate nascatur. Et eiusmodi cum honore habetote. Non solum hunc, sed & homines huiusmodi. Quoniam propter opus CHRISTI. Qui quasi reo non timuit ministrare. Usque ad mortem accessit, tradens animam

animam suam. Paratus ad mortem. Ut impleret id, quod ex uobis deerat erga meum obsequium. Ut uestrum erga me officium pro omnibus solus impleret. De cætero, fratres mei, gaudete in domino. Nō in rebus seculi, vel in aliquo præter dominum. Eadem uobis scribere mihi quidem non pigrum, uobis autem necessarium. Eadem repetere quæ etiam præsens, sicut plantas sæpius adaquari, non est inuile. Videte canes. Contra euangelium latrantes. Hinc iam contra pseudoapostolos. Videte malos operarios. Quicquid nos ædificamus, destruere conantur. Videte concisionem. Concisio ista, nō circuncisio. Nos enim sumus circuncisio. Nos sumus ueri Iudei, qui non unius membri pellem, sed totius carnis similitudinem amputauimus. Qui spiritu Deo seruimus. Qui secundum Hieremiam cordis præpntium circuncidimus. Et gloriamur in CHRISTO IESU, & non in carne fiduciam habentes. Cuius fide sola iustificati sumus, non circuncisione carnali. Quanquam ego habeam confidentiam & in carne. Ne quis putet me hoc ideo dicere, quasi ego gloriandi non habeam causam, & idcirco glorier. Si quis alius uideatur considerare in carne: ego magis circuncisus octaua die. Quia forte aliqui ex illis profelyti erant. Ex genere Israel de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis. Quæ semper fuit cum Iuda coniuncta. Secundum legem pharisæus. Legis peritus. Secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei. Tantam æmulationem habui & legis amorem, ut etiam ecclesie Dei persecutor existerem. Secundum iustitiam quæ in lege est. Omnium iustificationum & ceremoniarum. Conuersatus sine querela. Implebam legem, præter hoc tantum, quia non credebam CHRISTO, quæ lex promiserat: prior fui in omnibus in quibus illi gloriantur, sed quia hoc tempore illa non valere cognoui, ideo ea tantum detrimenta habeo, & nullius momenti duco. Petuit enim esse intus in affectionibus prauis prauaricator legis, & tamen conspicua opera legis implere vel timore hominum vel ipsius Dei, sed pœnæ formidine, non dilectione & delectatione iustitiæ. Nam profecto in ipsa intus uoluntate peccat, qui non uoluntate, sed timore non peccat, in quibus interioribus suis talem se fuisse sciens, quibus se uitam putabat acquirere. Hæc, inquit, propter CHRISTVM tanquam impedimenta abiici. Ad comparationem inuenti auri contemnitur

tenitur aramentum, quamuis vtrunque sit ei suo tempore necessarium. Tunc erit apud homines eminens CHRISTI scientia, quando fuerit ab eo propter CHRISTVM mundus contemptus. Omnia ceremonialia legis proieci. Stercora ciborum sunt reliquiae & rerum quondam vtilium purgamenta. Vt CHRISTVM lucrificiam & inueniar in illo. Vt CHRISTVM habeam caput, & manens in eo eius membrum inueniar. *Non habens meam iustitiam, quae ex lege est. Meo labore quaesitam, quasi naturalem vel legale. Sed illa quae ex fide est CHRISTI.* Sed illa quae proprie à Deo per solam fidem CHRISTI, quam ipse donauit, collata est. *Quae ex Deo est iustitia in fide ad cognoscendum illum.* Qui hoc agnoscit, satis agit, ne sibi aliquid arroget, vt id quod ei ex gratia Dei donatum est, ille vel lege tribuat vel naturae, sed Deo soli, cuius donum est, deputet. *Et virtutem resurrectionis eius.* Vt cognoscam perfectè beneficium & vim resurrectionis illius, quia ideo resurrexit, vt nos similiter resurgamus. *Et societatem passionum illius, configuratus morti eius.* Si enim compatimur, & conuiuemus. Si quo modo occurrat ad resurrectionem, quae est ex mortuis. Ad perfectorum resurrectionem, non ad illam quam etiam inuiti habebunt. *Non quod iam acciperim.* Perfectionem, quia finis nondum aduenit. *Aut iam perfectus sim.* Adhuc de hac perfectione, & de tali resurrectione de me incertus sum, quia est perfectio alia post hanc vitam: illud perfectum de quo dicit ad Corinthios, Dum venerit quod perfectum est. & alibi, Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionem filij Dei, in virum perfectum, & reliqua quia in hoc mundo positus veram perfectionem nullus habet, quia ipse dixit, Videmus nunc per speculum, & reliqua. Perfectus sim: quantum ad perfectionem quae in hac vita haberi potest à sanctis, perfectus fuit: quantum verò ad illam perfectionem pertinet, quae erit post resurrectionem, imperfectus. Et ideo hic quandam imperfectam perfectionem habuisse intelligendus est: quia per fidem, non per speciem, & per speculum, non facie ad faciem videbat. *Sequitur autem si comprehendam, in quo & comprehensus sum à CHRISTO.* Si comprehendam meritum apostolatus, in quo apostolatu, à CHRISTO sum comprehensus. *Frater, ego me non arbitror. Se humiliando omnibus gloriam tulit, & prouo*

& prouocat ad profectum. *Comprehendisse.* Tunc certus ero, quando finis aduenerit. *Vnum autem.* Porro vnum est necessarium. *Quae quidem retro sunt obliuiscens: ad ea uerò quae sunt interiora extendens me ad destinatum.* Hoc solum scio, quia dono Dei quotidie proficio, & praeteritum laborem non computans ad potiora festino: siue legem obliuiscens ad perfecta euangelij praecipua me extendo. *Persequor ad brauium supernae euocationis Dei in CHRISTO IESU.* Quod perfectus CHRISTVS promisit in caelis. *Quicumque ergo perfecti, hoc sentiamus.* Quicumque perfectus est, hoc sentiat, vetera obliuiscenda, & noua sectanda: quia perfecti debent esse discipuli CHRISTI. Est ergo nunc imperfecta perfectio: Nam in futuro erit perfecta. In aliqua re erat perfectus: sed in aliqua imperfectus. Velut si iam sit aliquis sapientiae perfectus auditor, cuius nondum sit perfectus & doctor. Potest esse perfectus vt diligit inimicos, qui nondum est perfectus, vt sufferat. Et qui perfectus est in eo quod omnes homines diligit, quippe qui etiam ad inimicorum dilectionem peruenerit: quaeritur vtrum iam sit in ipsa dilectione perfectus, id est, vtrum quos diligit, tantum diligit, quantum ille. Incommutabilis regula veritatis diligendos esse prescribit: vt ostenderet secundum istius vitae modum esse quandam perfectionem, eique perfectioni hoc quoque deputari, si se quisque nouerit nondum esse perfectum: quia in ista vita perfectam perfectionem non habet quis, quia caro concupiscit aduersus spiritum. Hic ergo praecipuum est, vt desiderijs peccati non obediamus. Ibi erit vt desideria peccati non habeamus. Tunc enim est secundum hanc infirmitatem pro suo modulo perfecta in hoc seculo ista parua iustitia, quando etiam quid sibi desit, intelligit. Ideoque Apostolus & imperfectum perfectum se dicit: imperfectum, scilicet cogitando quantum illi ad iustitiam desit, cuius plenitudinem adhuc esurit: perfectum autem, quod & suam imperfectionem non erubescit. Si perfectè currimus, hoc sapiamus, quod nondum perfecti sumus, vt illic perficiamur, quod perfectè adhuc currimus: vt cum venerit quod perfectum est, destruat quod ex parte est. *Et si quid aliter sapias.* Si quid vobis

vobis alia ratione Deus reuelauit: aliter, non aliud: hoc est, alio sensu. Et hoc vobis Deus reuelabit. Etiam si quid minus perfectè sapitis, humiliter expectate, & à Deo poscite. Ipse potest reuelare ambulanti- bus, & perficiētibz in via rectæ fidei. Veruntamen ad quod peruenimus. Ad perfectionem noui testamenti. Vt idem sapiamus. Idem, licet aliter afferatur. Et in eadem maneamus regula. Nō enim scire sufficit sine facto. Imitatores mei estote fratres. Me imitami- ni, non pseudoapostolos. Et obseruate eos qui ita ambulant, sicuti habetis formam nostram. Dupliciter dicitur obseruari, vel ad imitandum, vt hic: vel ad cauendum, vt ad Romanos ait, Obseruate qui dissensiones & offendicula faciunt. Multi enim ambulāt, quos sepe dicebam vobis. De pseudoapostolis, qui ipem passionis CHRISTI, per quā peccata dimissa sunt, tollentes, in legis ceremoniis collocabant. Potest de Iouianistis accipi: qui cruciatum corporis in epulas, & luxuriam conuerterunt. Nunc autē & flens dico inimicos crucis CHRISTI, quorum finis erit interitus. Notandum, quod affectu etiam inimicorum salutem optet. Quorum Deus uenter est. Qui se putant in hoc Deo seruire, si epulentur. Et gloria in confusione ipsorum. In circuncisione membri pudendi. Qui terrena sapiunt. Nostra autem conuersatio in cælis est. Hoc non potest dicere qui terrenis vitiis mancipatus est. Vnde etiam saluatorem expectamus dominum nostrum IESUM CHRISTUM. Qui est caput nostrum. Qui reformabit corpus humanitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Sicut præfigurauit in monte, cum vnum ex viuētibz, & vnum ex mortuis claritati sui corporis configurat, exemplum resurrectionis, ostendens. Secundum operationem qua possit etiam subiicere sibi omnia. Siue secundum hanc virtutem etiam hoc illi possibile est, qua sibi cuncta subiicit. **¶** Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi. Plus cæteris, quia perfectiores. Gaudium & corona mea. Per vos enim sum coronandus, & remunerandus. Sic state in domino charissimi. Quomodo superius dixi, in sola CHRISTI fide spem ponentes, & in conuersatione cælesti. Euehodiā rogo, & Syntychem deprecor. Mulieres erant scientiam habentes, quas similiter sentire cōmone: & hortatur. Idipsum sapere in domino. Idipsum quod dixi. Etiā rogo & te Germane Compar, adiuua illas.

Germanus

Germanus nomen hominis est, Compar officij. *Quæ mecum laborauerunt in euangelio.* Laborauerunt non viros, sed feminas dicit, nec in ecclesia, sed in domo docentes. *Cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis.* Clemens ex philosopho magnæ doctrinæ vir, qui Romæ episcopus fuit. *Quorum nomina sunt in libro uitæ.* Ne molestè ferant, se in hac epistola non scriptos, cum in libro vitæ sint scripti, cuius libri etiam Moyses meminit & Dauid & Dominus. *Gaudete in domino semper.* Quia in seculo gaudium non habetis, sed pressurā. *Iterum dico gaudete.* Repetit vt confirmet. *Modestia uestra nota sit omnibus hominibus.* Et Iudæis, & gentibus: sed & omnibus qui vos tribulant. *Dominus propè est, nihil solliciti sitis.* Videte si quid deest vobis, nolite cogitare quid manducetis, aut quid induamini. Siue dominus propè est ad liberandum, nolite timere persecutores. Iuxta est enim dominus his, qui tribulato sunt corde. *Sed in omni oratione, & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestræ innotescant apud Deum.* Nō cum murmuratione atque tristitia. Tunc digna Deo erit, uestra oratio, si pro omnibus quæ patimini gratias referatis, sicut apostoli faciebant. *Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum.* Quia malos sustinet & ingratos: vel pax CHRISTI, qua pro persecutoribus orabat, recogitata omnem mentem furiosam exuperat & inclinat. *Custodiat corda uestra, & intelligentias uestras, in CHRISTO IESU.* Ista corda & intelligentias uestras, in exemplo CHRISTI custodiat. *De cætero fratres quæcunque sunt uera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta.* Ad extremum, vt omnia breuiter dicam. *Quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ.* Quia omnis natura humana nouit diligere & laudare quod bonum est. *Si qua uirtus, si qua laus tolerantia, hæc cogitate.* Meditami- ni, nihilquæ aliud cogitetis. *Quæ didicistis.* Verbo vel exemplo. *Et accepistis.* Dono gratiæ CHRISTI. *Et audistis.* Auribus hæc per prædicationē. *Et uidistis in me.* Oculis. *Hæc agite, & Deus pacis erit uobis cum.* Tunc Deus pacis erit uobiscum, si fueritis ista sectati. *Gæuisus sum autem in domino uehementer, quoniam tandem aliquando refluuistis pro me sentire sicut & sentiebatis.* Iterum florulistis flore boni operis, quem non obliuio arefecerat, sed occupatio impedi- erat. *Occupati autē eratis: nō quasi propter penuriam dico.* Non pro-

v pter

pter meam penuriam, sed propter vestrum fructum dico me gauisum. Ego enim didici, in quibus sum sufficiens, esse. A CHRISTO omnia aequaliter ferre solum doctus. Scio & humiliari, scio & abundare: ubique & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Ut nec abundantia extollar, nec fragar inopia. Omnia possum in eo, qui me confortat. Dans intelligentiam, quare sciat & humiliari, & abundare, dum dicit, Omnia possum in eo, qui confortat me, dum sibi nihil tribuit: sed & quotidianum adiutorium implorat, ut possit eius implere praecepta. Veruntamen bene fecistis communicantes tribulationi meae. Non enim debuit mea aequanimitas vestram impedire mercedem. Scitis autem & vos Philippenses, quod in principio euangelii quando profectus sum a Macedonia. Quia vos solos, a quibus necessaria acciperemus, eligimus: fideiiores vos omnibus iudicantes. Nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi uos soli. Illi dati, ego accepti: siue dantes carnalia, acceperunt spiritualia. Quia & Thessalonicam semel, & bis in usum mihi misistis. Non solum Corinthum, sed etiam Thessalonicam transmissistis. Non quia quero datum, sed requiro fructum abundantem in ratione uestra. Superabundans fructus orationis cum sanctis etiam absentibus ministratur. Datum, est res ipsa, quam das: fructus autem, bona & recta voluntas datoris: ut quod tribuit, propter dominum tribuat: veluti qui suscipit prophetam in nomine prophetae, & iustum in nomine iusti, mercedem prophetae & iusti suscipiat. Habeo autem omnia, & abundo. repletus sum acceptis ab Epafrodito, quae misistis. Prouocat illos ad simile opus laudando, & gratias referendo. In odorem suauitatis. Odor suauitatis non in re oblata, sed in mentis deuotione consistit, sicut sacrificium Noe gratè Deus describitur odoratus, cum ipse postmodum dicit, se nec carnibus, nec sanguine animalium delectari. Hostiam acceptam placetem Deo. Notandum, quod elemosyna hostia appellatur: & sicut a sanctis oblata, est accepta: ita ab his qui in peccato durauerunt data, reprobatur. Deus autem meus impleat omne desiderium uestrum. Quia ut perfecti malum desiderare non credebantur. Secundum diuitias suas in gloria in CHRISTO IESU: Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum, amen. Quod secundum diuitias Dei, ad gloriam pertinet

CHRISTI.

CHRISTI. Salutate omnem sanctum in CHRISTO IESU. Salutant uos qui mecum sunt fratres. Salutant uos omnes sancti. Erant ergo sancti, quos solus uult saluari praeter ceteris, quos etiam in omnibus epistolis nominauit: capitalia non habuisse peccata intelligendi sunt. Nam quis sine peccato? Sed & scriptura baptizatum frequenter appellat: Maxime autem qui de Caesaris domo sunt. Gratia domini nostri IESU CHRISTI cum spiritu uestro, amen. Ut eos confortaret, & illi liberius vel in fide peristerent, vel fiducialius praedicarent, quando audiebant etiam de officio Caesaris multos fuisse conuersos

FINIS EPIST. AD PHILIPPENSES.

v ij

Ad Theſſaloni-

CENSES EPISTO-

la prima.

ARGVMENTVM.

Theſſalonicenſes ſunt Macedones. Hi in **CHRISTO IESV** accepto verbo veritatis perſiterunt in fide, etiam in perſecutione ciuium ſuorum. Præterea nec receperunt falſos apoſtolos, nec ea quæ à falſis apoſtolis dicebantur. Hos collaudat Apoſtoloſ ſcribens eis ab Athenis, per Tychicum diaconem, & Oneſimum acolythum.

Daulus & Siluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſum. Per Siluanum & Timotheum, non ſolum hiſ, ſed etiam Corinthiis cum Apoſtolo verbum Dei fuerat nunciatum: ſicut ipſe ait in ſecunda, Per me, & Siluanum, & Timotheum. In Deo patre, & domino **IESV CHRISTO** gratia vobis, & pax. Præpoſterato ordine antè dicit in Deo patre, & **CHRISTO IESV**, & ſic gratia vobis & pax. Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis memoriam ueſtri facientes. Pro omnibus, quia omnium nobis grata memoria eſt. In orationibus ueſtris ſine intermiſſione. Non impediariſ orare ſemper. Memores operis fidei ueſtræ, & laboris, & charitatis. Non ſolius fidei, nec in ſolo verbo laboris, & charitatis, ſed in re. Et ſuſtinentiæ ſpèi domini noſtri **IESV CHRISTI**. Omnis ſuſtinentia propter ſpem. Ante Deum & patrem noſtrum. Non ante homines. Sciens fratres dilecti à Deo electione ueſtram. Ex hoc cognoviſimus vos verè

verè à Deo eſſe electos, quia tales eſtis. Notandum, quia electi ſunt potius, quàm elegerunt. Quia euangelium noſtrum nō fuit ad uos in ſermone tantum. Quia nec auditur tantum, ſed etiam opus apparuit. Sed & in uirtute, & in ſpiritu ſancto. Quem accepitiſ. Et in plenitudine multa. Perfectionis veſtræ, ſiue abundantiæ noſtræ. Sicut ſciſtis quales ſuerimus in uobis propter uos. Etiam à licitiſ abſtinuimus. Et uos imitatores noſtri facti eſtiſ & domini, excipientes uerbum. Per paſſionem ſuſcipientes uerbum, ſicut & nos & dominus prædicauiſimus. In tribulatione multa. Quod uix excipitur in quiete. Cū gaudio ſpiritus ſancti. Hoc eſt, uere gaudere in ſpiritu ſancto, ſicut apoſtoli qui ibant gaudentes, quia digni habitii ſunt pati contumeliã pro nomine **CHRISTI**. Ita ut facti ſiſ formam omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia. Perfectorum eſt formam credentibus exhibere: ueſtro exemplo omnes ſunt puocati. A uobis enim diffamatus eſt ſermo Dei. Natura famæ hæc eſt, ut ſiue bonum ſiue malum nunciãns, ubique diſcurrat. Non ſolum in Macedonia, & in Achaia, ſed in omni loco. In quorum penè confinio eſt Theſſalonica. Fides ueſtra quæ eſt in Deum, profecta eſt. Ab idolis ad dominum conuerſa. Ita ut non ſit nobis neceſſe quicquam loqui. Ita ut nobis incipientibus aliquid de uobis ad eorum ædificationem loqui, ipſi optime ſcire ſe dicant. Ipſi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad uos. Et noſtræ conſtantiæ, & ueſtræ conuerſationis opinio omnibus nota eſt. Et quomodo conuerſi eſtiſ ad Deum à ſimulachris ſeruire Deo uiuo, & uero, & expectare filium eius de cœliſ, quæ ſuſcitauit ex mortuiſ **IESVM**. Notandum dici conuerſos ad dominum ab idolis, nō ſolum autem, ſed & credentes ſæpe in prophetis dicuntur conuerti debere à malitia ad fidem Dei. Qui eripuit nos ab ira uentura. Gratia & miſericordia ſua, ab ira noſ iudicij liberauit: quia iam habemus in ſpe libertatem reparari per baptiſmum.

¶ Nam ipſi ſciſtis fratres introitum noſtrum ad uos, quia non inanis fuiſ, ſed antè paſſi, & contumeliis affecti. Non eſt inanis ſermo, qui firmatur conſtantia paſſionis. Sicut ſciſtis, in Philippiſ fiduciam habuimus in domino noſtro loqui ad uos euangelium Dei. Quia aliquanti ueſtrum uiderunt nos Philippiſ paſſos non expauiffe tribulationes, nec prædicare ceſſaſſe. In multa ſolitudine. Non negligenter, nec tranſitorie. Exhortatio enim noſtra.

CAP. II.

v iij ſtra.

fra. Ideo non terremur. *Non de errore. Errat quicumque putat, vel docet malos regnare cum CHRISTO: Nolite errare, neque fornicarij, neque adulteri, &c. Neque de immunditia. Quomodo Iouiniani doctrina. Neque in dolo. Contra conficiendam loquentes atque suadentes. Sed sicut probati sumus à Deo, ut crederetur nobis euangelium, ita loquimur. Integre loquimur, quasi à Deo probati: qui omnium mentes nouit, & ab ipso in hoc officio designati. Non quasi hominibus placetes, sed Deo, qui probat corda nostra. Quæ falli possunt. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione auaritiæ. Deus testis est, nec querentes ab hominibus gloriam, neque à uobis, neque ab alijs. Sicut qui hominibus placent, infirmis omnia quæ desiderant concedentes, & eorum mortem non curantes. Omnis qui adulatur, aut propter auaritiam vel gloriam adulatur. Ille ergo probatur propter Deum loqui, qui ista non querit. Cum possimus oneri esse, ut CHRISTI apostoli. Cum possimus vos vel in hoc grauare, quod nobis Deus ordinauit. Sed facti sumus paruuli in medio uestrum. Humiliantes nos & nec debitum querentes honorem. Tanquam si nutrix foueat filios suos. Humilians se, & in omnibus paruulo coæquans, ut illum ad maiora, sua imitatione perducat: Nam & in lingua balbutit, & parum edit, & cum eo lentè ambulat, ut consuecat. Ita desiderantes uos cupide uolebamus tradere uobis. Vos proficere. Non solum euangelij Dei, sed etiam animas nostras. Sicut nutrix sensum perfectiõis suæ in paruulū uult transfundere, ut & sic similis. Quoniam charissimi nobis facti estis. Propter fidē uestrā. Memores enim facti estis fratres laboris nostri. Labores manuum exercebat noctibus, fatigationem uerbi diebus. Nam si semper operabatur, quando docebat? Et fatigationis nocte & die operantes. Apud hos, & Corinthios, & Ephesios laborauit, quibus occasionem auferre cupiebat vel accipiendi vel detrahendi. Ne quem uestrum grauaremus, prædicauimus in uobis euangelium Dei. Hoc est, cum possimus oneri esse, quod superius dixerat. Vos testes estis & Deus. Sicut Samuel populo dixit. Quam sanctè & iustè & sine querela. Ne uobis uel iam offensionē daremus. Uobis qui credidistis, affuimus. Nō incredulis. Sicut scitis, qualiter unumquemque uestrum tanquam patrem filios deprecantes uos. Paruulum ut nutrix, proficientem iam,*

iam, ut pater instituit. Et consolantes testificati sumus. In tribulatione consolati sumus promissis CHRISTI. Ut ambularetis digne Deo. Digne Deo ambulat, qui nihil Deo agit indignū. Qui uocauit uos in suū regnū & gloriam. Quod non nisi fideles possidebūt, quibus dicitur, Venite benedicti. Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cum de cepissetis à nobis uerbum auditus Dei. Quod primum de Deo audistis, siue ut audiretis Deum. Accepistis illud, non ut uerbū hominum, sed sicut est uerè uerbum Dei. Ut uerbum hominum qui contemnit: Vos autem ita credidistis, ut ab ipso Deo uos audire putaretis. Qui operatur in uobis, qui credidistis. Operatur in inspiratione, uel signis, uel si quid boni facitis, ille in uobis facit. Aduerte quia in uobis dixit, & non uobiscū, ut Deo semper gloria detur, cuius est omne quod possumus, & qui in nobis operatur, ut operemur, sicut dicit in canticō Esaiæ. Domine Deus noster pacem dabis nobis, & omnia opera nostra operatus es in nobis. Vos enim imitatores facti estis ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa in CHRISTO IESU. Quibus dicit: Nam & uinctis compassi estis, & rapinam bonorum uestrorū cum gaudio suscepistis. Quia eadem passi estis & uos. De uobis plus miror, quia nec legē edocti, nec exemplis prophetarum estis prouocati. A contribulibus uestris, sicut & ipsi à Iudæis. Contribules de eadem sunt natione. Qui & domum occiderunt IESUM, & prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent. Quid mirum si nos persequantur, qui occiderunt & Deū & prophetas? Et omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut non salui fiant. Non solum suis. Ut impleant peccata sua semper. Quia nō solis Iudæis impediunt, sed etiam gentibus inuidēt, ad suorū cumulū peccatorum. Peruenit autem ira Dei super illos usque in finē. Siue quia ablatus est nō credētibus intellectus, siue quia præcoqua pœna captiui, & in uniuersa terra dispersi. Nos autē fratres desolati à uobis ad tempus horæ aspectu, non corde abundantius festinauimus faciem uestram uidere cum multo desiderio. Quoniam uoluimus uenire ad uos. Sicut alibi, absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicauit. Ego quidem Paulus, & semel, & iterum, sed impediuit nos satanas. Tribulationibus persequentum, uel imbecillitatibus infirmorum, non sua uirtute. Quæ est enim nostra spes. Quæ nos detineat. Aut gaudium, aut

corona gloriae? Nōne uos ante dominū nostrum I E S V M Christum estis in aduentu eius? Vos enim estis gloria nostra, & gaudium. Boni magistri omnem spem, & gaudium, & coronā in perfectione discētiū ponunt. ¶ Propter quod non sustinentes amplius. Neminem nostrum ad vos venire, & consolari vos de nobis, & ideo sollicitudine torquebamur. Placuit nobis remanere Athenis solis. Maluimus soli remanere, quā nescire quid agerētis. Et misimus Timotheum fratrem nostrum. Quomodo simul scripsit, si missus est? sed hic factum antē refert, & recapitulat. Et ministrum Dei in euangelio C H R I S T I. Adiuutores pro discipulis etiam vulgō dicuntur. Ad confortandos uos, & exhortandos pro fide uestra. Quia iam fidem recepistis: tantum confirmari opus habetis. Ut nemo moueatur in tribulationibus istis. Non dico oēs, sed ne vel aliqui. Ipsi enim scitis. Non ergo moueri ac mirari debetis, scientes nos aliter transire nō posse. Quod in hoc posui sumus. A C H R I S T O qui dixit, Ecce ego mitto uos sicut agnos inter lupos, & multa alia. Nam & cum apud uos essemus, praeedicabamus uobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis: propterea & ego amplius non sustinens misi ad cognoscendam fidem uestram. Ut non uos rei nouitas deterreret, sed nostra prophetia firmaret: unde & saluator passionem suam antē praedixit. Ne forte tentauerit uos. Ne si uobis dixerit tentator, Ecce in quibus speratis Deum esse, de tribulationibus liberari non possunt, & fidem uestram forsitan turbaret. Is qui tentat. Qui etiā Deū tentauit. Et inanis fiat labor noster. Si uobis per hanc confessionem scrupulum inieciisset. Nunc autem ueniente Timotheo ad nos à uobis, & annunciate nobis fidem. Qui firmiter creditis C H R I S T O. Et charitatem uestram. Quia nos solito plus diligitis. Et quia memoriam nostri habetis bonam. Est enim & mala memoria. Semper desiderantes nos uidere, sicut nos quoque uos. Firmiter. Ideo consolati sumus fratres in uobis, in omni necessitate tribulationis nostrae per uestram fidem. Omnem necessitatem, & tribulationem non sentimus propter magnitudinem gaudij status uestri. Quoniam nunc uiuimus, si uos statis in domino. Etiā si occidamur, uita nostra ex uobis pendet. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo tribuere pro uobis in omni gaudio, quo gaudemus propter uos ante dominum nostrum nocte & die. Triplicem causam iustitiae

tiae uobis uestra conuersatio praestat, quia & uos proficitis, & dominus per uos benedicitur, & aliis praebetis exemplum. Abundantius orantes, ut uideamus faciem uestram. Ostendit quantum ab illis desiderandus sit fratribus, quos tantum ipse desiderat. Quis enim cum de fama compererit, uidere non optat? Et compleamus ea, quae desunt fidei uestrae. Si quid uestra fides minus potest habere doctrina: quādo enim completur quod desuit, non improbatur quod fuit ei: quod minus erat additur, non quod inerat tollitur: sed quia restat fidei eos esse sciebat, quia fundamentum C H R I S T V M habebant, & ideo additur, ad aedificium, non subtrahitur fundamentum. Ipse autem & pater noster, & dominus I E S V S C H R I S T V S dirigit uiam nostram ad uos. Remotis diabolicis scandalis, & tentationibus, quibus noster impeditur aduentus. Vos autem dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem uestram in inuicē. Multiplicet in numero credentium, uel in fide & scientia. Et notandum, quod dominus hoc facit, & non sine Deo humana fragilitas. Et in omnes, quemadmodum & nos in uobis ad confirmanda corda uestra sine querela. Ut non solum Christianos, sed etiam omnis sectae homines, non propter errorem, sed propter substantiam diligatis, & eis in quo indigerint, misericordiam, quam eis Deus in praesenti exhibet, non negetis. Haec omnia ut faciatis, subaudiendum est illud, quod superius dixit, uos autem dominus multiplicet, & abundare faciat in charitate: quia ipsius donum est, ut faciamus, cuius est donum, ut diligamus. In sanctitate ante Deum & patrem nostrum in aduentum domini nostri I E S V C H R I S T I cum omnibus sanctis eius, Amen. Non ante homines. ¶ De caetero ergo fratres: rogamus uos & obsecramus in domino I E S V, ut quemadmodum accepistis à nobis, quomodo uos oporteat ambulare & placere Deo. Vos quibus uia C H R I S T V S est, dignis eam gressibus ambulate, mansuetudinis scilicet, charitatis, pacis & caeterorum similium. Sic & ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quae praecipua dederim uobis per dominum I E S V M. Quia cum aetate & fide, debetis profectus augere & mores, sicut pro aetate carnis & cibus crescit & studium. Haec est enim uoluntas Dei sanctificatio uestra. Sanctificatio ab omni incontinentia temperat Christianum, cum Moyses sanctificare uolens populum, ab omni foemina praeeperit continere, ut Dei legem

legem accipere mereretur. *Vt abstineatis uos à fornicatione, ut sciat unusquisque uestrum. Considerandum est, quia non eis, ut Corinthiis scribit. Suum uas possidere in honore & sanctificatione. Suum corpus castum seruando sanctificet, & honoret: vel certe tantum propter filios uxorem cognoscat. Non in passione desiderii, sicut & gentes quæ ignorant Deum. Ne extra coniugium licitum fornicemini. Et ne quis supergrediat. Propositum continendi. Neque circumueniat in negotio fratrem suum. Ne quis post deuotam ex consensu continentiam pari suo aliqua circumuentione vim inferat, siue in quolibet negotio fraus fiat. Quoniam uindex est dominus de his omnibus. Non solum de fornicatione, sed etiam de transgressionem propositi: quia ipsi sibi uocando fecerunt illicitum quod licebat. Sicut prædiximus uobis, & testificati sumus. Si enim Corinthiis, multo magis his prædicauerat castitatem. Non enim uocauit nos Deus in immunditiam. Nimia incontinentia in coniugio poterit immunditiæ deputari: quia corpus CHRISTI non permittit accipere. Sed in sanctificationem. Ut exemplo CHRISTI uiuatis. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum. Non mea uerba spernit, sed eius qui in me loquitur: cuius spiritui iniuriam facit omnis qui contemnit. Qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. Qui non nisi in sanctis habitat. De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere uobis, ipsi enim à Deo didicistis, ut diligatis inuicem, etenim faciistis illud. Propter CHRISTVM qui dixit, Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem. Nouum, hoc est, ut pro alterutro moriamur, quia hoc uetus non iusserat testamentum. In omnes fratres, in uniuersa Macedonia. Sine exceptione personæ. Rogamus autem uos fratres, ut abundetis magis, & operam detis. Etiam erga peregrinos, vel inimicos amandos. Ut quieti sitis, & ut uestrum negotium agatis, & operemini manibus uestris, sicut præcepimus uobis. Quosdam à superfluis, & secularibus negotiis reuocat, quæ quantum datur intelligi, lucri causa agebant: multo ergo iustius est propriis manibus victum quaerere, quæ causis talibus implicari, & per has ab his aliquid, qui foris sunt, sperare beneficij, * pro quolibet quem iuuando alios lædebat. Aliqui putant quod non officium docentis, sed vitium gentis exprobrat: denique in secunda ad eos dicit, Si quis operari non uult, nec manducet. Et ut hanc*

scitè ambulet

scitè ambuletis ad eos, qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Ne uos ipsi denotent, qui præstare uidentur. Nolumus autem uos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini. Lazarum, saluato dixerat dormire, quæ nouerat surrecturum. Sic & cæteri. Aliter debet fieri qui peregre proficiscitur, aliter ille qui moritur. Qui spem non habent. Futurorum. Si enim credimus, quod IESVS mortuus est, & resurrexit. Si hoc credimus quod æquè non uidemus, & per eius nos resurrectionem certi simus ueniã consecutos, cur illud similiter non credamus, quod gentes ideo non credunt, quia non uident? Ita & Deus eos qui dormierunt per IESVM, adducet cum eo. Qui caput resuscitauit, ipse & cætera membra resuscitaret reprobis. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini. Non in nostro. Quia nos qui uiuimus, qui residui sumus. Suspensa euangelij sententia, semper eos diem domini fecit habere suspectum, quasi eos in corpore inueniret dies ipse. In aduentum domini nostri non præuenimus eos, qui dormierunt. Tam celer erit eorum resurrectio, quæ nostra assumptio. Quoniam ipse dominus in iussu & in uoce archangeli. Terribili. Helias terribilè Dei uidit aduentum. Et in tuba Dei descendet de caelo, & mortui qui in CHRISTO sunt. Non homines. Resurgent primi. Ab illis qui sunt mortui non in CHRISTO. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquitur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam domino in aëra. Peccatores mortui cum his qui uiui inueniuntur, & igne soluentur, simul resurgent ad poenã: & iusti uiui, immutati, & incorruptibiles effecti, in momento cum iustis resurgentibus rapiuntur ad gloriã, qui non iudicabuntur, sed iudicabunt. Et sic semper cum domino. In eadem gloria. Erimus. Ubicumque fuerit. Itaque consolamini inuicem. Notandum quod se laicos dicit debere consolari. In uerbis istis. Ne contristemini. ¶ De temporibus autem & momentis fratres non indigetis, ut scribamus uobis: ipsi enim diligenter scitis. Euidenter de euangelij lectione. Quia dies domini sicut fur in nocte ita uenit. Quando omnes scierit dormire securos. Cum enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Tunc maximè timendus est, quado cum nemo timet. Sicut dolor in utero habetis. Id est, partus. Et non effugiet. Sicut illa uenientibus doloribus non effugiet partum. Vos autem fratres non estis in tenebris. Non estis in ignorantia, quia scitis uos semper paratos esse debere. Ut uos dies ille

CAP. V.

tanquam

tanquam fur comprehendat. Somno inertiae dormientes. *Omnes enim uos filii lucis estis, & filii diei.* Ipse est lux, & dies scientiae, & operationis. *Non sumus noctis neque tenebrarum.* Sicut tenebrae, ita & ignorantia dat fiduciam delinquendi. *Igitur non dormiamus.* Mente. *Sicut ceteri. Qui sic. Sed uigilemus, & sobrii simus.* Attendite uobis, ne grauentur corda uestra crapula, & ebrietate, & curis huius uitae: ergo & curae inebriant. *Qui enim dormiunt.* Ideo otiosi sunt & ceteri: quia in tenebris sunt. Sequitur comparationem. *Nocte dormiunt.* In peccatis. *Ei qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.* Id est, de peccatis. *Nos autem qui diei sumus.* Nos qui diem habemus, nec otiosi nec ebrii esse debemus. *Sobrii simus.* Ab omni peccato. *Induti loricae fidei, & charitatis, & galeae spei salutis.* Fide & charitate iustitiae uestem induti, quam alibi loricae comparauit. *Quoniam non posuit nos Deus in iram.* Id est, in perditionem. Non credentes in ira sunt positi, qui iam iudicati sunt. *Sed in acquisitionem salutis per dominum nostrum IESUM CHRISTUM.* Ut acquiramus salutem. *Qui mortuus est pro nobis.* Nam siue morimur, siue uiuimus, siue in corpore, siue extra corpus, cum ipso semper uiuimus. *Ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cum illo uiuamus.* Bonis operibus. *Propter quod consolamini inuicem, & aedificate alterutrum, sicut & facitis.* Sicut felix est, qui aedificat, ita infelix qui destruit. *Rogamus autem uos fratres.* Notandum quia hoc laicis, quos praepositis monet exhibere officia charitatis. *Ut noueritis eos, qui laborant inter uos.* Ut intelligatis laborem ipsorum. *Et praesunt uobis in domino.* Domini exemplo, non potestate terrena: quia bonus doctor non sine labore potest docere vel praesere aliis. *Et mouent uos, ut habeatis illos abundantius in charitate.* Praebyteri qui laborant in verbo, duplici honore digni sunt, & charitatis, & loci. *Propter opus illorum: Et pacem habete cum eis.* Ne cum pro aliqua causa corripentur a sacerdotibus, inimici, & ingrati existerent. *Rogamus autem uos fratres.* Hoc sacerdotibus praecipit. *Corripite inquietos.* Pro diuersitate morborum, diuersas adhibenda est medicinae. Nunc praepositis loquitur, & hucusque plebi. *Consolamini pusillanimes. Qui exasperati deficiunt.* *Suscipite infirmos.* Sustinete nuper credentes, qui nondum sunt firmi in fide. *Patientes estote ad omnes.* Etiam ad illos qui

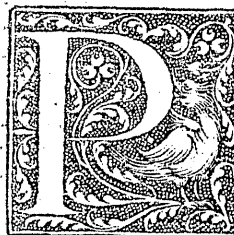
qui corripuntur. *Qui in patientia non est, non corrigit, sed irrat.* *Videte ne quis malum.* Omni diligentia & cautela. *Pro malo alicui reddat.* Timet ne vel reddant, quos facere non posse credebat. hoc iam generaliter. *Sed semper quod bonum est sectamini in inuicem.* Reddere pro malo bonum. *Et in omnes.* Non solum in inuicem, sed etiam in omnes homines. *Semper gaudete.* Quasi tristes, semper autem gaudentes, id est, spe futurae uitae. *Sine intermissione orate.* Corde, sicut Moyse tacenti dicitur, *Quid clamas ad me? In omnibus gratias agite.* In omnibus quae acciderint, sicut beatus Iob, in omnibus actibus uestris domino gratiae referantur. *Haec enim uoluntas Dei est in CHRISTO IESU in omnibus uobis.* Sicut in illo impleta est per omnia: ita & in uobis omnibus impleatur. *Spiritum nolite extinguere.* Spiritum exhortantis obiectionibus nolite extinguere quaestionum. *Extinguere malis operibus: id est, opera sancti spiritus, quia quicquid illo inspirante facimus, ille facit: qui autor est operis boni, sicut diabolus mali.* *Prophetias nolite spernere.* Siue futura praedicentes, siue praeterita differentes, tantum probetis si fidei non sunt contraria, quae dicuntur, & si quid tale fuerit, refutate. *Omnia probate, quod bonum est tenete: ab omni specie mala abstinete uos.* Quia multae species sunt malorum. *Ipse autem Deus pacis.* *Qui omnes sustinet etiam blasphemantes.* *Sanctificet uos.* Iugiter custodia protegendo: quos autem iustificauit, hos & sanctificauit. *Per omnia.* Ut perfecti sitis in omnibus. *Et integer spiritus uester.* Gratia spiritus quaecumque in se integra sit, non tamen integra, nisi ab integris custoditur. Dicitur frequenter spiritus ipsa mens rationalis, ubi est quiddam tanquam oculus animae, ad quam pertinet imago, & agnitio Dei, & aliquoties spiritus pro spiritali intellectu accipitur. *Et anima.* Cogitatu. *Et corpus sine querela.* Ab opere. *In aduentum domini nostri IESU CHRISTI seruetur.* *Fidelis est, qui uocauit uos.* *Qui dixit, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego uos requiescere faciam.* *Qui etiam faciet.* Ut perseueretis. *Quod promissit dicens, Ecce ego uobiscum sum usque ad consummationem.* *Fratres orate pro nobis.* *Salutate fratres omnes in osculo sancto.* *Adiuuro uos per dominum, ut legatur epistola haec.* *Adiuurare licet, iurare non licet.* *Omnibus sanctis fratribus.*

Gratia

Gratia domini nostri IESV CHRISTI uobiscum, Amen.
Sanctos possumus baptizatos accipere.

FINIS EPIST. AD THESSALONICENSIS PRIMAE.

Ad Thessalonicenses epistola secunda.

Paulus, & Siluanus, & Timotheus ecclesiae Thessalonicensium in Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO. Sancti sunt: id est, ecclesia, & omnes fideles baptizati. Gratias agere debemus Deo semper pro uobis fratres, ita ut dignum est. Qui vos tales fecit, talemque ex uobis

ecclesiam, donoque misericordiae preparauit: ut tantis tribulationibus non cedatis. Quonia supercreuit fides uestra, & abundat charitas uniuscuiusque uestrum in inuicem. Antè dono Dei credidit: nunc supercreuit fides, ideo & laus augetur. Iustum erat, ut supercrecente eorum fide, & Charitate, & eius supercreveret laus simul: & illud eis prænunciat, quò in nouo argumen to eos quidam à fide tentaturi essent auertere, quòd dicerent CHRISTVM cito adesse, & quem uellent, pro CHRISTO inducerent ad suadendum. Ita ut & nos ipsi in uobis gloriemur in ecclesiis Dei pro patientia uestra, & fide. Tantum profecistis, ut non solù alij uos laudent, sed etià nos ipsi praeferamus omnibus uos imitandos. In omnibus persecutionibus uestris, & tribulationibus, quas sustinetis. Quia nisi crederetis dono Dei futura, ista minime sufferretis. Sed gratias agimus Deo, cuius est, ut possitis. In exemplum iusti iudicii Dei. Ut exemplum detis iustum Dei iudicii expectandi: quem ita creditis uenisse. Ut digni

digni habeamini regno Dei. Digni sunt regno Dei, qui gloria eius scientes, nullam condignam esse putant passionem. Pro quo & patimini, si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem his, qui uos tribulant. Hic, Si tamen, insultantis est, non dubitantis: quasi dicat, Si tamè fons iustitiae potest iudicare, quòd iustum est. Et uobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelationem domini de caelo. Quia nobiscum compatimini. Cum angelis uirtutis eius. Qui vindicent. In flamma ignis dantis uindictam his, qui non nouerunt Deum. Si potuit flama tres pueros non tangere: quare non eadem alius saeuior, aliis mitior credatur? Et qui non obediunt euangelio domini nostri IESV CHRISTI. Non solù qui non nouerant Deum, sed etià qui non obediunt euangelicis disciplinis. Qui poenas dabit in interitum aeternas. Poena sine patiente dici non potest sempiterna. A facie domini, & à gloria uirtutis eius. A cuius conspectu sententiam accipient. Cui uenerit glorificari in sanctis suis. Ipse in suis glorificabitur membris, qui solis splendore rutilabunt. Siue glorificabit, cum exhibebit quòd promissit. Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. Mirabuntur enim impij in sublimatione iustorum inspiratae salutis. Quia creditum est testimonium nostrum super uos in die illo. Quia multi creditis testimonio nostro de die illo. In quo etià oramus semper pro uobis, ut dignetur uos uocatione sua Deus. Ut digni inueniamini ad quòd estis uocati: quos enim uocauit, illos & iustificauit. Certè iam baptizatis loquebatur. Et impleat omnem uoluntatem bonitatis, & opus fidei in uirtute. Ad iutorio quò tidiano gratiae & scientiae: ac consolatio uirtutum, quae opus sunt fidei. Ut clarificetur nomen domini nostri IESV CHRISTI in uobis, & uos in illo. Ut CHRISTI nomen in uestris actibus clarum sit: & uos in eius signis atque uirtutibus gloriosi. Secundum gratiam Dei nostri, & domini IESV CHRISTI. Non secundum uirtutem nostram, sed secundum gratiam dei. Diligenter considera, quòd secundum gratiam Dei dixit, non secundum merita nostra: ut nihil sibi arroget humana praesumptio, & suis meritis quicquam adscribat. Rogamus autem uos fratres per aduentum domini nostri IESV CHRISTI. Quò uobis nihil est charius, quasi sanctis. Et nostrae congregationis in ipsum. Quando à quatuor uentis caeli congregabuntur electi. Ut non cito moueamini à uestro sensu. Non facile, sed rationabiliter, secundum euangelij euidentissimam sententiam

sententiam de illa die, *Qui credit cito, leuis corde, & minorabitur. Neque terre amini neque per spiritum. Nec signa vos terreat, quæ per spiritum, transfiguratum in sanctum, sient: quia & hoc saluator antè præmonuit. Neque per sermonem. Dialecticæ fallaciæ, vel rhetoricæ suasionis. Neque per epistolam. Poterat enim etiam hoc diabolica inuenire versutia: sicut in multis apocryphis apparet, quæ ad fidem perfidiæ faciendam apostolorum nomine titulatur. Tanquam per nos missam. Nostro nomine titulatur. Quasi instet dies domini. Dies iudicij. Ne quis vos seducat ullo modo. Dicens, Ecce hic CHRISTVS, ecce illic. Quoniam nisi uenerit. Nisi antichristus uenerit, non ueniet CHRISTVS, quia ita ipse promisit. Discessio primum. Desertio ueritatis, vel sui principatus: siue discessio gentium à Romano imperio, sicut in Daniele per bestiam, & imaginis figuram monstratur. Discessio autem diabolus non immerito dicitur: ab eo quòd discessit à Deo. Et reuelatus fuerit homo peccati. Id est, diaboli: qui secundum Esaiam prophetam conturbat gentes, &c. Filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur. Quia eum quasi sibi natum excipiet. Supra omne. Supra æternitatem & omnipotentiam se iactabit, & sacramenta culturæ augere se dicet. Nam & templum Hierosolymis restituet, & omnia legis ceremonialia restaurabit, tantum ut euangelium CHRISTI dissoluat: quæ res miserabiles Iudæos eum pro CHRISTO suscipere persuadèbit, in suo, non in Dei nomine uenientem. Quod dicitur Deus, aut quod colitur ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se, tanquam sit Deus. Non retinetis, quod eum effemus apud uos, hæc dicebamus uobis: Quod dicitur deus, ecclesia est: quod autem colitur, Deus summus est. Ut in templo Dei sedeat, ostendens se, quòd ipse sit Deus: id est, quòd ipse sit ecclesia: quale est, si diceret, in templum Dei sedeat, ostendens se quòd ipse sit Dei templum: aut, in Deum sedeat, ostendens quòd ipse sit Deus. Istud de Ticonij regulis. Et nunc quid detineat scitis. Aduentum antichristi. Ut reueletur in suo tempore. Idem antichristus. Nam mysterium iam operatur iniquitatis. In præcursoribus eius antichristi, qui exierunt in mundo. Tantum ut qui tenet nunc. Scilicet, imperium. Teneat donec de medio fiat. Regnum Romanorum de medio prius auferetur, quam antichristus reueletur. Et tunc reuelabitur*

bitur ille iniquus, quem dominus IESVS interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. Quia sicut fulgor coruscabit in mundo. Eum, cuius est aduentus, secundum operationem sathanæ. Exurgent pseudoprophetæ, & pseudochristi, & dabunt signa magna, ita ut in errorem mittantur, si fieri potest, etiam electi. In omni uirtute, & signis, & prodigiis mendacibus. In fantasia. Et in omni seductione iniquitatis. Est enim seductio ueritatis. His qui pereunt: eò quòd charitatem ueritatis non receperunt, ut salui fierent. Qui ueritatem non dilexerunt, diligunt uanitatem. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio. Permittit deferendo. Nam si Deus mittit, quomodo operatio sathanæ est eius aduentus? Ut indicentur omnes, qui non crediderunt. Ut non se per incarnationis Christi obscuritatem excusent diuinis uirtutibus non credidisse, cum homini diabolica arte fallenti crediderint: quia in hominis effigie apparebit. Veritati. CHRISTO. Sed conenserunt iniquitati. Antichristo. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro uobis fratres dilecti à Deo. Qui charitatem recepimus ueritatis, & propterea à Deo diligimur. Quod elegerit uos Deus. Fecerit paratos ad credendum: sicut ei aliò ire cupienti de viro Macedone reuelatum est. Primitias in salutem in sanctificatione spiritus, & fide ueritatis, in qua & uocauit uos per euangelium nostrum. Quia primos nos fecit credere, quam gentes. In acquisitionem gloriæ domini nostri IESU CHRISTI. Ad hoc uocati estis, ut CHRISTI gloriam acquiratis: scimusque cum apparuerit, similes illi erimus: siue ad Dei gloriam pertinet, cum maior credentium numerus crescit. Itaque fratres stete, & tenete. Hæc in fide, & ueritate, & sanctificatione spiritus. Traditiones. Cum suas uult teneri, non uult alias superaddi. Quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. De baptismi sacramento, & cæteris, quæ toto mundo seruantur, & pro hoc apostolice cõprobantur. Ipse autè dominus noster IESUS CHRISTVS, & Deus & pater noster. Qui hæc nobis omnia attulit. Contra Arrianos, qui maiorem putant, qui prius fuerit nominatus: ecce hic prius filius nominatur. Qui dilexit nos. Impios, cum non mereremur. Et dedit consolationem æternam. Promissionum: siue spiritum consolatorem, hoc est, paracletum. Et spem bonam in gratia. Est enim & spes mala. Exhortetur cor-

da uestra. Virtutibus vel reuelatione. Et confirmet in omni opere. Confirma me in uerbis tuis: quia si ille non confirmauerit, uana est salus hominis. Et sermone bono. Non solum in opere. ¶ De cetero fratres orate pro nobis. Sicut pro Petro: & dat humilitatis exemplum, & occasionem charitatis, ut pro alterutro oremus. Ut sermo domini currat, & clarificetur, sicut & apud uos. Currat affluentia: magnificetur profectu auditorum. Et ut liberemur ab importunis, & malis hominibus. Contradicientibus, & persequentibus. Non enim omnium est fides. Non omnes castè annunciant ea angelū Dei.

Fidelis autem Deus est, qui confirmabit uos. Non relinquet, nisi relinquentes. Et custodiet à malo. Tèrationibus diabolicæ infestationis. Confidimus autem de uobis in domino, quoniã quæ precepimus facitis, & facietis. Dominus autè dirigat corda uestra in charitate Dei. Inspirando, gubernando iugiter, & adiuuando, ac reuelando quanta sint, quæ promissit vel bonis, vel malis. Et notandum, quòd hic dominum spiritum sanctū dixerit, contra Arrianos hic prior nominatur. Ideo hic merito spiritum sanctum dominum accipimus, qui in charitate dei, & in CHRISTI patientia corda fidelium dirigit.

Et patientia CHRISTI. Ut intelligatis nihil nouū pati pro uobis, quòd ille pro uobis nò antè pertulerit. Denuntiamus autè uobis fratres in nomine domini nostri IESV CHRISTI. Quia in prima lenius cõmonuimus: & emédare noluerant, ut vel sic erubescant. Ut subtrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinate. Notandum, quòd subtrahendum sit ab homine Christiano non secundum apostolica præcepta uiuente. Et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis. Inhonestè. Ipsi enim scitis, quemadmodum oporteat imitari nos, quoniã non inquieti fuimus inter uos. Qui forma sumus crediturum. Neque gratis panem mādauimus ab aliquo, sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes, ne quem uestrum grauaremus. Ecce traditionem eorum. Nò quasi non habuerimus potestatem. Dicente domino, Dignus est operarius mercede sua. Sed ut nosmetipsos formam daremus uobis ad imitandum nos. Ne alicui occasionem auaritiæ vel utique fomitem inquietudinis præberemus. Nam & cum essemus apud uos, hoc denunciabamus uobis. Quòd uidebamus aliquos tales fururos. Quoniam si quis non uult operari. Ut aut sedent quieti: aut si ueri sunt apostoli,

stoli, nos sequantur, si non auaritiæ, sed dei ambulanti causa.

Nec manducet. Hæc sit inquietudinis nò solum pœna, sed etiam emendatio. Audimus enim inter uos quosdam, Reddit huius sententiæ causas. Ambulare inquiete, nihil operantes. Non sedere quietè. Sed curiose agentes. Quid in qua prouincia, vel ciuitate geratur inquirentes. His autem qui eiusmodi sunt, denunciamus, & obsecramus in domino IESV CHRISTO. Nec ipsos post alteram correptionem definit cõmonere. Ut cum silentio operantes, manducent suum panem. Cum quiete & tranquillitate: ne uel cum inquietudine operentur.

Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quòd si quis non obedit uerbo nostro per epistolam, hunc notate: & ne commisceamini cum illo. Non omnibus prohibeo dari, sed talibus, ne putetis me consuetudinem tollere benefaciendi. Ut confundatur. Et nolite quasi inimicū existimare. Non ut penitus abscindatur.

Sed corripite ut fratrem. Corripite, ut emédetur: nolite abiicere, ne desperet. Aeger sanāus est, non necandus: ne de inquieto fiat apostata. Ipse autè Deus pacis det uobis pacè sempiternā. Ut possitis omnes curare pacificè. In omni loco. Dominus sit cum omnibus uobis. Et in omni loco, vbicunque fueritis

Salutatio mea manu Pauli: quòd est signū in omni epistola: ita scribo. Ut sciatis falsas epistolas inuenire. Gratia domini nostri IESV CHRISTI, cū omnibus uobis amen. His uerbis omnes epistolas subscribebat, excepta Galatarum, quam propria manu perscripsit, ut post eam * nec ad semetipsam, nisi manu propria perscripta reciprent.

Epistola Pauli

ad Colossenses.

ARGVMENTVM.

Colossenses & hi, sicut Laodicenses, sunt Asiani & ipsi præuerti erant à pseudoapostolis, nec ad hos accessit ipse apostolus, sed & hos per epistolam corrigit. Audierant enim verbum ab Archippo, qui & ministerium in eos accepit. Ergo Apostolus iam ligatus, scribit eis ab Epheso. Et in primis fidem eorum magnam audisse laudat. Deinde monet, ne per philosophiam vel legis ceremonias seducantur.

Paulus apostolus CHRISTI ES V per uoluntatem Dei, & Timotheus frater. Non meis meritis, sed Dei uoluntate. His qui sunt Colossis. Hoc est, ecclesiæ. Sanctis, & fidelibus fratribus in CHRISTO IES V. Non in carne. Gratia uobis, & pax à Deo patre nostro. Gratias agimus Deo, & patri domini nostri IES V CHRISTI, semper pro uobis orantes, audientes fidem uestram in CHRISTO IES V. Notandum, quòd gratiam semper præmittat, qua saluamur, sine ullis meritis nostris. Et dilectionem, quam habetis in sanctos omnes. Sine exceptione notitiæ, vel personæ, solam in omnibus diligitis sanctitatem. propter spem, quæ reposita est uobis. Non ut sancti ab hominibus videamini. In cælis: quàm audistis in uerbo ueritatis euangelii, quod peruenit ad uos. Verbo uitæ æternæ. Sicut & in uniuerso mundo est, & fructificat. Aliud trigessimũ, aliud sexagesimũ, aliud ceterisimũ. Et crescit, sicut & in uobis. In numero credentiũ. Ex ea die qua audistis, & cognouistis gratiã Dei in ueritate. Ille Dei gratiam in ueritate cognoscit, qui gratiæ Dei non existit ingratus, qui suis meritis nihil attribuit:

tribuit: sed illi dat gloriam, cuius dono est, quicquid est. Sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro. Qui eis exposuerat, Dei esse omne quod poterant. Qui est fidelis pro uobis minister CHRISTI ES V. Fideliter pro uobis in oratione incumbens, uoluntati CHRISTI ministrat. Qui etiam manifestauit uobis dilectionem uestram in spiritu. Quam habetis in spiritalibus. Ideo & nos ex qua die audiimus, non cessamus pro uobis orantes & postulantes, ut impleamini agnitione uoluntatis eius. Quia aliter eam facere nõ potestis. Quod propheta intelligens dicebat ad dominum, Doce me facere uoluntatem tuam, quia Deus meus es. In omni sapientia. Legis Dei. Et intellectu spiritali. Qui & intelligentem, & audientem facit spiritalem. Ut ambuletis. Exposuit, quæ obscura dicebat, quomodo Deus det uelle, & adiuuet, atque cõfirmet in spirando, docendo sapientiam, & intellectum donãdo per gratiam suam: libertatem arbitrij reparando & confirmando quotidiana gratia sua: sicut in præsentis orat, ut impleantur agnitione uoluntatis eius, in omni sapientia, qua possint digne Deo in omnibus ambulare. Dignè Deo, per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei. Dignè Deo ambulat, qui ei per omnia placet. hoc est, in omni opere bono, ut cum scientia Dei crescat & fructus. In omni uirtute. Virtus est, cum inueterata uitiõrum consuetudine, vel in passione infirmitatem carnis superare. Confortati secundum potentiam. Ut & vos similiter omnia sufferatis. Claritatis eius, in omni patientia & longanimitate. Gloriæ. Cum gaudio gratias agentes Deo & patri. Non ex necessitate. Qui dignos nos fecit. Plus uos uocatio lætificet, quàm passiones contristent. In partem sortis sanctorum. Sortem hæreditatẽ in scripturis frequenter inuenimus. In lumine. Scientiæ Dei ab ignorantia. Qui eripuit nos de potestate tenebrarũ. Quia quis à quo superatur, huius est seruus. Notãdum est, quia ipse nos eripuit, non nostra uirtus, vel natura, qua eramus filij iræ. Et transfudit in regnũ filij dilectionis suæ. De regno erroris & mortis, ut nos dilecti essemus & filij. In quo habemus redemptionem. Per sanguinem eius. Et remissionem peccatorum. Redempti sanguine suo, per baptismum peccata remisit. Qui est imago Dei inuisibilis. Secundum humanitatem absq; peccato: quia secundum diuinitatem nõ est imago, sed ueritas. Per hanc imaginẽ

August. in
lib. de di-
uersis
quæstio.
quæst. 74

Philippo patrē dominus demonstrabat. Imago ista veritas est, imago ista iustitia est, nō muta, quia Dei verbū: nō insensibilis, quia sapientia est: nō inanis, quia virtus est: nō vacua, quia plenitudo vitæ: nō mortua, quia resurrectio est. Imago, & æqualitas, & similitudo distinguenda sunt: quia vbi imago, continuo similitudo, nō continuo æqualitas. Vbi æqualitas, continuo similitudo, nō continuo imago. Vbi similitudo, nō continuo imago, nō continuo æqualitas: vt in speculo est imago hominis, quia de illo expressa est: est etiā necessario similitudo, non tamē æqualitas: quia multa desunt imagini, quæ tamē insunt illi rei, de qua expressa est. Vbi æqualitas, continuo similitudo, nō continuo imago, velut in duobus ouis paribus, quia inest æqualitas, inest & similitudo: quæcumq; enim affunt vni, affunt & alteri: imago tamē nō est, quia neutrū de altero expressum est. Vbi similitudo, non continuo imago, nō continuo æqualitas: omne quippe ouū omni ouo, in quātum ouū est, simile est: sed ouū perdicis: quāuis in quātū ouum est, simile est ouo gallinæ, nec imago tamē eius est, quia de illo expressum non est: nec æquale, quia breuius est, & alterius generis animalium. Sed vbi dicitur, non continuo, vtique intelligitur, quia esse aliquando potest. Potest ergo esse aliqua imago, in qua sit etiam æqualitas: vt in parentibus & filiis inueniretur imago & æqualitas & similitudo, si intervallum temporis defuisset: nam & de parente expressa est similitudo filij, vt recte dicatur imago: & potest esse tanta, vt recte etiam dicatur æqualitas, nisi quod parens tempore præcessit. Ex quo intelligitur & aliquando æqualitatem, non solum similitudinem habere, sed etiam imaginem: quod in superiori exemplo manifestum est. Potest etiam aliquando similitudo esse & æqualitas, quamuis non sit imago: vt de duobus ouis paribus dictum est. Potest etiam similitudo & imago esse, quamuis non sit æqualitas: vt in speculo ostendimus. Potest & similitudo esse, vbi & æqualitas & imago sit: sicut de filiis commemorauimus, excepto tempore, quo præcedunt parentes. Sic enim æqualem syllabam syllabæ dicimus: quamuis altera præcedat, altera subsequatur. In Deo autem quia conditio tēporis vacat: non enim potest rectē videri. Deus in tēpore generasse filiū, per quem cōdidit tempora: consequens est, vt non solum sit imago eius, quia de illo est,

& simi-

& similitudo, quia imago: sed etiam æqualitas tanta, vt nec temporis quidem intervallum impedimentum sit. Item aliter. Cur imago similitudinem habet in picturis, homines nolunt esse dissimiles? & Arrius dissimilem contendit, & vult, vt parer dissimilē generet sui. *Primogenitus omnis creaturæ.* Omnis rationalis creaturæ secundum carnem primus esse & primogenitus, inquit, non primo creatus, vt & genitus pro natura, & primus pro perpetuitate credatur: vel certē primogenitus ex mortuis. *Quia in ipso condita sunt uniuersa in cœlis, & in terra, uisibilia, & inuisibilia, sue throni, sue dominationes, sue principatus, sue potestates.* In ipso: quia semper idem est, sicut ait Iudas, *Iesus* populū suū de terra Aegypti liberauit. Et, *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit filius hominis. Omnia per ipsum & in ipso creata sunt.* Et per ipsum omnia facta sunt, & quod factum est, in ipso uita est. *Et ipse est ante omnes.* Creaturas. *Et omnia in ipso cōstant.* *Viuent.* *Et ipse est caput corporis ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Hoc modo caput est ecclesiæ. *Vt sit in omnibus ipse primatum tenens.* Propterea prius resurrexit. *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis habitare.* In nullo enim alio ita diuinitas habitauit. In aliis enim gratia ex parte fuit, in isto natura perfecta. *Corporaliter.* Neque enim diuinitas corpus est. Sed quia sacramenta veteris testamenti appellat umbram futuri, propter umbrarū comparationē, corporaliter dixit habitare in *CHRISTO* plenitudinē diuinitatis, quod in illo impleantur omnia, quæ in illis umbris figurata sunt, ac sic quodam modo umbrarum illarum ipse sit corpus: hoc est, figurarum & significationum illarum ipse sit veritas. Item aliter: Perfectē, quasi dicat summaliter. *Et per eum reconciliare omnia in ipsum.* Terrena cœlestibus, quæ ab eis per contrarietate vitæ fuerant separata: vnde dominus orare nos docet, vt ita uolūtas Dei fiat in terra, sicut in cœlis. *Pacificans per sanguinē crucis eius, sue quæ in cœlis, sue quæ in terra sunt.* Per quæ sunt homines emūdati. *Et uos cum effectis aliquādo alienati, & inimici sensu in operibus malis.* Exposuit inimicitias nostras cū Deo & eius ministris. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem.* In qua baptizati estis omnes. *Vt exhiberet uos sanctos, & immaculatos.* Ne eius beneficium irritum faciatis, & iterum sitis

x iiii inimici-

inimici. Et irreprehensibiles. Considerandum, quàm perfectum vult esse vnumquemque credentem. Coram ipso. Nō coram hominibus. Si tamen permanetis in fido fundati & stabiles & immobiles. Tunc poteritis immaculati esse, si vos hominum exempla non decipiant, sed firmiter futura credatis. A spe euangelii, quod audistis. Spem euangelij, nisi qui fecundum ipsum viuunt, sperare non possunt. Quod prædicatum est in uniuersa creatura, quæ sub celo est. Notandum, hominem dici omnem creaturam. Cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro uobis. Pro nobis patitur, ut ædificaret. Sed & pro ipso antè passus est **CHRISTVS**. Et adimpleo ea, quæ desunt passionum **CHRISTVS** in carne mea pro corpore eius. **CHRISTVS** enim à solis Iudæis adductus ad mortē est: ego pro ecclesia eius, & à gentibus. **CHRISTVS** inchoauit passionem, non impleuit. Sed in corpore suo, id est, in ecclesia, nūc adimpletur. Quod est ecclesia. Cuius factus sum ego minister secundum dispensationē Dei, quæ data est mihi in uos. Dono spiritus sancti, & doctrinæ euangelicæ, quam uobis iussus est erogare. Ut impleam uerbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à sæculis, & generationibus. Ut per me prædicatio impleatur. Nunc autem manifestatum est sanctis eius. Tēpore quo uoluit reuelare. Quibus uoluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramēti huius in gentibus. Quia idem Deus omnium diues in omnibus, quomodo uoluit, sic & fecit, quia uoluntas eius iusta est. Quod est **CHRISTVS** in uobis. Ipse est mysterium, quod patfactum est gentibus. Spes gloriæ quem nos annunciamus. Uobis per quē futuram gloriam speratis. Corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia. Iudæum, & Græcum, seruum & liberum. Et hoc notandum, quod omnes homines uult exhibere perfectos, secundum illam perfectionem, quam alibi dicit, Quotquot enim perfecti, hoc sapiamus: cum retro dixerit, Fratres, ego me non arbitror comprehendisse, & reliqua. Sed est quædam imperfecta perfectio, ut sciat homo se non esse perfectum in hac uita. Ut exhibeamus omnem hominē perfectum in **CHRISTO IESU**. Secundum synecdochen dictum totum pro parte. In quo & laboro certando secundum operationē eius, quam operatur in me in uirtute. Signorum. ¶ Volo enim uos scire, qua-

CAP. I. I. ratur in me in uirtute. Signorum. ¶ Volo enim uos scire, qua-

lem

lem sollicitudinem habeam pro uobis, & pro his, qui sunt Laodiceæ. Agoniam. Et quicumque alii non uiderint faciem meam in carne, ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate & in omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitione mysterii Dei patris, & domini **IESU CHRISTI**. Quia si me uidissent, & charitatem meam erga se, & diuitias mysterij Dei plenius cognouissent, dum & maiorem præsentis affectum probarent, & abundantia rationis à me, qui propriè à **CHRISTO** didici, docerētur. In quo omnes thesauri sapientiæ & sciētiae. Qui latebant, quamuis essent in literis legis, sicut Esaias ait, In thesauris salus nostra, **CHRISTVS** uenit sapientia & sciētia à domino. Hi sunt thesauri septiformes gratiarū spiritus sancti. Absconditi. Qui erant Moyssi teçti uelamine. Hoc autē dico, ut nemo uos decipiat in sublimitate sermonū. Ideo dico melius fuisse, ut ego uos præsens instruerem, sed tamen breuiter complexus sum, omnem thesaurum sapientiæ & sciētiae in ipso esse, ut omnem sermonem uel sensum, qui præter illum est, non solū non miremini, sed etiam stultitiam deputetis. Nam & si corpore absens sum, sed spiritu uobiscum sum. Habebat hanc gratiam, ut alibi positus, quid alibi ageretur, agnosceret: sicut Helisæus uidit in spiritu Giezi post Naaman currentē. Gaudens, & uidens ordinem uestrum. Et uideo & cupio præsens implere omne, quod deest. Et firmamentum eius quæ in **CHRISTO** est fidei uestræ. Supplementum credere Deū uerum, & hominem uerum, unam personam ex duabus substantiis, quia hoc est fidei fundamentum, quod uobis sufficit ad uitam, etiam si aliquid sciētiae minus interim habeatis. Sicut ergo accepistis **CHRISTVM IESVM** dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati. Deum credentes & hominem. Et superædificati in ipso. Secundum robur fundamenti ualidum ædificium supercreseat. Et confirmati in fide, sicut & didicistis. Futurorū. Abundantes in illo in gratiarū actione. Semper crescentes in illo, & pro donis eius abundantius gratias referentes. Videte, ne quis uos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam. Contra philosophos agit, quorum omnis disputatio de elementis est, & uisibilibus creaturis, & qui ex rebus naturalibus uirtutem æstimant Dei, dicentes, ex nihilo fieri nihil posse: & animam aut initium non habere, aut esse mortalem: & uirginem parere non posse: & Deum ex homine nasci,

ne nasci, mori, atque resurgere stultum esse credere. *Secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi.* Seductionem. Et non secundum CHRISTVM. Qui secundum CHRISTVM, sapit, sanum sapit. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis.* Omnis plenitudo diuinæ virtutis in corpore eius inhabitat. *Corporaliter & estis in illo.* Substantialiter, & realiter. *Repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.* Si illius scientiam docemini, qui dedit initium etiam inuisibili creaturæ, quid vobis conferent, qui nihil plus intelligunt, quam quod vident? *In quo & circumcisi estis, circumcissione non manufacta.* Hic iam Iudæos & pseudoapostolos taxat, ne vel ab ipsis seducantur. *In expoliatione corporis carnis, sed in circumcissione IESV CHRISTI.* Per quam vos totum veterem hominem expoliatis. *Consepulti ei.* Comortui. *In baptismo.* Hæc est circumcisio CHRISTI. *In quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis.* Resurrexistis in nouam vitam, credentes & intelligentes illius esse operationem. *Et uos cum mortui essetis in delictis & præputio carnis uestræ.* Quando non solum præputiati, sed & circumcisi pariter morti æternæ eratis obnoxij. Cum ergo dupliciter indigni essetis, filiorum estis consortes effecti. *Conuiuificauit cum illo, donans uobis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat.* Auferendo causas mortis peccati. *Chirographum decreti.* Euacuans. *Quod erat contrarium nobis.* Chirographum quidam dicunt esse quasi scriptam quandam apud Deum memoriam peccatorum: unde ipse dicit in cantico, *Nonne hæc congregata apud me, & signata sunt in thesauris meis?* Et in Hieremia, *Peccatum Iudæ scriptum est in vngue adamantino.* Hæc ergo deleta sunt in cruce, dum dimittendo peccata, etiã memoriã abolet delictorum. *CHRISTVS* nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: *Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pepēdit in ligno.* Et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci. Non solum peccata mortificauit in cruce, sed etiam incorruptionem, & præmia donauit per indebitam mortem. *Expoliatis principatus, & potestates.* Ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, se offerendo pro reis morti. *Traudit confidenter.* In se peccata suscipiens, & peccatores absoluens, dum illa cruci affigit. *Palam triumphans illos.* Publicè

blicè crucifixus. *In semetipso.* Confusione contempta, non occidendo, sed moriendo: nec vim inferendo, sed sustinendo: ut nobis confracta omni superbia vincendi daret exemplum. *Nemo ergo uos iudicet in cibo, aut in potu.* Nullum ergo in hoc iudicium est: quia cum umbra esset, cessauit corpore ueniente, nec imagine opus est, ueritate presente. *Aut in parte diei festi.* Calendæ, siue luna noua. *Aut neomeniæ, aut sabbatorum.* Neomenia nouæ uitæ, uel secundæ figuram habuit: sabbatum requiem uitæ futuræ. *Quæ sunt umbra futurorum.* Umbra legis erat, corpus est CHRISTI. *Corpus autem CHRISTI.* Futura erāt, quæ modò præsentia sunt. *Nemo uos seducat uolens in humilitate & religione angelorū quæ non uidit, ambulans frustra, inflatus sensu carnis suæ.* Nemo facta humilitate superbus, quia se angelos uidere mentiat, & ideo frustra se super homines iactet, qui uisiones à suo loquitur corde. *Et non tenens caput.* CHRISTO non credens capiti omnium sanctorum. *Ex quo totum corpus.* Ecclesiæ. *Per nexus, & coniunctiones subministratum.* Quia membris à capite usque ad pedes membra iunguntur. *Quicumque ergo extra hoc corpus, quantumuis se iactet, non uiuit, qui caput non habet & uitam.* Et constructum crescit in augmentum Dei. *In augmentum illius corporis, quod unicum est Deo.* Si mortui estis cum CHRISTO ab elementis huius mundi. *Elementa huius mundi possunt definiiri etiam auaritia & ambitio honorum, & cætera mundana.* *Quid adhuc tanquam uiuentes mundo.* Nec similitudinem uiuentium in mundo uoluit nos habere. *Decernitis?* Sicut illi qui futura non credunt. *Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque cõtractaueritis.* Illorum tactu, & gustu, & contractatione, qui in concupiscentiis abutuntur, & diligunt pro æternis. *Quæ sunt omnia in interitū ipso usu.* Ex partibus mundi conditione eius aduertit: cuius enim membra corrumpuntur, necesse est, ut totus quandoque soluat. *Nec eoli ergo elementa eius, ut mortalia debent, nec diligunt pro æternis.* *Secundum præcepta & doctrinam hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in superstitione & humilitate, & non ad præcedendum corpori: non in honore aliquo ad saturitatem carnis.* Aliqui sic accipiunt, contra eos dici, qui ex Iudæis crediderunt, & dicebāt legis ceremonias obseruari debere: ideo & doctrinas hominū uocat, quia præcepta ipsa carnaliter intelligant,

telligent, dicentes, in lege prohibita non debere manducari, sed omnes illarum observationes, licet aliquam sapientiam præ se ferre videantur lege præcepta, tamen in superstitione sunt in aliquo honore Dei: quia sunt ad explendam voluntatem obseruantiarum carnalis. Alij totum hoc capitulum ita intelligunt, vt dicant, ab elementorum nos rationibus voluisse Apostolum reuocare, ad quas à philosophis suadebantur, quantum rationabilia videantur: ne per bona eorum inducamur ad mala. Etiam homines natura docente, tradiderunt, quod mundus esset quandoque soluendus, & ideo vnum Deum, quem solum æternum intellexerant, licet superstitiose, tamen humiliter venerati sunt, & non parcendum dixerunt corpori, nec carnem in saturitatem onerandam, quod esset & ipsa mortalura.

¶ Igitur si consurrexistis cum CHRISTO. Consequenter primo commortuos, deinde surrexistis, nos dicit, nec solum terræ mori sed etiam cælo nos viuere hortatur. *Quæ sursum sum, querite, ubi CHRISTVS est in dextera Dei sedes. Quæ sursum sunt, sapite, non quæ supra terram.* Nihil terrenum ambiatis, nihil mortale quærat, cœlestem sectamini sapientiam, non terrenam. *Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum CHRISTO in Deo.* Mortui estis terrenæ vitæ, per cōuersationem cœlestis patriæ. *Cum enim CHRISTVS apparuerit uita uestra.* Quia filij dei cum simus nondum apparuit, quid erimus: sed hoc solum scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus. *Tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria.* Nolite ergo modo hic quærere gloriam uestram. *Mortificate ergo.* Implete professionem uestram. *Membra uestra, quæ sunt super terram.* Membra uitiorum, quæ nostra sunt, quia ex nobis sunt: sicut membrorum malum usum (sicut soler) nominat membra. *Fornicationem, immundiciam, libidinem.* Omnis incontinentia, immundicia dici potest, atque libido. *Concupiscentiam malam.* Est enim & concupiscentia bona. *Vnde & Daniel vir desideriorum est appellatus. Et auaritiâ, quæ est simulachrum seruitus.* Dum illis metallis, de quibus sunt simulachra, seruiimus, & aurum pro Deo veneramus, quia soli Deo seruit, utique effigiem vnam ineffabilem veneratur. *Propter quæ uenit ira Dei super filios incredulitatis.* Super Sodomam, & eos, qui in diluio perierunt. Ex præteritis ergo futura timenda sunt. Vel super eos, qui increduli fuerunt in

runt in deserto. Notandam quales fuerimus ante gratiam CHRISTI. *In quibus & uos ambulastis aliquando, cum uiueretis in illis.* Nolite nunc ambulare, ne frustra videamini credidisse. *Nunc autem deponite & uos omnia iram, indignationem.* Quæ nobis de Adam remanserunt: id est, uitia, quæ sequuntur. *Malitiam.* Malitia est, alteri inferre, quod pati non vis. *Blasphemiam.* Dei, vel imaginis eius. *Turpem sermonem de ore uestro.* Quia hæc indisciplinatio nec filiis hominum conuenit, honestius educatis: quanto magis Dei? *Nolite mentiri inuicem.* Non oportet mentiri filios ueritatis, cum mendacium de diabolo sit. *Expoliantes uos ueterem hominem cum actibus eius.* Peccata originalia, seu delectationem carnis. *Et induentes nouum CHRISTVM, & uirtutes, quæ ab ipso sunt.* Eum qui renouatur in agnitione secundum imaginem eius, qui creauit eum. Cum cognouerit qualis sit, cuius imago est ei, in quantum potest, debet niti ipsius adiutorio similari. *Vbi non est masculus & femina, gentilis & iudeus, circumcisio & preputium, Barbarus & Scythæ, seruus, & liber.* Apud Deum non præiudicatur sexus, vel cōditio, vel genus, ac prouincia, sed sola cōuersatio cum fide recta requiret. *Sed omnia & in omnibus CHRISTVS.* Omnes quicumque baptizati estis, CHRISTVM induistis. *Induite uos ergo sicut electi Dei.* Illa deponentes, hæc induite. *Sancti & dilecti uiscera misericordie, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.* Quia illa membra dixerat, ideo hæc uiscera nominauit. *Supportantes inuicem.* Exemplo CHRISTI, qui infirmitates nostras portauit, tam spirituales, quam etiam corporales. *Et donantes uobis ipsis.* Indulgentes alteri, sicut omnibus CHRISTVS indulgit, etiam persecutoribus suis. *Si quis aduersus aliquem habet querelam.* Nolite exigere parua conseruis, ne indulta reddatis. *Sicut & dominus donauit uobis, ita & uos.* Hic exponit, quomodo indulgere debemus alteri: si ille indulgit, qui potuit vindicare: quanto magis uos, quorum uindicta aut parua, aut nulla est? *Super omnia autem hæc charitatem habete.* Super hæc omnia est charitas, quia omnem quem diligimus, sustinemus: non omnem quem sustinemus, diligimus. Sed omnes debemus propter Deum diligere. *Quod est uinculum perfectionis.* Charitas multa membra in vnum conglutinat corpus. *Et pax CHRISTI, non seculi, quod solum diligit diligentes.*

Exultet

Exultet in cordibus uestris, in qua & uocati estis in uno corpore. Non in facie ficta, & serena, vel ore doloso. Et grati estote. Hoc est, nolite legi assimilari, quæ vicem reddit: sed gratiæ, quæ ignoscit etiam inimicis, & pro eis exorat. Verbum CHRIS TI, habitet in vobis abundanter. Et hic ostenditur, verbum CHRIS TI non solum sufficienter, sed etiam abundanter habere debere etiam laicos, & inuicem semetipsos monere, & docere. In omni sapientia docentes, & commonētes uosmetipsos. Ut sapienter & rationabiliter proferatur. In psalmis. David. Hymnis. Trium puerorum. Canticis. Moyssi, & omnium prophetarum. Spiritualibus. Non carnalibus more seculari. In gratia cantantes. Nunquam legimus cantari sine voce. In cordibus uestris Deo. Ut nō solum ore, sed etiam in corde cantetis, ut cor cum voce concordet: vel intelligatis quod cantatis. Omne quodcumque faciatis in uerbo, aut in opere omnia in nomine domini IESU, gratias agentes Deo & patri per ipsum. Siue docetis, siue operamini, nihil ad uestram gloriam, sed ad domini faciatis, gratias Deo referentes, qui filium suum ad hæc inspiranda & docenda destinare dignatus est. Mulieres subditæ estote uiris, sicut oportet, in domino. In his quæ conueniunt domino. Viri diligite uxores uestras, & nolite amari esse ad illas. Filii obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in domino. Nunquam rem naturalem hortaretur, nisi continentes esse cœpissent, sicut ad Ephesios plenius adnotatum est. Patres nolite ad indignationem prouocare filios uestros, ut non pusillo animo fiant. Ne exasperati iracundi fiant: sed uestro exemplo discant esse patientes. Serui obedite per omnia dominis carnalibus. Quia carni seruiunt, non spiritui. Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placētes. Quando uos uident domini. Sed in simplicitate cordis, timentes Deum. Quodcumque faciatis, ex animo operamini, sicut Deo, & non hominibus: scientes quod à domino accipietis retributionē hereditatis. Qui ubique semper uidet, & odit omne figmentum. Nā humanus oculus falli potest: & ideo sic agite, ut conditionis necessitatem, uoluntatem faciatis religionis, ut per uestra opera bona domino gratiæ referantur, cum uos omnes uiderint ex Christianitatis tempore profecisse. Domino CHRIS TO seruite. Ipsi enim seruit, qui propter ipsum homini seruit. Qui enim iniuriam facit, recipiet id, quod iniquè gessit: & non est personarum acceptio

acceptio apud Deum. Siue seruus, qui dominum contempserit: siue dominus, qui seruū iniquè tractauerit, ut consoletur, sciens apud Deum inultam non esse suā iniuriam. Domini quod iustum est & æquum, seruis præstare. Patres uos debent magis sentire, quàm dominos: unde uulgò patres familiaris appellamini. Scientes quoniā & uos dominū habetis in celo. Qualem argo uobis dominum esse uultis, tales estote circa seruos potius, quàm seruos. Orationi instate, uigilantes in ea. Negligens enim, & dormitans petitio, nec ab homine poterit aliquid impetrare. In gratiarum actione, orantes simul. Pro omnibus quæ uobis sunt concessa, vel etiam in aduersis, quæ ipso dispensante eueniunt. Non enim orando peteretur ab eo, nisi ab ipso tribui crederetur, ut ostium aperiretur sermoni: id est, ut initium fidei cordibus auditorum tribueretur. Et pro uobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysteriū CHRIS TI. Quod pro uobis oratis, uobis proficiet in doctrinam. Nam quomodo aperitur ostium uerbi, nisi cū sensus aperitur audientis, ut credat, & initio fidei facto, ea quæ ad ædificandam salubrem doctrinam prædicantur, & disputantur recipiat: ne per infidelitatem corde clauso ea quæ dicuntur, improbet, ac repellat? Propter quod etiā uinctus sum, ut manifestè illud, ita ut oportet me loqui. Ut ipse det quid, quādo, & cui rationaliter debeat prædicari: quia & nobis ad aures prædicantibus ille interim corde operatur. In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt, tempus sunt redimentes. Quoniā dies mali sunt. De malo tempore bonum uestra faciet sapientia: uel etiam pro quiete uestra aliquid temporale, si necesse est, ut pereat, contemnite. Sermo uester semper in gratia sale sit conditus. Sapientiæ ratiōe, ne stultitia nostra religio à philosophis & gentilibus æstimetur. Ut sciatis quomodo uos oporteat unicuique respondere. Sicut & Petrus. Parati estote semper ad satisfactionem: aliter paganis, aliter Iudæis, aliter hæreticis, aliter philosophis, aliter astrologis, & cæteris est respondendū. Quæ circa me sunt, omnia uobis nota faciet Tythicus charissimus frater, & fidelis minister, & cōseruus in domino. Seruos illos uult esse de se, ne uel à tristitia occupentur. Quem misi ad uos ad hoc ipsum, ut cognoscat, quæ circa uos sunt, & consoletur corda uestra, cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui est ex uobis:

uobis: qui omnia, quæ hic aguntur, nota faciant uobis. Pro nobis. *Salutat uos Aristarchus cõcaptiuus meus: & Marcus cõsobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata. Qui mecum tenetur in uinculis: aut cõpatitur mihi charitatis affectu. Si uenerit ad uos, excipite illũ: & Iesus, qui dicitur Iustus, qui sunt ex circũcisõe. Hęc mandata ab eo acceperant. Hi soli sunt adiutores in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. Hi solummodo mecum sunt: siue hi soli ex circuncisione adiutores in nouo testamento, per quod intratur in regnũ: sicut sathanas dicitur mors, quia causa est mortis. Salutat uos Epaphras, qui ex uobis est, seruus* **C H R I S T I I E S V**, *semper sollicitus pro uobis in orationibus. Ille uere seruus* **C H R I S T I** *est, qui pro eius corpore sollicitus inuenitur. Ut stetis perfecti, & pleni in omni uoluntate Dei. Orationibus suis Deum poscit, ut perseueretis in uoluntate Dei: & qui cœpit in uobis, ipse perficiat. Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro uobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. Tales erant primi tẽporis discipuli, & imitatores Pauli &* **C H R I S T I**. *Salutat uos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nymphæ & quæ in domo eius est ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud uos epistola, facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur: & ea quæ Laodicensium est, uobis legatur. Quia tales in domo sua habebat, qualem Apostolus definiuit ecclesiam. Et dicite Archippo, Vide ministerium quod accepisti in domino, ut illud impleas. Saluatio mea manu Pauli. Diaconus fuisse intelligitur, non episcopus: neque enim episcopus haberet necesse in ecclesia commoneri, ut suum seruaret ministerium. Memores estote uinculorũ meorum. Siue orate ut reddar uobis, siue mementote, quia uestri causa hæc patior, & imitamini exemplum meum. Gratia uobiscum, Amen. Cum illis uerẽ est gratia, qui cum ea permanserint, & eam se gratis accepisse fatentur.*

FINIS EPIST. AD COLLOSSENSES.

Ad Timotheũ

Epistola prima.

ARGVMENTVM.

Timotheum instruit, & docet de ordinatiõe episcopatus, & diaconij, & omnis ecclesiasticæ disciplinæ. Scripta de urbe Roma. Timotheus episcopus fuit, discipulus Pauli: huic per literas auctoritatem dat corrigendi omnem ecclesiasticã disciplinam: & episcopos & diacones ordinãdi: præterea instruit eum, quomodo pseudoapostolis respondeat, detrahentibus Paulo: rationem reddens, quod non sit mirum, si ipse ex persecutore saluatus sit, cum **C H R I S T V S** peccatoris uenerit liberare. Ad extremum aliter docetes monet esse uitandos & cauendos omnibus modis.

PAVLVS apostolus **C H R I S T I**. Præponit & nominis auctoritatẽ, & ordinis. Secundum imperiũ Dei saluatoris nostri, & **C H R I S T I I E S V** spei nostræ. Non secũdũ meã præsumptionẽ. Simul & patris & filij vnum imperium esse demonstrat. Timotheo dilecto filio in fide. Non in carne. Gratia misericordiã, & pax à Deo patre, & **C H R I S T O I E S V** domino nostro. Sicut rogauit te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denunciareis quibusdam, ne aliter docerẽt. Quos prædixerat in Actibus, intraturos lupos graues nõ parcentes gregi. Neque intenderent fabulis. Quas de genesi appellat: id est, secũdũ legẽ, vnde à dño accusantur, docentes doctrinas hominũ. Et genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis, quã edificatiõem Dei, quæ est in fide. Generationibus antiquorum, in quibus sibi summam scientiã uincant, si ab initio generationes enumerent: tam deuteroseon y contrarietas,

*ditione
hominum,
secundum
D. Hiero-
nymum.*

contrarietas, quàm generationum sollicitudo superflua. *Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.* Charitas Dei & proximi, in qua tamen p̄det lex, & propheta. Hæc si de corde puro sit, Deo est placita, & si nihil aliud, quàm id quod diligendum est, diligitur. Conscientiam verò bonam subiunxit, propter spem: ille enim se ad id quod credit, & diligit, peruenturum esse desperat, cui malæ conscientia scrupulus inest. Tertio, Et fide, inquit, non ficta: si enim fides nostra mendacio caruerit, vt & non diligamus, quod non est diligendum, & rectè viuendo id speremus, vt nullo modo spes nostra fallatur. Et conscientia, inquit, bona. Conscientia pura testimonium perhibeat charitati, & fide non ficta. *A quibus aberrantes quidam.* Est enim fides ficta, quæ in verbis est solis, vel hereticorum, qui in ecclesia intrare videntur vel fictorum catholicorum. *Comersi sunt in uaniloquium, uolentes esse legis doctores.* In uaniloquium fabularum secularium. *Non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* Grandis stultitia est, non intellecta de magis non intellectis uelle affirmare. *Scimus autem, quia bona est lex.* Contra Manichæos ad Romanos ait, Lex quidem sancta, & mandatorum sanctorum. Lex vt à Deo data pro hominum qualitate. *Si quis ea legitime utatur: scientes hoc.* Si quis scit, quibus, quare, & quandiu habenda sit data spiritaliter. *Quia iusto lex non est posita, sed iniustus, & non subditus.* Si ergo ita est, Christianis non est opus, quia iustificati sunt per **CHRISTVM**: & qui didicerunt occasionem cauere peccatorum. Nam quare dicatur his, Non occides: quoniam nec irasci iussi sunt: nisi vt eam spiritaliter impleant? *Impiis, & peccatoribus, sceleratis, & contaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, periuris.* Illis omnibus data est, vt ab istis criminibus reuocentur. *Et si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.* Sunt enim multæ insanæ doctrinæ, quæ homines faciunt insanire. Contra illa lex est, quæ contraria sunt euangelicis præceptis: ergo quid quærunt ibi vt nouum, quod etiam in lege habent? simul & legem euangelicis concordare demonstrat. *Gratias ago ei. Ne diceret, Quis est ille, cui creditum est? Qui me confortauit in* **CHRISTO**

STOIESV

STOIESV domino nostro. Cum essem infirmus & inutilis. *Quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio. Ad ponendum in ministerio. Qui prius fui blasphemus, & persecutor, & contumeliosus: sed misericordiam consecutus sum.* Iustus quidem in primordio accusator est sui, vt cum ceperit aduersarius, confundatur. Sed iste hoc verum dixit, sicut legimus in Actibus. *Quia ignorans feci. Leuius peccant ignorantes. In incredulitate.* In qua natus fueram. *Superabundauit autem gratia domini nostri cum fide, & dilectione.* Tam abundans fuit gratia eius, vel est, vt iniquitatum mearum vinceret cumulum, quæ mihi & fidem donauit, & dilectionem, vt non necessitate, sed charitate seruirem. *Quæ est in* **CHRISTOIESV**. Per **CHRISTVM**, qui mihi maiora dimisit: Nam non in natura. *Et fidelis sermo, & omni acceptione dignus: quia* **CHRISTVS IESVS** uenit in mundum. *Quem omnes credunt: & quem omnium conscientia verum agnoscunt.* Peccatores saluos facere. Ergo & me saluauit inter ceteros peccatores. *Quorum primus ego sum.* Sum, pro sui poni solet. *Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primum ostenderet* **CHRISTVS IESVS**. Sicut Dauid ait, Docebo iniquos uias tuas, & impij ad te conuertentur: scilicet si mihi induleris, docebo neminem desperare debere. *Omniem patientiam.* Quam etiam persecutoribus non solum indulget, sed etiam apostolatus confert honorem. *Ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in uitam æternam.* Vt nemo desperet. *Regi autem seculorum immortalis, inuisibili, soli Deo.* Qui mihi veniam tribuit nõ merenti. *Honor & gloria in secula seculorum, Amen.* Rex parui temporis, & mortalis, ac uisibilis, & capax, consortes, honorem, & gloriam habet temporalem, non æternam. *Hoc præceptum.* Doctrinam hanc. Hucusque de statu suo: modò dat auctoritatem docèdi. *Cõmendo tibi fili Timothee secundum præcedentes in te prophetias.* Quia etiam ante hoc habebas hanc gratiam. *Vt milites in illis bonâ militiâ.* Bona militiâ est, in qua contra diabolum & vitia dimicatur, & Dei uoluntati pareatur. *Habens fidem, & bonâ conscientiam.* Fidẽ perfectã in **CHRISTO**, & bonã conscientia in conuersatione, siue doctrina. *Quæ quidam repellentes circa fidẽ naufragauerunt: ex quibus est Hymeneus & Alexander.* Nõ integram eam tenentes, iam uitiis implicati, fidem

y ij & uitam

& vitam maculantes. Quos tradidi sathanæ, ut discant non blasphemare. Vt ex præsentī correptione discant futurum iudicium non negare. Ad emendandum traditi sunt, non ad perendum: & vt exemplo eorum alij terrentur. **O**bscuro igitur primò omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes. Obsecratio firmior oratione est. Item aliter, Obsecrationes fiunt pro peccatis præteritis, vel præsentibus: Orationes pro adipiscendis quæ speramus: Postulationes, cum pro aliis interuenimus: Gratiarum actiones, cum ea quæ poscimus, impetramus: vel certè, cum pro immensis Dei beneficiis gratias laudesq; referimus. *Gratiarum actiones.* Gratias agamus ei qui nos dignos fecit etiam pro aliis impetrare. *Pro omnibus hominibus.* Etiam pro persecutoribus orare. *Pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam, & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & castitate.* Vt cognoscant Deum, siue vt subiectas habeant gentes: in illorum enim pace quies nostra consistit: si enim Christiani sunt, cessabit persecutionis impetus. *Hoc enim bonum est, & acceptum coram saluatore nostro Deo.* Vt & vos, sicut ille, omnes homines saluari cupiatis.

Qui omnes homines. Hinc probatur, Deum nemini vim inferre vt pereat: sed qui perit, suo merito perit: & qui saluatur, Dei gratia & miseratione saluatur. Nam iuxta figuram Synecdochen hic, omnes, à parte totum debemus accipere. *Vult saluos fieri.* Sed quare non omnes saluantur? Quia iustus est, & misericors Deus: quod multi damnantur, percuntium est meritum: quod multi saluantur, saluatis est donum. Vt enim reus damnetur, inculpabilis est Dei iustitia: vt reus iustificetur, ineffabilis Dei est gratia: multis enim beneficiis obdurantur. *Et ad agnitionem ueritatis uenire.* Constat Deum omnia bona uelle: sed homines suo vitio præcipitatur in malis. *Vnus enim Deus.* Pater, & filius, & spiritus sanctus omnium hominum Deus est: & ideo cupit omnes saluari, quos fecit. *Quicumque autem saluantur, ipsius dono saluatur.* Sufficiat nobis, quia non est iniquitas apud Deum, & quia inscrutabilia sunt iudicia eius. *Vnus & mediator Dei & hominum.* Sicut vnus Deus, ita & vnus mediator: hoc est, nullus talis mediator neque Moyses, neque aliquis prophetarum. **Homo CHRISTVS IESVS.** Contra Manichæos, quia de traditore erat dicturus, ideo hominem tantummodo nominauit. *Qui dedit*

dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Pro omnibus quidem effusus est sanguis **CHRISTVS**, sed credentibus profect: incredulis uero erit in condemnationem: sicut alibi ipse dicit, Aliis sumus odor uitæ in uitam: aliis odor mortis in mortem. *Cuius testimonium temporibus suis confirmatum est.* Quia & prophætæ suis temporibus testimonio fuerunt. *Notissime misit eis filium suum.* In quo positus sum ego prædicator & apostolus. In testimonium, quia **IESVS** est filius Dei. *Veritatem dico, non mentior, doctor gentium in fide, & ueritate.* Volo ergo uiros orare in omni loco. Vt magister gentium dat legem orandi: nunquam de oratione statuisse, nisi aliqua huic quæstio à Iudæis moueri cœpta esset, uolentibus in templo solum modo, quod erat Hierosolymis, adorare. *Leuantes.* Testatio innocentie est manuum oratio. *Puras manus.* A cæde, & sanguine, & omni opere malo. *Sine ira & disceptatione.* Non solum opere. *Similiter & mulieres.* In omnibus, quæ de uiris dixit. *In habitu ornatum uerecundia, & sobrietate.* Hæc sunt ornamenta femine Christianæ. *Ornantes se non intortis crinibus.* Non debet occasionem præstare concupiscentie. *Aut auro, aut margaritis.* Quæ terræ sunt ornamenta, cuius homo est Deus. *Vel ueste preciosa.* Vt qua ne vnus quidem calefiat. unde possunt eiusdem nature uestiri quamplurimi. *Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona.* Ista ergo sunt non promittentium, sed negantium castitatem. *Mulier in silentio discat cum omni subiectione.* Discat quidem, sed cum omni humilitate, atque silentio. *Docere autem mulieri non permitto.* Virum non debet docere. Cæterum ipse dixit, iuniores feminas doceri à senioribus debere: sed & filium virum, vel fratrem potest monere priuatim. *Neque dominari in uirum.* Magisterium usurpando, vel marito se preferendo. *Sed esse in silentio.* Ne in ecclesia loquantur. *Adam enim primus formatus est, deinde Eua.* Reddit causas, cur uelit eas esse subiectas: scilicet, quia & posteriores sunt in ordine, & priores in culpa. *Et Adam non est seductus.* A serpente. *Mulier autem seducta in præuicatione fuit.* Mandati præuicatione: sed non ideo desperet mulier, quia per baptismum & ipsa saluabitur. *Saluabitur autem per filiorum generationem.* Non Eua, sed mulier: quia Eua ad exemplum
y iij adducta

adducta est, non de ipsa propriè dicebatur, per filiorum generationem, nutriendo, & non necando, nec aborriendo.

Si permanferit. Sicut superius de plurali numero ad singularem transit: ita & hic redit ad pluralem. Cæterum quomodo iustitia iusti super ipsum erit, & quomodo Noe, Iob, & Daniel filios suos & filias minime liberabunt, si per filios Eua saluabitur: sed omnes mulieres sic saluabuntur, si in bonis operibus cum fide, castitate, & Deo placita dilectione permanferint in fide CHRISTI. Et dilectione. Dei, & proximi. Et sanctificatione. Mentis, & corporis. Sanctificate vos per triduum, & ne accesseritis ad mulierem. Ergo castitas sanctificatio dicitur. *Cum sobrietate.* Quia sine sobrietate difficile custoditur.

CA. III.

Fidelis sermo. Si quis episcopatum desiderat. De hoc dicit, qui ordinandus est, qualis eligi debeat: primum laicos instituit vtriusque sexus, quia & de ipsis in sacerdotium eliguntur. Bonum opus desiderat. Opus dixit, non honorem. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse. Sicut & ad Titum dixit sine crimine, generaliter primò, postea specialiter membra ipsa distinguuntur. Vnius uxoris uirum. Vigilantem: si illi nec hoc licet, quòd vel laico licet, quid de cæteris sentiendum est? Sobrium.

Ab omni ebrietate. Prudentem, ornatum, hospitalem. Omnibus spiritalibus ornamentis. Doctorem. Vt tam verbo doceat, quàm exemplo. Si omnes debent scire, quomodo unicuique respondeant, quanto magis sacerdos, de cuius ore legem exquirent: quia angelus domini omnipotentis est? Non uinolentum. Vt fiducialiter possit sobrietatem docere. Non percussorem, sed modestum: non litigiosum. Siue ne petulans sit incedendo, siue ne exemplo suo conscientias feriat infirmorum. Non cupidum. Cupiditas enim prouocat ad lites, & iurgia. Suae domus bene prepositum: filios habentem subditos cum omni castitate. Ipse exposuit in sequentibus. Hoc est, si filios in castitate & humilitate nutriuit, ut in hoc ei⁹ diligentia comprobetur: si enim paucos filios suos erudire nesciuit, quomodo tantos filios Dei, hoc est, omnem populum gubernabit? cuius mores secundum numerum diuersi sunt. Si quis autem domus sue preesse nescit, quomodo ecclesie Dei diligentiam habebit? Ne eos sic negligenter admoneat. Cæterum si bene nutriti insoleuerint, culpa non erit patris. Non neo-

phytum.

phytum. Nuper renatū. Ne in superbia elatus. Quia cito potest per ignorantiam exaltari, & putare se non tam officium humilitatis, quàm administrationem seculi suscepisse. & quia illi in fonte dimissa sunt peccata, & recens aflumitur, elatio ei inde nascatur. In iudicium incidat diaboli. Qui per superbiam deiectus est. Oportet autem illum & testimonium habere bonum. Siue offensione estote Iudæis & Græcis & ecclesiis Dei. Omnes enim norunt naturaliter damuare uirtutem, & laudare uirtutes. Ab his qui foris sunt, ut non in obprobrium incidant. Foris ecclesiam. Et laqueum diaboli. Ne per illum diabolus multos inlaqueet, qui poterant fieri Christiani. Diacones. Queritur, cur de presbyteris nullam fecit mentionem: sed in episcopis etiam presbyteros comprehendit, quia secundus, & penè vnus est gradus, sicut multis scripturarum testimoniis comprobatur. Similiter pudicos, continentem. Inreprehensibiles. Non bilingues. Ne & maledicant: hoc est enim vnus linguæ officium duplicare. Vel, aliud corde, aliud ore proferentes. Non multo uino deditos. Concessit pro necessitate parum, quia multum denegauit. Non turpe lucrum sectantes. Turpe lucrum, de cælestibus sacramentis terrenas opes conquirere. Habentes mysterium fidei in conscientia pura. Mysterium fidei est, quòd passio CHRISTI remedium est salutis humanæ. Si ergo hoc intelligit purè, & non confunditur de humilitatibus CHRISTI. Siue ut propter hoc solum, quòd debet prædicari, ne existimet quæstum esse pietatem. Et hi autem probentur primum, & sic ministrent. Non solum episcopus, sed & hi. Nullum crimen habentes. Crimen dixit esse, si aliquid de his uirtutibus minus sacerdos uel leuita habeat CHRISTI: uel certè de capitalibus peccatis. Notandum, quia non dixit, nullum peccatum habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias. Similiter ut diacones eligi iubet. Vnde manifestum est, quòd de illis dicit, quas in oriente diaconissas appellant. Fideles in omnibus. In nullo dubitantes. Diacones sint unius uxoris uiri. Non ut, si non habuerint, ducant: sed ne duas habuerint: si enim digniorem vxor facit, quare non & digami ordinentur? Qui filius suis bene præsumt, & suis domibus. Repe- tit, quòd minus dixerat. Qui enim bene ministrauerint, gra-

y iiii dms

dum sibi bonum acquirant. Sunt enim gradus minores. Bonum, hic pro grandi posuit. Et multam fiduciam in fide, quæ est in CHRISTO IESU. Et apud Deum petendi, & apud homines docendi. Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans me venire ad te cito. Et plenius te instruere. Si autem tardauero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari. Ut autoritate habeas omnia pro me probè ordinare. Quæ est ecclesia Dei uiui, columna & firmamentum ueritatis. In qua sola nunc ueritas stat firmata, & quæ sola totum ædificium sustinet ueritatis. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum. Incarnatio CHRISTI, per quam pietas est in omnibus facta. Quod manifestatum est in carne. Quando uerbum caro factum est. Iustificatus est in spiritu. Spiritus Dei ueniet super te: propterea quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius Dei. Apparuit angelis. Quando multitudo angelorum dicebant, Gloria in excelsis Deo. & quando ei in eremo ministrabant. Prædicatum est gentibus. Sicur ait Simeon, Lumen ad reuelationem gentium. Creditum est in mundo. Ab utroque populo. Assumptum est in gloria. Videntibus apostolis assumptus est in cælo. ¶ Spiritus autè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide attendentes spiritibus erroris. Hæc dicit spiritus sanctus, more prophetarum. Et doctrinis demoniorum. Omnis hæretica doctrina demoniorum arte composita est. In hypocrisis loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam. In hypocrisis loquuntur, qui cū fornicari non timeant, tam casti uolunt uideri, ut etiam nuptias damnent: & tam abstinentes, ut creaturam Dei parcè māducantes iudicent: cū ipsi commestationibus vacent. Paulus uerò ita castitatem & abstinentiam prædicat, ut nec naturā, nec creaturam damnet: ad illud horatur fortiores, istud concedit infirmis. Illi enim hoc non amore castitatis & abstinentiæ, sed ad obumbrandam eius prædicationem faciebant, iustiores, & sanctiores uideri uolentes, quàm ille, qui propter filios licitas nuptias concedebat, ne fornicationis crimen incurrerent. Illi porro castitatem fingentes, contra eam faciebant. Prohibentium nubere: abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt ueritatem: quia omnis creatura Dei bona est: & nihil reiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per uerbum

CA. III

uerbum Dei & orationem. Si ad proprietatem sermonis attendas, monstruosa nescio quæ prædicatio prædicabitur, ut tam nubere, quàm abstinere prohibeant, ista dicentes quæ sequuntur. Hæc proponens fratribus, bonus eris minister CHRISTI IESU Libram in omnibus tenes, & omnia rationabiliter & moderatè dispensans. Enutritus uerbis fidei, & bonæ doctrine quam assequutus es. Quia ab infantia sacris literis, hoc est legis, fuerat eruditus. Ineptas autem & aniles fabulas deuota. Non aptas religioni, uel fidei. Exerce te ipsum ad pietatem. Pietas est etiam cum tua tribulatione alij subuenire, sicut uidea Sareptena fecit Helix. Nā corporalis exercitatio. Escarum, balnearum, & talium cæterorum, uel labor corporis. Ad modicum utilis est. Modicum tempus. Pietas autem ad omnia utilis est promissionem habens uitæ, quæ nunc est, & futuræ. Pietas & ad præsens tempus, & ad futurum utilis. Ipsa uidea & ad præsens pasta est, & merces eius manet in cælo. Fidelis sermo, & omni-acceptio dignus. Verus apud omnium cōscientias, & cui nemo resistit. In hoc enim laboramus, & maledicimur. Cum enim certū sit apud omnes, nihil nos dignū odio perpetrasse, quid aliud sequitur, quàm quod propter uitam dissimilem blasphemamur? Quia sperauimus in Deum uiuum. Et sperando iustitiam custodimus. Qui est saluator omnium hominum. In presenti. maxime fidelium. Quibus salutem largietur æternam, Venite benedicti, Quia nouit dominus qui sunt eius. Præcipe hæc, & doce. Præcipe, ut faciant: & doce, quomodo uel quare fiant: hoc est, pro præmio uitæ æternæ. Nemo, adolescentiam tuam contemnat. Sic age, ut admirationi potius, quàm contemptui habearis. Sed exemplum esto fidelium. Parum est infidelibus exemplo esse, apud quos qui crimina grauiora nō facit, magnus habetur. Sed hoc magnum est, ut talem se exhibeat, per quæ etiam perfecti proficiant. In uerbo, in conuersatione, in charitate. Id est doctrina. Vult ergo fidelibus uerbi præbere exemplum. Simul ut nihil aliud loquamur, quàm Dei uerbu: quod maxime licet ad omnes, sed maxime ad sacerdotes, & religiosos pertinet in fide catholica. In castitate. Cuius insignia prauitate habitus præferuntur. Dum uenio, attende lectioni. Sollicitus sis intelligere, quæ legis: hoc attende, & fac quod legis. Exhortationi, doctrinæ. Exhortare, ut fiant: doce quomodo intelligantur ob-
scura,

seura, vel quomodo possint fieri, quæ leguntur. Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi. Negligit gratiã, qui acceptum talentum non exercet. Per prophetiam cum impositione manuum presbyteri. Prophetiæ habebat gratiam vel doctrinæ cum ordinatione episcopatus: siue cū ordinatione acceperat gratiam, vel docendi, vel intelligendi. Hæc meditare. Omnem enim profectum generat iugis meditatio. In his esto. Nō enim oninis qui meditatur, in ipsis est quæ meditatur. Vt profectus tuus manifestus sit omnibus. Tunc manifestus erit profectus, si in meditatione sis semper attentus. Attende tibi, & doctrinæ. Primò tibi, deinde doctrinæ: utrobique sollicitus, ut & te vita salues, & illos doctrina exemplo firmata. Insta in illis: hoc enim faciens & te ipsum saluum facies, & qui te audiunt. Quos doces. **T**seniorem ne increpaueris, sed obsecra, ut patrem. Ne indigne ferens iuuioris increpationem, exasperatus non proficiat: sed ut suo quasi exemplo destruat iuniores. Iuuenes ut fratres. Fratres liberius commonentur, ut cœui, similiter & sorores. Anus ut matres. Cum reuerentia. Iuenculas ut sorores, in omni castitate. Et mentis & corporis. Viduas honora, quæ uerè uiduæ sunt. Honorandæ sunt, necessaria ministrando, vel solatia præbendo. Si qua autem uidua filios aut nepotes habet. Veras uiduas definiuit ab omnibus desolatas, & vniuersis curis exutas. Discat primum domum suam regere, & mutuam uicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. Tandiu regat domum, quandiu edocet filios paruulos, aut nepotes, ut quòd à parentibus accepit, filiis reddat: ita tamen, ut non ex hoc excusationem auaritiæ studeat, sed sufficientiam tantum sibi & liberis seruet, nec eis ipsa occasionem det in seculo luxuriant di. Quæ autem uerè uidua est, & desolata sperat in domino. Tales sunt honorandæ. Et instat obsecrationibus, & orationibus nocte & die. Sicut Anna filia Phanelis. Nam quæ in delictis est uiuens, mortua est. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. Hic nostri temporis uiduas tangit, quæ cum hominem suæ naturæ qualicunq; panno non vestiunt, parietes pretiosis marmorum crustis exornant. Delitiæ sunt, quicquid modū naturæ excedit. Si quis autem suorū, & maxime domesticorū curā non habet, fidem negauit. Si quis uiduas abiicit, aut pupillos, vel pauperes, & maximè parētes. Infideli deterior est. Quia etiã illi habent

CAP. V.

habent erga proximos pietatē. Si qua uidua filios orphanos dereliquit, & est infideli deterior. Notandū, esse quosdã Christianos deteriores infidelibus. Vidua eligatur. Quas diaconissas appellat, tales uoluit eligi, quæ omnib⁹ essent exēplo. Nō minus sexaginta annorū. De plurib⁹ uiduis. Qui fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis testimoniū habens. Si ex tempore uiduitatis suæ ista omnia custodiuit. Si filios educauit. Si natos educauit & abortum non accipiendo, aut iam natum non occidit. Si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit. Si non solum hospitio recepit, sed etiam propriis manib⁹ lauit pedes, quod delitiôsæ uix faciunt. Si tribulationem patientibus subministravit. In carcere positus vel egrotis. Si omne opus bonum subsecuta est. Breuiter concludit: Adolescentiores autem uiduas deuota. Deuota ordinare, ne malum pro bono fiat exemplum. Vel non eligas ad ministerium: uel certè familiaritatem fuge. Cum enim luxuriatæ fuerint, in christo nubere uolūt. Per incontinentiam: uel certè cū cœperint in honorati, dicentes se nubere uelle tantum in domino. Habentes damnationem: quia primam fidem irritam fecerunt. Quia fecerunt sibi illicitum, quod licebat uouendo castitatem. Hæc uerò regula non solum in uiduis, sed etiam in uirginibus, continentibusq; seruanda est. Simul autē & otiosæ discūt circuire domos. Nulla cura dom⁹ occupatæ, nec mariti potestate ligatæ, neque diuino timore retētæ. Nō solū otiosæ, sed & uerbosæ, & curiosæ loquētēs, quæ nō oportet. uoluntatē suã excusare cupiētēs, malū aliis præbēt exemplū. Volo ergo. Concedo anteq̃ promittant, quod nō habent implere. Iuniores nubere. Tales quales supra dixit. Filios procreare, matres familiars esse. Nō occidere quia quæ de adulterio suscipiunt, frequētē occidūt. Nullam occasionē dare aduersario male dicti gratiã. Vel nō per illas religio blasphemēt, si incōtinētēs sint, Iã enī quædã. Reddit causas, quare eas uelle nubere prædixerit, ne eū hoc optare putares. Cōuersæ sūt retrorsū post sathanã. Vel fidē Dei denegatēs, uel etiã fornicatēs. Si quis fidelis habeat uiduas, subministret illis, ut nō grauetur ecclesiã. In domo sua, uel parētibus pauperib⁹. Ut his quæ uerè uiduæ sunt sufficiat. Quæ sunt ab hominibus desolatæ. Qui bene præsumt presbyteri. Qui implent officiū suum. Duplici honore digni habeantur. Ut officij & laboris in uerbo. Maxime qui laborat in uerbo: & docet in doctrina. Nō dixit, maximè qui habet uerbū, sed qui laborat. Nā oēs habent

tes dari iussit, hoc est, docibiles. Dicit enim scriptura, *Non infrenabis os boui trituranti. & Dignus est operarius mercede sua.* Vult illis præstari carnalia, à quibus accipiunt spiritalia: quia occupati in doctrina, necessaria sibi providere non possunt. *Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus & tribus testibus.* Iniustum est aduersus quemuis absentem accusationem recipere, cum hoc nec secularia iudicia faciât: quanto magis de domini sacerdotis? *Peccantes coram omnibus argue.* Si illis probatum fuerit, vt aut ipse qui plectitur, corrigatur experimento, aut alij terreantur exéplo. *Vt ceteri timorem habeant.* Videntes te nec presbytero pepercisse peccanti. *Testor coram Deo & CHRISTO IESV.* Obtestatur illum diuina & cœlesti obtestatiõe, vt nulla res ei præiudicet ad ista seruanda. *Et electis angelis, ut hæc custodias sine præiudicio.* Qui sacris adstant altaribus, vel qui suam dignitatem seruauerunt. *Nihil faciens in aliam partem declinando.* Neque in dextra, neq; in sinistra. *Manus citò nemini imposueris.* Non est enim leue peccatum, mittere margaritas ante porcos, & dare sanctum canibus, & ordinationem clericatus nequaquã sanctis & in lege Dei doctissimis, sed asseclis suis tribuere, & viliũ officiorũ ministris, quodq; his dedecorosius est, muliercularum precibus. In quo consideranda loquentis in se **C H R I S T I** Apostoli sapientia, qui vt ordinationis periculum demonstraret, iunxit tormenta peccantium. *Neque communicaueris, inquit, peccatis alienis.* Sicut ergo in ordinationibus malorum particeps est peccatorum, qui tales constituit, sic in ordinatione sanctorum particeps est eorum iustitiæ, qui bonos elegit. Neque communicaueris peccatis alienis: communicari dicit peccatis eius, qui non probatus ordinatur. *Te ipsum castũ custodi.* Vt possis alios audenter arguere. *Noli adhuc aquam bibere, sed uino modico utere, propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* Dat ei consilium, vt plus aliorum profectum, q̃ suam abstinentiam curet. Poterat enim verbum impedire infirmitas. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt.* Siue dũ deteguntur, excommunicantur: siue dũ plagis præsentibus prædamnantur, quod in futuro iudicio accipiendum est. *Præcedentia ad iudicium.* Peccata sunt quæ antè hic vnusquisq; cõmissit. verbi gratia. Si qui à nobis facultate priuati, etiã post

obitum

obitum nostrum affligantur inopia. *Quosdam autem & subsequuntur.* Similiter & facta bona manifesta sunt. Præcedentia ad iudicium peccata sunt, dum omnibus nota sunt. Quosdã autem & subsequuntur, dum postea in iudicio comprobantur. Item alter: Præcedunt nos in iudicium illa peccata, quæ antè hic vnusquisque commiserit: subsequuntur illa, quibus nos causas dedimus: sed post nostrum transitum cõsummantur: ergo subsequuntur nos huiusmodi peccata. Si (verbi gratia) alicuius inopiæ causas attulimus, & fame atque egestate post obitum nostrum consumitur. Siue in futurum iudicium indicentur: quia diu latere non possunt. Nihil occultum, quod non reueletur. Etiam quæ latent ad tẽpus, non post sunt in iudicio occultari. *Et quæ aliter se habent, abscondi non possunt.* A manifestis, siue à bonis.

¶ **Quicumque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur.** Etiam infideles. *Ne nomen domini & doctrina blasphemetur.* Ne videaris contrã per religionem in deterius defecisse. *Qui autẽ fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt.* Ne sibi æqualitatẽ vindicent. *Sed magis seruiant, quia fideles sunt, & dilecti, qui beneficii Dei participes sunt.* Si seruibant infidelibus timore odioso, quanto magis debent seruire fidelibus per charitatem quorum participes esse meruerunt? *Hæc doce, & exhortare.* Hæc omnia, quæ dixi, doce debere fieri: & exhortare, præmium ostendendo. *Si quis aliter docet, & non adquefcit sanis sermonibus domini nostri IESV CHRISTI.* Domini, qui per me loquitur, **C H R I S T I.** *Et quæ secundum pietatem est doctrinæ.* Noui testamẽti: Veteris enim seuerã potius, quàm piã doctrinã. *Superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones.* Super homines se extollens, nihil sciens, cum non est de sursum illa sapientia. *Et pugnas verborum, ex quibus oriuntur inuidiæ.* Relicto sensu veritatis, ambiguitatibus verborum captantur. *Contentiones, blasphemiæ.* Quæ generant lites. *Suspitiones malæ.* Siue suspicantur hærefim de alterutro, siue audientes putant deficere veritatem. *Contentiones hominum mente corruptorum, & qui à veritate priuati sunt.* Ab integritate euangelij vel naturæ. *Existimantũ quæstum esse pietatem.* Qui putant propter quæstum tuum venisse nouum testamentũ. *Est autem quæstus magnus.* Multum acquirit, qui habet pietatem cum sufficiencia: non avaritiã,

CAP. VI.

ritiæ, sed naturæ. *Pietas cum sufficientia.* Pictas est cultura Dei, sic impietas est contemptus. *Nihil enim intulimus in mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus.* Nudi nati sumus, nudi etiam morituri, quicquid hic inuentum, hic relinquetur. non est nostrum, tanquam peregrini. Ergo sufficientia contenti, illas diuitias acquiramus, quas nobiscum ad patriam perferamus. *Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti sumus.* Quod superius dixerat sufficientiâ, quicquid his amplius est, diuitiæ sunt. *Nam qui uolunt diuites fieri. Qui sunt diuites, bene utantur diuitiis: nam qui uolunt diuites fieri, sine tentatione non sunt: quia quod illis crescit, utique aliis minuitur. Incidunt in tentationem.* Occasio ergo tentationis, & laqueus diaboli est, habere diuitias, quas nec parentes sui habuerunt: cum utique quibus parentes dimiserunt, in bonis debeant operibus dispensari. *Et laqueum diaboli, & desideria multa, & inutilia.* Nunquam enim diuitiarum desideria satiantur: quia semper egens, dum quicquid uiderit, cupit. *Et nocua.* Non solum inutilia. *Quæ mergunt homines in interitum & perditionem.* Dum ambitione bonorum tumentes, usque ad cælum eleuati usque ad inferos demerguntur: siue desiderantes alienas opes, ut ad usq; homicidij perueniunt factiones. *Radix enim omnium malorum est cupiditas.* Quia aut fons est omnium criminum, aut adiumentum. *Quam quidam appetentes errauerunt à fide.* Recesserunt à fide promissorum Dei? *Et inseruerunt se doloribus multis.* Quanto plus habuerit, tanto maiores sollicitudinum sustinet cruciatus. Vnde & dominus diuitiarum ærumnis uerbum asseruit, & circa reliqua concupiscentiis suffocari: denique non dominantur diuitiis, sed seruiunt: ita ut dicatur, quantarum diuitiarum est homo ille: quasi dicas mancipium diuitiarum. *Tu autem o homo Dei.* Non diuitiarum homo, sed homo Dei, cuius omnia sunt, & uni Deo mancipatus. *Hæc fuge.* Quæ sunt causa perfidiæ & dolorum. *Sectare uero iustitiâ, pietatem, fidem, charitatē, patientiam, mansuetudinem.* In his diuitiis cupio te esse locupletem. *Certa bonum certamen fidei.* Bonum certamen est, non pro possessione, sed pro fide certare. *Apprehende uitam eternam.* Sicut de se dicit, Si quo modo comprehendâ, in quo comprehensus sum. *In qua uocatus es.* Renunciando seculo, & pompis eius. *Et cōfessus bonam*

bonam confessionē. In baptismo. *Coram multis testibus.* Coram sacerdotibus, & ministris, atque uirtutibus cœlestibus, ac diuinis. *Præcipio tibi corâ Deo.* Præcipit potestate patris, & auctoritate magistris. *Qui uiuificat.* Cuius potentia & infusu etiam arida reuircunt. *Omnia.* Quæ uiuant. Et Christus 185 v, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem. *A modo uidebitis filiū hominis sedentem à dextris uirtutis.* Ut serues mandatum sine macula. Sicut ille seruauit usque in finē. *Irreprehensibilis.* Maculat enim, & cōprehendi facit, qui se peccatis capitalibus inquinat. *Usq; in aduentū domini nostri IESV CHRISTI.* Qui enim perseverauerit usq; in finē, hic saluus erit. *Quæ suis temporibus ostēdet beatus, & solus potens rex regum & dominus dominantium.* Quando uoluerit, ostendet, qui hoc solus potens est facere. *Qui solus habet immortalitatem.* Ille solus propriè habet qui angelis & hoibus dedit habere. Nos autē nec soli, nec ex nobis habemus, ut ille. Idem solus habet incōmutabilitatē, quia solus ueram habet æternitatem: nā anima immortalis quidē est, sed mutabilis: in Deo uerò nulla mutabilitas. *Et lucē habitāt inaccessibilē.* Omni creaturæ. Nemo enim nouit patrem, nisi filius. *Quem uidit nullus hominum: sed nec uidere potest, cui est honor, & imperium sempiternum, amen.* Nemo uidit quantum est, sed unusquisq; pro merito: nā & solem tãto amplius uidemus, quanto purior fuerit acies oculorū. *Diuitibus huius seculi.* Sunt enim & alterius seculi diuites, qui emunt sibi aurum ignitū à dño. *Præcipe.* Non aduleris. *Nō sublime sapere.* In primis primū eorū tergit morbū. Difficillimè enim diuitiē inuenies non superbū: qui pauperes uel parentes agnoscat: & qui non grauiter ferat minimè sibi ab inferiore delatum honorē. *Neq; sperare.* Nō sperado uilescit: cū uiluerint, eroganť. *In incerto diuitiarū.* De quib⁹ incertus es, utrū illæ tibi, an tu illis subtraharis celerius: multis enim cū uita sublatæ sunt. Alij propriis eas alienari oculis preuiderunt: nonnulli inuiti eas extraneis reliquerunt. *Sed in Deo uiuo, qui præstat nobis omnia.* Cuius sunt oīa. *Abunde.* Qui ideo abunde præstat, ut utamur, etiam aliis largiētes, nō ut grandi labore destruentes horrea maiora faciamus. *Ad fruendum.* Non ad reponendum, & super eis incubandum. *Bene agere: diuites fieri in operibus bonis.* Non in auro & argento. *Facile tribuere.*

tribuere. Qui facilè tribuit, cito diues esse cessabit. Communicare. Rem propriam communem facere: vel hic dare, & in futurum recipere. Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum. Vende omnia, da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me: hoc perfectionis est fundamentum. Vt apprehendant ueram uitam. Hæc enim non est vera, quia in suo non permanet statu: vanitas enim omnia sub sole. O Timothee depositum custodi. Commendatū à nobis serua mandatum: siue fidei custodi depositum. Deuita prophanas uocum nouitates. Quas à me non audisti, nec ab Angelo si dicatur, libenter admittas. Et oppositiones. Opponētes quaestiones dialecticæ artis, & infinitam rerum scientiā pollicentes. Falsi nominis sciētiae, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt. Hæreticorum, qui maiorem sicut serpens Euæ, scientiam promittentes, à fidei veritate ceciderunt.
Gratia tecl, Amen. Permaneat in æternum.

FINIS EPIST. AD TIMOTHEVM PRIMAE.

Epistola ad Timothevm

MOTHEVM

secunda.

ARGVMENTVM.

Timotheo scribit iterum de exhortatione martyrij, & omnis regulæ veritatis: & quid futurum sit temporibus nouis simis: & de sua passione. Paulus cum esset Romæ in vinculis constitutus, scribit Timotheo, commonens eum, ne per eius absentiam vel propriis, vel magistrum tribulationibus terreatur, aut testimonium domini erubescat, pro quo vsque ad mortem ipse certauit: simul & de hæreticis vitandis, atq; his, qui suas potius fabulas, quàm Dei prædicant veritatem.

Dulus apostolus CHRISTI IESV per uoluntatem Dei. Consuetata ueritate, & humilitate non suo merito, asserit se apostolū factum sed domini uoluntate. Secundum promissionem uitæ, quæ est in CHRISTO IESV. Quia nobis per CHRISTVM est uita æternâ. Timotheo charissimo filio gratia, misericordia, pax à Deo patre, & CHRISTO IESV domino nostro. Talis est saluatio Pauli, ut omnia CHRISTI & patris beneficio mereretur, ideo gratiam semper commendat. Gratias ago Deo, cui seruiō. Gratias ago ei, qui nobis talem in alterutro charitatem donauit, & dignos apostolatu fecit. A progenitoribus in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam, in orationibus meis. Omnis origo mea solum coluit Deū, pro qua re & ecclesiam Dei legis amulatione sum persecutus. Nocte ac die desideras te uidere. Et charitatem ostendit, & iugiter orandi præbet exemplum.

exemplum. Memor lachrymarum tuarū, ut gaudio impleat. Lachrymarum, quas me abeunte fudisti, vnde me ad tristitiam prouocasti, quā tua opto presentia temperari. Recordationē accipiens eius fidei, quæ est in te nō ficta: quæ & habitauit primū in Asia tua Loide, & matre tua Eunice. Quæ vera in te esse operibus comprobatur, sicut Iacobus definiuit, & quæ ad te ex ea vira successione institutione dono Dei quasi hæreditario iure descendit. Certus sum autē, quod & in te. Quia cōprobauit fidē tuam. Cōmoneri indiges, non doceri. Propter quā causam admoneo te, ut refuscites gratiā Dei, quæ est in te. Ut refuscites, quasi tribulationibus dormitantem: quæ tibi prius fuerat fidem infundendo donata. Per impositionē manū meam. Benedictionē quam in episcopatu per manus eius impositionem acceperat. Non enim Deus dedit nobis spiritum timoris, sed uirtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Illi habent spiritum timoris, qui iniustitiā operantur, sicut ipse alibi ait, Si autem malefeceris, time. Sine legis spiritū, quæ in peccantibus vindicabat. Noli itaq; erubescere testimoniū domini nostri, neq; uinctum eius. Quia nihil CHRIS TVS cōfusione dignum exercuit: nec ego, quem nosti, non ob aliquod crimē, sed propter ipsum hæc omnia sustineo. Sed conlabora euangeliū secundum uirtutem Dei. Quæ nos semper confortat, & causa sui adiuvat laborantes. Qui nos liberauit. A peccatis, & à diaboli potestate, vel captiuitate. Et uocauit uocatione sua sancta. Hoc est, pia. Quos autē uocauit, illos & iustificauit. Non secundū opera nostra, sed secundū propositū suum, & gratiā, quæ data est nobis in CHR IST O I E S V. In quo proposuit nos per CHR IST VM gratis saluare, nullis præcedentibus meritis. Et hoc notandū, qd dicit, non secundum opera nostra, ut ne quis gloriatur. Ante tempora secularia. Quantum ad præscientiam Dei, ante secula iam donauit: nā & homines, quāuis incerti, solēt filiis destinare prædia, anteq̄ nascantur: sicut & alibi dicit, Qui nos prædestinauit in adoptione filiorū ante tempora secularia: quia apud Deū omnia futura iam facta esse noscuntur. Manifesta est autem nūc per illuminationem saluatoris nostri I E S V CHR IST I. Quæ antē latebat, & paucis in vno tantū populo donabatur. Qui destruxit quidem mortem. Gratia potentie suæ destruxit peccata, quæ mortem generabant, & donauit, atque ostēdit, quomodo

modo vita & incorruptio quæreretur. illuminauit autem uitā & incorruptionē per euangeliū, in quo positus sum ego prædicator & apostolus. Id est, illo illuminante, & me prædicante crediderunt, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus. Et magister gentiū. Ad cōparationem aliorum dicuntur magistri: Ad CHR IST I VERO cōparationem nemo magister est verus, nisi ipse solus. Ob quam causam hæc etiam patior. Non propter aliquod crimen, sicut & nos pati Petrus hortatur. Sed non confundor. Paulus non erubescit in catenis, cum nos in solis opprobriis confundamur: & non solum non operamur, si non laudamur, sed & reuescimus. Scio enim cui credidi. Scio ego esse fidelem retributorem. Et certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illū diem. Fidem, quam & apud me ipse deposuit, conseruabit: quia meis viribus sine illius adiutorio seruari non potest. Formam habens sanorum uerborum, quæ à me audisti. Secundum eam formam & uiue, & doce, quam à me breuiter accepisti. In fide & dilectione in CHR IST O I E S V. Quomodo integrè credamus, & alterutrum diligamus. Bonum depositum custodi per spiritum sanctum. Quod apud te deposui per spiritum sanctum, quod fides intelligitur, quæ inter fructus spiritus sancti ad Galatas nominatur. Qui habitat in nobis. Datus est nobis. Scis enim hoc, quod à auersis sunt à me omnes. Idcirco te cōmoneo, quia quos me non putabā deserere, reliquerunt. Qui in Asia sunt: ex quibus est Phigelus & Hermogenes. Det misericordiā dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenā meā non erubuit. Vituperat desertores, & laudat perseverantes, bonos ut prouocet ad exemplum. Sed cum Romam uenisset, sollicitē me quæsiuit, & inuenit. Det illi dominus inuenire misericordiā à domino in illa die. Et quanta Ephesi ministravit melius tu nosti. Ideo inuenit, quia sollicitē requisit: vnde ostenditur, quia idcirco nō omnes qui quærunt inueniunt: quoniam negligenter inquirunt. ¶ Tu ergo fili mi confortare in gratia, quæ est in CHR IST O I E S V, & quæ audisti à me per multos testes. Sicut presentibus multis tibi mandata dedi qualiter debeas docere: siue quæ dixi, multis prophetarum exemplis, & testimonijs confirmaui. Hæc commenda fidelibus hominibus. Qui fideliter possint Dei gratiam dispensare, hoc est,

propter Deum docentes, & non propter mundi commodum adulantes, vel suam gloriam quærentes. *Qui idonei erunt & alios docere.* Qui non solùm faciant, sed & doceant. *Labora sicut bonus miles* CHRISTI ES V. Idcirco milites dicimur, quia contra hostes Dei adiutorio armis spiritalibus dimicamus. Et ideo iam tu dono Dei armatus, & structus, labora, vt præmia digna tui laboris accipias. *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se proba uit.* Comparatione militantium vititur, vt ostendat multo magis nos à negotiis secularibus liberos esse debere, vt Christo placeamus, si etiam seculi milites à reliquis eius actibus vacant, vt possint regi suo placere perfectè, & optant præsentia res adfistere. *Nam & qui certat in agone.* Multi certant, sed ille coronatur, qui vicerit. Nos autem omnes domino adiutore ita debemus agere, vt omnes per eius gratiam triumphemus. *Non coronatur, nisi legitime certauerit.* Perfectè. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.* Ne diceret, vnde victurus sum, si me totum occupauero in doctrina? Ostendit etiam primitias fructuum à populo hic debere percipere, præter mercedem messis, quam à domino accipiet in futuro. *Intellige quæ dico: dabit enim tibi dominus.* Non admoneretur, si omnes intelligere possint. *In omnibus intellectum.* Non solùm in his: & diligenter aduerte quod vt intelligamus, dominus donat intellectum, ne nobis aliquid adscribamus, sed donatori gratias referamus, qui nostrum fecit esse, quod suum est. *Memor esto IESVM CHRISTVM resurrexisse à mortuis ex semine Dauid.* Hic contra illos, qui carnis resurrectionem negantes, consequenter negabant etiam CHRISTI: sed & aduersum illos qui negabant CHRISTVM in carne venisse, quos antichristos Ioannes appellat. *Secundum euangelium meum.* Secundum quod ego prædico. *In quo laboro usque ad uincula, quasi male operans.* Non tamen verè, sed quasi. *Sed uerbum Dei non est alligatum.* Quia & presentes fiducialiter doceo uerbum, & literis absentes instituo, atque confirmo. *Ideo omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur.* Ideo auxiliũ petij à tribuno: ideo appellauĩ Cæsarem, vt per me confirmentur electi, cum has passiones iam potuerim finire moriendo. *Quæ est in CHRISTO IESU cum gloria cælesti.* Quæ sa-

lus

lus in CHRISTO est: & non nuda, sed cum gloria: nec terrena, sed cælesti. *Fidelis sermo.* Veritatis ratione subnixus. *Nam si commortui sumus, & conuiuemus.* Si commortui à uitiis & voluptatibus sumus, uiuemus CHRISTO: alioquin quomodo conuiuemus? quia nulla conuentio CHRISTI & Belial. *Si sustinebimus, & conregnabimus.* Si sustinebimus, quæ ille & uerbo docuit, & exemplo, tunc denatum simul regnare poterimus: nam si non, uirnam vel ueniam consequamur. *Si negabimus, & ille negabit nos.* Sicut in euangelio ipse promissit, se coram hominibus negantes, coram patre & angelis negaturum. *Si non credimus, ille fidelis permanet: negare se ipsum non potest.* Siue credimus, siue non credimus, ueritas non mutatur: sed si credimus, nobis præstamus. Nam ille non aliud exhibere poterit singulis, quam promissit, quia ueritas non mentitur: nec enim, euacuat promissum suum, etsi non omnes crediderint, sicut ad Romanos dicit, Nunquid illorũ incredulitas fidem Dei euacuauit? Nam ille fidelis manet. *Hæc commune testificans coram domino.* Sub testificatione Dei constringe. *Noli uerbis contendere: ad nihil enim uile est, nisi ad subuersionem audientium.* Sine testimoniis scripturarum: huiusmodi enim contentio non ædificat, sed destruit audientes. *Solicite autem cura te ipsum probabilem exhibere Deo.* Ante omnia hoc labora, vt talem te apud Deum exhibeas, quo merito possit tibi populus obedire. *Operari uero inconfutibilem.* In bono opere noli confundi. *Recte tractantem uerbum ueritatis.* Qui dictũ exemplo confirmat: quia sicut ornamentum uitæ doctrina est, ita ornamentum doctrinæ conuersatio bona: quia non bene docentur uerbis, si destruantur exemplis. *Prophana autem & uaniloquia deuota: multum enim proficiunt ad impietatem.* Irreligiosas fabulas hæreticorum resurrectionem negantium, per quod uitiique & iudicij timore sublato, ad omnem impietatem, & ad cuncta crimina peruenitur. *Et sermo eorũ ut cancer serpit.* Cancer dicitur esse uulnus, quod in mamillis nascitur fœminarũ, & nisi eis subito fuerit subuentum, cum ad cor serpẽdo peruenit, nullam uirã remedium est. Ita & hæreticorum sunt uitanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulneret mētẽ. *Ex quibus est Hymenæus, & Philetus, qui d ueritate exciderunt.* Nomina designantur, vt nouerit, quos caueret. *Dicentes resur-*

z ij rectionem

restitutionem iam factam, & subuertunt quorundam fidem. Resurrectionem ponentes in filiis, siue in anima, cum à vitis resurgit. Sed & ad decipiendos quos perdunt, illud testimonium Ezechielis sumunt de ossibus: quos dicit omnino vitandos. *Sed firmum Dei fundamentum stetit.* In quorum corde fides erat CHRISTI fundata, non sunt moti, neque seducti. *Habens signaculum hoc.* Quod tempore Moyfi factum est de his, qui à Datan & Abiron subuerti minime potuerunt. *Cognouit dominus, qui sunt eius.* Hi minime cum peccatoribus perierunt, qui illis minime consenserunt. Cognouit dominus qui sunt eius: quia in præsentia sua nõ fallitur, qui nos elegit ante constitutionem mundi, nec permittit illis erroribus implicari: quia qui non vsque in finem perseuerauerint, sine dubio eius esse non possunt. *Et discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini.* Ne cū iniquis pereat. *In magna autē domo.* Ne dicerent aliqui, Quare ergo heretici, vel mali Christiani in ecclesiam ingrediuntur? Pone coparationem magne domus, qualis modo ecclesia ante resurrectionē. Magnam domū ecclesiam dicit, in qua sunt mixti boni & mali, certi & ficti, iusti & iniqui: sicut & area, in qua triticum & palea simul cum zizania teritur vsque ad ventilationē. Nam sine macula & ruga ecclesia post resurrectionem erit futura, cum zizania tritico fuerit separata. Nam modò, quod peius est, multi ficti Christiani intrant ecclesiam, & populo Dei miscentur: sicut sunt Manichæi, vel reliqui. *Non solum sunt uasa aurea & argentea, preciosa, & fortia: sed & lignea, & fictilia: & quedam quidem in honorem: quedam autem in contumeliam.* Vilia & infirma. Si quis autem emundauerit se ab istis, erit us in honore. Si quis se à seductoribus istis hereticis emundauerit, credit resurrectionem futuram, & iudicium Dei, ac per hoc omne opus bonū Dei adiutorio implere cōtendit, & erit vas aureū, & argenteū, quod igne purgatur magis, q̄ cōsumit. *Sanctificatum, & utile domino, ad omne opus bonum paratum.* Nõ peccando capitalia: nam sine minutis peccatis esse non possumus. *Iuuenilia autem desideria fuge.* Iuuenilia desideria & in senibus esse possunt, si hæc agat, quæ grauitati nõ conueniunt Christianæ, & à iuuenibus Dei iuamine vinci possunt, si caueat lenitatē. *Seclare uerò iustitiam, fidem, charitatē.* Hæc fidem integritatē fidei dicit. *Pacem cœm his, qui inuocant dominum.*

dominum. Pacem illam, quæ religioni debetur, puram & simplicem. *De corde puro.* Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. *Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita sciens quia generant lites.* Stultæ sunt omnes, quæ sine disciplina scripturarum sunt, quæstiones: *Seruum autem domini non oportet litigare.* Seruus CHRISTI debet CHRISTVM imitari, qui non clamauit, neque contendit, nec audiuit quisquam in plateis vocem eius, &c. secundum quod de eo propheta prædixit. *Sed mansuetum esse ad omnes.* Non solum ad amicos. *Docibilem, patientē.* Qui possit omnes docere patienter: sed & discere non erubescat. *Cū modestia correptionem eos, qui resstunt ueritati.* Non cum iracundia, vel clamore. *Ne quando det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam ueritatem.* Contra Nouatianos, qui poenitentiam negant: simulq; notandum, quia poenitentia Dei est donum: per tuam mitem & blandam correptionem: hoc, ut dictum est, contra Nouatianos dictum, poenitentia negatores: quia etiã his uenia promittitur, qui in tali hæresi detinentur. *Et respiscant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsos uoluntatem.* **CAP. III.** *Accepta ratione.* Hoc autem scito, quod in diebus nouissimis. Non sit tibi mirum, quod quotidie peiora perueniunt. *Instabunt tempora periculosa.* Difficilia. *Et erunt homines seipfos amantes.* Quando nostrum commodum & gloriam quærimus, nos ipsos, & non Deum, amamus. Quanto enim quis in infimis delectatur, tanto à superioribus distungitur, *Cupidi, elati.* Auari, atque iactantes. *Superbi, blasphemi.* Nolentes discere, & usurpantes doctrinam. *Parentibus non obedientes.* Veris scilicet doctoribus, qui eos per euangelium genuerunt vel docuerunt. *Ingrati, scelesti, sine affectione.* Hoc est, sine pietate. *Sine pace, criminales.* Sanctorum: quia ita se habet natura vitiosa, ut quando se excusare non potest, alios sibi falsis criminibus complices quærat. *Incontinentes, immites, sine benignitate.* Vitiatorum, vel auaritiæ. *Proditores, proterui, tumidi.* Inuicem. *Voluptatum amatores magis, quam Dei.* Hinc cognoscitur, quid amplius diligamus, in quo maiore sollicitudinem habere fuerimus inuenti. *Habentes quidem speciem pietatis.* Speciem habitus, vel doctrinæ. *Virtutem autē eius abnegantes.* Rem ipsam operibus denegates. *Et hos deuita, Ex his enim sunt, qui penetrant domos.* Ne corrumpant bonos nos mo-

nos mores colloquia mala. *Et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis.* Illas capiunt, quæ sunt oneratæ peccatis, impunitatem eisdem & veniam promittentes: siue animas infirmas, quæ foeminis comparantur. *Quæ ducuntur uariis desideriiis.* Noua semper audire cupientes. *Semper discentes, & nunquam ad scientiam.* Quia nihil definitum tenet, qui omnia vult tenere, etiam non probata: quia quæ ab vno audierit, ab alio destruantur. *Veritatis peruenientes.* Tanquam si dicas, semper ambulantes, & ad viam non peruenientes. *Quemadmodum autem Iamnes & Mambres resisterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati.* Sicut illi per magicæ fallaciam, ita & hi per argumentorum præstigias, ac verborum argutias. *Homines corrupti mente.* Corrupti ab integritate doctrinæ, vel à fide. *Reprobi circa fidem.* Licet vitam probabilem homini forsitan videantur agere. *Sed ultra non proficient: insipientia enim eorum manifestata erit omnibus.* Non de omnibus hæreticis dicit, sed de his tantum, quos tunc citò destrui præuidebat. *Sicut & illorum fuit.* Cum confessi sunt digito Dei se esse superatos. *Tu autem affectus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiã.* Plus tibi de me crede, quam illis: siue idcirco tibi nõ timeo, quia scio te vitam meam optimè cognouisse. *Persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii & Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus me eripuit dominus.* Ex his potuisti cognoscere, me nihil propter homines facere, qui tanta sum passus, non mea virtute, vel industria. *Et omnes qui uolunt piè uiuere in CHRISTO, persecutionem patientur.* Nõ solum ego, sed & omnes qui non occidunt animas adulando. Vnde timendum nobis est, ne non piè uiuamus, qui nihil patimur propter Deum. *Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.* Hoc de adulatoribus, vel de hæreticis dicit, qui dum ab hominibus diliguntur atq; laudantur, magis seducti seducunt. *Tu uero permane in his, quæ didicisti, & credita sunt tibi.* Nolo ista te terreat. *Sciens à quo didiceris.* A vero apostolo CHRISTI. *Et quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in CHRISTO IESU.* Sine fide CHRISTI modo non possunt instruere ad salutem. *Omnis enim scriptura diuinitus inspirata.* Quæcunque enim scripta sunt

pta sunt in lege, ad nostram doctrinam scripta sunt: sicut ipse alibi ait. *Est utilis ad docendum, ad arguendum ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei.* De ipsa lege docetur ignorans, arguitur insolens, corripitur erras, eruditur ad iustitiam qui modum seruare non nouit. *Ad omne opus bonum.* Non ad vnum. *Instructus.* Propterea est data scripturarum instructio. *Testificor coram Deo, & CHRISTO IESU.* Contestatur illum per vniuersa, quæ credit. *Qui iudicaturus est uiuos & mortuos: & per aduentum ipsius & regnum eius.* Quia & mortuos suscitabit, & uiuos inueniet. *Prædica uerbum, inquit incessanter.* Feruenter. *Opportunè, importunè.* Opportunum est libenter audienti, importunum inuito. *Argue, obsecra, increpa, in omni patientia, & doctrina.* Argue peccantes, obsecra, ne peccent, increpa resistentes: sed hæc omnia cum patientia secundum legis doctrinã. *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt.* Verum audire nolentes, sicut populus Israel prophetas. *Sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros.* Tales sibi magistros inquirent, qui ea dicunt, quæ ipsi desiderant, ut securi delinquant. *Prurientes auribus.* Qui delectari desiderant, non compungi. *Et à ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.* A ueritate scripturæ, qua uitia damnamus, & rationes humanas, quæ deum non vindicare cõcinnant. *Tu uero uigila: in omnibus labora.* Quæ ad utilitatem pertinet audientiam. *Opus fac euangelistæ.* Ut uerbum tuum opere confirmetur. *Ministerium tuum imple.* Episcopatus: vel unusquisque in sua professione ministerium suum impleat. *Ego enim iam delibor: & tempus meæ resolutionis instat.* Delibor: hoc est, immolor. Mortem suam quasi sacrificium Deo futuram dixit, ut cum ad martyrium prouocaret. *Bonum certamen certauit: cursum consummaui.* Modò iam confidenter hoc dicit, in extremo uitæ limite constitutus. Ita utique iam merita sua bona commemorat, ut post bona merita consequatur coronam, qui post mala merita consecutus est gratiam. *Denique attende, quid sequatur.* *Superest inquit, mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex.* Cui redderet coronam iustus iudex, si non donasset gratiam misericors pater: & quomodo esset ista corona iustitiæ, nisi præcessisset gratia, quæ iustificat impium? quomodo ista debita reddere-

redderetur, nisi prius illa gratuita donaretur? *Fidem seruauit in reliquo reposita est mihi corona iustitiae. Fidem quam accepi, in finem usque per gratiam eius seruauit, quam reddet mihi in illa die iustus iudex, qui me nouit usque ad mortem pro iustitia ipsius adiutorio dimicasse. Non solum autem mihi: sed et iis qui. Qui me fuerint adiutores Deo imitati. Diligunt aduentum eius. Gaudent CHRIS TV M venisse, & iustitiam docuisse: vel quotidie plena fide dicunt, Adueniat regnum tuum. Festina ad me uenire cito: Demas enim me dereliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam. Necessse est, ut diligens seculi voluptates relinqueret, non amantem: quia omne animal ad sibi simile coniungitur. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus. Isti non seculum diligebant: alioquin communiter, Diligentes seculum, dixisse debuerat. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio. In ministerium etiam sermonis, & praedicationis. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, ueniens affer tecum, & libros, maxime et membranas. Penula vestis erat consularis antiquorum Romanorum: quam penulam non dixit fuisse suam: potuit enim eam ad pedes Apostoli inter caetera aliquis conuersus ad fidem CHRIS TI posuisse vendendam. Alexander faber ariarius multa mala mihi ostendit, reddat ei dominus secundum opera eius. Quonia uerbis Dei restitit, habeat cum deo rationem. Quem et tu deuitaualde enim restitit uerbis nostris. Si nostris restitit, quanto magis tuis? Monet cauere peruersos. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis reputetur. Quando primum euangelium coepi defendere Dominus autem adstetit mihi, & confortauit me. Cum dicit sibi dominum, omnibus deferentibus, adfuisse, gratiam commedat, & ne timeat, cohortatur. Ut per me praedicatione impleatur, & audiant omnes gentes. Non quod ego mori timerem, qui domini auxilio iugiter defendebam. Et liberatus sum de ore leonis. Eruit me dominus de ore Festi, qui in me stenebat: vel diaboli. Liberauit me dominus ab omni opere malo, & saluum me faciet. Ab omnibus insidiis eorum. In regnum suum caeleste, cui gloria in secula seculorum, Amen. Quoniam hinc me liberauit, & in regnum inducet. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliquit*

reliquit infirmum Miletii. Hic ostenditur quae apostoli non propter infirmitatem carnis curabant, sed ut signa monstrarent, cum suos discipulos non sanarent. Festina ante hyemem uenire. Salutant te Eubolus, & Prudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus IESVS CHRIS TV S cum spiritu tuo, gratia uobiscum, amen. Qui carne mortuus est spiritualiter uiuens. Scripta ab vrbe.

FINIS EPIST. AD TIMOTHEVM SECVNDAE.

Epistola Diui

PAULI AD
Titum.

ARGVMENTVM.

Titum commonefacit, & instruit de constitutione presbyterij, & de spiritali conuersatione, & hæreticis vitandis, qui in scripturis Iudaicis credunt.

DIXIT *A*VLVS seruus Dei. Seruus erat Dei, non peccati. *A*postolus autem *I*ESV *C*HRI *S*T *I*. Discreuit apostolatū, quia non omnis qui seruus, statim & apostolus. Ideo apostolus, quia per ipsum missus fuerat prædicare. *S*ecundum fidem electorum & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est in spem uitæ eternæ. Secundum eam fidem, quam ipse infundit, & facit credentes, quos & in præsentia sua elegit, sicut dicit, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. *Q*uam promisit. Agnoscitis, veritatem, & veritas liberabit vos: quia veritas *C*HRI *S*T *I* *V* *S* est. *Q*ui non mentitur Deus. Si non mentitur, non aliud exhibet, quam promisit & iustus scilicet, & iniustus, quamuis durum hoc hominib⁹ videatur. *V*el sic: Quod promisit Abrahamæ & semini eius, in *C*HRI *S*T *O* implebit. *A*nte tempora secularia. Ante omnia tempora per filium saluare credentes, quos elegit ante constitutionem mundi. *M*anifestauit autem temporibus suis uerbum suum in prædicationem, quæ credita est mihi. *T*unc manifestauit consilium suum, quando quod prædicauerat se facturum, omnem scilicet mundum à iustitia declinantem in fidem adduceret. *S*ecundum præceptum saluatoris nostri *D*ei. *T*ito dilecto filio, *Q*uod Paulum

lum & Barnabam segregari præcepit ut gentibus prædicaret. *S*ecundum communem fidem: Gratia & pax à Deo patre *I*ESV *C*HRI *S*T *O* saluatore nostro. *S*ecundum communem fidem filio, non natura. *H*uius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt, corrigas, & cõstituas per ciuitates presbyteros. *Q*uæ desunt, recto tenore corrige, & tunc demum presbyteros poteris ordinare, cum omnes in ecclesia fuerint recti. *S*icut & ego tibi disposui. *I*llo ordine quo in præsentia mandauit. *S*i quis sine crimine est, unius uxoris uir. *N*otandum quia in sacerdote etiam licita prohibentur. *F*ilios habens fideles: non in accusatione luxuriæ, aut non subditos, *N*e non possit audenter corripere delinquentes: siue ut experimentum doctrinæ eius de domo sua disciplina nascatur, & timeat exemplum Heli. *O*portet enim episcopum sine crimine esse. *I*psum dicit episcopum, quem superius presbyterum nominauit. *S*icut *D*ei dispensatorem. *S*i enim humanarum legum dispensatores probi querantur, quales esse debent, qui diuina iura dispensant? *N*on superbum, non iracundum, non uiolentum. *N*on sibi placentem. *N*on percussorem, non turpis lucri cupidum. *N*on debet *C*HRI *S*T *I* discipulus percutere, pro quo *C*HRI *S*T *V* *S* percussus est. *I*tem aliter: *N*e mala conuersatione sua conscientiam percussiat aliorum: qui nec turpe lucrū per adulationem sectari iubetur, qui cœlestia sperat, secundum morem scripturarum primò vitia damnauit, & sic virtutes inseruit: ut est, *D*i uerte à malo, & fac bonum. *S*ed hospitalem, benignum. *V*t hospites cum benignitate suscipiat. *S*obrium, castum. *A*b omni crimine. *I*ustum, sanctum. *I*ustum in iudicio, sanctum in opere per continentiam. *C*ontinentem. *H*oc dicit, ne quia vxoris unius dixerat, locū incontinentiæ dedisse putaretur. *A*mplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem. *V*t diligat doctrinam, & semper inde loquatur, non fabulas uanas & oriosas sectetur. *V*t potens sit exhortari. *T*alis eligendus est, qui & exhortari possit, & contradicentes arguere. *I*n doctrina sana, & eos, qui contradicunt, redarguere. *S*ana doctrina illa est, quæ sanat audientes, ut quod dono Dei habet, nõ ei existat ingratus, sibi hoc adscribendo. *S*unt enim multi etiam inobedientes, uaniloqui & seductores. *I*nobedientes apostolicæ doctrinæ ad nullum profectum loquuntur. *M*axime qui de circumsione sunt, quos oportet redargui: qui uniuersas domos subuertunt.

uertunt. Qui humanas traditiones, non Dei mandata loquuntur. *Docentes quæ non oportet turpis lucri gratia.* Quæ iam superflua sunt temporibus CHRIS T I, ceremonias scilicet Iudeorum. Dixit quidam ex illis. Quales sunt: vt etiam à suis tale habeant testimoniū. Proprius ipsorum propheta. Epimenides, siue Callimachus. *Cretenses.* Epimenidis verus hexameter, qui in Græco suis pedibus stat. Sæper mendaces malæ bestię. Amantes mendaciū, & nō quomodo solet incurri, sed semper voratores etiā & otiosi. *Ventres pigri.* Idcirco ferias & ocia libeter admittūt. *Testimoniū hoc verū est.* Si hoc solū verum est, alia falsa dicit. *Ob quā causam increpa illos dure, ut sani sint in fide.* Seuerè. *Non intendentes Iudicis fabulis, & mandatis hominū.* Traditionibus humanis, de quibus à saluatore arguuntur, secundum Esaiam, Deum non corde, sed labiis honorantes. *Auertentium se à veritate.* Omnia munda munda. Quia adhuc secundū legem quardā vocabāt immūda. *Coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundū: sed inquinata sunt eorum & mens, & conscientia.* Coinquinati sunt & infideles, qui non credunt iugū legis CHRIS T V M, donando fidem, à collo credentiū abstulisse: id est, omnia quæ temporaliter in figura fuerant data. *Cōfitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Neminē ita vt se dicunt nosse CHRIS T V M, quibus ex lege promissus est: sed factis negant aduentum eius, auertentium se, inquit, à veritate eius, cum se sine legis auxilio putāt iustificari nō posse. *Cum sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobī.* In hoc se religiosiores dicunt, cum illi non faciunt, quæ iubentur. ¶ Tu autem loquere, quæ decent sanam doctrinam. Hoc est quæ ad vitam pertinent CHRIS T I. Senes. Hic senes ecclesię seniores appellat, quos necesse est omnibus formam præbere. *Vt sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia.* Vt vigilantes sint, ne iunioribus exemplum præbeant ebrietatis. *Anus similiter.* Quæ eligebantur ad aliarum exemplum. *In habitu sancto, non criminatitices.* Est ergo alius non sanctus. *Non uino multo seruientes.* Sed parum bibentes. *Bene docentes, ut prudentiam doceāt.* Docere permisit, sed sceminas. *Adulescentulas.* Siue quia continententes erant: siue ne verbum Dei, tanquam diffidium prædicans, blasphemetur. *Vt viros suos ament.* Non alienos. *Filios, diligant: prudentes, castas, domus curam habentes, benignas,*
subditas

CAP. II.

subditas suis viris. Ne viros suos in aliquo contristent per negligentiam. *Vt non blasphemetur uerbum Dei.* Ne vel ipsi blasphement, si gentes sunt: vel alij videntes eas peiores effeetas. *Iuuenes similiter hortare, ut sobrii sint.* Aufer iuuenibus luxuriæ causam tollēdo ebrietatem. *In omnibus teipsum præbe.* In omnibus, vel quæ decet: vel, non solum corpore, sed & mente. *Exemplum bonorum operum.* Ne exemplo destruas verbum, vel audenter corripas alios. *In doctrina integritatem, grauitatem: uerbum sanum, irreprehensibile.* Vt sciant quomodo doceāt. *Vt his, qui ex aduerso est, reueretur: nihil habes malum dicere de nobis.* Quis potest contradicere, si quid tale notaret? *Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes.* In omnibus quæ imperant iustè. *Non contradicentes, non fraudantes.* Ne cum murmuratione faciens & homini ingratus sis, & mercedem non habeas apud Deum. *Sed in omnibus fidem bonam ostendentes.* Siue in his, quæ sibi creduntur: siue vt ostendant opere, bonum esse quod credunt. *Vt doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Et eorum operibus conlaudetur, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum. *Apparuit autem Dei gratia saluatoris omnibus hominibus erudiens nos.* Nullam excipiens conditionem vel sexum, & præceptis, de exemplo. *Vt abnegantes impietatem, & secularia desideria.* Seculare est omne desiderium, & omnis ambitio temporalis. *Sobrie, & iuste.* Propter quod & saluator ait, Attendite, ne grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ. *Et pie uiuamus in hoc seculo.* Iustitiæ iungamus pietatem, ne in temperata sit. *Exspectantes beatam spem.* Ille fiducialiter hæc expectat, qui ita vixerit, sicut dixit. *Et aduentum gloriæ magni Dei, & saluatoris nostri IESV CHRIS T I.* Ipsum dixit magnum Deum CHRIS T V M: de quo ait angelus ad beatam Mariam: Hic erit magnus, & reliqua. Qui etiam cum gloria venturus est iudicare viuos, & mortuos. *Qui dedit seipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.* Sicut ait Esaias: Dedit in mortem animam suam, & cum secleratis deputatus est, & ipse peccata multorum tulit. *Et mundaret sibi populum acceptabilem sectatorem, bonorum operum.* Propterea se dedit, vt nos ab omni iniquitate mundaret: caueamus ergo, ne beneficium eius irritum & inane faciamus.

Hæc

Hæc loquere, & exhortare. Omnis tuus sermo in hoc exhortatio sit. *Et argue cum omni imperio.* Acriter arguit, qui ita non viuunt, ut docet. *Nemo te contemnat.* Talem te exhibe, qui contemni non possis: autoritatem enim doctrinæ vita facit.

CAP. III.

C Admone illos, principibus, & potestatibus subditos esse: dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse. Non ad aliquod malum. *Neminem blasphemare.* Ne illos quidem qui blasphemari merentur. *Non litigiosus esse, sed modestus, omnem ostendentes mansuetudinem.* Litigiosus autem est, qui vicem reddendo prouocat litem. *Ad omnes homines.* Non solum ad bonos. *Erasmus etenim & nos.* Ne desperarent correctionem, suum proponit exemplum. Siue quia & nos tales fuimus, aut debemus eorum insipientiam ferre patienter. *Aliquando insipientes & increduli.* Notandum, quales nos **C H R I S T V S** inuenit: & non de nostris meritis præsumamus, nec de naturæ bono gloriamur. *Errantes, seruientes desideriis & uoluptatibus uariis in malitia, & inuidia agentes: odibiles, odientes inuicem.* Ecce quales eramus ante gratiam per arbitrij libertatem. *Cum autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri Dei.* Humanitas, siue secundum hominem **C H R I S T V S** siue largitas Dei. *Non ex operibus iustitiæ.* Notandum, quia nullis nostris meritis sumus saluati, sed sola misericordia redemptoris: conticescant præcipitatores magis, quam defensores arbitrij liberi. *Quæ fecimus nos.* Quæ nos Iudæi fecimus: quanto magis gentiles? *Sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit.* Non secundum industriam, vel laborem nostrum, sed secundum misericordiam illius, qui nos in opere bono & præuenit & consummat. *Per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti: quem effudit in nobis abunde per I E S V M C H R I S T V M* saluatorem nostrum. Plusquam in prioribus iustis. *Vt iustificati gratia, ipsius heredes simus.* Aduertendum quod gratia illius iustificamur non nostris meritis. *Secundum spem uitæ æternæ.* Non secundum carnalem hæreditatem. *Fidelis sermo est: & de his uolo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse, qui credunt deo.* Ad bona opera docenda præesse. *Hæc sunt bona & utilia hominibus.* Hæc, non quæ sequuntur. *Stultas autem quæstiones, & genealogias.* Occupari nos non uult in superfluis quæstionibus, & contentionibus, quæ de generationibus in lege oriuntur: sed

sed hæc loqui semper, de quibus proficiant audientes. *Et contentiones, & pugnas legis deuita: sunt enim inutiles, & uanæ.* Quasi contrarietates, quas hæretici captant. *Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est.* Nec circa ipsos nos uult occupari, qui correpti secundo non corriguntur: ne tempus inani contempione perdamus. *Et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.* Quia post auditam & cognitam veritatem in sua pertinacia perseuerat: funiculis enim peccatorum suorum uentusquisque constringitur. *Cum misero ad te Arthemam, aut Thyeticum festina ad me uenire Neapolim: ibi enim statui hyemare, & eam legem perire, & Apollo sollicitè præmitte, ut nihil illis desit.*

Vt nihil perdant de fructu doctrinæ tardantes. *Discant autem & uestris bonis operibus præesse ad usum necessarios, ut non sint infructuosi.* Id ipse repetit, quod superius dixerat, *Curent bonis operibus præesse qui credunt Deo.* *Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui uos amant in fide.* Gratia Dei cum omnibus uobis, Amen. **Verè siue fideliter. Scripta de Nicopolis.**

FINIS EPISTOLAR
AD TITVM.

A

Epistola Diui

PAVLI AD
Philemonem.

A R G V M E N T V M.

Philemoni familiares literas facit pro Onesimo seruo eius. scribit autem ei à Roma de carcere.

Dulus uinctus I E S V C H R I S T I & Timotheus frater Philemoni dilecto, & adiutori nostro, & Appiae sorori charissimae. In euangelio erat adiutor. Appia uero, uel soror creditur eius esse, uel coniunx. Et Archippo comilitoni nostro, & ecclesiae, quae in domo tua est. Gratia uobis, & pax à Deo patre nostro & domino I E S V C H R I S T O. Archippus uel episcopus erat, uel diaconus: de quo ad Colossenses ait: Dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti, ut illud impleas. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis. Cum gaudio orat pro eis. Audiens charitatem tuam, & fidem, quam habes in domino I E S V. Quae bonis operibus innotescit. Et in omnes sanctos. Qui diligit caput, oportet eum omnia membra diligere. Ut comunicatio fidei tuae euidens fiat in agnitione omnis operis boni in uobis, in C H R I S T O I E S V. Sine hoc oro, ut opera tua in C H R I S T O clarescant. Aliter: Omnes diligit sanctos in tantum, ut omnes inter nos boni in C H R I S T O euidenter agnoscant, te esse fidelem. Gaudium enim magnum habui, & consolationem in charitate tua, quia uiscera sanctorum requieuerunt per te frater. Quos hospitio recepisti. Propter quod multam fiduciam habentes in

C H R I S T O

Christo Iesu. Cum charitas tua nobis fiducia dederit imperandi, tamen maluimus obsecrare. Imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem. Quod ad rem pertinet charitatis Christianae. Magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex: nunc autem & uinctus I E S V C H R I S T I obsecro te pro meo filio, quem genui in uinculis Onesimo. In omnibus mihi consimilis. Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & tibi, & mihi utilis, quod nemisti tibi. Quando erat carnalis. Tu autem illum, ut mea uiscera suscipe. Id est, filium. Quem ego uolueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in uinculis euangelii. Ex hoc cognosce, qualis sit, qui mihi ita placuit, ut crederent eum posse pro te mihi ministrare. Sine consilio autem tuo nihil uolui facere. Ita loquitur, ut eum ad ipsum remittat, siue ut magis eius utilitas commendetur. Vti ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium: forsitan enim ideo discessit ad horam à te ut aeternum illum reciperes, iam non ut seruum. Non enim iam quasi ex necessitate seruiet: sed uoluntarius. Sed pro seruo charissimum fratrem, maxime mihi. Quanto autem magis tibi & in carne & in domino? Cui & carnaliter, & secundum quod creditur, debet obsequium. Si ergo habes me socium, suscipe illi sicut me: si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, ut non dicam tibi, quod & te ipsum mihi debes. Ita frater ego te fruor in domino: refice uiscera mea in domino, Confidens de obedientia tua scripsi tibi, sciens, quoniam & super id quod dico, facies. Si me diligis, sic illum suscipe, sicut me: quia ego illum habeo sicut me. Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes uestras donari me uobis. Hic ostenditur, quia prima uice de urbe missus est. Salutat te Epaphras conceptiuus meus in C H R I S T O I E S V: Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas, adiutores mei. Gratia domini nostri I E S V C H R I S T I cū spiritu uestro, Amen. Scripta ab urbe Roma.

FINIS EPIST. AD PHILEMONEM.

A ij Ad

Ad Hebræos di-

VI PAVLI EPI-

stola.

P R A E F A T I O.

IN primordiis huius epistolæ dicendum est, quæ causa extiterit, cur apostolus Paulus morem suum in hac epistola non seruauerit: videlicet ut vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc igitur causa extitit, quod eam nomine suo non titulauit: quia Iudæis scribebat suis fratribus, quibus odiosus erat, eò quod circumcissionem, & sabbatum, & sacrificia cætera, quæ lex præcepit obseruanda, ipse doceret non debere carnaliter obseruari post dominicam passionem. Nam illi, qui crediderant Iudæi, contendebant utrunque tenere, baptizari scilicet secundum gratiam euangelij, & circumcidi, sabbatum quoque obseruare secundum legis præceptum. Quapropter si posuisset nomen suum Apostolus in exordio huius epistolæ, poterat euenire, ut eius æmuli nomen illius in prima fronte legentes dedignarentur eam recipere: sicque vtilitas lectionis differretur. Nomen autem apostolatus idcirco non posuit quoniam ipse apostolus gentium constitutus, si nomine apostolatus sui prætitularet epistolam ad eos directam, vocans se apostolum, videretur illis fortasse, quod se vellet præferre apostolo Petro, qui princeps illorum erat à domino ordinatus, sicut idem egregius prædicator alio in loco dicit: *Qui operatus est* (inquiens) *Petro in apostolatum circumcissionis, operatus est & mihi inter gentes.* Fortassis etiam dicerent: *Quid est quod Paulus doctor gentium præfert se apostolis nostris Petro & Iacobo? scribat iis, quibus ordinatus est apostolus: nam scripta nostrorum apostolorum nos abunde possunt docere.* Quo facto ostendit se non ignorare illorum superbiam, pariterque suam exhibuit humilitatem.

tem. Simili modo etiam & Ioannes apostolus causa humilitatis, eiusque rationis nomen suum in epistola sua prætermisit. Vel certe dicunt quidam, quod propterea, quia **C H R I S T V M** erat in epistola nominaturus Apostolus, dicens, *Habemus pontificem & Apostolum confessionis nostræ I E S V M* Iustum: noluerit nomen Apostolatus sui in primordio huius epistolæ ponere. Non enim congruum duxit, ut vbi **C H R I S T V M** dicturus erat Apostolum, inibi etiam **Apostolū** nominaret, maximeque in titulo: ne videretur cuiuslibet præferre se **C H R I S T O**. Hanc autem quidam dicunt esse Barnabæ, quidam Lucæ, quidam Clementis, dicentes, quoniam si Pauli esset, ipse utique more solito, sicut in aliis, ita etiam in ista nomen suum præponeret. sed si Pauli non erit, quia eius nomine non est titulata: ergo nec Barnabæ, nec Lucæ, neque Clementis, aut alicuius erit, eò quod nullius nomine titulatur. Cui ergo horum adscribenda est: Utique egregio prædicatori: quippe quæ ex lucido sensu, ex genere, locutionis comprobatur illius esse, quanquam subtiliori atque aptiori stylo comprehensa sit omnibus epistolis: nam fertur Apostolus hanc Hebræis missam, Hebræo sermone eum conscripsisse: in qua ipse peritissimus extitit, cum reliquas Græco sermone scripserit. Post discessum verò Aposto-

li Lucas euangelista Græco sermone eam comprehendit: ex quo postmodum translata est in Latinam linguam, sicut & reliqua.

*

A iij

*M*ultifariam multisq; modis olim Deus loquens patribus in prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.

Omnis intentio beati Apostoli in hac epistola est, vt Iudæos cognatos suos (qui & Hebræi, ab Heber appellantur, in quo assumpti sunt) à lege Moyfi transire faciât ad gratiam euāgelij: ab obseruatione carnali ad spiritalē: simulq; eminentiam gratiæ, quæ per filium data est fidelibus discernit à legalibus umbris, quæ angelicis ministracionibus exhibitæ fuerunt. Vnde hic primum ponit prophetas diuersis modis, variisque locutionibus patribus fuisse locutos, dicens: Multifariam, id est, multis locutionibus. *Multisq; modis*: hoc est, multis qualitatibus. Olim, præterito videlicet tempore. Loquens Deus pater per prophetas patribus nostris. Deinde vt ostenderet quanta differentia esset gratiæ inter illos & patres illorum, subiunxit: Nouissimè diebus istis, vltimæ ætatis, locutus est nobis per filium. Dicēdo autem, Locutus est in prophetis, & in filio: tantundem valet, quasi diceret, per prophetas, & per filium: quia præpositio pro alia præpositione sæpe accipitur: sicut in multis locis epistolæ inuenitur his præpositionibus indifferenter vti. Consideremus ergo, quomodo multis locutionibus, multisque qualitatibus locutus sit Deus pater patribus testamenti. Multis locutionibus, multisque qualitatibus locutus est eis, quia non semper vniformiter secreta sua eis reuelauit. Aliquando enim apertè, & per angelum locutus est eis: vt Abraham, cui dixit, Secundum hoc tempus veniam, eritque Sarræ filius. Moyfi quoque præcepta legalia dando. Non occides: Non adulterabis, cæteraque huiusmodi. Loth quoque de Sodomis eum educēdo: aliisque quàm plurimis. Aliquando verò obscurè, & per enigmata, vt Moyfi cui dixit, Ego sum qui sum: Hæc dices filiis Israël: *Qui est, misit me ad vos*: aliquando in habitu militis, vt Iosue: aliquando in corde, vt Dauid, qui dicebat: Audiam, quid loquatur in me dominus Deus: cæterisque prophetis: aliquando per somnium, sicut Daniël: Quanta verò distantia est inter gratiam euāgelij, quæ per filium data est, & legem, quæ per seruum administrata

administrata est: tanta differentia est inter ministros & auditores legis: quoniam serui ad seruos missi sunt: & inter promissionem & gratiam, quæ per filium data est filiis, ac postmodum per filios filiis administrata sequitur. *quem constituit hæredem vniuersorum.* Hæres dicitur ab hero, id est, domino: eò quòd libera potestate in hæreditate dominetur. Constituit ergo Deus pater filium hæredem vniuersorum, hoc est, totius mundi, seu omnium creaturarum: non tamen secundum diuinitatē, quæ coæternus est patri, & coequalis illi in omni potestate deitatis: & quæ æternaliter ipse possidet omnia cum patre: sed potius secundum humanitatem à verbo assumptam constitutus est ille dominus & hæres super omnem creaturam: sicut illi Deus pater promisit, dicens: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Et ipse filius resurgens à mortuis sic loquitur, ex persona humanitatis: Data est (inquiens) mihi omnis potestas in cælo & in terra. Non ergo diuidamus perionas, sed distinguamus naturas. Vnde animaduertendum est: solerter apostolum in epistola nunc de substantia humanitatis loqui, nunc verò de substantia deitatis: nam quòd dixit constitutum illum esse à Deo patre hæredem omnium creaturarum, ad humanitatem illius retulit: volens autem discretionem facere inter diuinitatis eius naturam, & humanitatis, & ostendere quid propriè pertineret ad vnquamque naturam, subintulit dicens. *Per quem fecit & secula.* Secula dicuntur à sequendo, eò quòd sequuntur, in semet redeundo ac reuertendo. Hic autem per secula debemus intelligere omnia quæ facta sunt in tempore. Vt ergo ostenderet apostolus eundem nouissimis diebus venisse in mundum, ac temporaliter hæreditatem percepisse, qui ante omnia secula erat cū patre, dixit: Per quem fecit Deus pater omnia quæ in tempore facta sunt: nam quod euāgelista Ioannes dixit, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: hoc apostolus significauit, dicendo: Per quem fecit & secula: referens hoc ad diuinitatem eius. Deinde verò quibusdam gradibus ascensionum elegatè vtens: peruenit ad id, quod omnibus his maius est, & insonuit, dicens. *Qui cū sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Deus pater lux est, sicut idem Apostolus ait, loquens de filio: *Qui habitat (inquit) lucem inaccessibi-*

cessibilem, & filius lux, & spiritus sanctus lux. Itē pater splendor, & filius splendor: & quomodo splendor procedat ex splendore, impossibile est definire. Idcirco autē appellatur filius splendor patris, quia sicut in igne tria sunt inseparabilia: ignis videlicet, calor, & splendor: & tamen splendore nobis ostenditur ignis & calor: licet humana non sint comparanda diuinis: Ita natura patris, & filij, & spiritus sancti inseparabiliter coniuncta & vnita, per verbum suum, quasi per splendorem dignata est semetipsam ostendere, & insuper mysterium sanctæ trinitatis, dicente ipso filio, Ego & pater vnum sumus. & Itē baptizate omnes gentes, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Mirabili igitur modo apostolus omnem substantiam deitatis patris & filij ostendit: vt duas personas aperiret in gloria & splendore. Per splendorem quippe vnitatem declarauit essentiæ cum Deo patre: In nomine autem, gloriæ, personam Dei patris expressit: In splendore autem, personam filij: & sic est filius splendor de splendore, sicut lux de luce, Deus de Deo, lumen de lumine, principium de principio. Sequitur. *Et figura substantiæ eius.* Quantum ad homines pertinet, aliud est figura, aliud substantia: quia dum pingitur imago & figura alicuius hominis in pariete, non est illud figura, quod est substantia. Apostolus autem figuram in hoc loco pro ipsa substantia, & æqualitate essentiæ posuit: & quod hic dixit figuram, aliàs dixit formam, inquit: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. forma enim illic, & figura hic, vnam declarant qualitatem essentiæ: CHRIS TVS ergo splendor patris est, & figura substantiæ eius: quia per illum pater manifestatus est, sicut ipse dixit, Pater manifestauit nomen tuum hominibus: & æqualis est illi in substantia deitatis. Sequitur. *Portansq; omnia uerbo uirtutis suæ.* Dicendo portans, facilitatem continendi voluit exprimere: posuitque portans, pro eo quod est, gubernans, & regens. Verbum igitur Dei patris, omnia quæ fecit uerbo uirtutis suæ portat: hoc est, potentia uirtutis suæ, & uerbo iussionis suæ omnia gubernat, & regit. Non enim minus est gubernare mundum, quam creasse: nam in creando ex nihilo substantiæ rerum productæ sunt: in gubernando uero ea, quæ facta sunt,

sunt, ne ad nihilum redeant, continentur: Ergo dum hæc omnia reguntur, & ad inuicem sibi pugnantia coaptantur, magnum & admirabile uirtutis Dei iudicium declaratur. Post tantam diuinæ maiestatis in filio claritatem ad humilia incarnationis eius descendit: pariterque discernit naturam diuinitatis atque humanitatis, dicens: *Purgationem peccatorum faciens.* Nam quod dixit: Portans omnia gubernatione sua, & regimine uirtutis suæ: ad diuinitatem retulit. Quod uero subdidit: peccatorum purgationem faciens, ad humanitatem illius propriè pertinet: vel per redemptionem utique passionis suæ, & aquam baptismatis: iuxta quod Ioannes in Apocalypsi sua dicit: Lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. *Sedet ad dexteram maiestatis eius in excelsis.* Considerandus est ordo uerborum: primum siquidem perhibuit purgationem dominum sua passione nobis procurasse: ac deinde dixit, illum sedere ad dexteram maiestatis in excelsis: nam CHRIS TVS primum nos redemit sanguine passionis suæ, & sic post modum altitudinem caelorum penetrauit, ubi nunc ad dexteram patris sedet. Sedere autem illius, pro habitare, & esse ponitur in loco isto: sicut & dextera pro honore & dignitate summa. Nam non est putandum, quod omnipotens pater, qui spiritus est incircumscriptus, omnia replens, dexteram, aut sinistram habeat, sicut nos habemus: aut quod ita sedeat in dextera illius filius eius, sicut solent filij regum sedere iuxta patrem, apposito sibi solio: sed sicut dicimus, dextera pro gloria & dignitatis honore accipitur: siquidem & pater à dextris esse scribitur CHRIS TVS, vt in Psalmo habetur: Dominus à dextris tuis confregit in die iræ suæ reges. Ambo ergo à dextris sunt, quia nihil est in diuinitate sinistrum: quia vnum est iam cum Deo in gloria homo assumptus à uerbo, & quadragesimo die exaltatus ad cœlestia. Quid est ergo, Sedet ad dexteram maiestatis: nisi vt dicatur, habitat in plenitudine paternæ maiestatis? Et cum dixit, in excelsis: ostendit illum hominem super omnem creaturam angelicam & humanam exaltatum esse: unde & sequitur. *Tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit.* Factum hic, vel effectum pro susceptum debemus accipere: tanquam diceret, Illis differentius atque excellentius nomen filiationis hereditauit: nam

quanta

quanta distantia est inter nomen filij & serui, tanto ille maioris dignitatis est præ angelis: quoniam ille creator (secundum diuinitatem dico) illi creatura. Ipse quoque homo in hoc est maior omnibus angelis, omniq; creatura: quia potestas, quæ erat in omni verbo, ante omnia secula, requieuit in illo homine assumpto à verbo ex tempore conceptionis. Quapropter illi sunt ministri, & famuli, sicut in eius tentatione, & passione, resurrectione quoque, atque ascensione declaratum est. Ille autem filius proprius & hæres existit: quod & apostolus nobis innuit, dum subiungit. *Cui enim dixit aliquando angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Subaudi, nulli angelorum hoc dictum est. Hoc de verbo Dei intelligendū est, quod æternum & consubstancialia est patri, nõ de qualibet creatura: licet legamus in libro Iob, angelos appellatos esse filios Dei. In Genesi quoque filios: sed quod utique quando fit, abusus fit. Quando ergo dixit ei, Filius meus es tu: reimpore baptismatis, & in monte intonuit vox paterna cœlitus, dicens: Hic est filius meus dilectus. Et in hoc, quod dixit, Filius meus es tu: manifestat ex ipsa sua essentia illum esse genitum. Notandumq; quia non dixit, Ante omnia secula genui te: vel, in præterito tempore: sed, Hodie, inquit, genui te: quod aduerbium est præsentis temporis: In Deo enim nec præterita transeunt, nec futura succedunt: sed omnia tempora simul ei coniuncta sunt, quia omnia præsentia habet. Et est sensus: Sicut ego semper æternus sum, neque initium, neque finem habeo: ita te semper habeo coæternum mihi. Tale est & illud quod alibi dixit: Ante Luciferum genui te: id est, ante angelicam creaturam, & ante omnia secula. *Et rursum, Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.* Vidēsne quomodo discernit geminam naturam in **C H R I S T O**: nam quod dixit paulò superius. Hodie genui te: ad diuinitatem æternitatis: At verò quod subintulit, Ego ero illi in patrem: ad humanitatis refert essentiam, sine aliqua dubitatione. Vnde & congruè verbo futuri temporis vius est, dicens, Ero. Quoniam quando Deus pater dixit ad Dauid: Cùm dormieris cum patribus, suscitabo semen tuum, quod egredietur de lumbis tuis: & firmabo thronum eius super thronum tuum: ipseque erit mihi filius, & ego ero illi pater: futurum erat adhuc, vt verbū Dei patris assumeret

sumeret hominem in vtero virginali, in vnitate suæ personæ: siue quia filius Dei esset in veritate, non adoptiuus: sed proprius. Hæc autem sententia & ad superiora potest respicere, vt ita legatur sub interrogatione: Rursum, cui angelorum dixit, Ego ero illi in patrem? Et subaudis, Nulli: vel certè abfolutè, & affirmatiuè, hoc modò, Rursum de illo Deus pater, Ego ero in patrem. *Et cum iterum introduxit primogenitum in orbem terræ: dixit: Et adorent eum omnes angeli Dei.* Omnis vnigenitus potest dici primogenitus, eò quod primus aperiat vuluam matris: non tamen omnis primogenitus, vnigenitus, qui habet alios fratres subsequentes. Dominus autem **I E S V S** tam secundum diuinitatem, quàm secundum humanitatem & vnigenitus, & primogenitus dici potest. Vnigenitus est secundum diuinitatem, quia in natura diuinitatis non habet fratres subsequentes: secundum humanitatem quoque vnigenitus est beatæ Mariæ, quæ post illum alios nõ genuit: sicut calumniatur Heluidius. Deinde primogenitus est secundum diuinitatis essentiam, sicut per Salomonem testatur, dicens: Ego sapientia ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam. Secundum humanitatem qua primogenitus est in multis fratribus adoptiuus: de quibus ipse dixit Mariæ: Vade ad fratres meos, & dic eis. Quod autem dicit Apostolus: Cùm iterum introduxit Deus pater filiū suū primogenitum in mundum: sic videntur hæc verba sonare, quasi iam altera vice introductus esset. Sed quomodo hoc fit intelligendum, euangelista Ioannes apertè manifestat, dicens: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Verbum ergo Dei patris, per quod omnia facta sunt, vnus essentia existens cum patre & spiritu sancto, vbique est, & omnia implet. Quia cingendo implet omnia, implendo cingit: gubernando præsidet, præsidendo gubernat. Et quia in mundo erat, vbi carnem assumpsit, & cū inaccessible erat nostris aspectibus, quia non videbatur: ipsam assumptionem carnis appellat alterū introitū: dum enim qui inuisibilis erat humanis aspectibus, assumpta carne visibilem se præbuit quasi iterū introductus est. Notandūq; quia quod Apostolus introitum nominat, hoc in euangelio ipsa veritas exitum vocat, dicens: Exiui à patre, & veni in mundū. Merito ergo exitum vocat incarnationis suæ assumptionem,

prionem, manifestationemq; quia nos foris eramus, à Deo expulsus extra aulam paradisi, palatium regis æterni: positi in carcere huius mundi, & exilio relegati. Verbi gratia, Sicut excluduntur ab aula regia rei, eius offensam incurrentes, & destinantur in exilium, atque in carcere clauduntur: sed sicut bonus mediator volens eis veniam impetrare, non primum eos introducit in aulam regis, sed ipse foras egreditur, ibiq; cum eis miscet sermocinandi negotium: sicque correctos & castigatos introducit eos in conspectu regis: similiter se dominus IESVS exhibuit: nam egressus est ad nos à conspectu paternæ maiestatis, carnem assumendo, visibilemque se præbendo, & collocutus est nobiscum præcepta regis æterni: sicque nos suis prædicationibus & miraculis correctos & castigatos, atque sua fide confirmatos, suaque passione à peccatis emundatos, introduxit in aulam, in conspectum paternæ maiestatis, quando ascendens ad celos patefecit nobis aditum regni cœlestis. Dicendo autem introductum eum in orbem terræ: hoc significat, cum ei committat orbem terræ, manifestat illum dominum esse totius mundi: Tunc enim possidebit orbem, cum ab vniuersis erit agnitus dominus totius orbis. Hoc autem non de substantia verbi, sed de essentia hominis accipe dictum. Quodque sequitur: Et adorât eum omnes angeli dei: tale est, ac si diceret, Omnes angeli mei, & illius: quia per illum sunt facti. Tunc ergo adorauerunt eum quando natiuitatem illius annunciauerunt, & quando illo esuriente accesserunt & ministrabant ei: siue quando sepulchrum eius custodierunt: quotidie quoque adorât eum, quia visioni illius obtemperant. Sed nunquid solis angelis præcepit Deus pater adorare illum? Non. quin potius omni creaturæ. Et ad angelos quidem dicit: *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammâ ignis.* Quod dicit, & ad angelos quidem dicit Deus pater, vel scriptura diuina: tale est, ac si diceret, de angelis: Ad, ponens pro De: non enim seruat Apostolus ordinem, siue sensum præpositionum: & est sensus: Ipse, quem præcipiuntur angeli adorare: de ipsis suis spiritibus quotiescunque vult, facit angelos: ministros etiam facit flammam ignis: quia qui in conspectu illius assistit, in amore suo incendentes, & inflammandos reddit: iuxta quod alibi dicitur: In quem desiderant angeli prospicere. Nam quod dicitur: *Qui*

Qui facit angelos suos spiritus: præpostero ordine protulit: debuerat enim dicere: *Qui facit tuos spiritus angelos*. Sciendum autem, quod angelus nomē est officij, non naturæ: qui semper sunt quidem spiritus, sed nequaquam semper vocantur angeli, nisi quando mittuntur: angelus (ἄγγελος) etenim Græco vocabulo, Latinè dicitur nuntius: si quæris nomē naturæ, spiritus est: ex eo quod mittitur, Angelus: verbi gratia, Sicut homo nomen est naturæ: miles autem nomen est officij. Dicitur & alio modo: Et ministri omnipotentis Dei sunt sacerdotes & prælati ecclesiæ: iuxta quod Malachias dixit: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius quia angelus domini exercituum est. Sacerdotes ergo ecclesiæ angeli sunt, quando gaudia patriæ cœlestis suis auditoribus annunciant, dicentes: Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum, & Fulgebunt iusti sicut sol, & erunt sicut angeli Dei in cœlo. Flamma vero ignis sunt quando terrorem ignis gehennæ suis auditoribus minantur, dicentes: Omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. *Ad filium autem.* Subaudis, dicit Psalmista. *Thronus tuus Deus in seculum seculi: virga æquitatis, virga regni tui.* Intuere quomodo & cum quanta claritate discernit creaturam angelicam à filio, qui cuncta creauit. Thronus (θρόνος) Græcè, Latinè dicitur sedes regia: sicut & solium. Per thronum autem vno modo possumus intelligere regnum: per sceptrum autem, quod est virga aurea, potestas intelligitur regni. Dicit ergo Psalmista, loquens ad filiū Dei: O Deus, regnum tuum, & potestas imperij tui in seculum seculi manebit. Tale quid Gabriel dicit ad Mariam: Ipse regnabit in domo Iacob in æternum: & regni eius non erit finis. Istud est regnum, de quo turbæ adclamabant: Benedictum, quod venit, regnum patris Dauid, de quo ipse dominus ad Pilatum: Regnum meum non est de hoc mundo. Aliter: Thronum siue sedem iudicantium nō incōgruè possumus intelligere iudicium, quod procedit à sede. Istud est iudicium, de quo filius hominis dicit: Pater non iudicat quemquam: sed omne iudicium dedit filio, & de quo Psalmista dicit: Deus iudicium tuum regi dā, & iustitiam tuam filio regis. Id est, ΧΡΗΣΤΟ. Thronus ergo Dei in seculum seculi manebit, quia iudicium nouissimum, quod dabit electis, dicens:

cens: Venite benedicti patris mei. & reprobis: Ite in ignem æternum: æterna discretionem stabit inter utrosque, testante euangelio, & dicente, Tunc ibunt hi in supplicium æternum: iusti autem in vitam æternam. Quodque sequitur, Virga æquitatis, virga regni tui. Per virgam æquitatis, intelligitur ætudo sententiæ, & iudicij illius, siue potestas regni iustæ: quæ virga regit iustos iustitia, & percutit impios iustè, & re-
 cte, sine aliqua personarum acceptione cunctos gubernans, & iudicans. *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem.* Ista virga recta facit, & vt diligitur iustitia, & odio habeatur iniquitas: nemo enim perfectè potest diligere iustitiam, nisi odio habuerit iniquitatem. Iniquitas autem, quæ & *avopla* nominatur, intelligitur quicquid contra legem diuinam fit: veritatis etenim amor odium est falsitatis. Et quia dominus dilexit iustitiam, quia non peccavit, & odio habuit iniquitatem, quid primus meruit percipere exponit, dicens, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Psalmista alloquitur filium Dei, & dicit: O Deus, unxit te Deus, Deus tuus pater oleo exultationis, propterea quia odio habuisti iniquitatem, & dilexisti iustitiam. Nō ergo intelligendum, quod filius Dei secundum naturam diuinitatis, in qua æqualis est patri, possit Deum habere: quia ipse cū patre verus est Deus. Secundum autem quod homo est, deum patrem habet: quia ab illo factus est: eoque dicit Psalmista: Unxit te Deus, Deus tuus. Vnctus est, non oleo visibili, sed plenitudine spiritus sancti, qui à die baptismatis in specie colūbæ super eum requieuit: nec ex tempore baptismatis solummodo plenitudo spiritus sancti in eo mansit, sed potius ex tempore conceptionis: iuxta quod Esaias testatur, dicens: Requiescit super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Oleo autem exultationis, seu lætitiæ dicit illum vnctum, quia *CHRISTVS* nunquam peccavit, nunquam tristitiā habuit ex recordatione peccati. Quid est enim oleo lætitiæ vngi, nisi maculam non habere peccati? sanctorum etenim conscientia tunc magis ac magis hilarescit, atque in lætitiā prorūpit, quando nulla peccati grauioris recordatione mordetur: spiritus siquidem sanctus, qui requieuit in *CHRISTO*, custodiuit illum, vt sine peccato cōciperetur, sine peccato nasceretur, & sine peccati macula ab hoc mundo tran-

siret:

siret: iuxta quod de illo scriptum est: Peccatum nō fecit: nec inuentus est dolus in ore eius. Sed quid est, quod dixit Psalmista: Vnxit te Deus præ participib⁹? Qui sunt ergo eius participes? In veteri quidem testamento fuerunt patriarchæ participes *CHRISTI* in hac vnctio: iuxta quod in psalmo legitur, dicente domino de Abraham, Isaac, & Iacob ab Abimelech, & ad ceteros reges Palæstinorum, Nolite tangere christos meos. Fuerunt quoque reges sacerdotes & prophete participes illius, quia illis specialiter vnctio pertinebat, per quam donum spiritus sancti merebantur accipere: nam legimus Saulem vnctum, & Samuel, & Dauid: Salomon quoque vnctus est in Gion. Sacerdotes vngebantur, sicut vnctus est Aaron à Moysse, dicente sibi domino: Vnges Aaron & filios eius mihi in sacerdotes iure perpetuo. Prophete nihilominus vngebantur, sicut vnctus est Heliseus ab Helia, cui dixit dominus: Vnges Heliseum prophetam pro te. Isti tres ordines dominum præfigurabant, qui est verus rex, sacerdos, atque propheta. In nouo autem testamento participes illius sunt apostoli, martyres, confessores, omnesque qui gratia baptismatis abluti donum sancti spiritus consequuntur: & à *CHRISTO*, Christiani dicuntur. *CHRISTVS* ergo præ omnibus participibus suis vnctus oleo lætitiæ: quia omnes ad mensuram accipiunt spiritum sanctum: ipse autem non accipit ad mensuram, sed per plenitudinem, secundum illud: Non enim ad mensuram dat Deus pater spiritum filio suo: sed in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et tu, in principio domine terram fundasti: & opera manuum tuarū sunt cæli. Post humanitatem filij Dei excellentem conuertit se iterum ad æternitatem diuinitatis eius, dicens: Tu (inquit) domine in principio creaturarum terram fundasti. Vbi fundauit terram? si rectè perpendimus, videbimus, quia nutu, & dispositione diuina subsistit, fundata super nihil, nisi in semetipsa. Et quod dixit: Opera manuum tuarum sunt cæli non est putandum, quod verbum Dei patris quod incorporeum est, manibus operetur: quia nulla liniamenta corporis in natura diuinitatis sunt sicut nos habemus. Opera ergo manuum eius, virtutē iussionis eius debemus accipere: quomodo verbo & potentia iussionis suæ queque vult, operatur: iuxta quod psalmus ait: Ipse dixit, & facta sunt: mandauit, & creata

& creata sunt. Virtute igitur verbi dei cœlum & terra subsistunt: quia virtute iussionis eius omnia facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Sed cum Moyses in principio Genesis cœlum dixit primū factum, ac deinde terram, sic dicens, In principio fecit Deus cœlum & terram: quæstio oritur, quare Psalmista ponit terram, ac deinde cœlum: quasi terra antè fuerit facta, quàm cœlum: quæ ita soluitur: Quod ille proposuit cœlum terræ, iste supposuit, idcirco factum est, vt ostenderetur simul duo facta esse: sed quod diuina maiestas simul fecit, humana vox simul proferre nequiuit: quapropter necesse erat vnum ante alterum dicere. *Ipsi peribunt, tu autem permanebis.* Positus est hic pluralis numerus pro singulari, sicut multis aliis in locis diuinæ scripturæ: non enim de firmamento hoc intelligendum est, vbi sidera continentur: neque de cœlo æthereo, per quod cursus septem planetarum aguntur: sed de isto cœlo aereo, à quo & aues cœli dicuntur, potius accipiendum est. In die ergo iudicij peribit istud cœlum aereum, vnde anhelimus attrahimus, & remittimus: non vt penitus desinat esse à sua natura, sed mutabitur ab hac specie in meliorem, & ab hac densitate in subtilitatem & claritatem ætheris: vnde apostolus alio in loco dixit: Præterit figura huius mundi. Si figura præterit, substantia manebit: nam quantum spacium occupauit aqua tempore diluuij, ita vt altior esset quindécim cubitis super omnes montes sub omni cœlo, & vt quidam dicunt, pertingens vsque ad circumlunam: tantum spatium tenebit ignis in die iudicij, comitatus domini aduentum: iuxta quod Psalmista dicit: Ignis antè ipsum præcedet, quia consumet omnia nubila, omnemque densitatem istius aeris: eritque cœlum nouum, & terra noua. De hac immutatione & dominus in euangelio loquitur, dicens: Cœlū & terra transibunt: transibunt quidè ab hac figura & specie in melius per innouationem, & permanebunt in substantia propria. *Et omnes ut uestimentū ueterascent.* Vestimentū hic debemus accipere corpus humanum, quod consumitur longæuitate temporis, & dolore infirmitatis, ac redigitur in puluerem: sicut ergo corpus humanum ueterascent quidem, & in puluerem redigitur, sed in die iudicij per resurrectionem innouabitur: ita istud cœlum aereum præ nimia longæuitate quodam modo iam ueterascent, sed in die iudicij per inflammationem

mationem ignis innouabitur. *Et uelut amictum mutabis eos, & mutabuntur.* Amictus dicitur ab amiciendo, id est, circumdando: bene ergo cœlum amictui comparatur, quo circumdamur, quoniam sicut amictus humanum corpus hinc inde cingit, ita cœlum ex omni parte cingit terram æqua lance libratiū: vnde & pelli animantis alio in loco cōparatur, dicente Psalmista: Extendens cœlum sicut pellem. Mutabis (inquit) cœlum sicut amictum: ac si diceret, Sicut amictus facile plicabitur, si fuerit extensus, rursusque plicatus leuiter extēditur: & si fuerit sordidus coinquinatus facile potest mūdari: ita cœlum à te extensum, atque compositum: sicquē facilitate incomprehensibili in die iudicij mutabitur ab hac figura & specie in meliorem, & vt ostenderet iam facta domini sub æternitate mansura, addidit: *Et mutabuntur*: quasi diceret, Postquam mutati fuerint, in ea nouitate permanebunt: nunquam ad hoc corruptibile redituri. *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Ecce differentia inter creaturam temporali ter factam, & creatorē in sua æternitate æqualiter mentem: in omnipotentem etenim Deum non cadit præteritum, vel futurum, neque aliqua mutabilitas: sed omnia sunt ei præsentia, semperque est immutabilis: vnde Psalmista æternitatem & immutabilitatem uerbi Dei subtili consideratione perpendens, substantiuo uerbo præsentis temporis vsus est, loquens de illo: Cœlum (inquit) & terra mutabuntur: tu autem idem ipse es: modò qui eras ante omnia secula. Et anni tui: id est, æternitas tua: Non deficient. Ipse ergo, qui semper habet esse, dicit de semetipso ad Moysen: Ego sum, qui sū. Hæc dices filiis Israel, Qui est, misit me ad vos. Quapropter omnis creatura rationalis, que per se mutabilis est, aut temporalis, summopere laborare debet, quatenus ei posset coniungi, & hærere, qui semper idem manet. *Ad quæ autem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quousque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Postquam maiestatem diuinæ æternitatis ostendit in filio esse, iterum conuertit beatus Apostolus sermonem ad glorificationem eius humilitatis, dicens: Ad quem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis? subaudis, Nullum: nulli enim archangelorum, nulli dominationum, aut uirtutum, siue principatum hanc gloriam concessit Deus pater, vt ei diceret, Sede à dextris

B meis:

meis: hoc est, habita mecum, & quiesce in plenitudine meae maiestatis. Victori autem filio, & totius mundi per incarnationis suae dispensationem triumphatori, post resurrectionis gloriae quadragesimo die dicit ei: Laborasti in passione, laborasti in redemptione generis humani, quiesce mecum in gloria, quoadusque ponam inimicos tuos, ut sint sicut bellum pedum tuorum. Quoadusque, vel donec, non significat finem alicuius temporis isto in loco, sed pro infinito, & sempiterno positum est: quasi diceret aliis verbis, Tu semper per habita in plenitudine maiestatis meae: quia semper subiiciam aeternitati tuae inimicos tuos Iudaeos, aliosque incredulos. Pedes etenim domini stabilitatem aeternitatis designant: ubi ille tanquam in vestigiis firmis virtute omnipotentiae suae consistit. Possumus & pedes non incongrue mysterium incarnationis eius intelligere duobus modis: quorundam subiiciuntur inimici illius, dum videlicet vitiorum, atque infidelitatis contrarietate derelicta, sponte se subdant illi ad salutem, ut sub illo tueantur: vel certe dum nolunt in eum credere, coacti subiiciuntur illi, & calcantur dominio potestatis eius. Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis? Si omnes spiritus caelestium virtutum mittuntur ad salutem credentium, quid est quod Daniel dixit: Milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant? Quomodo enim omnes mittuntur, si decies centena milia ei assistunt? Intelligendum ergo, quod omnipotens Deus, qui spiritus est incircumscriptus, omnia implet, & ubique totus est: quapropter angelicus spiritus, qui circumscriptus est, quocumque mittatur, intrat a dominum currit, dominumque semper praesentem habet: ideoque ipsi qui mittuntur, ipsi etiam & assistunt ei. Vel certe idcirco omnes mitti dicuntur, quia sicut Dydimus Graecus in libro de spiritu sancto ait, ex omnibus ordinibus caelestium dignitatum mittuntur: sicut Gabrielem, Michaellem archangelos legimus missos in volumine Danielis, Raphaellem ad Tobiam: vnus etiam de seraphim legitur missus ad Esaiam, quando calculo tergit labia eius: & sicut frequenter angeli leguntur ad sanctos missi. Generaliter autem sicut doctores dicunt,

dicunt, unicuique fidelium ab ortu natiuitatis, vel potius à tempore baptismatis datur à Deo angelus ad sui custodiam, & qui suadeat bona agere: vnde Apostolus hic dicit: Missi sunt ad ministerium salutis, propter eos qui hereditatem patriae caelestis sunt percepturi. In hoc ergo loco, sicut diximus, omnes mittuntur, quia ex omnibus ordinibus mittuntur: eiusdemque dignitatis sunt qui mittuntur, cuius & qui assistunt: vel certe, quia omnes eiusdem voluntatis sunt, & dum illi qui semper assistunt, consentiunt cum eis, qui mittuntur, quodammodo in illis omnes veniunt, omnesque mittuntur. Et est sensus, Quid mirum, si vnico filio Dei ministerium suum exhibent angeli, cum etiam nostrae salutis ministros eos constet effectos: quapropter nemini illorum dixit, Sede à dextris meis.

¶ *Propterea abundantius obseruare nos oportet ea, quae audiuius, ne forte perefluamus.* Propterea, quid mirum, quia filius Dei excellentior est omnibus angelis, qui euangelium suum dedit? Vel certe, quia angeli nobis ministrant, qui Deo semper renuntiant opera nostra, licet ipse vbique sit, abundantius, atque plenius oportet nos obseruare ea, quae audiuius à CHRISTO in euangelio, & ab apostolis eius, quam in lege solebamus, quae per seruum data est. Et quare abundantius? Ne forte perefluamus: id est, ne forte pereamus, & à salute excidamus. Vel, ne forte euanescamus, transeuntem in perditionem more fluminis currentis in mare, dum sensus nostrum per inania quaeque discurrunt. Iungit autem personam suam illis, more suo agens. Et quare dixerit abundantius, reddit causam, dum in sequentibus verbis explicat, dicens: *Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis praeruaricatio & inobedientia accipit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* Sermo legis & prophetarum per angelos dictus est ad patres nostros: quia per subiectam creaturam locutus est Moysi & prophetis: iuxta quod & beatus Stephanus in contentione sua manifestat de Moyse: Hic est Moyses: qui fuit cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina. Factusque firmus, id est, verus, idem sermo per angelum dictus: quoniam sicut ibi praer-

B ij dictum

dictum est, ita omnia euenerunt siue bona, siue mala. Omnis prauaricatio, siue transgressio legis, atque inobedientia. contra illum sermonem patrata, accepit iustam mercedis retributionem, iudicium scilicet aeternae damnationis: sic illis contigit, qui murmurauerunt. Notandum autem, quia cum merces in bonam partem maxime accipiatur, hic pro malo posuit Apostolus, more solito, non curans de proprietatibus verborum: sed indifferenter vnum pro altero ponens: sicut hic mercedem pro malo, & alibi captiuitatem in bono, vbi dixit: In captiuitate redigite omnem sensum, ad obediendum **C H R I S T O**. Facit ergo Apostolus comparisonem à sermone legis, qui per angelum dictus est ad gratiam euangelij per filium datam, & dicit: Si enim sermo legis per angelos dictus, est factus verus, in omnibus quae promissit bonis, vel quae minatus est malis: quanto magis erit firmus sermo euangelij, datus per filium? Et si illi, qui inobedientes extiterunt legi, damnationem habuerunt, & iudicium non potuerunt effugere: quomodo nos effugiemus vindictam Dei, si tantam neglexerimus salutem? fidem scilicet euangelij, vitamque aeternam, tam magnam, utpote per filium nobis annunciatam, atque promissam? subaudi, nullo modo. His verbis manifestat Apostolus, non fuisse tantam salutem in lege, quanta est in euangelio: Lex enim promittebat terram, dicens: Si volueritis & audieritis me, bona terrae comedetis. Euangelium promittebat regnum caelorum, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum caelorum. Illa praestabat vindictam de terrenis hostibus: istud praestat de spiritualibus. Illa promittebat longam vitam temporalem: euangelium concedit vitam sine fine mansuram. *Quae. Subaudi, salus. Cum initium accepisset enarrandi per dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est.* Salus ergo quae in euangelio continetur, à Deo accepit initium enarrandi: quia ipse primùm annuntiavit eam per semetipsum: dicens: Pœnitentiam agite, &c. &: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Deinde verò confirmata est, hoc est, credita est ab eis, qui audierunt eum: ab apostolis videlicet, qui cum eo fuerunt, & successoribus eorum: Vel certe, Confirmata, id est, consolidata est, & perfecta in nobis ab eis, qui ab ipso domino eam perceperunt: quia salus, quae per spiritum sanctum nobis data est, permanet in

net in aeternum. Causa humilitatis suam iungit personam cum eis, dicens: In nobis confirmata est ab eis, qui audierunt. Adhuc poterat aliquis dicere, Quomodo confirmata est ab eis? Cui ille: *Contestante Deo signis, & portentis, & uariis uirtutibus, & spiritus sancti distributionibus secundum suam uoluntatem.* Confirmata est, inquit, in nobis ab eis, qui audierunt, contestante Deo: id est, simul testimonium praebete eorum doctrinae, & praedicationi, non voce, sed uirtute, & exhibitione miraculorum, & uarietate linguarum: quia ut dicebat aliquis apostolorum mortuo, vel infirmo, Surge: esto uiuus, aut sanus statim surgebat incolumis. Signa autem, & prodigia, & uirtutes, pro vno hic accipiuntur. Quod uerò subiungit, sancti spiritus distributionibus? affluentiam significat gratiarum, quam non habuerunt patres ueteris testamenti, quae fuit data postquam glorificatus est **I E S U S**, teste euangelio, quod ait: Nondum enim erat spiritus datus: quia **I E S U S** nondum fuerat glorificatus. Ista sunt distributiones, seu diuisiones, quas Apostolus in alio loco commemorat, dicens: Alij datur per spiritum sermo scientiae, & caetera. quae in sequentibus enumerat, usque dum subiungit. Haec operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout uult. Vnde & hic dicit: Secundum suam uoluntatem: diuinam enim uoluntati, atque consilio cuncta contribuit, ne quis in suis meritis consideret. Ipse enim spiritus sanctus nouit, quid cuique proffit, vel quid cuique sit comodum. *Non enim angelis subiecit Deus orbem terrae futurum, de quo loquimur.* Ad ea respicit, quae superius dixit Deum patrem dixisse: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, sed filio suo tradidit illum: cui ipse dixit in psalmo: Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam. Vnde & ipse filius congratulans sibi traditum orbem crediturum, dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo: id est, à Deo patre. *Testatus est autem in quodam loco quis, dicens.* Quorum nomina prophetarum reticet in hac epistola, quorum testimonium nouit, non causa inuidiae, aut abscondentis affectu, hoc agit, sed honorantis voto & ostendentis Hebraeos multam habere scientiam diuinarum scripturarum, quibus ista scribebat: in tantum ut nec opus haberet nomen ponere dicentis. Hoc ergo testimonium ex psalterio Dauidico sumptum est: qualiter

loquitur ad Deum patrem: *Quid est homo.* Suppreſſe, & cum deſpectu pronũtiandum eſt iſtud. *Quid eſt homo?* ſubaudi, fragilis, mortalis, caducus, & qui ex Adã in veteri peccato generali prauitate eſt deuictus. *Quod memor es eius.* Subaudit: ita & miſericordiã ſuã dona largitur, ſequitur: *Aut filius hominis.* Subaudi, quid eſt? Hoc idem doctores referunt ad *C H R I S T V M*, qui in euangelio ſapiffime filium hominis, id eſt, filium Mariã ſe vocat: ac propterea ſub interrogatione ſurſum erigenda eſt vox: & eſt ſenſus: *Quid promerit ille homo aſſumptus à verbo, vt filius Dei fieret?* quodque ſequitur: *Quoniam viſitas eum?* Ad genus humanum referunt: de quo paulò ſuperius ſub nomine hominis dictum eſt: *Quid eſt homo.* Et eſt ſenſus: *Quod viſitas genus humanum per filium tuum, & perpetua largiris beneficia, non eſt meritum illius, ſed tua gratia: idẽoque ſubſiſtit, quia à te viſitatur.* Viſitatio ad medicum, & ad ægrotũ pertinet: nam viſitationis officium dicitur quis medicus implere, quãdo ad inſirmum ingreditur: & genus humanum, quod inſirmum & languidum erat, Deus pater tunc viſitauit, quãdo miſit filium ſuum, qui verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. De qua viſitatione etiam Zacharias pater beati Ioannis ait: *Viſitauit nos, oriens ex alto.* *Quidam doctores hoc, quod dicit, Quid eſt homo, quod memor es eius: aut filius hominis, quid eſt, quoniam viſitas eum?* totum referunt ad genus humanum: hoc vero quod ſequitur, referunt concorditer ad *C H R I S T V M*. *Minuisti eum paulominus ab angelis.* Per mortem corporis, & opprobria paſſionis, minorem fecit Deus pater filium ſuum angelis, qui ſecundum diuinitatem æqualis ei erat in omnipotentia, quia angeli immortales & impaſſibiles exiſtant: minoratus eſt autem, non neceſſitate, ſed ſpontanea pietate, ſicut idem Apoſtolus aliãſ ait: *Qui cum in forma Dei eſſet, ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens: factuſque eſt obediens patri vſque ad mortem: mortem autem crucis.* Ex ea enim parte, qua mori poruit, creator angelorum minor factus eſt angelis. Bene autem dixit, Paulominus: quia etſi mortale corpus aſſumpſit: peccati tamen maculam non habuit. *Gloria & honore coronaſti eum.* *Psalmiſta loquitur ad Deum patrem de humilitate, & exaltatione filij, dicens: Minuisti (in-*

ſti (inquit) filium tuum paulominus ab angelis, dum cum mortalem creaſti: ſed quia ille tibi obediens exiit vſque ad mortem, gloria & honore coronaſti eum. Tale eſt & illud, quod Apoſtolus dicit in alio loco: Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine *I E S V* omne genu ſteſtatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Gloria ergo coronaſti eum Deus pater in reſurrectione, honore autem in aſcenſione, quando quadrageſimo die reſurrectionis ſuã exaltauit illum ſuper omnem creaturam. Aliiter: Gloria coronaſtus eſt in multitudine credentium: videlicet, cãm poſt reſurrectionis triumphum hæreditatem totius mundi, in hoc quod homo eſt, accepit: honore autem, in confeſſione æternæ maieltatis: hoc eſt, in eo quod in plenitudine paternæ gloriæ habitat. *Et conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.* Per hoc q̄ homo factus eſt, conſtitutus eſt à Deo patre ſuper opera viſionis: ſuper cœleſtia videlicet, & terreſtria: & inferna: qui ſecundum diuinitatis potentiam ſicut cum Deo patre omnia creauerat, ita cum illo omnia poſſidebat. Dicendo enim: *Conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum: omnis creatura monſtratur eſſe ſubieccta illi: quia ſicut verbo omnia creata ſunt, ita ille homo aſſumptus à verbo cum verbo poſſidet omnia. Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius.* Id eſt, æternitati illius, & poteſtati, vt omnis creatura illum adoret. Et hoc eſt, q̄ ipſe poſt reſurrectionis gloriã apparens dixit eis: *Da ta eſt mihi ois poteſtas in cœlo, & in terra.* *In eo enim quod omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiecctum ei.* In eo: id eſt, in hoc dono, vel factõ, quod ei omnia ſubiecit, nec cœleſtia videtur excepiſſe, nec terreſtria: vt diceret, poſt angelicam creaturam: ſed ita concluſit, dicens: *Omnia ſubiecit ei.* *Nunc autem necdum videmus omnia ſubieccta eſſe ei.* *Quid enim quod beatus Apoſtolus loquitur?* Nam cãm dixiſſet, omnia ſubieccta *C H R I S T O*, ſtatim ſubintulit, dicens: *Nunc autem nondum videmus omnia ſubieccta ei.* Si omnia ſunt ſubieccta ei, quomodo non ſubieccta? Intelligendum eſt ergo hoc modo, vt ſuperius, vbi dixit: *Nihil dimiſit non ſubiecctum ei*, intelligamus vniuerſalem ſubiecctionem, & voluntariam, ſcilicet per fidem, & neceſſariam, qua cogitur omnis creatura ſubieccta eſſe ſuo creatori, *Hic verò, vbi dixit:*

Necdum videmus omnia subiecta ei: tantummodo de voluntaria subiectione accipere debemus, quæ per fidem constat: qua in eum credere nolunt. Quia enim tunc temporis, quando apostolus ista loquebatur, euangelica prædicatio necdum per totum mundum diuulgata erat: necdumque omnes prædestinati ad vitam credebant; rectè dicit nunc: Necdum sunt ei omnia subiecta: & non solum tunc, sed etiam adhuc omnes prædestinati non credunt. *Eum autem, qui modicum quàm angeli minoratus est, videmus IESVM, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum.* Hic aperte manifestat, quia gloria & honor CHRISTI crux eius fuit, pro qua modicum minoratus est ab angelis, moriendi pro nostra salute: vnde & Apostolus alibi cum dixisset: Factus est obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis: statim subsecutus est, dicens: Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: Sic etiam ipse dominus prouocabat eam, dicens: Vt glorificetur filius hominis. Si ille qui dominus est, ea quæ pro seruis passus est, gloriam vocat, multo magis tu homo quæ pro Deo pateris, tibi ad gloriam pertinere sempiternam dubitare non debes. Eum, inquam, id est, IESVM, videmus coronatum, non oculis corporeis, sed oculis mentis, dum sedet in plenitudine paternæ maiestatis. *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.* Gratia Dei patris appellatur filius, eò quòd nobis à Deo patre gratis sit datus, & quòd gratis pro nobis mortem sustinuit: non enim debebatur nobis nostro merito, vt filius Dei pro nobis gustaret mortem: sed ineffabili gratia hoc fecit. Quod autem dicit, pro omnibus illum gustasse mortem: quidam doctores ita absolutè intelligunt, vt dicatur, pro omnibus, pro quibus gustauit: id est, pro electis, ad vitam æternam prædestinatis. At verò quidam ita generaliter accipiunt, vt dicatur, pro omnibus mortuus est: licet omnes non saluentur. Et quid si omnes nõ credunt? ille tamen quod suum erat, fecit. Vnde beatus Prosper hanc ponit similitudinem: Est quilibet medicorum peritissimus, qui veniens in ciuitatem populosam, vbi multi infirmi habentur, temperat potionem contra omnia genera infirmitatum, & conuocat omnes, dicens: Venite omnes populi, qui variis infirmitatibus laboratis, & bibite ex hac portione, quam

quam causa salutis vestræ præparauit: spondeo vobis cum obestatione, quòd si quis biberit ex ea, medelam statim consequi merebitur: qui credunt verbis illius, accedunt, bibunt & sanantur: qui verò renuunt bibere, non sanantur: sed in sua infirmitate contabescunt: quantum ergo ad medici deuotionem pertinet, pro omnium illorum salute potionem temperauit, licet non proficit, nisi his, qui ex ea biberunt: Ita & CHRIVS, quantum in se fuit, pro omnibus mortuus est, quanquam non proficit eius passio, nisi solummodo iis, qui in eum credere volunt. Simulque notandum, quia non dixit Apostolus, Subiacuit morti: sed proprie, Gustauit mortem, per quod velocitatem resurrectionis voluit ostendere: breui etenim tempore morte teneri potuit, & ea deuicta confestim victor resurrexit. *Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, autorem salutis eorum consummare per passionem.* Decebat (inquit) eum autorem scilicet & salutis eorum per passionem consummare: id est, perficere omnium salutem per passionem CHRISTI: qui est autor omnium salutis credentium, & qui ante passionem suam multos filios adoptiuos adduxerat in gloriam fidei, spei, & charitatis: qui certam spem habebant, gaudia patriæ cælestis, & hæreditatem æterni regis se posse percipere: vel certè per passionem decebat eum perficere omnia, quæ de illo prædicata erant. Vnde ipse dixit pendens in cruce: Consummatum est. Propter quem omnia: id est, per mortem eius restaurata sunt omnia cælestia & terrestria: homo scilicet redemptus, & numerus angelorum redintegratus. Per quem omnia: subaudi, facta sunt: iuxta quod Ioannes dicit: Omnia per ipsum facta sunt. Vides quomodo est in medio nostrum, nobisque coniunctus: ipse filius, & nos filij: ille proprius, nos adoptiui: sed ille saluat, & nos saluamur: vides quomodo nos coniungit, & discernit: nam cum dicit, Multos filios adduxerat in gloriam: hic coniunxit. Cum verò addit, Autorem salutis eorum: hic discernit. *Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes.* Quis est, qui sanctificat? CHRIVS per fidem passionis suæ, & per donum baptismatis. Qui sunt, qui sanctificantur? Omnes qui credunt, qui sanctificantur fide passionis CHRISTI, & gratia baptismi. Sed qui sanctificat CHRIVS,

s t v s, & nos qui sanctificamur, ex vno Deo patre sumus, quia ab illo omnia originé acceperunt: vnus est enim Deus à quo omnia. Sed aliter ille, aliter nos. Ille quasi proprius filius potest sanctificare: nos vero quasi adoptiui ab illo sanctificamur: atamen vnum habemus patrem in cœlis. Ille proprium, nos adoptiuum. *Propter quam causam.* Subaudi, quia & ipse, & nos ex vno Deo patre sumus, licet discretè. *Non confunditur fratres uocare eos.* Qui sunt filij adoptiui. *Dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis.* Non erubescit fratres eos vocare, ostendens non esse eandem fraternitatem fraternitæ humanitatis: sed in misericordia eius multa, & humilitate maxima, qui nos fratres elegit. Hoc quoque propheticò affirmat testimonio, ne quasi nouum putaretur, & non multum ante prædictum: ait enim: Nunciabo nomen tuum fratribus meis. Id est, sacram passionem, & gloriosam resurrectionem, promittit se gloriam diuinitatis paternæ, & nomen etiam eius, quo pater dicebatur, vulgaturum. Nunciabo, dicit: id est, narrari faciam à prædicatoribus meis, vt mihi credatis: nam resurgens à mortuis dicit mulieribus: Ite & nunciate fratribus meis. Et ad Mariam: Vade ad fratres meos. Fratres autem dicuntur, & qui diligunt, & qui diliguntur. Adiecit verò: *In medio ecclesiæ laudabo te.* In medio ecclesiæ: hoc est, in cœtu fidelium. Laudauit dominum patrem filius, quando apostolis reuersis de prædicatione dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, id est, laudo te, & glorifico: quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ipse quoque in medio ecclesiæ laudat Deum patrem, dum fideles quiq; eius passionem redempti, eiusque baptismate abluti, indefessas laudes Deo patri referunt corde & opere. His autem tribus modis laudandus est Deus. *Et iterum: Ego ero fidens in eum.* Hoc est, in Deum patrem. Vox est filij Dei de Deo patre humanitatis loquentis: nam homo susceptus à verbo totam confidentiam suam in Deum patrem positam habebat: vnde dicebat, Pater glorifica nomen tuum. Et pro fidelibus suis supplicans, aiebat: Pater volo, vt vbi ego sum, & isti sint mecum Quos etiam exhortans vt confidentiam haberent, præcepit: Confidite, ego vici mundum. *Et iterum: Ecce ego & pueri mei, quos mihi dedit Deus.* Hæc duo testimonia sumpta sunt ex oraculo Esaiæ

Io Esaiæ prophetæ loquentis, in persona filij Dei. Ij autem sunt sancti videlicet apostoli, quibus dominus ait: Pueri nunquid pulmentarium habetis? qui bene pueri vocantur, propter innocentiam & humilitatem, de quibus ipsa veritas dicit: Sinite paruulos venire ad me, talium est regnum cœlorum. *Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.* Hoc de apostolis omnibusque fidelibus dictum est, quod per hoc fratres fuerunt domini, quia verum corpus & sanguinem habuit, sicut illi habuerunt. In quo loco confunditur manifeste cum suis Marcion, qui ausus est dicere, dominum nostrum verum corpus non habuisse, cum Apostolus dicat, quia assumendo carnem particeps extitit illorum: sicut enim illi pueri & nos carne & sanguine constamus, ita & c h r i s t v s participauit carni & sanguini homo factus: & sicut communicauit c h r i s t v s nostræ substantiæ per assumptionem hominis, sic & nos participes eius sumus per assumptionem corporis & sanguinis eius. Quare autem communicauerit c h r i s t v s carni & sanguini, in sequentibus manifestat, cum subdit: *Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium: id est, diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam uitam obnoxii erant seruituti.* Admirabile hic demonstrat Apostolus, ostendens diabolum per hoc deuictum à c h r i s t o, per quod potestatem in mundo tenebat: arma, quæ fuerunt illi quondam fortia aduersum mundum: hoc est, mors, per eam c h r i s t v s illum percussit: sicut Dauid abstracto gladio Goliæ, in eo caput illius amputauit, in quo quondam victor ille solebat fieri. Quia ergo diabolus per mortem hominis in mundo principatum præsumperat, per mortem c h r i s t i temporalem vincabatur. Quapropter participauit c h r i s t v s carni & sanguini, vt mori potuisset ad tempus: sicq; dum mortuus est, qui peccatum non fecerat, destruxit diabolum & mortem: quia semper mortuus est peccato, dum non peccauit: destructo autem diaboli imperio, liberauit electos suos, qui timore mortis per totam vitam suam, qua viuiebant, in hoc mundo, obnoxij, id est, debiti & obstricti erant seruituti mortis, & diaboli. In hoc enim timebant mortem, quia serui erant mortis, dum omnes morti subiacebant. *Nusquam enim angelos apprehendit: sed*

dit: sed semen Abrahamæ apprehendit. Quòd superius dixerat, pueros cõmunicasse carni & sanguini, & q̄ CHRIS TV S participauerit ei, exequitur amplius hunc sensum, volens ostẽdere vnde participaret eis, & dicit: Nusquam, id est, nullo loco, neque in cœlo, neque in terra angelicam creaturam assumpsit: sed corpus humanum de semine Abrahamæ assumpsit. Quibus verbis fauet illis blandiendo: quos enim illorum assumpsit? Quia ergo homo retinendus erat morte filij Dei, idcirco angelicam naturam non assumpsit, quæ mortem non potest pati: sed humanam, in qua mori potuisset: nec est angelis tanta collata dignitas, vt in vna persona eorum naturæ filius Dei coniungeretur: quam dignitatem & honorem humanæ naturæ diuina gratia contribuit, vt Deus & homo vna esset persona. Et quare dixit, Apprehendit, quod pertinet ad fugientem? Quia nos quasi recedentes à se, & longè fugientes insecutus apprehendit. Vnde debuit per omnia assimilari fratribus. Pro hac (inquit) ratione, qua non assumpsit angelicam naturam, sed humanam de semine Abrahamæ, debuit per omnia fratribus assimilari. Quid est, Per omnia? id est, eductus creuit, esuriit, passus est, ac mortuus: per omnia ista similis est fratribus, quia cõditiõe subiecti sunt: Sed fortasse querit aliquis: Quare homo sit reparatus potius, quàm angelus lapsus: Cui respondendum est, hominem non tantum deliquisse, quàm diabolum: Ille enim diabolo suadete peccauit: diabolus verò nullo suadente, sed superbiendo corrui. Homo quoque, quia corpus habebat, manducare indigebat: diabolus verò, quia spiritus est, totus inexcusabilis est. Fuit & tertia causa: videlicet, homo necdum venerat ad locum, vbi aternaliter cum Deo regnaturus erat: sed in paradiso terreno morabatur, de quo transferendus erat in cœlum completo numero electorum: Diabolus autem in cœlo iam erat collocatus. Vt misericors fieret, & fidelis pontifex ad Deum, & ut repropiciaret delicta populi. Misericors dicitur à misero corde, videlicet qui misericordiam sustinet, & cognoscit per experimentum misereri. Itaque non fuit alia causa, illum per omnia fratribus assimilari, nisi vt misericordiam nobis præstaret nos redimendo, & fieret fidelis, verusq̄, & potens pontifex, Deum patrem interpellando pro nobis, nostrisq̄, propiciaret peccatis. Hæc autem huius miserandæ dispensationis cau-

nis causa fuit: vidit quippe humanum genus morti intẽtum, peccatorum vinculis ligatum, & miserus est eius, sicut fidelis pontifex, reconcilians nos Deo patri, & reconciliãdo purgans. Ministerium etenim sacerdotis atque pontificis est, fideleim esse, vt possit eos, quorum sacerdos est, liberare à peccatis. Pontifex dicitur, eò quòd pontem, id est, viã præbeat suis sequentibus suo bono exemplo. Ita & dominus pontem fecit nobis, id est, vitæ viam ostẽdit, dũ diceret, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Pontem etiam nobis fecit, quoniam aperuit nobis ianuã patriæ cœlestis, vbi modò consistit, interpellans pro nobis Deũ patrem. In eò enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari. In eò, inquit, id est, homine. Quo ipse tentatus est. Sed non superatus & passus à ministris illius: potens est vinculos liberare, tentatosq̄ adiuuare ne vincantur: quia tentationes nõ solum sicut Deus cognouit, sed etiam sicut homo experimẽto probauit. Ac propterea non solum per hoc quòd Deus est, potest nobis misereri, sed insuper per hoc quòd homo est: quoniam eiusdem potestatis est homo assumptus à verbo, cuius erat & idem verbo.

¶ Vnde fratres sancti uocationis cœlestis participes considerate apostolum & pontificem confessionis nostræ IESVM, qui fidelis est ei, qui fecit illum: sicut & Moyses in omni domo illius. Fratres eos vocat tam carne, quàm spiritu: qui ex eodem genere erant, eandemque fidem habebant: Sanctos, qui sanctificati fuerant fide passionis CHRIS TI, & aqua baptismatis: quia participes erant cœlestis uocationis, hoc est, patriæ cœlestis, ad quam omnes vocauit, dicens: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Considerate, inquit, apostolum & pontificem fidei nostræ IESVM. Apostolus Græcè, Latinè dicitur missus: & dominus IESVS apostolus fuit, quia gratis à Deo patre missus est, sicut ipse testatur, dicens: Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel. Et: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Vnde egregius prædicator alio loco dicit: Misit Deus filium suum factum ex muliere. Pontifex autè confessionis nostræ est, quia confessionem fidei nostræ prætendit ante Deũ patrem. Qui fidelis est eidem Deo patri, qui fecit illum. Iuxta quod alibi dicitur: Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Non

Non tantum autem de humanitatis essentia dictum, in qua ipse fidelis fuit, Deo patri obediens usque ad mortem. Nonne fidelis erat Deo patri, quando omnia quæ agebat, nõ suæ gloriæ reputabat, sed patris? dicens: Pater in me manens, ipse facit opera. Sicut & Moyses, inquit, fidelis erat, vel fuit, in omni domo eius. Domum Dei hîc, populum Dei debemus intelligere, plebem scilicet Israeliticam, cui Moyses præpositus est à Deo: de qua domo dicit Esaias: Vineæ Sabaot, domus est Israel. Et iterum hortando: Domus Iacob venite ambulemus in lumine domini. In qua domo Moyses fidelis fuit: id est, deuotus, & bonæ voluntatis, deferens ea, quæ Dei erant, sibi quæ non vsurpans gloriam Dei. Amplioris enim gloriæ iste pater Moyses dignus habuit: est: quanto ampliore honorem habet dominus: qui fabricauit illam. Hoc in loco autem erit hypallage in sensu, aut satis necessaria subauditio: supponetur hoc modo: Tanto maioris gloriæ CHRISTVS præ Moysse dignus inuentus est: quanto maiorem habet honorem, subaudi, dominus domus, qui fabricauit eandem domum. Siue: Tanto maioris gloriæ CHRISTVS præ Moysse dignus inuentus est: quanto maiorem honorem habet fabricator à domo, quam ipse fabricauit. Redditque causam, quare maioris gloriæ sit dominus, quam domus ab eo fabricata. *Omnis nanque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est.* Hîc factorem à factura discernit, vtriusque domus autorem Deum esse intelligi volens, & populi videlicet. Et Moyses quidem fidelis erat. Hoc est, deuotus, & bonæ voluntatis. In tota domo eius, tanquam famulus, in testimonium eorum. Subaudi, verborum. *Quæ dicenda erant.* CHRISTVS autem tanquam filius, in domo sua. Habitat, ordinans & disponens illam. Quanta differentia est inter famulum, quem paterfamilias præponit domui suæ, & filium quem relinquit hæredem: tanta differentia & distantia inter Moysen & CHRISTVM. Moyses autem fidelis & deuotus famulus fuit in domo Dei omnipotentis: hoc est, in plebe Israelitica, in testimonium eorum verborum, quæ per illum dicenda erant ad populum: quoniam testis erat verborum Dei ad populum, iterumque populi ad Deum. CHRISTVS vero liberè ordinat domum suam, tanquam filius hæreditatem paternam: de qua modo subiungit apostolus, dicens:

dicens: *Quæ domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.* Hortatur iterum apostolus Hebræos fortiter stare in fide, & perseverare in bono opere, iungens se more solito illis: Domus, inquit, Dei sumus, si fiduciam, id est, fidem rectam, & gloriam spei nostræ firmam retinuerimus usque ad finem mortis nostræ, vel usque ad diem iudicij. Gloria spei nostræ est, qua gloriamur nos in spe iam esse filios Dei: & quomodo tenemus in spe, credimus nos posse futuros esse in re. Bona enim quæ nobis promissa sunt, in hac pœnali vita habere nequaquam possumus: quamobrem habentes fidem rectam, spem certâ spectemus patienter præmia nobis à domino promissa. sequitur: *Quapropter sicut dicit spiritus sanctus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra: & cætera usque. Si introibunt in requiem meam.* De spe paulò superius locutus fuerat beatus apostolus, quod oporteat sperare ea, quæ futura sunt: & deinde testimonium propheticum sub comparatione, quomodo illi perierunt, qui desperauerunt de potentia omnipotentis Dei: & quid promeruerunt pauci, qui sub spe certa promissis Dei crediderunt: quia ergo obscure locutus est Apostolus, necesse est replicari historiam veteris testamenti, vt manifestior fiat oratio. E ductus populus Israeliticus de Aegyptiaca seruitute in signis & mirabilibus domini, cum multam viam desertam perambulassent, pasti à domino manna, aqua de petra potari, eiusque protectione tutari, consilium inierunt omnes, mittere de singulis tribubus principes exploratores, qui deberent speculari atque considerare terram sibi à domino concessam: qui per gentes lustrauerunt terram: reuersique sunt post spatium quadraginta dierum ad multitudinem, renunciantes terram fertilissimam, magnorumque fructuum prædatricem: sed habere vrbes inexpugnabiles, virosque fortissimos esse in ea, vtpote de stirpe Enach, id est, gygantum. Israelitæ verò ingrati & insensati, quos oportebat tantorum Dei beneficiorum reminisci, quomodo eos clausos in medio tanta exercitus multitudine Aegyptiorum eripuerit: de periculis etiam fluuiorum: fontes de petra sine defectu donauerit: manna tribuerit: aliaque innumerabilia beneficia eis contulerit, necdum crediderunt, desperantes de eius potentia: nec horum aliquid rememorati sunt: sed timore de-

re desperabili perterriti murmurando dixerunt: Vtinam nō introducat nos dominus in terram illam: reuertamur in Aegyptum. Deus igitur irarus, quōd sic citō oblitī fuerunt operum ac mirabilium eius, iurauit quōd non esset intratura generatio illa in requiem & patriā olim patribus promissam: sicque illa sexcenta millia, quæ egressa sunt de Aegypto, perierunt, præter tantummodo Caleph, videlicet filium Iephonæ, & Iosue filium Nun, qui seditionem populi compescere nisi sunt, creduli promissioni domini. Notandum autem, tres requies ab apostolo in hac epistola cōmemorari: vnā sabbati, quo requieuit Deus ab operibus suis: secundam Palæstinam, in quam ingressi Israelitæ, requieturi erant à miseria & laboribus multis: tertiam quoque, quæ vera est requies, regnum videlicet cœlorum: ad quam quos peruenire contigerit, planissimè requiescent à laboribus & ærumnis huius seculi: de qua hīc apostolus prophetando spiritaliter loquitur, dicens: Quapropter, subaudi, quia domus Dei sumus, si fidem rectam & gloriam sp̄i firmam retinuerimus, nolite obdurare corda vestra: ne similia patiamini, qualia progenitores vestri passi sunt, priuati requie promissa. Hortatur Apostolus Hebræos his verbis, vt non essent infideles & increduli, & perderent requiem æternam sibi à domino promissam, sicut perdidērunt patres eorum requiem temporalem. *No- lite* (inquit) *obdurare corda uestra, sicut*. Obdurauerūt patres vestri. *In exacerbatione*. Id est, amaricatione, quādo me ad amaritudinem prouocauerūt. *Secundum diem tentationis eorum in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri*. Multis modis, dicentes: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Et, Nunquid poterit nos introducere in terrā patribus promissam? Quod autem dicit, *Hodie*, non loquitur Psalmista ad illos, qui mortui sunt in deserto murmurando cōtra Deū, & increduli existendo: sed potius ad illos, qui dominicæ prædicationis tempore fuerunt, apostolorumque, & vsque ad finem seculi futuri sunt. *Hodie*, inquit, id est, in die noui testamenti: vel omni tempore, quandiu dicitur hodie, nolite obdurare corda uestra: hodie nanque pro sempiterno ponitur, do nec mundus & vita præsens manet. sequitur: *Probauerunt & uiderunt opera mea. Quadraginta annis*. Quod dicit, Probauerunt opera, & mirabilia mea: non est ita intelligendum, vt di-

catur: probauerunt, id est, elegerunt causa gratiarum actionum: sed potius probatio hæc ad curiositatem est referenda & tentationem. Probauerunt, inquit opera mea: hoc est, curiositatis causa exquisierunt tentantes, vt rumnam omnipotens essem. Sed quid factum est? Viderunt illa per quadraginta annos, & permanserūt ingrati. Potest quod dicit, *Quadraginta annis*: & ad sequētia coniungi. *Quadragenarius* autem numerus mysticus in diuina scriptura habetur. *Quadraginta diebus* dominus in deserto ieiunauit, vt triumpharet de illo, per quem illi quadraginta annis murmurauerunt in deserto contra Deum: contumatiq̄e tot. A gloria victoriæ in passione & resurrectione quadraginta diebus fuit cum discipulis antè, quā cœlorum altitudinem penetraret. Primis ergo quadraginta diebus tentationem huius peregrinationis ostendit: posterioribus quadraginta diebus consolationem, qua consolandi sunt in patria: corpus enim eius, id est, ecclesia, necesse est vt tentationes patiat in præsentī seculo, vt postmodum peruenire possit ad gaudia patriæ cœlestis: tamen & in præsentī non deest ille consolator, qui dixit: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationē seculi. sequitur: *Propter quod*. Subaudi, quia tentauerunt me, causaque curiositatis quadraginta annis opera mea probauerunt. *Offensus sui generationi huius*. Plus est dici offensum, siue infensum, quā iratum: quoniam qui irascitur, facile potest ab ira reuocari: qui verò infensus, siue offensus, aut vix, aut nullo modo potest placari. Ita omnipotēs Deus offensus, id est, valde, & implacabiliter iratus fuit illis sexcentis millibus, qui perierunt in deserto. *Et dixi*. Ad Moysen, & Aaron, vel etiam ad Iosue. *Semper hi errant corde*. Multis modis castigauit eos omnipotens Deus: sed illi semper corde errauerunt, à via veritatis, & rectitudinis deviantes: quicumque enim voluntati Dei non obsecundat, errat à rectitudine iustitiæ. *Ipsi uerò non cognouerunt uias meas*. Non cognouerunt dicit, hoc est, non approbauerunt, nec elegerunt actiōes meas, & præcepta mea. Vel, Non cognouerunt, quia noluerunt adhuc cognoscere, vt & tenerent & obseruarent illa. *Quibus iurati in ira mea, si introibunt in requiem meam*. Si, aliquando ponitur pro affirmatione, aliquando pro dubitatione, aliquando pro abnegatione, vt

in presenti loco pro non: & in psalmo dicente propheta: Si reddidi retribuētibus mihi mala: id est, non reddidi. Ordo verborum est: Non introibunt in requiem meam, sicut iuravi in ira mea. Ira enim Dei vindicta illius est: loqui enim Dei magnum est: iurare verò nimis metuendum: cum enim omnis sermo illius pro iuramento accipi debeat, quoniam verus est: dicitur aliquando iurare ad exaggerandam vim rei, & ut terrorem incuriat auditoribus. Sic dicitur & irasci more humano, cum semper ipse idem maneat, quatenus dum audivimus illum iratum, metuamus peccare. Quod autem dixit, Non intrabunt in requiem meam: hinc sicut supra dictum est, geminam regulam debemus intelligere, vnam scilicet terrenæ promissionis promissam Abrahamæ, quam illi perdiderunt propter infidelitatem suam, alteram verò vitam æternam, de qua Apostolus spiritaliter loquitur: in quam non intrabunt Iudæi in infidelitate manentes. *Videte fratres ne fortè sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi à Deo vivo.* Horatur iterum eos Apostolus blandiendo, vocans eos fratres, & dāns consilium, quomodo intrare possint in requiem. Fratres mei carne: fratres etiam fide, videte, id est, caute, summaque diligentia attendite. ne fortè sit in aliquo vestrum voluntas non bona, & cor malum incredulitatis discedendi à Deo vivo, sicut fuit in illis, qui errauerunt in deserto adorando idola, & pereatis sicut illi perierunt. *Sed exhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.* Quia illis Iudæis scribebar, qui iam crediderant, & inter quos tales erant, qui alios in fide, spe, bonisque operibus exhortari poterant, ideo taliter loquitur: Exhortamini, inquit, vos invicem, & corrigite vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur: id est, omni tempore presentis vitæ, in quo est spatium poenitendi: si quisquam peccaverit, non desperet de venia, quoad vivit: nec obduretur aliquis vestrum fallacia peccati: id est, desperatione, decipiente peccato infidelitatis, quasi per poenitentiam non possit promereri indulgentiam. Ille enim qui salutem perfectè non credit, solet plerumque in desperatione ruere: redditque causam, quare nemo debeat desperare de venia, dicens: *Participes enim CHRISTI effecti sumus.* Quid est participes CHRISTI effecti sumus? CHRISTO partici-

participamur & iungimur, utpote vnum & in illo existentes: siquidem hoc participamur illi, quia ipse caput nostrum, & nos membra illius, cohæredes & concorporales illi secundum spiritalem hominem, qui creatus est in ipso. In eo etiā participamur, quia corpus & sanguinem eius sumimus ad redemptionem nostram, quapropter non est desperandum. *Si tamen initium substantiæ eius usque ad finem firmum retineamus, dum dicitur: hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Contra Deum per infidelitatem. *Quemadmodum in illa exacerbatione.* Subaudi, obduraverunt patres vestri corda sua. Initium substantiæ dicit fidem CHRISTI, per quam subsistimus, & renati sumus: quia ipse est fundamentum omnium virtutum. Et bene substantiam eam vocat, quia sicut corpus anima subsistit, & vivificatur: ita anima fide subsistit in Deo, & vivit hac fide, sine qua nihil est: unde dicitur per prophetam, Iustus autem meus ex fide vivit. Et idem egregius prædicator, Sine fide impossibile est placere Deo. Substantia autem CHRISTI appellatur fides, vel quia ab illo datur, vel certe, quia ipse per eam habitat in cordibus fidelium: iuxta quod idem Apostolus aliàs dicit, optando in interiore homine habitare CHRISTUM per fidem in cordibus vestris. Tunc ergo veraciter CHRISTI participes sumus, si fidem eius usque ad finem mortis nostræ, vel usque ad diem iudicii firmam retinuerimus. omni videlicet tempore, quoad dicitur per prophetam, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. *Quidam enim audientes exacerbaverunt: sed non omnes qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen.* Illius historiam tacite mentionem facit, quando reuersis exploratoribus dixerunt murmurando: Utinam non introducat nos dominus in terram illam. Iosue autem & Caleph glorificaverunt Deum, dicentes ad omnem multitudinem: Potens est dominus in fide. Ideoque nihil eis profuit, quod audierunt, quoniam in eam intrare non meruerunt.

*

Post hæc verba exhortationis subiungens Apostolus, & dicens: *Ingrediamur enim in requiem eius, qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut iuravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Isto in loco ad completionem sensus necesse est adicere aliquid. Ingre-

C ij dianaur,

CA. P. IIII

diatur, inquit, in requiem patriæ cœlestis à Deo nobis promissam, ne forte dicatur nobis, si fuerimus increduli, quemadmodum illis, qui non introierunt, si introibunt: id est, nō introibunt in requiem meam. Quibus verbis hortatur omnes intrare in requiem domini, ne forte ob infidelitatem nobis dicatur, quod illis dictum est: nam sicut certum est, quod increduli non introibunt: sic certum fixumq; habetur, quod credentes introibunt. Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Id est, ornatu mudi perfecto. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. In Genesi dixit Deus per Moysen istud. His verbis vult Apostolus ostendere aliam esse requiem ad quam vocati sumus, quàm fuerat illa in Palæstina, ad quam Iudæi vocati sunt. Nō dicit nos intraturos in illam quæ fuit in Palæstina: sed ostendit illos non intrasse propter duritiam cordis sui, nec in Palæstinam, nec in requiem cœlestem: dicit ergo de prima requie sic: Requieuit dominus die septima ab omnibus operibus suis. Requieuit quidem à conditione nouarum creaturarum: sed non requieuit à gubernatione eorum, quæ fecerat, & vt quotidie ex ipsis etiam nunc producat: vnde veritas in euangelio Iudæis dicit, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor: non enim plus fuit Deū mundum ex nihilo creare, quàm factum gubernare. Præmissa ergo prima requie septimæ diei, in qua requieuit Deus, subiungit secundā, quæ promissa est populo Dei, dicens: De illa quidem quodam loco ita dixit Deus per Moysen. Et in isto. Subauditur, loco. Rursum dicit, Si introibunt in requiem meam. Si, verò coniunctio, sicut iam supra dictum est, pro affirmatione, pro dubitatione, vel pro abnegatione accipi potest: superius nanque pro negatione duobus in locis posita est: vbi ait iurasse Deum propter incredulitatem illorum. Si introibunt in requiem meam: hoc est, non introibunt: hæc verò pro affirmatione potest accipi, sub alio sensu, sicut Ioan. Chrysof. aliiq; doctores exponunt, quasi diceret, Si introibunt in requiem meam, subintelligitur, bene habebunt: & hoc de requie, quæ fuit in Palæstina accipe. Vnde protinus addit: Quoniam ergo superest quosdam introire in eam, & ii quibus prioribus annunciatum est, non introierunt, propter incredulitatem. Quia pauci intrauerunt in eam requiem, quæ fuit in Palæstina:

Palæstina: id est, duo tantum, Caleph & Iosue, ex omnibus illis, qui de Aegypto exierunt: ideo dicit, Quoniam superest, vel restat quosdam introire in requiem terræ repromissæ: & hi, id est, sexcenta millia, quibus prioribus annunciatum est, non intrauerunt in eam, sed cadauera eorum prostrata sunt in deserto. Iterum terminat diem quendam hodie in David dicendo: post tantum temporis, sicut supra dictum est: hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Ordo verborū est, post tantum temporis, quod illi murmurauerunt, & mortui sunt in deserto: terminat, hoc est, statuit & definit spiritus sanctus iterum quendam diem, tempus videlicet noui testamenti dicendo per David, Hodie, &c. Vbi apostolus ex persona propheta loquitur, Hodie si vocem eius audieritis: quasi diceret aliis verbis, O Iudæi, conciuēs mei, nolite putare, quod istud quod David Dixit: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, ad illud pertineat, quod illi murmurauerunt in deserto: vel quod causa salutis illorum dixerit, qui iam mortui erant, quoniam ad aliud tempus pertinet, videlicet ad tempus noui testamenti: à die enim murmurationis eorum in deserto multum tempus est vsque ad David, & vsque ad nos, quibus David ista loquebatur: simulq; considerandum, diem pro tempore dominici aduentus, nouiq; testamenti accipiendū. Et quod dixit: In David: tale est, quasi per David, mutans præpositionem more solito. Potest & ita intelligi, quod dixit: Terminat quendam diem: hoc est, terminum & finem ponit spiritus sanctus præteriti temporis, quod fuit à die murmurationis eorum: & dat initium alteri tempori, dicendo per David, Hodie, sequitur: Nam si eis Iesus. Filius Naue, ductor populi Israelitici. Præstitisset requiem. Subaudi, veram. Nunquam de alia loqueretur. David. Post hæc die. Id est, deinceps, postq; illam adepti sunt. Hic ostendit tertiam quandā requiem, de qua David dixit, Hodie, &c. non illam significans, ad quam Iesus filius Naue populum introduxit, sed aliam quandam multo excellentiorem, ad quam non typicus Iesus, sed verus introducit quotidie eos, qui sunt eius: si enim Iesus filius Naue veram præstitisset requiem populo cuius ductor extitit, nequaquam de alia requie loqueretur David postea. Certum est ergo quasi futurum est quodam accipere requiem, quæ per illam significata est, quæ fuit

in Palestina. *Itaque.* Subaudi, quia Iesus filius Naue non præstitit veram requiem populo, cui præerat. *Relinquitur.* Id est, reseruatur in futurum. *Sabbatismus populo Dei.* Cre dendi veraciter reseruatur in futurum vita scilicet æterna, que præcellit sabbatum legis: quoniam in illo requiescebant tantum corpora: in ista autem animæ populi Dei. Vnde & sequitur: *Qui enim ingressus est in quietem eius.* Dei omnipotentis, qui est vita æterna. *Etiā ipse requieuit ab operibus suis.* Terrenis, omnibusque laboribus. *Sicut & à suis Deus.* Requieuit die septima. Reques Dei perfectio operum illius intelligenda est, videlicet dum sexta die finita primordiali rerum creatione, in septimo cessauit à creatione nouarum naturarum: per illam verò quietem Dei, quæ non est æterna, studiosè prouocat nos, vt ad requiẽ æternæ beatitudinis illã, quam sabbatismus appellat, totis nisibus anhelemus. Quisquis ergo istud Dei sabbatũ intrauerit, requiescit perpetuò ab omni labore & opere: sicut Deus requiescit à creatiõe nouarum rerum. *Festinemus ergo ingredi in illam quietem: ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exẽplũ.* Magna quidẽ res, & salutaris est fides, quoniã sine hac non est saluari possibile alicui, sicut scriptum est, Sine fide impossibile est placere Deo. Sed ad salutẽ non sufficit sola fides: necessariũ est enim operari per dilectionem fidei & cõuersari dignè Deo: quia si des sine operibus mortua est. Considerans proinde apostolus fidelitatẽ perpetuẽ vitæ, hortatur dicẽs: *Festinemus fide recta, operatione sancta introire in illã quietẽ patriæ cœlestis nobis promissam, ne aliquis vestrũ incidat in idipsum exemplum incredulitatis & desperatiõis, in quod illi ceciderũt.* Festinemus, inquit, quoniã nõ sufficit sola fides, sed debet addi & vita fidei condigna: sufficienter enim exemplo parentum nostrorum docemur, ne in idipsum incidentes, in quo illi ceciderunt, talia patiamur, qualia & illi passi sunt. *Viuis est enim sermo Dei & efficax,* & penetrabilior omni gladio ancipiti. Apostolo dicente & hortante, festinemus ingredi in quietẽ patriæ cœlestis fide & operatione, ne aliquis nostrum incidat in idipsum infidelitatis exemplum, in quod illi ceciderunt: & non veniant nobis talia, qualia illis venerunt, qui prostrati sunt in deserto: poterant illi Iudæi respondere: Nequaquam nobis talia euenient, quia non habemus prophetas

phetas & iudices, per quorum ora nobis loquatur dominus, sicut illi habuerunt: ideoque quicquid egerimus, excusabiles erimus. Ad hæc Apostolus volens ostendere eundem nos habere iudicem, quem illi habuerunt, qui illos propter incredulitatem damnauit, dixit, Non est ita: viuis est enim sermo Dei & efficax. Sermo Dei patris & verbum filius est: qui potentialiter interfecit illa sexcenta millia in deserto ob suam infidelitatem, & quia ei noluerunt credere. Hic est sermo, qui nunquam moritur, sed semper idem manet: iuxta quod Psalmista dicit: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficiunt. Hic est sermo, qui de seipso dicit, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non gustabit in æternum: Si enim illi sermonem Dei seruassent rectè credendo, & bene viuendo, viuerent temporali, & æterna vita, terramque repromissionis intrarent. Similiter & nos, si seruauerimus sermonem eius, viuemus: requiemque cœlestem intrabimus. Iste sermo Dei patris, qui semper uiuit cum Deo patre, & per quem omnia pater iudicat, efficax est, hoc est, ad operandum facilis: quia sine difficultate operatur. Ipse enim dixit, & facta sunt, & omnia quæcunque voluit, fecit. Penetrabilior quoque est omni gladio ancipiti: hoc est, ex vtraque parte acuto, quia gladius materialis vtraque parte acutus, membra potest diuidere à corpore, & penetrare secreta carnis, adeò vt animam à corpore faciat exire, ipsum quoque corpus in mortem redigat: sed tamen ipsam animam non potest diuidere minutatim, neque secreta eius penetrare: Vnde dominus dicit: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, quia animam non possunt occidere. Sequitur: *Et pertingens.* Idem sermo Dei. *Vsq̃ ad diuisionem animæ, ac spiritus, compagum quoque, ac medullarũ, & discretor cogitationum & intentionum cordis.* Anima viuimus, spiritu rationabiliter intelligimus: vita nobis carnalis cum bestiis communis est, ratio spiritalis cum angelis: & sunt quædam peccata, quæ pertinent specialius ad corpus vt est odium, ira, dolus, inuidia, cæteraque huiusmodi, quæ sine actu corporis non constant: & quia corpus anima viuificatur, non incongruè per animam possumus intelligere peccata corporalia: per spiritum verò peccata spiritalia, quæ in secreto mentis versantur. Iterum per compages debemus intelligere cogitationes, quæ sibi inuicem compaginatur, dum

vna alteram subsequitur: per medullas verò, subtiles intèriones. Et hoc est, quod subiugit: Discretor cogitationum & intentionum cordis. Sermo ergo Dei patris in tantum est efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, vt discernat inter opera carnis, & opera spiritus: inter carnalia peccata, & spiritalia: & inter cogitationes bonas malàsve: & intèriones bonas, & malas: potest enim cogitatio vtunque bona esse, & intentio mala: verbi gratia, vt sub comparatione loquamur: Est quedam vidua, cuius possessio hareditaria à fortiore inuaditur: accedens autem ad iudicem legisque doctorem, deprecatur quatenus suscipiat eius causam, sitque ei in auxiliũ, qualiter obtinere possit hareditatem sibi abstractã, promittens ei aut centum solidos, aut etiam non modicam partem eiusdem hareditatis: qui ingrediens ecclesiam Dei prostermit se in faciem orans & dicens: Deus æternæ, qui omnia iustè iudicas, & qui dixisti, Iudicate populo, defendite viduã: præbe mihi auxilium hodie, quatenus causam huius viduæ obtinere possim. Hæc dicens, cogitatio quidem & verba bona sunt, sed intentio nequam: quoniam nisi illi vidua aliquid promississet, quod ille speraret se accepturum, nequaquã causam illius suscepisset. Hæc subtilitatem cogitationum, & intentionum cordis discernit & diiudicat sermo Dei, considerans quo animo, vel quo desiderio quisque seruiat in corde: tantum penetrabilis est eius intuitus, vt omnia nostra quæ agimus, vel cogitamus, certius ab illo, quàm à nobis ipsi cognoscantur. Illum ergo habeamus in testimonium actuum nostrorum, cogitationumque, vel intentionum nostrarum, quæ iudicem habituri sumus: timeamus eius præsentiam, cuius scientiam nullatenus effugere valeamus: vnde sequitur: *Et non est ulla creatura inuisibilis in cõspectu eius: omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius.* Hoc est, præsentia illius. Quomodo ergo potest aliqua res illi incognita esse, à quo omnia facta sunt? Nec mirum si totus vbique totam suam agnoscat creaturã: hinc maxime terruit Apostolus Iudæos dicens: Omnia autè nuda & aperta sunt oculis eius. *Ad quem nobis sermo.* Ad què filium. Nisi quia ipsi redditori sumus rationem actuum nostrorum, simulque cogitationum & intentionum. *Habentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit celos I E S V M filium Dei, teneamus spei nostræ confessionem.* Id est, fidem nominis eius.

eius. Paululum in superioribus de diuinitate filij Dei differens, dixit: Omnia nuda & aperta sunt oculis eius: Nunc autem, quia de carne loquitur, & de pontificatu disputat illius, qui semetipsum obtulit in ara crucis causa nostræ salutis: ipse enim pontifex siue sacerdos: ipse & sacrificium. Pontifex nanque dicitur, eò quòd pontem & viam præbeat populo: & ipse dominus viam rectitudinis nobis exhibuit, per quam ambulare debemus, dicens: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et pontem ad patriam cœlestem perueniendi præstitit sanguine passionis suæ cum aqua baptisimatis: vel quia ipse primus coelos penetrauit. Ergo Moyles ductor populi, cui promissa est requies transitoria, non intrauit in requiem populo sibi credito promissam: vnde & magnum pontificem eum appellat, qui habet æternum sacerdotium: semper viuens, ad interpellandum pro nobis: sic enim dixit de illo angelus ad Mariam: Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur: ostendens illum esse filium Dei: dixit I E S V M filium Dei, quod nusquam de Moyse dicere voluit, sed potius eum famulum eius dixit. Sequitur: *Non enim habemus pontificem, qui non possit compati.* Siue condolere. *In infirmitatibus nostris.* Hoc est dicere, Non ignorat, quæ nostra sunt: venit enim per viam humanæ cõditionis per omnia sine peccato: quapropter non solum quia Deus est, & omnia nouit, cognoscit infirmitatem fragilitatis nostræ, & potest misereri: verum etiam per hoc quòd particeps factus est fragilitatis carnis absque peccato, & cognoscit, & indulgere valet. Multi pontifices ignorant eos, qui in tribulatione sunt constituti, neque quæ sit tribulatio in quolibet sciunt: impossibile est afflictiones afflictorum nosse ei, qui experimentum afflictionis non habuit, & sensibiliter omnia non sustinuit. Pontifex autem noster competenter omnia sustinuit, quæ fuerunt illata humanæ miseris post peccatum primi hominis: & tunc interiora velaminis ad thronum paternæ maiestatis ascendit, vnde & sequitur: *Tentatum.* Subaudi, habemus pontificem, *Per omnia.* Tentamenta. *Pro similitudine carnis peccati absque peccato.* Tentatus est C H R I S T V S multis modis per omnia tentamenta, sed non est superatus tentationibus, quin potius probatus victor extitit. Tentamenta autem, quibus tentatus est, hæc fuerunt: esuries, sitis, tentatio diaboli, per-

li, persecutio Iudæorum, spūta, accusationes, calumniæ, repul-
sio à propria gente, ad vltimum crucifixio, & mors. Tenta-
tus est his modis siquidem in similitudine carnis absque pec-
cato: sed cū in veritate CHRIS TV S verā carnem habuif-
set, quare dicit pro similitudine carnis illum esse tentatum?
In hoc enim quia homo factus est, veram carnem habuit: in
hoc verò, quia carnem peccati non habuit, sed absque pec-
cato, similitudinem nostræ carnis habuit, quæ est caro pecca-
ti: nam peccatū non habuit, nec dolus inuentus est in ore ei.
Quòd si peccatum habere potuisset, haberet vtiq̃ iam non
similitudinem carnis peccati, sed in veritate carnē peccati:
caro enim nostra caro peccati est: quia cum peccato concipi-
mur, cum peccato nascimur. Illius autem caro nō fuit pec-
cati, sed mundiciæ, & castitatis, atque innocentia: quapro-
pter non est tentatus in carne peccati, vt peccatum faceret:
sed in similitudine carnis peccati, vt absque peccato mane-
ret. *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericor-
diā cōsequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Quia
pontificem habemus, qui scit compari infirmitatibus nostris,
per hoc quòd omnia similia sustinuit: & potest adiuuare, per
hoc q̃ Deus est, qui iam penetrauit propria virtute cœlorū
altitudinem. Hortatur Apostolus accedere nos ad thronum
eius cum fiducia, & dicit: Adeamus mente & cōtemplatione:
per fidem quoque bonis operibus exornatā. Ad thronū gra-
tiæ: hoc est, ad fidem filij Dei, qui nobis datus est à Deo pa-
tre, & qui sedet in plenitudine paternæ maiestatis, gratis po-
test nobis dimittere peccata nostra: gratia nanque Dei fili-
illius appellatur nobis gratis donatus. Iuxta quòd idem A-
postolus in hac ipsa epistola manifestè dicit: Vt gratia Dei
pro omnibus gustaret mortem. Et quare debeamus accedere
ad thronum eius fide & deuotione subdit, inquiens: Vt mise-
ricordiam consequamur: id est, remissionem peccatorum: &
gratiā, donorum spiritus sancti, siue indulgentiam: inueniamus
in auxilio opportuno, id est, in præsentī seculo: nunc en-
nim opportunum est tempus auxilij & misericordiæ illius:
de quo Apostolus aliàs dicit: Ecce nunc tempus acceptabi-
le: ecce nunc dies salutaris. Et de quo propheta: Tempore (in-
quit) accepto exaudiui te: Quū enim in præsentī seculo mi-
sericordiam suā præstitit dimittendo ei peccata, & gratia do-*

rorum

norum spiritualium replet illum, vtiq̃ in futuro regno se-
cum regnare permittit: & quia pontifex noster est, sedens in
throno gloriæ paternæ, omnia tribuit, quæ nobis ad salutem
venire certissimum est. ¶ *Omnis nanque pontifex ex homini-* CAP. V.
*bus assumptus pro hominibus constituitur in iis, quæ ad Deum perti-
nent, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis. Qui possit condolere
iis, qui ignorant, & errant: quoniam: & ipse circumdatus est infirmi-
tate: & propterea debet quemadmodum & pro populo, ita etiam &
pro semetipso offerre pro peccatis. In his verbis quædam po-
nit Apostolus cōmunia CHRIS TO, & sacerdotibus legis ve-
teris: nā quòd ait, Omnis pontifex ex hominibus assumptus:
sicut Aaron & CHRIS TV S pro hominibus: constituitur
in his officiis quæ ad Deum pertinent, orando pro illo-
rum salute: hoc commune est CHRIS TO & illis sacerdotib⁹:
pontificis enim est officium inter Deum stare & populum:
Deum deprecari pro populi delictis. Hoc CHRIS TV S,
per hoc quòd homo & Deus est, fecit, seipsum offerens pro
peccatis nostris, semper viuens ad interpellandum Deum pa-
trem pro nobis. Semel quidem ex hominibus assumptus, sem-
per pro omnibus interpellat. Iterū quòd dicit: Vt offerat do-
na & sacrificia pro peccatis: ex parte cōmune est, & ex par-
te minime, atque dissimile: nam in hoc, quia CHRIS TV S
sacrificium obtulit pro populi delictis, quòd & illi agebant,
cōmunio est: sed in hoc, quòd ille pro se non obtulit, sicut il-
li pro suis delictis offerebant sacrificia, boues scilicet, arietes
hircos & cætera talia: CHRIS TV S verò rationale animal
pro totius mundi salute, hoc est, seipsum, qui est agnus, iuxta
quòd Ioannes dicit: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mun-
di, & reliqua quæ sequuntur iam nō sunt communia: etenim
quòd dicit: Qui possit condolere his, qui ignorant, & errant,
quoniam & ipse circumdatus est infirmitate carnis, in qua te-
rari potuit per omnia similitudine carnis peccati absq; pec-
cato. Hic iam excellentia est, pertinens ad CHRIS TV M,
de qua paulo superius plenius differuimus: per hoc enī q̃ si-
milia passus est, potest cōpati: & per hoc, q̃ De⁹ est in vtraq;
substantia, potēs est misereri. Quòd verò adiuxit, Et propterea
debet quæadmodū & pro populo, ita etiā & pro semetipso of-
ferre pro peccatis: hoc ad sacerdotes legales, siue nostri tēpo-
ris magis pertinet, q̃ ad CHRIS TV M, qui peccatū nō fecit.*

Potest

Poteſt & illud quod dixit, Quoniam & circumdatus eſt infirmitate, referri ad ſacerdotes legis, ſive noſtros: Ita vt infirmitas accipiatur pro peccato. & quia ipſi circumdati ſunt infirmitate carnis, hoc eſt, peccato: indigent vt populo, ita & pro ſe offerre. His verbis oſtendere voluit Apoſtolus, quid ſit ille pontifex, & demonſtrare, quæ pertineant ad pontificem, & quod ſit eius miniſterium, & quæ ſint ſigna pontificatus, videlicet vt offerat dona, & ſacrificia pro peccatis, ſciens condolare his qui ignoranterrant: ac deinde diſputare aggreſſus eſt, quomodo quis ad ſacerdotium accedere debeat, dicens: *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem. Sacerdotij. Sed qui uocatur à Deo tanquam Aaron.* Subaudi, vocatus eſt ſigno florentis virgæ, ſive ſigno incendij illorum, qui eius pontificatui inuidentes dignitatem ſacerdotij affectu inuadere eo liebantur. His enim duobus ſignis oſtenſis, demonſtratus eſt ſacerdos à Deo electus. Confundit autem, ac percutit beatus Apoſtolus ſacerdotes cupidos honoris, ac ſacerdotij auidos, qui ſponte ſe immittunt & ingerunt ad miniſterium ſacerdotale, non vocatione Dei vel voluntate, ſed potius interuentu munerum: quia non pro populi ſalute, ſed pro ambitione ſeculi hoc agunt. Sic & CHRISTVS non ſemetipſum clarificauit, vt pontifex fieret: ſed ille qui locutus eſt ad eum, Filius meus eſt tu, ego hodie genui te. Glorifico, honorifico, clarifico, tria quidem ſunt verba vnum ſenſum habentia, quòd Græcè pro Latino poſitū habetur *δοξάζω*: nam quod in euangelio euangelista dixit dominum dixiſſe: Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt: hic Apoſtolus glorificationem nominauit. CHRISTVS ergo ſemetipſum non glorificauit, ſive clarificauit, vt à ſemetipſo pontifex fieret, pontificatusque honorem haberet: quia non erat à ſemetipſo: & hoc eſt quod ipſe dominus in euangelio dicit: Nō veni à meipſo: ſed ille miſit. Et iterum: Gloriam meam non quero. Et: Eſt pater meus qui glorificat me. Sicut ergo à ſemetipſo nō venit, quia à ſeipſo non erat, ſuamque gloriam non querebat: ita non ſeipſum clarificauit, vt pontificatus honorem à ſeipſo haberet: ſed à patre clarificatus eſt ad eum die baptiſmatis dicente: Hic eſt filius meus dilectus. Quæ glorificatio, ſive clarificatio multo antè per prophetam ſpiritu ſancto inſpirante prædicta eſt, loquente in perſona filij Dei, & dicente: Domi-

nus

nus dixit ad me, filius meus eſt tu, ego hodie genui te. Et quia omnipotenti Deo omnia futura quaſi iam præterita aut præſentia ſunt, quod ei poſt baptiſmum dicturus erat, quaſi iam dictum habebat: quapropter præterito tempore vltus eſt, inquit: Dominus dixit ad me: Nomine autem domini, Deum patrem intelligere debemus, & vt in CHRISTO vnâ perſonam eſſe credamus, adiecit: Ego hodie genui te: hoc eſt dicere, quòd propriè Deo competit. Sequitur: *Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu eſ ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchizedech.* Ex ſuperiori verſiculo iſta pendunt, vbi dicit Apoſtolus: Quia CHRISTVS non ſemetipſum clarificauit, vt pontifex fieret: ſed Deus pater, qui locutus eſt ei, Filius meus eſt tu ipſe clarificauit eum. *Quemadmodum & in alio loco pſalmi dicitur ad filium: Tu eſ ſacerdos in æternum, &c.* Conſiderandum autem, CHRISTVM non eſſe ſacerdotem ſecundum id quòd genitus eſt à Deo patre ante omnia ſecula, coæternus gignenti, & cōſubſtantialis, verus deus manens apud patrem: ſed ſecundum hoc, quòd natus eſt ex vtero virginali, in fine temporum homo factus: non propter victimam quam pro nobis obtulit, à nobis acceptam carnem videlicet & ſanguinem ſuum. Sed quare ſecundum ordinem Melchizedech, & non ſecundum ordinem Aaron dicatur exiſtere ſacerdos, diuerſæ cauſæ exiſtunt: & prima quidem eſt, quia Melchizedech ſecundum legalia mandata non fuit ſacerdos, ſed ſecundum cuiuſdam ſingularis ſacerdotij dignitatem panem offerens Deo, non brutorum animalium ſanguinem: in cuius ordine ſacerdotij CHRISTVS factus eſt ſacerdos, non temporalis, ſed æternus: nec offerens victimas legales, ſed inſtar illius panem & vinum, carnem videlicet & ſanguinem ſuum, vnde dixit: Caro (inquit) mea verè eſt tibi & ſanguis meus verè eſt potus. Iſta quoque duo munera panem videlicet & vinum commiſit eccleſiæ ſuæ in memoria ſui offerenda: vnde pater ſacrificium pecudum periſſe, quod fuit ordinis Aaron: & illud manere potius, quod fuit ordinis Melchizedech: quia CHRISTVS corroborauit, & eccleſiam tenere docuit. Secunda cauſa eſt, quia Melchizedech rex & ſacerdos fuit, vnctusque fuit non oleo viſibili, ſicut ſacerdotes legis, ſed oleo ſpiritus ſancti: & CHRISTVS hac gemina dignitate inſignitus manet: nam quòd regiam dignitatem

gnitatem possideat, ipse manifestè dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo: id est, à Deo patre. Et post resurrectione suam dicit: Data est (inquit) mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Psalmista quoque dicit ad Deum patrem: Deus iudicium tuum regi da. Quod verò sicut sacerdos existat, satis patet: quoniam seipsum obtulit in ara crucis pro nobis, & nunc interpellat Deum patrem pro nostra salute: quodque etiam unctus sit, non oleo visibili, sed plenitudine spiritus sancti; Psalmista nobis innuit dicens ad ipsum: O Deus, unxit te Deus tuus oleo laticiae præ consortibus tuis: hoc est, plenitudine spiritus sancti. Tertia quoque causa est, quare secundum ordinem Melchisedech, & non secundum Aaron CHRISTVS dicatur sacerdos: videlicet, quia sicut de Melchisedech semel legitur in diuina scriptura, & de eius sacerdotio: ita CHRISTVS semel seipsum obtulit immolandum pro nobis. Sequitur: *Qui in diebus carnis suae preces supplicationesque ad Deum, qui possit illum saluū facere à morte, cum clamore ualido & lachrymis offerens.* Ad Deum: id est, ad Deū patrem. Dies carnis domini nostri, dies sunt in quibus carnem sumpsit, in quibus natus est & passus, & in quibus mortale corpus inhabitauit: omnia autem quae ipse egit in carne, preces supplicationesque fuerunt pro peccatis generis humani: sacra verò sanguinis eius effusio clamor validus: in quo. *Exauditus est.* A Deo patre. *Pro sua reuerentia.* Hoc est, propter uoluntariam obediētiam & perfectissimam charitatem. Nonne cum lachrymis preces fundebat dicens: Tristis est anima mea vsq; ad mortem. Et, Pater transfer calicem istum à me? Et quia uoluntariè fuit obediens Deo patri vsq; ad mortem, exaudiuit illum, die tertia resuscitando: iuxta quod Psalmista dicit: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Dicitur autem fuisse preces, supplicationesque, non timore mortis, quam sponte suscipiebat: sed potius causā nostrae salutis uoluntatem paternae dispensationis præposuit uoluntati carnis suae: ut ueram ostenderet in seipso naturam humanitatis nostrae. Notandum autem, quia reuerentia secundum sententiā Cassiodori accipitur aliquando pro amore, aliquando pro timore: hic uero pro summa ponitur charitate, qua filius Dei nos dilexit: & pro summa obediētia, qua fuit obediens patri

patri vsq; ad mortem. *Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex his, quae passus est obediētiam: & consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchisedech.* Cū esset (inquit) filius in ueritate, dedit obediētiam ex his opprobriis & tormētis, quae passus est: hoc est, uoluntariā exhibuit patri obediētiam ex parte humanitatis: hanc obediētiam quam hic dedisse filium Dei dicit Apostolus, hoc est, uoluntariè suscepisse, alio loco ostendit, ubi ait: Cū in forma Dei esset, semetipsum exinaniuit, formā serui accipiens, factusque obediens patri vsq; ad mortē. In eo uerò quod ait: Et cōsummatus, id est, perfectus in sacerdotio omnique obediētia factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae: quantum sit ostendit eius passio eiusque obediētia, qui omnibus credentibus sufficit ad uitam aeternā. Sequitur. *De quo.* Nō de Melchisedech, sed de CHRISTO. *Nobis grandis sermo, & interpretabilis ad dicendum.* * Non incarnationis culpa, cū reuelata sunt mysteria à seculis abscondita: sed potius illorū tarditate: quia imbecilles, id est, infirmi in fide, & fragiles sensu ad intelligēda profunda mysteria, quae etiam pro tempore magistri debuerant esse: unde & ipse reddidit causam dicēs: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Ac deinde subiungit. *Etenim cū deberetis magistri esse propter tempus.* Sub quo penè ab initio legem habuistis, & prophetas. *Rursus indigetis, ut uos doceamini.* A me, aliisque apostolis. *Quae sint elemēta exordij sermonū dei: & facti estis quibus lacte opus sit, nō solido cibo.* Ad eos loquitur, qui diu morantes in lege exercitatum sensum debuerant habere de aduentu CHRISTI per dicta legis & prophetarū: per gratiā quoque, quae per eum creditibus allata est. *Qui certè cū debuissent magistri esse gentiliū, propter tempus praeteritū, in quo omnia superius memorata habuerunt, rursus indigebant, ut docerentur ab illo, ceterisque apostolis, quae sint elemēta exordij sermonum Dei.* Elemēta dicuntur quasi eleuamēta, eo quod ex ipsis cetera originè sumant: initia uidelicet, & fundamēta creaturarū. A quibusdam etiam dicuntur elementa per i, quasi fabricamēta: ab eo quod est elimo, elimas, quasi ex eis fabricata sint omnia. Hic autem elementa, siue eleuamēta duobus modis possumus intelligere: scilicet ipsos characteres & pronunciationes litterarum, à quibus exordium sumunt sermones, uel certè ipsa

ipsa initia & fundamenta fidei: quasi diceret, hoc indigetis, vt doceamini, quæ sint elementa literarum, vel initia fidei: cum debueritis profunditatem mysteriorum intelligendo scrutari, & perfecti esse in fide. Facti estis (inquit) quasi infantes, quibus lacte opus sit: id est, simplici doctrina, non solido cibo: id est, perfecta doctrina, profundisque mysteriis: beatus enim Apostolus habet consuetudinem, vt simplicem doctrinam lactis nomine designet: perfectam autem solidum cibum appellat: vnde dicit Corinthiis minus perfectis: Lac vobis dedi, non escam: quia necdum potestis capere. Lac ergo simplicis doctrina est, incarnatio filij Dei, passio, resurrectio illius, ascensio ad caelos. Solidus vero cibus, perfecti sermonis, est mysterium trinitatis, quomodo tres sint in personis, & vni in substantia deitatis. Sed qui non potest intelligere, quod euangelista ait, Verbum caro factum est & habitauit in nobis: quomodo poterit ad altitudinem eius peruenire, vbi ait, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum? Sequitur: *Omnis enim qui lactis est particeps.* Id est, simplicis tantum doctrinae. *Expers est sermonis iustitiae.* Hoc est, alienus est a discretionem perfectæ iustitiae: quia nondum potest penetrare arcana mysteriorum, nec scit, vt expedit, discretionem facere inter bonum & malum. Redditque causam quare. *Paruulus (inquit) enim est.* Sensu & intellectu. *Perfectorum autem.* Hominum. *Est solidus cibus.* Id est, qui perfectos habent sensus. Illis panduntur alta & obscura mysteria de diuinitate omnipotentis Dei: vnde & sequitur. *eorum.* Dico esse solidum. *Qui pro consuetudine.* Electionis. *Exercitatos habent sensus.* Hoc est, studiis literarum extensos. *Ad discretionem boni & mali.* Non ad discretionem hæreticæ prauitatis. Sicut paruulus inter cibum & cibum discernere nescit, & sæpe in noxiis sumendis cibus periclitatur, si non prohibetur a seniore: ita indoctus quisque, qui discretionem doctrinarum nescit, facile decipitur, atque in errore periclitatur. Quapropter dicit: Quia omnis qui lactis est particeps: expers est sermonis iustitiae: quod enim in lacte & solido cibo, hoc in indocto & sapiente differt. Sicut lac paruulis congruit, & solidus cibus ætate perfectis: ita indoctis humilis sermo, & sapientibus arcanum mysterium nosse conuenit, qui exercitatos habent sensus studio lectionis. Ex vsu siquidem lectionis,

nis, frequenti meditatione diuinarum scripturarum efficiuntur sensus nostri exercitati & extensi ad maiora intelligenda. Vnde Psalmista beatorum dicit esse virum, qui in lege domini meditabitur die ac nocte.

¶ Quapropter intermittentes inchoationis **CHRISTI sermonem, ad perfectionem feramur.** CAP. VI.

Quapropter quia exercitatos sensus decet nos habere in lege domini, intermittentes sermonem inchoationis **CHRISTI** ad profunda, & alta mysteria diuinitatis eius ducamur. Sermonem inchoationis **CHRISTI** vocat initium fidei, instructionem videlicet de nativitate **CHRISTI** humana, de passione eius, de resurrectione, ascensione, & gratia baptismatis: sicut enim eum, qui literis imbuendus est, elementa literarum oportet primum audire: sic & Christianus primo omnium de his debet instrui, & postmodum ad mysteria diuinitatis venire. *Non rursus iacentes fundamentum penitentiae ab operibus mortuis & fidei ad Deum.* Fundamentum penitentiae vocat, vnde primum instrui debet, qui baptizandus est, si tamen ad ætatem intelligibilem peruenit: hoc est, vt credat dominum **IESVM CHRISTVM** genitum ex Deo patre ante omnia secula, natum de virgine in fine temporum pro salute generis humani sine semine viri, passum, mortuum, resurrexisse tertia die, ascendisse ad caelos, venturum ad iudicium, vt reddat vnicuique secundum opera sua, resurrectionem corporum, incommutabilitatem animarum: bonos in gloria, malos in pœna manere: omnipotentem Deum trinitatem habere in personis, vnitatem in substantia: postquam omnia ista confessus fuerit se credere, debet confiteri peccata sua, sicque iniungenda est ei penitentia aut quadraginta, aut viginti, aut etiam septem dierum, sicut in passionibus sanctorum legimus: ac debet deinde baptizari abrenuncians diabolo & omnibus pompis eius, omnibusque operibus eius. Baptizatus vero debet plenius instrui de diuinitate, vt credat patrem ingenitum, filium genitum, spiritum sanctum nec genitum, nec ingenitum, sed ab vtroque procedentem, regulam quoque viuendi secundum doctrinam euangelicam, atque apostolicam, quæ debeat agere bona, & quæ vitare mala. Quia ergo Iudæi, quibus Apostolus ista scribebat, iam baptizati erant, iamque fundamentum superius descriptum perceperant, hortatur illos ad ista maiora tendere, & opus non esse,

vt iterent illud fundamentum pœnitentiæ, quod ideo sic vocatur, quia sicut dictum est, baptizando pœnitentia prius iniungebatur. Vnde in Actis apostolorum Paulus dicit Iudæis ad fidem concurrentibus: Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum. Non debet (inquit) esse necesse, vt iterum iaciamus fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis: & fundamentum fidei, per quam acceditur ad Deum, quod in vobis iactum est antequam ad baptismi gratiam venissetis. Pœnitentiam ab operibus mortuis agere, est ipsa opera mala per pœnitentiam delere, quæ animam mortificabant: opera nanque mortis sunt peccata: nam sicut anima viuificatur fide, aliisq; virtutibus: ita infidelitate moritur & peccatis. Sequitur: non rursus iacentes fundamentum. *Baptismatum doctrina.* Fundamentum baptismatum doctrinæ, est institutio & doctrina baptismatis, videlicet quid contineat in se baptismus, & quid conferat ad fidem accedentibus. Sed quod dixit plurali numero, Baptismatum fundamentum, pro varietate accipientium posuit, non quod plura baptismata debent intelligi, sed vnum: quia sicut vnus est Deus, & vna fides, ita & vnum baptismus. *Impositionis quoque manuum.* Fundamentum non debemus rursus iacere. Impositionem manuum appellat, per quam plenissimè creditur accipi donum spiritus sancti, quod post baptismum ad confirmationem vnitatis in ecclesia à pontificibus fieri solet: his igitur in ecclesia perceptis, fides resurrectionis & iudicij futuri habenda est. Vnde subiungit Apostolus dicens: *Ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.* Fundamentum non debetis rursus iacere, vt iterum instruamini de fide generalis resurrectionis, & iudicij æterni, quod dabitur iustis, pariterq; iniustis: quasi iam nõ sitis de istis instructi. Notandumq; ad omnia semper subaudiendum esse, Non rursus. *Et hoc faciemus, siquidẽ permiserit Deus.* Hoc est, & ad maiora vos ducebimus, & de his omnibus, quæ enumerauimus plenissimè docebimus vos, vt non sit iterum necesse ex toto & à capite ponere fundamentum. Ne verò vllatenus quis secundum, vel tertium æstimator post peccata fieri baptismus: mox subintulit, dicens. *Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati.* Sub luce sancti spiritus in baptismate fidei. *Gustauerunt etiam donum cœlestis.* Hoc est, remissionem perceperunt in baptismate, siue com-

municauerunt

municauerunt corpori & sanguini domini post baptismus. *Et participes facti sunt spiritus sancti.* In distributionibus cœli- cet donorum. *Gustauerunt nihilominus bonum Dei uerbum.* Id est, doctrinam euangelicam intellexerunt. *Virtutesq; seculi uenturi.* Hoc est, glorificationem, resurrectionem, vitam que futuram. *Et prolapsi sunt.* A fide CHRISTI, negando illum: aut etiam ad criminalia prolapsi peccata. *Renouari iterum ad pœnitentiam:* Hoc est, nouos fieri per pœnitentiam: subauditur à superioribus, impossibile est. Impossibile est (inquit) iterum renouari posse eos per pœnitentiam & per baptismum, qui postquam omnia superius memorata perceperunt, prolapsi sunt ad immunditiam criminalium peccatorum, aut etiam ad infidelitatem. Non dixit, Difficile est: sed, impossibile. Quod enim difficile utrunque potest agi: impossibile vero est, quod nullo modo fieri potest. Quid ergo exclusa est pœnitentia post baptismum, & venia delictorum? Absit: Duo siquidem sunt genera pœnitentiæ: Vnum quidem ante baptismum, quod deprecatio baptismi potest appellari: de quo superius diximus: quia iniungitur illis, qui instruuntur antè, quàm ad baptismum perueniant: quam beatus Apostolus hic excludit, dicens: non posse iterum renouari per pœnitentiam: quatenus pœnitentia facta iterum baptizetur. Alterum autem genus pœnitentiæ est, per quod post baptismum delentur peccata: quod beatus Apostolus non excludit. Terret ergo omnes, vt timeant post baptismi gratiam grauioribus peccatis se implicare: quia non potest fieri secunda renouatio per lauacrum baptismatis. Nam sicut CHRISTVS semel mortuus, & semel resurgens, iam non moritur: ita semel gratia baptismatis agenda est, nec potest iterari: nisi dubium fuerit, vtrum nam quis captus ab hostibus sit baptizatus. Renouari autem dixit, nouum fieri: nouum autem facere hominè, sacri baptismatis est, de quo propheta dicit: Renouabitur sicut aquila iuuentus tua. Impossibile est, inquam, iterum renouari posse aliquè per pœnitentiã, quæ fit per baptismum, ad hoc, vt iterum baptizetur, pœnitentia expleta: quia ea, quæ suprã memorata sunt, perceperunt, virtutes seculi venturi gustauerunt. Quod dixit: Gustauerunt virtutes seculi venturi, tale est, ac si diceret: Si cognouerunt, quod in resurrectione venturi sunt electi sicut

D ij angeli

angeli Dei in cœlo, quod & iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui, nullo modo possunt iterum nouari per pœnitentiam, & baptismum iteratum, si peccauerint criminale peccatum, sicut in primo baptismo noui effecti sunt: Erant enim qui volebant baptismum iterare, dicentes: Quicquid peccauero, non est mihi cura: quoniam præcipiam me baptizare rursus, & renouabor totus, sicut prius. Quod Apostolus ex toto denegat, nullo modo posse fieri, & quia virtus baptismatis in cruce, & in sepultura CHRISTI maxime constat, proinde subiunxit: *Rursum crucifigentes sibi metipsos filium Dei, & ostentui habentes.* Tamen non ideo denegatur pœnitentia: quia licet non renouentur in baptismo iterum: indulgentiam tamen valebunt accipere per confessionem peccatorum, per humilitatem, per pœnitentiam, per elemosinam, si habetur facultas, & si dimiserint fratribus in se peccantibus. Hoc est, qui iterum baptizari volunt & derisioni habere, hoc est enim ostentui habere: sed non potest fieri, quoniam sicut CHRISTUS semel mortuus est carne in cruce, ita & nos semel mori possumus in baptismo pro peccato. *Terra enim sæpe superuenientem bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo.* Hoc paradigma Iudæos arguit, qui sæpe biberunt imbrem cœlestis doctrinæ, sed nunquam germina fidei, bonorumque operum protulerunt. Pœnitentiam autem primam comparationem de bona terra, ac deinde de mala: Terra (inquit) bibens imbrem: id est, bonæ voluntatis anima accipiens gratiam spiritus sancti, imbremque diuinorum eloquiorum: Et generans herbam opportunam, hoc est, virtutes, fidemque perfectam proferens: suis prædicatoribus, à quibus excolitur, siue sibi metipsi, accipit benedictionem vitæ æternæ, vel abundantiam virtutum, ut ferat fructus trigemos, sexagesimos, pariterque centesimos: nihil enim opportunius fide perfecta in filium Dei cum vita optima. Proferens ergo Apostolus de anima florenti virtutibus hoc exemplum, Deique benedictionem dignam, mox subiunxit aliud paradigma de illa, quæ suam negligit salutem, dum frequenter imbrem cœlestis doctrinæ possit suscipere. *Proferens autem spinas, & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima.* Per spinas & tribulos punitiones peccatorum possumus intelligere, quibus pun-

gitur

gitur anima: de quibus dominus Adæ dixit: Terra tua spinas & tribulos germinabit tibi: id est, caro tua punitiones peccatorum, & aculeos vitiorum proferet tibi. Siue spinas & tribulos, curas superfluas, sollicitudinesque istius seculi debemus accipere: de quibus dominus dicit in euangelio: Cura ergo istius mundi, & sollicitudinis diuitiarum terra reproba est, hoc est, laude indigna, & maledictioni proxima. Notandumque, quia non dixit, Maledicta est: sed maledictioni proxima: quadiu enim reseruetur ad pœnitentiam, quasi non est maledicta: si non verò pœnitentiam noluerit agere, iam maledicta erit. Vnde sequitur: *Cuius consummatio.* Id est, finis illius anime in prauo opere & perseuerantia mala usque ad exitum vitæ. *In combustionem.* Subaudi, ignis æterni erit. Nunc quidem quadiu spatium pœnitendi habet, maledictioni est proxima, sed si permanferit in iniquitate sua, combustioni æterni supplicij subiacebit: hæc enim combustio non erit nisi illis, qui usque in finem permanferint in peccatis suis: quia, In quacunque die conuersus fuerit peccator, vita viuet, & non morietur: Postquam sufficiens increpauit eos, terruit, ac percussit, blandiendo alloquitur eos, ne desperatos redderet: sed tamē neque in omnibus adulatur, neque in omnibus percutit: dicit ergo: *Confidimus autem in vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti, tametsi ita loquamur.* Quia non habuit vnde ad præsens laudaret, laudat eos de spe futurorum, quæ habebat de illis: quasi diceret, non dicimus veluti putantes vos spinis plenos, sed timētes ne tales efficiamini: melius est enim vos verbis terri, quam ut rebus doleatis: optima quæque operanda à vobis confidimus, vestræque saluti proficua, quanuis ita loquamur. Nam quod superius diximus, scilicet, de reproba terra, & combustioni proxima, non de vobis hoc diximus, quia meliora de vobis credimus: reduxit quoque eis præterita bona illorum in memoriam, quatenus ex præteritis posset adducere ad bona quæque. Ideoque subiunxit: *Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis uestri & dilectionis, quæ ostendistis in nomine eius.* Ecce quomodo recreauit animos eorum, & confortauit, præterita bona opera ad mentem reuocans. Quia in omnipotentem dominum obliuio non cadit, ideo non obliuiscitur operum & laborum fidelium suorum. Et in hoc est iustus, quia remunerat electos suos pro se laborantes: si enim obliuiscer-

D iij retur

retur operum illorum, nec eos remuneraret, utcuque iniustus putaretur: quod omnino nefas est dicere: vnde Apostolus: Non (inquit) iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis, laborisque vestri, dilectionis, quam ostendistis pro amore nominis eius in inuicem, & in omnes. *Qui ministrastis sanctis, & ministrastis.* Adhuc secundum vestrum posse. De illis sanctis dicit, qui venientes ad fidem CHRISTI, expoliati sunt à Iudæis: quos laudat in hac epistola, dicens, Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis: & de quibus Esaias antè prædixerat: Et qui receffit (inquiens) à malo, Iudæorum prædæ patuit. Istis talibus expoliatis, ij qui non fuerant expoliati, prout poterant, ministrabāt. Quale verò, quantumve desiderium haberet de salute eorum, sequentibus verbis ex parte exprimit, dicens: *Cupimus autem unumquemque vestrum eandem ostendere sollicitudinem.* Subaudi, quam retro habuistis. *Ad expletionem spei usque ad finem.* Vitæ vestræ: siue de die iudicij. *Vt non segnes efficiamini.* Hoc est, desides, & pigri in bono opere, & in mandatis Dei perficiendis. Desideramus (inquit) vos non tantum circa verba, sed etiam in virtutibus conuersari: non quasi vestra propria culpantes, sed ut de futuris solliciti sitis admonentes: hoc est, quales fuistis primum, tales cupimus & modo esse, & in futurum. Et non dixit, Volo: quod est autoritatis diuinæ: sed quod erat paternæ dilectionis: hoc est, Cupimus vnunquemque eandem erga fratres semper ostendere maximam curam, quam olim habuistis ad completionem spei humanæ æternam resurrectionem. Expletio enim spei, est adeptio rerum, quas nos consequuturos speramus. *Verum imitatores.* Cupimus vos esse. *Eorum qui fide & patientia hæreditabunt promissiones.* Hortatur iterum eos ut fide non ficta, & patientia perfecta expectent promissiones Dei, & hæreditatem, quam sanctis suis promisit: quod dupliciter accipi potest, scilicet ut referatur ad patriarchas, & sanctos veteris testamenti, qui multas promissiones acceperunt de CHRISTO, & hæreditatem terræ repromissionis, qui fidem habentes perfectam, qua crediderunt Deo, implere posse, quæ promisit: & patientiam sollicitissimam, quia non in se, sed in filiis suis promissiones expectauerunt implendas, meruerunt amici Dei esse, & in filiis suis eandem repromissiones hæreditare. *Post*

test & ad Apostolos, aliosque sanctos referri, qui per fidem & patientiam meruerunt consequi. & hæreditare promissiones æternæ benedictionis à domino sibi & omnibus promissas fidelibus. *Abrahæ nanque promittens Deus, quoniam neminè habuit maiorem, per quem iuraret, iurauit per semetipsum, dicens, Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.* Ut firmus corroboraret ea, quæ superius dixerat de sanctis, quod hæreditauerunt promissiones Dei fide & patientia: idcirco vitur exemplis, sed mira sapientia eius: aliquando enim laudibus extollendo blanditur eis, aliquando minis terret: nam in superioribus terret eos, ne infideles essent, & minus creduli promissionibus Dei: nunc autem exemplis hortatur ad patientiam & fidem, ut indubitanter credant, non solum Deo dicente, verum etiam iurante per semetipsum. Si promittente Deo iniquum est non credere, quàm impium est Deo iurante fidem non accommodare? Iurauit autem Deus pater Abrahæ per semetipsum: quia neminem habuit maiorem, per quem iuraret, dicens: Nisi benedicēs benedicam te, &c. Repetitio verbi, confirmatio est rei. Nisi, in hoc loco affirmatiuè ponitur pro Certè, siue pro Quia: & est sensus: Certè semper benedicam te in filiis tuis, semperq; multiplicabo te. *Et sic longanimitè ferens, adeptus est repromissiones.* Hoc est, diu per patientiam credendo, sustinens coniecturus est promissionè in filiis suis de terra repromissionis, quam eis promisit, dicens: Terram hanc tibi dabo, & filiis tuis. Et insuper promissionem de CHRISTO, de quo ait: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Sequitur: *Homines enim per maiorem sui iurant, & omnis controuersia eorum finis ad confirmationem est iuramentum.* Quasi diceret, Si hominibus in futurum creditur, de quibus per prophetam dicitur: Omnis homo mēdax: quanto magis Dei iuramento credi oportet, qui est veritas, & nec falli, nec mentiri potest: & cui insuper sine iuramento credi oportet? Homines (inquit) per maiore sui iurant, hoc est, per dominum, qui est eorum creator. Iuramentum quoque est finis omnium contentionis eorum ad confirmationem: quia per iuramentum credendum est, nec debet postmodum querela fieri iuramento completo, sed finis contentionis debet esse iuramentum sub confirmatione. *In quo.* Subaudi, iuramento: vel propterea quia confirmatio rei iuramentum est. *Volēs Deus ostendit*

dere abundantius immobilitatem consilii sui pollicitationes hereditur. Id est, patribus, siue promissionis hereditibus. *Interposuit iusurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri, Deum fortissimum solatium habeamus.* Id est, firmiter illi credamus. *Qui confugimus.* Credendo. *Ad tenendam propositam spem.* Hoc est, ad accipiendam promissam remunerationem. Duas res immobiles hinc debemus accipere promissionem Dei de C H R I S T O, qua dixit: In semine tuo benedicentur omnes gentes: & iusurandum illius, quod dixit: Per memetipsum iuravi tibi: promissio enim illius immobilis est, quia non potuit mutari: & iuramentum illius veridicum. Quidam etiam vnam rem immobilem intelligi volunt, promissionem & iuramentum illius: alterum autem completionem ipsius rei. Propositam vero spem dicit veritatem rerum gestarum, promissionem videlicet patriæ cœlestis, ad quam percipiendam confugimus per fidem. *Quam.* Spem. *Sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam.* Sicut anchora iactata in nauis non permittit eam circumferri, nec periclitari, licet venti commoueant eam, sed iactata firmiter tenet nauem inter procellas & fluctus: ita fides spe futurorum bonorum robôrata firmat mentem nostram inter prospera huius seculi & aduersa: & introduxit nos in speciem rerum, quâ modo fide, & spe tenemus. Ideoque addidit Apostolus, dicens: *Et incedentem usque in interiora uelaminis.* In interiora uelaminis vocat secreta regni cœlorum, & gaudia patriæ cœlestis: uelum enim, quod erat ante sancta sanctorum, significat cœlum: quæ uerò erant intra uelum, secreta regni cœlorum: spes autem interiora uelaminis penetrat, dum mentis contemplatione futura bona conspiciunt, dum cœlestia præmia absque ulla dubitatione credit sibi prouenire: sperat, amat, operibusque ostendit, quid credat, & quid speret. Si hanc spem non habuerimus, utique submergemur, non tantum in spiritualibus, uerum etiam in carnalibus, sicut submergitur nauis non habens iactatam anchoram: sed si propheta uocis obaudierimus, dicentis: iacta in domino curam tuam, & ipse te eruet, tunc nostra spes fixa in interiora uelaminis nulla infidelitate mergi poterit. Sequitur: *Vbi præcursor pro nobis introiit I E S V S pontifex factus, & constitutus à Deo patre in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Ut firmiorem spem nobis

adderet, ideo hoc de C H R I S T O subiunxit. Præcursor autem dicitur à præcundo, & præcurrendo: & est alicuius præcursor, sicut Ioannes C H R I S T I. Considerandum autem, quia non dixit simpliciter, Introiit I E S V S in interiora uelaminis: sed cum aditamento, dicens: *Vbi præcursor pro nobis introiit: ueluti absque dubio nos oporteat prosequi præcursorem nostrum.* Præcursorem uerò & consequentem in eadem uia esse conuenit. C H R I S T V S itaque resurgens à mortuis, præcurrit nos ad altitudinem cœlorum: factusque est nobis præcursor, aperiendo nobis cœlum, & gaudia patriæ cœlestis reddendo. Si ergo uolumus subsequi præcursorem nostrum, debemus, sicut & ille ambulauit, & nos ambulare. Hoc autem ad naturam humanitatis filij Dei refertur, in qua semetipsum obtulit Deo patri in ara crucis, sacrificium salutis nostræ. Quare Christus secundum ordinem Melchisedech dicitur existere sacerdos, satis apertè (ut reor) paulò superius ostensum est: sed quòd dicit illum introiisse in interiora uelaminis, more pontificum Iudæorum loquitur, qui semel in anno ingrediebantur intra uelum & sancta sanctorum, oraturi pro populo: & C H R I S T V S secreta regni cœlorum penetrans orat assidue pro salute fidelium suorum.

¶ *Hic enim Melchisedech rex Salem, sacerdos Dei summi fuit, qui obuiauit Abraham regresso à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraham.* Tradunt Hebræi Melchisedech ipsum esse Sem primogenitum Noe, qui eo tempore, quo natus est Abraham, habuerit annos ætatis ducentos nonaginta duos: eoque tempore, quo mortuus est Abraham, habuerit annos quingentos septuaginta quinque: & ita superuixerit Abraham annos triginta quinque: quibus expletis facti sunt omnes dies uite illius sexcenti anni: nec esse mirum si Abraham omnium processerit, ei que panem & uinum obtulerit, quod abnepoti suo iura paternitatis debebat: & benedixerit ei, decimasque prædæ atque uictoriæ ab eo acceperit, sicut sacerdos excelsum, & summi Dei, non falsorum Deorum, & idolorum: qui fuit etiam rex Salem: Salem autem, sicut beatus Hieronymus dicit, non est putanda Hierusalem, ut Iosephus historiographus, nostrorumque plurimi arbitrantur: sed oppidum est iuxta Scitopolim, quod usque hodie appellatur Salem, siue Salim: de quo teste beato Hieronymo,

nymo, in euangelio legitur: Erat (inquit Ioannes) baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic. Idcirco autem sit ista varietas nominum, quia Hebræis multis in locis per consonantes solummodo scribunt, subtractis vocalibus, atque ita secundum arbitrium legentis pronuntiatur nõ vno semper, eodemq; modo. Ostenditur autem in eodem oppido palatium Melchisedech regis, ex magnitudine ruinarũ ostendens veteris operis excellentiam. Ad quam ciuitatem, siue oppidum, legitur Iacob descendisse, qui fuit in terra Chanaan regionis Sichem. Considerandũ quoque est, quod Abraham de cæde hostium reuertens, quos persecutus est vsq; Dan, nõ in via reuersionis habuit Hierusalem, sed potius Salem oppidum supra memoratum. *Primum quidem Melchisedech, qui interpretatur rex iustitiæ: deinde autẽ & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem uite habens.* Sæpius autem beatus Apostolus Melchisedech in typum domini saluatoris introducit: quamuis enim penè omnes sancti & patriarchæ, & prophetæ priores in aliqua re figuram domini saluatoris expresserint: hic tamen Melchisedech specialius, qui non fuit de genere Iudæorũ, in typum præcessit sacerdotij filij Dei, de quo dicit Deus pater in psalmo **C I X**. **T U** es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Ordinem autẽ eius multis modis interpretari possumus, sicut iã supra dictũ est, scilicet quod solus rex fuerit, & sacerdos, & ante circumcisionem functus sacerdotio, vt non gentes à Iudæis, sed Iudæi à gentibus sacerdotium acceperint: neque vnctus oleo visibili, vt Mosaicæ præcepta constituunt, sed oleo exultationis, fideiq; puritate: neq; carnis & sanguinis victimas immolauerit, sed pane & vino, simpliciq; & puro sacrificio **C H R I S T I** dedicauerit sacerdotium. Sed primus, vt Apostolus dicit, in hoc assimilatur filio Dei, quia interpretatũ rex iustitiæ. Melchion etenim, siue Melchi, regẽ sonat: sedech verò iustus, siue iustitia: & quis est verus rex iustitiæ, nisi **C H R I S T V S**? qui dicit in psalmo, Ego autem constitutus sum rex ab eo. Ipse enim iuste, & rectè regit, & gubernat electos suos, iustitiæ amatores effectos. Deinde autẽ assimilatur filio Dei per id, quod dicitur rex pacis, quod pertinet ad **C H R I S T V M**: Salem quippe interpretatur pax: **C H R I S T V S** igitur nos iustificat.

iustificat, qui est rex iustitiæ, & ipse pacificat omnia, quæ in cœlis, & quæ in terris sunt, qui nascendo, & moriendo, resurgendo atque ascendendo pacem attulit mundo, qui secundum diuinitatem sine fine, & sine initio rex est, ex æterno patre æternus, quamuis ex temporalis matris temporalis esset: sicut istius Melchisedech non legimus initium, vel finem in scriptura sacra: sic non legimus filij Dei initium vel finem: non est enim aliquid horum in natura deitatis: & in hoc est similitudo, quod nec illius, nec istius initium legitur vel finis. Illius autem, quia non est scriptum: istius quidem, quia omnino non est: neque enim sub quo natus est Melchisedech legitur, neq; quando mortuus est narratur: sed subitò introducitur, sicut & Helias. Nec omnino credendum est, quod Melchisedech sine patre, aut sine matre esset, cum **C H R I S T V S** quoque secundum vtranque naturam & matrem habuerit, & patrem: sed propterea hoc dicitur de illo, quia subitò introducitur, in diuina scriptura, sicut diximus, & genealogia illius non commemoratur: de quo & dicitur, *Assimilatus autem filio Dei.* In his omnibus superius dictis. *Ma- net sacerdos in æternum.* Nõ in se, sed in **C H R I S T O**. Nã Melchisedech mortu⁹ est, sed figura eius æternaliter in Christo manet. Similitudo autem hęc non pro ætate ponitur, sed pro figura. *Intuemini autem quantus sit hic, cui decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.* Conuertit sermonem suum ad eos, qui gloriantur se filios esse Abraham, & nobilitatem generis ab illo ducere se iactant. Vnde in euangelio domino eum præponere conabantur, dum dicerent: Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Vt ergo illorum superbiam confunderet Apostolus, dixit: Intuemini, & attendite diligenter, quantus fuerit hic Melchisedech, sacerdos Dei summi, cui decimas dedit Abraham patriarcha de præcipuis: id est, de melioribus spoliis. Quibus verbis vult ostendere, maioris dignitatis & honoris fuisse Melchisedech, quàm Abraham: ac per hoc maius, & sanctius fore sacerdotium **C H R I S T I**, quàm Iudæorum: quasi diceret, *Quem vos hominibus excellentiorem omnibus aestimatis, hic decimas obtulit Melchisedech, qui in figura **C H R I S T I** præcessit.* *Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fratribus*

tribus suis: *quanquam & ipsi de lumbis exierint Abrahamæ.* Tanta (inquit) est excellentia sacerdotij, ut etiam ipsi qui eundem habuerant progenitorem, & ab vno patre descenderant, propter excellentiæ meritum, quo meliores erant fratribus suis, utpote Aaron, qui inter mortuos & viuentes stans, iram domini placauit, sacerdotij dignitatē mereretur adipisci: ac propterea nisi maioris dignitatis esset Melchisedech, quā Abrahā, nequaquā Abrahā alienigenæ decimas dedisset, sicut Aaron maioris meriti fuit, quā fratres illius tribuum reliquarum: dicit ergo: Et quidem de filiis Leui accipientes sacerdotium, sicut accepit Aaron & filij eius, mandatum & præceptū habent secundum legem, sumere decimas à populo, quasi meliores illis, & hoc à fratribus suis, cum vnum eundemque habuissent progenitorem: iuxta quod Apostolas manifestat, dicens: *Quāquam & ipsi fratres Leui de lumbis exierint Abrahamæ. Cuius autem generatio.* Id est, Melchisedech. *Non adnumeratur in eis.* Id est, in filiis Leui. *Decimas sumpsit ab Abraham & hunc.* Hoc est, Abraham. *Qui habebat promissiones.* De filio Dei. *Benedixit.* Ille Melchisedech, hic ostendit incircuncisum sacerdotem, sacerdote circunciso multo esse sublimiorem. Quomodo ergo hæc ostendit? utique quia ipse Leui, ex quo sacerdotale genus ortū est, decimatus est à Melchisedech in lumbis progenitoris sui: iamque erat Abraham circuncisus: iamque promissiones de CHRISTO acceperat, quod in femine eius benedicerent omnes gentes, quando benedictus est à Melchisedech sacerdote incircunciso, dans ei decimas totius prædæ. Benedicens autem eum Melchisedech ait: *Benedictus Abraham Deo, quo protegente hostes in manu eius sunt, & alia, quæ sequuntur in eodē loco.* *Sine autē ulla cōtradictioe, quod minus est, à meliore benedicitur.* Quasi diceret: Omnib. luce clarius videtur, quod minor à maiore benedicitur: Vnde Abraham quasi minor, à Melchisedech tanquam à meliore benedicitur, vel benedictionem percepit: proinde maior est, ac melior typus CHRISTI, quā illius, qui promissiones de CHRISTO habebat. *Et hic quidem morientes homines decimas accipiunt tibi autem cōtestatur, quia uiuit, Et ut ita dictum sit, per Abraham & Leui, Qui decimas accepit, decimatus est.* Hic, inquit, hoc est, in præsentī seculo, vel in templo, quod adhuc stabat: Morientes homines: filij videlicet Leui,

et Leui, qui mortales ac moribundi sunt: decimas accipiunt. Ibi autem: id est, in alia vita: in loco ubi dicitur de CHRISTO: Tu es sacerdos in æternum: cōtestatur Deus pater cū iuramento, quia uiuit CHRISTVS. Vnde dicit Psalmista: *Iurauit dominus & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* *Adhuc enim in lumbis.* Hoc est, in propagine seminis. *Patris erat.* Leui. *Quando obuiavit ei Melchisedech.* Quomodo dicit Leui decimatum esse à Melchisedech, cum necdum natus esset, præfertim cum & filius fuerit naturalis Iacob? utique non in se est decimatus, sed in Abraham, de cuius progenie descendit, quādo Abraham decimas obtulit Melchisedech, in illo omnes filij eius dederunt. Quapropter dicit Apostolus, qui decimas in filiis suis à fratribus accepit, decimatus est per Abraham, siue in Abraham. Quibus verbis declaratur, quia nisi sacerdotium Melchisedech, qui in figura CHRISTI sacerdotium præcessit, maioris dignitatis non esset, nequaquā Abraham, omnesque filij eius ab illo decimati essent: dum enim sacerdotium à sacerdotio decimatur, maioris dignitatis vnum altero ostenditur. *Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat: populus enim sub ipso legem accepit: quid adhuc necessarium secundum ordinem Melchisedech alium exurgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dicit? Translato enim sacerdotio necesse est, ut legis translatio fiat.* Hic incipit iam plenius differentias noui testamenti ostendere, dicens: Si cōsummatio, id est, perfectio vitæ, atque iustificationis, per sacerdotiū Leuiticum fuit, quid necesse fuit alium exurgere sacerdotē secundum ordinem Melchisedech? Nanque Aaron primum post legem datam sacerdotem fuisse de tribu Leui nulli dubium est: ideo sacerdotium, quo functus est, Leuiticum nominauit sacerdotium. Vel certè quia ipse Leui in filiis functus illo sacerdotio est: nam nepotes illius susceperunt illud, Moyses scilicet, & Aaron cum reliquis fratribus ex eadem tribu: nā Leui genuit Caah, Caah verò Amrā, Amrā autem Moysen & Aaron. Ideo dicit populum sub illo sacerdotio legem accepisse: quia Moyses & Aaron principes erāt illis temporibus in populo, qui ipsam legē administrauerunt de tribu sacerdotali existētes: ergo sacerdotio Leuitico multo melior est ordo sacerdotij Melchisedech, qui typum gerebat sacerdotis

cerdotis nostri: nequaquam enim dixisset, Secundum ordinē Melchisedech: si illud sacerdotium Aaron melius esset, sub quo populus Iudæorum legem accepit. Si autem sacerdotiū legis translatum est ad CHRIS TV M secundum ordinem Melchisedech, necesse est, vt & legis translatio fiat: hoc est, à lege Moyſi necesse est transire ad legem euangelij: neque enim potest sine lege sacerdos, & sine testamento esse, & sine præceptis. Summis nisibus laborat apostolus, vt à lege Moyſi faceret transire ad legem euangelij, à carnalibus ad spiritalia. *In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim, quod ex Iuda ortus sit dominus noster: In qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses est locutus.* In quo enim (ait) hæc dicuntur? Id est, de quo hæc dicunt, quod est, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: dominum significant saluatorem de alia tribu esse, quàm de sacerdotali, de illa videlicet, de qua nullus altario præsto fuit: hoc est, de tribu Iuda: non autem ordine tantummodo, neque testamento, vel præceptis mutatum est, sed etiam tribu & quomodo translatum est sacerdotium de tribu in tribu: de sacerdotali videlicet ad regalem: vt eadē ipsa sit & sacerdotalis & regalis in CHRIS TO, qui eist rex & sacerdos. Intuere mysterium: Primum fuit regale sacerdotium Melchisedech, secundum consequentiam huius sermonis: Secundum autem fuit sacerdotium solummodo sacerdotale in Aaron: Tertium iterum fuit regale sacerdotium in CHRIS TO, sicut & primum. Vnde ecclesia modo regale sacerdotium habet, dicente Petro apostolo: Vos genus sanctum, regale sacerdotium. Tribus ergo Iuda, ex qua dominus ortus est per Mariam virginem, cum semper regia esset, nunquam sacerdotalis, in CHRIS TO fuit vtrunque, & regalis & sacerdotalis: translato ex toto sacerdotio à tribu Leui, quæ antea sacerdotalis erat. *Et amplius adhuc manifestum est, si secundum ordinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum uirtutem uitæ insolubilis. Contestatur enim. Deus pater, loquens ad filium. Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Defectus dictionis isto in loco habetur satis necessarius: quapropter dicatur ita: Et amplius adhuc manifestum est: subaudi, destructum esse sacerdotium legis per hoc, quod CHRIS*

S T V S

S T V S nõ secundum ordinē Aaron dicatur sacerdos esse in æternum, sed secundum ordinem Melchisedech: per hoc, quia de tribu Leui non fuit. Quod enim dicit, Si secundum ordinē Melchisedech exurgeret alius sacerdos: nõ dubitatiuè loquitur, sed affirmatiuè: quasi diceret, Amplius adhuc per hoc demonstratur destructum esse sacerdotium legis: quia secundum ordinem Melchisedech surrexit CHRIS TV S alius sacerdos, qui non secundum carnalis mandati legem factus est sacerdos, sicut Aaron. Legem carnalis mandati vocat, quia ex maxima parte carnalis erat, carnalia præcipiens in circuncisione, in mundatione corporis, in hostiis & oblationibus, in discretionem ciborum, dierum, ac temporum, dicēs: Mane extra castra: laua corpus tuū: offer hoc vel illud: abstine ab his cibis: obserua ista tempora, cæteraque his similia, quæ omnia morte finienda erant. CHRIS TI autem sacerdotium spiritale est, & secundum virtutem uitæ insolubilis: id est, secundum potentiam uitæ indeficientis: quæ nullo mortis interuentu solui poterit: habet enim CHRIS TV S in se vitam insolubilem: quia quamuis ad tempus mortuus esset carne, tamen in æternum diuinitate uiuit, & insuper humanitate, postquam victor à mortuis resurrexit. Vnde Deus pater contestatur iurando, quia uiuit, dicens per Psalmistam: Tu es sacerdos in æternum. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati. Hoc est, legis Moyſi. Propter infirmitatem eius & inutilitatem. Infirmitatem in hoc loco habebat lex: quia operantes se, non valebat iuuare: inutilitatem verò, quia nemini regnum cælorum valebat aperire. Vnde sequitur: Nihil enim ad perfectum adduxit lex. Quid enim? nihil profuit lex? profuit quidem aliquid corpora mundando, peccata quædam relaxando: sed nihil ad hoc profuit, vt perfectos facere potuisset seruientes in ea, quoniam grauiora peccata non tollebat, nec ianuam patriæ cælestis alicui aperiebat: quapropter reprobata est, vt gratiæ dei daretur locus, in qua perfectio constat: utilis quidem fuit fidem habentibus in CHRIS TO, non illis, qui totam spem suam in carnalibus obseruationibus ponebāt. Introductio uero melioris spei. Subaudi, est modo in gratia. In qua. Spe. Proximamus ad Deū. Habuit quidem lex spem, sed non talem, qualem gratia præstitit: sperabant enim beneplacentes, legemque custodientes possidere*

possidere terram, iuxta illud. Si volueritis, & audieritis me, bona terra comedetis: nihilque ærumnosum pati, prosperè viuere, sicut dictum est: Qui fecerit eam, viuere. Hic autè speramus, quia plangentes & euangelica præcepta custodientes, non terram possidebimus, sed cælum. Insuper etiã, quod cælum multo melius est, speramus proximi Deo confitere, ad ipsum solium paternum peruenire, & ministrare ei cum angelis, iuxta quod saluator dixit in euangelio: Fulgebunt iusti sicut sol in regno patris sui: eruntque sicut angeli Dei in cælo. Hoc vero sacerdotium per quod hanc gloriam possessuri sumus, non est sine iureiurando, vt firmam Dei promissionè credamus. Vnde apostolus subdit. *Et quantum est. Subaudi firmum istud sacerdotium CHRISTI, de quo loquimur, vtique multum quia. Non sine iureiurando. Firmatum est. Alii quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt. Vt Aaron, filiusque eius, quibus Deus non iurauit, quòd esset sacerdos in æternum secundum ordinem legis. Hic autem cum iureiurando. Sacerdos factus est. Per eum. Hoc est, per Deum patrem. Qui dixit ad illum: Iurauit dominus, & non poenitebit eum. Id est, non mutabit iuramentum suum. Quoniam tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Intantum melioris testamenti sponsor: Siue promissor, Factus est Iesus. Subaudi, in quantum cum iure iurando dei patris suum sacerdotium tenet: in quantum sacerdotium CHRISTI, quod iuramento Dei est sanctum, sua dignitate præcellit etiã gratia euãgelij legem Moyfi. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes. Secundum legem. Idcirco quòd morte prohiberetur permanere: hic autem. CHRISTVS, cui pater dixit cum iureiurando: Tu es sacerdos in æternum. Eo quod permanet in æternũ, sempiternum habet sacerdotium. Duas hic ponit differentias beatus Apostolus: quia sacerdos noster non habet finem, sicut sacerdotes legis: & quia cum iureiurando suum sacerdotiũ possessurus est. Quia enim sacerdotes legis mortales erant, plures facti sunt in ipsa lege, sicut Aaron & filij eius: ideo quòd morte præuenti, prohiberetur permanere in sacerdotio: mortuis enim patribus, succedebant filij in locum ipsorum: IESVS autem solus, quia immortalis est, sempiternum habet sacerdotium: nec vllum habere poterit subsequenter: eo quod ipse maneat in æternum. Sequitur: Vnde & saluare in per-*

petuum po-

petuum potest, accedens per semetipsum ad Deum, semper viuens, ad interpellandũ pro nobis. Vnde, inquit, quia CHRISTVS in æternum manet, & sempiternum habet sacerdotium, semper interpellat pro nobis, semperque potest saluare. Quod verò quidam codices habent, Accedens per semetipsum ad Deum: quidam verò plurali numero, Accedentes: virumque recipi potest CHRISTVS ergo pontifex noster non per alium pōtificem maiorem ipse accedit ad Deum patrem, sed per semetipsum: ideoque potest saluare in se credentes. Potest & ita intelligi, quod dicit: Saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum: nam quia puri homines sumus, per illum accedimus ad Deum patrem (quia mediator existens adstat vultui Dei pro nobis) dirigentes per illum preces nostras ad patrem. Vnde sacerdotes ecclesiæ altari assistentes dicunt: Suscipe domine preces populi tui, per dominum nostrum IESVM CHRISTVM, filium tuum. Et quia semper viuunt, semper interpellat pro nobis: Alij verò pontifices quia semper nõ erant, semper non interpellabant. Interpellat autem pro nobis per hoc, quod humanam naturam assumpsit pro nobis, quã assidue ostendit vultui Dei pro nobis, & miseretur secundum vtranque substantiam. Talis enim decebat, ut nobis esset pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus. Nõ eramus digni, nec promerebamus talem habere pontificem: sed necesse erat nobis, vt talem haberemus pontificem, qui esset sanctus in interiore homine, innocens manibus, impolluto corpore, segregatus à peccatoribus. Idem ab omni peccato immunis, & à conuersatione peccatorum separatus. In hoc enim fuit separatus, quia alij homines cum peccato concipiuntur, & nascuntur, atque ab hoc seculo cum peccato transeunt: hic autem sine peccato est conceptus, sine peccato est natus, & sine peccato ab hoc mundo transit: quoniam peccatum nõ fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Factus est excelsior cælis, quando quadragesimo die admirandæ suæ resurrectionis super omnes cælos, & super omnes ordines cœlestium spirituũ eleuatus est ad confessum paternæ maiestatis, vbi nunc sedet in plenitudine honoris, gloriæ. Potest & ita intelligi, quod dixit: Talis nobis decebat, vt esset pontifex: quasi diceret: Iudæi velut serui timore legis Deo seruientes legales pōtiffices E habuerunt,

habuerunt, sibi cōseruos, mortalesque, ac peccatores, qui pro semetipsis similiter indigebant offerre: nos autem quibus dictum est, iam non dico vos seruos, sed amicos meos: & quia filij Dei sumus, seruando illi amore filiationis, decet, vt habeamus pontificem immortalem segregatum à peccatorib⁹. Sequitur: *Qui non haberet quotidie necessitatem, quemadmodum sacerdotes legis prius pro suis delictis hostias offerre: deinde pro populo: hoc enim fecit semel se offerendo.* Dominus noster IESVS CHRISVS quid fecit: vtique obrulit sacrificium nō pro suis delictis, sed pro nostris: & semel hoc fecit, non amplius: quia semel mortuus pro peccatis nostris, & iam non moritur: mors illi vltà non dominabitur: Magnitudinē CHRISVS T I sacrificij hic ostendit, quod semel oblatum tantū præualuit, quantum omnia sacrificia legalia non valuerunt: vnū enim fuit, & semel oblatum, & sufficit in sempiternū ad tollenda omnia peccata credentium. Pontifices autem Iudæorum peccatores erant: & ideo necesse habebant pro suis delictis hostias offerre: & idcirco sacrificia illa hominem iustificare non poterant, quia inconueniens erat, vt pro homine rationali irrationale animal offerretur. Querebatur pontifex sine peccato, & hostia rationalis, nec inueniebatur: inuentus est vnus sine peccato Deus & homo, & obtulit seipsum rationale sacrificium pro salute hominis rationalis. *Lex enim homines cōstituit sacerdotes, infirmitatem habentes.* Et dixit dominus ad Moysen: Vnges Aaron & filios eius mihi in sacerdotes: sed quia illi infirmitatem, hoc est, peccata habebant, vt pro populo, ita pro suis delictis hostias offerrent. Iste autem tam potēs est, vt non indigeret pro se offerre, sed insuper semel oblato suæ carnis sacrificio omnium saluti sufficeret. *Sermo autem iurifurandi qui post legem est filium in æternum perfectum.* Subaudi, ostendit, siue perfectum constituit sacerdotem, non infirmitate grauarum, sicut lex constituit suos post legem, factus est sermo Dei patris ad Dauid de CHRISVS T O cum iureiurando, vbi dicitur: Iuravit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum. Ponit hic Apostolus filij nomen ad distinctionem seruorum, qui fuerunt in lege: quia serui infirmi fuerunt, siue quia peccatores, siue quia mortales erant: filium verò perfectum ostendit, quia semper viuit, & sine peccato est. ¶ *Capitulum autem super*

super ea que dicuntur. Hoc est, repetitio super ea, quæ dicuntur de CHRISVS T O: quo dicto significat aliquid summum & magnum: & quasi recapitulatione præcedentis dispositionis ad rem ipsam deducit auditorem. *Talem habemus pontificem.* Subaudi, qualem superius diximus, sanctum videlicet, innocentem, impollutum, segregatum à peccatoribus, & qualem adhuc dicturi sumus in sequentibus. *Qui concedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis sanctorum minister, & tabernaculi ueri, quod fixit Deus, & non homo.* Sedem magnitudinis in cœlis debemus accipere plenitudinem paternæ maiestatis, in qua filius Dei sedet: quæ etiam designatur per dexteram: nec est pueriliter accipiendum, quod Deus pater dexteram aut sinistram habeat, qui spiritus est omnia implens: vt ita sedeat filius in dextera illius, sicut solet sedere filius iuxta patrem suum regem. Sed, sicut diximus, plenitudinem maiestatis, summamque gloriam beatitudinis, & prosperitatis, debemus per dexteram intelligere, in qua filius sedet. Sedere autem pro habitare ponitur. Pontifex ergo noster, qui consedit in summa gloria paternæ maiestatis in cœlis, sanctorum minister est: quod duobus modis accipi potest: Veniens quippe dominus in mundum per incarnationis exhibitionem, ministravit sanctis apostolis, aliisque fidelibus, etiam qui adhuc futuri sunt, panem refectiois verbi spiritualis, & potum doctrinæ euangelicæ, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat, Et: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Ministravit illis etiam documentum fidei, & gratiam baptismatis, & insuper, quod maius fuit, sacramentum redemptionis per passionem suam, & cognitionem mysteriorum in lege & prophetis, ac post ascensionem ministravit electis suis, apparens in mundo. Dicatur & aliter: Sanctorum minister erit in futurum, quando semetipsum ministrabit illis, & cognoscent eum cum patre & spiritu sancto sicuti est: scilicet cum dederit regnum suum Deo & patri. Vnde in euangelio de se sub persona patrisfamilias loquens, dicit: Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Transire enim dicitur, quia electos suos de iudicio ad regnum transire faciet, vel ad contemplationem humanitatis in diuinitate

nitatis suæ cognitionem nos eleuabit. Ministrabit illis, cum se, & patrem cum spiritu sancto eis manifestabit: nam cibus & vita illorum visio sanctæ trinitatis erit, sicut ipse dicit ad patrem: Hæc est vita æterna, ut cognoscant te cū spiritu sancto, & I E S V M C H R I S T V M quem misisti, vnum & verum Deum. Tabernaculi quoque veri minister est, quod constituit, siue composuit Deus, & non homo: Id est, cæli, quod nobis ipse administrat, ut claritate syderum illius illustremur. Tabernaculum enim quod Beselehel composuit in deserto, siue quod templum Salomon fecit in terra repromissionis, non fuit verum: quia & vetustate cōsumptum est, nec semper durare potuit: ideoque tabernaculum verum cælum vocat, quoniam in æternum stabit, nullaque vetustate consumetur. Potest & altiori sensu intelligi, ut tabernaculum verum accipiantur animæ sanctorū: quibus ipse filius Dei gaudia patriæ cœlestis administrat, & in quibus habitare dignatur: iuxta quod per prophetam dicit: Inhabitabo in illis, & inambulabo. Et Apostolus, in interiore homine habitare c H R I S T V M per fidem in cordibus nostris. Et, Templū Dei sanctum est, quod estis vos. *Omnis enim pontifex ad offerenda munera & hostias constituitur: unde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.* Nō potest esse sacerdos, nisi habeat, quod offerat: pontifices enim veteris sacerdotij secundū preceptum legis munera & hostias pro populi offerebant delictis: c H R I S T V S verò in sempiterna diuinitatis suæ natura cū non haberet, quod offerret, sumpsit ex nobis, quod pro nobis offerret: id est, carnem humanam: seipsum videlicet, quæ obtulit in ara crucis. Quid ergo tam aptum immolationi, quàm caro rationalis pro irrationali? & quid tam mundum pro mundandis, quàm carnem sine vlla contagione, & immaculatam offerre? Et quoniam quatuor in omni sacrificio consideranda sunt, videlicet, cui offeratur: à quo offeratur: quid offeratur: pro quibus offeratur: hæc etiam possumus hic reperire satis eleganter: quia enim nulli sacrificium debetur, nisi soli Deo: pontifex noster mundā hostiam pro nobis Deo patri obtulit. Idem existēs sacerdos ad sacrificium, offert etiam sacrificium Deo patri acceptum per ecclesiam suam. Dum ergo nos offerimus sacramenta corporis eius, ipse offert. *Si ergo esset super terram.* Subaudi sacerdos terrenus

genus secundum ordinem Aaron. *Nec esset sacerdos.* Secundum ordinem Melchisedech. *Cum essent.* Sacerdotes Leuitici generis. *Qui offerrent secundum legē munera, qui exemplari & umbræ deseruiunt cœlestium, sicut responsum est Moysi, cum cōsummasset.* Ac perfecisset. *Tabernaculū.* Oraculi. Si esset terrenus pontifex super terram, sicut Aaron, vel alius secundum ordinem Melchisedech, immortalis, & sine peccato, qui sacrificiis potuisset mundare genus humanum, perfectumque reddere, non esset utique sacerdos secundum ordinem Melchisedech in æternum: quia satis essent, qui offerrent legalia munera. Sed quia Aaron & filij eius mortales erant, & peccatores, quapropter non poterant genus humanum perfectū reddere: ideo venit c H R I S T V S sine peccato, qui in æternum suum sacerdotium teneret, suoque sacrificio genus humanum perfectissime mundaret: non talis, quales illi fuerunt, qui exemplari & umbræ deseruiunt cœlestium. Exemplar est figura & similitudo, per quod alia res ostenditur: sicut imago expressa in pariete exemplar est, & figura veri luminis. Sacerdotes igitur Iudæorum exemplari: id est, figuræ, & umbræ cœlestium mysteriorum deseruebant, quia omnia illa similitudines & figuræ erant istorum, quæ in ecclesia modo in veritate agūtur. Cœlestia autem mysteria dicit spiritalia, quod obseruatores suos in veritate ad cœlestia ducunt. Nōne cœleste altare est fides nostra, in qua offerimus quotidie orationes nostras Deo? *Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.* Quoniam auditus noster minus aptus esse videtur ad disciplinam percipiendam quàm visus: non enim ita animo commendamus, quæ audimus, quomodo illa quæ ipso visu percipimus: Idco non solum auditū, verum etiam visu demonstratum est Moysi à domino in monte, quod erat facturus cooperante Beselehel: vnde dicit: *Vide ut omnia facias secundum illam similitudinem, quæ tibi in monte ostensa est.* Quod autem dicit, intelligendum est tā de tabernaculi cōstructione, vasorumque ei⁹, quàm de sacrificiis & hostiis, quæ ibi oblaturi erant. *Nunc autem melius sortitus est ministerium.* Sacerdotij videlicet dignitatem. *Quanto & melioris testamēti mediator est: quod in melioribus repromissionibus sanctum est.* Hoc est, firmatū, statutū, & corroboratū. *Vides (inquit) quanto melior ista celebratio illa,*

tio illa, quæ tunc temporis agebatur: siquidem illa ad exemplar & figura est, ista veritas, sicut in euangelio loquitur: Lex per Moysem data est: gratia & veritas per I E S V M C H R I S T V M facta est. Nunc hoc est, in nouissima mundi ætate, tâto melius ministeriũ fortit⁹ est sacerdotij C H R I S T V S, quàm fuisset illud legale, quanto & melioris testamenti mediator est: Quanto meliora sunt cœlestia terrenis, æterna temporalibus: tanto melioris testamenti dator est I E S V S, & tâto melioribus promissionibus confirmatum est. Istud testamentum etenim temporalia ac terrena promittebat, dicens: Si uolueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Et: Obserua, quæ præcipio tibi, ut sis longæuus super terram: ceteraque iis similia promittens temporalia atque terrena. Nouũ verò, quod per C H R I S T V M datũ est, promittit, ac tribuit cœlestia & terrena, uitamque perfectam per gratiam baptismatis, & fidem dominicæ passionis, & remissionem omnium peccatorum. Et: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Et: Quia erunt electi sicut angeli Dei in cœlo. Et insuper quod maius est, quod dicitur in euangelio Ioannis: Quotquot (inquit) receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Ecce quomodo melioris testamenti mediator & dator est C H R I S T V S, & quomodo melioribus promissionibus confirmatum est. In hoc quoque melius sacerdotium fortit⁹ est, quia illud fuit temporale, istud æternum. Illud non poterat hominem iustificare, nec regnum cœlorum suis obseruatoribus referare: istud verò & perfectè iustificat hominẽ, statimque regnum cœlorum aperit. Mediator autem testamenti appellatur dominus, quia sicut Moyses mediator fuit inter Deum & populum, verba Dei ad populum referens, iterumque populi ad Deum: ita & C H R I S T V S verba Dei patris nobis retulit, iterumque nostra refert ad illum. Transiens Apostolus à sacerdote & sacrificio, tunc demum & testamenti differentiam facit, dicens. *Nam si illud prius. Testamentum. Culpa uacasset, non utique secundi.* Testamenti. *Locus inquiretur.* Hoc est: si illud testamentum legis peccata posset auferre, ut obseruatores sui inculpabiles essent, non secundi testamenti locus relinqueretur: sed quia illud non fuit perfectum, illo sublato inuentus est locus aptus secundi testamenti, Sequitur: *Vituperans enim*

eos. Id

eos. Id est, non approbans dignos laude. Dicit. Per prophetam. Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & consummabo super domum israel, & super domum iuda testamentum nouum. Quantum ad literam pertinet, per domum Israel decem tribus intelliguntur, quæ separauerunt se à domo Dauid temporibus Hieroboam: per domum autem Iuda duæ tribus, Iuda, & Benjamin cum tribu sacerdotali, quæ adhererunt domui Dauid. Altiori autem intellectu per utranque domum debemus intelligere omnes tam ex Iudæis, quàm ex gentibus credentes, qui Deum rectè confitendo, quod interpretatur Indas, veri Israëlita, hoc est, Deum mente videntes sunt, quibus Deus perfecit, atque compleuit testamentum nouum: gratiam scilicet euangelij. Testamentum autem nouũ dicitur, ad differentiam veteris. Ut verò altius dicamus: Vetus testamentum ad hoc dicitur, eò quòd hominem in vetustate peccati positum nouum reddere non valebat. At verò nouum testamentũ est dictum, eò quòd veterem, id est, peccato, veteris hominis Adæ commaculatum, nouum efficiat in baptismate per fidem dominicæ passionis: quod non est simile testamento veteri, quod fecit cum patribus eorum: quia illud terrena promittebat, ac temporalia, & præcipiebat carnalia: istud verò æterna, & cœlestia promittit, præcipiens spiritalia. Quod verò dixit: In die qua apprehendi manum illorum, ut educerem eos de terra Aegypti: magnam familiaritatem suam omnipotens Deus ostendit, quam exhibuit illi populo: more enim mulierum loquitur sermo diuinus, quæ solent paruulorum manus apprehendere, & plerunq; ad se conducere, plerunq; etiam huc illucq; sustentando illos, ne labantur, utpote firmos gressus adhuc non habentes: sic omnipotens Deus, cum ille populus puerilis ac paruulus esset, quia neque gressus bonæ operationis habebat, neque fortitudinem, quæ se posset exoluere de iugo opprimentium, tendit ei manum suam, magnum videlicet auxilium pietatis suæ: & extraxit eum de fornace ferrea, trahens ad cognitionem suam, & amplexus gratissimos: simulque deducens per deserti vastitatem, introduxit in terram omnibus meliorem. Sed quia non permanserunt in testamento eius: hoc est, non seruauerunt, quod præceptum est eis in testamento neglexit eos: hoc est, dimisit eos ire secundum de-

E iij sideria

sideria cordis eorum, iuxta quod Psalmista dixit. Notandum autem, quia quum dixisset sermo diuinus: Perficiam testamentum: addidit: *Non secundum testamentum quod feci cum patribus eorum.* Ne fortè Iudæi possent oblatrando dicere, illud testamentum destruendum esse, de quo dixit Abraham: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Discretè manifestauit, de quo loqueretur, cum subintulit: *In die qua apprehendi manum illorum, ut educerem eos de terra Aegypti: Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit dominus.* De lege enim hoc dixit, quam quinquagesima die egressio illorum de terra Aegypti datam esse constat in monte Sinai, in qua non permanserunt patres eorum, sed fecerunt vitulum in Oreb, & adorauerunt. Nam illud quod pepigit cum Abraham, in CHRISTO completum est, in quo benedicentur omnes gentes. *Quia hoc testamentum quod disponam domui Israël.* Omnibus scilicet credentibus. Post dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum super scribam eas: & ero eis in Deum: & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce dominum: quoniam omnes scient me à maiore usque ad minorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatum eorum non memorabor amplius. Magna distantia inter legem & legem, inter scripturam & scripturam, inter doctores legis doctoresque euangelij, inter literam & gratiam spiritalis intelligentiæ. Nam litera legis scripta est in tabulis lapideis: gratia autem spiritalis intelligentiæ data est fidelibus per spiritum sanctum in corde: per quem spiritum charitas Dei diffusa est in cordibus fidelium. Hoc autem quod dicit: Dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum scribam eas: specialiter ad sanctos Apostolos pertinet, qui gratiam noui testamenti non habuerunt scriptam in tabulis lapideis, neque in membranis: sed in mente & cordibus suis diuinitus habuerunt exaratam. Primum quidem dominicam passionem, quando (sicut Matthæus narrat) ascendit in montem, ibique cum eis illum prolixum sermonem habuit: vbi institutio totius perfectæ vitæ continetur. Secundò verò post resurrectionem suam, quando (sicut Lucas testatur) aperuit eis sensum, vt intelligerent omnia, quæ scripta erant in lege Moyfi, & prophetis, & psalmis

psalmis de ipso. Deinde verò decimo die ascensionis suæ dicunt quicquid mortalibus de Deo sciendum erat. Quomodo possent euangelistæ tanta miracula, ac verba cœlestia, post eius ascensionem scribere, nisi ea in cordium tabulis diuinitus exarata haberent? præcipuè beatus Ioannes, qui sexagesimo quinto anno post domini ascensionem, euangelium scripsit, quomodo posset tantam diuinitatem illius proferre, quam ipse dominus eis protulit, maximè nocte qua comprehensus est? Nos autem partim in cordibus, plenius autem in membranis scriptum habemus, ab illis nobis relictum, vt in his meditando exerceamur. Quod autem subiungit: Non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce dominum: non est ad præsens tempus referendum, vbi inuicem docemur: sed sicut dicit beatus Augustinus dū loqueretur propheta Hieremias de primo domini aduentu, subito conuertit oculum mentis ad secundum, post quem nemo docebit proximum suum, vt cognoscat dominum: quoniã omnes electi positi in eius contemplatione, videbunt, & cognoscent illum, sicuti est: nam in præsentem (sicut diximus) docemur inuicem. Postea peccatorum illorum non erit memor: quoniam omnes expoliati ab omni fece mortalitatis, & corruptionis corporis in mutabilitate atque peccato, resurrectionis gloria donati, fulgebunt sicut angeli dei, in cœlo. *Dicens autem nouum, veterauit prius.* Sumens Apostolus fiduciam & auctoritatem ex dictis prophetis, vbi dicitur: Consummabo testamentum nouum super domum Israël, ostendit illud iam liquidius esse finiendum. Dicente (inquit) Deo per prophetã, Consummabo testamentum nouum, veterauit prius: hoc est, in vetustatem redegit, siue vetustum ostendit illud, quod erat prius. Vnde & subiungit. *Quod autem antiquatur, & senescit, prope interitum est.* Quasi diceret, quia sermo diuinus per hoc quod dixit, testamentum nouum futurum, ostendit vetustum esse prius. Datur igitur intelligi, quia si antiquatur, & vetustum est prius testamentum, in proximo est, vt intereat, finemque accipiat. Hoc verò intelligendum est non de præceptis vitæ ac morum, in quibus lex manet, concordans in euangelio, sed de mandatis sacrificiorum carnalium, in quibus adueniente, quem præfigurabant, finem acceptura erat lex.

Habuit quidem & prius iustificationes culturæ, & sanctum se-
culare. Prius (inquit) testamentum habuit iustificationes
culturæ: quia per divinum cultum iustificabantur homines à
levioribus culpis. Habuit & sanctum seculare, in quo seculi
homines, hoc est, gentiles ad Iudaismum transeuntes reci-
piebat: patet etiam non solum Iudæis, sed etiam talibus gen-
tilibus. Sanctum ergo seculare, locum vocat atriorum, vbi
gentiles stabant ad orandum post Iudæos. *Tabernaculum*
enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & pro-
positio panum, quæ sancta dicitur. Non de illo tabernaculo di-
sputaturus hic Apostolus, quod Moyfes fecit in eremo, vbi
tantummodo vnum candelabrum fuit: sed de templo, quod
postea Salomon ædificavit in Hierusalem, vbi fuerunt plu-
ra candelabra: Vnde quod Primum dicit, non est referen-
dum ad tempus, sed potius ad locum: dicit enim illud tem-
plum Salomonis beatus Apostolus duo tabernacula: & pri-
mum quidem tabernaculum appellat illam partem templi,
vbi erant candelabra & mensa, super quam ponebantur duo-
decim panes calidi, sex hinc, & sex inde: & super pa-
nes duæ pateræ aureæ plenæ thure, vna hinc, & altera in-
de, erantque ibi à sabbato vsque ad sabbatum. Erat etiã ibi
altare aureum, vbi offerebatur incensum timiamatis manè
& vespere: cum qua parte templi comprehendit altare ho-
locaustorum, quod erat sub diuo ante fores templi domini,
in quo tabernaculo licitè ingrediebantur sacerdotes & reli-
qui ministri quotidie. Secundum autem tabernaculum vult
intelligi sancta sanctorum, illam videlicet partem templi, quæ
diuidebatur pariete viginti cubitorum, & velo, quod pende-
bat ante parietem, vbi intrinsecus erat arca Moyfi continens
in se tabulas legis, & urnam auream, in qua erat manna, vir-
ga quoque Aaron, quæ fronderat: ipsa autem plano sche-
mate erat facta, ideoque super illam erat tabula aurea, quæ ap-
pellabatur propitiatoriũ, eò quòd inde loqueretur dominus
Moyfi & sacerdotibus. Et super ipsam arcam erant duo che-
rubim, qui alis suis obumbrabant tabulam propitiatorij, ver-
sisque vultibus respiciebant in propitiatorium. In istud secun-
dum tabernaculum, hoc est, in sancta sanctorum, nemo in-
grediebatur, nisi solus pontifex semel in anno: accepto san-
guine in vasculo ingrediebatur intrã oraturus pro populo, se-
ptima

ptimadecima videlicet die septimi à festiuitate paschali, quæ
dies quidem appellabatur Propitiationis. In crastinũ autem
sequebatur festiuitas tabernaculorum. Spiritualiter autem ad
illud primum tabernaculũ, vbi sacerdotes licitè ingrediebantur,
statum præsentis ecclesiæ significat, vbi sunt plura candel-
abra, sancti videlicet prædicatores, qui sibi & aliis lucent
verbo & exemplis. Vel etiam vbi sunt dona spiritus sancti,
quibus fidelium corda illuminantur, qui per fidem in ecclesia
consistunt. Est & mensa Dei, videlicet scriptura, de qua Psal-
mista dicit: Parasti in conspectu meo mensam. Est & propo-
sitis panũ in mensa, intellectus videlicet sacræ scripturæ, quo
quotidie reficiuntur animæ fidelium. Possumus & panem in-
telligere corpus & sanguinẽ domini, quod in ecclesia conse-
cratur. *Post velamentum autem secundum tabernaculum est, quod*
dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testa-
menti circumtextam ex omni parte auro. in qua urna aurea, habens
manna, & virga Aaron, quæ fronderat & tabulæ testamenti. De
his singulis, quomodo & qualiter esset ordinata, secũdũ literã
paulò superius elucidatum est: quapropter spiritualia myste-
ria videamus. Velamentum post quod erat tabernaculũ, quod
appellabatur sancta sanctorum causa suæ dignitatis (sicut can-
tica canticorum) significat cœlum, post quod Deus in interio-
ra patriæ cœlestis. Eleuato velo ingrediebatur pontifex cum
sanguine in sancta sanctorum oraturus pro populo: & do-
minus pontifex noster cum sanguine passionis suæ eadem pas-
sione peracta referato cœlo sancta sanctorum penetravit, vbi
assiduè Deum patrem exorat pro nobis. In sanctis sanctorum
erat thuribulum, quia CHRISTVS in secretis patriæ
cœlestis consistit, per quem orationes nostras ad Deum pa-
trem dirigimus. Arca testamenti circumtexta ex omni parte
auro, caro est domini saluatoris, qui autor est vtriusque
testamenti, & qui interius plenus diuinitate, exterioris re-
fulgebat virtute miraculorum, verborumque cœlestium. In
auro solet claritas sermonis designari, sicut sapientia dicit:
Concupisce sapientiam, sicut aurum. Urna aurea habens
manna, CHRISTVS est, in quo manna diuinitatis est,
qui dixit: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Virga
Aaron quæ fronderat, sacerdotum dignitas, quæ semper
floret in CHRISTO: siue potentia imperialis est. Duæ
tabulæ

tabulæ testamenti in arca, duo sunt testamenta consistentia. Sequitur: *Super quæ erant.* Hoc est, super arcam. Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium. Duo Cherubin tegentia (quæ interpretantur plenitudo scientiæ) duo sunt testamenta, in quibus plenitudo est scientiæ, quæ tegunt CHRIS TV M, qui est propitiatio pro peccatis: quia in diuina scriptura latet. De quibus omnibus. Quid mysterij in se habeat. Non est modo dicendum per singula. Fortassis ideo reticuit, quia multis sermonibus opus habebant: siue quia necdum erant capaces omnia portare. His uerò ita compositis. Et ordinatis, quæ diximus esse tam in primo tabernaculo, quàm in secundo: hoc est, in sancta sanctorum. In priori quidem tabernaculo. Hoc est, in illa parte templi, ubi & altare incensum erat, & ante cuius etiam fores erat altare holocaustorū. Semper introibant sacerdotes sacrificiorū officia consummantes. Non est ita intelligendum, quod in templo super altare incensum hostias offerrent, aut ibi perficeret sacrificia victimarum: sed potius sacrificiorum officia possumus accipere incensum, ad quod offerendum semper ingrediebantur sacerdotes manè & uespere: siue consummato & perfecto sacrificio ante templum in altari holocaustorum semper ingrediebantur in templum cū incenso. Potest & tertio modo intelligi, ut, sicut superius diximus, cum templo altare etiam holocaustorū comprehenderit, ac per hoc à parte totum uoluit comprehendere: utrunque tamen pro uero accipi potest. In hoc secundo autem semel in anno solus pontifex non sine sanguine, quem offerret pro sua, & populi ignorantia. Secundum tabernaculū, in quod solus pontifex cum sanguine ingrediebatur significat interiora patriæ cœlestis. Ille uerò pontifex designat CHRIS TV M, qui semel ingressus est sancta sanctorum intra uelum, impleta passione sua: ut assistat nunc uultui Dei pro nobis orans, non pro suis, sed pro nostris delictis. Nisi forte dicatur orare pro suis, propter cōmuniōem quam habet cū corpore suo, quod est ecclesia: unde dicit in passione: Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti? Longè à salute mea uerba delictorū meorū. Quæ sunt enī uerba delictorū, nisi corporis eius, quod nos sumus? Ipse enim peccatum non fecit, nec dolus inuētus est in ore eius. Hoc significante spiritu sancto, non dum propalatum esse sanctorum uiam. Id est, hoc significante spiritu

spiritu sancto ad Moysen, nondum uenisse CHRIS TV M, qui semel cum sanguine passionis suæ ingrederetur cœlorum secreta. Quasi diceret aliis uerbis. Ideo solus pontifex cum sanguine intrabat semel in sancta sanctorum, ut discamus, quia cœleste regnum inaccessibile erat adhuc mortalibus, quoad usque ueniret CHRIS TV S, qui expleta passione aperiret nobis ianuā patriæ cœlestis, reserato uelo, id est, cœlo: nondum enim manifesta erat sanctorum uia, ingrediendi in patriam cœlestem: siue non manifestata intelligētia: quia ignorabant homines, quid significarent illa mysteria. Nec putemus illuc nos non posse ingredi, quia pontifex noster prior ingressus est: ipse namque dicit ad patrem: Pater uolo, ubi ego sum, & isti sint mecum. Et alibi, Ubi ego sum, illic & minister meus erit. Et quia adhuc templū stabat, quando Apostolus ista loquebatur: & munera legalia, quamuis sine causa, ibi offerebantur, ideo subiunxit, dicens: *Adhuc priore tabernaculo habente statum: quæ.* Subaudi, res. *Parabola est.* Hoc est, figura, & similitudo. *Temporis instantis.* Siue presentis: quod enim agebatur in templo tunc temporis, figura erat & similitudo istius ueritatis: quæ etiam in ecclesia complebatur. Sequitur: *Iuxta quam.* Subauditur, parabola Iam, siue figuram. *Munera & hostiæ offeruntur.* Adhuc ibi à sacerdotibus. *Quæ.* Munera, uel hostiæ. *Nō possunt perfectum facere seruientem iuxta conscientiam.* Conscientia dicitur cordis scientia, per quam intelligitur mens hominis. Illa (inquit) munera carnalia non poterant perfectum reddere seruientē in lege perfectione mentis, quia non ualebant mentem iustificare, dum non tollebant peccata: neminem enim ad perfectū adduxit lex, sed in quibus & maxima parte mundatio legis constabat, subsequenter ostendit, inquit: *Solummodo in cibis, & in potibus, & uariis baptismatibus, & iustitiis carnis.* Subaudi, uidebatur perfectum facere seruientem. *Ufque ad tempus correctionis.* Id est, meliorationis, & emendationis. *Impositis.* Istitis iustitiis carnis. Hæ iustitiæ carnales in differentia ciborum, & potuum, ac uariorum baptismatū, siue lauationum, usque ad tempus dominici aduentus impositæ fuerunt, sicut & reliquæ, quæ in figura agebantur: Dominus autem adueniente, correctæ sunt, hoc est, emendatæ, & in melius mutatæ. Nam per munda animalia, quæ lex precipit, ut

pit, vt edantur, significantur munda opera: per immunda vero animalia, immunda opera intelliguntur, à quibus abstinendum est. Per potus vero mundos, doctrinam ecclesiasticorum virorum: per immundos vero, doctrinam hereticorum nihilominus intelligere debemus. De baptismatibus vero Iudæorum plenius in euangelio Marci legitur, vbi vituperabant Pharisæi dominum, & discipulos eius, non lotis manibus manducare: omnes enim lauaciones eorū nomine baptismi designat. Aliquando autē manus solummodo lauant, aliquando pedes, aliquando totum corpus, quando aut aliquid immundum contingunt, aut etiam si ad mortuum ingrediuntur: sed frustra lauant manus atque corpus, dum contendunt fonte saluatoris abluī: nam quod propheta dicit, Lauamini, mundi estote, & mundamini, qui fertis vasa domini. Illi solummodo carnaliter intelligebant: cum potius de lauacione baptismatis CHRIS T I, & munditia operum dictum sit. Ista omnia imposita erant vsque ad tempus correctionis: hoc est, ad tempus dominici aduentus: postea vero immutata sunt à CHRIS T O in melius: quia dum carnaliter obseruabantur, munditiam corporis adimplebant: dum vero spiritaliter cœperunt obseruari, munditiam animæ pariter cœperunt obseruare. CHRIS T V S autem assistens pontifex futurorum bonorum per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum: id est, non huius creationis. Pontifex Iudæorum, qui semel in anno cum sanguine introibat intra velum in sancta sanctorū, oraturus pro populo, CHRIS T V M dominum significabat, sicut iam multis in locis declaratum est: qui cū sanguine passionis suæ, referato caelo ingressus secreta patriæ cœlestis, vbi nunc assistit vultui Dei pro nobis. Pontifex autem futurorum bonorum, duobus modis appellatur. Futura enim bona quæ ipse nobis administravit, fuerunt verba cœlestia, natiuitas ipsius, baptismus, passio, resurrectio, remissio peccatorum, perfecta quæ iustificatio: quæ idcirco futura bona appellatur, vel quia mysteriis præfigurata sunt: vel etiā, quia prædicta sunt in diuinis oraculis. Altiori autem intellectu, futura bona possumus accipere, gaudia patriæ cœlestis, quæ nobis per CHRIS T V M ministrata sunt. Vnde & pontifex appellatur, eò quod pontem, id est, viam iustitiæ ad patriam cœlestem ascendendi nobis exhibuerit. Alia

translatio

translatio habet, CHRIS T V S adueniens pontifex futurorum: nisi enim aduenisset, nequaquam futura bona nobis administrasset, neque assisteret vultui Dei pro nobis. Notandum, quia non dixit simpliciter Apostolus, illum assistere, sed per tabernaculum: vsus etiam comparatio gradu dicens: Amplius, & perfectius: Tabernaculum autem per quod assistit Deo patri, humanitas illius: quoniam nisi homo fieret, nequaquam Deo patri assistere posset. Tabernaculum ergo, corpus domini amplius est tabernaculo Moyse, tabernaculo quoque Salomonis: quia illa manibus carnalium hominum facta sunt: hoc vero, intra vterum virginis sine semine viri, totius trinitatis opere effigiatum est: siue in hoc amplius & maius illis tabernaculis, quia diuinitas verbi, quæ tota non potest comprehendi in tabernaculo manu factio, in illo homine plenissimè requiescit: perfectius siue sanctius in hoc est illis tabernaculis, quia neutrum illorum sibi ministrantes sanctificare, perfectosque facere potest. Quod dixit, Non manu factum: exposuit ipse dicens: id est, non huius creationis, cuius nos sumus, quia non fuit virili semine concretum. Iste est lapis, quem vidit Daniel abscisum de monte sine manibus: hoc est, de populo Iudæorum natum sine semine viri, & coitu masculi. Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta eterna redemptione inuenta. Non cū sanguine legalium animalium, à quo perfecte iustificatio non poterat dari: sed cum sanguine passionis suæ introiuit in patriam cœlestem: quo sanguine omnes sunt redempti perfecteque iustificati, non temporali, sed æterna redemptione: de hac redemptione dicitur per Zachariam, Visitauit nos, & fecit redemptionem plebis suæ. Redemptio autem ad captiuos pertinet, & nos captiui eramus, captiuati à diabolo, in primo parente nostro. Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis CHRIS T I, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruendum Deo uiuenti? Si sanguis animalium irrationabilium poterat carnem emundare, & sicut tunc temporis videbatur, sanctificabatur, si quis immundus aspersus fuisset illo sanguine: multo

magis

magis sanguis CHRISTI poterat mundare animam, & plenissimè iustificare: sed ne quis putaret plenam iustificationem & emundationem prouenire aspersione illius sanguinis legalis, subintulit Apostolus, carnis emundationem secundum legem per illum dari: quasi diceret, Sanctificatur quidem caro, & emundatur, propter legis præceptum: sed tamè anima non expiatur. Addidit quoque differentiae causam, per quam demonstrauit illum sanguinem animalium non esse immaculatum, dicens de CHRISTO: Qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo. Spiritus sanctus qui repleuit illum hominem in utero virginali, custodiuit eum, ut absque peccato ab hoc mundo transfret, essetque immaculatum sacrificium, in odorem suauitatis Deo patri. Emundabit conscientiam nostram, id est, mentem nostram: Ab operibus mortuis. Opera mortua sunt peccata quæ animam occidunt: sicut enim anima uiuit virtutibus, quæ opera uitæ appellantur: ita moritur uitiis & peccatis, simulque trahitur ad mortem æternæ perditionis & benedixit, ab operibus mortuis: si quis enim in lege tangebatur mortuum, pollubatur, tamen aspersione sanguinis postea mundabatur: similiter qui imitatus fuerit opus mortuæ animæ, inquinatus, tamen per fidem dominicæ passionis mundatur. Qui enim tetigerit picem, inquinabitur ab ea, hoc est, si per penitentiam & gratiam baptismatis quis fuerit ablutus ab operibus mortuis, si eadem iterum attigerit, contaminabitur. Sequitur: Ad seruiendum Deo uiuenti. Hic apertissimè ostendit, quia opera mortua habentes, non possunt seruire uero & uiuo Deo: quia illa mortua sunt, & falsa: si enim qui mortuum, aut aliquid immundum tangebatur, non oportebat eum intrare in templum: quanto magis quis mortua opera habens, non poterit intrare in cælum? Et ideo noui testamenti mediator est, ut morte intercedente. Siue interueniente. In redemptionem earum præuocationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui uocati sunt æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentum, mors necesse est intercedat. Seu interueniat. Testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est alioquin. Id est, aliter. Nondum ualet. Firmum est testamentum. Dum uiuit. Ille. Qui testatus est. Leges humanas hic uidetur apostolus tangere quæ solent testamentum, quod alter alteri facit de hæreditate

reditate sua firmum facere, quousque testator ipsius testamenti morte interueniente discesserit: mortuo uero illo testatore, qui testamentum fecit, omnino iam firmum manet. In hunc modum testamentum uitæ æternæ, quod à CHRISTO accepimus, non aliter nobis firmum manere poterit, nisi ipse morte sua illud roborasset: Tantum enim erat peccatum nostrum, ut aliter non potuissemus redimi & saluari, nisi vnigenitus Dei filius, pro nobis moreretur: & quia ad illud consequendum, quod ipse promiserat, indigni eramus, ipse nobis morte sua mediator factus est, ut per suam mortem indebitam, illam quæ nobis debebatur auferret. Et quia fortassis poterant multi minus perfecti dubitare de promissionibus domini, maximè ex eo quod mortuus est, quasi infirmus, beatus apostolus exponit exempla ex communi consuetudine legum humanarum ostendens, quia non uiuentibus testatoribus, sed morientibus, firmantur testamenta, fortitudinemque accipiunt: quando enim uiuit testator, potest immutare sententiam suam: quapropter uolens apostolus esse firmum testamentum quod CHRISTVS nobis dimisit, idem dicit, inquit: CHRISTVS noui testamenti mediator est, ut morte sua interueniente in redemptionem illarum præuocationum, quæ non poterant auferri, & deleri in priori testamento, deletæ autem sunt per passionem, ut repromissionem æternæ hæreditatis accipiant illi, qui uocati sunt æterna uocatione: nam non loquitur hic de generali uocatione, de qua dominus ait: Multi uocati, sed pauci electi: sed de illa de qua idem egregius prædicator ait, loquens de electis: Quos præsciuit, hos & prædestinauit: & quos prædestinauit, hos & uocauit: & quos uocauit, hos & iustificauit. Titulum autem æternæ hæreditatis ex parte in præsentī seculo iam possidemus, nobis à domino datum euangelium, uidelicet: illius, quod obseruatores suos æternaliter cum Deo facit uiuere: gratiam spiritus sancti, remissionem peccatorum, cognitionem suam, & pacem, quam nobis reliquit pergens ad passionem: Pacem (inquit) relinquo uobis. Istum quidem hæreditatis titulum quasi artham in præsentī habemus, sed perfectius nobis supplebitur, cum erit Deus omnia in omnibus, cum tradiderit CHRISTVS regnum Deo & patri, cum fuerimus perducti ad gaudia patriæ cœlestis, in qua futuri sunt electi si-

cut angeli Dei in cœlo videntes Deum sicuti est. Et hæc erit perfecta hæreditas electorum, quam CHRIS TV S in morte sua confirmavit. Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Id est, confirmatum, & consecratum. Lecto enim omni mandato legis à Moysè uniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit. Omnia ista in figura agebantur: nam vitulus ille, qui plerunque sacerdotis erat, CHRIS TV M significabat, qui verus sacerdos existens vitulum, hoc est, semetipsum obrulit Deo patri in ara crucis. Iste est vitulus, quem pater macrauit pro reuersione filij prodigi. Hircus quoque qui pro peccato offerebatur, eundem CHRIS TV M significat, qui pro peccatoribus oblati sunt: iuxta quod idem Apostolus aliàs ait: Eum qui non nouerat peccatum, Deus pater pro nobis peccatum fecit, hoc est, hostiam pro peccato: quod enim vetus testamentum sanguine respersum est ad confirmationem, similiter & populus, typice significabatur, sanguine passionis CHRIS TV M nouum testamentum confirmandum, & populum credentem mundandum. Aqua autem, qua populus aspergebatur, aqua est baptismatis, qua fideles perfunduntur. Lana coccinea charitatem CHRIS TV M, qua pro nobis passus est, & de qua alibi dicitur: Sic Deus dilexit mundum, ut vnigenitum suum daret pro mundo. Hyssopus herba humilis est, & in terra nascens, per quam humilitas designatur CHRIS TV M & fortitudo, qua interiora nostra purgantur: Nam huius herbe genere pulmonum vitia solent curari. Potest & per hyssopum pœnitentia intelligi, quæ fortiter peracta interiora vitia mentis purgat. Dicens: Hic sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus. Quasi diceret: hæc est confirmatio huius testamenti, quod mandauit ad vos Deus: iste sanguis præfigurabat illum sanguinem, qui de latere CHRIS TV M in cruce manauit: hoc sanguine CHRIS TV S & nos aspersit, & testamentum suum confirmavit, sicut ipse dixit: Hic est sanguis noui testamenti, in remissionem peccatorum. Etiam tabernaculum & omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit. Tabernaculum illi intelligendi sunt, de quibus per prophetam Deus dicit: Inhabitabo illis, & inambulabo. & de quibus Apostolus alibi dicit: Templum Dei sanctum est, quod estis

vos.

vos. Vasa verò diuersa, fideles sunt ecclesiæ diuersa officia habentes. Quidam etenim sunt vasa prædicationis, sicut Paulus, de quo dominus ad Ananiam ait: Vas electionis est mihi iste. Quidam verò diuersos gradus, ac varia officia habent, quæ idem egregius commemorans dicit: Alij datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij prophetia, alij genera linguarum, alij gratia curationum, & alij atque alij diuersa dona habent, quæ singulis horum diuidit spiritus sanctus, prout vult. Tabernaculum ergo & omnia vasa illius sanguine asperguntur: quia vniuersalis ecclesia cum omnibus sibi ministrantibus sanguine passionis CHRIS TV M mundatur. Et omnia penè in sanguine mundantur, secundum legem: & sine sanguinis effusione non fit remissio. Quare dixit, Penè in sanguine mundantur omnia, secundum legem: & sine sanguinis effusione non fit remissio? quoniam in illis non erat perfecta mundatio, neque perfecta remissio: corpora enim, quantum ad legem pertinet, mundabantur asperusione, siue effusione sanguinis animalium, leuiaque peccata relaxabantur: sed in hoc, quia maiora crimina non tollebat, neque perfectum hominem reddebat, non erat perfecta mundatio: perfecta autem mundatio & remissio in sanguine CHRIS TV M consistit, qui pro nobis fusus est in remissionem peccatorum: sine cuius sanguinis effusione nemo redimitur. Necessè est ergo exemplaria quidè cœlestium, his. Sacrificiis, & asperusionibus. Mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostiis mundantur, quàm istis. Sacrificia legalia, exemplaria, id est, figuram & similitudinè vocat: ista autem, quæ modo in veritate in ecclesia celebrantur, cœlestia appellat, id est, spiritualia: quoniam spiritualiter sunt agenda: siue cœlestia, eò quod illos, qui in veritate ea celebrant, ad cœlestia perducant. Exemplaria, inquit, cœlestia mysteriorum, ac rerum, quæ in lege agebantur, in figuram istorum, quæ modò in ecclesia complentur, necessè erat talibus sacrificiis typicis & asperusionibus figuratiuis, quæ vera præfigurabant, in lege veteri. Ipsa autem cœlestia, id est, spiritualia, quæ in veritate modò in ecclesia celebrantur, melioribus hostiis mundantur istis legalibus: sanguine videlicet passionis CHRIS TV M. Nam quia quærebant vera sacrificia, quibus perfecte possent homines mundari, nec inueniebantur, necessè fuit tandiu ma-

F ij nere

nere illa, quousque vera venirent. *Non enim in manufactis*
 I E S V S introiit, exemplaria uerorum: sed in ipsum cœlum, ut ap-
 pareat nunc uultui Dei pro nobis. Nō introiit, inquit, I E S V S
 in manufactis, subaudi, quæ sunt exemplaria uerorum. Ma-
 nufacta appellat sancta sanctorū, quæ primū manibus Be-
 selehel facta sunt in eremo, ac postea similiter manibus ope-
 rariorum in templo Salomonis, in quæ nō introiit I E S V S,
 sed in ipsum cœlum, quod non est manibus hominum factū,
 sed iussione & uoluntate Dei uerbi extentum. Igitur illa fue-
 runt exemplaria & figura uerorum: quia ista uera sancta san-
 ctorum præfigurabant, quæ C H R I S T V S; semel intrauit.
 Introire autem I E S V M dicimus secundū id, quod homo
 est: nam secundū quod Deus est, ubique est, & omnia im-
 plet, nec in manufacta hominum introiit, sed in ipsum cœ-
 lum, iussione Dei creatum: nec hanc solam differentiam o-
 stendit, sed etiam pontificem proximum factorem, ut appa-
 reat uultui Dei pro nobis: hoc est, ut seipsum exhibeat præ-
 sentia paternæ, nobisque illum propitiū reddat. Vnde Io-
 annes dicit: Aduocatum habemus apud patrem I E S V M
 C H R I S T V M: & ipse est propiciatio pro peccatis nostris.
Neque ut sæpe offerat semetipsum: quemadmodum pontifex intrat
in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin oportebat
eū frequenter pati ab origine mundi. Non est C H R I S T V S
 ad hoc ingressus in sancta sanctorum, ut sæpe semetipsum of-
 ferat, quemadmodum pontifex Iudæorum ingrediebatur in
 sancta per singulos annos: neque cum sanguine alieno, sed
 cum suo: quoniam ipse, qui est sacerdos, & sacrificium, semel
 semetipsum obtulit in ara crucis: at uero resurgens iam non
 moritur: mors ei ultra non dominabitur: nec est necesse, ut
 amplius moriatur: quoniam ad salutem omnium credentium
 satis sufficit una passio eius. Alioquin: hoc est, si aliter esset,
 ut semel passus non proderet, sæpius oportebat eum crucifi-
 gi ab origine mundi: hoc est, quod fuerunt electi, & quorū fu-
 turi sunt, pro singulis mori illum oporteret, si eos redimere
 uellet: sed noluit nisi tantum semel mori: quia una morte il-
 lius redemptio facta est. *Nunc autem semel in consummatione*
seculorum. Hoc est, in fine seculorum, in nouissima ætate.
Ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit. Hoc est, per
 corpus suum, quod fecit hostiam pro peccato. Semel (inquit)
 in fi-

in finem seculorum ad hoc apparuit, ut per hostiam suam
 destrueret peccatum: merito tunc apparuit, quando multa e-
 rant: ut ostenderet diuitias gratiæ suæ: si enim in principio
 fieret, fortassis nullus crederet, & hoc semel in consummatio-
 ne peccatorum per proprium sanguinem non per alienum.
 Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc au-
 tem iudicium: sic C H R I S T V S semel oblati ad multorum
 exhaurienda peccata: secundo sine peccato apparebit expectantibus
 se in salutem. Sicut hominibus statutum est ac decretum, ut
 non possint mori, nisi semel: postea autem accipiunt iudi-
 cium: hoc est, prout unusquisque gessit in corpore, siue bonū,
 siue malum: sic & C H R I S T V S semel oblati est à semet
 ipso, ad multorum tollenda peccata: nec potest amplius mori:
 sed neque indigemus. Notandum autem, ad multorum
 tollenda peccata illum esse oblatum, & non omnium:
 quia non omnes credituri sunt. Tale quid & ipse dominus
 apostolis: Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro vo-
 bis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum.
 Quod autem sequitur, Secundo sine peccato apparebit expe-
 ctantibus se in salutem: tale est, ac si diceret: Primū quidē
 apparuit ille per hostiam suam: hoc est, per corpus mortale,
 quod fuit hostia pro peccato: secundo autem apparebit sine
 hostia pro peccato: quia non erit iam hostia pro peccato, si-
 cut prius fuit: non enim poterit deinceps mori. Sicut enim
 unusquisque nostrum post mortem recipit iuxta opera sua,
 ita C H R I S T V S deiuncta morte, & adepto regno, secun-
 do apparebit expectantibus se in salutem, ut iustē vindicet
 suos, qui iniuste passus est ab alienis. Melior est hæc appari-
 tio expectantibus se in salutem, quàm communis uisio, de
 qua dicitur: Videbit eum omnis oculus, & qui eum pupuge-
 runt. Hoc est ergo secundo apparere sine peccato: iam nō vi-
 deri in similitudine carnis peccati: sed nec aliorum peccata
 portantem in corpore suo super lignum, sicut in primo ad-
 uentu fecit: nec interuenire amplius pro peccatis, sed vindic-
 tam exercere in peccatores. ¶ *Vmbra enim habet lex fu-
 turorum bonorum, non ipsam imaginem rerū, per singulos annos eis-
 dem ipsis hostiis, quas offerunt indefinenter, nunquam potest creden-
 tes perfectos facere. Ordo uerborum est: Habens lex umbram*
futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerū, nunquam
 F iij potest

potest accedentes ad se perfectos facere eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indefinenter per singulos annos. Futura bona duobus modis intelligenda sunt: videlicet vel sacramenta quæ in veritate in CHRISTO & in ecclesia complera sunt, quæ futura erant, ut venirent: vel etiam gaudia patriæ cœlestis. Vmbra autem vocat figuram, & similitudinem: imaginem autem pro veritate ponit. Multifariam autem sacramenta CHRISTI & ecclesiæ ostendebat, donec veniret ipsa veritas CHRISTVS, qui interiorē eiusdem figuræ sensum data gratia spiritus sancti, ecclesiæ suæ patefaceret, simulque moriendo in creatura omnia illa sacramenta reuelaret. Nunquam autem potuit accedentes ad se perfectè mundare eisdem ipsis hostiis, quas semper offerbant ipsi sacerdotes per singulos annos, easdem ipsas hostias irrationabiles offerebant omnibus annis: arietes videlicet, boues, hircos, turtures & columbas. Sequitur: *Alioquin cessassent offerri: ideo quòd nullam haberent ultrà conscientiam peccati cultores illius semel mundati: sed in ipsis commemoratio peccatorum per annos singulos fit.* Alioquin: hoc est, si ab omnibus peccatis liberati essent, & cessassent offerri illæ hostiæ, eò quòd nullam haberent ultrà conscientiam: id est, memoriam, & recordationem peccatorum illorum, à quibus cultores illius semel mundati essent: sed quia hoc non potuit fieri, & nunquam potuerunt maiora & criminalia peccata illis sacrificiis mundari, fit per singulos annos commemoratio peccatorum in ipsis hostiis, verbi gratia: Si obtulisset quis præsentī anno hostias pro peccato aut adulterij, aut sacrilegij, aut parricidij, necesse erat, ut omnibus annis id ageret: quoniam non poterat perfectè expiare ab illo piaculo: proinde accusatio peccatorum fuit, quòd fiebat, non solutio. Accusatio infirmitatis, non virtutis ostentio. In eo enim quòd offerebatur, redargutio peccatorum: in eò quòd semper offerebantur, redargutio infirmitatis eiusdem sacrificij. Propter quā causam imperavit semper offerri? Propter infirmitatem: quia nō poterat perfectè mundare, ut & memoria, & redargutio peccatorum fieret. Quid ergo dicendum est? nunquid & sacerdotes nostri quotidie idem non agunt, dum non offerunt assiduè sacrificium? Offerunt quidem, sed ad recordationem mortis eius: & quia nos quotidie peccamus, & quoti-

& quotidie indigemus mundari: quia ille non potest iam mori, dedit nobis hoc sacramentum corporis & sanguinis sui, ut sicut passio illius redemptio & absolutio fuit mundi, ita etiam ista oblatio redemptio & mundatio sit omnibus in vera fide offerentibus, bonamque intentionem habentibus. In hoc enim differt ab illo veteri sacrificio sæpius repetito istud nostrum, quòd similiter repetitur: quia istud est veritas, illud figura: istud perfectum reddit hominem, illud minime: & istud non causa infirmitatis suæ repetitur, quòd non possit perfectam salutem conferre: sed in commemorationem passionis CHRISTI, sicut ipse dixit: Hoc facite (inquiens) in meam commemorationem. Et vna est hæc hostia, non multæ, sicut illæ erant. Quomodo vna est, & non multæ, cum à multis diuersis in locis diuersisque temporibus offeratur? Aptissimè ergo animaduertendum est, quia diuinitas verbi Dei, quæ vna est, & omnia replet, & tota vbique est, ipsa facit, ut non sint plura sacrificia, sed vnum, licet à multis offeratur: & sic vnum corpus CHRISTI cum illo, quòd suscipitur in vtero virginali, non multa corpora: nec nunc quidem aliud magnum, aliud minus, aliud hodie, aliud cras offeremus, sed semper id ipsum æquam magnitudinem habes: proinde vnum est hoc sacrificium CHRISTI, non diuersa, sicut illorum erant. Nam si aliter esset, quoniam multis in locis offertur, multi essent CHRISTI, quòd absurdum. Vnus ergo vbique est, & hic plenus existens, & illic: plenum vnum corpus vbique habens. Et sicut qui vbique offertur, vnum corpus est, non multa corpora: ita etiam & vnum sacrificiū. Sequitur: *Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.* Quæ ratio esse poterat, ut rationalis homo sanguine irrationalis animalis mundaretur? quapropter leuiora peccata purgabantur, corpusque mundabatur, quantum ad legem pertinet: tamen impossibile erat criminalia & grauiora peccata illis sacrificiis mundari: vnde neminè ad perfectū adduxit lex. *Ideo ingrediens mundū dixit: Hostiæ & oblatione nolisti: corpus aut aptasti mihi. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerūt, Tunc dixi: Ecce uenio, in capite libri scriptū est de me, ut faciam Deus uoluntatē tuā.* Anteriores hostiæ ostenduntur his verbis inutiles esse ad integrā perfectamque mundationē, & forma magis fuisse, nec esse acceptabiles Deo: quoniam ab initio

non placuerunt ei: non enim putandum, quod omnipotens Deus nidore carnalium, & concrematione animalium unquam delectatus fuerit: licet legatur odorat^o esse odorē suauitatis, sed fide & desiderio offerentis: Vnde per Hieremiā dicit: Holocaustomata vestra non sunt accepta mihi: & victimæ vestræ non placuerunt mihi. Et per Esaiam: Non offeratis (inquit) vltra sacrificium: incensum abominatio est mihi: qui maculat bouem, quasi qui ex cerebret canem. Sed questio hinc potest oriri non modica, Quare imperauerit, vt offerri debuissent, si illi non placuerunt, nec voluntatis illius fuit. Quæ gemina solutione potest solui. Considerans omnipotens deus animos Iudæorum pronos ad colenda idola, & ritum gentium imitandum, imperauit eis multa sacrificia offerre: ne ociosi sine sacrificiis sedentes, in cultum Deorum alienorum, dum vidissent alios offerre, inciderent: maluitq; sibi offerri à se creata, quàm idolis, dæmoniorumq; portētis: imposuitq; illis seruitutem, non iustificationem, quia non est eius voluntas talia offerri. Tali modo & egregius prædicator, vtpote creatorem creatura sequens, suis indictis peregit, dicens: Volo omnes homines esse sicut me ipsum, id est, castos, continentesq;. Et iterum? Volo, inquit, iuuenes nubere, filios procreare, propter fornicationem, & adulterium. Ecce duas voluntates constituit: sed tamen nō sunt eius ambæ. Primum dicens, Volo omnes homines esse in continentia, sicut me ipsum: voluntatem suam expressit. Secundo verò, Volo iuuenes nubere: indulgentiæ causa taliter locutus est, propter fragilitatem carnis. Similiter non erat voluntas omnipotentis Dei talia sacrificia offerri: sed propter illorum infirmitatem præcepit. Vnde superius dixit, Quia non solum non voluit, sed nec desyderauit. Potest & ita solui: Vt quia futurum erat verum sacrificiū CHRISTI in ecclesia, præcepit typum & figuratiua sacrificia præcedere: & re vera ita necesse erat, vt sicut verbis prænunciabatur, ita etiam & mysteriis præsignaretur, quatenus à figuratiuis transirent ad veritatem. Sed quia illi non placuerunt illa sacrificia, aduenit iterum, de quo Apostolus ait: Ideo, inquit, quia impossibile erat sanguine hircorum auferri peccata: & quia non placebant Deo talia sacrificia, ingrediens mundum, non dubiū quin CHRISTVS dicit: Ingressio autem ista nihil est aliud, nisi

illud, nisi missio eius, apparitio eius videlicet humanitatis. Quando enim qui vbique præsens erat, sed tamen inuisibilis, factus postea homo visibilis, mundo apparuit: quodammodo vbi erat, illuc ingressus est. Et quid dicit Deo patri? Hostiam, inquit, & oblationem noluisti: corpus autem apraisti (sive perfecisti) mihi: illud tibi offeram sacrificium acceptū. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixit: Ecce venio per incarnationis mysterium, vt meo sacrificio redimam genus humanum. Holocaustum dicebatur sacrificium, quod totum cremabatur in altari, quasi totum incensum: nam *ελοπ*, holon, dicitur totum, *καυσθην*, caustum verò incensum: sicut holonitreum totum vitreum. Sed si holocaustomata pro peccato non ei placebant: quæri potest, quomodo mundabantur? Ad quod respondendum est, quia fide, & poenitentia digna mundabantur, sicut mundatus est Dauid à peccato adulterij, atque homicidij: perfecta autem mundatio in CHRISTI aduentu data est. In capite libri scriptum est de me, vt faciam Deus voluntatem tuam. De huius libri capite diuersa doctoribus disputantur. Quidam enim intelligunt hic initium Genesis, vbi scriptum est: In principio: id est, in filio: fecit Deus cælum & terram. Quidam primum psalmū, quem quidam referunt ad CHRISTVM: quidam ad quilibet electum, in quo dicitur: In lege domini voluntas eius. Sed quia in his nihil de morte CHRISTI præfiguratur, de qua Apostolus sermonem per totum hunc locum habet: melius videtur intelligi de initio libri Leuitici dictum: qui liber cum totus de sacrificiis, & hostiis contineatur, primum sacrificium de vitulo præcepit offerri, dicens: Si quis ex vobis hostiam offert Deo de pecoribus, masculum immaculatum offerat: hoc est, vitulum de bubus, sive de armento. Vitulus iste de bubus assumptus, atque in sacrificium oblatus, est CHRISTVS, de genere patriarcharum ortus, ac pro salute generis humani immolatus: voluntas enim Dei patris fuit, vt filius sua passione genus humanum redimeret: vnde ipse filius appropinquas passioni dicit: Sed vt cognoscat mundus, quia diligo patrem. Et: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc: id est, eamus ad passionem. Superius dicens, quia hostias, & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc

tur, tunc dixit: Ecce uenio, ut faciam Deum uoluntatem tuam. Aufert primum. Subaudi, testamētum, dum eius oblationes respuit. Ut sequens statuat. Scilicet testamentum: id est, stare & permanere faciat. In qua uoluntate. Dei patris, quam filius adimpleuit. Sanctificati sumus. In baptisate. Per oblationem corporis I E S U C H R I S T I semel. Quod dicit, semel, tale est, ac si diceret, Sanctificati sumus in baptisate per passionem, quam C H R I S T U S celebravit semel. Et omnis quidem sacerdos legis præsens est. Altari. Quotidie ministrans, & easdem offerens hostias, quæ nūquam possunt auferre peccata. Subaudi criminalia, atque capitalia. Hic autem. Haud dubium quin C H R I S T U S Vnam pro peccatis offerens hostiā in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponatur inimici eius scabellum pedum eius. Ministrare, siue offerre, signum ministracionis est, per quod intelligitur humilitas C H R I S T I. Ara uero signum est iudicantis, & dominantis, ut ei ministraretur, per quod ostenditur exaltatio & gloria C H R I S T I, qui humilis apparuit: nunc autem exaltatus super omnem creaturam, habitat in plenitudine maiestatis expectans, & considerans tempus de reliquo quando iudicet. Et cuius rei causa fiat ista dilatio exponit, dicens: Ut ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Inimici eius sunt Iudæi, heretici, & falsi Christiani, omnesque infideles, qui subiicidi sunt potestati illius. Hic & necessaria subiectio potest intelligi, quæ pertinet ad reprobos in nequitia permanentes: & uoluntaria, quæ pertinet ad electos, qui deferentes uia nequitiae sponte subdūt se C H R I S T O. Illi sacerdotes Iudæorum multas quotidie offerendo hostias, non potuerunt auferre peccata: C H R I S T U S autem semel semetipsum offerens, abstulit peccata mundi: sedet nūc in gloria Dei patris. Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos. Cōtestatur autem nobis spiritus sanctus: postquam etenim dixit: Hoc autem testamētum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorū super scribam eas, & peccatorum, & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Contestatur, inquit, nos & spiritus sanctus: id est, testimonio suo uerba nostra confirmat, nō solum per psalmistam, sed etiam pro prophetam, quia illæ hostiæ iam nō sunt offerendæ. In sequentibus uerbis defectus est sententiæ satis necessarius:

necessarius: quapropter dicatur ita: Postquam enim dixit omnipotens Deus per prophetam Hieremiam: Hoc autem est testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum super scribam illas: statim subintulit, Et peccatum eorum non memorabor amplius: ostendens iam non fore deinceps necessarias hostias figuratiuas: quod etiam Apostolus manifestat, dum subdit. Vbi autem horum. Peccatorum. Remissio: iam non est. Necessaria. Oblatio pro peccato. Nam postquam hoc testamentum adimpletum est, quod Deus per prophetam promittebat, statim illæ hostiæ finem acceperunt: quia ueniente ueritate, umbra discessit. Notandum ergo, quia ubi recordatio peccatorum non est, quæ in baptisate per fidem, dominicæ passionis dimittitur, iam non est necessaria oblatio legis pro peccato. Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine C H R I S T I, quam initiavit nobis uiam nouam & uiuentem per uelamen: id est, carnem suam & sacerdotem magnum super domum Dei. Hactenus ostendit pontificis, & hostiarum, tabernaculi quoque, & testamenti, atque repromissionis distantiam, multaque differentia: nunc inuitado hortatur ad ea, quæ per C H R I S T U M in ueritate nobis aduenerunt, dans auctoritatem de magno pontifice & dicens: Propterea, inquit, habemus plus fiducia: per sanguinem C H R I S T I mundati, quam illi qui carnaliter hostias offerebant: quia hostia nostra uera & rationalis est, Intantum enim maiorem fiduciam habemus in ingressus cælorum per sanguinē C H R I S T I: in quantum magis coheredes effecti sumus. Nullus ad dona spiritus sancti peruenire ualebit, nisi per fidem, siue fiduciam, id est, per uiam nouam & uiuentem, quam initiavit nobis C H R I S T U S: hoc est, initium utendi dedit: uiam uero nouam dicit fidem, quæ per C H R I S T U M data, siue exemplum humilitatis, per quod ipse perrexit, humilians semetipsum usque ad mortem: Possumus & nouam uiam accipere aditum patriæ cælestis nobis per C H R I S T U M referatum: qui idcirco uia noua appellatur, quoniam nulli antè ingressibilis fuit. Dicendo autem, Nouam, conatur ostendere, cuncta maiora noua habere, siquidem nunc aperta est nobis uia fidei, per quam plenissimam iustificationem accipimus, &

mus, & apertæ sunt nobis portæ cœli, quod nemini antea cōcedebatur. Viuentem quoque eam appellauit: hoc est, semper manentem & semper patentem: quoniam & fides recta æternaliter manebit & portæ cœli semper patebit. Initiauit autem hanc viam nobis CHRISTVS: id est, dedicauit, & confirmauit, seu dedit per velamē: id est, carnem suā. Idemq; primò aperuit illam viam, ascendendo ad patriam cœlestem, & ipse primò initium nobis dedit vtendi. Caro autem dominica non incongruè nomine velaminis designatur: quia sicut velum celabat arcam, & ea, quæ vltà erant: ita vltà illam diuinitas verbi latebat. Et sicut per velamen perueniebatur ad interiora: ita per humanitatem peruenitur ad diuinitatis cognitionem. Sacerdos autē magnus super domū Dei CHRISTVS intelligitur, qui est à Deo patre constitutus super ecclesiam: iuxta quod ipse dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo. Sequitur: *Accedamus cum vero corde, & in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala: & ablui corpus aqua munda.* Ex superioribus ista pendent, vbi dicit Apostolus: Habentes itaq; fratres fiduciam in ingressu sanctorū per sanguinem CHRISTI, accedamus ad Deum cum vero corde. Quid est in vero corde accedere ad CHRISTVM? Expōsit subiungens: In plenitudine fidei, vt credamus resurrectionem generalem futuram. quasi diceret: Iam quia fiduciā habemus ingredi patriam cœlestem, non debemus hæsitare, quod quorundam sit resurrectio, quorundam verò non: sed vera fide debemus credere, omnes homines resurrecturos, quosdam ad gloriam, quosdam verò ad pœnam. Nam si quis de hoc hæsitat, non habet veram, plenamq; fidem. Potest & aliter intelligi, Plena fides est, quæ concipitur corde, conficitur ore, & operibus bonis exornatur. Hac fide accedendū est ad dominum, quicumque volunt introitum patriæ cœlestis referari. Necessè est ergo, vt sint corda aspersi: id est, munda dati per corda à conscientia mala, à voluntate mala, siue munda corda habentes: simulq; ostendit, quia non fides sola, sed etiam vita cum virtutibus quaeritur: quoniam fides sine operibus mortua est. Iudæi corpora mundabant, nō conscientiam. Et ablui, inquit, corpus, siue ablutum corpus habentes: aqua munda: hoc est, aqua baptismatis. Idcirco autem dicit corpus aqua baptismatis abluendum: quia dum cor-

pus

pus ablutur aqua, spiritu sancto sanctificatur anima. *Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem. Fidelis enim est, qui repromisit.* Confessionem spei indeclinabiliter tenemus, si non desperamus de patria cœlesti, de omnibus, quæ nobis promisit dominus: vel si firmiter ea obseruamus, quæ profecti sumus in baptinate. Sicut enim fidelis & verus remunerator est CHRISTVS, in promissionibus: ita fideles vult nos esse in promissis nostris, quæ vouimus tempore baptismatis, diabolo contradicere, CHRISTO quoque seruire. *Et confidemus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum.* Hoc est, consideremus diligenter inter nos, & quemcumque viderimus maiorem charitatem habere, operibusq; melioribus intentum, prouocemur illius exemplo, quatenus eum summopere imitemur: in eum intendamus, vt diligamur: ex dilectione quippe bona opera procedunt. Quapropter bonū est magnum dilectionis, nihilque est bonum, quod non per charitatem fit: quoniam plenitudo legis est dilectio. *Nō deserentes collectionem nostram.* Id est, congregationem fidelium. *Sicut est consuetudinis quibusdam: sed consolantes.* Subaudi, nos inuicem. In hoc loco non solum admonuit, sed etiam culpauit, & terruit vnitatem charitatis scindentes: erant enim multi, qui conturbabant congregationem fidelium, quasi nō possent habitare inter illos causa suæ sanctitatis, & deserebant collectionem illorum, habitantes soli, vt Deo liberius viderentur vacare. Isti tales superbia distenti despiciebant ceteros, & scindebant charitatem: quos Apostolus vtrunque & admonet & terret, hortans, ne deserant societatem fidelium, sed potius consolari simpliciores optent & suo exemplo confortari: tantum enim valet societas fidelium, vt vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine saluatoris, ipse sit in medio eorum. Sequitur: *Et tanto magis.* Sectamini charitatē, vosq; inuicem consolamini. *Quanto uideritis appropinquare diem.* Iudicij, in quo singulorum merita examinabuntur. *Vel extremum diem vitæ nostræ: dicit enim alio loco: Nihil solliciti sitis, dominus enim propè est. Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam ueritatis.* Id est, post notitiam veræ fidei, gratiæque baptismatis. *Iam non relinquitur pro peccatis hostia.* Sponte peccantibus nobis, & deliberatè, postquā accepimus agnitionem veræ fidei, & postquā mundati su-

mus

mus in baptisinate, non reseruatür vltra nobis hostia pro peccato, quæ pro nobis offeratur, sicut in veteri testamento donatum est, hostias sæpius offerre pro peccato. Neque enim CHRISTVS, qui est hostia nostra, iterum immolandum est pro peccatis nostris: hoc enim semel factum est, & secundò opus nõ est: sed magis opus est post acceptã gratiam permanere in fide recta, & munditia bonorum operum. Mundatus es in baptisinate: liber es à criminib⁹, omnibusq; peccatis: factus es filius Dei: Si æt primũ reuerfus fueris, grauißimum te expectabit iudiciũ sequens, nisi per dignam pœnitentiam reuocatus fueris. His autem verbis non pœnitentiam excludit: neque popitiationem, quæ fit per pœnitentiã: neque repellit & deiicit per desperationem delinquentiũ: sed secundũ excludit lauacrum baptisimi: Non enim ita est inimicus salutis nostræ: vt diceret, nõ esse vltra pœnitentiam, neq; peccatorũ remissionem: sed hostia, inquit, vltra non est: hoc est, crux vltra non est, vt iterum CHRISTVS crucifigatur, iterumq; nos baptizemur: Nam sicut CHRISTVS semel mortuus est, & iam nõ moritur: ita & nos semel baptizati instar mortis eius, & sepulturæ, sicut Apostolus aliàs dicit, Consepulti cum illo per baptismum in morte: iam nõ possumus rebaptizari. Quanto magis vbi plures fuerunt, maior erit gratia eius in illis? *Terribilis autem quædã expectatio iudicii, & ignis æmulatio, quæ cõsumptura est aduersarios.* Aemulatio aliquãdo pro inimitatione ponitur, aliquando pro inuidentiã: hic autẽ pro consumptione & vindicta accipitur. Terret ergo Apostolus omnes, vt metuant post baptisimi lauacrũ ad vitia relabi: quia nõ possunt rebaptizari. Terret etiã, vt si peccauerint, pœnitentiã statim studeant agere dignam: quoniã quicumq; pœnitentiæ medicamentũ neglexerit, vindicta, & consumptio ignis æterni, deuorabit eum. Quapropter vnusquisq; ad pœnitentiã, dũ tempus habet, medicamenta confugiat, ne igni tradatur æterno. *Irritam quis faciens legẽ Moysi, sine ulla miseratione duobus uel tribus testibus.* Scilicet conuictus. *Moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filii Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutũ duxerit, in quo sanctificatus est, & Spiritui gratiæ cõtumeliã fecerit.* Moysi dicitur esse lex ideo, quia per Moysen data est à domino: sicut & nos soliti sumus dicere in oratione dominica ad dominũ: Panem nostrũ quotidianũ da nobis

nobis hodie: nõ quod noster antea fuerit: sed cum ab illo datur, noster efficitur. Incutit autẽ Apostolus terrorẽ Christianis, sumens comparationẽ à lege Moysi, quam si quis transgressus fuisset, irritam eam, & inanẽ faciens, duobus vel tribus testibus conuictus, sine vlla miseratione, & venia, à iudicibus diiudicatus cõfestim occidebatur. Dicit ergo: Si ille qui legẽ, quæ per seruum data est, transgressus fuerit, sine vlla miseratione occidebatur: quanto magis maiora supplicia sustinebit, qui filiũ Dei conculcauerit? Vtiq; quanto maior est CHRISTVS Moysẽ, & gratia euangelij à filio data, quàm lex per seruum data, & administrata: tanto maiora & deteriora meretur supplicia, qui cõculcauerit CHRISTVM. Sed quomodo possumus illũ conculcare, qui in dextera Dei patris sedet, eleuatus super omnes cõelos? Dum præcepta illius pro nihilo ducimus, dedignãtes ea implere: tunc vtiq; eum cõculcamus. Sicut em̃ ea quæ cõculcamus, pro nihilo ducimus, & nullius honoris: sic & qui liberẽ peccat absq; timore, & absq; pœnitentiã, Christũ cõculcant, siue contemnunt, atq; despiciunt: eũ iudicẽ futurũ minime formidant. Vel certe Christũ cõculcant, quicũq; corpus illi⁹ indignẽ percipit. Siue (vt tertio modo dicamus) CHRISTVM conculcat, qui malẽ viuendo de tabernaculo cordis sui eum expellit, qui dixit: Inhabitabo in illis & inambulabo. Sanguinem quoque testamenti pollutum ducit: siue, vt in Græco habetur, communem, vel immundum, qui sanguinem passionis CHRISTI pro nihilo ducit, quo testamentum nouum confirmatum est: & quo etiam ipse sanctificatur à tempore passionis. Alio nihilominus modo sanguinem testamenti pollutum ducere, est mysterium sanguinis CHRISTI indignẽ percipere, nullamque differentiam inter illum, ac reliquos facere: cum in illo sanctificatus sit tempore baptisimi, & possit etiam quotidie sanctificari, si dignẽ perceperit eum. de talibus dicit Apostolus: Qui manducat, & bibit indignẽ, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans, siue discernens corpus & sanguinem domini à reliquis cibis & potibus. Spiritui quoque gratiæ, id est, spiritui sancto, contumeliã facit, qui de tabernaculo cordis sui malẽ viuendo illum eiicit. Vel qui non credit, quòd per illum in ecclesia fit remissio peccatorum: Vel certẽ qui blasphemat illũ, opera eius denegando, & diabolo tribuẽdo.

Vnde

Vnde dominus dicit: Qui blasphemauerit in spiritu sancto, non remittetur illi neque hic, neque in futuro. Qui idcirco spiritus gratiae vocatur: vel quia per illum gratis nobis dimittuntur peccata: vel certe quia illo distribuyente, diuiduntur gratiae donorum spiritu fidelibus, quas Apostolus commemoratur dicens: Et alij quidem datur per spiritum sermo sapientiae: alij sermo scientiae, & cetera, usque dum concludit dicens: Haec omnia operatur vnus, atque idem spiritus: diuidens singulis prout vult. *Scimus enim qui dixit, Mihi vindictam, ego reddam.* Loquitur Deus omnipotens per prophetam. Mihi iniuriam & contumeliam facienti, vindictam reddam: & ego retribuam eis iuxta quod merentur. *Et iterum, Quia iudicabit dominus populum suum.* De inimicis hoc dictum est, Ego retribuam eis, qui male faciunt: non de his qui male patiuntur. De his videlicet, qui negligenter viuunt, & per poenitentiam se purgare nolunt: sed cum male faciant, securè ad mensam dominicam accedunt. Populum autem, quem dominus iudicare dicitur, dupliciter possumus intelligere: & ad electum scilicet populum referre: & ad reprobum. Iudicabit enim dominus populum suum: hoc est, separabit plebem suam: & discernet bonos à malis: fideles ab infidelibus. Quod si ad reprobos relatum fuerit, iudicare, pro damnare accipiendum erit. Populus autem domini appellatur, non per gratiam, sed per creationem. *Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis.* Incidit in manus domini, qui iudicium hominis contremiscens, iudicium omnipotentis Dei parui pendit. Incidit quoque in manus, id est, in potestatem, & iudicium omnipotentis Dei, quisquis post peccatum contemnit poenitentiam agere. Quicumque ergo peccator est, si non poenituerit de peccatis suis, incidet in horrendum & valde extrimendum iudicium omnipotentis Dei, qui reddet vnique secundum opera sua. *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum.* Optimi medicorum cum vulnus fecauerint, & per incisionem augmentum doloris fecerint, solatium, & remedium illi loco adhibent, ubi dolor inest, & perturbatam resouent animam. Postquam autem reuocauerint illum, alteram non dant iam sectionem, quoniam illa, quae facta sunt, medicaminibus mitioribus, & valentibus amplitudinem mitigare, & dolores resouent. Sic & Apostolus isto in loco

loco more illorum agit. Postquam enim concussit animas eorum, & compunxit mentione gehennae, affirmans omnibus modis perituros, qui gratiae Dei iniuriam faciunt aliquando: & hoc ex lege Moysi, aliisque testimoniis edocens, ac dicens metuendum esse incidere in manus Dei uiuentis: protinus, ne multo timore in desperationem ruerent, consolatur eos per laudem, blandimenta, & orationes, reducens eis ad memoriam praeterita illorum bona opera: *Rememoramini, inquit, pristinos dies, in quibus illuminati per fidem, & confortati per gratiam diuinam, magnum certamen sustinistis passionum: ac si diceret: Quando introducti estis ad fidem, quando in initio fidei eratis, tantam fortitudinem demonstrastis, ut magnum certamen passionum sustineretis* pro CHRISTI nomine à contribulibus vestris. Iudaei enim credentes quidam expoliati sunt à non credentibus: quidam verò non. Illi verò, qui non fuerunt expoliati, subministrabant aliis de facultatibus suis: quapropter cum hoc agnouissent infideles, multa mala intulere vtrisque: vnde non dicit Apostolus simpliciter certamen sustinuisse eos: sed addidit, magnum: nec dicit, tentationes: sed passiones. *Et in altero quidem opprobrii & tribulationibus spectaculum facti.* Estis, in altero autem socii taliter conuersantium effecti. Ex parte quidem, inquit, opprobrii, id est, contumelias, & irrisionibus, tribulationibus spectaculum facti estis: hoc est, publicè & in conspectu multorum irrisi. Ex parte autem altera effecti estis socii in compassione taliter conuersantium: apostolorum videlicet, & eorum qui sunt expoliati propriis facultatibus, & verberibus afflicti, atque in carcerem reclusi. Duobus modis ostendit eos bene laborasse: scilicet, vel quia & publicè contumelias & tribulationibus sunt diuersis afflicti: quod genus humanum grauius sustinet in conspectu plurimorum aliquid inhonestum aut verbis, aut factis pati: seu etiam, quia positus in carceribus compariebantur, victumque, ac vestimentum, prout poterant, subministrabant: vnde facti erant eorum socii: quoniam mercedem & retributionem, quam percipit praedicator veritatis pro CHRISTI nomine positus in carcere, aliisque tormentis afflictus, eandem recepturus est ille, qui ei subsidium praebet, ne deficiat in tribulationibus, sicut ipsa veritas promittit, dicens: Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mer

cedem prophetæ accipiet. Notandumque: quia non dixit simpliciter, Tribulationibus afflictos: sed etiam argumentum fecit, dicens: Spectaculum facti estis. Cum enim secretè exprobratur, facilius tolerare videtur. Quod verò illi ea exhibuerint, quæ enumerauimus apertius iam ostendit, dum sequitur: *Nam & uinctis compassi estis: & rapinam bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis.* Mirabiliter laudat eos in fide: quoniam si fidem non haberent meliora se recepturos pro hac substantia subtrahita, non cum gaudio suscepissent rapinam eius. Quando enim permissum est eis, compassi sunt aliis expoliatis atque in carcere positus. Expoliati verò cum gaudio susceperunt rapinam, & damnum sibi illatum, credentes se meliora recepturos. unde subdit: *Cognoscetes uos habere meliorem & manentem substantiam.* Quasi diceret: Videntes diuitias spirituales uobis pro istis temporalibus futuras, sustinuitis cum gaudio rapinam bonorum temporalium. Hoc autem totum fuit apostolicum opus, & dignum fortibus animabus, ut flagellis gauderent. Sicut in Actibus apostolorum dicitur: Euntes autem à conspectu consilij, ibant gaudentes, quoniam digni habitus sunt pro nomine IESU contumeliam pati. Et ut demonstraret istam temporalem substantiam non esse semper mansuram, ideo dixit illos meliorem habere substantiam, & manentem: prout diceret, firmam, & substantialem, atque perpetuam, quæ perire non possit, sicut ista terrena perit. *Nolite itaque amittere confidentiam uestram, quæ magnam habet remunerationem.* Id est, Nolite deficere in tribulationibus: quia magna est remuneratio. Apparet autem quia in magna confidentia erant ad Deum: quam ne amitterent, instantissime hortatur. Facilius enim integra conseruantur, quam amissa recuperantur: quapropter quod tenetur, & formidine habet, necesse est, ut fortitudinem habeat. Nihil, inquit, uobis necessarium est, nisi ut steteris firmiter in fide uestra, & permaneat in fortitudine uestra, quæ magnam habet remunerationem apud Deum. *Patientia enim uobis necessaria est: ut uoluntatem Dei facientes, promissionem reportetis.* O quanta magnitudo hortationis, & consolationis. Veluti si quis ad athletam, & certatorem hoc diceret: Qui cunctos superasset, nullumque relictum haberet, & qui sibi decertare posset. Verbi gratia: dum ille diceret: *Iam quia superasti omnes, nullusque*

lusque est qui tecum decertet, da mihi coronam: poterat illi quilibet dicere: Sustine parumper, usque dum ueniat arbiter, aut etiam rex, qui tibi brauium referat pro uictoria tua. Quod si ille athleta impatienter ferret non tolerans sitim aquæ & aestuationis, dicens: Aut date quod mereor, aut recedam. Diceretur illi, Patienter sustine hanc morulam: in proximo est, ut ueniat imperator, qui tibi reddet primum: tristatur quidem, sed multo amplius si publicè, & in conspectu multorum. Genus enim humanum sicut ualde delectatur laude publica: ita faciliè captiuatur opprobriis apertè sibi illatis. Isto modo hortatur eos Apostolus, ne deficerent, sed patienter expectarent domini aduentum: Patientia, inquit, uobis necessaria est: Hoc est, uerum opus habetis, uidelicet ut perseueretis in agone, donec recipiatis coronam condignam labori uestro. Non enim qui cœperit, coronabitur: sed qui perseuerauerit in certamine usque in finem, hic saluus erit. In patientia (inquit dominus) possidebitis animas uestras. Reportetis, dixit, promissionem, id est, accipietis gloriam sempiternæ beatitudinis. *Ahuc enim aliquantulum modicum, qui uenturus est, ueniet, & non tardabit.* Haud dubium quin CHRIS TV M significet: consolatur eos tanquam parum sit temporis, usque dum ueniat: non modica enim consolatio, est laboris, citò sperare iudicem, & remunerationem constantiam, certaminisque remuneratorem. *Iustus autem meus ex fide uiuit. Quod si subtraxerit se, non placebit anima mee.* Hoc propheticum testimonium intulit Apostolus ad exhortationem fidei, in acquisitionem animæ. Sicut uita corporis animæ, ita uita animæ fides est: quæ uidelicet concipitur corde, cõfitemur ore, exornatur opere: quoniam fides sine operibus mortua est, à qua fide si quis se subtraxerit, non placebit uoluntati Dei. Non enim est putandum, quod Deus pater, aut spiritus sanctus, aut filius etiã in natura diuinitatis habeat animam: sed more humano loquens diuina scriptura, nobis consulendo uoluntatem illius, animæ uocabulo exprimit. Considerandum autem, quia sicut displicebit qui hæsitauerit, ita placebit Deo, qui crediderit, uiuens in fide sua recta: Laborastis, inquit, in certamine, expectate eam spem, nolite hic querere, quæ speratis: quia iustus ex fide uiuit. *Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem: sed fidei in acquisitionem animæ.*

CAP. XI.

Non sumus, inquit, ego & vos filij eorum paganorum atque gentilium, qui se subtrahunt à vita fidei & luce sempiterna ad perditionem animarum suarum: sed sumus filij patriarcharum, qui fide probati, & in fide perfecti fuerant, vt acquirerent sibi suas animas ad salutē, & insuper aliorum suo exemplo.

¶ Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. Ordo verborum est, Fides est substantia sperandarum rerum, argumentum videlicet rerū non apparentium. Fides est ea credere, quæ non videntur: & dum ea credimus in veritate aut fuisse, aut esse, aut futura esse, quæ non vidimus, ipsa fides facit ea subsistere in corde nostro, quasi oculis corporeis. In rebus autem quæ videntur, neque credulitas dici potest, neque incredulitas: sed potius agnitio dicenda est. At verò fides est ita animum firmum esse de his, quæ non videntur, sicut de his quæ iam videntur, & dum hoc fit, fides facit ea subsistere in nobis credendo: verbi gratia, vt ex multis saltem paucis vtamur exemplis: Resurrectio generalis necdum facta est: & cum necdum sit in substantia, spes, facit eam subsistere in anima nostra, quasi præ oculis illam habeamus. Hoc est, quod dixi, substantiam esse fidem illarum rerum, quæ sperantur, necdum quæ videntur: & si argumentum est eadem fides rerum, quæ necdum apparent, quid est, quod eam iam volunt videre? Arguere dicebant antiqui ostendere: à quo venit argumentum, quasi ostensio, & præmonstratio futurarum rerum, & illarum, quæ non videntur. Est autem propriè argumentum oratio, quæ rei dubiæ fidem facit. Profectò ergo, liquet, quia fides illarum rerum argumentum est, quæ apparere non possunt: quæ enim apparent, iam fidem non habent, sicut superius diximus, sed agnitionem. Dum ergo vidit Thomas: dum palpauit, cur ei dicitur, *Quia vidisti me, credidisti?* Sed aliud vidit, aliud credidit. A mortali enim homine diuinitas videri non potest. Videndo ergo credidit, qui considerando hominem verum Deum, quem videre non poterat, exclamauit. *In hac enim.* Subaudi, fide. *Testimonium.* Iustitiæ. *Consecuti sunt senes.* Senes hic debemus intelligere patres veteris testamenti: patriarchas videlicet, prophetas, aliosque iustos, qui in fide, qua crediderunt Deo, eiusque promissionibus, testimonium laudis, atque iustitiæ promeruerunt. Vnde Abraham quia

quia credidit Deo, reputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est. Hæc autem fides ita est accipienda, vt cre datur in corde, confiteatur ore, & ornetur operibus: Ille enim verè credit, qui exercet operando, quod credit: quo contrà de his qui fidem nomine tenus retinent, Paulus dicit: *Confitentur se nosse Deum factis autem negant. Fide intelligimus aptata esse secula uerbo Dei: ut ex inuisibilibus uisibilia fierent. Quia animæ Hebræorum debiles adhuc erant, & à fide quidem initium sumpserant: ex passionibus autem tribulationum pusillanimes efficiebantur, minusque patienter mala sibi irrogata ferebant: hortatus est eos Apostolus primò ex seipsis, dicens: Rememoramini pristinos dies: deinde ex scriptura diuina dicente: Quia iustus ex fide uiuit: deinde verò ex rationibus, ostendens fidem esse substantiam rerum non apparentium: Nunc autem ex progenitoribus incipit loqui, mirabiliter eos ponens in exemplum: quia sicut illi omnes per fidem saluari sunt, ita & nos oēs per fidē saluamur. Cum enim inuenit anima in eisdem passionibus socium, requiescit, & respirat: ac in fide & tribulationibus qualibuscunque solet accidere. Valde enim fragile est genus humanum, nimiumque hæsitans in cogitatione: quapropter necessaria est consolatio ex præcedentium fide & patientia. Apostolus ergo ex patribus quidem eos hortatur: sed primùm ex communi initio, dicens: Manifestum est, inquit, quia non exstantibus, quæ sunt, Deus effecit, sed ex inuisibilibus uisibilia, ex non existentibus existentia. Ratiocinando ergo hoc inuenire non possumus, quomodo fecerit ex nihilo omnia: vel ex inuisibilibus uisibilia: quia non eramus, quando facta sunt. Vnde ergo certum habetur? Vtique manifestum est, quod fidei res est ista credere, fide quippe credimus aptata, id est, perfecta, seu facta secula: quia non ex uisibilibus, sed ex inuisibilibus facta sunt, quæ uidentur. Inuisibilia autem id possumus intelligere informem materiam, de qua dicitur in exordio Genesis: *In principio (inquit) creauit Deus cælum & terram. In cæli autem nomine non est intelligendū istud cælum corporale, quod appellatur firmamentum: sed angelica natura, cœlique spiritales. Per terram verò intelligitur informis materia, de qua postmodum omnia facta sunt: videlicet omnia corporalia, quæ tunc quodammodo inuisi-**

bilia erant, quādo tenebræ erant super faciem abyssi. Ex inuisibili autem materia facta sunt visibilia, quando per species & formas diuisa, & discreta sunt omnia. Potest & alio modo intelligi quod dicit: Ex inuisibilibus visibilia fierent: Inuisibiliter mundus, antequam formaretur, in Dei sapientia erat: qui tamen per expletionem operis factus est visibilis operati- bus humanis. Quod autē dicit secula perfectā esse verbo Dei: Per secula debemus intelligere omnia quæ facta sunt in tem- pora siue secula verbo Dei patris: iuxta quod Ioannes dixit: Omnia per ipsum facta sunt. Secula verō, vt Quidius Nasō dicit, dicuntur à sequendo, eō, quod sese sequantur, atque re- uoluantur, teste Varrone. Secula autem ex eo dici possunt, ex quo varietas cœpit esse temporis. *Fide plurimam hostiam Abel quān Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse ius- tus, testimonium perhibente Deo muneribus eius: & per illam de- functus adhuc loquitur.* Ponit primum eum qui mala passus est, & hoc à fratre, propriū illorum ponens exemplum: ete- nim eadem passi fuerant illi à cōtribulibus suis, & fratribus. Plurimam quippe, id est, maiorem hostiam Abel obtulit deo, quān Cain: nō quod illa hostia rebus carnalibus maior ex- titisset: sed quicquid melius habuit Abel, per fidem Deo be- neuolo animo protulit, & exinde ei sua multiplicata fuerunt: & intelligimus, ipsum per hoc placuisse Deo: fide nanque hoc fecit, quia qui credidit ea, quæ bona voluntate offere- bat, Deo placere, seque remunerandum à Deo, testimonium quoque Deo perhibente muneribus eius: siue quod ignis de- scendit de cœlo, vt in Theodotione legitur: quia inflamma- uit dominus super Abel, & super munera eius: seu per illam sententiam, qua à domino in euangelio est laudatus, com- probatus est esse iustus: sic enim dicit dominus in euange- lio: Amen dico vobis, requiretur à vobis sanguis iustorum, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ. Per illam etiam hostiā adhuc loquitur iam defunctus, & dicitur: Sanguis Abel cla- mat ad me de terra. Sine adhuc loquitur: hoc est, interemit quidem eum corpore, sed eius gloriam non potuit interime- re cum eo: dum enim gloria illius in toto mundo pradi- catur, dum laus eius in hominum ore versatur, dum eum o- mnes admirantur, quotidie adhuc defunctus loquitur. Qui enim

enim alios suo exemplo admonet, vt iusti sint, quomodo non loquitur? *Fide Enoch placuit Deo, & translatus est, ne uideret mortem, & non inueniebatur: quia illum transtulit Deus.* Enoch placuit Deo per fidem: quia fuit bonis operibus exornatus, credens se omnino per illam placere Deo: quapropter tran- slatus est in paradysum terrenum, vnde quondam Adam eie- ctus est, videlicet ne experiretur mortem corporalem, donec tempus à Deo constitutum percurrat: quo habitu vitæ, vel quo statu consistat modò in paradiso, non est nostrum in- quirere. Hoc tamen credendum est, quia sine aliqua mole- stia, & sine aliquo dolore, aut labore quiescit in illo paradiso. Et sicut ille viuit sine aliqua impugnatione carnis, sine a- liqua concupiscentia carnis, ita nisi primus homo peccas- set, completo omni numero electorum à paradiso tereno transferretur ad paradysum cœlestem. Vt autem transferre- tur, causa fuit, quod placuerat Deo: sed vt placeret Deo, cau- sa fuit eius fides. Nisi enim crederet, quod redditurus ei es- set Deus mercedem laboris sui, quomodo placeret ei? *Ante translationem enim testimonium habuit, placuisse Deo.* Dicen- te scriptura, Quia ambulauit Enoch cum Deo, obtemperans voluntati eius. *Sine fide enim impossibile est placere Deo.* Cre- debat enim Enoch: quia si quis crediderit esse Deum, & ad eum accesserit, retributionem haberet: quia ergo fides fun- damentum est omnium bonorum, ideo sine fide non potest Deo placere. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est: & inquirentibus se remunerator sit.* Sic quicumque accedit ad Deum credēdo: credere oportet illum, quia Deus est: hoc est, semper habet esse, iuxta quod ipse dicit ad Moysen: Ego sum qui sum. Et: Qui est misit me ad vos. Credere etiam debet, quia inquirentibus se per bona opera, iuxta quod Psalmista dicit: Querite dominum, & confortamini: æter- nus & verus remunerator sit. *Fide Noe responso accepto de- his, quæ adhuc non uidebantur.* Id est, de imbris. *Metuens apertauit arcam in salutem domus suæ, per quam.* Fidem. *Dam- nauit mundum.* Cōparatione scilicet melioris fidei & facti. *Et iustitie, quæ per fidem est, hæres institutus est.* Fide cre- didit Deo, quod inducturus esset aquas super terram, dicente sibi illo: Finis vniuersæ carnis venit coram me, & in- ducam aquas super eos: fac tibi arcam de lignis leuigatis, &

cætera quæ sequuntur. Ideoque saluatus est cum omni domo sua: hoc est, familia sua. Perfectum autem operis aut rationis, experimento nihil in hac causa profecit: Nubebant, inquit, alij, ut dominus in euangelio, & aer serenus erat: signa quoque nulla apparebant diluuij. Veruntamen ille timuit, atque per fidem de his, quæ adhuc non videbat, metuens, construxit arcam in salutem familiæ suæ: per quam fidem damnauit mundum comparationi fidei suæ, quam mundus habere noluit: ostendit enim eos dignos hoc supplicio, qui neque per centum annorum spatium illius arcæ constructione corrigi voluerunt: per fidem quoque, non per legem, lites iustitiæ esse institutus, dum ipse solus fidem patrum tenuit: & ab illo cæteri discedebant. Hæres autem regni cælorum, vel hæres mundi dicitur, quia de suo semine fuit reparatio mundi, & ex hoc apparuit iustus, quia Deo credidit. *Fide qui uocatur Abraham, obediuit exire in locum, quem accepturus erat in hereditatem, & exiuit, nesciens quò iret.* Quasi diceret: Et ipse Abrahami per fidem placuit Deo: statim enim ut ei dixit Deus: Exi de terra tua, & vade in terram, quam monstrauero tibi: daboque tibi illam, & semini tuo: credidit Deo, & exiuit in locum, in quem ei præceperat, nesciens quò iret: ignotus enim erat ei locus & habitatio illius terræ: & in quantum ambulauit, per fidem ambulauit: siue nesciens quò iret, quoniam quem imitaretur, non habebat. *Fide moratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem.* Casula diminutum nomen est à casa, id est, domo. Hic autem pro tentorijs tabernaculisque positum est, in quibus Abraham cum Isaac & Iacob habitauit, more viatorum, & peregrinorum, docens eos fidem Dei, utpote cohæredes promissionis suæ. Ea enim promissio, quæ facta est ad Abraham, facta est ad Isaac & Iacob, omnesque simul cohæredes sunt in repromissionibus Abraham. Abraham nanque dictum est: In te benedicentur omnes gentes terræ: & in Isaac vocabitur tibi semen. Ad Isaac autem: Complens, inquit, Deus iuramentum quod spondidit Abraham patri tuo: Multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli: daboque posteris tuis vniuersas regiones has. Ad Iacob quoque dixit, Ego Deus omnipotens: crescere, & multiplicare faciam gentes ex te: daboque tibi terram, quam dedi Abraham,

Abraham, & Isaac. Ecce quomodo omnes cohæredes sunt in promissionibus Abraham. Norandum autem est, quia fides Abraham duplicatur pro magnitudine fidei: unde & caput fidei dicitur. Nam sicut fide exiuit de terra sua, nesciens quò iret: sic fide mansit, & demoratus est in terra sua, quasi in aliena: vidit filium ibi ut peregrinum habitantem: vidit nepotem, vidit seipsum in aliena terra peregrinantem: & nihil turbatur, quanquam ad ipsum dictum esset: Quia tibi dabo & semini tuo: tamen neque ipse, neque Isaac, neque Iacob positi sunt in hanc promissionem: sed successio illorum. Et quia quando obediuit Deo exiens de terra sua, non vocabatur Abraham, sed Abram, ideo consideratè dixit Apostolus: Fide qui vocatur nunc Abraham, tunc vocabatur Abram, moratus est in terra promissionis, quasi in aliena. Primum quidem vocatus est ille Ram, deinde Abram, ad extremum Abraham. *Exspectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Ciuitas suprema fundamenta habere dicitur, propter stabilitatem firmitatemque sui: in qua qui semel locum intrauerit, nunquam poterit exheredari, neque euelli: Ideo, inquit, illi fide morati sunt in terra repromissionis, quasi in aliena. Repromissiones in terra factas non attendebant, sed futuram quietem querebant. Ostenderunt enim seipsum maioribus esse dignos: idcirco non permisit eos accipere ista, quia maiora dare volebat. *Fide & ipsa Sarra sterilis uirtutem in conceptione seminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit esse eum, qui promiserat.* Quæstio hic oritur: Quare dicit, fide accepisse Sarram uirtutem concipiendi, cum ab angelo rephensa sit, cur riserit, causa infidelitatis: Risus enim ille etiam si gaudij fuit, plenæ fidei non fuit. Risus autem Abraham & gaudij & plenæ fidei fuit, quæ ita soluitur: Quia & si primum dubitauit, postmodum tamen uerbis angeli solidata est in fide, & euacuata dubitationis causa, introducta est fides, quæ dedit uirtutem in conceptione seminis: quia iam mortificata erat ætate, & sterilis: Duplex enim erat præclusio, una temporis, senuerat quippe iam: alia uero naturæ, sterilis enim erat: sed ad suscipiendum, & retinendum semen accepit uirtutem. Mulieres nanque ex duabus præcipue rebus steriles esse solent: siue quia in uulua uirtutem caloris non

non habent, qua excoquant semen viri, si in senectutem venit, cum deficiunt muliebria: siue quando vulua concluditur etiam in iuuentute, vt non perueniat semen ad loca conceptionis. Contra quæ Deus dedit virtutem: hoc est, contra sterilitatem & senectutem. Ad locum etenim conceptionis satis peruenit semen: & postquam peruenit, dedit partus soliditatem mulieri: factumque est, vt fidei soliditate vteri in solida confortarentur, & omnia possibilia fierent credenti. Propter quod & ab uno orti sunt, & hoc emortuo, tanquam sydera cæli in multitudinem, & sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis. Propter hoc, inquit, quia vterque veram habuit fidem, Abraham, videlicet & Sarra: ab vno corpore. Abraham & Sarra orti sunt innumerabiles populi. His verbis voluit ostendere, quia non solum genuit Sarra, verum etiam & plures quam aliqua secundarum mulierum. Vnum autem corpus dicit habere illos duos, propter hoc quod dicitur in Genesi: Quia erunt duo in carne vna. Addidit quoque adhuc: Et hoc, inquit, corpore emortuo nati sunt: non vita mortuo, sed semine. Senex enim homo semen quidem tantum fundere potest, sed tamen soliditate seminis caret, vt filios procreare possit, nisi forte de adulescentula, vt alij ferunt. Sicut sydera cæli, vel arena maris: hyperbolicos dictum est. Per sydera autem cæli boni intelligendi sunt ex vtroque populo filij Abraham per fidem. At verò per Arenam maris reprobi accipiuntur ex Iudaico populo filij Abraham per carnem, qui terrena semper quærentes, pondere peccatorum grauantur. Et si stellæ cæli, siue arena maris, vel etiam illi, qui designati sunt, per hæc innumerabiles sunt: Deo autem, cui omnia patent, numerabiles existunt. *Iuxta fidem.* Id est, cum fide. *Defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longè eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt.* Subaudi, quia peregrini sunt super terram. *Significant se patriam inquirere. Et si quidem illius.* Subaudi, terræ. *Meminissent, de qua exierunt, habebant utique tempus reuertendi. Nunc autè.* Dum nolunt reuerti ad eam, de qua exierunt, sed morantur in aliena, quasi peregrini. *Meliorè appetunt, id est, cælestem.* Duo quædam hinc dignum est quærere. Cum enim supra dixisset: Translatus est Enoch, & non videbatur, ne videret mortem:

tem: hinc dicit: Quia secundum fidem omnes isti mortui sunt. Et cum iterum dixisset, Non accepisse eos repromissiones, sed à longè eos aspexisse: superius dixit de Abel: Quia testimonium consecutus est; quod esset iustus. Et de Enoch, quia translatus est. De Noe quoque, quia saluatus est condemnatione mundi. De Abraham nihilominus etiam Isaac, & Iacob nulli dubium, quin plurimas promissiones tam de CHRISTO, quam de terra repromissionis acceperunt. Quæ duo huiusmodi solutionem gerunt: quod primò dixit: Omnes isti mortui sunt cum fide: ita est intelligendum, Omnes isti mortui sunt, præter solum Enoch, quem nouimus esse translatum. Quòd verò subintulit, non accepisse eos repromissiones: manifestum est, quia in quibusdam rebus acceperunt: in quibusdam minimè, neque plenitudinem. Accepit siquidem Enoch, ne videret mortem: accepit Noe, vt saluaretur, acceperunt & illi plurimi: sed hæc quædam erant illis libamina: quædam erant & primæ degustationes futurorum, non plenitudo promissionum. Deus enim non solum, quæ futura sunt, nobis largitur: sed etiam quæ huius vitæ sunt necessaria, præstat: sicut discipulis suis dicebat: Primùm quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia temporalia, in quantum vobis expediunt, adiciantur vobis. In hoc enim, quia in præsentī seculo ex parte laudem iustitiæ promeruerunt, nec cum impiis perierant, locupletisque fuerunt bonis temporalibus, licet peregrini essent: vtpotè legitur de Abraham, quòd erat diues in argento & auro: aliquas degustationes promissionum perceperant. In hoc verò, quia plenam promissionem: de longè tamen aspiciant promissiones, quas veniens CHRISTVS prædicauit, dicens: Quoniam si quis dimiserit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem propter me, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. istam promissionem non sunt consecuti illi ante domini aduentum, licet omnia sua reliquissent, sicut & apostoli: siue etiam promissiones de domini aduentu non sunt consecuti: quoniam licet eis promissus esset, tamen non viderunt eum præsentem in mundo. Salutabant easdem quoque promissiones, id est, optabant, sicut dominus ait in euangelio, Multi reges & prophete cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt:

viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. Ex metaphora nauigantium dixit, salutantes, qui à longe prospicientes desideratas ciuitates, antequam ingrediantur, eas salutatione præueniunt: easque sibi familiares efficiunt. Aspiciabant autem in fide istas promissiones, salutabant deiyderio, confitebantur sermone, quod peregrini essent, iuxta quod Psalmista dicit. Quoniam peregrinus sum apud te, sicut omnes patres mei. Peregrinus à peregre, id est, à longè proficiscendo dictus est: Peragrarè enim, perambulare dicimus: nam in tabernaculis habitabant, qui sepulchra pecuniis emebant. Notum est quomodo peregrini erant, intantum, vt etiam vbi suos sepelirent mortuos: non haberent. Quapropter primo iustus est peregrinum esse mudi huius & hospitem, nihilque commune habere cum regibus huius seculi, remoueri ab eis, sicut peregrinus. Ideo non confunditur. Id est, non erubescit. *Deus uocari Deus illorum. Parauit enim illis ciuitatem.* Ideo, inquit, quia illi Deo crediderunt, nihilque de terrenis sibi præsumperunt, ad hoc vt in illis spem suam ponerent: idcirco non erubescit omnipotens Deus uocari De⁹ illorum. Sic enim ipse dixit: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob: per fidem videlicet & vitæ meritum: Sicut enim glorificatur, quando benignorum, & optimorum hominum Deus vocatur, & colentium virtutem: sic è contrario confunditur, & erubescit ineptiis nephandorum, si inuocetur ab illis: vnde dicit per prophetam: Per vos nomen meum blasphematur inter gentes. Illi autem erant ita clari virtutibus, ita confidentia pleni, vt non confunderetur, sed potius glorificaretur, cum illorum vocaretur Deus. Dicit autem generaliter, Deus terræ, & Deus cœli: siquidem & Deus gentium: & non solum gentium, sed etiam totius mundi: eo quod ipse condidit omnia. Sanctorum verò illorum non sic dicitur Deus solummodo per creationem, sed sicut amicus. Dicitur & dominus nunc Deus Christianorum. Parauit, inquit, ciuitatem illis: Hierusalem scilicet cœlestem, ideòque non dedit illis in præsentia ecclesia hereditatem. Vel etiam ideò non erubescit uocari Deus illorum: quia secum prædestinauit illos regnare in cœlesti ciuitate. *Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur: & unigenitum offerebat, in quo susceperat re-promissionem, Ad quem dictum est: Quia in Isaac uocabitur tibi semē; arbitrans,*

arbitrans, quia & à mortuis suscitare potens est Deus. Quid est quod beatus Iacobus in epistola sua mentionem Abraham faciens, laudat eum summopere ex operibus suis: beatus verò Apostolus non opera illius, sed fidem attentissimè commendat: Rectè igitur beatus Iacobus ex operibus eum laudat, quæ sciebat etiam fide perfectum: quoniam illis scribebat, qui fidem quidem videbantur habere, sed eandem fidem bonis operibus non exornabant. At verò beatus Paulus qui illis scribebat, qui opera bona legis videbantur habere, sed fidè perfectam non habebant, iure fidem Abraham attentius commemorat, quatenus studerent eum imitari: vnde certè vt ostenderent, quia qui filij Abraham volunt esse, necesse est, vt fidè & opera habeant, merito vnus ex fide, alter nihilominus laudauit eum ex operibus. Fide, inquit, obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, licet non haberet filium liberum, nisi illum: & in illo percepisset promissiones, quod multarum gentium esset futurus pater: tamè nõ fuit ideò inobediens Deo: & quaquam contraria iterum audiret, dicente sibi domino: Offer Isaac filium tuum mihi: à quo iam audierat: Quia in Isaac uocabitur tibi semen: non hæsitauit de promissionibus, credens quod à mortuis posset illū suscitare Deus: & ex eo multitudinem populorum multiplicare. Quapropter ideò filium mox offerre voluit, quia à Deo hunc continuo resuscitandū credebat. Sed ne posset quisquam dicere, quia habebat alium filium, ex quo sperabat re-promissionem implendam, propterea confidens obtulit istum dicit Apostolus: Etiam unigenitum obtulit filium Abraham ipse, qui re-promissiones de illo perceperat. Quare ergo tentauit illum Deus? Nunquid ignorabat fortem illum esse virum in fide & probatum: sciebat utique tentauit autem eum, non vt ipse cognosceret, sed vt aliis demonstraret, & manifestam eius fortitudinem faceret, sicut ipse ostendit, dicens: Nunc cognoui, quod timeas dominum: id est, alios cognoscere feci, quod timeas Deū. *Vnde & in parabola eum accepit.* Parabola, Græco vocabulo Latine dicitur similitudo, siue figura. Accepit eum in parabola de morte à Deo, qui dixit ei: Ne extendas manum tuam super puerum: quia ariete occiso iste saluatus est. Occisus est Isaac, quantum ad voluntatem patris pertinet. Deinde redonauit illum Deus patriarchæ in parabola, id est, in figura & simi-

& similitudine passionis CHRISTI. In similitudine erat omnia, quæ tunc agebantur in Abraham, quæ pro nobis verus Abraham, Deus videlicet pater creator omnium gentium, in fine seculi agere disposuerat. Abraham siquidem figuram Dei patris gestabat: Isaac vero figuram CHRISTI, Abraham portabat, ut scriptura dicit, ignem & gladium: quia Deus pater gladium passionis CHRISTI quodammodo portauit, quando eum occidi permisit: unde dicit filius in psalmo ad eum: Quoniam quem tu percussisti, hoc est, percuti permisisisti, persecuti sunt. Et Deus pater per Zachariam: Percutiam pastorem, id est, percuti permittam. Ignis quoque, quæ ferebat, calor & fauor summæ dilectionis illius est, quæ nos diligit, de qua dicitur: Sic deus dilexit mundum, ut unigenitum suum daret pro nobis. Nam sicut Abraham unicum & dilectum filium Deo victimam obtulit: ita Deus pater unicum filium pro nobis omnibus tradidit, Isaac autem ipse sibi ligna gestabat, quibus erat imponendus: quia: & CHRISTVS portabat lignum crucis, in quo crucifigeretur. Aries significabat carnem CHRISTI. Isaac oblatus est, & non est interfectus, sed aries tantum: quia CHRISTVS in passione oblatus est, sed diuinitas illius impassibilis mansit. *Fide & de futuris benedixit Isaac, Iacob, & Esau.* Fide de futuris benedixit eis, quia iuxta quod eis imprecatu est, ita postea omnia illis credidit euenire, & quæ futura illis erant, ea benedicendo optauit. Potest aliter intelligi: De futuris mysteriis benedixit eis: quia Iacob figuram CHRISTI siue populi Christiani gestabat, Esau verò Iudaici. *Fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigium virgæ eius.* Legimus in Genesi, quod audiens Ioseph ægrotare patrem suum, venit ad eum, & obtulit ei duos filios suos Ephraim, & Manasse ad benedicendum: qui fidem habens omnia illis euenire, iuxta quod eis exorabat, benedixit eos. Idcirco autem dicitur singulos illorum benedixisse: quia super utrunque propriam benedictionem fudit, posuitque minorem ante maiorem quoniam præuidebat res ita futuras. Quodque sequitur: Et adorauit fastigium virgæ eius: id est, virgæ Ioseph intelligi dupliciter potest: spiritu siquidem prophætico afflatus Iacob, cognouit designari per illam virgam Ioseph regnum CHRISTI: per fastigium verò, id est, summitatem

mitatem virgæ potentiam & honorem CHRISTI regni, de qua Psalmista dicit: Virga recta, est, virga regni tui. Ergo non virgam adorauit pro Deo, secundum ritum gentilium, qui idola colebāt: sed in virga CHRISTVM, cuius regnum & potentiam præuidebat figurari in illa. Quantum vero ad literam pertinet, fortassis secundum consuetudinem illius temporis adorauit virgam Ioseph, quem videbat dominum esse totius regni terræ Aegypti: ea scilicet ratione Hester legitur adorasse virgam Assueri. *Fide Ioseph moriens de professione filiorum Israël memoratus est: & de ossibus suis madauit.* De professione filiorum Israël locutus est, credens omnia vera esse, quæ promiserat patribus eorum: præcipuè quod dixerat ad Abraham: Scito prænoscens, quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, maleque tractabunt illos annis cccc. veruntamen gentem, cui seruiert, iudicabo ego, dicit dominus: & post hæc reuertentur in terram patrum suorum. Nequaquam ergo de suis ossibus mandaret Ioseph, nisi plena fide speraret reditum eorum in terram repromissionis. Dicit enim ei: Visitans visitabit dominus post dies multos: Forte ossa mea hinc vobiscum: & non solum tribus Ioseph ossa patris sui deportauerat secum per desertum in terra repromissionis: sed etiam reliqui tribus omnium patriarcharum ossa detulerunt, sepelieruntque ea in Sichem, qui euenit in possessionem tribus Ioseph. Nam Abraham, Isaac, & Iacob in spelunca duplici Arbez, quam Abraham emerat, à filiis Eth, sepulti sunt cum Sarra, & Rebecca, & Lia: vbi & Adam cum Eua sepultus quiescebat. Fortassis verò quærit aliquis, quæ causa extiterit, ut omnes illi sancti patres in terra repromissionis maluerint sepeliri, quam alio in loco. Cui respondendum est: non curam gerendo sepulchrorum hoc agebant: sed potius quia spiritu sancto præuidebant dominum in ea terra genus humanum per mortem redempturum, ibique resurrecturum summo cum desiderio, ibi conspeliiri optabāt: quatenus eo resurgente pariter cum eo resurgerent. Nos autem non debemus pusillanimes fieri vbiunque sepeliarum, cum plurimorum martyrum nesciamus vbi corpora eorum gloriosa iaceant humata. *Fide Moyses natus occultatus est tribus mēsis à parentibus: eo quod vidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum.* Nō sua fide occultatus est Moyses, qui

qui adhuc fari non poterat: sed fide parentum suorum patris scilicet, ac matris, qui fidem habentes, quod omnipotēs Deus posset eum liberare & custodire, seruauerunt illū tribus mē- sibus: deinde verò cum non potuissent eum celare propter vagitum ipsius, posuerunt eum in fiscellam scirpeam, posue- runtque eum in carectum fluminis. Edictum enim erat hu- iusmodi regis, vt omnes pueri in flumine iactarētur. Sed quid est, quod dicit, non timuisse eos regis edictum? Si nō timue- runt, quare custodierunt? In hoc ergo timuerunt, quia non sunt ausi retinere eum. In hoc verò quasi nō timuerunt, quia non proiecerunt illum in apertum fluuium, sed in fiscella po- suerunt eum: sicque immerunt carecto fluminis, habentes spem atque fiduciam, quod omnipotens Deus custodiret il- lum: Quapropter ac si non timuissent, reputatur illis. Vnde ergo isti sperauerunt saluari puerum, nisi fide? Viderunt, in- quit, elegantem infantem: siquidem ab ortu natiuitatis ma- gna fuit illi infusa gratia venustatis: non natura hoc operan- te, quod natus est honestus infantulus, sed gratia diuinæ do- no, qui etiam barbaram illam mulierem Aegyptiam, filiam videlicet Pharaonis ad hoc excitauit, vt amaret eum, vt su- meret, & nutrirēt. *Fide Moyses grandis factus, negauit se esse fi- lium filiae Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei, quam tē- poralis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias aestimans the- sauro Aegyptiorum improprietatis CHRISTI: aspiciebat enim in remunerationem.* Tanquam si diceret ad eos, quibus hæc scribebat: Nullus nostrum dimisit aulam regalem amplam & clarā, neque tales thesauros, neque eum posset filius re- gis esse, contempsit, sicut Moyses fecit, qui non solum con- tempfit, sed etiam abnegauit: cœlo quippe præposito, noluit admirari Aegyptiaci regni pulchritudinem: magis eligens cum populo Dei affligi, quam peccati habere iucunditatem. Peccatum nanque deputauit, si maneret in aula regis lætitia temporalis fruens, suosque fratres in tribulatione relinqueret. Non affligi, inquam, cum aliis, peccatum esse putauit. Si igitur ille non affligi alacriter cum aliis peccatum esse iudi- cauit, quantum cumulum peccati habituri sunt, qui à con- gregatione fidelium deseruntur? Vos, inquit, pro vobis ipsis parimini. Ille autem non solum pro se, solum aspiciens in re- munerationem, sed etiam pro aliis hoc elegit, vt mercedem maiorem

maiores acciperet, vltroque proiecit in tanta pericula, cum ei liceret & pie viuere, & secularibus bonis perfrui. Maiores, inquit, diuitias aestimans thesauro Aegyptiorum improprietatis CHRISTI. Improprietatis CHRISTI dicit, quia pro CHRISTO sustinuit Moyses improprietatis, qui vni- essentia secundum diuinitatem est cum patre. Sicut improprietatis CHRISTI dicit: hoc est, qualem sustinuit CHRISTVS TVS à suis propinquis. Sicut enim CHRISTVS improprietatis sustinuit à suis, quos venerat redimere, quando ei dixerant, Dæmonium habes, & cætera mala ei intulerunt vs- que ad passionem: ita & Moyses improprietatis sustinuit in fratribus suis, quos volebat liberare: dicebant enim ei: Quis te constituit principem, aut iudicem super nos? Nunquid in- terficere me vis, sicut interfecisti heri Aegyptium? Similiter quando quilibet à domesticis, vel ab eis, quibus beneficium præstitit, improprietatis sustinet, improprietatis CHRISTI patitur. Aspiciebat, inquit, in remunerationem suam, & po- puli. Ita quando quisque aduersi patitur aliquid, debet re- ducere ad memoriam, quam remunerationem à domino ex- inde sit recepturus. *Fide reliquit Aegyptum, non veritus animo- sitatem regis: inuisibilem enim tanquam presentem sustinuit.* Le- gimus in Exodo, quia cum Moyse dictum esset à quodā He- bræo, qui faciebat iniuriam fratri, quem Moyses voluit incre- pare. Nunquid interficere me vis, sicut interfecisti heri Ae- gyptium? fugit Moyses in verbo isto, eo quod Pharaeo audito hoc, quæreret, vt eum interficeret. Sed cum manifestum sit, fugisse illum in Madiam, quid est quod beatus Apostolus di- cit, Non veritus animositatem regis? Si enim nō timuit, qua- re fugit? quod ergo fugit, fidens fuit, credens à Deo liberari: & præcedit exterius timorem, cum interius nullum haberet metum: ideoque sic ei reputatur, quasi non timuisset. Idcirco enim noluit ibi manere, ne causa iactantia videretur se in a- pertum periculum præcipitare, ac tentare dominum Deum suum, quod omnino fieri non licet. Sancti enim quandiu ha- bent quid faciant, Deum tentare non debent, sed debent imi- tari dominum suum, qui frequenter locum dedit Iudæis, au- dientes quod ipse præcipit, dicens: Cum vos persecuti fue- rint in vna ciuitate, fugite in aliā. Fuga ergo Moyse tota fuit exterior: quoniam maximam fidem de Dei auxilio habebat.

H Vnde

Vnde Apostolus dicit: Inuisibilem, inquiens, dominum tanquam presentem sustinuit. Quod est dicere: Ita erat fidens de Dei adiutorio, & ita semper de eius protectione securus erat tanquam omnipotentem Deum, qui naturæ est inuisibilis, semper presentem aspiceret. *Fide celebravit pascha & sanguinis effusionem, ne qui uastabat primitiua, tangeret eos.* Fide, qua Moyses credidit per illum sanguinem saluandum esse populum, celebravit pascha. Ex sanguinis effusione celebravit pascha, quo liniuit postes, ne angelus, qui primitiua Aegyptiorum vastabat, affligeret Israelitas: ac si illis diceret. Si sanguis agni typici in medio Aegyptiorum, & in tanta deustatione illæfos seruauit Iudæos, quorum postes fuerunt reserpsi illo sanguine: multo amplius saluabit nos sanguis veri agni, hoc est, CHRISTI: quorum hostia, id est, frontes signo munitæ sunt passionis CHRISTI. Timuit enim illum sanguinem angelus, intelligens ibi dominicam mortem: ac propterea non terigit postes, licet quod fiebat, nihil esset, sed quod per illud significabatur, magnum erat. Sanguine agni illinuntur Israelitarum postes, ne vastator angelus audeat inferre mortem: signantur dominicæ mortis signo fideles populi in frontibus ad tutelam salutis, ut ab interitu liberentur. *Fide transferunt mare Rubrum, tanquam per aridam terram: quod experti Aegyptii, deuorati sunt.* Ac si diceret illis, quibus ista scribebat: Intantum fidem firmiter tenere debemus, ut quâdo in desperationem aliquam animus noster fluctuat, tunc quoque fidei simus, ut liberemur, ac si usque ad mortem veniamus, ac si de nobis ab omnibus desperetur. Quenam spes poterat esse illis? ex vna enim parte erat mare, ex altera cingebantur altissimis montibus, à tertia erant hostes: si uellent fugere, aut in mari erant perituri, aut in manus Aegyptiorum inciderent: habentes autem fidem, cuncta vicerunt. Fide enim, qua credidit Moyses Deo, ad verbum illius percussit mare, & diuisit illud in XII. diuisiones: Iuxta quod in psalmo dicitur: Credentesque omnes illæ tribus sicco vestigio posse transire, mare ingressæ sunt: sed tribus Iuda primum. Iuxta quod in Osee legitur: Lauda, inquit, princeps cum Deo in mari: quapropter illud mare Hebræis fuit à dextris & sinistris pro muro, præbens eis siccum iter, Aegyptios submersit. Vnde dicit Apostolus: Quia experti illud Ae-

lud Aegyptij deuorati sunt. Cognouerunt enim, quod mare esset: ex hoc enim apparuit aquam esse, quia illi uenientes absorpti sunt: & ex hoc apparuit non esse phantasmam, sed rerum veritatem: quia experti Aegyptij deuorati sunt. Allegoricè autem mare Rubrum baptismus est, rubore sanguinis CHRISTI consecratus. Hebræi qui exierunt de Aegypto, & transferunt per mare Rubrum, fideles sunt, qui derelinquentes tenebras infidelitatis, transferunt per fontem baptismatis. Pharaos & Aegyptij mortui sunt in mari: quia in fonte baptismatis mortuus est diabolus, amittendo potestatem quam habebat: mortua sunt etiam peccata originalia, & actualia, si qua antea erant. *Fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem.* Non enim tubarum sonitu murorum saxa deiecit, etiam si per X. mille annos quis tubis insonaret: sed fide, qua crediderunt Deo, deiecerunt illos. Legimus quod domino Iosue præceperat arcam deportari per septem dies in circuitu Hiericho, ac sic perfonare tubis. Septimo autem die cum increpuissent tubis, corruerunt muri Hiericho, quod à magno mysterio non vacat. Hiericho, quæ interpretatur luna, speciem huius mundi tenet: quia sicut luna mensuris completionibus deficit, ita hic mundus quotidianis defectibus cadit. In arca verò, ecclesia figuratur. In tubis autem æreis, prædicatores fortes accipiuntur. Iosue qui circumducit arcam, CHRISTVS est, qui ecclesiam suam per hunc mundum gubernat. Hanc verò urbem Hiericho diebus septem Israelitæ ferentes arcam, æneis tubis clangentibus circumiecit, & muri eius per arcæ presentiam, atque ærearum tubarum sonitum cadunt: quia in hoc tempore, quod septem dierum vicissitudine voluitur, dum fertur arca: id est dum orbem circumiens nouatur ecclesia ad prædicantium voces, quasi ad tubarum sonitum: muri Hiericho: id est, elatio huius mundi, & principes, atque superba infidelitatis obstacula corruunt: donec in fine temporum mors nouissima inimica destruetur. *Fide Raab meretrix non perit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.* Magnam consolationem, & exhortationem beatus Apostolus isto in loco omnibus præbet: ut si meretrix & idololatra sola fide saluata est, multo magis illi saluabuntur, qui ad grauiora non sunt prolapsi: ac si patenter diceret, Inhonestum est, si meretrice infidelioris es. Il-

la tantum homines nuntiantes audiuit, confestimque credit: vos autem non solum homines auditis: verum etiam voces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur: & insuper ipsum filium Dei ad vos missum non agnoscitis: nam & in Raab effectus fidei consequutus est: omnibus quippe percutibus, sola saluata est, Raab autem, quæ interpretatur dilatata, figuram tenet ecclesiæ, quæ dilatata est ab oriente, in occidentem, ab aquilone in meridiem: & latitudinem charitatis habet, intantum ut etiam pro ipsis inimicis orationem fundat: & bene de extraneis, atque alienis gentibus erat illa Raab meretrix, iuuenibus in desideriiis carnis, ac fornicationibus deseruiens: quia ecclesia aliena erat ante domini aduentum à Deo, secundum desideria carnis viuens, fornicationem atque idololatriæ deseruiens: postquam autem IESVS verus misit ad eam duos exploratores: hoc est, Petrum & Paulum, siue duo testamenta, fidelis effecta, reliquit fornicationem idololatriæ, sicque saluata est, & saluatur quotidie, ne pereat cum infidelibus. Hucusque narrauit de legislatore, & de patribus antiquis: nunc dicturus est de iudicibus, qui fuerunt post Iosue, nomina eorum tantummodo commemoras, propter breuitatem sermonis: qui per fidem pugnaverunt & gentes plurimas vicerunt. *Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus enarrantem.* Hoc est, deficiet me tempus destinatum ad scribendam epistolam, si cuncta illorum facta prosequi voluero, quos hactenus commemoravi: siue quæ narrare possum de his, qui successores illorum fuerunt. De Gedeon, Barach, Sanson, Iepthe, Dauid, Samuel, & prophetis, qui per fidem uicerunt regna. Quod omnes in commune commemorat, illud est, quod singulorum opera eadem fide acta sunt: quia omnes illi simul per fidem vicerunt regna. Gedeon siquidem accipiens signum à domino, in ccc. viris, qui hauserunt aquam, ac de quibus dominus dixit ei, In his superabis Madian. In vellere quoque humido, sicco repletus prostrauit Zebee, & Salmana: accepitque victoriam ex hostibus. Allegoricè autè Gedeon qui interpretatur in vtero circumiens, significat dominum IESVM CHRISTVM, qui per incarnationis mysterium in vtero virginis collocatus, plenitudine diuinitatis, qua omnia replet, totum mundum circumdat: quia implendo omnia, circumdat omnia. ccc. autem

autem viri, qui manibus aquam hauserunt, & accepto igne in lagœnis contra Madiam profecti sunt, contractisque lagœnis ignis resplenduit, tubisque increpuerunt, simulque hostes in fugam versi sunt, typum tenet sanctorum prædicatorum, qui fidem sanctæ trinitatis habentes, signo dominicæ passionis insigniti sunt: quod designatur per Tau, literam, quæ suo numero ccc. exprimit: & quæ apud veteres Iudæos similitudinem crucis habebat. Lagœnæ autem, quæ sunt vasa fictilia, significant corpora eorundem prædicatorum infirma, de quibus idem egregius prædicator dicit: Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus. Sonus tubarum vocem prædicatorum exprimit. Fractis ergo lagœnis resplenduit ignis, hostesque in fugam versi sunt Madianitæ, qui typum tenent principum: quia postquam sancti martyres ab hoc seculo deficiunt, crescunt miracula: sicque virtute miraculorum concussi in fugam vertuntur, scilicet aut fidei se subdendo: aut etiam à tormentis cessando, victi timore signorum. Illud quoque non vacat à mysterio quod Gedeone orante vellus primo madidum fuit, & terra sicca: secundo vero vellus siccum, & tota terra madida. Vellus enim figuram tenet populi Iudaici: terra autem omnium gentium. Iure ergo vellus primum madidum fuit, terra mansit sicca: quia quando Iudaicus populus rore supernæ sapientiæ fuit humectatus ante domini aduentum, omnes gentes siccitate fidei, & sapientiæ exiccatæ erant. Iterum quum post domini aduentum omnes gentes rore sapientiæ fuerunt madidæ effectæ, Iudæa ariditate periiit. Barach, ipse est Lapidoth maritus Debbore, qui fide, qua credidit prophetissæ, superauit Sisaram, omnesque currus eius. Sanson fide qua credidit impetrare à Deo, quod orabat, plures interfecit moriens, quam viuens: dixit enim: Domine Deus memento mei, & redde nunc mihi pristinam fortitudinem Deus meus, ut vlciscar me de inimicis meis: & pro amissione duorum luminum vnam recipiam vltionem. Iepthe fidem habuit, pugnano contra filios Ammon, & in filiam suam offerendo, licet in hoc stultè egisset, quod omnipotentem Deum sanguinem humanum fundens putauit placare: nouit siquidem, ut si ei dominus victoriam daret de filiis Ammon, immolaret ei quicumque primus occurreret ei de domo sua, quod ita & fecit: nam occurrit ei fili-

lia sua; quam post deploratam virginitatem occidit. Sed potest quæri, qua de causa nos inoleuerit, vt omni anno virgines Hebræorum plorent filiam Iepthe: quæ ista cognoscitur esse ratio, vt dum cernunt deplorari illam à filiabus suis, nemo ad tantam stultitiam, tantumque piaculum audeat proflire, vt Deo sanguinem fundat humanum. Dauid fide plenus processit contra Philisteum, & interfecit eum: & quoniam Deo credidit, multas promissiones de **C H R I S T O** promeruit. Samuel propheta & sacerdos fidem habuit perfectam: quia vnxit Dauid in regem ad verbum domini: & occidendo regem Amalech. *Operati sunt iustitiâ.* Quia quod crediderunt, opere compleuerunt, exornatas eandem fidem. *Adepti sunt repromissiones.* De **C H R I S T O**: vel de patria cœlesti. Abraham enim de **C H R I S T O** promissionem accepit, dicente sibi domino: In semine tuo: id est, in **C H R I S T O**: benedicentur omnes gentes. Dauid quoque plurimas, cui dominus dixit: Quum dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum, quod egredietur de lumbis tuis, & firmabo thronum eius super thronum tuum. Et alibi: De fructu ventris tui ponam super sedem meam. Et cum iureiurando: Semel, inquit, iuravi in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum, manebit. *Obturerunt ora leonum.* Vt Sanfon, Dauid, Daniel bis missus in lacum. *Extinxerunt impetum ignis.* Sicut tres pueri, Danielis socij, iussu Nabuchodonosor, Chaldaica virgente vesania, missi sunt in fornacem ignis ardentis, quibus nihil molestiæ intulit. *Effugauerunt aciem gladii.* Id est, repulerunt fortitudinem hostium à se validè pugnando: sicut Iosue, Gedeon, Dauid, alijque principes, & reges Iudæorum. *Conualuerunt de infirmitate.* Vt Iob, & Ezechias qui quum ægrotasset vsque ad mortem, domino sibi propitio redditus est pristinæ sanitati per spatium. xv. annorum: possumus & infirmitatis nomine malum captiuitatis intelligere: de qua liberati sunt domino volente, Cyro iubente, Esdra, & Neemia procurante. *Fortes facti sunt in bello.* Vt Iesus Naue successsor Moyfi: Sason qui mādibula asini multos Philistinorum interfecit: Dauid quoque rex: Iudas Machabæus, & fratres eius, quorum temporibus etiā sex milia Iudæorum interfecerunt ceterum milia hostium: & tria milia missi Antiochiā in auxilium Demetrij, peremerunt cxx. milia. *Castra uerterunt exterorum.*

terorum. Id est, in fugā frequēter coegerūt. Castra dicuntur à castrādo, eò quod ibi castratur libido: nō est enim mos militaris, vt pergētes in præliū vxores, aut scēminas alias secum ducāt. Duo quondā principes terræ, cū comitatu vxorū perrexerunt in bellū: Darius videlicet, atque Antonius: sed vterque inibi corruit. Darius quidē superatus est ab Alexandro: Antonius verò ab Octauiano Augusto. *Acceperūt mulieres, de resurrectione mortuos suos.* Eas mulieres dicit, quarū filij ab Helia & Heliseo resuscitati sunt: quos ille acceperūt post resurrectionē: non vt eos haberēt in maritos, sed quos amiserāt in morte, receperūt vivos. *Alii autē distenti sunt, nō suscipientes redemptionē, ut meliorē inuenirēt resurrectionem.* Plurimi sanctorū distenti sunt: hoc est, in cruce extēsi, funibus colligati, sicut beatus Andreas. Seu distenti: hoc est, ad capita duarū arborū colligati, ac disrupti. Vel etiam ad brachia equorum indomitōrum extēti sicque ab eis disrupti. Vel certē distenti sunt: hoc est, decollati: quæ omnia in sanctis martyribus videntur esse completa. Non susceperunt redemptionem: hoc est, liberationem in præsentī, ad hoc vt saluarentur à tormentis, vt meliorem atque gloriosorem inuenirent resurrectionem in futurum: quoniam quod ampliora quis tormenta pro Deo in præsentī sustinet, eò gloriosior in resurrectione apparebit. *Alii uerò ludibria & uerbera experti, in super & uincula, & carceres.* Ludibria dicuntur à ludo: hoc est, irrisione: primò enim sancti martyres ludibriis atque irrisionibus ludebantur, deinde verberibus afficiebantur: sicque vinculis astricti ponebantur in carcerem: ad postremum verò interficiebantur diuersis, & exquisitis tormentis. *Lapidati sunt.* Vt Naboth, Hieremias in Aegypto, à reliquijs transmigratorū: Ezechiel in Babylone: alijque quamplures in nouo testamento. *Secti sunt.* Hic pluralis numerus pro singulari positus est: neminem enim legimus sanctorum in veteri testamento sectū, nisi Esaiam, prophetam: quem fecit secari serra lignea Manasses rex, qui filiam eius habebat in vxorem. *Tentati sunt.* Vt Abraham & alij multi non ad deceptionem, sed potius ad probationem: illa scilicet tentatione, de qua dicitur: Tentat vos dominus Deus vester: id est, probat vos: nam Deus intentator malorum est. *In occasione gladii mortui sunt.* Vt Vrias, & Iosias, & alij multi. *Circuerunt in melotis.*

in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti. Heliam in hoc loco debemus intelligere, & alios qui taliter egerunt: & qui afflicti vndique penuriis & tribulationibus angustiati fide sustinuerunt omnia: vt ad desiderium superiorum possent peruenire. Omnis autem indigentia, & egestas angustia vocatur: quia angustiatur homo, id est, affligitur seu fame, seu alia inopia. Melotam dicunt quidam genus esse vestimenti ex pellibus caprinis, ex vno latere dependens, quo genere vestimenti propter asperitatem in Aegypto monachi dicuntur vti. Helias quoque legitur vsus illo fuisse: & *μηλον* Græcè, ouis dicitur, vel quadrupes quodlibet: vnde *μηλον* pellis ouina. At verò quidam dicunt ex pellibus taxi genus vestimenti esse compositum: est enim animal, quod taxus vocatur, solitus in cauernis terræ habitare, cuius pellis hispida esse fertur, à quo nomine derivatur vocabulum huius vestis, id est, à melo melota. *Quibus dignus non erat mundus.* Mundi nomine hic sub vna significatione possumus intelligere amatores mundi, qui terrena solummodo appetentes ab amore creatoris sui longè remoti erant: ac propterea non erant digni tales socios habere, quales fuerunt illi, quorum magnalia Apostolus supra descripsit. Siue mundi nomine possunt accipi omnia, quæ continentur inter cælum & terram, aurum videlicet, argentum, gemmæ, atque omnia pretiosa: insuper & ipsi reprobis amore mundanarum rerum decepti. Isti ergo sanctis non erat dignus mundus: hoc est, si totus mundus redigeretur sub pretio, non poterat vni illorum rectè comparari: neque etiam si omnia illa in pretium dari potuissent, talem aliquem virum emere possent: Vt ergo ex pluribus paucorum memoriam agamus, quomodo poterat talis ac tantus vir comparari, vt Moyses fuit? qui quando voluit, mare diuisit: quando voluit, aquas eius reduxit: quando voluit, manna de cælo descendere fecit: aquam de petra produxit, & cætera innumerabilia fecit. Vel quomodo poterat comparari tantis vir, vt fuit Iosue successor eius? qui quando voluit, solem ac lunam, illa duo maxima luminaria vno in loco stare fecit, dicens: Sol contra Gabao ne mouearis: & luna contra vallem Hailon. Fortassis tamen dicet aliquis, ideo non poterant emi, quia non quibant inueniri. Vtique verum est, quia non poterant in toto mundo similes illorum inueniri: &

ri: & si potuissent comparari, quomodo quod totus mundus nequibat perficere, hoc vnus illorum verbo agebat? nam quæ torus mundus temporibus Helix laborasset per tres annos & sex menses siccitate, nec potuisset pluuiam impetrare, verbo Helix aperta: sunt cataraçtæ cæli, & venit pluuiæ super faciem terræ. *In solitudinibus errantes, & montibus & speluncis, & in cauernis terræ.* Heliam eximium prophetarum hic vult intelligi, & filios prophetarum, qui temporibus Achab & Izabelis fugati sunt, eò quod voluisset eos Izabel interficere: tunc temporis pauit eos quinquagenos Abdias in speluncis & in cauernis terræ: vnde & meruit donum prophetiæ: iuxta quod dominus dicit in euangelio: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. *Ethi omnes testimonio fidei probati.* Inuenti. *Non acceperunt reprobamissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, uti non sine nobis consummarentur.* Qui omnes testimonio fidei sunt probati, nisi omnes superius memorati: quorū tam præclaræ & laudabilis fides commemorata est: stellæ videlicet, & firmamenti terreni homines, & cælestes angeli: viui lapides, & splendida margaritæ, quorum opera, quæ egerunt, fidem eorum confirmant: quoniã absque fide impossibile est placere Deo: testimonio itaque fidei fuerunt probati: hoc est, operatione sancta, quæ per fidem operabatur, laude digni inuenti sunt: fides enim illorum operibus mundus declarabatur: sed quomodo essent perfecti, reprobamissionem non acceperunt. Dicit ergo aliquis: Quid eis profuit Deo seruuisse, si hætenus sine præmio permanent? Absit hoc à fidelium cordibus, vt credamus eos sine præmio manere: adhuc quippe mortali carnè circumdati, magnum præmium perceperunt, viuendi scilicet, Deum cognoscèdi, multaquæ mirabilia patrandi: nunc verò quiescunt in anima, in beatitudine regni cælestis, ineffabili læticia perfruentes. Sed videamus, quid Ioannes de illis in Apocalypsi sua dicat: sicquæ nobis manifestabitur, quæ promissionem non perceperunt: Vidi (inquit Ioannes) sub altare Dei animas interfectorum propter verbū Dei, quod habebant, & clamabant voce magna, dicentes: Vsq; quo domine sanctus & verus non iudicas, & vindicas sanguinem nostrū de his, qui habitant in terra? Et datus sunt illis singulæ stolæ albæ: & dictum est illis, vt quiescerent: tempus adhuc modicum,

dicum donec impleatur numerus conseruorum, & fratrum illorum. Singulas stolas modò habent animarum sanctorum, de sua immortalitate gaudentes: & de felicitate, qua fruuntur, exultantes. Binas verò stolas habebunt cum in generali resurrectione receperint immortalitatem, & incorruptionem, in corpore, quam modò habent solummodo in anima. Hanc ergo repromissionem necdum perceperunt, de qua Esaias dicit: In terra sua duplicia possidebunt post generalem resurrectionem. Et re vera ita dignum est, ut qui in corpore & anima Deo seruiertunt, in corpore pariter & anima remunerationem percipiant: quodque sequitur: Deo pro nobis melius aliquid prouidente: uti ne sine nobis consummarentur: hoc est, perfectionem consequerentur illi. More humano agitur: verbi gratia, Sicut quidam filij reuertentes de agro dicunt patri: Pater laborauimus hodie, aestum solis perpepsi sumus: tempus est ut tribuas nobis refectionem. Et ille eis respondet: Sustinete parumper filij, quousque veniant fratres vestri, qui similiter laborant: & tunc cum eis plenissimè epulabimini. Sic omnipotens Deus quodammodo egit, quum non dedit electis immortalitatem in corpore: ut maior gloria sit, maiusque desiderium, quam omnes generaliter in die iudicij binas stolas acceperint: & hoc est quod dicit: Ne sine nobis, qui adhuc hic peregrinamur, perfectionem consequerentur in resurrectione corporum.

CAP. XII

Ideoque & nos tantam habentes impostam nubem testium, deponentes omne pondus & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus propositum nobis certamen. Nubem testium, appellat multitudinem patriarcharum, ac prophetarum, reliquorumque fidelium, qui testes fuerunt perfectæ fidei: testes etiam filij Dei, quem prædixerunt venturum in mundum: qui bene nubes vocantur, ob altitudinem & multitudinem meritum: sicut enim nubes à sole illuminatur, eiusque calore perfunditur, sicque post modum terram calefacit, & plerunque imbricat illam, plerunque autem coruscationes emittit: ita illi sancti patres à verò sole calefacti, atque illuminati, suo exemplo corda hominum calefaciunt, atque illuminant, suoque tempore pluuiam emisertunt verbis, & coruscauerunt miraculis. Imposita est ergo nobis in exemplum tam magna nubes testium, ut fidem illorum & opera imitari satagamus: quapropter sumus deponentes omne pondus vitiorum per penitentiam,

tiam, somnum quoque pigritiæ, & cogitationes infirmas. Per hoc autem quod subdidit: Et circumstans nos peccatum sumus deponentes: ostendit Iudæos in omni parte à diabolo tentari, desideriosisque carnalibus deseruire, multisque peccatis abundare. Per patientiam curamus nobis propositum certamen: ut sicut illi sustinuerunt patienter aduersa huius seculi, ita & nos sustineamus. Non dixit, addamus cursui nostro aliquid: sed in eodem manentes, curramus destinatum nobis certamen: iuxta quod Psalmista dicit: Viam mandatorum tuorum cucurri. In præsentem enim seculo in certamine sumus positi contra vitia carnis, contra demones, contra falsos fratres: & necesse est, ut patienter curramus, siue expleamus certamen istud, quatenus peruenire possimus ad promissum certaminis præmiu. *Aspicientes in aubore fidei, & consummatorem IESVM: qui propositio sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta.* Sic filij parentes, & discipuli magistrum in studio operis, atque in certaminibus attendunt, informates mentem ex parte doctorum, sumentes quasdam regulas ab eis per visum. Ita & nos, si volumus currere, & discere, ut bene curramus, ad auctorem, seu consummatorem CHRISTVM attendamus, qui dixit nobis: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et alibi: Si me, inquit, persecuti sunt, & vos persequentur. Et, Si patrefamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Attendamus ergo in CHRISTVM & accipiamus in illo exemplum patientiæ, qui dixit: Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Ipse nanque auctor fidei & consummator. Auctor fidei nobis est, quia ipse nobis fidem infundit: non enim possumus credere, nisi ab illo præueniamur: unde ipse fidelibus dicit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Ipse consummator fidei, siue perfectior est: quia consummationem, siue perfectionem nobis præstat, in hoc, ut in fide perseueremus. Siue in hoc est perfectior fidei, quia dat voluntatem atque possibilitatem perficiendi bonum, quo ipsa fides exornetur: nam fides sine operibus non est perfecta, sed mortua. In illo enim omnes perfectionem habemus, qui propositio sibi gaudio, sustinuit crucem. Ipse filius Dei proponens sibi: hoc est, in præsentem statuens gaudium resurrectionis, atque ascensionis in cælum, totiusque gloriæ, quam percepit post resurrectionem, sustinuit crucem propter hoc quod

quod in postremo videbar sibi profuturum. Cōfusione contempta: hoc est, pro nihilo deputata verecundia: quoniam sine crubescencia & pudore illud opprobrium sustinuit. Gaudium nanque maximum fuit illi, quod pro nobis est passus, vt voluntatem Dei patris impleret: pro qua postea potētiam super omnem creaturam accepit: vnde ipse dicit, Desiderio desiderauī hoc pascha manducare vobiscum. Si igitur ille, qui habuit nullam necessitatem, vt crucifigeretur, crucifixus est propter nos: quanto magis nobis iustum est omnia fortiter tolerare? Ad hoc itaq; dominus apparuit in carne, vt humanam vitam admonendo excitaret, exempla prębendo accēderet, moriendo redimeret, resurgendo repararet, propterea enim moriebatur, vt doceret nos nihil aestimare gloriam, quę ab hominibus defertur. *Atque in dextera sedis Dei sedet.* Hoc est, in prosperitate aeternę vitę: & in plenitudine paternę maiestatis: si nulla esset alia promissio & exhortatio, istud solum exemplum debuērat sufficere, quod in hoc loco de CHRISTO ostendit Apostolus, ad persuadendum omnia aduersa patienter tolerare, vt cū CHRISTO mereamur confedere. *Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem: ut ne fatigemini, animis uestris deficientes.* Omnia aduersa quę CHRISTVS sustinuit à Iudæis, plagas, scilicet irrisiones, sputa, colaphos, alapas, blasphemias, ipsamque mortem, Apostolus solo nomine contradictionis ostendere voluit: Rememoramini, inquit, CHRISTVM qui talia, actanta contraria sustinuit pro peccatoribus, qui peccatum non fecerat, vt vos qui transgressores, & peccatores esse dignoscemini, non deficientes fatigemini in animis vestris, sed imitando illum sustinetes similia patiēter. Aduersus semetipsum sustinuit Christus contradictionem: id est, dimisit secundum quod voluerunt sacrere contra se, nihil eis contradicens. Hortatur autem eos, ne deficient in tribulationibus, dum vsque ad martyriū & sanguinis effusionem adhuc non peruenerāt: vnde & subdit: *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes.* Ac si diceret: Etsi amisistis facultates terrenas: expoliati à contribulibus vestris: tamen mortem non sustinuisistis: adhuc enim viui manetis. Vsque ad sanguinem resistit, pugnans aduersus peccatū, qui pro veritate fidei aduersus

uersus infideles pugnat vsque ad mortem: sicut apostoli, eorumque successores fecerunt: nam infidelitas peccatum maximum est: dum autem quis vult, decipit aut blanditiis, aut terroribus, pugnans pro fide contra infidelem, vtique aduersus peccatum repugnat. Potest & de omni peccato intelligi, de mala videlicet suggestionē, & praua voluntate, immundoque desiderio: quibus qui resistit, non cōsentiendo eis, aduersus pugnat. *Et obliuiscitis consolationis, quę uobis tanquam filiis loquitur, dicens, Filii mi, noli negligere disciplinam domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris.* Sapientia Dei patris, quę per Salomonem loquebatur, intra cętera etiam hoc protulit per os illius: quod beatus apostolus modò in exemplum assumpsit Iudęos cohortans, ne deficient in tribulatione, qui à domino arguantur causa probationis. Dicit ergo: Filii mi, noli negligere, siue negligenter ducere disciplinam domini. Disciplina dicta est à discendo: quę alio nomine correctio morum potest appellari: dum enim quis angustiis & tribulationibus afficitur, nō debet fatigari, nec deficere: sed potius patiēter portare, recogitans, quia à domino corripitur. *Quę enim diligit dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit.* Ideo hæc testimonia proponit Apostolus, vt sicut filij à patribus suis flagellantur, vt digni sint ad hæreditatem paternam accedere: vnde & plerunque stare tota nocte in frigore iubentur, variisque modis exercentur: ita & isti similiter correptiones à Deo alacri animo sustineant, vt ad verā hæreditatem perpetuę patrię peruenire sint idonei. Sunt enim multi, qui in prosperis domino seruiunt: sed tamen in aduersis excedunt: hi tales non sunt adhuc perfectē probati ad hæreditatem captandam. Vnde Apostolus, quem in prosperis bene viuere docuit, ne in correptione deficiat, hortatur: quoniam filium, quem diligit dominus, ad hoc vt hæredem illum regni cęlorum constituar, castigat illum variis, diuersisque modis: & flagellat aut infirmitate, aut paupertate, aut persecutione, aut tormentis, omnem filium, quem recipit secum in gloriam. Notandum autem, quia non omnis qui flagellatur filius est: sed omnis qui filius est, flagellatur. Quę ergo sanctorum ab hoc seculo ad hæreditatem supernam legimus peruenisse sine flagellatione diuina? Quapropter tantò minus de flagello, quo castigamur, murmurare debemus: quanto

quantò arctius in eo paternæ dilectionis affectum sentimus: unde ipse dicit: Ego quos amo, arguo, & castigo. At verò multi flagellantur, vt Antiochus, & Herodes, non vt ad hæreditatem assumantur, sed vt hîc demonstretur ex parte, quæ mala passuri sint post mortem. *In disciplina perseuerate. Tanquam filii.* Charissimis. *Vobis offert se Deus.* Subaudi, hæreditatem patriæ cœlestis: ac si diceret: Melius est vobis per disciplinam, & correptionem, quæ affectu paterno agitur, transire ad hæreditatem cœlestem, quàm extra disciplinam esse: sicque ad pœnas descendere: putatis enim, quòd odio vos habeat, ac dereliquerit Deus per hæc, quæ passi estis, si enim hæc non pateremini, tunc magis vos hoc cogitare, competebar: nam si flagellat omnem filium, quem recipit: qui non flagellatur, sine dubio non est in numero filiorum. His verbis ostendit eis, quia unde putabant se derelictos esse, inde magis credere poterant diligi ab illo. *Quis enim filius quem non corripit pater?* Solet aliquoties paterfamilias filios alienos negligere, suos verò castigare, & corripere, ne eos opprimat negligentia. Nullus est pater sapiens, qui non corripiat filios delinquentes: & aliquando bona agentes increpat, vt ad meliora accendantur. Vnde & Heli, quia filios suos non corripuit, non meruit eos hæredes sacerdotij post se relinquere. *Quòd si extra.* Illam. *Disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes.* Boni filij, vel sancti patres, superius memorati. *Ergo adulteri, & non filii estis.* Quisquis extra illam disciplinam domini manet, cuius disciplinæ participes facti sunt omnes boni filij pertinentes ad hæreditatem cœlestem, adulterinus filius est, nec pertinet ad hæreditatē paternam: quia non est filius liber. Cauete, ne sitis adulterini filij: omnes enim infideles & negligentes, disciplinamque domini contemnent, adulterini, & non filij reputantur. *Deinde patres quidem carnis nostræ habuimus eruditores, & reuerēbamur eos: num multo magis obtemperabimus patri spiritui, & viuemus?* Deinde, subaudi, considerare debemus, quia patres habuimus eruditores, & timebamus eos: nōne multo magis obtemperabimus Deo, patri spirituum, & viuemus in gloria aeterna? Pater spirituum: id est, creator animarum, Deus omnipotens est, qui bona creauit primùm ex nihilo: deinde verò ex elementis corpora hominum, aliorumque animalium. Animam

nam verò hominis ex nihilo creauit, & creat adhuc: Nō est enim putandum, quòd anima pars deitatis sit: quoniam deitas increata est: anima autem creatura est. Idcirco autem omnipotentem Deum creatorem animarum appellat, non corporum, quum omnium creator sit: quia corpus nostrum ex semine paterno & materno conficitur: anima verò semper à Deo ex nihilo creatur. Si, inquit, patres carnales timebamus, à quibus temporaliter erudiebamur, vti hæredes illorum mereremur fieri: quanto magis creatori animarum obedire, atque obtemperare debemus, vt cum illo in gloria æternæ beatitudinis viuamus? Nec solummodo differentia est inter eos propter discretionem personarum: quia isti terreni, ille est cœlestis: sed etiam ipsa causa disciplinæ atque eruditionis. Non enim ad eandem causam, vel ad ipsas res spirituales erudiunt: sed ad quod eis videtur, sicut Apostolus manifestat, dicens: *Et illi quidem.* Patres, ex quorum semine corpora sumpsimus. *In tempore paucorum dierum secundum suam voluntatem erudiebant nos: hic autem.* Pater, videlicet spirituum. *Ad id quod utile est.* Erudit nos: hoc est, ad salutem, & vtilitatem animæ nostræ. *In recipiendo sanctificationem eius.* Illi quidem patres carnales ad hoc erudiunt nos, vt ipsis simus vtilis secundum suam voluntatem, quæ in omnibus non est utilis: Deus verò omnipotens ad omnia vtilia nos instituit, vt salutem animæ nostræ consequamur, & accipiamus sanctificationem eius: videlicet, vt simus sancti, sicut & ipse, secundum quendam modum: iuxta quod ipse dicit: Sancti estote, quia & ego sanctus sum. Ad hoc (inquam) nos erudit, & castigat, vt nos dignos efficiat suis muneribus. Vnaquæque etenim gens secundum suam voluntatem filios suos erudit: sicut consuetudo fuit Romanorum, suos filios erudire in re militari, Græcorum, literis instituire suos. *Omnis autem disciplina in præsentem quidem non videtur esse gaudij, sed mœroris. Postea autem fructum pacatissimi exercitatis per eam reddet iustitiæ.* Omnis, inquit, disciplina tam humana, quàm diuina, tunc quando discitur, non videtur esse disciplina gaudij, sed mœroris. Ideo autem hanc omnem & diuinam & humanam disciplinam vocauit, quia quicquid discitur, disciplina vocatur. Idcirco autem in præsentem non videtur esse disciplina gaudij, sed mœroris: quia flagella-

gellatus sapissime constringitur, de quo agitur, sustinet famem, patitur frigus, omnemque laborem: at verò quum peruenit ad perfectionem, gaudet, & lætatur gratissimamque mercedem recipit, sicut apostolus dicit: Postea (inquiens) quum peruenit ad culmen perfectionis, reddet eadem disciplina pacatissimum fructum iustitiæ per eam exercitatis: id est, per eandem disciplinam probatis, atque perfectis. Fructum autem pacatissimum vocat gratissimam, atque acceptissimam remunerationem, quam percipiunt ij, qui per eandem disciplinam exercentur atque probantur. Verbi gratia: Romani tyrones, qui in disciplina rei militaris sunt exercitati, multa contraria primùm sustinentes, postea gauisi sunt, monarchiam totius orbis possidentes. Similiter intelligendum de iis, qui in disciplina affliguntur, qui præmia æterna recepturi sunt: sicut sancti apostoli, martyres, & doctores ecclesiæ. *Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite: & gressus rectos facite pedibus uestris, ut non claudicatis quis erret, magis autem sanetur.* Propter quod, quia propter disciplinam mercedis præmium redditur, gaudiumque subsequitur: vel propterea ut possitis hæreditatem supernam cum bonis filiis percipere. Remissas inanus à bono opere, & torpentes ocio pigritiæ. Et soluta genua erigite, ad bona opera agenda. Per pedes autem & genua debemus accipere opera, sicut & per manus per gressus autem intellectum, intentionemque mentis: & est sensus: Talia opera agite, quæ perfectum intellectum habeant, quod bona intentione fiant. Rectè, inquit, ambulare: nec laudatio plus ad crescat, sed potius ad statum rectitudinis erigat. Remissas manus, & genua soluta mandat erigere: sicut Esaias præcipit, dicens: Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate, ut non claudicans quis erret: id est, ut non hæsitans quis in fide, bonisque operibus, erret à via rectitudinis: magis autem sanetur à peccatis, credendo rectè in Deum: ac si diceret, Qui non credit rectè, melius est ut firmius, & tenacius credat, quatenus omnibus modis inueniat medicinam animæ suæ. His autem verbis hæsitantes eorum tangit, ad hoc ut sine aliqua dubitatione crederent in eum. *Pacem sequimini cum omnibus.* Subaudi, bonis. *Et sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Deum.* Plurima quidem sunt, quæ formam discretionemque Christianitatis ostendunt: sed plus

plus omnibus, ac melius charitatis mutua affectus, & pax, quæ hominum corda confociat. Quapropter dicit ipsa veritas: Pacem relinquo vobis. Et iterum: In hoc cognouit omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad inuicem. Propterea etiã & Apostolus dicit: Pacem iustitiam cum omnibus bonis. Pacis autem nomine intelligenda est dilectio, & concordia. Sanctimonia autem dicitur castitas mentis & corporis: ac si diceret: Ita diligite omnes bonos, ut vosmetipsos: & sit in vobis castitas, siue munditia mentis & corporis: quoniam sine pace, & sanctimonia nemo videbit Deum. Beati enim pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei.* Quod dicit: Contemplantes, id est, diligenter attendentes, atque considerantes, ne quis vestrum desit gratiæ Dei. Sic loquitur cum eis, tanquam cum viatoribus, qui cum numero & comitatu longa itinera permeant: quibus solet dicere is, qui præest: Videte ne aliquis remaneat, qui non pergat vobiscum: veluti si diceret, Non hoc tantum requiro, ut vos soli gratiam consequamini, patriamque cœlestem intretis: sed etiam ut inspiciatis & cæteros. Gratiã dicit fidem, spem, & charitatem, per quã meretur homo gratiam Dei inuenire: quia cum istis habet & reliquas. Siue gratiam Dei dicit remissionem peccatorum, quæ nobis gratis datur. In baptisate, vel à fide perfecta, cæterisque virtutibus. *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, & per illam inquinentur multi.* Radicem amaritudinis vocat malam voluntatem, prauamque intentionem, unde procedit peccatum amaritudinis. Nam sicut radix amara fructus dulces non potest proferre, sed sui similes, hoc est, amarus: sulfureus quoque fons aquas non habiles ad bibendum: ita mala voluntas, & intentio praua, malam operationem & peccatum amaritudinis à se emittunt, quibus impeditur iter ad patriam ascendendi cœlestem: atque per illam malam voluntatem, de qua procedant semina nequitie, inquinantur multi: quia modicum fermentum totam massam corrumpit: & vno peccato infidelitatis omnia opera, quæ poterant esse bona, deprauantur: & vno peccatore multi coinquinantur: radicem enim amaritudinis specialiter peccatum infidelitatis voluit intelligi, licet & ad malam voluntatem atque intentionem, ut diximus,

mus, referatur. Et congruè peccatum amarū dixit esse: quoniam nihil est amarius illo; postquam fuerit perpetratum: quod experimento cognoscunt illi, qui post admissum delictum conscientie mœrore macerantur, diraq; satis amaritudine cōsumuntur, intantū vt amaritudo ipsius delicti ipsam intellectū, ipsamq; rationē aliquoties subuertat, sicut de Cain legimus, qui in desperationē ruit. *Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam uendit primogenita sua.* Fornicator appellatur Esau, qui contra voluntatem patris & matris, vxores alienigenas duxit. Prophanus autem propriè dicitur irreligiosus, quasi porro, id est, longè à phano, & templo Dei. Hic autem pro gastrimargo, siue pro illo, qui vile pro inuiti vendit, ponitur: quod bene congruit Esau, qui fuit gastrimargus, atque gulosus, vendens primogenita sua pro vili cibo, pro lenticula scilicet rufa. Primogenita autem isto in loco appellatur honor, & dignitas sacerdotij: ante sacerdotium enim Aaron, quod à Deo constitutum est in lege, omnes primogeniti sacerdotes erant: sicut fuit Sem, qui & Melchisedech, primogenitus Noe. Magna etenim dignitas erat habere primogenita: quoniam & de substantia, & hæreditate paterna maiorem portionem sumebat: vestimentoq; ornatus locupletior splendebat. Vnde legitur in Genesi, qd Rebecca accipiens vestimenta Esau valde bona, quæ apud se domi habebat, induit ea Iacob, sicque adduxit eum ad patrem, qui vt sensit odorem ac fragrantiam vestimentorum eius, dixit: Ecce odor filij mei, quasi odor agri. Quia ergo inter Iudæos erant quidam sectatores Esau in fornicatione, atque gastrimargia, reducit eis Apostolus ad memoriam factum Esau, hortans cauendum ab omnibus illis, ne quis illius similis foret, qui pro dilectione temporalium rerum vique ad vendēda sua primogenita peruenit: propria siquidem negligentia & cupiditate vendidit honorem, què à Deo perceperat, & pro parua re magnam gloriam perdidit: postremus enim effectus est, qui primus erat: & qui erat secundus, mansit primus. *Scitote enim, quoniam & postea cupiens hereditate benedictionem, reprobatus est.* Subaudi, à Deo. Narrat historia Genesi, quod Esau reuertens de agro, vt cōperit præuentum se à fratre ad benedictionem patris, dixit cum lachrymis & clamore magno: Num vnā tantum benedictionem

nem habes pater? benedic etiam & mihi. Cui Isaac: Dominum tuum illum constitui: & tibi, filij mi, vltra quid faciam? Tandem victus Isaac clamoribus illius, dedit ei benedictionem in diuitiis huius seculi, & his, quæ terra profert abundare, dicens: In pinguedine terræ, & in rore cœli desuper erit benedictio tua. Apparet ergo, quia quum voluisset hæreditare, & benedictionem paternam, dignitatem, videlicet sacerdotij recipere, quam iam amiserat, nec non & sanctitatem patris cum spiritu prophetiæ, peccatis impediētib; ad hoc perductus est, vt reprobaretur à Deo, & fraudaretur à fratre benedictione paterna, vnde & sequitur: *Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam.* Quare non inuenit pœnitentiæ locum: id est, veniam per pœnitentiam, quā cum lachrymis quaesiuit? Quia non ita quaesiuit, vt debuit: lachrymæ enim illæ indignationis fuerunt potius amissi honoris, & rancoris contra fratrem, quàm humilitatis, veræque pœnitentiæ: vnde & dixit, Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum. Quapropter quanquam cum lachrymis inquisisset eam, iam ad illum locum benedictionis nō potuit peruenire, vt frater suus. Ita enim debuerat pœnitere, sicut de Petro legimus, quod quum dominum negasset, egressus foras fleuit amarissimè: idcirco illi remissum est tam grande peccatum: quoniam sicut debuit, pœnitentiam egit. *Non enim accessistis ad tractabilem, & accessibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procel lam, & tubæ sonum, & uocem uerborum.* Mos est illorum, qui comparisonem faciunt, vt alteram partem deprimant, atque extenuent, vt res alterius partis emineat: sic & Apostolus ex comparatione illorum, quæ fuerunt in veteri testamento, nostra maiora declarat & clariora: mansuetiora quoque, & meliora, atque admiratione digna: facit enim nunc differentiam inter CHRISV M & Moysen, inter legem & euangelium, inter cœlum & montem Sina, inter asperionem sanguinis legalis, & emundationem sanguinis CHRIS T I: multo enim meliora sunt ista, quàm fuissent illa: ibi enim umbra requiescebat, hîc veritas tenetur, & panditur. Non enim accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem: id est, non accessistis ad visibile, & palpabile lumen ignis, quod visu corporeo tractari possit, sicut de ve-

teri Iudaico populo legimus: sed ad inuisibilem, & incomprehensibilem Deum. Hæc in Sina monte facta referuntur, quando data est lex, ignis, turbo videlicet, & caligo, procella, tubæ sonus, & vox verborum. Visus est, inquit, dominus in monte Sina. Turbo est ventus validus, auferens stipulas, & leuio ra quæque puluere terræ inuoluens. Plerumque etiam ea tollit, quæ grauiora sunt. Caligo est tenebrositas fumi & ignis. Procella est tempestas, & pluuia. Facta sunt autem ista, quando lex dabatur, vt corda Iudaorum prona ad peccandam concuterentur, ne ipsam legem auderent transgredi. Vnde & terræ motus extitit ibi, vt ipsi ex toto terrore perculsi, ad Deum cælorum confugium facerent. Tenebræ autem, siue caligo, obscuritatem ipsius legis designat. Turbo, siue commotio ventorum, comminationem ipsius legis, quæ dicit: Si quis hoc, vel illud fecerit, occidatur. Procella autem ipsam vindictam. Tubæ sonitus, præsentiam, & aduentum Dei omnipotentis. Vnde idem Apostolus aliàs dicit: In iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo. Per tubam autem intelligitur ipsa vox angelorum: nõ enim est putantum, quod ænea, aut cornea tuba Dei angeli increperint. Vox quoque verborum non ipsius omnipotentis Dei intelligitur, sed angelorum: per subiectam enim creaturam: id est, per angelum loquebatur Deus ad Moysen: nam quod non esset vox Dei, dominus demonstrat in euangelio, loquens Iudæis: Neque vocem eius audistis: neque speciem eius vidistis. Et quod Moyses cum angelo, non cum domino fuerit loquutus, ostendit beatus Stephanus in concione sua, quam habuit cum Iudæis: Hic est, inquit, Moyses qui fuit cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina. Euangelium autem non fuit datum in tremore, neque cum comminatione, sed affectu paterno loquutus est dominus fidelibus tanquam filiis: nam ascendens in montem, quando inter cætera præcepta vitæ octo beatitudines eis protulit, non paruerunt, neque visa sunt signa, quibus terrerentur, sicut quando lex data est. Sequitur: *Quam.* Subaudi vocem tubarum, & angelorum. *Qui audierunt excelsauerunt se, ne eis fieret uerbum.* Hoc est, ne eis loqueretur. *Non enim portabant, quod dicebatur.* Ad eos, hoc est, non poterant ferre vocem angelorum præ timore: vnde & dixerunt Moysi, Loquere tu nobis: non

non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur: nimio enim timore fuerat perculsi, videntes totum montem Sina fumare, procellas quoque & tonitrua, & voces tubarum. *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Subauditur, lapidibus grandinis cælitus missis: sic enim præceperat dominus: Longè se faciant filij Israël à monte: quoniam si homo, aut aliqua bestia accesserit ad montem, lapidibus grandinis interficietur. *Et ita terribile erat, quod uidebatur.* Subauditur, vt neque auderent audire, neque accedere ad montem. *Moyse enim dixit, Exterritus sum, & tremebundus.* Si Moyses exterritus est, quid dicendum de aliis? *Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem cælestem.* Ex superioribus ista pendunt, vbi dictum est. Non accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem montis Sinai: sed accessistis ad Sion montem. Cætera per partes iam dicta sunt. Per Sion autem, quæ interpretatur speculatio: & per Hierusalem, quæ dicitur visio pacis, vult intelligi cælestem patriam, ecclesiam, videlicet supernam, quæ constat ex angelis, & hominibus iustis: ad quæ acceditur fide, & desiderio. Accessistis, inquit, ad Sion montem: hoc est, ad ciuitatem Dei uiuentis: Hierusalem cælestem fide & desiderio. *Et. Accessistis. Ad frequentiam.* Siue multitudinem. *Multorum millium angelorum.* Confociati illis in fide, confociadi iterum in gloria. Iuxta quod dominus dicit: Erunt electi, sicut angeli Dei in cælo. *Et. Accessistis. Ad ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis.* Ecclesiam primitiuorum debemus accipere in apostolis, qui primi crediderunt, quorum fide illi adiuncti sunt credendo: & quorû nomina scripta sunt in memoria omnipotentis Dei: Iuxta quod ipsa veritas eis dixit, Gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cælis. *Et. Accessistis ad dominum. Iudicem omnium Deum.* Id est, ad dominum I E S V M, qui dicit. Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Per illum enim iudicabit Deus pater non solummodo Iudæos, sed omnes homines. *Et. Accessistis. Ad spiritum iustorum perfectorum.* Spiritum perfectorum vocat spiritum sanctum, per quem iustificantur omnes in baptisate accipientes ab illo remissionem omnium peccatorum. Et bene iusti vocantur, quia tunc iusti vocantur, dum ab omnibus contagiis mundantur. Siue spiritû iustorum perfectorum dicit ani

mas sanctorum, qui apud Deum probabiles extiterunt, quibus coniuncti fide & desiderio fuerunt illi. Et. Accessistis quoque. *AD IESVM mediatorem testamenti noui.* Dominus IESVS per hoc quod homo pariter & Deus est, mediator noster est: quoniam sicut Moyses mediator fuit inter Deum & populum, verba Dei referens ad populum, rursusque populi ad Deum: secundum quod ipse dicit, Ego sequester vester & medius inter Deum & vos: ita & dominus IESVS verba Dei patris retulit nobis: & modo nostra refert ad illum, interpellans assidue pro nobis, simulque sua passione confirmavit nobis testamentum nouum. *Ad asperionem quoque sanguinis.* Accessistis. Melius loquentem quam Abel. More legis asperionis nomine emundationem CHRISTI sanguinis intimauit: quoniam mundatio quae per sanguinem fiebat, asperio vocabatur. Accesserunt ergo illi ad sanguinem CHRISTI, siue emundationem: hoc est, ad passionem eius: quoniam fide passionis eius mundati sunt. Sanguis autem CHRISTI melius quam sanguis Abel loquitur: quia sanguis Abel vindictam exposcebat fratris à Deo: sanguis vero CHRISTI vitam, & indulgentiam implorat suis persecutoribus, dicente illo ad patrem: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Vel certe melius loquitur, dum nos loquentes facit, quod dominus ipse est filius Dei viui, cuius passione sumus redempti, & baptisate abluti: & quia per sanguinem eius sumus effecti filij Dei. *Videte ne recusatis loquentem.* Quod est dicere: Cauete, ne contemnat IESVM loquentem per euangelium suum: quoniam in dextera Dei sedet, considerans quod unusquisque nostrum agit. *Si enim illi non effugerunt, recusantes cum qui super terram loquebantur: multo magis nos, qui de caelo loquentem nobis auertimus.* Subauditur, non effugiemus: ac si diceret, Si patros vestri vindictam omnipotentis Dei non effugerunt, qui praeccepta illius praeuari cari sunt fabricando idolum, quae per Moysen, vel per angelum data sunt illis, quorum utraque in terra loquebatur: multo magis nos non poterimus euadere vindictam illius, si praeccepta, quae per filium data sunt, contempserimus. Illi, inquit, in terra loquentem audierunt: nos de caelo. Propter vnitatem autem personae, quam habet filius Dei in duabus naturis, dicitur de caelo nobis loqui. In terra autem vide-

batur

batur loqui per humanitatem: sed erat in terra, & in caelo per diuinitatem: Vnde ipse dicit: Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, filius hominis qui est in caelo. Similiter dum euangelium praedicatur in terris, ipse quoque de caelo nobis loquitur. Quapropter audiendus est multo magis, quam Moyses. Sequitur: *Cuius uox mouit terram tunc.* Subaudi, quando data est lex. *Nunc autem re promittit dicens: Adhuc semel & ego mouebo, non solum terram, sed etiam caelum.* Ipse qui tunc inuisione mouit montem Sina, & terram in circuitu eius, ubi populus stabat, quando Moyse dedit legem: ipse nunc re promittit non partem terrae mouendam à se, neque ipsam totam terram solummodo, sed etiam caelum. Et ideo quanto maiora fieri promittit, tanto magis timendus est. Licet enim terrae motus fuerit in diuersis locis, diuersisque partibus mundi non fuit tantus per totum mundum. Et si mota est terra, tamen non caelum. Vnde bene dicit, semel futurum esse hoc in die iudicij, ostendens quia nunquam iterum mouebuntur: Vnde sequitur: *Quod autem adhuc dicit semel, ostendit mobilium translationem tanquam factorum, ut maneat ea, quae sunt immobilia.* Ista motio caeli & terrae ad inuouationem, & meliorationem illorum pertinet: terra quidem motum appropinquante die iudicij sustinebit: sed pariter inuouabuntur caelum & terra, & mouebuntur ab hac specie in meliorationem: iuxta quod idem apostolus alibi dicit: Praeterit figura huius mundi. Mutata figura, remanebit substantia: eritque postea caelum nouum, & terra noua. Caelum autem hic non sydereum, neque aethereum: sed istud aerum accipit, à quo & aues caeli dicuntur. *Itaque regnum, Dei. Immobile suscipientes.* Subauditur, nunc in spe, quod percepturi sumus in re. *Habeamus gratiam, per quam seruimus placetes Deo cum metu & reuerentia.* Regnum immobile, ecclesia est caelestis, quae constat ex angelis sanctis, & hominibus iustis: Regnum autem Dei, ista ecclesia est: & regnum ecclesiae, omnipotens Deus est. Hoc regnum modo suscipimus in spe, tunc vero percipiemus in re, quum traderit CHRISTVS regnum Deo patri. Idcirco autem immobile appellatur, quoniam si caelum & terra immobiliter permanebunt post immutationem, multo magis electi post resurrectionem immobiliter immortalitatem in corpore, & incommutabilitatem in anima percipient, regnaturi aternaliter.

I iij cum

cum Deo : eruntque ipsi regnum immobile omnipotentis Dei: & regnum illorum contemplatio sanctæ triunitatis. Et quia istud regnum immobile modo suscipiæ in spe, hortatur apostolus, vt habeamus gratiam, per quam seruiamus Deo placentes illi. Gratiam autem dicit fidem rectam, spem certam, charitatem perfectam, cū operatione sancta, per quæ debemus Deo seruire cum metu, timentes illum vt Deum, & iudicem omnium, & cum reuerentia diligentes illum vt patrem. Timere enim debemus, ne & hic flagellemur, & postmodum à reque separemur. *Etenim Deus noster ignis consumens est.* Deus omnipotens ignis appellatur, non vt materiã quam fecit, consumat, sed quam exterius homo attrahit, rubiginem scilicet peccatorum: non enim illud cõsumit, quod ipse fecit: sed quod malitia hominum intulit. Agit & aliud iste ignis, dum corda videlicet hominũ ad amorem Dei accendit: de quo igne veritas dicit: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt ardeat? Terra enim vocata sunt corda terrena, quæ dum semper in infimis cogitationibus, desyderiisque terrenis versantur, à malignis spiritibus quasi terra conuulsantur. Sed ignem dominus in terram mittit, cum afflatu sancti spiritus corda carnalium hominum ad amorẽ Dei & proximi accendit. Ecce quare appellatur omnipotens Deus ignis, videlicet quia rubiginem peccatorum consumit, & corda hominum ad charitatem accendit. Sed potest adhuc quæri, quare assimiletur igni: At vero respondendum: Quia sicut ignis latet in silicibus & petris, ita omnipotens Deus in creatura sua manet, sed tamen nõ videtur. **¶** *Charitas fraternitatis maneat in vobis.* Quod est dicere: Ita diligite omnes, sicut vosmetipsos, recogitantes vos habere vnum patrem Deum omnipotentem, & vnam matrem ecclesiam: siue ex vno patre Adam, & vna matre editos. *Et hospitalitatem nolite obliuisci.* Non dixit, hospitales estote: sed, hospitalitatem nolite obliuisci. Fuerant illi satis hospitalitati dediri antequã expoliati essent prorsus facultatibus: sed postquam enudati sunt ex maxima parte propria substantia, erant iterum nimium tenaces: quapropter hortatur eos Apostolus, vt secundũ possibilitatis modum hospitalitatis officium adimplerent, dicẽs eis: Hospitalitatem pristinam nolite obliuioni tradere. Hospitalitas autem hilaris mente & animo læto est agenda: iuxta quod

CAPVT.
XIII.

quod beatus Petrus dicit: Hospitales inuicẽ sine murmuratione. Ex alibi: Hilarem enim datorem diligit Deus. Sequitur: *Per hanc enim placuerunt quidam. Deo. Angelis hospitio receptis.* Vt Abraham, qui meruit promissionem accipere: & Loth, qui liberatus est de excidio Sodomorum. Vnde & ipse iudex omnium dicitur est in die examinis: *Quandiu fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis. Memento vestrorum, tanquam simul uincti.* Hoc est, sicut optaretis vobis subueniri, vestriq; meminisse, si essetis uincti in carcere: ita memento illorum, qui pro fide C H R I S T I vinculati tenentur. *Et laborantium, tanquam & ipsi in corpore morantes.* Quod est dicere: Quia in corpore adhuc estis morantes, per quod experimento cognoscitis, quid necesse sit laborantibus, memento illorum, qui laborant in doctrina, & in operatione sancta subministrando victum, & vestimentum, sicut velletris vestri meminisse, si taliter laboraretis: per hoc enim quia in corpore mortali manetis, sicut & illi, experimento probatis, quia militia est vita hominis super terram: & homo ad laborem nascitur, & auis ad volatum. *Honorabile connubium in omnibus.* Sit vobis: siue, placet Deo. *Et thorus immaculatus.* Connubium dicitur à conhabendo. Erant quidam tunc temporis, qui condemnabant nuptias, dicentes immundum esse coniugale connubium, nec posse esse mundum, à lecto coniugis surgentem: vnde beatus Apostolus legitimum connubium dicit, quod causa amoris filiorum fit, non causa libidinis explendæ: non solum concedit, sed etiam dicit Deo placere. Honorabile enim connubium est, amore filiorum legitime vxorem ducere: temporibusque certis ab ea abstinere, nec plures vxores habere: quia in initio, vt scriptura dicit, creauit Deus masculum & fœminam, dixitque eis: Crescite & multiplicamini. In sequentibus quoque dicitur, quod futuri essent duo in carne vna: huiuscemodi thorus immaculatus est: hoc est, legitimus recubitus absque fornicationis causa: & immaculatus lectus, immaculati & illi inde surgentes: hoc est, maculam peccati inde non trahentes. Vnde beatus Matthæus dicit quodã loco, *Quia coniugium legitimum, & thorus legitimus serdes habent quodammodo in cõmixtione seminis: sed peccati maculam nõ habent: melius est enim vxorem legitimam ducere, quàm cum meretriculis fornicari, aut*

ri, aut etiam aliorum vxores violare. Sin verò legitimum nõ fuerit connubium: neque amore filiorum, sed causa libidinis explendæ, fuerintque plures vxores, iam non est honorabile cõnubium, neque thorus immaculatus. *Fornicadores enim & adulteros iudicabit Deus.* Fornicari est quocunq; modo pollui, libidinẽmque expleri: Adulterari verò est alterius thorũ violare: vnde adulter dicitur, quasi alterius violans thorum. Sed nunquid omnipotens Deus solummodo fornicadores & adulteros iudicabit: hoc est, dånabit, prætermisissis homicidis sacrilegis, furibus, aliisque diuersis criminibus inuolutis? Minimè. Quare ergo Apostolus specialiter fornicadores & adulteros iudicandos fore dixit? Nimirũ quia de homicidis, sacrilegis, latronibus parricidis, atq; aliis pondere peccatorũ grauatis nulla hæsitatio est, quin sint damnandi. De fornicatoribus verò, & adulteris, erant tunc tẽpotis, qui dubitabant, dicentes, ad hoc factos masculos & fœminas, vt simul cocant: ideòque non esse peccatũ cum qualibet muliere cõcũbere: quod omnino longe abest à veritate. Vnde Apostolus cũ primo dixisset: Honorabile connubiũ, & thorum immaculatum placere Deo: mox subiit: Quia fornicadores, & adulteros iudicabit Deus: ostendens iustẽ iudicari fornicadores, & adulteros. Si enim connubiũ concessum est, iustẽ fornicadores suppliciis afficiuntur: iuste puniuntur adulteri. *Sint mores sine auaritia: contenti præsentibus.* Mos est honestas vitæ, & bene viuendi. Non dixit, possidere: sed, sint mores, id est, vita & conuersatio vestra, sine auaritia. Auarus dicitur audis auri, videlicet qui tenax est in largiendo. & cupidus in accipiendis: & qui manũ habet collectã ad dandum & extantam ad accipiendum. De quo omnino quidam sapiens admonet, dicens: Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & collecta ad dandum. Fortassis postquam expoliati fuerant propria facultate à non credentibus, cupiebant sub prætextu elemosynæ iterum congregare diuitias. ideòque mouit Apostolus, vt essent mores illorum sine auaritia contenti tantum præsentibus necessariis, non præcogitantes de futuro. Iuxta quod alibi hortatus fuerat, dicens: Habentes victum & vestitum, his contenti simus. Et ne fortè dicerent: Quid facturi erimus, si necessaria nobis contigerit deesse: protinus cõsolationẽ addidit, adhibens post testimoniũ

de libro

de libro Iesu Naue. *Ipse enim.* Deus omnipotẽs. *Dixit: Nõ te deferã, neque derelinquam.* Post mortẽ Moyfi dixit dominus Iosue: Sicut fui cũ Moysẽ, ita ero tecũ: confortare, & esto robustus: non te deferam, neque derelinquam. *Quod exemplũ vt pertinet ad Iosue, ita & ad omnẽ electum, qui spẽ suã in Deo positam habet.* Nulla enim ratione mentitur, si in illo spem nostrã ponamus. Ita. Subaudi, est ille nobiscum. *Vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo.* Hominis nomine intelligitur hic non solũ carnalis quilibet aduersarius: sed etiam antiquus hostis, qui homo appellatur, ab officio suo vocabulũ sumens, eo quòd hominem decipiat: sicut & c h r i s t v s leo appellatur, propter fortitudinẽ. Vnde propheta dicit: Eripe me domine ab homine malo: id est, diabolo. Oportet ergo nos in omnibus tribulationibus seu tentationibus hũc versiculũ Psalmographi, seu Apostoli exclamare, dicentes: Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi quilibet hostis, aut aduersarius. *Mementote præpositorũ uestrorũ, qui uobis loquuti sunt uerbum Dei, quorum intuentes exitum, conuersationis imitamini fidem.* Omnes quidẽ prælati, & doctores, inquantũ bona prædicãt, & bona operantur, audiendi sunt, & imitandi: inquantũ verò aut non rectẽ prædicant, aut malẽ viuunt, neq; audiendi sunt, neq; imitandi: uerbi gratia: Qui rectẽ prædicãdo bene uiuit, & audiendus est, & imitandus est: sin verò neutrum agit, non est imitandus, neque audiendus. At verò si rectẽ prædicat, licet malẽ uiuat, non est contemnendus, vt non audiatur: vnde dominus dicit: Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Quia ergo isti bonos præpositos habuerant, sanctos uidelicet apostolos, eorumque successores, hortatur eos, vt memores sint illorum: eorumque conuersationis considerantes exitum, perseverantiam vsque in finem in fide recta, bonisque operibus imitentur. Fidem: hoc est, firmitatem omnium bonorum: quia ergo finem bonum habuit eorum conuersatio, idcirco imitamini fidem illorum. Fidẽ autem firmitatem, seu perseverantiam illorum dicit. c h r i s t v s t v s i e s v s heri & hodie ipse & in secula. Ad superiora pertinet ista, ubi testatus est dixisse dominũ: Nõ te deferã, neq; derelinquã: poterãt illi respondere: Hoc non pertinet ad nostrum auxilium, quia non est nobis promissum, sed potius

Iosue

Iosue promisit hoc Deus. Ad hæc Apostolus: Nolite deficere, quoniam sicut pertinet ad Iosue ista promissio, ita pertinet ad vos: quoniam CHRISTVS IESVS, qui vnus existens essentiæ cum patre, tunc temporis ipse fuit, ipse est, ipse erit & in secula. Nolite putare quasi qui tunc fuit, nõ sit modo: idem enim qui fuit heri, idem erit & in seculum. Heri autem præteritum significat tempus, Hodie præsens, Secula vero futurum sine termino: tanquam diceret: Ante secula, in secula, & post secula, semper manebit: sicut de illo propheta dicit: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. *Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci.* Doctrinæ variæ & peregrinæ, noua dogmata sunt hæreticorum, quibus abducuntur, & separantur simpliciores à veritate fidei: superstitiones quæque Iudæorum, qui docent abstinendum à quibusdam cibis, quod lex prohibet: quosdam verò concedunt, quia ergo inter illos erant quidam carnaliter sapientes, qui escarum obseruatione & differentia seducebant quosdam, abstrahentes eos à doctrina euangelica, quæ dicit: Omnia munda mundis: alloquitur illos Apostolus, ne illorum doctrina peregrina abducerentur, quod apertius manifestat, subiungens: *Optimum est enim gratia stabilire cor non escis, quæ non profuerunt ambulantis in eis.* Optimum, inquit, & perfectum est stabilire cor, & consolidare animum in gratia noui testamenti, vt habeatis fidem perfectam, credentes omnia munda mundis: non stabilire in differentiis, & obseruationibus escarum, dicentes quosdam cibos mundos, quosdam immundos, quæ nihil profuerunt ambulantis in illis obseruationibus. Post domini enim aduentum omnia illa, quæ in figura contingebant, cessauerunt & maximè postquam dominus dixit: Non quod intrat in os coquinat hominè: sed omnia sunt munda mundis. Vidit siquidem cuncta, quæ fecit, erantque valde bona. Melius est enim fidem retinere cum perfecto opere, quam de differentia ciborum disputare, reiiciendo illa, quæ Deus munda creauit, vna nanque est perfecta obseruantia, abstinere à peccato: nihil enim prodest abstinere à cibis, si non à peccatis abstinetur. Nam licet gererent illi studium circa huiusmodi obseruationes, nihil eis profuit, si fidem non habuerunt. In hoc enim quod legem custodierunt, profuit illis: in hoc quod escis non vescerentur, nihil utilitatis perceperunt. *Habemus altare,*

Altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt. Legalem consuetudinem & mysterium, spiritalemque sensum refert. Legis quidem præceptum erat, vt decima die septimi mensis à festiuitate paschali, festiuitate videlicet propitiacionis, acciperent vitulum & hircum, & immolarent eum in castris: Sanguinem autem illorum animalium ferret pontifex in sancta sanctorum solus oraturus pro populo: carnes verò illorum portarentur extra castra, ibique concremarentur: nec esse licitum alicui tabernaculo deseruienti ex illis comedere. Spiritualiter autem illa duo animalia, vitulus videlicet, & hircus figuram tenet domini saluatoris: Ipse est vitulus, quem pius pater in regressione filij prodigi immolauit: ipse & hircus: quoniam pro peccatoribus oblatus est. Pontifex quoque ille, qui cum sanguine illorum animalium intrabat in sancta sanctorum, oraturus pro populo, typum gerebat istius veri pontificis, qui cum sanguine passionis suæ interiora patriæ cœlestis penetrauit, oraturus pro fidelibus suis. Immolabantur illa animalia intra castra, sed carnes illorum extra castra comburebantur: quia & redemptor noster in Hierusalem, quasi intra castra immolatus est, vocibus & iudicio filiorum Israël: sed carnes illius extra Hierusalem in cruce combustæ sunt igne passionis: quando enim adiudicatus est morti, clamantibus Iudæis: Reus est mortis: crucifige, crucifige eum, quodammodo, quantum ad illos pertinet, immolatus est: quod Marcus euangelista volens nobis ostendere ita esse dicit: Erat hora tertia quando crucifixerunt eum: linguis videlicet suis. Nam hora sexta in cruce leuatus est extra Hierusalem, ibique corpus eius combustum est igne passionis. Altare autem illud Iudæorum, quod fiebat extra castra, vbi consumebantur carnes, altare ecclesiæ est, vbi quotidie consecratur corpus Christi. Habemus ergo altare ecclesiæ, vbi consecratur corpus dominicum, de quo non habent potestatem edere, qui tabernaculo corporis sui deseruiunt: fornicatores videlicet, adulteri, ebriosi, im mundi: & ij, qui seminant inter fratres discordias: omnesque, qui voluptatibus & desiderijs carnis suæ deseruiunt. Qui enim manducant & bibunt indignè, iudicium sibi manducat, & bibit. *Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta per pontificem,*

tificem, horum corpora cremantur extra castra. Hæc quomodo ad dominum pertineant, satis, ut reor, dicta sunt. Sed quia ipse caput est omnium electorum, per carnes illorum animalium, possunt intelligi omnes electi, qui extra castra: hoc est, extra conuersationem secularium, carnaliumque hominum mortificant membra sua cum vitiiis & concupiscentiis: siue dum exemplum dominicæ passionis martyrij palman subeunt: Iuxta quod beatus Petrus hortatur, dicens: **CHRISTVS** passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, ut sequamur vestigia eius. Infertur sanguis illorum intra sancta per pontificem, dum eorum vita laudabilis Deo patri presentatur per verum sacerdotem **IESVM**, qui est aduocatus noster, interpellans pro nobis. Et congruè per sanguinem vita accipitur: quia vita hominis in sanguine est. Siue sanguis illorum infertur in sancta, dum illorum animæ cum triumpho passionis ad cœlestia deferuntur. Bene quoque in altari consumuntur: quia omnia ista sancti martyres in fide adimplent, qua se credunt à Deo remunerari. De his quæ in hoc altari consecrantur, non habent potestatem edere, qui tabernaculo deseruiunt: quoniam ad ea, quæ sancti martyres in fide perfecta sustinendo adimplent, non audent accedere ij, qui carnaliter viuunt, & amore huius seculi tenentur adstricti. Propter quod, Subaudi, mysterium adimplendum. Et **IESVS** ut sanctificaret per suum sanguinem populum. In se credentem. Extra portam passus est. Sicut liber euangeliorum testatur, dominus extra portam Hierusalem passus est in loco decollatorum, qui vocabatur Caluaria. Ut ergo dominus umbram & figuram in veritatem conuerteret, quæ de se suisque membris præfigurabatur, suoque sanguine redimeret, atque mundaret populum in se credentem, extra Hierusalem passus est. Exeamus igitur, ad eum extra castra, improprium eius portantes. Quia ergo dominus pro nobis passus est, hortatur Apostolus, ut imitemur illum, dicens: Igitur quia ipse extra castra passus est, ut nos sanctificaret: egrediamur ad eum extra conuersationem carnalium hominum mortificantes membra nostra cum vitiiis & concupiscentiis. Imitemur & eius passionem, martyrium pro illo sustinendo. Hoc est enim improprium illius portare, eadem, quæ ille sustinuit, pati. Crux enim illius improprium

rium eius videtur esse pagani: nobis autem est sanctificatio & redemptio. Exeamus igitur ad eum extra castra, despicientes præsentia, amantes futura, continententes visibilia, desiderantes æterna sequi. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Certum est, quia in hoc mundo non possumus habere habitaculum æternum, neque ciuitatem semper manentem: quoniam mundus transibit, & concupiscentia eius. Quapropter debemus tendere viribus summis ad ciuitatem cœlestem Hierusalem, quæ habitaculum habet Deum æternaliter permanens. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo: id est, fructum laborum contentium nomini eius. Per ipsum: id est, per **CHRISTVM**, debemus offerre Deo patri sacrificium laudis, & gratiarum actiones pro omnibus bonis. Fructum laborum vocat, quia eadem laudes & gratiarum actiones fructum præmiorum merentur. Vnde Apostolus dicit: Quia ore confessio fit ad salutem. Illi ergo pecudes offerebant: nos autem nihil horum offerimus, sed solam gratiarum actionem Deo offerre debemus. De hoc sacrificio dicit Psalmista: Immola Deo sacrificium laudis. Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus. Beneficus dicitur, homo largus, & eleemosynæ deditus: inde beneficentiæ dicitur largitas eleemosynarum. Beneficentiæ, inquit, & communicationis nolite obliuisci: id est, largitatis eleemosynarum, & communicationis, quam communicare, & participare debetis aliis ex facultatibus vestris, nolite obliuisci. Si alij vestras rapuere substantias, tamen ex eis, quæ habetis, eleemosynas dare nolite obliuisci, sicut propheta dicit: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. Talibus enim hostiis & muneribus eleemosynarum promeretur Deus adipisci: vnde dicit per prophetam: Misericordiam volo, & non sacrificium. Non est considerandus pauper, qui videtur accipere, sed potius qui iussit dare: eleemosyna enim quæ pauperi largitur in terra, à Deo recipitur in cœlo. Et noli attendere, quod hoc sit tibi redditurus, quod accepit: tu enim terrena dedisti, æterna mercaberis. Obedite præpositis uestris, & subiacete eis. Obediendum est omnimodis prælatis & prædicatoribus, in quantum doctrina & mores illorum sancti & pii existant. Si autem à via rectitudinis denauerint, sicut Scribæ & Pharisæi,

Pharisæi, non faciamus qualia agunt, sed qualia dicunt, nisi forte in fide contrarij exiterint. Nam si in fide contrarij exiterint, non solum vitandi sunt, sed etiam fugiendi. Ar si bene docuerint, discrepauerint, autem moribus, audi e H R I S T V M dicentem de talibus in persona Scribarum & Pharisæorum: Super cathedram Moyfi sederunt Scribæ & Pharisæi: Omnia ergo quæcunq; dixerint vobis, seruate & facite: secundum verò opera eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt. *Ipsi enim peruigilant quasi ratione pro animabus uestris reddaturi: ut cum gaudio hoc faciant, non ut gementes.* Omnibus quidem prælatis & præpositis obediendum est, nisi forte à veritate fidei aberrauerint: præcipue tamen illis, qui peruigilant: hoc est, sine intermissione vigilant in bono exemplo, in prædicatione, & cura exteriorum, solliciti existentes, qual ter pro eis rationem reddant: ideo subditi debemus esse prælatis nostris, qui solliciti sunt pro nobis, utpote pro nobis rationem reddaturi, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: id est, cum lætitia & hilaritate curam vestram agant, & non cum murmure & perturbatione animi sint: quoniam plerunq; mala conuersatio, & inobedientia subiectorum, ad amaritudinē prouocat animos prælatorum, adeò ut segniores, atque tristiores circa profectum illorum existant. Siue obedire debemus illis, ut in die iudicij cum gaudio pro nobis rationem reddant, securi de præmio, & non gementes, anxij de nostra damnatione. *Hoc enim non expedit uobis.* Subauditur, ut illi gemèdo curam vestri agant, vel pro vobis rationem cum tristitia reddant. *Orate pro nobis.* Hic superbiam elationemque mentis quorundam pontificum destruit, qui typo superbiæ inflati dedignantur deprecari suos subiectos, quatenus pro eis orationes fundant. Si ergo ille, qui ad hoc à deo vocatus est, ut doctor & magister omnium gentium fieret, non est dedignatus perere, quatenus pro illo subiecti eius, quos domino acquisierat, orarent: quanto magis indigent pleni inuidia, rapina, aliisque vitiis respersi, orationibus subiectorum subueniri sequitur. *Confidimus enim quoniam bonam conscientiam habemus in omnibus bene volentes conuersari.* Culpatur Apostolus à Iudæis, quòd non diligeret gentem suam sicuti gentiles, ideoque blandè ac deprecatiorè alloquitur,

quitur illos, ostendens se bonam voluntatem habere in omnibus: hoc est, & in Iudæis, & in gentibus. Confidimus, inquit, & ego, & socij mei, bonam voluntatem habere in omnibus hominibus, bene volentes conuersari, tam erga Iudæos, quàm gentiles. Nolite aliquas accusationes aut detractiones proferre: quoniam conscientia nostra in nullo nos reprehendit, neque damnat, quòd bonam voluntatem non habeamus erga vos. *Amplius autem deprecor vos hoc facere, quòd celerius restituar vobis.* Voluntatis quidem meæ est venire, ideoque attentè deprecor vos pro me orare, ut citò desiderium meum impleatur veniendi ad vos. Et notandum, quòd primò postulat ab eis orationis suffragium: ac deinde non simpliciter, sed tota intentione, & omni prorsus studio piæ orationem pro eis ad dominum fundit, inquit: *Deus autè pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni, dominum nostrum I E S V M C H R I S T V M.* Deus pacis, isto loco intelligitur Deus pater, à quo vera pax procedit, qui est amator pacis, & qui nos pacificauit per sanguinè filij sui: Ipse eduxit pastorem magnum ouium de mortuis: id est, de sepulchro, qui locus propriè mortuorum est, suscitauit illum tertio die: Iuxta quod ipse filius appropinquans passioni orabat, dicens: Pater clarifica filium tuum: id est, suscita filium tuum. Et quid dicit ei idem Deus pater in psalmo? Exurge gloria mea: exurge psalterium: id est, chorus omnium virtutum. Cui filius: Exurgam diluculo. Deus ergo pater eduxit filium suum de mortuis: hoc est, de inferno, vel de sepulchro: Iuxta quod Psalmista prædixerat: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Et ut ita dicamus, ipse filius suscitauit semetipsum per potentiam verbi: nam sicut tota trinitas eduxit illum à mortuis, quonià indiuisibiliter operantur illæ tres personæ. Magnus autem pastor dominus I E S V S est, quia ad pascua vitæ & æternæ prætæ virentis paradisi suas oues perducit. Ipse est pastor qui dicit in euangelio: Ego sum pastor bonus. Oves eius electi sunt, de quibus ipse dicit: Oves meæ vocè meam audiunt, & sequuntur me: & ego vitam æternam do eis. *Apet uos.* Id est, præparet vos, perfectosq; reddat. *In omni bono, ut faciatis eius voluntatem: faciens in uobis quod placeat coram se per Iesum Christum, cui est gloria in secula seculorum, Amen.* Deus, inquit,

K
pacis

D. PRIMASII COMM. IN EPIST.

pacis aptet vos in omni bono: hoc est, faciat vos aptos in fide recta, in doctrina sana, in operatione perfecta, ut possitis eius voluntatem perficere, faciens in vobis ipse, quod placeat coram se per Iesum CHRISTUM. A vobis enim nihil boni habere potestis, nisi illo præueniente, & subsequente: Iuxta quod Psalmista exorat dicens: Misericordia eius præueniet me: & misericordia eius subsequetur me. Apostolus quoque aliàs dicit: Deus est qui operatur in vobis & velle & perficere: quoniam per illum facti, & redempti sumus: & per illum, quicquid boni habemus, nobis subministratur. Cui est gloria: id est, Deo patri & Iesu CHRISTO, in omnia futura secula, amen. Amen autem confirmatio est, pro eo quod est, fiat: vel, ita est verum, ut dixi. *Rogo autem vos fratres, ut sufferatis uerbum solatii: etenim per paucos scripsi uobis.* Nota quod totam epistolam unum uerbum appellauit: nec dixit: Rogo vos, ut sufferatis patienter uerbum admonitionis, quia pusillanimes erant: sed uerbum solatii: hoc est, uerbum consolationis, uerbum adhortationis. Non enim scripsi uobis multa, sed pauca, ad comparationem illorum; quæ uobis dicerem, si præsens essem: timens uobis oneri esse. *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum.* Timotheus coepiscopus erat beati Apostoli, & adiutor in prædicatione, quem dicit dimissum à se, & ad prædicationem directum: siue ab Athenis, ubi illum dimiserat fortassis Apostolus. Potest etiam intelligi, quod in carcere fuerit retentus, sicque tunc fuerit dimissus. *Cum quo.* Id est, cum Timotheo. *Si celerius uenerit ad nos, uidebo uos.* Mansuetiores eos uult reddere, dicens se pariter ad eos venire. *Salutate omnes præpositos uestros, & omnes sanctos.* Sicut generaliter omnibus Hebræis hanc epistolam scripserat: ita generaliter omnes salutatur, & vigere optat, non solum prælatos, sed etiam omnes subiectos, quos sanctos uocat, qui sancti fuerant in baptismo: simulque blanditur eis, dum honorabiliter eos iam salutatur, quatenus animaduertent se diligi ab illo non ad oculum, sed ex toto affectu mentis. *Salutant uos de Italia fratres.* Apertissime his uerbis nobis innuit, quod Romæ hanc epistolam scripserit, quæ in regione Italia sita est: & sicut doctoribus uideretur, in carcere erat tunc temporis. *Gratia cum omnibus uobis. Amen.* Gratia dicitur gratis data. Gratia autem no-

AD HEBRÆOS.

258

tem nomine debemus hic accipere fidem perfectam, cum executione bonorum operum: remissionem quoque peccatorum, quam percipiunt fideles tempore baptismatis: donum etiam spiritus sancti, quod datur in baptismo per impositionem manus episcoporum: que omnia gratis à Deo dantur. Orat ergo Apostolus, ut ista omnia illi, quibus scribebat possiderent. Oremus & nos dominum pia supplicatione, quatenus suffragium egregij Apostoli horum munerum nos possessores in præsentem efficiat: fidemque, quam docuit, integerrimè custodientes, bonisque operibus exornantes, ad contemplationem supernæ uisionis CHRISTO duce pertingere mereamur, Amen.

FINIS COMMENTARIORVM D.
Primasij in omnes epistolas Pauli.

K ij

P A R I S I I S,

Excudebat Carola Guillard, sub Sole
aureo, via ad diuum Iacobum, anno fa-
lutis millesimo quingentesimo qua-
dragesimo tertio.